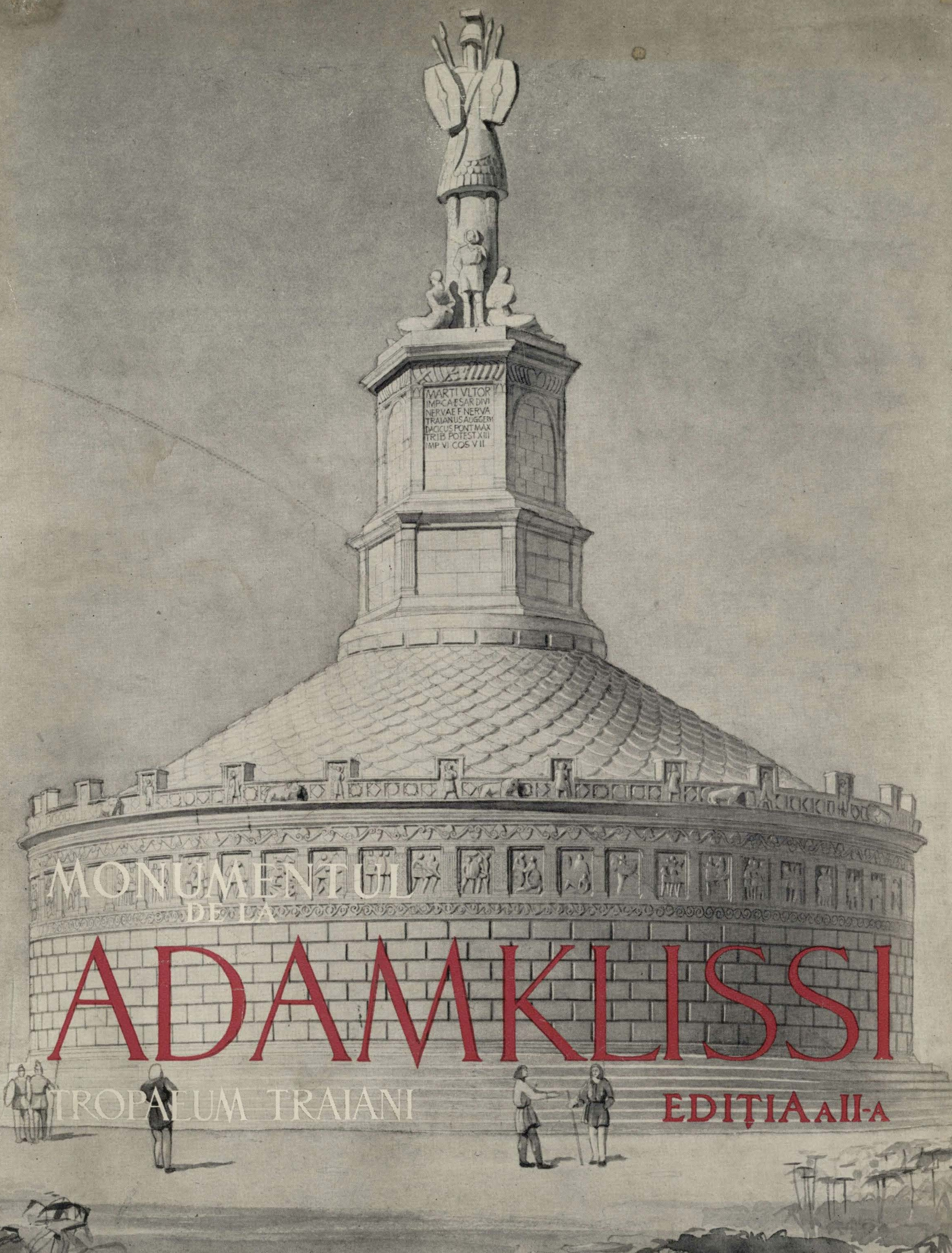
FLOREA BOBU FLORESCU

MONUMENTUL DE LA ADAMKLISSI

TROPAEUM TRAIANI

EDIȚIA A II-A

FLOREA BOBU FLORESCU

MONUMENTUL DE LA ADAMKLISSI

TROPAEUM TRAIANI

EDIȚIA A II-A

MONUMENTUL DE LA ADAMKLISSI
TROPAEUM TRAIANI

MONOGRAFII DE MONUMENTE
II

MONUMENTUL
DE LA
ADAMKLISSI

TROPAEUM TRAIANI

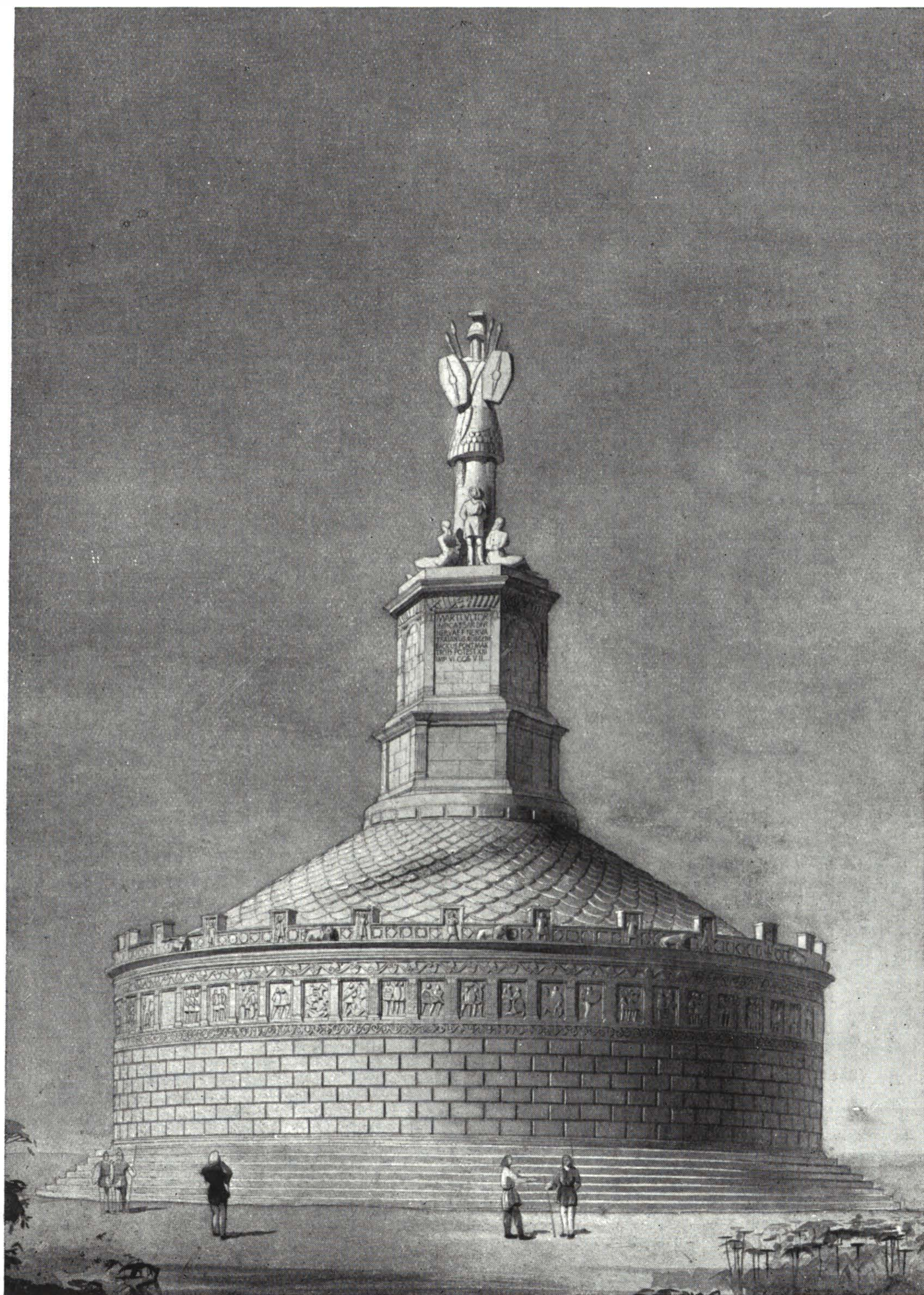
DE
FLOREA BOBU FLORESCU

EDIȚIA A II-A
REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE ISTORIA ARTEI

MONUMENTUL DE LA ADAMKLISSI. TROPAEUM TRAIANI — *Noua reconstituire întocmită de Florea Bobu Florescu.*

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A II-A

Ediția de față nu se deosebește în liniile ei generale de ediția I, dar ea aduce date decisive la determinarea imaginii inițiale a monumentului.

După apariția primei ediții am continuat cercetările asupra monumentului, adîncind studiul registrelor mai importante care alcătuiesc exteriorul volumului cilindric: friza inferioară, metopele cu pilaștri, friza superioară și coronamentul.

Rezultatul studiului întreprins a fost determinarea poziției corelate a celor 216 piese care compun aceste registre, în situația unei bisimetrii decorative a blocurilor frizei inferioare. În felul acesta problema cea mai dezbătută referitoare la monument — modul în care erau orînduite metopele — și-a găsit, soluționarea (cf. pl. VII). Supunînd unui examen atent motivul decorativ de repetiție de pe blocurile de friză inferioară — care se desfășoară în continuare de pe o piesă pe alta întrerupîndu-se doar incidental în funcție de lungimea blocului — am reușit să stabilim, prin racordare decorativă, succesiunea acestor piese. Dar racordarea lor decorativă este însoțită și de una arhitectonică: extremitățile contigui ale acestor piese prezintă falțuri a căror lungime, însumată, corespunde totdeauna cu lățimea unei anumite metope, prin aceasta determinîndu-se ordinea însăși a metopelor. Blocurile de friză inferioară ne-au dat posibilitatea să cunoaștem și succesiunea pilaștrilor, căci porțiunea lor mediană fără falț indică lățimile variate ale acestor piese.

Este cu totul îmbucurător că am reușit să aflăm și lățimile metopelor fragmentare ori pierdute: lățimile metopelor nr. XIV, LI, LII, le-am stabilit prin însumarea falțurilor blocurilor de friză inferioară alăturate nr. 14—15, 38—39—40, iar lățimile metopelor nr. XXV, XXXVIII, LIII și LIV le-am dedus din valorile falțurilor încadratoare de metopă ale blocurilor de friză superioară nr. 25, 38, 53 și 54, ca și prin însumarea falțurilor vecine de friză inferioară nr. 12—13, 25—26, 40—41, 41—42.

Studiul unor noi fragmente privind coronamentul ne-a dus la stabilirea succesiunii definitive a pieselor care formează brîul de parapet crenelat, orînduire ușor modificată față de cea propusă în ediția I (cf. pl. VIII).

Precizările de mai sus pun o bază reală corelației de vecinătate dintre piesele care formează complexul «friză inferioară — metope cu pilaștri — friză superioară» și «coronament». Amplasînd deci metopa nr. I, găsită la «nord-vest» de Grigore Tocilescu, la 350^{c} (315°), iar blocul de parapet nr. 1 la azimutul $289^{c}-09^{`}-11^{``}$ ($170^{\circ}-11'-14''$) se realizează — abstracție făcînd de diferența declinației magnetice între anul 1895 și astăzi — raportul de vecinătate a celor mai importante elemente componente ale corpului cilindric al monumentului (cf. pl. IX).

În pofida celor 1852 ani scurși de la înălțarea trofeului și a vicisitudinilor de tot felul, s-au păstrat în număr ridicat tocmai piesele care ne dau posibilitatea să descifrăm imaginea lui inițială. Reliefurile scenice, metopele și crenelurile, există astăzi într-un procent de 90,7$^0/_0$, respectiv 92,3$^0/_0$, înlesnindu-ne astfel o bogată cunoaștere a sensului narativ al scenelor. Un procent ridicat îl dețin și piesele cu rol decorativ, ornamentate stereotip și deci ușor de înlocuit: blocurile de parapet în proporție de 100$^0/_0$, blocurile de friză inferioară de 74,0$^0/_0$, blocurile de friză superioară de 57,4$^0/_0$, iar pilaștrii de 66,6$^0/_0$.

Cercetările începute de Grigore Tocilescu la 1882 și care au continuat de-a lungul timpului pînă astăzi neîntrerupt, s-au încheiat astfel prin cunoașterea unei imagini a monumentului, care, după toate calculele, corespunde imaginii inițiale a construcției.

În ediția de față, unele date și calcule apar revizuite față de ediția I, ca urmare a adîncirii studiilor și a posibilității de a măsura în condiții normale piesele degajate în anul 1960; s-au înlăturat de asemenea și unele erori.

Atît prin complexitatea studiilor, cît și prin completarea ilustrației, o dată cu publicarea tuturor pieselor cu caracter decorativ ale frizei inferioare și superioare, ediția de față capătă un caracter definitiv.

Și în această ediție am menținut textele redactate de o serie de cercetători — cărora ținem să le mulțumim și pe această cale — pentru probleme speciale, fără de care nu se poate concepe o justă cunoaștere a trofeului în întreaga sa complexitate: contribuțiile topometrice la determinarea amplasării trofeului și la obținerea unor date de construcție (p. 70 — 140 și 182 — 188) datorate ing. Sylviu Comănescu, textul referitor la determinarea rocilor întrebuințate la construirea monumentului (p. 143 — 150) semnat de geologul Mircea Chiriac și cel referitor la determinarea betoanelor (p. 151 — 164) întocmit de prof. dr. Al. Steopoe. În plus, față de ediția I am mai introdus un text privitor la analiza fierului utilizat la agrafele și crampoanele de solidarizare (p. 164—165), care a fost efectuată în cadrul Institutului de metalurgie al Academiei R.P.R., de ing. A. Kathrein.

Întreaga ilustrație a volumului, cu puține excepții (fig. 17—24, 26, 27, 34, 39, 41, 42, 45, 46, 92 și pl. II—V), este întocmită pe baza datelor, fotografiilor și schițelor noastre, de către un corp tehnic specializat: desenele arhitecturale de un colectiv condus de arh. Dinu Teodorescu, compus din arh. Maria Elena Lozanu, arh. Ion Stefan, arh. Paul Mihăilescu și arh. Andrei Pănoiu. O serie de schițe și desene cu reconstituiri se datoresc lui Eusebiu Mironescu, cartografului geograf dr. Ion Petrescu-Burloi, pictorului Alexandru Țipoia și cercetătoarelor Florentina Dumitrescu și Jadwiga Formagiu. Fotografiile reproduse în volumul de față au fost făcute de noi, cu unele excepții (fig. 28—33, 35, 42, 44, 173, 177, 178, 207, 272).

În încheiere, reînnoiesc mulțumirile mele față de Editura Academiei Republicii Populare Romîne, pentru efortul depus ca această lucrare să apară în condiții grafice superioare.

București, 10 octombrie 1960

F. B. FLORESCU

CUVÎNT INTRODUCTIV

Puţine monumente de artă romană au fost obiectul unor dispute ştiinţifice atît de controversate ca monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani) din Dobrogea.

În anul 1895, Grigore G. Tocilescu şi colaboratorii săi Georg Niemann şi Otto Benndorf, în vasta monografie consacrată monumentului, susţineau că el fusese ridicat sub împăratul Traian. La numai un an de zile, Adolf Furtwängler combătea această idee, afirmînd că zidirea lui avusese loc în timpul lui August. Tot atunci, Alois Riegl a emis părerea că monumentul aparţine epocii lui Constantin. Ideea lui Riegl e reluată în 1897 de A. v. Domaszewski. Mai tîrziu, problema datării monumentului devine şi mai complicată. Astfel, în anul 1904, Conrad Cichorius susţine că monumentul a fost ridicat de Traian în amintirea luptelor purtate de Domiţian — fiind închinat lui Mars Ultor — şi că apoi a fost refăcut de Constantin. În 1919, Wilhelm Jänecke emite ipoteza cu privire la preexistenţa turnului central, care ar fi putut fi ridicat fie de Licinius Crassus (28 î.e.n.), fie de Traian (108 e. n.), iar corpul cilindric în primul caz ar fi fost construit de Traian, iar în al doilea de Constantin cel Mare în anul 316. În 1933 Silvio Ferri se gîndeşte la o operă tîrzie din epoca constantiniană sau postconstantiniană şi reia ideea cu privire la preexistenţa turnului. Trei ani mai tîrziu, Nicolae Iorga susţine ferm că monumentul s-a zidit sub Valens. În sfîrşit, în anul 1938, Radu Vulpe afirmă că edificiul datează din epoca lui Traian, dar că a suferit restaurări în timpul lui Constantin. Există şi cercetători care au rămas la părerea iniţială, valabilă, a lui Gr. Tocilescu şi a colaboratorilor săi: Franz Studniczka (1904), Teohari Antonescu (1905), Wilhelm Dörpfeld (1921), Friedrich Drexel (1922), Roberto Paribeni (1926), G. Giglioli (1929), Arnold Schober (1930), Marcel Durry (1938), Iulien Guey (1938), G. Rodenwald

(1940), Miss J. Toynbee şi J. W. Perkins (1950), Gilbert Charles Picard (1957), Alfred Merlin (1959), Corneliu N. Mateescu (1959), Jean Marcadé (1960), Raymond Bloch (1960), Emil Condurachi-D. Pippidi (1960), Gabriella Bordenache (1960), Antonio Frova (1961).

În afară de problema epocii de construire a monumentului, o serie de alte dispute științifice păreau interminabile în jurul a numeroase chestiuni: omogenitatea sau neomogenitatea materialului de construcţie, numărul reliefurilor pierdute, stilul ornamental, imperfecţiunile sculpturale, specificul elementelor etnografice, apartenenţa etnică a figurilor reprezentate, imaginea iniţială a monumentului etc. În asemenea împrejurări, am reluat cercetările cu privire la măreţul monument roman de la Adamklissi, sub raport arheologic, arhitectonic, artistic și etnografic.

Cercetările efectuate între anii 1943 și 1958 — care au avut un caracter complex — ne-au dus la rezultate cu totul neașteptate.

Omogenitatea materialului pietros dovedită prin studii la microscop, betonul ciclopean folosit — cu densitate scăzîndă în raport cu înălţimea la care era pus —, alături de maniera de lucru și de decorare, ca și existența unor numeroase elemente de racordare sau de corelaţie între diferitele părţi ale monumentului, sînt dovezi sigure despre unitatea și simultaneitatea construirii lui. De altfel, descoperirea în temelie la nivelul și în spatele soclului a unui bloc cu început de sculptură ca la o piesă de cornişă şi cu desen pe unde ea trebuia continuată, a confirmat pe de o parte că la începerea ridicării monumentului întregul material era pregătit, iar pe de alta că zidirea n-a fost niciodată refăcută, blocul în cauză fiind de aceeaşi constituţie cu restul pieselor de cornişă, iar profilul şi ornamentarea lui sînt, după cum arată începutul de sculptură şi desenul, absolut identice. Blocul cu început de sculptură ca la o cornişă a fost abandonat de decorator, fiindcă s-a observat că el nu avea pe verticală înălţimea de 67 cm a cornişei, ci de 60 cm, adică dimensiunea unui bloc cioplit de parament. Discuţia cu privire la lipsa de unitate a materialului sau la refacerea monumentului se încheie astfel, după o jumătate de secol de dispute ştiinţifice.

În ceea ce privește elementele care îmbracă corpul exterior al monumentului, aducem date noi cu privire la dimensiunea unor metope sau pilaștri, cît şi la succesiunea acestor două categorii de piese, în urma studiului falţurilor de pe cele două frize. Am determinat poziţia corelativă a celor 216 piese, care alcătuiesc friza scenică şi decorativă a volumului cilindric.

Determinarea pieselor care compun brîul de parapet crenelat sau coronamentul a constituit o preocupare esenţială pentru noi și am reușit să stabilim că raportul între creneluri și piesele de parapet care compun această parte a cilindrului este de 1 : 2, iar nu de 1 : 1 cum crezuseră cercetătorii anteriori. În cifre, acest raport echivalează cu 26 creneluri și 52 piese de parapet, spre deose-

bire de 39 creneluri și 39 piese de parapet cît calculaseră Gr. Tocilescu, G. Niemann, Otto Benndorf și admiseseră toţi cercetătorii ulteriori. De fapt, există aproape întregul material care, pus cap la cap, dă ocol monumentului: se cunosc 21 creneluri întregi, trei fragmentare şi două lipsă, dintre care unul sub forma unui fragment descris de Gr. Tocilescu și colaboratorii săi sub nr. 24, pierdut după 1895; 39 piese de parapet întregi și 13 fragmentare. Forma și mărimea pieselor de parapet fragmentare s-au putut stabili ușor în urma descoperirii calculelor care au stat la baza ornamentării casetelor de pe creneluri și piesele de parapet. Dar nu numai atît. Am reușit chiar să determinăm, prin studiul elementelor decorative de racordare, însăși succesiunea pieselor de parapet în alternarea lor cu crenelurile; de asemenea, față de elementul de parapet nr. 1, care zăcea pe ultima treaptă, azimut 289ᶜ—09ˋ—71ˋˋ (170°—11′—14″), și pe care l-am considerat *in situ*, am determinat rotirea pieselor componente ale brîului de parapet crenelat faţă de punctele cardinale și de metope și am exprimat totul într-o schiță grafică.

Materialmente astăzi cunoaştem numai 48 de metope, căci singurul fragment din metopa nr. XXV publicat de Tocilescu s-a pierdut între timp. În urma cercetărilor noastre a crescut însă numărul metopelor despre care avem date. Examinînd cu atenţie materialul informativ al călătorului C.W. Wutzer, am constatat că acesta descrisese în anul 1860 trei metope, dispărute încă înainte de 1882, cînd Gr. Tocilescu începe săpăturile la monument. Fiecărei descrieri în parte i-am dat un număr de ordine, în continuarea ultimului număr al metopelor știute, adică 50, 51 și 52. Din informaţiile pe care ni le dă C. W. Wutzer, reiese că pe la jumătatea secolului al XIX-lea erau pierdute, în cel mai rău caz, numai două din cele 54 metope.

Determinarea perimetrului monumentului s-a făcut atît pe cale topografică, cît şi prin calcule, la diverse nivele: la nivelul paramentului, al frizelor, la înălţimea metopelor, precum și la coronament. În cazul din urmă s-au folosit două procedee și anume atribuindu-se puţinelor piese lipsă ori media, ori cifra rezultată din calculul mărimii după raportul de vecinătate a casetelor de pe piesele de parapet și creneluri. Prin cel de-al doilea procedeu am putut să aflăm perimetrul, în urma descoperirii formulei după care erau calculate casetele de pe piesele de parapet și creneluri și care permite determinarea mărimii unei piese lipsă.

Între diferitele perimetre calculate pe baza unor cercetări complexe în 1960 s-a putut observa o tendinţă de apropiere. Ele vizează o medie apropiată de valoarea 95 m.

Cercetările efectuate ne-au condus, în fond, la realizarea unei noi reconstituiri grafice. În această reconstituire sînt menţinute părţi din vechile reconstituiri executate de Gr. Tocilescu-G. Niemann la 1895 și de A. Furtwängler la 1903, cu excepţia coronamentului şi în bună parte a registrelor cu metope-pilaştri

şi cele două frize, refăcute de noi pe bază de material concret. Pentru prima dată am reuşit să stabilim poziţia corelată a pieselor importante care alcătuiesc trei registre ale volumului cilindric: metope, pilaștri, blocurile de friză inferioară şi superioară. De asemenea, am determinat dispoziţia decorativă bisimetrică a pieselor frizei inferioare.

În studierea elementelor de cultură materială s-a folosit metoda comparativă. Supunînd unui studiu analitic comparativ anumite elemente etnografice, care-și fac apariţia pe reliefurile monumentului, am ajuns la concluzia că figurile « barbare » aflate în luptă, în stare de captivi sau în refugiu reprezintă pe geto-daci. Specificul cîtorva elemente etnografice indică identitatea acestora cu elemente de același gen de pe Coloana lui Traian sau care sînt încă în uz la poporul romîn. Prin aceste ultime precizări, lucrarea noastră aduce o modestă contribuţie și la problema etnogenezei poporului romîn.

Cînd Grigore G. Tocilescu și colaboratorii săi au tipărit lucrarea lor despre monument, din motive pe care nu le cunoaștem, o serie de creneluri și absolut toate piesele de parapet au rămas nereproduse. Unele din creneluri și-au făcut loc într-o lucrare mai tîrzie a lui Tocilescu (*Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900), altele într-o lucrare a lui A. Furtwängler (*Das Tropaion von Adamklissi und provinzialrömische Kunst*, München, 1903), iar o parte au rămas nereproduse pînă astăzi. Din acest motiv și ţinînd seama că și reliefurile publicate trebuie redescrise în lumina cunoștinţelor actuale, socotim că este o datorie de a publica pentru prima dată la un loc toate reliefurile: metopele şi crenelurile în succesiunea lor alternîndă cu piesele de parapet. De asemenea publicăm toate piesele care compun friza inferioară şi superioară, ca şi pilaștrii, deoarece am putut determina poziţia lor corelată cu a metopelor, ceea ce constituie o descoperire de mare importanţă pentru reconstituirea celebrului trofeu roman de la Adamklissi. În ceea ce priveşte alte elemente de interes decorativ, ca de pildă cornişa, vom reproduce cîteva exemplare, întrucît ornamentele ei sînt monotipice, vădindu-se uneori doar uşoare diferenţe de execuţie sculpturală de la un exemplar la altul.

Este locul să amintim că prin degajarea unui bloc de piatră, care zăcea la fundul puţului de lîngă peretele de SSE al turnului central, în anul 1958 am identificat o galerie amplasată în turnul central, căreia îi redăm secţiunea la capitolul IV.

Nu putem să nu menţionăm că pînă la sfîrșitul anului 1960 s-au identificat la numeroase cișmele din satele aflate în jurul monumentului, chiar la mari distanţe, o serie întreagă de piese folosite ca jghiaburi, necunoscute lui Tocilescu: 23 blocuri de friză inferioară, 3 blocuri de friză superioară, 15 pilaștri despărţitori de metope, 1 pilastru la etajul inferior al construcţiei hexagonale de pe acoperiș, fără să mai amintim piesele greu de identificat sau cele ce nu

prezintă ornamente și în special blocurile de parament. Prin aceste descoperiri, am ajuns să cunoaștem 40 blocuri de friză inferioară și 31 de friză superioară, 36 pilaștri, ceea ce reprezintă un procent foarte ridicat față de numărul de 54 cîte însumau aceste categorii de elemente.

Întreaga osatură a lucrării se bazează pe date reale, măsurate ori obţinute direct sau indirect pe cale topometrică și analizate minuţios, oglindite în tabele care pot fi ușor controlate. Pentru înlesnirea cercetărilor viitoare, ţinînd seama că materialul este foarte dispersat, un tabel indică poziţia sub care apare fiecare element în lucrare și locul unde se află.

Determinarea unităţii materialului de construcţie în general (piatră, betoane și lianţi), ceea ce demonstrează realizarea construcţiei într-o singură etapă; obţinerea de date noi, privitoare la construcţie, pe cale topografică; aflarea formulei care a stat la baza alcătuirii brîului de parapet crenelat; descoperirea calculului care a stat la baza ornării casetelor de pe piesele de parapet și de pe creneluri; stabilirea perimetrului; obţinerea de date indirecte asupra lăţimii metopelor și pilaştrilor; determinarea poziţiei corelate a pieselor care compun friza scenică şi decorativă a volumului cilindric; identificarea apartenenţei etnice a figurilor de pe reliefuri — lăsînd la o parte stabilirea de analogii între elementele de cultură materială de pe ele şi cele actuale —, ne-au dus de fapt la descoperirea formulei proiectului iniţial al monumentului, cu erori minime.

Metoda folosită de noi în lucrarea de faţă a asigurat rezultate pozitive.

Reluarea cercetărilor asupra monumentului de la Adamklissi este astfel pe deplin justificată.

Studiul complex pe care l-am efectuat ne-a dus la concluzia că Tropaeum Traiani, prin spiritul arhitectonic care a stat la baza proiectării lui și prin expresia armonioasă în care a fost realizat, se situează printre cele mai de seamă opere de artă ale lumii romane și că el ar putea fi opera lui Apollodor.

Am comite o gravă eroare dacă n-am arăta că materialul provenit de la acest monument ridică și o problemă de conservare. După ce Grigore Tocilescu, potrivit unei concepţii cu totul neștiinţifice, a transportat, deteriorînd în parte, cele mai valoroase pietre la București, acest material a fost decenii întregi pur și simplu abandonat. Abia în regimul nostru de democraţie populară, datorită politicii culturale de ocrotire a moștenirilor valoroase ale trecutului, piesele au fost expuse într-o adecvată și plăcută ordine muzeografică, ferite astfel de tot felul de vătămări. Materialele din incinta ruinei monumentului de la Adamklissi sînt deja de multe decenii în custodia paznicului cetăţii Tropaeum Traiani. Pentru a fi ferit de deteriorări inevitabile, nu mai rămîne de făcut decît să se strîngă întregul material descoperit recent de noi la cișmele și fîntîni din diferite localităţi, menţionate în corpul lucrării.

Problema refacerii monumentului a preocupat și ea multă vreme.

Reluarea cercetărilor sub un aspect mult mai larg asupra monumentului de la Adamklissi ne-a apropiat de momentul cînd putem spune că nu mai există probleme esenţiale nerezolvate în legătură mai ales cu structura sa arhitectonică.

În linii generale, cercetările pe care le-am continuat după anul 1959 au avut ca rezultat confirmarea ipotezelor principale de lucru care au stat la baza primei ediţii: omogenitatea materialului folosit, unitatea şi simultanietatea construirii într-o singură etapă a edificiului şi, ca o consecinţă, datarea lui sigură pentru epoca lui Traian.

Cercetările care au dus la îmbunătăţirea acestei ediţii prin unele revizuiri, dar mai ales prin un bogat material adaos, au constituit un pas hotărîtor pentru determinarea imaginii volumului cilindric al monumentului. În ciuda îndoielii pe care o exprimasem cu doi ani în urmă, am reuşit să determinăm ordinea în care s-au succedat metopele, pilaştrii şi blocurile frizei superioare şi inferioare printr-un minuţios studiu al racordării decorative şi matematice a pieselor care compun friza inferioară. Aceleaşi imagini ne-au permis să determinăm cu mai mare exactitate poziţia unor piese ale coronamentului. Acestea reprezintă numai o parte din noile preciziuni ştiinţifice.

Rezultatul final al cercetărilor întreprinse în decursul unui lung şir de ani înseamnă restituirea imaginii celui mai mare trofeu al lumii păstrat din antichitatea romană pe teritoriul patriei noastre. După toate calculele, eventualele erori în această restituire n-au semnificaţie procentuală.

I. AŞEZAREA MONUMENTULUI ŞI ISTORICUL CERCETĂRILOR

I. Monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani), care face parte dintr-o serie de construcții romane de tot felul din apropiere, este așezat pe dealul Adamclisi, într-o regiune deluroasă, cu spinări netede și versante lungi, la nord de podișul Deliorman. El se află la cca. 22 km de Dunăre și cca. 50 km de Marea Neagră (cf. harta).

Dealul face parte din Podișul Dobrogei Dunărene [1]. El se prezintă ca o spinare alungită, lungă de cca. 7 km, cu o lăţime care oscilează între 1 și 3 km, avînd o orientare de la nord-vest spre sud-est, și întinzîndu-se spre nord pînă către dealul Rabagi Ceair, cu care se unește. Spre nord, valea parţial împădurită Ghiol Punar îl desparte de dealul Viilor, pe al cărui versant estic se află comuna Șipotele; spre vest, coboară în pante repezi către valea Urluia, care-l desparte de dealul împădurit Boroiman; spre est și sud-est se întinde pînă către dealul Enigea, cu care se unește, nu departe de pădurea dinspre Șipote.

Dealul Adamclisi are o înălţime medie de 155 m deasupra nivelului mării. Dealurile din jur fiind mai mici, spinarea lui înaltă de 161 m oferă o bună vizibilitate la mari distanţe, cu toate că mai toate dealurile învecinate sînt împădurite.

Tropaeum Traiani se află așezat pe cota cea mai înaltă — de 161 m — a dealului, avînd astfel o poziţie dominantă.

Dacă la cota 161 m mai adăugăm și înălţimea trofeului, de peste 30 m, rezultă o înălţime apreciabilă, care depășește 190 m. Graţie acestei înălţimi, edificiul era vizibil de la mari distanţe, ba chiar și din ţinuturile de peste Dunăre. În zile cu o stare atmosferică favorabilă, ruina masivă a monumentului poate fi observată și astăzi de la Fetești. Grigore G. Tocilescu a descris admirabil vizibilitatea de pe acest monument înalt: « Așa de mare fiind, poţi privi de pe

[1] Vintilă Mihăilescu, *Harta regiunilor geomorfologice ale R.P.R., pe baze geografice. Buletinul știinţific al Acad. R.P.R.*, Secţia de geologie și geografie, tom. II (1957), nr. 1.

dînsul ca de pe un observator uriaş, în nemărginita zare, cîmpiile lungi şi de toate părţile deschise; pe sute de kilometri el domină tot terenul jur-împrejur ... »[1].

În partea sudică a monumentului, aproape la jumătatea versantului sud-estic al dealului, pe un mic platou, la o distanţă de cca. 2 km, se găseşte aşezată cetatea întemeiată de Traian, cu denumirea Tropaeum Traiani, care sub împăratul Constantin se chema « Tropaeensium civitas »[2]. În partea de nord-est, la cca. 250 m de monument, se află mausoleul cu o masivă inscripţie purtătoare de nume a cîtorva mii de soldaţi căzuţi[3]. Spre nord, la cca. 130 m, şi spre sud-vest, la cca. 100 m de monument, se află cîte o movilă. De altfel, în toată regiunea, ca şi pe limitele orizontului, apar o serie de movile sau tumuli, mărturia unor străvechi rituri funerare.

După cum remarcă Gilbert Charles Picard, problemele puse de către monumentul de la Adamklissi sînt numeroase şi complexe, una dintre ele fiind « problema aşezării »[4]. Acest autor se întreabă de ce trofeul a fost aşezat în Dobrogea, din moment ce teatrul războaielor dacice a fost în nordul Dunării. Pentru A. Furtwängler, afirmă Picard, lucrul era explicabil, fiindcă el susţinea că monumentul n-a fost ridicat de Traian, ci de către August în amintirea victoriei lui Licinius Crassus asupra bastarnilor, din anul 28 î. e. n. Autorul francez arată că sub August Dobrogea a fost stăpînită circa 20 de ani, iar după Domiţian, un *limes* fortificat a fost făcut la nord de Adamklissi de la Rasova la Tomis: aceasta era frontiera imperiului roman la reluarea ofensivei de către Traian. Or se ştie că era uzul să se ridice trofee la limita ţărilor cucerite, atît la frontiera lor internă, cît şi la cea externă. După Picard, alegerea locului pentru trofeu la Adamklissi s-ar datora, poate, vecinătăţii unicului centru civilizat grecesc Hexapolis.

Existenţa cetăţii Tropaeum Traiani şi refacerea ei sub Constantin ne arată cît se poate de clar că punctul Adamklissi avea o valoare nu numai strategică, dar şi una economică, care explică înflorirea cetăţii.

Prezenţa, pe de altă parte a mausoleului la circa 150 m de monument nu este deloc străină de interesul prezentat de aceste locuri pentru constructorul unor complexe atît de mari, dar numai săpături sistematice vor arăta în ce raport cronologic stă cu ele.

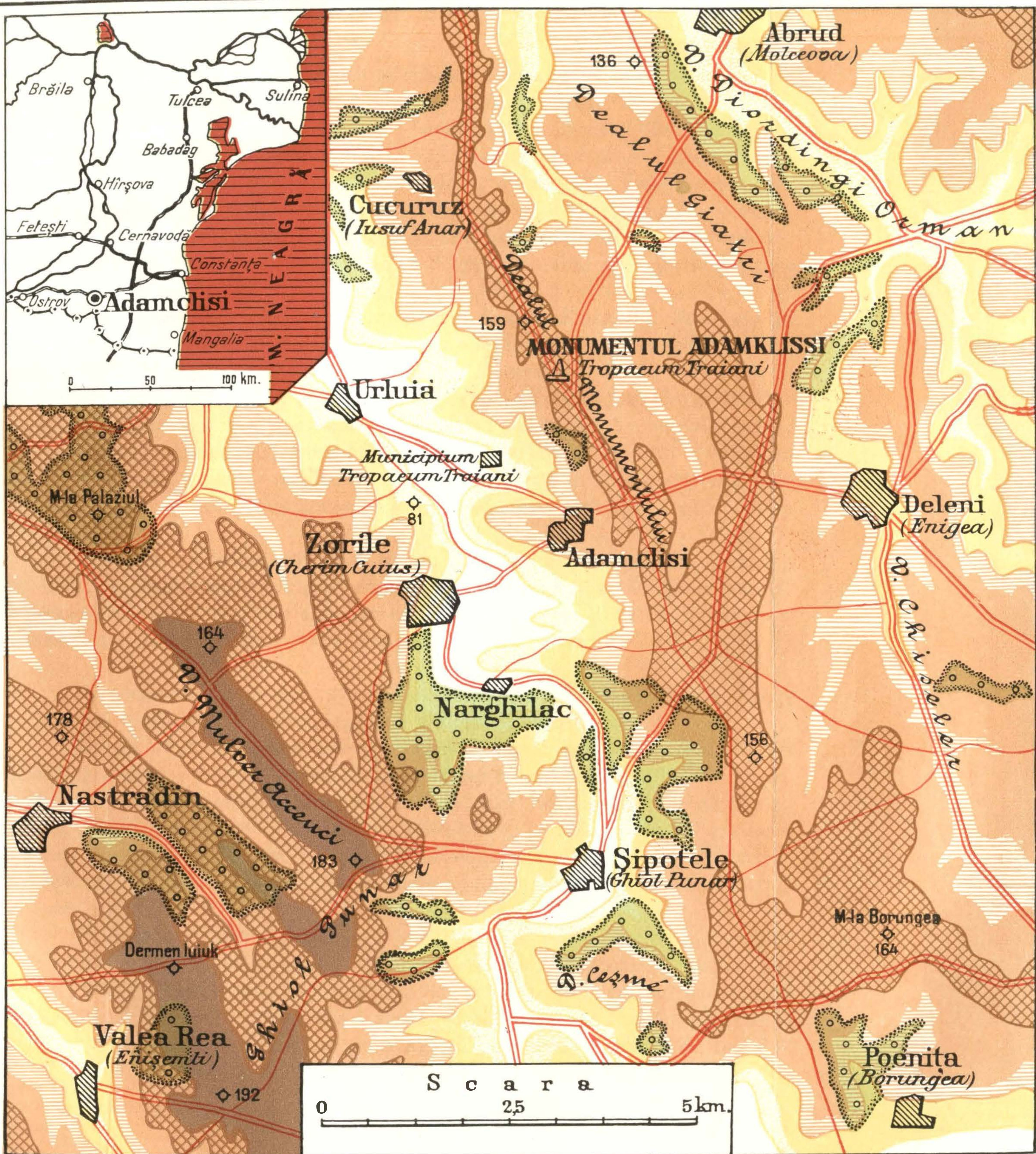
Consideraţiile de mai sus îşi vor căpăta confirmarea cu timpul, pe măsură ce noi descoperiri vor permite precizări într-un sens sau altul, dar în nici un caz ele nu vor putea să infirme o realitate defiinitiv stabilită: monumentul a fost ridicat de Traian, după al doilea război dacic, iar determinarea omogenităţii

[1] Grigore G. Tocilescu, Otto Benndorf şi G. Niemann, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, cu 3 tabele şi 134 figuri in text, Viena, 1895, p. 6.

[2] *Ibidem.*

[3] C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha. Ein Erklärungsversuch*, Berlin, 1904, p. 17.

[4] Gilbert Charles Picard, *Les trophées romains*, Paris, E. de Boccard, 1957, p. 391—406.

Harta zonei Adamklissi

materialului de construcţie, unitatea şi simultaneitatea zidirii tuturor registrelor monumentului dovedesc că măreţul edificiu n-a fost refăcut niciodată.

În jurul monumentului există o serie de așezări omenești. Cele mai importante sînt pe șoseaua naţională Constanţa — Ostrov, pe care se găsesc înșirate comunele Deleni, Adamclisi și Urluia. Înainte de a ajunge în comuna Adamclisi, la 1,6 km spre nord, din această șosea se desparte un drum ce duce la comuna Abrud și pe care, pe cumpăna de ape a dealului Adamclisi, se află monumentul. Dincolo de monument, din acest drum se desparte un altul spre nord-vest, care coboară spre satul Zorile.

În general, dealul Adamclisi are terenuri de cultură numai în jurul monumentului și spre versanţii sudici, unde sînt terenuri de pășunat, astfel că din punct de vedere al vegetaţiei se află în subzona antestepei.

Clima este temperată, cu ierni mai ușoare decît în restul ţării și veri călduroase, temperatura medie a anului fiind de 11° Celsius. Precipitaţiile atmosferice arareori întrec 500 mm pe an, media lor fiind în jurul a 400 mm anual. Cu toate acestea, recolta în general este bună și nu se cunosc veri secetoase, care să compromită recoltele. Întreaga zonă este într-o prosperitate crescîndă.

Regiunea Adamclisi, prin peisajul său dobrogean tipic de dealuri domoale, cu păduri și întinse lanuri de grîu, oferă călătorului o adevărată încîntare. Monumentul de la Adamklissi este așezat în mijlocul unei naturi pline de farmec, primitoare, dar puţin cunoscută, ca și însăși măreaţa construcţie.

II. Monumentul de la Adamklissi reprezintă una dintre cele mai măreţe construcţii din lume, cu semnificaţia de simbol al unei victorii.

Istoria tropaeum-urilor este cunoscută. Într-o lucrare recentă [1], Zofia Ganziniec arată că primul tropaeum apare la greci după lupta de la Marathon. Obiceiul unor asemenea edificii este preluat apoi de romani. Cel dintîi tropaeum roman este al lui C. Flaminius, ridicat în anul 223. De istoria trofeelor ridicate de romani s-a ocupat de curînd Gilbert Charles Picard, care în lucrarea sa apărută în 1957 consacră un subcapitol important monumentului de la Adamklissi [2].

Monumentul de la Adamklissi s-a înălţat după îndelungatele lupte purtate de Traian împotriva dacilor. Lipsa de atestări clasice referitoare la epoca zidirii lui a constituit mult timp o piedică în identificarea momentului istoric care a determinat apariţia lui. Starea în care s-au găsit resturile acestui tropaeum a îngreunat observarea omogenităţii construcţiei, iar maniera diferită de lucru și

[1] Zofia Ganziniec, *Geneza Tropaionu*, Varşovia-Wroclaw, 1955.

[2] Gilbert Charles Picard, *op. cit.*, p. 391—406.

mai ales imperfecţiunea sculpturii reliefurilor cu scene a fost un obstacol în faţa ipotezei cu privire la contemporaneitatea tuturor elementelor sale componente.

Este în afară de orice îndoială că edificiul dobrogean a trezit un viu interes de-a lungul vremii. Timp îndelungat el a servit scopului în care a fost construit de învingători: un avertisment pentru « barbarii de la nord » [1] care făcuseră atîtea incursiuni în sudul Dunării înainte de cucerirea Daciei, incursiuni ce s-au intensificat și după părăsirea Daciei. Mai tîrziu, în perioada bizantină, cînd semnificaţia iniţială a monumentului s-a șters, el a devenit un punct de atracţie pentru constructori și chiar pentru căutătorii de comori. În această epocă și poate pe la începutul perioadei feudale monumentul pare a fi suferit cele mai mari stricăciuni.

Într-o perioadă relativ recentă și anume prin secolul al XIX-lea, resturile construcţiei trezesc interesul călătorilor străini, iar pentru cercetători — începînd din anul 1882 — devine o adevărată piatră de încercare, fiind un nesecat izvor de cunoștinţe ce se lasă cu greu culese.

Și mărturiile scrise de dată mai recentă cu privire la tropaion-ul dobrogean sînt puţine. Denumirea « Adamklissi » (de la turcescul *Adam Kilise*) înseamnă în traducere « Biserica omului ». Turcii îi mai ziceau « Kümbett » (Tumulus) [2]. O dată cu apariţia acestor numiri turcești se întrerupe, de fapt, orice tradiţie orală despre această clădire, care ar fi putut să dăinuiască pînă în anul 1394, anul prăbușirii ţaratului bulgar.

În regiunea Adamclisi circulă legenda că monumentul, ridicat de un comandant de oști, avea o scară în spirală, pe care te puteai urca călare pînă pe acoperiș; că acolo era o fîntînă și un tunel cu deschidere la mari depărtări etc.

După cum se vede, nu există nici o urmă de document scris sau oral, mai vechi de secolul al XIX-lea, care să ne transmită un amănunt cît de neînsemnat cu privire la tropaion-ul de la Adamklissi. Istoria măreţului edificiu trebuie descifrată prin studiul și interpretarea materialului existent, dezvelit prin săpături arheologice de Grigore G. Tocilescu după anul 1882.

Pentru a ne da seama cum s-a ajuns la cunoștinţele actuale, de un caracter mai precis, privitoare la acest monument, vom prezenta în ordine cronologică însemnările și constatările călătorilor străini și ale cercetătorilor [3].

[1] Termenul de « barbari » este folosit în accepţiunea antică, adică populaţiile în afara graniţelor imperiului roman.

[2] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, Elberfeld, 1860, I, p. 255; cf. Gr. Tocilescu, *Comunicare despre monumentul triumfal al lui Traian de la Adamklissi in Dobrogea* (Sitzungsprotokole). Extras din *Bulettino dell'Imp. Istituto archeologico germanico*, vol. VI, 1891, fasc. A (comunicarea a fost făcută la 3 iunie).

[3] În prima parte a istoricului vom urma îndeaproape pe Gr. Tocilescu, mai ales cînd este vorba de călătorii străini. Am revăzut şi întregit traducerile, interpretînd corect şi cu real folos unele însemnări considerate în grabă de cercetătorii anteriori.

Ţinînd seama că de la construirea monumentului s-au scurs 1852 ani, nu este de mirare că urmele multor vicisitudini — intemperii, cutremure, acţiuni destructive intenţionate etc. — au făcut dintr-o măreaţă construcţie o impresionantă ruină.

Interesul stîrnit de ruina de la Adamklissi a crescut mereu de la un cercetător la altul și el se menţine astăzi tot atît de viu ca și acum mai bine de un secol. Acest interes este explicabil: în afară de Roma, care oferă astăzi măreţe monumente arhitectonice antice, puţine locuri din fostul imperiu roman păstrează construcţii de o atare masivitate și cu atîta bogăţie de scene cu caracter istoric.

Faţă de sensul pe care îl are acest edificiu și de valoarea lui simbolică la limitele imperiului roman atît de hărţuit de « barbarii » de tot felul de peste Dunăre, stîngăcia în sculptarea reliefurilor nu-i poate micșora valoarea istorică. Construcţia dobrogeană, prin amănuntele care decorează metopele și crenelurile, devine un document istoric și etnografic de importanţă locală. Istoric, pentru că ne oferă icoana unor stări de lucruri care explică epoca zidirii lui, și etnografic, pentru că, datorită realismului elementelor figurate, putem să reconstituim tabloul elementelor de cultură materială pentru acea epocă. Cu alte cuvinte, monumentul dobrogean are o mare valoare documentară pentru istoria populaţiilor locale.

Încă de la primele însemnări privitoare la acest tropaeum, s-au pus o serie de probleme în legătură cu importanţa sa. Rezultatul observaţiilor pînă la începerea sistematică a săpăturilor în anul 1882 a constituit un adevărat punct de plecare pentru concluziile la care avea să ajungă pe la 1895 învăţatul nostru Gr. Tocilescu. În acel an, în colaborare cu Otto Benndorf și Georg Niemann, el a publicat la Viena, în limbile romînă și germană, opera *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*.

Disputele știinţifice care au avut loc pe tema clarificării epocii de construcţie și a reprezentărilor de pe reliefurile monumentului merită a fi cunoscute cu atît mai mult, cu cît ele n-au fost încă încheiate printr-un acord deplin al specialiștilor.

În vederea unei înţelegeri mai clare a concluziilor la care s-a ajuns și a ipotezelor emise pînă în prezent, vom proceda la prezentarea lor cronologică, așa cum de altfel a făcut și Gr. Tocilescu în lucrarea sa, grupîndu-le în trei perioade:

a) însemnări și observaţii referitoare la monument pînă la anul 1882;

b) studii și cercetări făcute de la 1882, data începerii săpăturilor, pînă în anul 1895;

c) studii și cercetări efectuate începînd din anul 1895 pînă în zilele noastre.

Însemnări și observaţii referitoare la monument pînă la anul 1882. După materialul cunoscut pînă acum, cele mai vechi însemnări despre tropaionul de la Adamklissi datează din anul 1840 [1].

[1] Cf. Grigore G. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 8, 9.

În vederea introducerii unor reforme în organizaţia militară a Turciei, sultanul Mahmud al II-lea solicitase regelui Friederich Wilhelm al III-lea o misiune de ofiţeri. Misiunea trimisă a fost compusă din patru ofiţeri: căpitanul de geniu Heinrich von Mühlbach şi trei căpitani de stat major: Friederich Leopold Fischer, Karl von Vinke-Olbendorf şi contele Helmuth von Moltke [1]. Aceşti ofiţeri germani, primind şi însărcinarea de a examina fortificaţiile liniei Balcanilor şi Dunării, în anul 1837 îşi « întinseseră cercetările şi asupra antichităţilor militare ale Dobrogei », iar la 23 octombrie treceau prin Adamklissi [2].

Despre cercetările făcute există două rapoarte. Unul este scris de Karl von Vinke-Olbendorf [3], iar altul de contele Helmuth von Moltke. Iată observaţiile făcute de von Vinke-Olbendorf şi publicate în 1840 [4]:

« Amintim încă aici despre o ruină curioasă din acea regiune, pe care, pe cît ştim, nici un călător n-a menţionat-o. La trei ore spre miază-zi de Rasova şi patru ore de la Machmüdköi... se înalţă pe un tăpşan deschis, înconjurat de puţin tufiş, o namilă de clădire rotunjită acum în formă de cupolă, avînd vreo patruzeci picioare înălţime şi o sută paşi în circuit. Ea constă astăzi numai dintr-o foarte compactă, foarte solidă masă de bucăţi mici de piatră amestecate cu var, fără vreo piatră tăiată, fără vreo urmă de intrare, aşa că s-ar putea crede că zidăria este cu totul masivă. S-au făcut încercări de a se pătrunde în interiorul ei prin partea superioară, dar ele n-au izbutit; se află numai o gaură, săpată pînă la adîncime de 10 picioare. Acolo s-au mai găsit şi cîteva pietre tăiate. Este uşor de văzut că înainte toată masa aceea fusese înbrăcată cu pietre tăiate, că avusese probabil formă octogonală şi că, în cursul timpului a fost despuiată de îmbrăcămintea ei exterioară; căci nu numai prin cimitirele din vecinătate, care indică sate turceşti dispărute, se găsesc o mulţime de pietre lucrate, coloane, arhitrave, capiteluri etc. luate — după spusa locuitorilor — de la acest monument, dar încă şi la picioarele lui se află basoreliefuri sfărîmate, în mare parte stricate de vreme şi care nu denotă vreun grad înalt de artă. Acest monument a fost probabil vreun mausoleu, poate al unui împărat, poate chiar al constructorului valurilor lui Traian. Despre vreo inscripţie nicăieri nu este vreo urmă » [5].

La rîndul său, von Moltke, într-o scrisoare din 2 noiembrie 1837, face unele observaţii cu privire la monumentul de la Adamklissi. Iată pasajul respectiv:

[1] Grigore G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 8; cf. apud Tocilescu, informaţii la Reinhold Wagner, *Moltke und Mühlbach, zusammen unter dem Halbmonde 1837—1839*, Berlin, 1893, p. 44 şi urm; von Leszczynski, *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmareschal Grafen Helmuth von Moltke*, p. 140 şi urm.; Gustav Hirschfeld, *Helmuth von Moltke, Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835—1839*, Berlin, 1917, ed. 8, p. 173—174.

[2] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 8.

[3] Karl von Vinke, *Das Karassu-Thal zwischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Schwarzen Meere bei Küstendschi. Monatsberichte über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, I. Jahrgang, Berlin, 1840, p. 179—186.

[4] Vezi şi Tocilescu, *op. cit.*, p. 9—10.

[5] Karl von Vinke, *op. cit.*

« Şi dincolo de Dunăre, două ore şi jumătate de Rasova, am găsit o curioasă ruină; turcii o numesc Adam-kilissi sau Biserica lui Adam. Este o solidă masă de piatră de forma unei cupole, care înainte fusese îmbrăcată cu reliefuri şi cu coloane, ale căror resturi zac departe împrejur. Au fost făcute două diferite încercări ca să se pătrundă în miezul acesta puternic, dar ambele în zadar; un fel de galerie s-a săpat pînă sub temelie, cu nespus efort, fără să se dea peste ceva. Astăzi ruina prezintă pe din afară doar acel cunoscut amestec de pietre nelucrate cu cel puţin tot atît calcar fin; dar în mijlocul acelei mese se află un fel de miez compus din puternice blocuri sparte. Probabil totul este mormîntul unui comandant de oşti roman » [1].

În anul 1860 C. W. Wutzer, profesor la Universitatea din Bonn, publică şi el o lucrare în care se cuprinde o descriere a monumentului. După Gr. Tocilescu, însemnarea acestuia ar fi mai puţin precisă decît a ofiţerilor germani [2], afirmaţie cu totul eronată.

Observaţiile lui C. W. Wutzer se bazează pe cercetările efectuate în anul 1856. Profesorul german a făcut de fapt — contrar afirmaţiei lui Tocilescu — cele mai importante constatări şi descrieri din cîte se cunosc din perioada care a premers începerea lucrărilor de dezvelire a monumentului. Datorită lui Wutzer cunoaştem imaginea a trei metope, pierdute între timp. Descrierea lui este de un realism şi de o precizie extraordinară. Bazîndu-ne pe ea, putem considera că, de fapt, din monument lipsesc numai două din cele cinci metope cît calculase Tocilescu. Dacă Tocilescu l-a judecat aspru pe Wutzer, aceasta se datoreşte faptului că autorul german emisese o întreagă teorie cu privire la un scris cuneiform etc. Bineînţeles că Wutzer nu era un specialist, avea însă spirit de observaţie şi a descris amănunţit cîteva pietre, între care un pilastru, trei metope şi nişte fragmente de friză. Lăsînd deci la o parte interpretările sale, reţinem ceea ce este mai important: descrierea a trei metope. Acestor metope noi le-am dat numere de ordine — iar nu de rotire reală — în continuarea celor cunoscute şi anume: 50, 51 şi 52. Pentru fiecare în parte am reprodus descrierea pe care ne-a lăsat-o C. W. Wutzer.

Din însemnările călătorului german reiese un fapt foarte important: în anul 1856, monumentul, la înălţimea metopelor, era aproape intact prin piesele pe care le oferea. Poate că dacă atunci s-ar fi făcut săpăturile, s-ar fi dat şi de urma celorlalte două metope, necunoscute astăzi, care probabil după aceea au căzut pradă pietrei de var sau construcţiilor civile. Nu mai vorbim de reliefurile cu prizonieri, care, după cum vom arăta, s-au păstrat aproape toate pînă în anul 1895.

Pentru ca cititorii să-şi dea seama şi de partea eronată sau confuză din observaţiile lui C. W. Wutzer, reproducem textul integral, însă pasajele

[1] Gustav Hirschfeld, *op. cit.*, Berlin, 1917, ed. 8, p. 173—174.

[2] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 10.

care privesc cele trei metope amintite vor fi redate cînd va fi vorba de fiecare metopă în parte:

« Cam la o jumătate de oră în afară de pădure... urmează micul sat Adam-Kelssi-Köy, care, după cimitirul său foarte întins aflat lîngă drum, însemnează că ar fi putut să fie destul de mare în trecut. În apropierea sa imediată, la mică depărtare de marginea răsăriteană a drumului, se află un foarte mare și voluminos monument din vechime. Povestea lui a dispărut complet din memoria locuitorilor. Ei îl numesc « Biserica lui Adam ». Probabil această expresie vrea numai să amintească că monumentul este tot așa de vechi cît spița omenească, sau construcția și semnificația lui este departe de amintirea viețuitorilor. Pe mine m-a frapat cu totul neașteptat această mare operă de construcție, cu atît mai mult că nici unul dintre numeroșii călători, care mi-au căzut în mînă la lectură, nu amintesc nimic de el, cu toate că se află doar la trei ore de țărmul sudic al Dunării și Rasova. Nici nu-mi vine să cred ca el să nu fi atras atenția nici unuia dintre călătorii mai vechi. Le-aș fi fost foarte recunoscător, dacă i-aș fi putut citi. În cele ce urmează voi încerca să dau o idee despre monument. Să ni-l închipuim înalt, de cca. 60 de picioare, din piatră tare și mortar rezistent, masă de zid solidă, a cărei formă reprezintă jumătatea unui « ovoid », a cărei bază zace pe pămînt și al cărei vîrf rotunjit se înalță în sus. Astfel se bănuiește forma unei cupole, a unui dom, iar turcii o numesc, din această cauză, Kümbet, adică cupolă. Lipsește orice urmă de poartă, de fereastră. Masa aceasta de zidărie a devenit așa de tare în decursul secolelor, încît astăzi degeaba te ostenești să pătrunzi în ea; că s-a făcut o astfel de încercare, reiese din examinarea părții de răsărit a clădirii. Aici la cîteva picioare deasupra solului se află o scobitură orizontală, care pătrunde în ziditură cu 10—12 picioare. Locuitorii ne-au asigurat că ea ar fi fost făcută de către un pașă turc, cu ajutorul ghiulelelor unui tun rudimentar. Probabil căuta comori în interiorul clădirii, însă din cauza rezistenței zidurilor a renunțat la continuarea încercării de a pătrunde spre interiorul ei.

Numeroase plăci de marmură, împrăștiate în partea de răsărit, ne arată că edificiul a fost odinioară îmbrăcat cu ele. O linie, care înconjură de jur-împrejur întreaga masă a construcției, cam la a treia parte din înălțimea ei, pare a arăta că acolo se desfășura o friză. Din păcate, porțiunea din apus dinspre drum, care ar fi trebuit să poarte inscripția, nu mai arată nici o urmă a acelei plăci de marmură. Din contră, în întinsele cimitire vecine se găsesc pietre din aceeași marmură, care odinioară îmbrăca monumentul. Întrucît acest fel de piatră s-a adus probabil dintr-un ținut îndepărtat, de aici s-a născut presupunerea, trecînd oarecum în legendă, că materialul este luat din biserica lui Adam; pe multe asemenea pietre am găsit inscripții turcești din epoci mai noi; o cercetare atentă ar putea să dea, în această privință, peste importante rămășițe istorice.

Foarte însemnată ar fi studierea pietrelor din jurul monumentului, care sînt ridicate — după cum arată urmele proaspete — pentru a fi arse ca piatră de var. De altfel, mi s-a spus că oricine poate lua orice piatră ar dori. Înainte cu mai mulţi ani, un paşă din Silistra, însoţit de niște francezi, au venit aici; aceștia au examinat un număr oarecare de plăci de marmură. După aceea, locuitorii au fost siliţi să care cu vitele lor, pînă la Dunăre, grelele pietre, care au fost apoi îmbarcate.

Cu tot furtișagul de materiale care durează de sute de ani, în ziua vizitei mele, în septembrie 1856, se mai găseau împrăștiate în jur un număr de 25—30 plăci de marmură, dintre care cele mai multe — un avantaj destul de mare pentru conservarea lor — erau așezate cu faţa lucrată în jos. Ele au toate o grosime de 3—4 ţoli; constructorul a avut astfel destulă grijă pentru rezistenţa lor.

Dintre pietrele cu faţa în sus, mi-au trezit interes următoarele:

1. O tăblie de marmură lunguiaţă, dreptunghiulară, prezintă două rînduri paralele de arabescuri, dintre care unele aproape de marginea de sus, iar celelalte de cea de jos. Aceste arabescuri indică un desen absolut regulat. Ele mi-au amintit ceva ce am văzut la monumentele vechi asemănătoare din Roma. Probabil că este un fragment din compunerea unei frize [1].

< Pasajele 2, 3, 4, în care sînt descrise trei metope, sînt reproduse la metopele XXXVIII (inv. 52), LI (inv. 50) şi LII (inv. 51) (p. 477—478, 431—483) >.

5. Pe o tăblie similară de marmură se observă o tolbă plină cu săgeți, precum și un arc [2].

6. Nenumărate fragmente răspîndite în jur arată linii adîncite drepte, care merg fie în unghi drept, fie în unghi obtuz, reprezentînd tot atîtea triunghiuri fără bază. Ele sînt așezate într-o foarte variată direcţie unele faţă de altele și se întîlnesc într-o atît de mare mulţime, încît, fără îndoială, erau în legătură cu decorarea construcţiei. Aș inclina să cred că ele ar fi aparţinut unui gen de scriere. O comparaţie cu vechea scriere persană cuneiformă (sic) pe care mi-a arătat-o colegul profesor Lassen, nu arată o depărtare prea mare de aceste linii; nu mi s-a întîmplat să văd vreodată ceva asemănător la vreun monument de artă romană sau greacă [3]. Nu trebuie să ne gîndim la însemnătatea arabescurilor de pe placa nr. 1, unde există forma obișnuită de vrej. Însemnătatea lor trebuie s-o lăsăm pe seama altor cunoștinţe.

[1] Este cît se poate de clar că C. W. Wutzer a avut în faţă un pilastru; cf. de pildă fig. 66.

[2] Din moment ce tăblia era similară, nu poate fi vorba de un bloc de friză cu arme. Înclinăm să credem că este vorba de o metopă nedescrisă mulţumitor.

[3] Descrierea şi interpretarea lui Wutzer la acest pasaj, l-a făcut pe Tocilescu să subestimeze celelalte descrieri realiste ale acestuia.

O foarte importantă relatare despre monument, confirmată la faţa locului, am aflat-o mai întîi la Rasova, din lămurirea unui bătrîn bulgar, care se numea Georgi Dima, ce-şi petrecuse tinereţea la Adam-Kellsi-Köy şi care m-a asigurat că în timpul cînd era copil se căţăra pînă pe vîrful monumentului. Partea de sus a clădirii, de forma unei jumătăţi de ou, este astăzi aplatizată; pe această mică platformă, după părerea generală a locuitorilor, o fîntînă şi-ar fi dat apa printr-o plăcută formă de vas din marmură. Bătrînul adaugă că acolo ar fi văzut plăci de piatră aşezate neregulat, îngrămădite, printre care apa nu mai putea pe atunci să ţîşnească în afară, dar mustea într-o cantitate aşa de mare, prelingîndu-se mult timp pe faţa exterioară a monumentului, ceea ce a dus la distrugerea acestuia. Pe atunci, vasul de marmură amintit era deja dispărut. Astăzi nu există nici o urmă de scurgere de apă, care să poată fi luată în considerare. Dacă se examinează prin preajma monumentului, în partea nordică, spre Dunăre, se observă, nu prea departe de aici, numeroase movile, care întrec monumentul în înălţime. Dacă s-ar găsi ceva referitor la captarea apei, probabil că s-a făcut vreo canalizare subterană, spre clădire.

Destinaţia monumentului nu poate fi decît aceea de măreţ mausoleu. Lipsa totală de uşi şi ferestre aminteşte piramidele egiptene, cu a căror formă exterioară monumentul nu are nici o legătură. Din fericire, interiorul acestui monument nu s-a deschis pînă acum. De aceea, unul dintre viitorii cercetători cu cunoştinţe de specialitate şi mijloace necesare ar putea foarte uşor să lămurească însemnătatea monumentului. Dar această lucrare nu trebuie să întîrzie prea mult, pînă cînd se vor distruge ultimele resturi ale sculpturilor.

Mi se pare în modul cel mai sigur că monumentul stă în legătură cu expediţiile perşilor sub Darius. Nu există nici o îndoială că perşii au înaintat într-adevăr pe marginea dreaptă a Dunării, pînă în acel punct, în timp ce şi-au întins şi un pod peste Dunăre mult mai departe. Cu această ocazie trebuie amintită şi împrejurarea că şi astăzi, nu departe de Varna, se află un sat, care se cheamă satul perşilor (Adschember), ca şi un munte căruia i se zice « Muntele perşilor »[1].

Textul de mai sus al lui Wutzer, în afară de pasajul referitor la scrierea cuneiformă şi la expediţia lui Darius, nu are nimic care să-l fi îndrituit pe Tocilescu să-l judece atît de nedrept. Dacă ne referim însă la pasajele care descriu metopele, reproduse în altă parte, este în afară de orice îndoială că Wutzer se situează în fruntea tuturor celor care au scris despre monument pînă la începutul săpăturilor sistematice, adică pînă în anul 1882.

Oarecare interes prezintă şi călătorul francez Jules Michel. Acesta fusese membru al unei comisii franceze, care făcuse cercetări de geniu în Dobrogea

[1] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, Elberfeld, 1860, p. 254—259.

la 1855. El publică în anul 1862 un memoriu asupra valurilor lui Traian. Referindu-se la monument, el crede că este vorba de un edificiu funerar. În ceea ce privește reliefurile, afirmă următoarele:

« Profilul persoanelor, poza lor, forma veșmintelor lor, amintesc formele Romei imperiale, dar desenul este atît de incorect, încît face să se simtă o mînă barbară... În cimitirele vecine am recunoscut cîteva fragmente de cornișe, de pietre sculptate, purtînd pe ele ornamente puse unele peste altele, ca solzii de pește »... [1].

Observațiile lui Jules Michel nu sînt lipsite de interes, totuși ele nu au o însemnătate practică într-un studiu de cercetare istorico-comparativă.

Un alt călător care, prin observațiile făcute în 1854, publicate la 1857, aduce o contribuție pozitivă la istoricul cunoașterii monumentului de la Adamklissi este Karl Ferdinand Peters. Acesta ne dă pentru prima dată o vedere de perspectivă (cf. fig. 163) și o secțiune a monumentului (cf. fig. 164), în afară de o schiță a metopei nr. XIX. Iată textul referitor la monument:

« Poate că problema cea mai enigmatică din toate ruinele antice este mausoleul. Se află lîngă drumul ce duce de la Adamklissi (de tradus oarecum prin biserica omului) spre satul Iuspunlar — « o sută de fîntîni », cam pe culmea platformei pe care prin racord la un punct trigonometric l-am găsit de 83—85 stînjeni deasupra mării, ceea ce reprezintă cam 40 stînjeni peste talvegul văii principale învecinate. Aici se află o mogîldeață prost zidită, înaltă cam de vreo 35 picioare, cu un diametru de 55—60 picioare, împresurată de un val de dărîmături și de tufiș des, fără a prezenta nicăieri, pe laturile ei, vreo intrare. În apropiere de vîrful cupolei, peste măsură acoperită de vegetație, se vede totuși practicată o gaură cunoscută deja d-lui von Vinke, destul de largă pentru ca un om să pătrundă în ea. Pe cînd mă aflam la fața locului, m-am simțit așa de rău în urma unei căzături, încît nici nu m-am putut gîndi să mă cațăr pe ziduri. Totuși, tovarășul meu d-nul Weikum s-a urcat sus și a intrat în acea scobitură și mi-a redat-o într-o schiță. El a constatat că partea verticală aproape rotundă a acelei găuri, așezată nu la mijlocul clădirii, era netedă și bine tencuită; de la locul unde scobitura cotea spre latura nord-vestică a suprafeței externe, tencuiala era căzută, deși clădirea se compunea tot dintr-o zidărie foarte tare de piatră. Pe fund zăceau moloz și cîteva pietroaie mari de aceeași factură. Prin lovituri de ciocan în pereții scobiturii, nu s-a putut distinge nici un spațiu gol și Weikum crede că interiorul, cu un diametru mai bine de 0,9 m, este umplut cu piatră prăbușită și moloz. Iată în ce chip pot completa spusele predecesorilor mei. Cît despre colosalele pietre prăbușite ale îmbrăcămintei exterioare, care par în mod sigur a fi fost de marmură frumoasă,

[1] Jules Michel, *Les travaux de défense des Romains dans la Dobroudscha. Mémoires de la Société impériale des antiquaires de France*, XIV, Seria 3, t. V, Paris, 1862, p. 215—258.

nu pot decît să confirm ceea ce s-a spus pînă acum cu privire la grosolana executare a sculpturilor de pe ele. Basorelieful prezentat în figura 20[1] ne dă o pildă despre aceasta. Totuși, figurile nu sînt nici prea de tot denaturate, nici total lipsite de viață. Desenul în zig-zag, ce se vede pe picioarele bărbatului care ține în mîini spada întinsă de-a curmezișul, aduce — după părerea d-lui E. von Sacken, conservatorul cabinetului de antichități din Viena — cu unii barbari daci. Din păcate, cealaltă figură, prizonierul (?), este foarte stricată. O altă piatră arată o figură bărbătească, îmbrăcată cu o cămașă de forma unei tunici, care ajunge pînă la genunchi, din păcate fără cap și într-o poziție foarte țeapănă. Am mai văzut răsărind din pămînt și un trunchi colosal de om, care pare a ședea culcat sau a pîndi; n-am putut să mă decid dacă este vorba de un relief sau o statuie. Oricît de neatrăgător ar fi restul care se vede, nu încape îndoială că cu ceva mijloace s-ar putea cîștiga lucruri mult mai importante. Trebuie să zacă foarte multe pietre mai la fund sub pămînt. Dar pentru asemenea întreprinderi trebuie permisiunea autorității. Populația creștină de acolo nu are nici o nădejde de plată cînd vede vreun mudir sau cavaz; din contră, în asemenea împrejurări, ea se teme că va fi supusă la muncă forțată. Deci, greutățile cercetătorului de lucruri antice sînt foarte mari în aceste țări. În tot cazul, călătorul trebuie să se pună, printr-un tîlmaci, în contact cu locuitorii romîni sau bulgari, ... și să facă uz de buiurdul pașei numai atunci cînd va fi aproape de a începe lucrarea. Pregătirile ar cere în tot cazul cîteva zile la orice punct. Se pare că domnii Boissière și Baudry au făcut în felul acesta explorațiunile lor și nu mă îndoiesc că au obținut un bun rezultat. Eu însumi n-am fost în situația de a mă ocupa de cercetări de antichități; totuși, n-am vrut să mă opresc de a împărtăși aceste puține observații ale mele, pentru ca să contribui cel puțin la fixarea topografică a acestor poziții »[2].

Primele preocupări romînești. Remus Oprean este primul dintre romîni care a scris despre monumentul de la Adamklissi. El a publicat o notă despre acest monument în ziarul *Farul Constanței* din 12 mai 1880. După ce descrie sumar forma trofeului, Remus Oprean face o serie de considerații cu privire la construcție. După el, învelișul exterior « en maçonnerie » trebuie să fie mult mai recent decît părțile din piatră tăiată, susținînd totodată că a fost construit de perși[3], așa cum am văzut că afirmase și C. W. Wutzer.

Săpăturile sistematice, care aveau să dea la iveală una dintre cele mai mărețe opere de artă romană provincială, din părțile de răsărit ale imperiului, din timpul lui Traian, au început în anul 1882. Detalii pline de interes sînt cuprinse în monografia publicată de Grigore G. Tocilescu și colaboratorii săi[4].

[1] Este vorba de metopa nr. XIX.

[2] Karl Ferdinand Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*. Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenchaften, math.-naturw. Classe, XXVII, 1867, p. 83—207; cf. *Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften*, LII, p. 6—11.

[3] Informația după Tocilescu și M. C. Suțu.

[4] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 14—27.

În perioada imediat premergătoare săpăturilor și în tot timpul duratei lor, au apărut o serie de note și relatări, care vădesc interesul pentru tropaeum-ul de la Adamklissi. Ele au o valoare științifică cu totul secundară.

În anul 1881, Mihail C. Suţu, răspunzînd lui Remus Oprean, reia problema zidirii monumentului. El emite unele ipoteze, care sînt mai mult de domeniul fanteziei, în schimb este primul care descrie corect cîteva reliefuri etc.

Întrucît M. C. Suţu încearcă cea dintîi interpretare a trofeului cu referinţe la triburi trace, vom reproduce în întregime textul său. În partea introductivă dă unele date, ca și o schiţă a monumentului, după Karl Ferdinand Peters. El scrie următoarele[1]: «M. Oprean, prefét roumain de Constance (Custendjé) a publié dans le *Phare de Constance* du 12 mai 1880 une notice sommaire sur ce monument: il a très judicieusement observé que l'enveloppe extérieur en maçonnerie devait être d'une époque beaucoup plus récente que la partie centrale en pierres taillées[2]. M. Oprean attribue aux Perses ce dernier ouvrage, hypothèse ingénieuse, mais que dément le travail des bas-reliefs et la nature des ornements; l'art perse ne nous offre en effet que des personnages à barbes et cheveux symétriquement bouclés, qui n'ont rien de commun avec les guerriers à barbes longues et irregulières de notre monument. Les ornements d'architecture sont également étrangers au système décoratif des Perses.

Le monument n'appartient pas davantage à l'antiquité classique grecque ou romaine; la rudesse du travail des figures, leurs longues barbes et leurs vêtements à gros plis nous transportent bien loin de tout ce que la Grèce ou Rome nous ont laissé de sculptures. Il faut chercher ailleurs l'origine de cette construction; elle porte un cachet barbare évident, mais ce ne sont pas les peuples barbares destructeurs de l'Empire romain qui ont pu tailler et ajuster ces grandes pierres; ce n'est point là un ouvrage des bas temps; bien au contraire, n'était la rudesse des sculptures, nous serions tenté d'y voir une œuvre grecque d'époque très ancienne. Elle appartient donc aux peuples barbares qui ont habité la région du bas Danube avant la conquête des Romains, aux Thraces probablement, et parmi ces Thraces à ceux qui, au contact des Grecs, étaient parvenus à un certain état de culture.

Les Triballes, les Gètes et les Odryses ont dominé longtemps ces plaines; mais les deux premiers peuples ne nous ont laissé aucun monument, et les récits des historiens ne nous permettent guère de croire que ces sauvages tribus aient jamais pu élever une construction de cette importance.

Les Odryses, au contraire, étaient les plus civilisés parmi les Thraces; les médailles de leurs rois, qui sont arrivées jusqu'à nous, sont d'un bon travail

[1] Michel C. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, în *Revue archéologique*, Nouvelle série, Paris, 1881, p. 288—293.

[2] « La partie antérieure du monument appartient très probablement à une forteresse, peut-être byzantine».

grec[1]; ces princes, au Ve siècle, possédaient de grands trésors[2] et s'alliaient à des femmes grecques[3]. Xénophon, dans son intéressante description de la cour du roi Seuthès, nous parle des coupes ciselées qu'il recevait en présent des villes hélléniques; il nous apprend que ces rois avaient des Grecs à leurs gages. Si nous rapprochons ces renseignements du fait que les puissants souverains odryses du V^{-e} siècle, Térès, Sitalcès et Seuthès I^{-er}, ont étendu leur domination sur la contrée où s'élève notre tour[4], si nous ajoutons que cette région fût le théâtre des grandes luttes de ces princes avec les peuplades thraces du bas Danube, nous pourrons sans trop de témérité attribuer aux rois odryses de cette époque l'érection de cette construction, monument durable de leurs victoires sur les tribus gètes et triballes.

La tour d'Adam-Clissi présente l'apparence d'un monument plein; mais le cône supérieur, quoique formé de gros blocs, est d'époque plus récente; les pierres sont en effet reliées par du ciment, et les petites cavités en queue d'aronde, destinées à servir des lits aux coins de serrage, se trouvent souvent sur les parois verticales des blocs, indice certain d'un remaniement ».

De un deosebit interes sînt descrierile de reliefuri, făcute cu destul realism. Sub nr. 1 prezintă metopa XXVII; sub nr. 2 metopa XXIII; sub nr. 3 metopa XIX; sub nr. 4 metopa XXXVII.

« Nr. 1. Groupe de deux jeunes guerriers debout, vêtus d'habits courts[5]; leurs cheveux sont coupés près de la tête et ils n'ont pas de barbe. Ils se suivent et sont en tout semblables, à part le mouvement de la main droite; le premier l'élève en avant; le second la tient baissée et porte un bâton ou une arme; un glaive très court est suspendu à la ceinture des guerriers.

Nr. 2. Appuyé sur sa lance, dont on distingue nettement le fer, un héros, ou chef vainqueur, domine un groupe de trois personnages barbus et portant de longs vêtements et des pantalons à plis[6]; celui de droite est armé de la lance et tient à la main une grosse corde qui attache les mains et les pieds d'un deuxième guerrier, couché à demi sur le sol. Le troisième personnage, à gauche du tableau, n'a pas d'armes, et la corde qui pend près de lui paraît servir à l'attacher lui-même. La tête du chef debout est malheureusement très fruste; on distingue cependant par derrière les traces du casque qui la couvrait; ce chef ne paraît pas avoir porté de barbe.

[1] « Quelques pièces de ces rois figurées dans le catalogue des coins grecs du Musée britannique: Thrace, etc., page 201 et suiv. ».

[2] Thucidide, liv. II, XCVII.

[3] Idem, liv. II, XXVIII.

[4] Idem, liv. II, XCVIII, XCVI, XCVII.

[5] « La double tunique courte dont ils sont vêtus, et surtout une sorte de gilet montant à gros plis qui leur couvre la poitrine, ont un caractère très particulier; le glaive court dont le manche remonte jusque sous l'aisselle et qu'ils portent au côté gauche diffère aussi beaucoup des armes ordinaires grecques ou romaines ».

[6] « Ovide, *Tristes*, liv. V, VII, décrit les longues barbes et les vêtements des gètes ».

Nr. 3. Un homme debout, portant une barbe qui finit en pointe et vêtu d'un pantalon à gros plis obliques, tient à deux mains une grosse corde qui attache à un arbre ou à un pilier un deuxième personnage debout qui lui fait face; celui-ci est également barbu, il porte sur la tête un bonnet ou casque en forme de cône. Il est vêtu d'une courte tunique [1].

Les dimensions de ces trois bas-reliefs sont les suivantes:

Hauteur .... 1,48 m
Largeur .... 1,10 m
Épaisseur .... 0,58 m

Nr. 4. Sur un char de guerre à quatre roues dont deux seules sont visibles, un personnage est étendu sur le dos, les jambes à demi allongées. Un bouclier ovale, un carquois rempli de flèches, et une autre grande arme terminée en tête d'aigle, sont suspendus au char par des courroies ou de grosses cordes. Le char foule un être humain renversé, dont on ne voit que la tête et la poitrine sous la roue de gauche. Cette scène n'occupe que la moitié supérieure du tableau qui se continuait au-dessous, mais cette partie est tellement effacée aujourd'hui que l'on n'en peut même pas distinguer le sujet.

Hauteur du bloc...................... 1,48 m
Largeur .... 1,18 m
Épaisseur .... 0,58 m ».

Autorul vorbeşte şi despre o altă piesă, provenind de la acelaşi monument:

« Une pierre brisée, observée dans le cimetière d'Enigé (où elle est encore), présente un autre bas-relief malheureusement très endommagé; on y distingue les têtes de face et une partie de la poitrine de deux personnages. La matière et le travail garantissent l'origine de ce morceau; la petitesse des figures indique un tableau de dimensions beaucoup moins grandes que les précedents ».

M. C. Suţu are unele consideraţii interesante:

« Nous ne possédons que quelques croquis incomplets des sculptures d'ornements qui décorent certaines pierres, et les dessins eux-mêmes exécutés sur ces croquis sont assez inexacts; ils suffisent cependant à faire reconnaître l'influence qui a guidé la main des artistes, et c'est à ce titre seulement que nous les publions ».

Autorul a descris, sub nr. 5, şi o friză:

« Sur la face oblique d'une grosse pierre dont les dimensions sont à peu-près AB=1 mètre, AE=1,50 m, EF=0,70 m, une série d'armes se succèdent, un bouclier ovale, une lance, un carquois, un deuxième bouclier, deux arcs, formant

[1] « Le guerrier debout qui tient la corde occupe la partie droite du tableau; il est coiffé d'un casque que l'on ne distingue pas sur la photographie, mais dont la saillie est très sensible au toucher. L'homme attaché qui occupe le côté gauche porte derière la tête une longue mèche de cheveux que l'épreuve ne permet pas de voir. Ce bas-relief est figuré d'une façon tout à fait imparfaite dans l'ouvrage déjà cité de M. Peters ».

une espèce de frise barbare qui devait se continuer sur une plus grande longueur, car la pierre est brisée ».

Studii și cercetări de la 1882, data începerii săpăturilor, pînă în anul 1895. La 3 iunie 1882, M. C. Suţu mai publică o scrisoare, aducînd unele noi precizări cu privire la monumentul de la Adamklissi; el susţine că este vorba de un monument triumfal roman, mărturia unei arte în completă decadenţă. Monumentul ar data — după cum a conchis Tocilescu — din a doua jumătate a sec. al IV-lea și s-ar datora lui Valens, iar barbarii reprezentaţi ar fi goţi. Suţu atrage însă atenţia că nu trebuie să ne grăbim cu această concluzie:

« Je viens de terminer hier avec M. Tocilescó, le savant directeur de notre Musée national, une petite tournée de reconnaissance archéologique dans la Dobroudja, pour le compte du gouvernement roumain. Notre excursion avait surtout pour but de fixer la véritable nature du monument d'Adam-Clissi , où nous avons éxécuté plusieurs fouilles.

Je remplis un véritable devoir, M. le directeur, en vous communiquant les résultats auxquels nous sommes arrivés, afin que vous puissiez un moment plus tôt rectifier dans votre savante *Revue* les appréciations hâtives que m'avaient suggérées les frustes sculptures dont vous avez reproduit les dessins.

Nous avons mis au jour trois statues colossales mutilées, dont deux assises, les jambes étendues, et la troisième debout, ainsi que plusieurs bas-reliefs représentant des scènes de guerre et de trophées d'armes; le caractère romain de ces sculptures ressort trop évidemment de leur travail et des vêtements des statues pour qu'il soit possible de conserver un doute sur les véritables auteurs de notre monument. La tour d'Adam-Clissi est un monument romain et les morceaux de sculpture architecturale qui sont sortis de nos fouilles, malgré leurs étonnantes dimensions, témoignent d'un art en complète décadence. Un examen plus approfondi de la construction nous a permis aussi de constater que la ruine actuelle est le noyau solide d'un grand monument triomphal que décoraient autrefois les statues et les bas-reliefs qui jonchent le sol, autour de lui:

L'on ne peut jusqu'ici lire avec certitude la date du monument ni le nom de l'empereur qui a célébré son triomphe sur les barbares du Danube par l'érection de ce gigantesque trophée. L'on a trouvé cependant une inscription mutilée en très grands caractères [1], dans un cimetière turc voisin de la tour d'Adam-Clissi et qui en provient selon toute vraisemblance; aucun nom d'empereur n'est visible, mais la forme des caractères accuse, au dire de M. Tocilesco, la deuxième moitié du IV-e siècle. Si cette appréciation est fondée, le monument appartiendrait à l'empereur Valens et les vaincus représentés sur nos bas-reliefs seraient des Goths; mais il ne faut pas se hâter, cette fois encore, de conclure

[1] RVI N.

trop vite. Il faut attendre que de nouveaux déblais nous aient fourni une preuve monumentale plus certaine de l'époque où fut élevée cette imposante construction»[1].

O valoroasă contribuţie la netezirea drumului pentru viitoarea dezlegare a unor probleme ridicate de trofeul dobrogean aduce Al. I. Odobescu. El are ipoteze ingenioase şi este cel dintîi care propune şi foloseşte termenul de « metope » pentru reliefurile sculptate dintre cele două frize:

« Din puţinul ce am văzut, aici la Bucureşti, în fiinţă şi în desemnuri şi din cîte a mai binevoit să-mi spună d-l Tocilescu, este de lămurit că monumentul circular de la Adamklissi stă aşezat pe un postament de cîteva trepte care-l împresoară încă peste tot; apoi, poate să fi fost rînduite pe suprafaţa lui circulară două sau trei şire de frize diferite, tot sculptate cu arme, cu foi, cu păsărele şi cu capete de zmei sau lupi colţaţi, astfel cum sînt trîmbiţele dacice de pe columna lui Traian.

Între aceste frize, poate să fi fost încastrate subiectele de război, aşa de urît sculptate pe pietroaiele cele în patru muchii. Acelora eu le-aşi zice metope, deoarece, după aparenţe, ele trebuie să fi fost înfipte de-a rîndul în perete şi despărţite numai unele de altele prin pilaştri ornaţi cu diferite desemne, destul de simple şi de stîngace » [2].

Este de observat că, în ceea ce priveşte epoca de datare a monumentului el admite părerea iniţială a lui Grigore Tocilescu şi aşteaptă cu nerăbdare ca acesta să-şi publice, în sfîrşit, lucrarea asupra monumentului.

« Nimeni însă, nici un istoric, nici un document, nu fac pomenire că împăratul Valens ar fi pus pe atunci să clădească un monument comemorativ în provincia Scytiei mici, adică în Dobrogea noastră de astăzi, unde şi-ar fi statornicit el tabăra.

În lipsa dovezilor scrise ale istoriei, stilul cu totul scăpătat al sculptorilor de la Adamklissi — stil pe care îl regăsim în vestitele medalioane de aur, descoperite acum un secol, la Şimleul din Ardeal, precum şi în unele diptiyce consulare săpate pe fildeş tot cam pe acel timp —, vine să sprijine foarte tare ingenioasa ipoteză a d-lui Tocilescu.

Sperăm acum că d-lui nu se va obstina a rămîne şi mai mut chiar, decît însăşi pietrele descoperite de d-sa la Adamklissi »[3].

Poziţia lui Al. I. Odobescu se vede şi din simplul fapt că reproduce un mare pasaj din textul lui Karl Ferdinand Peters.

Alte păreri ale cercetătorilor străini asupra monumentului. În anul 1892, B. Pick recunoaşte tropaeum-ul de la Adamklissi[4] pe o monedă emisă de Traian

[1] Michel C. Soutzo, *op. cit.*, p. 304, 305 şi nota 1.
[2] Al. I. Odobescu, *Atheneul Romîn şi clădirile antice cu dom circular*, Bucureşti, 1888.
[3] *Ibidem*, p. 50.
[4] B. Pick, *Das Monument von Adamklissi auf Münzen von Tomis*, în *Arch. epigr. Mitth.*, An. XV (1892), caietul 1, Viena, p. 18—20; cf. B. Pick — K. Reglimg, *Antiche Münzen*, II, 1, p. 635 şi 680—681.

la Tomis. În felul acesta se confirmă ipoteza că monumentul s-a zidit sub acest împărat. Faptul este înregistrat de Salomon Reinach, în *Revue archéologique*. Într-o notă publicată în anul următor, același Salomon Reinach aduce știrea despre concluziile la care au ajuns învățații Otto Benndorf și Grigore Tocilescu, care pregăteau o lucrare asupra acestei probleme: « Le mystère du monument d'Adam-klissi est éclairci; il a été construit en mémoire des campagnes de Trajan contre les Daces, en un lieu qui s'appela Tropaeum Traiani. M. M. Benndorf et Tocilesco en préparent une publication illustrée »[1].

Materializarea în gips a reconstituirii monumentului de la Adamklissi a fost făcută încă în 1893 de către Moritz Dreger[2].

Studii și cercetări efectuate începînd din anul 1895 pînă în zilele noastre. Publicarea de către Grigore Tocilescu, în colaborare cu Otto Benndorf și G. Niemann, a lucrării *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani* marchează o dată nu numai în istoria monumentului dobrogean, ci și în istoria arheologiei romane. Franz Studniczka a arătat, pe bună dreptate, că înainte de apariția acestei opere, totul era pus în slujba ideii că arta în general trebuie studiată numai sub aspectul dezvoltării ei din cea grecească[3]. Metoda folosită în această lucrare, ca și rezultatele la care se ajunge, dovedesc o rară competență pentru epoca în care a fost scrisă. Ipotezele ulterioare, emise de alți autori, n-au putut răsturna părerile lui Gr. Tocilescu și ale colaboratorilor săi cu privire la data construcției, citirea și interpretarea inscripției etc. Pe de altă parte, prin publicarea acestei lucrări se punea la îndemîna cercetătorilor de antichități romane un bogat material ilustrativ, ceea ce a ușurat continuarea studiilor asupra monumentului sub cele mai felurite aspecte. În lucrare, descrierile sînt în general conștiincioase, prin amănuntul relevant adeseori, dar — poate datorită lipsei de material comparativ — uneori ele sînt grăbite sau chiar eronate. Interpretările rămîn la înălțimea cunoștințelor din acea vreme. Studiul nostru completează și desăvîrșește descrierile și duce mai departe unele interpretări, abordînd totodată numeroase probleme noi legate de materialul și sistemul de construcție, proiectul inițial privind raportul dintre piesele de parapet și creneluri, elementele de arhitectură, elementele etnografice etc. Acest studiu ne-a dus la cunoașterea reală a formei monumentului. Totuși, lucrarea lui Tocilescu și a colaboratorilor săi rămîne drept bază pentru orice studiu în legătură cu acest tropaion.

În anul 1896, Adolf Furtwängler, cunoscut arheolog münchenez, emite ipoteza că tropaeum-ul de la Adamklissi s-a construit sub împăratul August, care în anul 29 î.e.n. repurtase o victorie asupra geților și bastarnilor. Iată un pasaj

[1] *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions*, 8 iulie 1892; cf. *Revue archéologique*, 1892, I, p. 413.

[2] Vezi în ms. 5129, p. 25 al lui Tocilescu, actul prin care dr. Moritz Dreger primește la 24 mai 1893 suma de 1400 « francs » la București de la Gr. Tocilescu.

[3] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, Leipzig, 1904, p. 17.

în acest sens din lucrarea sa: «...reprezintă totuși monumentul războaiele lui Traian cu dacii? Oare acest fapt a fost dovedit atît de temeinic și definitiv încît nu poate fi atacat? Lucrul acesta se repetă mereu peste tot. Dar cel care are o viziune cît de cît clară constată cel puţin inexistenţa oricăror dovezi. Între ruinele monumentului s-au găsit resturile unei grandioase inscripţii monumentale, care lasă să se vadă o dedicaţie a lui Traian lui Mars Ultor conţinînd numele lui Traian și menţionînd anul 109, adică pusă la doi ani după terminarea celui de-al doilea război dacic! La început a fost foarte natural ca prea meritosul conducător al Muzeului din București, Gr. G. Tocilescu, să creadă că acea inscripţie găsită este semnul comemorării și victoriei pentru războaiele terminate cu doi ani mai înainte de către Traian. Doar studiul arhitectonic al clădirii de G. Niemann l-a putut învăţa altceva»[1].

Argumentele aduse de A. Furtwängler sînt și de natură etnografică. După cum vom vedea mai tîrziu, el se referă mai ales la costum. Aceleași teze le susţine și în 1897[2].

Arheologul münchenez n-a rămas fără răspuns. Astfel, Otto Benndorf combate în două rînduri tezele acestuia[3]. În una din lucrări, el se referă la moneda emisă de Traian la Tomis, la existenţa localităţii Tropaeum Traiani, ca și la inscripţia găsită pe acoperișul monumentului și în ruine etc. În cea de-a doua lucrare, Benndorf combate o serie întreagă de afirmaţii pe care A. Furtwängler le făcuse în comunicarea ţinută la Academia bavareză în anul 1897.

În anul 1898, G. Niemann propune o schiţă cu două etaje pentru suprastructura monumentului, însă nu știe să exploateze — cum va face A. Furtwängler — existenţa unui pilastru de la al doilea etaj al suprastructurii[4]. Întemeindu-se pe schiţa eronată întocmită de arh. Otto Richter, el s-a îndoit dacă pilastrul aparţine monumentului și nu unei alte construcţii hexagonale.

Într-o comunicare ţinută la Paris în 1898, Gr. G. Tocilescu continuă să susţină că monumentul a fost ridicat sub Traian; tot aici se ocupă și de orașul din apropiere, Tropaeum Traiani[5].

Între ipotezele cu totul hazardate este de menţionat cea a lui Edmond Courbaud, din anul 1899, după care monumentul ar fi fost ridicat de Traian

[1] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen. Intermezzi. Kunstgeschichtlichen Studien. Abhandlungen der b. Akademie der Wissenschaften, I. Cl., XXI. Bd., III. Abt.* 495, Leipzig-Berlin, 1896, p. 96.

[2] Idem, *Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der k. b. Akademie der Wissenschaften*, vol. I, München, 1897, p. 247—248.

[3] Otto Benndorf, *Adamklissi*, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich*, An. XIX (1896), Viena, p. 181—204; idem, *Adamklissi noch einmal*, in *Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Institutes in Wien*, I, 1898, p. 122—138.

[4] Georg Niemann, *Zur Basis des Tropeums von Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Institutes in Wien*, I, 1898, p. 138—142.

[5] Léon Dérèz, *Séance du 22 juillet 1898*, în *Revue archéologique*, Paris, seria III, t. XXXIII, iulie-decembrie, 1898, p. 292.

după moartea lui Nerva, cînd a mers la Dunăre pentru a reprima pe cei care provocau tulburări și a face « marile preparative pentru a începe războaiele dacice » [1].

Într-o nouă lucrare publicată în anul 1903, Adolf Furtwängler aduce cea mai substanţială contribuţie la cunoașterea structurii monumentului, prezentînd o nouă imagine a construcţiei hexagonale de pe acoperiș [2]. În ceea ce privește epoca în care a fost ridicat monumentul, acest autor susţine din nou că tropaeum-ul datează din timpul lui August [3]. El încearcă să arate, dar fără succes, că din punct de vedere arhitectonic acest monument nu are nimic comun cu ceea ce se cunoaște din epoca lui Traian:

« Toate analogiile cu monumentul de la Adamklissi pe care le cunoaștem aparţin epocii augustiniene, nimic celor mai tîrzii; mai ales nici una epocii lui Traian » [4].

A. Furtwängler a mai emis și ipoteza cu totul hazardată și lipsită de logică, anume că inscripţia trebuie privită separat de construcţie, afirmînd textual:

« Noi separăm inscripţia de construcţie. Inscripţia este fără îndoială contemporană cu mausoleul și fondarea orașului ţine de același eveniment ca și ele, adică de pacificarea acestui ţinut sub Traian, ţinut unde a avut loc o luptă în care au căzut acei soldaţi » [5]. El mai afirmă că, întrucît inscripţia este lacunară în părţile cele mai importante, trebuie să se renunţe la restituirea ei și își retrage vechea încercare. De asemenea, susţine că Traian ar fi scris inscripţia pe placa lăsată goală de Licinius Crassus. Pentru a dovedi că monumentul nu este din epoca lui Traian, A. Furtwängler analizează o serie de elemente de costum, privind pe legionarii romani [6], pe barbari [7] și caută să identifice pe metope și creneluri triburi trace și bastarne.

În anul 1903, atît Georg Niemann [8], cît și Otto Benndorf [9], recunosc că A. Furtwängler a reușit să determine suprastructura cu două etaje a monumentului, dar ambii resping vechile teze repetate ale lui Furtwängler cu privire la data construcţiei etc. Georg Niemann mărturisește cu această ocazie [10], că luîndu-se după datele unor oameni de încredere — se referă desigur la arhitectul Otto

[1] Edmond Courbaud, *Les bas-reliefs romains*, Paris, 1899, p. 172.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi und provinzialrömische Kunst. Aus den Abhandlungen der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften, I. Cl., XXII. Bd., III. Abhandlung*, München, 1903, pl. I și II.

[3] *Ibidem*, p. 456.

[4] *Ibidem*, p. 480.

[5] *Ibidem*, p. 474.

[6] *Ibidem*, p. 477.

[7] Gr. Tocilescu, în ms. 5128, p. 115—116, scrie următoarele despre argumentele lui Furtwängler: « Părerea d-lui Furtwängler e pornită pare-se din dorinţa de a regăsi cu orice preţ germanii bastarn pe sculpturile dobrogene... ».

[8] Georg Niemann, *Neues über Adamklissi*, in *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, VI, 1903, p. 248.

[9] Otto Benndorf, *Neues über Adamklissi*, in *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, VI, 1903, p. 251.

[10] G. Niemann, *op. cit.*, p. 248; cf. Gilbert Charles Picard, *Les trophées romains*, Paris, 1957, p. 394.

Richter — care i-au dat un releveu greşit al pilastrului etajului al doilea de la suprastructură, n-a reuşit în tentativa de la 1898 cu privire la stabilirea formei suprastructurii.

În anul 1904, A. Furtwängler, într-o lucrare puţin cunoscută [1], reia problema datării monumentului, criticînd cu asprime nu numai pe Niemann, Benndorf, dar şi pe Franz Studniczka, Conrad Cichorius. Prea zelosul autor nu aduce însă nimic nou prin această reluare a subiectului.

Încă în anul 1896, monumentul este invocat în lucrări care încearcă să rezolve probleme etnografice. Astfel, Eugen Petersen atrage atenţia asupra nodusului [2]. Alois Riegl susţine pe bază stilistică că monumentul este din epoca lui Constantin [3]. Problema etnografică este reluată de A. Furtwängler [4], Hermann Fischer [5], Franz Studniczka [6] etc.

Un nou punct de vedere în ceea ce priveşte epoca de construcţie a monumentului aduce Conrad Cichorius [7]. El este împotriva părerii că monumentul s-ar fi zidit sub August, întrucît Dobrogea era pe atunci ţară inamică, iar ocuparea ei se făcuse doar temporar; inscripţia însăşi nu putea fi dedicată lui Mars Ultor de către Crassus în anul 28 î.e.n., deoarece cultul acesta a fost introdus de August în anul 2 î.e.n. [8]. După el, monumentul nu putea fi ridicat decît în amintirea războaielor duse de Domiţian, cînd a căzut în luptă C. Fuscus. Inscripţia a fost pusă de Traian, iar refacerea aparţine lui Constantin [9]. Ipoteza lui C. Cichorius cu privire la epoca de construire a trofeului n-a fost admisă de nici un cercetător.

Cel care răstoarnă într-un mod înţelept argumentele lui C. Cichorius este Roberto Paribeni:

« Ca şi cînd dintr-o problemă simplă se voieşte a se face o enigmă, toţi se cred destul de îndreptăţiţi să găsească o soluţie nouă. Cichorius se gîndi că ar fi ridicat de Domiţian în memoria lui Cornelius Fuscus, învins şi măcelărit împreună cu armata sa de către Decebal, că Traian a răzbunat înfrîngerea şi recucerind *aquila* legiunii XXI Rapex ar fi adăugat inscripţia MARTI ULTORI şi că, în

[1] A. Furtwängler, *Zum Tropaion von Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse d.k. b. Academie der Wissenschaften zu München*, vol. III, 1904, p. 383—413.

[2] Eugen Petersen, *Über Tocilescu-Benndorf-Niemann, das Monument von Adamklissi, Tropaeum Traiani. Sitzungsprotokole*, în *Mittheilungen der deutsche archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. XI, Roma, 1896, p. 105. Idem, *Sul monumento di Adamklissi*, în *Mittheilungen der k. deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. XI, 1896, p. 303.

[3] Alois Riegl, *Mittheilungen der österreichischen Museums für Kunst und Industrie*, I, 1896.

[4] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, p. 65; idem, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 497, 498.

[5] Hermann Fischer, *Der Haartracht der Sueben*, în *Philologus*, vol. 50, Göttingen, 1891, p. 379; idem, *Der germanische Nodus und Verwandtes*, în *Zeitchrift für das Altertum und Litteratur*, Berlin, 1912, p. 190.

[6] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 146.

[7] Conrad Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha. Ein Erklärungsversuch*, Berlin, 1904.

[8] *Ibidem*, p. 16.

[9] *Ibidem*, p. 34 şi urm.

sfîrșit, Constantin ar fi restaurat monumentul, adăugînd acele figuri grosolane care au dat de lucru așa de mult istoricilor de artă »[1].

Poate datorită unui stil greoi a rămas oarecum nevalorificată lucrarea unuia dintre cei mai iscusiţi cercetători ai problemelor ridicate de construcţia dobrogeană, Franz Studniczka. În lucrarea sa, publicată în anul 1904 sub titlul *Tropaeum Traiani*, el abordează temeinic[2] o serie de chestiuni: apartenenţa inscripţiei, raportul monumentului cu celelalte construcţii din apropiere, arhitectura (clădirea rotundă, treptele, frizele, metopele etc.), ornamentica, reliefurile și stilul lor ș.a.m.d. În esenţă, folosindu-se de o argumentaţie bogată, bine susţinută, Franz Studniczka conchide că edificiul datează din epoca lui Traian.

Franz Studniczka supune unei analize minuţioase argumentele lui A. Furtwängler și le dovedește a fi cu totul nefondate în ceea ce privește săparea inscripţiei pe placa pusă de C. Licinius Crassus. El amintește și de fraza paradoxală a lui Furtwängler: « Întrucît inscripţia este pusă de Traian, problema datării monumentului este astfel hotărîtă »[3].

În anul 1897[4] A. v. Domaszewski reia ideea lui A. Riegl. La 1905 Teohari Antonescu tipărește la Iași, în limba franceză, un volum intitulat *Le trophée d'Adamclissi*. Profesorul ieșan face un fel de rezumat a tot ce se scrisese pînă atunci. El mai încearcă o paralelă între scenele de pe monument și cele de pe Coloana lui Traian, propunînd totodată o altă grupare a metopelor. În căutarea « barbarilor », acest autor identifică pe reliefurile monumentului pe bastarni și roxolani, uzînd de o argumentaţie adesea neștiinţifică[5].

Teohari Antonescu are în general idei îndrăzneţe, dar cercetările sale dovedesc o lipsă de metodă; e mai mult un animator, decît un om de știinţă. El a făcut totuși unele observaţii utile, referitoare la cîteva elemente etnografice. Într-o recenzie, Eugen Petersen ridică unele obiecţii cu privire la locul luptelor date de Traian[6]. De asemenea, el nu admite apropierea pe care o făcuse Antonescu între scenele de la monument și cele de pe coloana lui Traian, ilustrate în planșele XXXII—XLVII de la Cichorius. Antonescu susţine că monumentul s-a ridicat sub Traian, dar nu este de acord cu orînduirea metopelor făcută de Tocilescu.

[1] Roberto Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano*, I, Messina, 1926, p. 327; *L'ordinamento della conquista di Traiano*, în *Dacia*, II (1925), p. 13.

[2] Tocilescu, în ms. nr. 5128, p. 126—127, scria: « Este meritul d-lui profesor Studniczka de a fi dovedit contrariu argumentelor domnului Furtwängler că trofeul aparţine prin arhitectură, ornamentică și stilul său epocii traianice ».

[3] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 7.

[4] A. v. Domaszewski, în Pauly-Wissova, *Realencíclopedie*, III (1897), II, p. 378.

[5] În comunicarea sa din 27 martie 1906, Grigore Tocilescu citează cronica lui I. Sieveking din *Berliner Philologische Wochenschrift*, an. 26 (1906), care afirmă că argumentele lui Antonescu merită să fie citite pentru « naivitatea lor » (vezi ms. nr. 5128, p. 132).

[6] Eugen Petersen, *Teohari Antonescu, Le trophée d'Adamclissi*, p. 61.

La 27 martie 1906, Grigore G. Tocilescu face o comunicare în care afirmă că obiecţiile lui Teohari Antonescu cu privire la metoda de lucru folosită n-au nici o valabilitate, întrucît acesta culesese informaţii de la un lucrător angajat la săpăturile de la monument în anul 1892, dată cînd de fapt acestea se încheiaseră [1].

În anul 1909, Salomon Reinach, după ce amintește de diferitele ipoteze cu privire la datarea monumentului, afirmă că sculpturile grosolane s-ar datora elementelor locale, așa cum s-a întîmplat și în alte cazuri în provinciile romane. Cît privește « desenul general al edificiului, care este admirabil, el ar putea face onoare lui Apollodor din Damasc, arhitectul lui Traian » [2]. Acest autor reproduce în schiţă toate metopele și nouă creneluri [3].

În anul 1913, Stelian Petrescu reproduce metopele VI, XX, XXXIII, XLI (inv. nr. 40), XLII (inv. nr. 41), XLVII (inv. nr. 46) și ruina monumentului [4].

În anul 1918, Adolf Baur pune în discuţie problema originii bastarnilor și arată că informaţiile clasicilor nu sînt convingătoare în ceea ce privește originea lor germanică și nu sînt convingătoare în această privinţă nici obiceiurile, costumul, armele, ca și reprezentările de pe coloana lui Traian sau monumentul de la Adamklissi [5].

Un studiu de popularizare cu cîteva desene reușite, dar fără să aducă vreun aport știinţific la problemele discutate, a publicat, tot în anul 1918, Heinrich Hoffmann [6]. Cu un an mai tîrziu Wilhelm Jänecke emite părerea cu privire la preexistenţa turnului faţă de corpul cilindric [7]. El susţine, în mod eronat însă, că turnul ar fi executat din blocuri de piatră regulate, bine lucrate, ceea ce ar fi o dovadă că acest turn fusese expus vederii [8]. Acest autor a fost tulburat de faptul că pilaștrii are încadrau inscripţia erau identici cu restul pilaștrilor de la infrastructură [9] etc., în timp ce diagonala *a* și *b* (cf. fig. 177) deviază cu 35°. După W. Jänecke, turnul central ar fi fost făcut fie de Licinius Crassus (28 î.e.n.), fie de Traian (108 e.n.), iar corpul cilindric în primul caz s-ar datora lui Traian, iar în al doilea lui Constantin cel Mare (316) [10]. El înclină însă spre prima ipoteză, ceea ce ar însemna că turnul ar fi cu 137 de ani mai vechi decît corpul cilindric [11].

[1] Ms. 5128, p. 132, 133 (în colecţia bibliotecii Academiei R.P.R.).

[2] Salomon Reinach, *Repertoire de reliefs grecques et romaines*, tom. I, Paris, 1909, p. 428.

[3] *Ibidem*, p. 429—442.

[4] Stelian Petrescu, *Cetatea de lîngă Adamklissi*, în *Călăuza căilor ferate romîne*, București, 1913, p. 128—130.

[5] Adolf Baur, *Herkunft der Bastarnen*, în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Philologisch-historische Klasse*, 185. *Bd.*, 2. *Abhandlung*, p. 1—28.

[6] Heinrich Hoffmann, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi*, în *Rumänien in Wort und Bild*, An. II (1918), 12, p. 8—17, București.

[7] Wilhelm Jänecke, *Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften philosophische-historische Klasse*, *Jahrgang 1919*, 20. *Abhandlung*, Heidelberg, 1919.

[8] *Ibidem*, p. 11.

[9] *Ibidem*, p. 12—13.

[10] *Ibidem*, p. 17.

[11] *Ibidem*, p. 19.

După cum vom arăta într-un capitol special, turnul central reprezintă o fază iniţială în construirea monumentului (cf. pl. VI şi p. 184), cerută din considerente pur tehnice.

În anul 1921, într-o recenzie plină de acuitate, Wilhelm Dörpfeld respinge ipotezele formulate de W. Jänecke [1].

Friedrich Drexel a reuşit să publice un studiu remarcabil în anul 1922, care aduce importante contribuţii la înţelegerea unor probleme ridicate de monumentul de la Adamklissi [2]. El respinge ipoteza lui A. Furtwängler cu privire la data construcţiei, pe cea a lui Conrad Cichorius etc., nefiind de acord nici cu ipotezele lui W. Jänecke. Prin toate elementele sale monumentul aparţine — după Drexel — epocii lui Traian [3]. În ceea ce priveşte apartenenţa etnică a figurilor, acest autor scrie textual: « Dacă barbarii de pe Tropaeum reprezintă cu toţii pe daci sau că pot fi recunoscuţi şi reprezentanţii altor popoare, aceasta este o întrebare care e mai uşor să fie pusă, decît să i se răspundă » [4]. Ei ar putea fi germanici, dar faptul acesta nu este dovedit, în acest domeniu totul este nesigur, iar « germanitatea lor a fost combătută » de către A. Baur. Fr. Drexel citează şi pe germanistul Neckel, care referindu-se la nodus face legătură cu ceea ce scrie Herodot: Θρῇικες 'ακρόμοι (Il. Δ 533) [5] etc. După Drexel, « ornamentica arată o mînă experimentată » [6].

În anul 1924, Paul Couissin constată o asemănare între unele elemente etnografice (arme şi piese de costum) de pe reliefurile monumentului şi arcul roman de la Orange [7]. Luînd drept bună datarea sub August a monumentului de către A. Furtwängler — cu toate că ştia de obiecţiile care i se aduseseră acestuia — fixează datarea arcului prin analogie cu elementele etnografice, în epoca lui Cezar [8]. Este uşor de înţeles că admiţînd similitudinile etnografice indicate de Paul Couissin, va trebui să se caute o nouă dată de construcţie pentru arcul de la Orange, care să fie mai apropiată de cea a monumentului de la Adamklissi, întrucît acesta a fost în mod sigur ridicat de Traian. Într-adevăr, după cercetările recente, arcul de la Orange a fost datat în mod sigur în epoca lui Tiberiu [9].

[1] Vezi recenzia făcută lucrării lui Jänecke, *Die ursprüngliche Gestalt...*, in *Philologische Wochenschrift*, 1921, p. 1115—1116.

[2] Friedrich Drexel, *Altes und Neues von Tropaeum Trajani*, in *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Litteratur*, An. 25 (1922), vol. XLIX şi L, caietul 1/2, p. 330—344.

[3] *Ibidem*, p. 331.

[4] *Ibidem*, p. 338.

[5] Vezi *Zeitschrift für das Altertum*, LVIII (1920/1921), p. 227.

[6] Friedrich Drexel, *op. cit.*, p. 340.

[7] Paul Couissin, *Les frises du l'arc d'Orange*, in *Revue Archéologique*, seria 5, tom. XIX, 1924, ianuarie-iunie, p. 45—48; cf. Radu Vulpe, *Trofeul de la Adamklissi, Stadiul actual al problemei*, în *Analele Dobrogei*, An. XVIII (1937), p. 173—183. Vezi apud Radu Vulpe, *op. cit.*, Charles Picard, *La sculpture antique de Phidias et l'ère byzantin*, Paris, 1926, p. 394.

[8] Paul Couissin, *op. cit.*, p. 29, 30, 51.

[9] Gilbert Charles Picard, *Les Trophées Romains*, Paris, E. de Boccard, 1957.

Roberto Paribeni se numără printre cei mai de seamă susţinători ai părerii că monumentul datează din epoca lui Traian, lucru pe care-l argumentează într-una din operele sale capitale din anul 1926 [1]. După ce afirmă, pe bună dreptate, că s-a complicat o chestiune simplă, combate cu argumente de logică ipotezele lui A. Furtwängler. Autorul italian susţine însă că monumentul nu s-ar referi la întregul război romano-dacic, ci la invazia în Moesia, considerînd că data ridicării coloanei de la Roma, cît și cea a construirii monumentului, sînt prea îndepărtate de perioada celui de-al doilea război [2]. Noi punem la îndoială această afirmaţie a lui Paribeni. Calcule elementare arată că intervalul dintre sfîrșitul celui de-al doilea război și terminarea monumentului era absolut necesar și aceasta în ipoteza unor lucrări bine susţinute, fapt de care s-a vorbit încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

În anul 1929 G. Giglioli îşi exprimă părerea că monumentul aparţine epocii lui Traian [3].

În anul 1930 Arnold Schober emite părerea că monumentul aparţine lui Traian, că un constructor de meserie a schiţat nu numai proiectul general, ci și întreaga ornamentaţie, în tehnica romană din timpul lui Traian, dar sculpturile, fiind executate de mîini altfel formate, au căpătat altă înfăţișare [4].

În anul 1931, Radu Vulpe se pronunţă pentru ridicarea monumentului în timpul lui Traian:

« Cît privește ipotezele lui Furtwängler, Cichorius etc., după care monumentul n-ar fi fost ridicat de Traian, ci fie de Licinius Crassus, fie de Domiţian, fie în sfîrșit de Constantin cel Mare, ele au încetat de mult de a mai interesa, baza lor știinţifică greșită condamnîndu-le de la început la o definitivă izolare » [5]. Reluînd în 1937 această problemă, Radu Vulpe ne oferă o temeinică privire sintetică asupra stadiului în care se găseau pe atunci cercetările [6]. Iar în 1938, același cercetător, după ce trece în revistă părerile emise de diferiţi oameni de știinţă, afirmă că monumentul este din epoca lui Traian, dar a suferit modificări mult mai tîrziu:

« Néanmoins, il est certain que quelles que soient les résultats de semblables recherches, elles ne pourront pas déplacer le problème des positions gagnées jusqu'ici, à savoir: d'une part son origine et sa signification concernant l'activité de Traian, de l'autre sa reconstruction au IV-e siècle » [7].

[1] Roberto Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano*, vol. I, Messina, 1926.

[2] *Ibidem*, p. 329.

[3] G. Giglioli, *Museo Impero romano*, 1929.

[4] Arnold Schober, *Zur Entstehung und Bedeutung der provinzialrömische Kunst*, în *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, vol. XXVI (1930), p. 32.

[5] Radu Vulpe, *Figurinele magice de la Poiana şi captivii de pe reliefurile de la Adamklissi*, în *Analele Dobrogei*, An. XII (1931), fasc. 1—12, p. 261.

[6] Idem, *Trofeul de la Adamklissi. Stadiul actual al problemei*, în *Analele Dobrogei*, XVIII (1937), p. 173—183.

[7] Idem, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 153.

După primul război mondial, Fr. Drexel [1], G. Girke [2], S. Feist [3] reiau unele probleme de etnografie în legătură cu trofeul dobrogean.

Multă vîlvă au produs două îndrăzneţe lucrări scrise de italianul Silvio Ferri. În prima dintre ele [4], teza principală este că fragmentele de inscripţie nu-şi găsesc locul în configuraţia monumentului însuşi. Aceasta ar fi dovada că un monument anterior, de construcţie diferită, a fost reconstituit sub Constantin cel Mare sau mai tîrziu:

« Fragmentele de inscripţie referitoare la Traian, descoperite de savanţii romîni pe monument sau în vecinătatea lui, nu-şi găsesc arhitectural loc în configuraţia monumentului însuşi, căci el a fost reconstituit: se înţelege că se referă la un tropaeum de formă diferită de cea de astăzi. Pe de altă parte, în cetatea Tropaeum, s-a găsit într-un început de construcţii un fragment din inscripţia mausoleului de aici; reiese că mausoleul era distrus înainte ca împăratul Constantin să fi refăcut — şi acest fapt este sigur — cetatea » [5]. Silvio Ferri afirmă, de asemenea, că inscripţia ar fi fost refolosită ca material de construcţie, ceea ce nu poate fi admis. Concluzia generală a acestui autor este că monumentul în complexul său este constantinian sau posterior lui Constantin [6]. În cea de-a doua lucrare, Ferri se ocupă de problema stilului [7]. El caută să rezolve această problemă, privind-o sub triplu aspect: dacă toate elementele tropaeum-ului au un stil unic; unde şi care sînt monumentele de stil analog; care sînt figurile imperiale sau militare de pe metope. El admite unitatea de stil: « Ca bază, servesc mai mult ca orice părţile ornamentale, care astfel, se extind la toate zonele monumentului » [8]. El face apoi unele paralele cu monumente mai tîrzii. În concluzie, autorul afirmă următoarele: « De fapt, există caractere traianiene, dar nu sînt astfel şi atît de multe încît să împiedice logica de a atribui capetele înfăţişate şi altor împăraţi » [9]. El mai emite ipoteza că monumentul ar fi putut să fie ridicat fără să aibă legătură cu un eveniment precis [10].

Pamfil Polonic, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Grigore Tocilescu — care a dat reconstituirea grafică a mausoleului — reafirmă în 1935 teza că monumentul este ridicat de Traian în cinstea zeului Marte [11].

[1] Friedrich Drexel, *Altes und Neues von Tropaeum Trajani*, în *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum Geschichte und deutsche Litteratur*, An. 25 (1922), vol. XLIX şi L, caietul 1/2, p. 330—344, Berlin, 1922.

[2] Georg Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor-und frühgeschichtlichen Zeit*, vol. II, Leipzig, 1922, p. 4, 27, 53, 67.

[3] S. Feist, *Germanen*, în *Reallexicon der Vorgeschichte*, Ed. Max Ebert, Berlin, 1925—1929, p. 285.

[4] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, Milano, 1933.

[5] *Ibidem*, p. 373.

[6] *Ibidem*.

[7] Silvio Ferri, *Nuovi documenti relativi al Trofeo di Traiano nella Moesia inferiore*, în *Anali della R. Scuola Normale superiore di Pisa*, II, 1933.

[8] *Ibidem*, p. 4.

[9] *Ibidem*, p. 5.

[10] *Ibidem*, p. 7.

[11] Pamfil Polonic, *Valurile antice din Dobrogea*, în *Natura*, An. XXIV (1931), p. 26.

În anul 1936, Nicolae Iorga, întemeindu-se pe un citat din Themistius, susţine că tropaeum-ul s-a ridicat sub împăratul Valens. În *Oratio* (X), Themistius spune [1]: « Acolo se face din nou strajă cu ziduri puternice, pe care vreunul din împăraţii de mai înainte o ridicase pentru folos, dar din cauza greutăţii o părăsise. Căci lucrul la cetate era greu într-un ţinut fără piatră, fără cărămidă, fără var, trebuind să aducă materiale peste multe stavile, cu mii de vite ».

Valens foloseşte la lucru soldaţi. « Astfel, — continuă N. Iorga — se spune că s-a făcut nu numai trofeul material, ci un adevărat trofeu spiritual în faţa lumii barbare: şi a aşezat trofeul acestei biruinţe, nu făcut din piatră, nici din aramă ori din aur, înfipt, într-un loc, ci înfăţişîndu-l tuturor barbarilor şi tuturor romanilor şi pe acesta l-a înălţat împăratul, nu cu mulţimea uciderilor şi rănilor, nici cu movilele morţilor fără număr, ci numai cu statornicia şi cu stăruinţa » [2]. În baza acestui text, N. Iorga conchide categoric: « Cred că ajunge a stabili de data aceasta un adevăr definitiv, adevărul cu privire la monumentul de la Adamklissi ». Prin unele explicaţii la legendă, Nicolae Iorga intervine în problema apartenenţei etnice a « barbarilor » de pe monument, dar fără să aducă vreo desluşire [3].

Teza lui Nicolae Iorga este combătută de Radu Vulpe. Acesta observă, pe bună dreptate, că terenul unde este construit monumentul nu corespunde cu precizarea din acel *Oratio*: « o fîşie lungă de teren între mare » [4]. Descrierea însăşi nu are un miez, care să ne facă să luăm ca certe vagile indicii ale lui Themistius.

Între cei care iau atitudine faţă de ipoteza lui N. Iorga, amintim pe Julien Guey. Acest autor arată că terenul descris de Themistius nu corespunde cu cel de la Adamklissi. După el, acest teren nu poate fi decît balta şi lacul Hazarlîc, nu departe de Hîrşova [5]. Themistius ne spune de altfel că Valens a ridicat de-a lungul fluviului un veritabil « muraille d'acier » [6]. El se referă şi la inscripţia cu o dedicaţie lui Valens (C. *I. L.*, III, 7494) găsită la 10 km de Hazarlîc, unde harta ne ajută să căutăm turnul de apărare al lui Valens [7].

În anul 1938, Marcel Durry afirmă că după el monumentul reprezintă opera lui Traian, dar nefericit influenţată de arta locală. « În orice caz — scrie Durry — ar fi imprudent să căutăm pretorieni pe metopele de la Adamklissi » [8].

[1] *Themisti de pace ad Valentin imperio ovatio* (după codicele din Paris, 1684).

[2] N. Iorga, *Explicaţia monumentului de la Adamklissi*, *Anal. Acad. Rom.*, seria III, t. XVII, 1936, p. 6—7 (206—207).

[3] Idem, *Histoire des Roumains*, vol. I, partea a 2-a, fig. 17.

[4] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 153.

[5] Julien Guey, *Le Trophaeum Traiani est-il l'œuvre de l'Empereur Valens ?*, în *Revue des Etudes Anciennes*, An. XL (1938), p. 391.

[6] *Ibidem*, p. 393.

[7] *Ibidem*, p. 396.

[8] Marcel Durry, *Les cohortes prétoriennes*, Paris, 1938, p. 217.

O intervenţie bizară a avut Paul Nicorescu, fost profesor la Universitatea din Iași. În anul 1939, el publică în lucrările Congresului internaţional de arheologie un scurt raport [1]. Nicorescu vorbește de descoperirea unei inscripţii cu 12 litere în cursul săpăturilor iniţiate și ajunge la concluzia că monumentul a avut o inscripţie și pe partea opusă. Despre soarta fragmentului de inscripţie, nepublicat, nu se știe nimic.

În același an, Alois Gotsmich arată că atît nodus-ul cît și unele forme similare reprezintă elemente străvechi la traci [2], greci etc. Problema roxolanilor în Ţara Romînească a fost discutată de A. Alföldi [3].

Intr-o comunicare din anul 1940, G. Rodenwald demonstrează că pe metopa XLV (inv. nr. 44) este reprezentat Traian. Fotografia reprodusă face parte dintr-un album dedicat de studenţii romîni lui Momsen la împlinirea vîrstei de 80 de ani. Rodenwald combate părerea lui N. Iorga cu privire la datarea monumentului [4].

Monumentul este invocat și în cercetările etnografice. Hristo Vakarelski și Dimitr Ivanov se referă la elementele de costum de pe monument, în încercarea de a găsi urme vechi în costumul bulgăresc [5]. De fapt, cei doi autori reproduc figura unui dac cu cămașă despicată în părţi și iţari, care apare pe metopa XLVII (inv. nr. 46). Apropierea făcută de cercetătorii bulgari, iar mai înainte de L. Niederle [6], cel puţin în lumina cunoștinţelor actuale, este lipsită de un temei știinţific.

În anul 1926, Gr. Florescu afirmă că nu toate reliefurile datează din epoca lui Traian [7], iar în 1942 emite ipoteza că reliefurile au fost vopsite și că ornamentul în funie e de tradiţie dalmatină. Menţionăm și scurta notă a lui Gjika Bobich, care susţine că lucrarea se datorește lui Apollodor, dar a fost executată de artiști locali, care nu s-au putut debarasa de manierele lor proprii [8].

După cel de-al doilea război mondial, problema monumentului este reluată într-o mică lucrare de Al. Tzigara-Samurcaș. El afirmă că frizele provin de la un alt monument, consideră că au existat numai 52 metope etc. Intervenţia

[1] Paul Nicorescu, *Neues über Tropaeum von Adamklissi*, VI. Internationaler Kongress für Archäologie, Berlin, 21.—26. August 1939, p. 473.

[2] Alois Gotsmich, *Volkstümliche Anschaungen in der griechischen Kunst*, VI. Internationaler Kongress für Archäologie, Berlin, 21.—26. August 1939, p. 438.

[3] Andreas Alföldi, *Die Roxolanen in der Walachei*, VI. Internationaler Kongress für Archäologie, Berlin, 16.—21. August 1939, p. 537.

[4] Vezi *Archäologischer Anzeiger*, Berlin, 1940, p. 611—613.

[5] Hristo Vakarelski şi D. Ivanov, Българска народна носия сега и в миналото, Sofia [1942], p. 18, fig. 17.

[6] L. Niederle, *Slovane starojitnisti*, vol. II, Praga, 1912.

[7] Gr. Florescu, *Fouilles et recherches archéologiques à Calachioi (Capidava?) en 1924 et 1926*, în *Dacia*, An. III — IV (1927—1932), Bucureşti, 1933, p. 514.

[8] Gjika Bobich, *Orme di Roma nell'oriente europeo. Il trofeo di Traiano in Adamklissi*, în *La strada di Francia* (1940?).

lui Samurcaş nu prezintă interes ştiinţific [1]. El face afirmaţii eronate şi cu privire la iia purtată de femeile dace [2].

În anul 1947 Oreste Anastasiu susţine că nodus-ul se regăseşte la moţii de pe Arieşe, care menţin moţul de păr de la agatirşi (!) [3].

În 1950, Miss J. Toynbee şi J. W. Perkins susţin că monumentul aparţine epocii lui Traian şi că decorul de frunze, care apare pe platoşă, nu este ca cel de la monumentul de la Spalato [4].

În anul 1955, Zofia Ganziniec a publicat sub auspiciile societăţii poloneze de arheologie o importantă lucrare cu privire la geneza tropaion-urilor [5]. În mai multe capitole ale acestei opere, autoarea menţionează monumentul de la Adamklissi şi aminteşte moneda bătută la Tomis cu efigia acestui monument. De asemenea, ea reproduce reconstituirea lui G. Niemann cu menţiunea: « Reconstituirea tropaeum-ului lui Traian cu ocazia victoriei asupra dacilor, din anul 109 e.n. de la Adamklissi » [6]. Totodată, după ce vorbeşte de mărimea colosală a edificiului, autoarea poloneză redă şi inscripţia votivă [7].

În anul 1955, noi am abordat problema interpretării elementelor etnografice care apar pe reliefurile monumentului şi a apartenenţei etnice a figurilor reprezentate [8].

O altă menţiune despre monument o găsim în lucrarea scrisă de E. C. Skrejinskaia [9]. Această autoare pleacă de la un pasaj din istoria lui Olimpiodor, care narează unele fapte privind elemente de cultură materială atribuite « barbarilor ». Acest pasaj este cuprins în paragraful nr. 27 dintr-un text redat după Fotius.

Skrejinskaia arată mai întîi, în nota 140, diferite păreri cu privire la data construirii monumentului. Încearcă să prezinte discuţiile ştiinţifice care au fost provocate de intervenţia lui A. Furtwängler, care — după cum am văzut — combătea ideea că monumentul a fost construit sub împăratul Traian. Autoarea se ocupă de asemenea de numărul reliefurilor. Ea menţionează de pildă 54 metope, ceea ce este adevărat, şi un număr de 36 de creneluri, care nu corespunde cu cifra — greşită de altfel — stabilită de Gr. Tocilescu şi colaboratorii săi. După cum se ştie, aceşti autori evaluaseră numărul crenelurilor la 39 sau 40. Numărul

[1] Al. Tzigara Samurcaş, *Trofeul de la Adamklissi*, Bucureşti, 1945 (Extras), p. 608, 610 etc.

[2] Idem, *Vechimea portului nostru ţărănesc*, Bucureşti, 1945, p. 7.

[3] Oreste Anastasiu, *Importanţa economică şi istorică a carierelor de la Adamclissi*, Bucureşti, 1947, p. 14.

[4] Miss J. Toynbee şi J. W. Perkins, vezi *Papers Br. Shools*, XVIII, 1950, p. 30.

[5] Zofia Ganziniec, *Geneza Tropaionu*, Varşovia-Wroclaw, 1955, p. 123.

[6] *Ibidem* p. 125, fig. 38.

[7] *Ibidem*, p. 153.

[8] Florea Bobu Florescu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, anul 2 (1955), nr. 3—4, p. 29—80.

[9] E. C. Skrejinskaia, *«История» Олимпиодора. Олимпиодор, «История», в Записках Виборках Фотия*, în *Византийский временик*, VIII, 1956, p. 223—276.

adevărat al crenelurilor este, după cum vom arăta într-un alt capitol, de 26. Skrejinskaia face apoi o apropiere între textul lui Olimpiodor, pasajul care descrie niște figurine reprezentînd barbari, și unele figuri de pe monumentul de la Adamklissi. Se referă anume la metopele XLVII (inv. 46) și XLVIII (inv. 47). De fapt, pe metopa XLVII (inv. 46) apar doi daci cu cămăși despicate, iar pe metopa XLVIII (inv. 47), un dac purtător de nodus, care are mustăţi și barbă și este îmbrăcat cu paenula și iţari sub forma moletierelor.

Ipoteza asemănării este seducătoare. Dacă va fi admisă am avea de fapt cea dintîi identificare a « barbarilor » de pe metope cu figuri « barbare » din peninsula balcanică de prin secolul al IV-lea.

Pentru a avea cunoștinţă de înţelesul exact al textului la care se referă autoarea, îl reproducem: « Istoricul povestește că el a auzit de la un oarecare Valeriu, om cunoscut, despre statuile de argint care cîndva erau folosite ca talisman împotriva barbarilor. În timpul împăratului Constantin, cînd Valeriu guverna Tracia, i s-a raportat că s-a găsit o comoară; sosind acolo, locuitorii din împrejurimi i-au spus că acel loc este sfînt și că acolo se păstrează lucruri după un vechi obicei. El a încunoștiinţat împăratul despre aceasta și a primit învoiala să ridice totul. Și iată, cînd au săpat în acel loc, au găsit trei statui, toate din argint. Ele erau culcate conform obiceiului barbar, cu ambele mîini la spate, îmbrăcate într-o minunată îmbrăcăminte barbară, măestrit împodobită, cu părul lung, și îndreptate spre nord, către ţara barbară. Numai la cîteva zile după descoperirea acestor statui, peste întreaga Dacie au început să treacă mai întîi tribul goţilor și la puţin timp au urmat triburile hunilor și sarmaţilor, spre Iliria și spre Tracia; tocmai între Tracia și Iliria au și fost găsite figurile despre care s-a vorbit; s-ar putea ca numărul de trei al statuilor să provină de la aceste triburi barbare ».

Într-o lucrare de rară valoare, puţin cunoscută, Gilbert Charles Picard reia în discuţie în anul 1957 [1] o serie întreagă de probleme referitoare la monument, ajungînd la concluzia că datarea lui sub Traian este în afară de orice îndoială. După acest autor, nu trebuie să ne surprindă faptul că trofeul a fost ridicat la Adamklissi, deoarece exista obiceiul de a se zidi trofee la marginea ţărilor cucerite, la frontiera lor internă sau externă. Poate că nu s-a ales un alt loc, din cauza vecinătăţii lui Hexapolis. În *Panegiric*, care este cu zece ani anterior monumentului, Plinius spune că Traian îşi făcuse o regulă din a refuza să fie omagiat prin arcuri de triumf, trofee şi statui, fapt care explică de ce acest împărat apare în inscripţie în postura umană de dedicator. Pe de altă parte, asociaţia *exercitus* cu *Imperator* (autorul citeşte rîndul 8 din inscripţie « et exercITUs moesiae ») arată dorinţa de a funda un stat nou pe o virtute stoică, tradiţia republicană reconciliată cu cezarismul şi solidaritatea între împărat şi trupă. Sub aspect arhitectonic monu-

[1] Gilbert Charles Picard, *Les trophées romains. Contribution à l'histoire de la religion et de l'art triomphal de Rome*, Paris, Ed. De Boccard, 1957, p. 534, pl. XXXII.

mentul, fiind lipsit de un podium rectangular, vădeşte o influenţă orientală. Trofeul de la Adamklissi, strîns înrudit cu monumentele funerare, întocmai ca la necropole unde se admite simplificarea şi fantezia, prezintă şi el libertăţi decorative: apariţia pilaştrilor între metope, confuzia dintre arhitravă, frize etc. După acest autor, metopele redau scene din ambele războaie dacice. Metopa nr. VI ar urma să fie plasată alături de cele care arată trupe victorioase (nr. XXV—XXVIII), căci ea reproduce o statue a împăratului călcînd un inamic. Este vorba de tema *Virtus Augusti*, leit-motivul întregii decoraţii. Din analiza scenelor în care împăratul apare ca *primus inter pares*, triumful nu mai apare drept un efect al graţiei divine, ci ca o fericire a înţelepciunii stoice. Acelaşi autor aminteşte că pe trofeu, ca şi pe Coloana lui Traian, scuturile se deosebesc de tipul de scut plat specific secolului al IV-lea. Cît priveşte stilul, el nu aparţine nici epocii lui August şi nici secolului al IV-lea. Motivul călăreţului de pe platoşă, asemănător cu cel de pe metopa nr. VI, are ca prototip — după Gilbert Charles Picard — , în afară de orice îndoială, o statue imperială, motiv reprodus de asemenea şi în numismatică. Unitatea decorativă între trofeu şi episemă este evidentă. Totul reflectă însă o artă populară orientalizantă, care s-ar putea datora unor coloni, foşti auxiliari. Foştii combatanţi nu au privit cu ochiul sintetic al decoratorilor coloanei de la Roma: ei au reprodus uniformele pe care le purtau, au redat barbarii cu care au luptat, totul făcîndu-se potrivit unor indicaţii superioare, care au fixat valoarea simbolică, singura esenţială. Iată atîtea idei noi şi valoroase, pe care le-a exprimat relativ recent Gilbert Charles Picard despre Tropaeum Traiani.

În anul 1959 alţi cercetători cunoscuţi, Alfred Merlin, Jean Marcadé, Antonio Frova şi Corneliu N. Mateescu susţin părerea că monumentul de la Adamklissi datează din epoca lui Traian [1]. Antonio Frova afirmă că în sculpturile de la Adamklissi domină elemente, care sînt un indiciu de eliberare de sub tirania clasică ce se observă pe stelele funerare danubiene, adică simplificarea formelor, frontalitatea; importanţa monumentului de la Adamklissi, nejust denigrat sau polemic exaltat, constă în valoarea sa anticipatoare, în consacrarea oficială a acelui stil, care în mod discontinuu se afirma în lungul limes-ului deschis la influxurile sarmatice [2]. Corneliu N. Mateescu ridică problema studierii ornamenticei [3] într-un complex de cercetări istorice mai largi pe teritoriul Italiei.

În anul 1960, Emil Condurachi şi D. Pippidi, ocupîndu-se de structura monumentului, pe care o acceptă în forma propusă de noi în ediţia I, aduc noi

[1] Vezi recenziile despre ediţia I a acestei lucrări semnate de Alfred Merlin în *Journal des savants de l'Institut de France*, aprilie-iunie 1959, p. 89—93; Jean Marcadé, în *Gazette des Beaux-Arts*, februarie 1960, p. 127; Antonio Frova, *Recensioni*, în *Centro di studi preistorici e archeologici* — Varese. Estratto da *Sibrium*, 1958—1959, p. 161—163; Corneliu N. Mateescu, în *Studii şi Cercetări de istoria artei*, An. VI (1959), nr. 2, p. 282—286.

[2] Antonio Frova, *L'Arte di Roma e del mondo romano*, Torino, U.T.E.T., 1961, p. 580.

[3] Cf. şi consideraţiile făcute de Gabriella Bordenache în *Dacia*, serie nouă, nr. IV (1960), p. 596.

argumente cu privire la zidirea lui sub împăratul Traian. Ei accentuează că evenimentele din secolul al IV-lea nu erau favorabile pentru înălţarea unei asemenea opere [1].

Tot în anul 1960 Raymond Bloch [2] și Gabriella Bordenache [3] își exprimă părerea că monumentul datează din epoca lui Traian etc.

În anul 1961, italianul Antonio Frova consacră cîteva pagini monumentului de la Adamklissi în opera sa capitală despre arta Romei și a lumii romane [4]. Autorul subliniază că în ediţia I a lucrării noastre s-a dovedit omogenitatea materialului, unitatea și simultaneitatea construcţiei, atribuirea inscripţiei împăratului Traian şi datarea în această epocă a monumentului, apartenenţa etnică dacică a presupușilor sarmaţi roxolani. De asemenea, Antonio Frova arată aportul nostru la determinarea structurii iniţiale a monumentului, în special în ceea ce privește coronamentul. După aceea, autorul italian abordează într-un spirit judicios problema stilului decorativ, de care am amintit mai sus. Tot în anul 1961 Kurt Treu se declară pentru originea traianiană a monumentului [5].

În urma depistării unui spaţiu gol în spatele blocului de piatră de la fundul puţului din lungul peretelui de SSE al turnului încă în 1956 (ing. Sylviu Comănescu, arh. Dinu Teodorescu, Al. Ţipoaia, F. B. Florescu), am procedat la degajarea acelui bloc în anul 1958. Degajarea s-a făcut de către noi, ing. Sylviu Comănescu, V. Canarache, directorul muzeului din Constanţa, Romulus Popa Bran și Adrian Rădulescu de la același muzeu. Prin această acţiune s-a descoperit o galerie (cf. p. 187).

În primăvara anului 1960, în incinta monumentului de la Adamklissi s-au făcut unele sondaje şi degajări, de Acad. Prof. Emil Condurachi, Petre Aurelian şi Mihai Sînpietru. Inventarierea materialului s-a efectuat de către Direcţia monumentelor istorice din cadrul C.S.C.A.S. (cf. fig. 10). Tot în anul 1960 noi am degajat, în vederea dimensionării și fotografierii, toate piesele decorate aflate la cișmele și fîntîni în diferite locuri: Adamklissi, Deleni și Cîmpul Deleni, Zorile Cucuruz, pădurea Dedebalu (satul Adîncata), pădurea Cuciuc Hagi (satul Rariştea), satul Rariștea, hotarul Rasova, punctul ,,Coada Bălţii", cimitirul Bechter, cimitirul Fîntîna mare (cf. fig. 8, 9).

În timpul cercetărilor am primit consilii de la arheologul Corneliu N. Mateescu. Cercetarea de faţă încheie — prin determinarea imaginii iniţiale a monumentului și identificarea apartenenţei etnice a figurilor de pe reliefuri etc. — eforturile cercetătorilor din ultimele trei sferturi de veac.

[1] Vezi *Istoria Romîniei*, I, Bucureşti, 1960, p. 531—538, *Cultura greco-romană in Dobrogea in sec. I — III e.n.* (Em. Condurachi şi D. M. Pippidi).

[2] Raymond Bloch, recenzie asupra ediţiei I a lucrării noastre publicată în *Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire ancienne*, anul şi tomul XXXIV (1960), fascicola II, Paris, p. 330—331.

[3] Gabriella Bordenache, recenzie asupra ediţiei I a lucrării noastre, în *Dacia*, serie nouă, nr. IV (1960), p. 595—597.

[4] Antonio Frova, *L'Arte di Roma e del mondo romano*, Torino, U.T.E.T., 1961, p. 945.

[5] Kurt Treu, *Zu Gast am Pontos Euxeinos. Notizien von den Konferenz für klassische Studien in Constanza.* Sonderndruck aus der Zeitschrift ,,Das Altertum", Band 7, Heft 2. Akademie-Verlag, Berlin, 1961, p. 125.

II. STAREA ACTUALĂ A MONUMENTULUI ŞI PIESELE «DISPERSATE»

A. IMAGINEA ACTUALĂ

Puţini știu că Tropaeum Traiani, una din marile opere de artă ale omenirii, se păstrează și astăzi prin suficiente elemente ca să ne dăm seama de unitatea și monumentalitatea sa: scările cu cele șase trepte de jur împrejur, promenoarul și soclul sau baza coloanei — acel superb complex arhitectural care include un tor adaos — precum și resturi din două rînduri de pietre cioplite ale paramentului, cu cîteva piese *in situ*. De aici în sus se profilează silueta colosală a edificiului, cu pecetea vremurilor scrisă pe ea. Toate acestea stîrnesc admiraţia și uimirea oricărui călător sau iubitor de artă (fig. 1—5).

Monumentul este astfel o operă vie, care revarsă încă din belșug fiorul artei unor meșteri care din păcate au rămas anonimi. Treptele au fost deranjate în două porţiuni, într-un loc se pare pe la mijlocul sec. al XIX-lea, iar într-altul în timpul săpăturilor efectuate de Gr. Tocilescu. Dar aceasta nu știrbește cu nimic din monumentalitatea trofeului de la Adamklissi.

O *statistică a materialelor dezvelite de la 1890*. Nu putem să ne dăm seama de pierderile de materiale după efectuarea săpăturilor de Gr. Tocilescu, dacă nu ne raportăm la statistica pe care acesta a publicat-o. Iată anume materialele menţionate în această statistică: 2 fragmente de metope (nr. 25 și capul unui soldat de pe metopa nr. 32), 17 basoreliefuri cu prizonieri, din care cîteva întregi; 55 bucăţi de parapet [1], dintre care 11 găurite; 29 fragmente de lei; 17 bucăţi de friză; 11 pilaștri; 35 fragmente ţiglă de piatră; 5 reliefuri din friza cu arme; 4 bucăţi

[1] În ms., vol. I, p. 136, Tocilescu notează 56 « bucăţi intermediare ».

Fig. 1. — Vederea monumentului de la sud-est.

Fig. 2. — Vederea monumentului de la nord-est.

Fig. 3. — Vederea monumentului de la sud-vest.

Fig. 4. — Vederea monumentului de la nord-vest.

din trunchiul trofeului; 23 fragmente de lorică; 63 bucăţi de cornişă; 3 pietre de la baza hexagonală, fără a număra pietrele provenite de la soclu şi din restul îmbrăcămintei, în total pînă la 1 600 bucăţi: 5 bucăţi din inscripţie (« din inscripţie s-au găsit 5 bucăţi de litere »).

Pietrele dispersate. Materialele cu rost decorativ provenite de la monument sînt foarte împrăştiate. C. W. Wutzer ne-a vorbit de transportarea unor piese

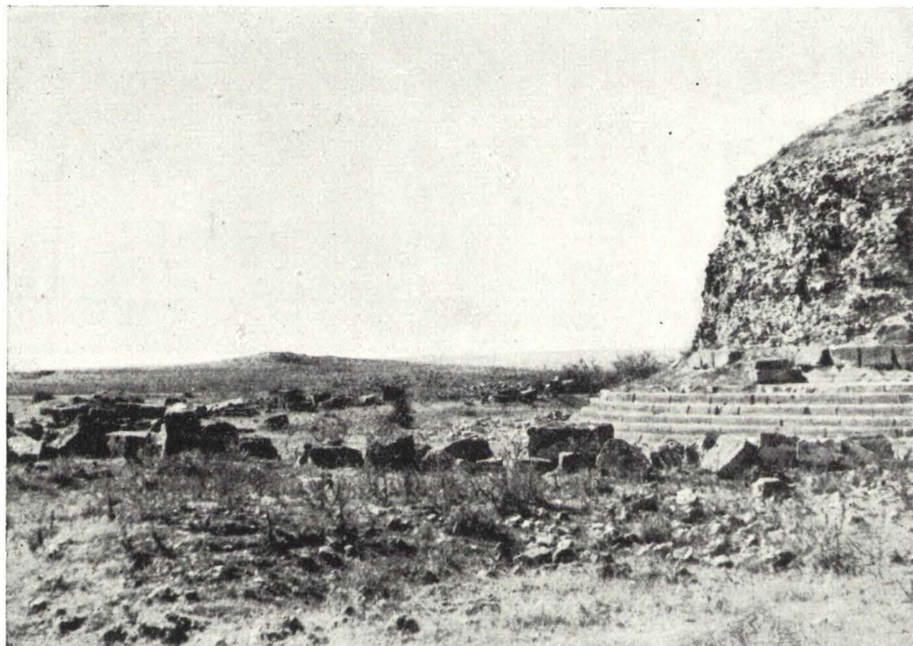

Fig. 5. — Un aspect de la monument.

şi ambarcarea lor la Dunăre de către un paşă din Silistra şi nişte francezi. Nu ne dăm seama din ce categorie făceau parte piesele transportate. Ştim de asemenea de un alt transport în Turcia, despre care avem şi astăzi o mărturie: metopa care se află la Muzeul arheologic de la Istanbul, care ne-a trimis în 1957 o fotografie a acestei piese; în 1958 ni s-a comunicat lăţimea ei.

Dar în afară de piesele care au ajuns în alte ţări, există un bogat material dispersat în ţara noastră. Îl vom cataloga după cum urmează:

1. — *În incinta monumentului.* De jur împrejurul monumentului se află peste 400 blocuri de piatră, parte din ele cioplite, parte fiind elemente de arhitectură: bucăţi de frize, cornişe, pilaştri, piese de parapet etc. (fig. 7). Pentru a avea o situaţie mai clară a acestora, le-am pus în plan pe categorii

Fig. 6. — Vederea unei porțiuni unde s-au demontat scările, anterior săpăturilor efectuate de Gr. Tocilescu.

Fig. 7. — Vedere cu pietre dispersate în jurul monumentului.

(pl. I)[1]. Am exceptat pietrele neornamentate. Rezultatul inventarierii acestor piese a fost următorul:

9 blocuri de friză superioară,
2 elemente de la baza hexagonului,
40 blocuri de cornișă,
1 bloc de friză inferioară,
2 elemente de la hexagonul de pe acoperiș,
40 piese sau fragmente de piese de parapet,
7 suporţi de solzi,
8 pilaștri.

2. — *În comuna Adamklissi.*

a) *La moară:*
1 pilastru.

b) *La cișmeaua de jos:*
4 blocuri de friză inferioară,
4 pilaștri,
3 blocuri de parament.

c) *La fîntîna lui T. Pașca,*
1 bloc de friză inferioară.

3. — *În alte localităţi din jur.*

a) *La cișmeaua din cîmp de la Deleni:*
1 bloc de friză inferioară,
1 bloc de friză superioară (puternic erodat),
1 pilastru cu vrej dintre metope şi 1 pilastru (probabil) de la etajul inferior, precum şi 2 pilaştri la fîntîna din sat şi 2 blocuri parament.

b) *La cișmeaua din pădurea Dedebalu (satul Adîncata, comuna Alimanu):*
4 blocuri de friză inferioară,
2 pilaștri.

c) *La cișmeaua din satul Zorile:*
3 blocuri de friză inferioară (unul transportat în anul 1958 la Muzeul regional din Constanţa).

d) *La cișmeaua din sat din comuna Șipote (Ghiolpunar):*
1 bloc de friză inferioară.

e) *La pragul de la intrarea în curtea bisericii din satul Rariștea:*
1 bloc de friză inferioară (2 fragmente).

[1] Numărul de ordine al pieselor de parapet în raport cu cel de teren indicat în planșa II (cifra din paranteză indică numărul de teren, iar litera B arată că piesa se află la Bucureşti): 1(23), 2(7), 3 (9), 4 (—), 5 (6), 6(16), 7(19), 8(3), 9(B), 10 (36), 11(17), 12(20), 13(32), 14(1), 15(2), 16(8), 17(34), 18 (B), 19(21), 20 (B), 21(4), 22(33), 23(12), 24(B), 25(28), 26(31), 27 (B), 28(30), 29(38), 30(14), 31(—), 32(11), 33 (26), 34(37), 35(B), 36(35), 37(5), 38(B), 39(B), 40(24), 41(29), 42(15), 43(10), 44(13), 45(25), 46(18), 47(B), 48(22), 49(B), 50(B), 52(27).

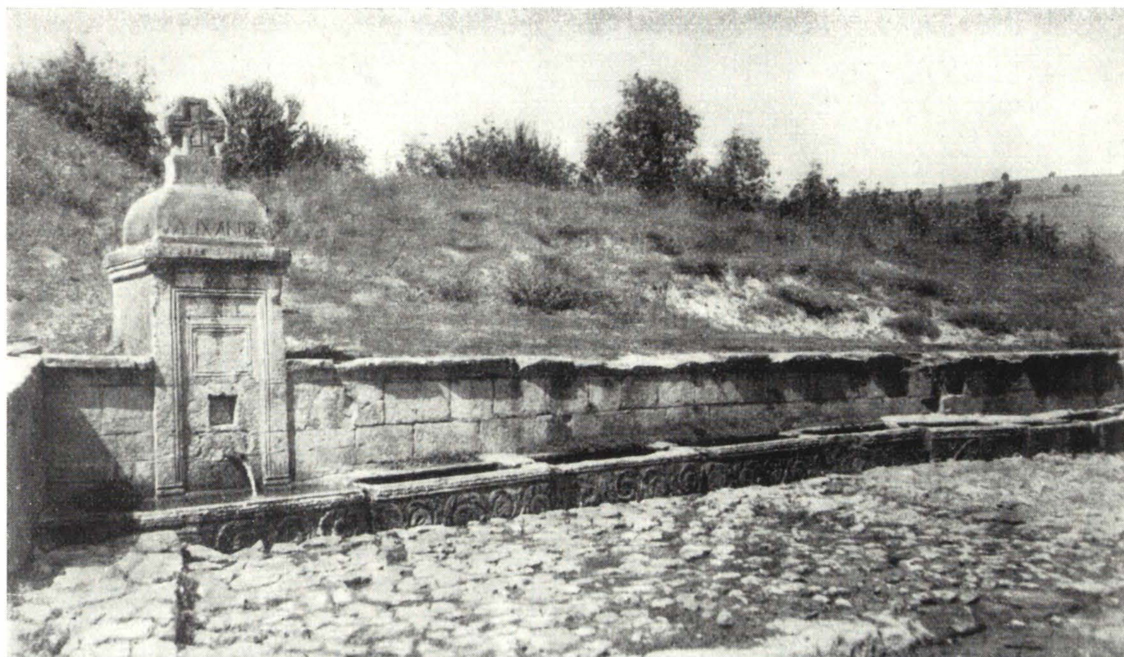

Fig. 8. — Piese de la monument utilizate ca jghiaburi la cișmeaua Cuciuc Hagi din pădurea cu același nume a satului Rariștea înainte de degajare (5 blocuri de friză inferioară, 1 bloc de friză superioară și 2 blocuri de parament).

Fig. 9. — Aceleași piese după degajarea de către noi în anul 1960.

f) *La cişmeaua din satul Cetate (Azarlîc), comuna Valea Rea*:
1 pilastru de la construcţia hexagonală de pe acoperiş, etajul inferior (capitelul parţial tăiat; piesa transportată în 1958 la casa cetăţii Tropaeum Traiani prin grija ing. Barbu Tatomir de la S.M.T. Adamklissi) şi probabil 2 pilaştri dintre metope şi un bloc de friză(?).

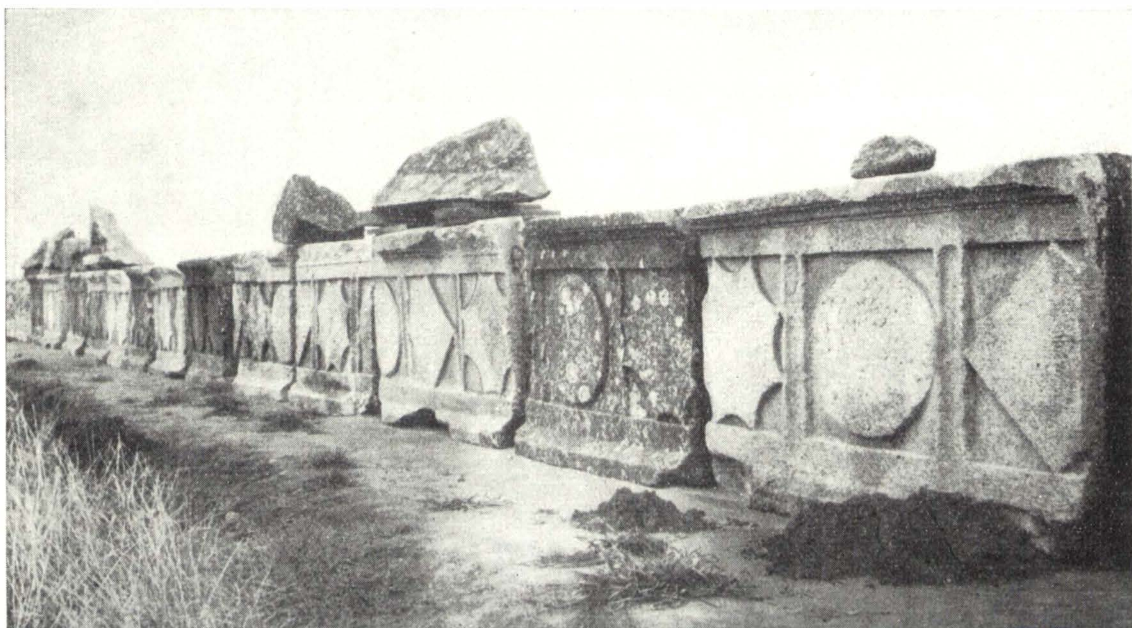

Fig. 10. — Blocuri de parapet în noul aranjament făcut de Direcţia monumentelor istorice din cadrul C.S.C.A.S.-ului în parcul din apropierea monumentului.

g) *La cişmeaua din pădurea Cuciuc Hagi din hotarul satului Rariştea, comuna Ion Corvin*:
5 blocuri de friză inferioară,
1 bloc de friză superioară,
2 blocuri de parament.
h) *La cişmeaua din hotarul satului Abrud (Jusfanar)*:
1 bloc de cornişă (complet erodat ornamentul).
i) *La cişmeaua din satul Cucuruz*:
2 blocuri de friză inferioară,
5 blocuri de parament, un suport de solz şi 2 blocuri aspecifice de la suprastructură.
4. — *Piesele aflate la Vasile Roaită.*
a) *La Muzeul din localitate*:
1 pilastru,
1 bloc de friză inferioară.

Fig. 11. — *Desfășurarea pieselor în aranjamentul muzeografic de la București, văzută la exterior.*

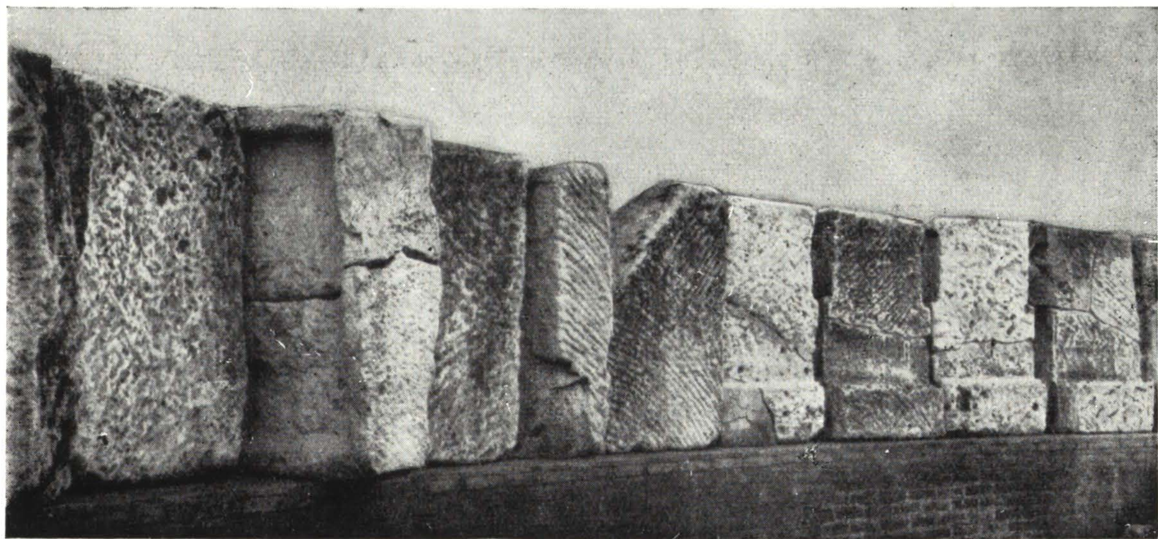

Fig. 12. — *Desfășurarea pieselor în aranjamentul muzeografic de la București, văzută în interior. Blocul de piatră ieșind (crăpat) este o fostă metopă neterminată devenită pilastru decorat cu vrej (nr. inv. 2, nr. succesiune 28).*

Fig. 13. — Vederea tropaeum-ului și a grupului statuar cu friza cu arme, în asamblarea de la București.

5. — *Piese aflate în cimitirul turcesc al satului Fîntîna Mare (Başpunar)*, semnalat de Paul Petrescu.
1 bloc de friză inferioară,
1 pilastru,
5 blocuri de parament, 1 piesă de la soclul circular al suprastructurii, trepte etc.
6. — *Piese aflate în hotarul Rasovei.*
1 pilastru,
1 bloc de parament.
7. — *Piese aflate în cimitirul turcesc din satul Bechter, com. Tufani.*
1 bloc de cornişă.
8. — *Piesele aflate la Bucureşti.* La Bucureşti (fig. 11, 12) se găsesc toate elementele cu scene (metope, basoreliefuri cu prizonieri), trofeul (fig. 13) şi statuile colosale din jur, o serie de alte elemente de arhitectură: parapete, cornişe, pilaştri, blocuri de friză etc., precum şi 7 din cele 12 fragmente ale inscripţiei. Tabelul de mai jos redă numărul şi categoria pieselor aflate la Bucureşti, în b-dul 1 Mai nr. 4:

Piesa	Stare de conservare	
	întreagă	fragmentară
Inscripţia	—	7
Trepte	2	—
Blocuri de friză inferioară cu acant	15	—
Pilaştrii dintre metope	13	—
Metope	45	2
Blocuri de friză superioară	19	—
Blocuri de cornişă	2	—
Piese de parapet	9	2
Reliefuri cu prizonieri (creneluri)	21	4
Lei	2[1]	8
Solzi de acoperiş	1	—
Suporturi de solzi	1	—
Tambure elipsoidale în secţiune din soclul trofeului	1	6
Pilaştri de la construcţia hexagonală	1	2
Blocuri din friza cu arme	5	—
Tropaeum-ul	2	4
Statui colosale	—	3
Diferite fragmente	—	3

Blocuri de parament se găsesc în multe localităţi (cf. fig. 14); numai la cişmeaua din satul Nastratin sînt 28 piese, 2 în pădurea Toloşmanu etc.

Am prezentat amănuntele de mai sus mai ales pentru a arăta că Gr. Tocilescu exagerase în privinţa pierderilor unor piese importante. Aceasta se va vedea mult

[1] Un leu, care reprezintă o copie, în stare bună de conservare se găseşte la biserica Stavropoleos.

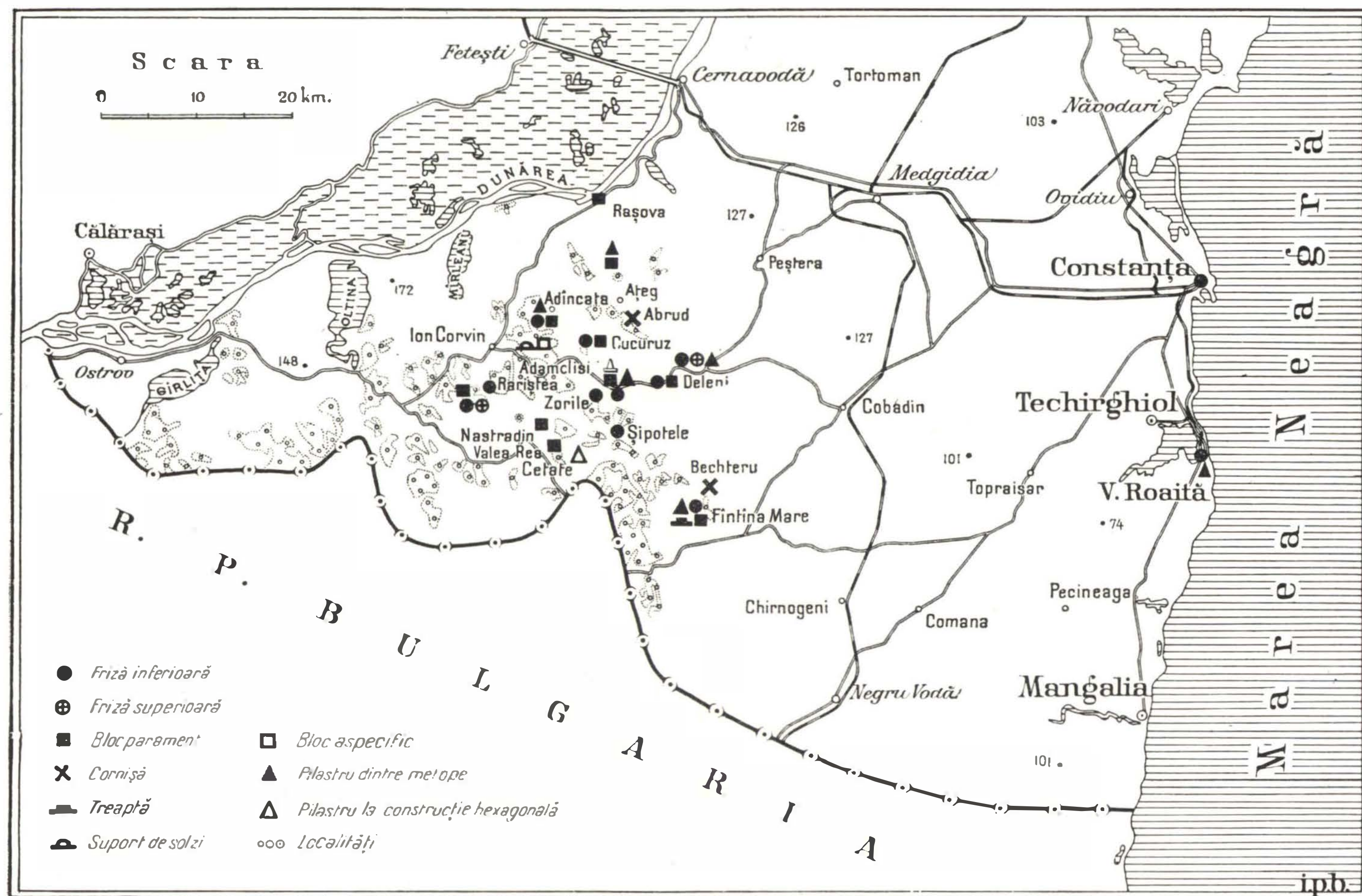

Fig. 14. — Schiţă cu indicarea localităţilor în care s-au găsit răspîndite piese provenite de la monumentul de la Adamklissi şi felul acestor piese: blocuri de friză inferioară, blocuri de friză superioară, blocuri de parament, blocuri de cornişă, trepte, suporţi de solzi, pilaştrii dintre metope, pilaştri de la construcţia hexagonală şi blocuri aspecifice.

mai clar la noua noastră încercare de reconstituire. Descoperirea de către noi a numeroase blocuri de friză inferioară (23) și superioară (3) folosite ca jghiaburi la diferite cișmele și fîntîni — inclusiv la cele din Adamklissi —, ca și a unui număr de 15 pilaștri a sporit enorm numărul unor importante piese. Și este regretabil că Gr. Tocilescu n-a identificat la epoca sa pietrele provenite de la monument și folosite ca jghiaburi mai ales la cișmelele construite de turci, începînd pare-se încă din secolul al XVI-lea (cf. tab. 26).

Dacă ne referim însă la statistica lui Tocilescu din 1890, ne dăm seama că s-au pierdut totuși nenumărate materiale. Fără îndoială că prin dispariția a numeroase elemente ni s-a luat posibilitatea de a întregi multe piese.

În afară de numărul metopelor și basoreliefurilor cu prizonieri de război, care apar sporite în tabela noastră, celelalte piese sînt mult mai puține. Chiar din inscripție, care era formată din 12 bucăți [1], lipsesc 5. Este o pierdere gravă și ireparabilă.

B. NUMĂRUL ȘI LEGENDA PIETRELOR « PIERDUTE »

Este cunoscută legenda scufundării în Dunăre a unui bac cu materiale provenite de la monumentul de la Adamklissi, care a făcut să se creadă că în acea împrejurare s-au pierdut importante pietre cu reliefuri scenice, metope și creneluri.

Calculul pe care am reușit să-l facem cu privire la reliefurile cu scene, metope și basoreliefuri cu prizonieri, ne arată însă o situație cu totul neașteptată și îmbucurătoare.

Numărul metopelor a fost calculat de Gr. Tocilescu la 54. Verificarea noastră confirmă acest rezultat. Una dintre metope se află la Muzeul de arheologie din Istanbul, iar la București se găsesc 47 (fragmentul din metopa XXV s-a pierdut după 1895). Aceasta înseamnă că lipsesc în total 6 metope, dar cunoaștem imaginea a 49, fragmentul pierdut fiind publicat. Din descrierea lui C. W. Wutzer mai cunoaștem imaginea altor trei metope. Deci, în total avem date despre 52 metope.

În ceea ce privește numărul crenelurilor cu prizonieri, spre deosebire de Gr. Tocilescu, care considerase că există « vreo patruzeci de barbari legați în lanțuri », sau de G. Niemann, care credea că sînt 39 « barbari » [2], noi am stabilit că prizonierii de pe creneluri sînt mult mai puțini. Dacă am admite cifra lui Gr. Tocilescu — de 39—40 — din care a găsit numai 25 și dintre acestea multe piese întregi, ar însemna că lipsurile sînt mai mari decît în cazul

[1] Gr. Tocilescu, *Monuméntul de la Adamklissi*, p. 25.

[2] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 40 și 115.

metopelor și anume de 15—16 piese. Cercetările noastre au arătat însă că basoreliefurile cu prizonieri de la coronament erau așezate după fiecare două elemente de parapet, existînd un total de 26 creneluri și 52 piese de parapet. Acestea de fapt au apărut aproape toate în săpături.

Ţinînd seama de cei peste 1852 ani care s-au scurs de la zidirea monumentului, pierderea a cinci metope[1] (între timp şi a singurului fragment din metopa XXV pe care l-a publicat însă Tocilescu) și a două creneluri (din care unul dispărut după 1895, fiind descris în monografia lui Gr. Tocilescu și colaboratorilor săi sub nr. 24) este neînsemnată. Lipsa acestor piese nu poate schimba cu nimic nici rostul decorativ și nici sensul narativ al monumentului. Este de-a dreptul surprinzătoare această menţinere atît de îndelungată a pieselor cu scene. Totuși, explicaţia poate fi găsită. Prin forma lor, crenelurile sînt puţin adaptabile construcţiilor civile și n-au tentat. De asemenea, metopele și piesele de parapet, din cauza reliefurilor n-au putut fi ușor folosite. În schimb, blocurile de piatră cioplită de la parament, ca și solzii etc., constituiau un material mai ușor de transportat și de adaptat nevoilor de construcţie ale populaţiei rurale. Frizele au fost folosite mai ales pentru jghiaburi la fîntîni și cișmele, unele găsindu-se și astăzi atît la Adamklissi cît și în alte localităţi din jur, după cum am arătat.

Configuraţia pietrelor și volumul lor au putut constitui sau nu un punct de atracţie. Pentru a ne da seama dacă într-adevăr s-au pierdut în Dunăre pietre, în 1958 ne-am deplasat împreună cu V. Canarache la Rasova, unde am discutat cu o serie de bătrîni, foşti martori oculari la transportul și ambarcarea pietrelor (Iordan Sandu de 80 de ani ; Gh. Nae Marinescu de 80 ani ; Cristache Mihail de 68 ani și Ștefan Mihail de 60 ani). Pietrele aduse erau încărcate în bac chiar în faţa casei primului informator. Toţi acești bătrîni susţin că în timpul încărcării mai cădea cîte o piatră în apă, dar era scoasă pe loc. Scufundarea unui bac n-a avut loc niciodată. O singură piatră care n-a fost ridicată de Tocilescu zace acum în Dunăre. Ea a stat pe malul Dunării, de unde s-a prăbușit cînd s-a mîncat de apă malul. Este vorba, după descrierea și desenul făcut de Gh. N. Marinescu, de un bloc de parament. Tocilescu a mai lăsat, la cca. 2 km de Rasova, încă un bloc de parament, care între timp s-ar fi împotmolit în mlaștină. Afirmaţia cu privire la caracterul acestor două pietre pare cu totul justă, dacă ne gîndim că la București nu există nici un bloc de parament. Este greu de presupus că Tocilescu n-ar fi voit să aducă și asemenea piese, din moment ce a adus două pietre de treaptă.

Informaţia cu privire la nescufundarea în Dunăre a unui bac este confirmată de determinarea existenţei pietrelor cu caracter scenic. De altfel, Tocilescu

[1] Pentru trei avem descrierea făcută de C.W.Wutzer la 1860, iar pentru metopa XXV cea făcută de Tocilescu. Ceea ce înseamnă că, de fapt, putem vorbi numai de două metope necunoscute. (Vezi mai jos, p. 477—478, 481—483 unde se reproduc descrierile metopelor XXXVIII (inv. 52), LI (inv. 50), LII (inv. 51).

spune în lucrarea sa că partea superioară a metopei XV s-a prăbușit în Dunăre, dar că a salvat-o. El n-a mai avut timpul necesar s-o publice și de aceea noi publicăm pentru prima dată în întregime această metopă.

Legenda cu privire la scufundarea unor pietre în Dunăre n-are nici un substrat de adevăr [1] și ea nu mai poate dăinui.

În ceea ce privește piesele neornamentate din jurul monumentului, ele se ridică și astăzi la cîteva sute, ceea ce ne arată că doritorii de pietre mai aveau încă de cules blocuri frumoase, cioplite perfect, înainte de a se adresa reliefurilor cu scene, improprii la construcţii pentru nevoile rurale.

[1] Cf. Radu Vulpe, *Trofeul de la Adamclissi. Stadiul actual al problemei*, în *Analele Dobrogei*, An. XVIII (1937), p. 176, nota 1.

III. INSCRIPŢIA

Problema inscripţiei, sub raportul originii și citirii ei, a preocupat îndelung pe cercetători.

Inscripţia s-a păstrat într-un număr de 12 fragmente. Ele au fost descoperite de Gr. Tocilescu în diferite locuri, în afară de două fragmente care au fost dezvelite pe monument.

Cel dintîi fragment descoperit *(lit. a)* cuprindea următoarele litere:

(lit. a)
RVA
IAN

Și după descoperirea micului rest de inscripţie, Gr. Tocilescu socotise că monumentul ar data din epoca lui Valens: « Fragmentul cu inscripţie descoperit la 21 mai 1882 în cimitirul de la Iuzfanar nu arată numele împăratului care a înălţat zidirea, barbaria însă a sculpturilor și a statuilor pare a vorbi de secolul al IV-lea. Această colosală construcţie este un trofeu de victorie ridicat... probabil de către Valens »[1].

În anul 1885, primarul din Enigea găsește pe monument, în partea de răsărit, un alt fragment de inscripţie *(lit. b)*:

(lit. b)
OR
DIVI
RVA

La rîndul său, Gr. Tocilescu mai dă de urma unei bucăţi din inscripţie *(lit. c)*, tot în partea de răsărit a monumentului:

(*lit. c*)

T ❦ XIII
V ▿ P P
I T V
S V
❦ E

Acelaşi cercetător mai descoperă un mic fragment (*lit. d*) la cişmeaua de la Iuzfanar:

(*lit. d*)

M
IE

Combinînd cele patru fragmente, Gr. Tocilescu ajunge la următoarea reconstituire a inscripţiei [1]:

imperatOR
caesar DIVI
neRVae f. neRVA
traIAnus augustus
gerM. dacicus
pontif. maximus
trib. poT. XIII. a. după Chr. 108/9
imp. VI. cos $\overline{V}$.P.P.
.... ITV
.... ❦ SV
.... E

La un an mai tîrziu, Gr. Tocilescu mai descoperă un alt fragment din inscripţie (*lit. e*) în cimitirul de la Iuzfanar:

(*lit. e*)

VL
SAR

La 23 aprilie 1889, cercetătorul romîn citeşte inscripţia în felul următor [2]:

victor popVLOR(um)
iMp. CAeSAR DIVI
NERVae f. neRVA
TraIANus etc. etc.

Studiul unor alte cinci bucăţi de inscripţie, dezvelite în săpături, şi al altor două, descoperite în cimitirul de la Akpunar — deci numărul fragmentelor se ridicase la 12 — a confirmat reconstituirea pe care o propusese, cu excepţia primului rînd, care trebuia citit Marti Ultori [3]. Epigrafistul romîn precizează

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 23.

[2] *Ibidem*, p. 23, 24.

[3] *Ibidem*, p. 26; idem, *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 83.

într-o notă: « Observînd mai de aproape fragmentele, am constatat urma unui T între LV și OR și ale lui I după OR, de aci cuvîntul VLTORI. De asemenea, este sigură și litera A după M la începutul primului rînd, de unde rezultă lectura Ma[rti] Ultori, în loc de Moesiae Ultor, cum propusesem mai înainte »[1]. Inscripția era definitiv restituită:

Marti ultori
Imp(erator) Caesar divi
Nervae f(ilius) Nerva
Traianus Aug(ustus) Germ(anicus)
Dacicus pont(ifex) max(imus)
trib(unicia) potest(ate) XIII
imp(erator) VI, co(n)s(ul) V, p(ater) p(atriae),
?per exerc]itu[m
. . . ❦ SV
. . . . . E

Inscripţia a fost restaurată [2] (fig. 15). Unele fragmente de inscripţie purtau lăcașuri de agrafe (fig. 16).

Deși, cum arată textul restituit al inscripţiei, monumentul a fost ridicat sub împăratul Traian, s-au născut vii discuţii cu privire la « datarea » inscripţiei însăși în raport cu monumentul.

A. Furtwängler este primul care face o serie de obiecţii. El a avut însă păreri succesive cu totul diferite. Furtwängler susţinea că inscripţia n-ar aparţine construcţiei iniţiale [3], luînd drept bună ipoteza lui G. Niemann după care inscripţia era așezată pe două laturi, la nord și sud [4]. După intervenţia energică a lui Otto Benndorf [5], arheologul münchenez afirmă că Traian ar fi pus doar inscripţia pe un monument al victoriei lui Licinus Crassus [6]. Opinia aceasta este împărtășită fără temei și de Al. Tzigara-Samurcaș [7].

Revenind asupra problemei, Otto Benndorf, ţinînd seama de observaţia lui L. Traube [8] cu privire la unitatea și înălţimea inscripţiei, ajunge la unele constatări importante. Și A. Furtwängler revine asupra părerii sale [9], pe baza unor cercetări proprii și anume prin examinarea unui pilastru de colţ care încadra inscripţia, aparţinînd unei construcţii hexagonale. Noua lui reconstituire a fost mate-

[1] G. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 26.
[2] *Ibidem*. p. 124.
[3] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi*, p. 52.
[4] Idem, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 456.
[5] Otto Benndorf, *Adamklissi*, in *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen des Österreich*, XIX, 1896, p. 184—185.
[6] A. Furtwängler, *Adamklissi*, in *Sitzungsberichte, der bayerisch. Akademie d. Wiss.*, I. Kl., 1897, p. 261.
[7] Al. Tzigara-Samurcaş, *Trofeul de la Adamklissi*, p. 608.
[8] Apud Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 6.
[9] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 456, pl. 1 şi 2.

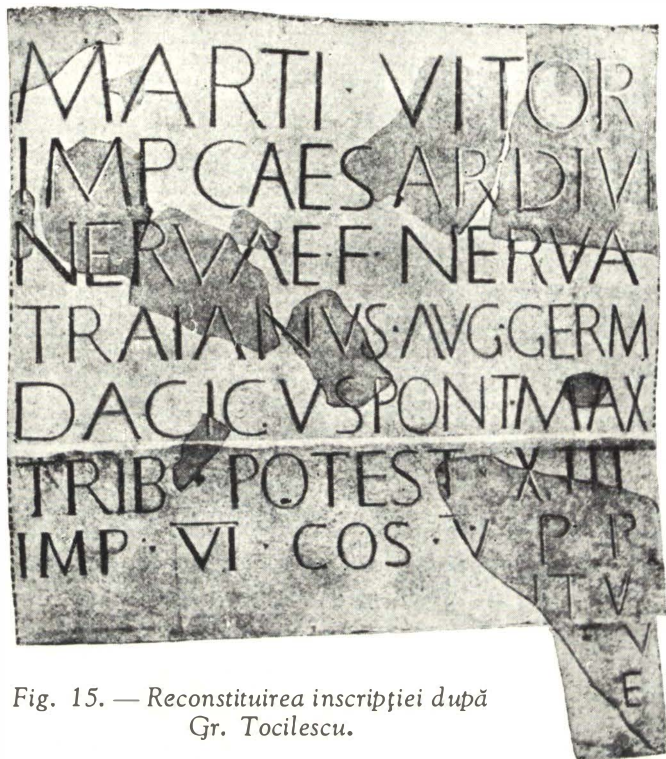

Fig. 15. — Reconstituirea inscripţiei după Gr. Tocilescu.

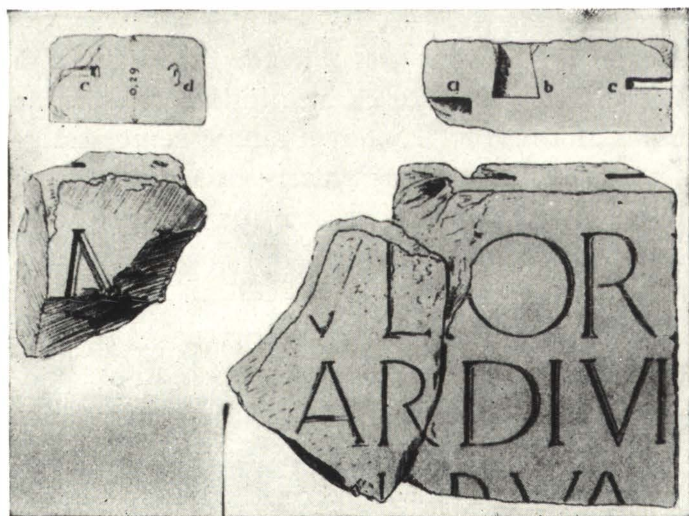

Fig. 16. — Fragmente din inscripţie cu indicarea lăcaşelor pentru agrafele de solidarizare, după Gr. Tocilescu.

rializată de arh. Bühlmann [1], dar dispoziţia elementelor luate în considerare nu a fost justă [2]. Mai tîrziu, cu ajutorul arhitectului O. Richter, Furtwängler propune o nouă reconstituire a postamentului hexagonal al tropaeum-ului, ajungînd de data aceasta la concluzia că placa care poartă inscripţia, și care de la început a fost destinată pentru aceasta, aparţine clădirii originale, dar că din anumite motive ea n-a fost iniţial gravată [3]. El afirmă că nu există nici o urmă despre refolosirea a doua oară a inscripţiei și explică motivele care au împiedicat folosirea ei imediată. El arată că « obiceiul de a se indica în inscripţii prilejul cu care au fost ridicate monumentele și pe ziditorul lor »... a făcut pe ziditorul tropaeum-ului de la Adamklissi să prevadă pe edificiu o placă mare, pe care să sape inscripţia [4]. Dar « realitatea este că inscripţia lui Traian nu corespunde cu epoca zidirii, că adică placa, deși era destinată pentru o inscripţie, totuși a rămas goală, pînă a gravat-o Traian ». După pă-

[1] A. Furtwängler, *Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München*, 1897, p. 250—251; cf. G. Niemann, *Zur Basis des Tropeums von Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreichischen archeologischen Institutes in Wien*, I, 1898, p. 139, fig. 42.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 466.

[3] *Ibidem*, p. 466 şi nota 1.

[4] *Ibidem*, p. 485.

rerea lui Furtwängler, tropaeum-ul a fost ridicat de Crassus, care n-a putut hotărî singur asupra conţinutului inscripţiei, și a așteptat un text de la Roma. « Este ușor de înţeles că pentru aceasta, fiind un fapt asupra căruia nu poţi ajunge ușor la un acord, Crassus a trebuit să aștepte atît de mult încît pînă la urmă a fost nevoit de împrejurări să se retragă în Macedonia, socotind desigur că inscripţia va fi pusă mai tîrziu; după schimbarea împrejurărilor, este de la sine înţeles că el n-a mai putut să se reîntoarcă » [1].

Netemeinicia acestor supoziţii este evidentă. Nici Studniczka [2] și nici alţi cercetători nu dau crezare glumei lui Constantin, care zice: « *Traianum herbam parietariam, ob titulos multis aedibus inscriptos, apellare solitus est* » [3]. Ammianus crezuse că Traian, ca și un oarecare Lampadius, *nomen proprium inscribebat, non ut veterum instaurator, sed conditor* [4]. Furtwängler însuși refuză să creadă așa ceva [5]. Eugen Petersen și C. Cichorius sînt de aceeași părere [6].

G. Ch. Picard reconstituie rîndurile 8—9 din inscripţie astfel:

«et exercITVs moesiae
inferiorisSVb» [7].

Reconstituind inscripţia cu «rest[itu]it» [8], în loc de «exerc[itu]s», monumentul este socotit că a fost închinat lui Mars Ultor. Faţă de această ipoteză s-au ridicat obiecţii. Nu poate fi reconstituită o inscripţie, care nici nu există; pe de altă parte, Mars Ultor apare ca divinitate abia în anul 2 î.e.n. [9].

Este de remarcat că C. Cichorius combate reconstituirea cu « rest[itu]it ». El amintește de cultul tîrziu al lui Mars Ultor, care înlocuiește pe Jupiter etc. și, după ce analizează diferitele evenimente istorice, ajunge la concluzia că monumentul este ridicat sub Traian, după înfrîngerea dacilor, răzbunînd pe Fuscus, și că e închinat lui Mars Ultor [10]. Împotriva acestei ipoteze se ridică Fr. Studniczka [11].

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 466.

[2] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 8.

[3] Aurel. Victor, *Epitome*, 41, 13.

[4] Ammianus Marcellinus, 27, 3, 7.

[5] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 466, 467; idem, *Zum Tropaion von Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Klasse der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München*, 1904, III, p. 387, 388.

[6] Eugen Petersen, *Tropaeum Adamklissi*, în *Mittheilungen der k. deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. XVIII, 1903, p. 68; Conrad Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 17.

[7] Gilbert Charles Picard, *Les trophées romains*, p. 394.

[8] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 466.

[9] Vezi E. Bormann, la Otto Benndorf, *Adamklissi noch einmal*, în *Jahreshefte des österreichischen archeologischen Institutes in Wien*, I, 1898, p. 136, nota 7; Otto Benndorf, *Neues über Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Institutes in Wien*, VI, 1903, p. 257—258; cf. Wissowa, *Relig.* (I. v. Müller, *Handbuch des klassischen Altertums*, V, 4), p. 70, 133, precum şi Alfred von Domaszewski, *Die Religion des römischen Heeres*, în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, editat la Trier, an. XIV, 1(895), p. 33—36; cf. Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 150, 151.

[10] C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 41.

[11] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. V.

În ceea ce privește inscripţia, trebuie să se adopte, desigur, întregirea propusă de Gr. Tocilescu, admisă de C. Cichorius [1] etc. în *C.I.L.*, III, supl. nr. 12467 [2]. În această direcţie Grigore Tocilescu a manifestat o linie științifică clară: « În faţa realităţii unui fapt atestat în mod manifest de către epigrafie, noi nu putem modifica cu nimic părerea noastră iniţială. Fragmentele inscripţiei dedicatoare a monumentului, din care două din bucăţile cele mai mari s-au găsit pe acoperișul însuși al edificiului, ne arată că monumentul este dedicat lui Mars Ultor de către împăratul Traian, în anul 109. Din acest fapt și din numele însuși al orașului vechi situat în împrejurimi, Tropaeum Traiani, ai cărui locuitori se chemau Traianenses Tropaeenses, noi sîntem în drept de a conchide că acest monument a fost ridicat de Traian după al doilea război dacic. Argumentele care ne-au fost opuse n-au putut slăbi certitudinea faptelor confirmate de textele epigrafice » [3].

Este într-adevăr de necrezut, cum inscripţia săpată pe o placă masivă de mii de kilograme, din aceeași piatră cu restul materialului folosit în construirea monumentului, din care cele două mari bucăţi s-au găsit chiar pe monument, scrisă în caractere specifice epocii lui Traian și clară ca redactare, a putut fi contestată. Aceasta arată mai degrabă stadiul în care se găseau științele arheologice pe la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, decît atitudini neștiinţifice din partea cercetătorilor. În acea epocă de sfîrșit și de început al unei noi perioade în arheologie, Grigore Tocilescu a fost un cercetător luminat.

O *problemă a inscripţiei*. La un examen mai atent al fragmentelor de inscripţie, am observat împreună cu arheologul Corneliu N. Mateescu că ULTOR nu are un I final. Contrar celor ce afirmase Tocilescu şi admiseseră cercetătorii ulteriori, urma lui I nu apare nici pe marginea fragmentului de inscripţie şi nici pe marginea pilastrului care se părea că ar încadra în dreapta acest fragment. Inginerul Artaxerxe Bubulac a făcut observaţia că R din cuvîntul ULTOR ar avea un caracter de literă finală, braţul său drept fiind lucrat mult mai degajat. Profesorul D. Tudor a binevoit să reexamineze împreună cu noi problema existenţei sau inexistenţei literei I. Lipsa lui I se poate explica admiţînd că un alt pilastru, pierdut, a avut pe el această literă, iar nu cel indicat pînă acum şi că acel pilastru a avut solidarizări și lăcaşuri de agrafe identice cu acesta. Contextul inscripţiei reclamă acest lucru.

[1] C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudja*, p. 10.

[2] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 124, fig. 124; idem, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, p. 84.

[3] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 83.

IV. CONSTRUCŢIA

Probleme generale. Despre forma iniţială a monumentului pînă și călătorul neavizat poate să-și facă o idee destul de clară, dacă examinează ruina lui actuală, care păstrează încă părţi intacte din fosta construcţie. Este vorba de o clădire masivă cilindrică cu acoperiș tronconic, înconjurată la bază de un număr de șase trepte păstrate și acum intacte, în afară de porţiunile de sondaj. O serie de elemente aflate deasupra ruinei ne dau, la rîndul lor, indicii despre o construcţie hexagonală, care susţinea între altele și măreţul trofeu.

Cel care ne dă prima vedere perspectivă, ca și o secţiune prin monument, la 1867, este Karl Ferdinand Peters [1] (cf. fig. 163). Dar studii sistematice asupra construcţiei a făcut Gr. Tocilescu şi colaboratorii săi (cf. fig. 166). Piesele principale ale colosalei construcţii dobrogene se racordează uşor prin unele elemente de detalii; studiul lor şi al amprentelor de pe ruină duc la o formă de reconstituire destul de verosimilă. Cu toate acestea, o serie de amănunte de construcţie, surprinse şi redate de arhitectul vienez G. Niemann şi de Gr. Tocilescu, apar ca o idealizare a construcţiei antice, în reconstituirea pe care o propuneau cu 66 de ani în urmă. De aceea, în capitolul de faţă ne propunem să determinăm forma iniţială a edificiului, prin cunoaşterea exactă a amplasării ruinei şi pieselor aflate *in situ*, prin determinarea materialului şi lianţilor folosiţi şi prin studiul părţilor componente ale măreţului edificiu în ordinea în care s-au construit: fundaţia, turnul central, treptele, promenoarul, soclul, paramentul din blocuri cioplite, friza inferioară etc. Suprastructura, deşi înălţată îndată după ridicarea turnului central, va fi examinată ultima, spre a se evita impresia de neverosimil care se degajă, la prima vedere, din această ordine a construirii.

[1] Karl Ferdinand Peters, *Grundlienen zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, fig. 18 şi 19.

În acest scop, am întreprins indagini complexe. Pe cale topografică s-a urmărit să se determine amplasarea monumentului şi în acelaşi timp să se obţină date referitoare la construcţie. În unele cazuri datele topometrice au constituit o sursă de comparaţie cu cele obţinute prin măsurări directe. Pentru stabilirea omogenităţii materialului de construcţie şi a lianţilor folosiţi s-au făcut studii litologice şi analize de laborator. Sistemul de construcţie, solidarizările au căzut de asemenea în interesul preocupărilor noastre. Structura fundaţiei şi componenţa diferitelor registre, care alcătuiesc exteriorul monumentului, au fost analizate sub numeroase aspecte: succesiunea acestor registre, determinată prin măsurători pe ruină sau prin însumarea pe verticală a dimensiunii blocurilor din care sînt alcătuite; structura pieselor fiecărui registru, ornamentarea şi succesiunea lor (mai ales pentru cele decorate şi cu scene), esenţiale pentru cunoaşterea sensului decorativ şi narativ al monumentului.

Rezultatele la care am ajuns în urma acestor cercetări complexe şi migăloase — recurgînd atunci cînd a fost necesar la cercetători din diferite domenii de specialitate — arată că problema construcţiei este deosebit de importantă atît în vederea cunoaşterii măreţei opere de la Adamklissi în integritatea sa arhitectonică, cît şi a însăși datării monumentului.

A. DETERMINAREA AMPLASĂRII MONUMENTULUI PRIN METODE TOPOGRAFICE [1]

Un studiu cît mai complex al monumentului nu se poate concepe fără o situare topografică în teren și un releveu exact al actualei ruine. În scopul de mai sus este nevoie a se executa o serie de măsurători topografice ale terenului din incinta ruinei, precum și măsurarea elementelor necesare unui releveu, prin metode topografice, indicate pentru asemenea construcţie monumentală. Anume, ne-am propus a realiza:

— un plan de situaţie, cu detalii planimetrice și altimetrice, la scara 1:1000, avînd echidistanţa curbelor de nivel de 1 m (pl. II);

— un plan de detaliu al ruinei monumentului la scara 1:100, cu indicarea cotelor de nivel(pl. IV);

— un plan de detaliu al părţii superioare a ruinei la scara 1:50, cu indicarea amplasării blocurilor de piatră care au format suprastructura monumentului (pl. V);

— o secţiune în plan vertical la scara 1:100 a ruinei (fig. 23, p. 137).

Anteproiectul ridicării topografice. În vederea executării celor propuse și ca urmare a recunoașterii terenului, ţinînd seama și de precizia rezultatelor ce

[1] Măsurătorile topografice privind determinarea amplasării monumentului şi datelor de construcţie prin metode topografice şi prezentarea lor (p. 70—140) au fost efectuate de ing. Sylviu Comănescu.

trebuia să se obţină, s-a preconizat realizarea planurilor prin procedee analitice. Anteproiectul de ridicare topografică prevede:

1. *Ridicări planimetrice*:

a) Determinarea unei osaturi de sprijin constituind o microtriangulaţie locală, în formă de poligon cu punctul central avînd laturi de 100—300 m.

Măsurarea unghiului reţelei de sprijin se va face în tur de orizont prin metoda simplă, admiţîndu-se toleranţa de închidere:

$$t_u = 20'' \sqrt{n}, \qquad (1)$$

în care: n este numărul direcţiilor luate în tur de orizont.

În cazul cînd (E_u) eroarea de neînchidere a turului de orizont va fi mai mică sau cel mult egală cu (t_u) toleranţa, direcţiile se vor compensa în staţie cu formula:

$$C_i = \frac{E_u}{n} i \qquad (2)$$

în care: C_i este corecţia ce afectează direcţia;

— n este numărul total al direcţiilor;

— i este numărul de ordine al direcţiei ce se corectează.

Măsurarea lungimii bazei reţelei de sprijin se face în mod direct de două ori, admiţîndu-se următoarea toleranţă:

$$t_l = 0{,}0005 \sqrt{L} + \frac{L}{15.000}, \qquad (3)$$

în care: L este lungimea bazei.

În cazul cînd (E_c) ecartul dintre cele două măsurători va fi mai mic sau cel mult egal cu (t_l) toleranţa, se face media aritmetică a celor două măsurători și aceasta constituie mărimea cea mai probabilă a bazei. Orientarea bazei reţelei de sprijin se obţine orientînd turul de orizont din capul de bază II, cu o viză lungă — de sprijin —, al cărui azimut se calculează din coordonate.

Compensarea reţelei de sprijin se face prin metoda Lehagre și Bröniman, după ce se verifică în prealabil dacă sînt satisfăcute următoarele condiţii:

— pentru fiecare triunghi în parte eroarea de neînchidere

$$e_u \leqslant 20'' \sqrt{\frac{3}{q}}, \qquad (4)$$

în care q este numărul de măsurători al unghiurilor (în cazul acesta q = 1)

— pentru ansamblul de triunghiuri

$$\frac{\sum e_u}{n} \leqslant 20'', \qquad (5)$$

în care n este numărul triunghiurilor.

b) Determinarea unor puncte importante (dintre care două în imediata vecinătate a ruinei monumentului, necesare sprijinirii măsurătorilor pentru releveu), prin metoda intersecţiei directe.

Măsurarea unghiurilor se face în tur de orizont prin metoda simplă, admiţîndu-se toleranţa de închidere:

$$t_u = 50'' \sqrt{n}, \qquad (6)$$

în care n este numărul direcţiilor.

În cazul cînd (E_u) eroarea de neînchidere va fi mai mică sau cel mult egală cu t_u, direcţiile se vor compensa în staţie cu formula (2).

c) Determinarea punctelor de detaliu prin metoda radierii sau prin măsurători directe de lungimi cu ruleta metalică.

d) Determinarea puţului-sondaj și a galeriei din turn printr-o drumuire deschisă (flotantă).

e) Determinarea unei secţiuni verticale radiale în dreptul blocului de parament *in situ* prin procedeul coordonatelor echerice, aplicate însă în plan vertical.

Măsurarea unghiurilor se face prin metoda simplă, distanţele măsurîndu-se indirect stadimetric.

2. *Ridicări altimetrice*:

a) Determinarea cotelor punctelor reţelei de sprijin se face printr-o drumuire în circuit închis (pentru punctele de contur) de nivelment trigonometric. Punctul central al reţelei de sprijin se determină prin intersecţii de nivelment trigonometric. Mărimea unghiurilor verticale este media aritmetică dedusă din măsurătorile unghiului prin vize reciproce, vizarea făcîndu-se la înălţimea aparatului.

Eroarea de neînchidere a drumuirii de nivelment (E) se compensează cu formula:

$$C = \frac{Ez}{\Sigma[\Delta z]} \Delta z, \qquad (7)$$

în care: — $\Sigma[\Delta z]$ este suma absolută a diferenţei de nivel,
— Δz este diferenţa de nivel respectivă,
numai după ce se constată că se încadrează în valoarea toleranţei cu formula:

$$t = 25 \text{ cm} \sqrt{n}, \qquad (8)$$

în care n este numărul laturilor drumuirii.

În cazul intersecţiei de nivelment trigonometric, se ia drept cotă a punctului central media aritmetică a celor 4 intersecţii, dacă ecartul dintre ele

$$E_c \leqslant 20 \text{ cm}. \qquad (9)$$

b) Determinarea cotelor punctelor importante se face din cel puţin 3 vize reciproce prin intersecţii de nivelment trigonometric, cota medie rezultînd în cazul cînd valorile elementare satisfac relaţia (9).

c) Determinarea cotelor punctelor de detaliu se face prin metoda radierii de nivelment trigonometric.

d) Determinarea cotelor puțului-sondaj și a galeriei din turn printr-o drumuire deschisă de nivelment trigonometric.

3. *Întocmirea și redactarea planurilor*:

a) Raportarea tuturor punctelor calculate (în afară de cele situate pe suprastructura ruinei monumentului) prin coordonate rectangulare pe hîrtie milimetrică la scara 1 :1000 va constitui un plan de situație cotat, pe care, prin interpolare grafică, se trasează curbele de nivel cu echidistanța de 1 m.

b) Raportarea tuturor punctelor calculate, situate pe ruina monumentului, prin coordonate rectangulare pe hîrtie milimetrică la scara 1 :100, va constitui planul cotat de detaliu al ruinei monumentului.

c) Planul de detaliu al părții superioare a ruinei monumentului la scara 1 :50 se întocmește completat și cu măsurătorile directe de lungimi făcute asupra blocurilor de piatră.

4. *Măsurarea elementelor* de pe teren se face pentru:

— unghiuri, cu un teodolit centesimal cu o precizie de lectură de 1′;

— lungimi măsurate direct cu panglica de oțel de 50 m și cu ruletă metalică pentru detalii;

— lungimi măsurate indirect prin metoda stadimetrică.

5. *Calcularea elementelor* măsurate se face prin intermediul valorilor naturale ale liniilor trigonometrice cu 6 zecimale și cu mașina de calculat.

6. *Înscrierea elementelor măsurate și calcularea lor* se fac pe formulare tipizate.

Pentru realizarea anteproiectului de ridicare topografică s-au executat următoarele operațiuni pe teren și la birou [1]:

a) S-a stabilit forma definitivă a rețelei de sprijin, realizînd un poligon centrat cu patru laturi, vîrfurile rețelei fiind: I, II (un vechi punct de triangulație, 381 Cadastru), III și M_m (situat pe Mausoleu). Punctul central T T este situat aproximativ în centrul suprastructurii ruinei monumentului. Baza rețelei de sprijin s-a ales latura I, II cu o lungime aproximativă de 300 m, după cum se arată la p. 81, fig. 18.

b) Marcarea punctelor rețelei de sprijin s-a făcut cu țăruși de lemn de fag, bine bătuți în pămînt, în afară de punctul T T, care s-a marcat cu o cruce săpată în blocul de piatră de deasupra.

[1] Măsurarea elementelor unghiulare de pe teren s-a făcut cu « Tachymeter Theodolit » Theo 030 C. Zeiss Jena, seria nr. 85678. La calcule s-au utilizat *Tabelele trigonometrice valori naturale cu șase zecimale* de ing. D. I. Ciurileanu, Editura Tehnică, 1950, și mașina de calculat « Triumphator » C.R.N. seria nr. 154063. Ca norme generale de executare a lucrării au fost utilizate indicațiile din *Memoratorul Topografului Minier* de Prof. Ing. R. Filimon, Editura Tehnică, 1954.

c) Semnalizarea tuturor punctelor s-a făcut cu jaloane de 2 m.

d) Pentru fiecare staţie în parte s-a întocmit planul de vizare și s-au măsurat unghiurile în tur de orizont prin metodă simplă. Totodată s-au măsurat și unghiurile verticale. Rezultatele măsurătorilor sînt înscrise în formularul Z_t 6—04. Toate erorile de neînchidere a tururilor de orizont se încadrează în toleranţele respective. O excepţie face eroarea de neînchidere a turului de orizont din staţia II (381 C) care depășește cu 26" toleranţa. În mod excepţional s-a acceptat și compensarea acestei erori, considerînd că întrece numai cu 1/4

i = 1585 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie I

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale								Medii I şi II			
					I				II							
	c	'	"		c	'	"		c	'	"		c	'	"	
II (381 C)	99	85	00		42	25	00						42	25	00	
P_2	99	72	00		50	30	50	− 2					50	30	48	
TT	96	23	00		61	20	00	− 5					61	19	95	
P_1	99	58	00		64	18	50	− 7					64	18	43	
III	99	88	00		67	09	25	−10					67	09	15	
M_m	100	46	00		109	43	75	−13					109	43	62	
M_1		—			302	56	50	−15					302	56	35	
M_2		—			321	49	25	−17					321	49	08	
M_3		—			334	01	00	−20					334	00	80	
M_{sv}	98	48	00		32	09	50	−22					32	09	28	
II (381 C)	99	85	00		42	25	25	−25					42	25	00	

Calculul toleranţei: $t_u = 20'' \sqrt{n} = 20'' \sqrt{10} = 20'' \times 3,16 = 63''$

$E_u = 25'' < 63'' = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i = -\frac{25''}{10} i = -2'',5i \rightarrow i = 1 \div 10$

precizia de lectură a teodolitului. Calculul toleranței s-a făcut cu formula (1) iar calculul corecțiilor cu formula (2). Corecția s-a însumat algebric la lectura direcției respective. Totodată cu formula:

$$D_i - D_1 = V_i \tag{10}$$

D_i = direcție neorientată
V_i = direcție orientată

s-au orientat tururile de orizont pe prima direcție D_1.

Starea atmosferică: senin, vint

Operator ing. S. Comănescu

Data 25 sept. 1956

Direcții				Direcții compensate în tur de orizont				Corecția de centrare	Corecția de orientare				Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	'	''		c	'	''			c	'	''				c	'	''
0	00	00							366	25	54				366	25	54
8	05	48								25	32				374	30	80
18	94	95							366	25	38				385	20	33
21	93	43								25	32				388	18	75
24	84	15							366	24	90				391	09	05
67	18	62							366	25	44				33	44	06
260	31	35								25	32				226	56	67
279	24	08								25	32				245	49	40
291	75	80								25	32				258	01	12
389	84	28								25	32				356	09	60
0	00	00							366	25	54				366	25	54

Zt, 6—04

Calculul corecției de orientare:

$$\frac{366^c\ 25'\ 54'' + 366^c\ 25'\ 38'' + 366^c\ 24'\ 90'' + 366^c\ 25'\ 44''}{4} = 366^c\ 25'\ 32''$$

i = 1510 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie II (381 C)

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale I				Unghiuri azimutale II				Medii I şi II			
	c	'	"		c	'	"		c	'	"		c	'	"	
I	100	15	00		174	09	00	—					174	09	00	
V.M.		—			382	94	75	+13					382	94	88	
III	99	78	00		40	11	75	+25					40	12	00	
T (304 C)	96	98	00		58	61	00	+37					58	61	37	
TT	92	72	00		133	36	25	+50					133	36	75	
P_1	99	83	00		152	75	25	+62					151	43	87	
I	100	15	00		174	08	25	+75					174	09	00	

Calculul toleranţei: $t_u = 20'' \sqrt{n} = 20'' \sqrt{6} = 20'' \times 2{,}45 = 49''$
$E_u = 75'' > 49'' = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i \frac{75''}{6} i = + 12'',5\ i \rightarrow i = 1 \div 6$

i = 1515 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie III

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale I				Unghiuri azimutale II				Medii I şi II			
	c	'	"		c	'	"		c	'	"		c	'	"	
I	100	22	50		183	64	25	—					183	64	25	
TT	96	39	00		189	93	25	—					189	93	25	
T (304 C)	95	94	50		193	53	25	—					193	53	25	
P_2	99	89	50		204	62	50	—					204	62	50	
II (381 C)	100	24	00		224	84	75	—					224	84	75	
M_m	100	95	00		119	02	75	—					119	02	75	
I	100	22	50		183	64	25	—					183	64	25	

Calculul toleranţei: $t_u = 20'' \sqrt{n} = 20'' \sqrt{6} = 20'' \times 2{,}45 = 49''$
$E_u = 0'' < 49'' = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i = \frac{0''}{6} i = 0$

Starea atmosferică: senin, vînt tare

Data 24 sept. 1956

Direcţii				Direcţii compensate în tur de orizont				Corecţia de centrare	Corecţia de orientare				Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	'	''		c	'	''			c	'	''				c	'	''
0	00	00							166	25	54				166	25	54
208	85	88							166	25	54				375	11	42
266	03	00							166	25	82				32	28	82
284	52	37								25	59				50	77	96
359	27	75							166	25	47				125	53	22
377	34	87								25	59				143	60	46
0	00	00							166	25	54				166	25	54

Calculul corecţiei de orientare: Zt, 6—04

$$\frac{166^c\,25'\,54'' + 166^c\,25'\,54'' + 166^c\,25'\,82'' + 166^c\,25'\,47''}{4} = 166^c\,25'\,59''$$

Starea atmosferică: senin, vînt tare

Data 25 sept. 1956

Direcţii				Direcţii compensate în tur de orizont				Corecţia de centrare	Corecţia de orientare				Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	'	''		c	'	''			c	'	''				c	'	''
0	00	00							191	09	05				191	09	05
6	29	00							191	08	42				197	37	42
9	89	00								08	60				200	97	60
20	98	25								08	60				212	06	85
41	20	50							191	08	32				232	28	82
335	38	50							191	08	61				126	47	11
0	00	00							191	09	05				191	09	05

Calculul corecţiei de orientare: Zt, 6—04

$$\frac{191^c\,09'\,05'' + 191^c\,08'\,42'' + 191^c\,08'\,32'' + 191^c\,08'\,61''}{4} = 191^c\,08'\,60''$$

i = 1600 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie M_m (Mausoleul)

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale I				Unghiuri azimutale II				Medii I şi II			
	c	'	''		c	'	''		c	'	''		c	'	''	
I	99	54	00		267	72	00	—					267	72	00	
P_1	99	10	00		293	84	50	+6					293	84	56	
TT	96	07	00		308	51	75	+12					308	51	87	
III	99	05	00		360	75	00	+18					360	75	18	
I	99	54	00		267	71	75	+25					267	72	00	

Calculul toleranţei: $t_u = 20'' \sqrt{n} = 20'' \sqrt{4} = 20'' \times 2 = 40''$

$E_u = 25'' < 40'' = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i = \frac{25''}{4} i = +6'',25\, i \rightarrow i = 1 \div 4$

i = 1660 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie TT (Tropaeum Traiani)

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale I				Unghiuri azimutale II				Medii I şi II			
	c	'	''		c	'	''		c	'	''		c	'	''	
I	103	77	00		299	31	25	—					299	31	25	
M_{sv}	106	75	40		367	00	00	+ 4					367	00	04	
II (381 C)	107	28	00		39	64	00	+ 8					39	64	08	
T (304 C)	104	12	00		109	37	50	+12					109	37	12	
III	103	59	00		111	48	25	+16					111	48	41	
M_m	103	93	00		188	34	50	+21					188	34	71	
I	103	77	00		299	31	00	+25					299	31	25	

Calculul toleranţei: $t_u = 20'' \sqrt{n} = 20'' \sqrt{6} = 20'' \times 2,45 = 49''$

$E_u = 25'' < 49'' = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i = \frac{25''}{6} i = +4'',2\, i \rightarrow i = 1 \div 6$

Starea atmosferică: senin, vînt

Data 26 sept. 1956

Direcţii			Direcţii compensate în tur de orizont			Corecţia de centrare	Corecţia de orientare			Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	'	"	c	'	"		c	'	"			c	'	"
0	00	00					233	44	06			233	44	06
26	12	56						43	95			259	56	51
40	79	87					233	43	88			274	23	75
93	03	18					233	43	93			326	47	11
0	00	00					233	44	06			233	44	06

Zt, 6—04

Calculul corecţiei de orientare:

$$\frac{233^c\,44'06''+233^c\,43'88''+233^c\,43'93''}{3}=233^c 43'95''$$

Starea atmosferică: senin, vînt

Data 26 sept. 1956

Direcţii			Direcţii compensate în tur de orizont			Corecţia de centrare	Corecţia de orientare			Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	'	"	c	'	"		c	'	"			c	'	"
0	00	00					185	20	33			185	20	33
67	68	79						20	32			252	89	11
140	32	83					185	20	39			325	53	22
210	05	87						20	32			395	26	19
212	17	16					185	20	26			397	37	42
289	03	46					185	20	29			74	23	75
0	00	00					185	20	33			185	20	33

Zt, 6—04

Calculul corecţiei de orientare:

$$\frac{185^c\,20'33''+185^c\,20'39''+185^c\,20'26''+185^c\,20'29''}{4}=185^c\,20'32''$$

e) Pentru măsurarea bazei I—II s-a ţăruşat şi semnalizat întregul aliniament făcîndu-se două măsurători dus şi întors, cu panglica de oţel de 50 m. Temperatura de lucru 19°C.

Nr. măsurători	Sensul	Lungimea bazei (m)		
		Panouri a 50 m	Ultimul panou	Total
1	I—II	5	43,39	293,390
2	II—I	5	43,41	293,410

Media 293,400 m

Calculul toleranţei (formula 3):

$$t_1 = 0{,}0005 \sqrt{L + \frac{L}{15.000}} = 0{,}0005 \sqrt{293{,}4 + \frac{293{,}4}{15.000}} = 0{,}028 \text{ m}$$

Calculul ecartului: $E_c = 293{,}410 - 293{,}390 = 0{,}020$ m

$$E_c = 0{,}020 < 0{,}028 = t_1$$

f) Orientarea bazei I—II s-a făcut prin calcularea azimutului vizei lungi (II—V.M) din staţia II, cunoscîndu-se coordonatele punctelor respective. Se utilizează formula:

$$\operatorname{tg} \theta_{II-V.M} = \frac{\Delta x}{\Delta y} \tag{11}$$

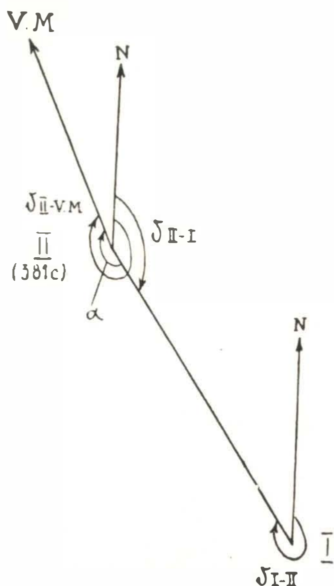

Fig. 17. — Schema de calculul azimutelor.

Punctul	x	y
II	5205,27	3901,41
V.M.	4926,57	4577,68
Δ	−278,70	+676,27

$$\operatorname{tg} \theta_{II-V.M} \frac{-278{,}70}{+676{,}27} =$$

$$= -0{,}412114$$

$$\theta_{II-V.M} = 375^c 11' 42''$$

$$\theta_{II-I} = \theta_{II-V.M} - \alpha^* =$$

$$= 375^c 11' 42'' - 208^c 85' 88''$$

$$\theta_{II-I} = 166^c 25' 54''$$

$$\theta_{I-II} = 366^c 25' 54''$$

* vezi staţia II, formula Zt 6—04.

g) Calculul unghiurilor din cele patru triunghiuri ale reţelei de sprijin (vezi formularele Zt 6—04).

$a_1 = (TT) - (II) = 61^c19'95'' - 42^c25'00'' = 18^c94'95''$
$a_2 = (TT) - (III) = 133^c36'75'' - 40^c12'00'' = 93^c24'75''$
$a_3 = (TT) - (M_m) = 189^c93'25'' - 119^c02'75'' = 70^c90'50''$
$a_4 = (TT) - (I) = 308^c51'87'' - 267^c72'00'' = 40^c79'87''$
$b_1 = (I) - (TT) = 174^c09'00'' - 133^c36'75'' = 40^c72'25''$
$b_2 = (II) - (TT) = 224^c84'75'' - 189^c93'25'' = 34^c91'50''$
$b_3 = (III) - (TT) = 360^c75'18'' - 308^c51'87'' = 52^c23'31''$
$b_4 = (M_m) - (TT) = 109^c43'62'' - 61^c19'95'' = 48^c23'67''$
$c_1 = (II) - (I) = 39^c64'08'' - 299^c31'25'' = 140^c32'83''$
$c_2 = (III) - (II) = 111^c48'41'' - 39^c64'08'' = 71^c84'33''$
$c_3 = (M_m) - (III) = 188^c34'71'' - 111^c48'41'' = 76^c86'30''$
$c_4 = (I) - (M_m) = 299^c31'25'' - 188^c34'71'' = 110^c96'54''$

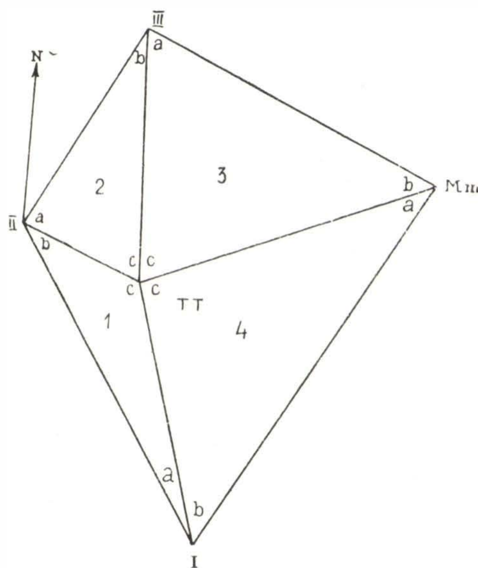

Fig. 18. — Schema reţelei de sprijin.

h) Compensarea reţelei de sprijin s-a făcut prin metoda Lehagre-Bröniman, utilizîndu-se următoarele formule:

$$\text{Compensarea I} \quad a_i + b_i + c_i = 200^c \pm \varepsilon_I \qquad E_I = \frac{\varepsilon_I}{3}$$

$$\text{Compensarea II} \quad c_1 + c_2 + c_3 + c_4 = 400^c \pm \varepsilon_{II} \quad E_{II} = \frac{\varepsilon_{II}}{4} \tag{12}$$

$$\text{Compensarea III} \qquad E_{III} = \frac{P_b - P_a}{S_b P_b + S_a P_a}$$

după ce s-au comparat în prealabil neînchiderile triunghiurilor cu toleranţele (formule 4 şi 5) (vezi figura 18).

Triunghiuri	Unghiuri	Unghiuri citite			Compensarea I	Unghiuri medii			Compensarea II	Unghiuri parțial compensate			Compensarea III	Unghiuri definitive			Unghiuri			Unghiuri după compensarea III verificate		
		c	'	''	''	c	'	''	''	c	'	''	''	c	'	''	Sin	Δ tab	Δ tab / sin			
I	a_1	18	94	95	—	18	94	95	— 4	18	94	91	—12	18	94	79	293277	1.50	5.12	293258		
	b_1	40	72	25	— 1	40	72	24	— 4	40	72	20	+12	40	72	32	596922	1.26	2.11	596937		
	c_1	140	32	83	— 2	140	32	81	+ 8	140	32	89	—	140	32	89						
		200	00	03	— 3	200	00	00	—	200	00	00	—	200	00	00						
II	a_2	93	24	75	—20	93	24	55	— 4	93	24	51	—11	93	24	40	994376	0.17	0.17	994374		
	b_2	34	91	50	—18	34	91	32	— 3	34	91	29	+11	34	91	40	521332	1.34	2.57	521346		
	c_2	71	84	33	—20	71	84	13	+ 7	71	84	20	—	71	84	20						
		200	00	58	—58	200	00	00	—	200	00	00	—	200	00	00						
III	a_3	70	90	50	— 4	70	90	46	— 4	70	90	42	—11	70	90	31	897364	0.69	0.77	897357		
	b_3	52	23	31	— 3	52	23	28	— 3	52	23	25	+11	52	23	36	731454	1.07	1.46	731476		
	c_4	76	86	30	— 4	76	86	26	+ 7	76	86	33	—	76	86	33						
		200	00	11	—11	200	00	00	—	200	00	00	—	200	00	00						
IV	a_4	40	79	87	— 2	40	79	85	— 4	40	79	81	—12	40	79	69	597881	1.26	2.11	597866		
	b_4	48	23	67	— 2	48	23	65	— 4	48	23	61	+12	48	23	73	687246	1.16	1.69	687259		
	c_3	110	96	54	— 4	110	96	50	+ 8	110	96	58	—	110	96	58						
		200	00	08	— 8	200	00	00	—	200	00	00	—	200	00	00	156463 156434		8.17 7.83			
		400	00	00	—	399	99	70	+30	400	00	00	—	400	00	00						
																	Pa Pb		Sa Sb	P'a P'b		

Zt, 6—09

Calculul toleranțelor:

— pt. triunghi $T = 20'' \sqrt{\frac{3}{q}} = 20'' \times 1{,}73 = 35''$;

— pt. ansamblu de triunghi 20'';

Calculul erorilor:

pt. triunghi 1 = 3'';
pt. triunghi 2 = 58'';
pt. triunghi 3 = 11'';
pt. triunghi 4 = 8'';

$$\text{Ansamblul de triunghi} = \frac{\Sigma 1_n}{n} = \frac{3'' + 58'' + 11'' + 8''}{4} = 20''.$$

Întrucît eroarea de neînchidere a triunghiului 2 întrece numai cu 23'' toleranța, ceea ce afectează în cazul erorii maxime (58'') pe cea mai lungă latură a triunghiului (cca 200 m) cu o abatere laterală de maximum 18 mm (200 m × tg 58'' = 200 m × 0,000.091 = 0,018 m), propunem a se accepta, și ca atare a se trece la compensări, mai ales că erorile pe ansamblul de triunghiuri sînt în cadrul toleranțelor.

Compensarea I.

$$E_1 = \frac{3''}{3} = -1'' \quad E_2 = \frac{58''}{3} \cong -19'' \quad E_3 = \frac{11''}{3} \cong -4'' \quad E_4 = \frac{8''}{3} \cong -3''.$$

Compensarea II.

$$E_{II} = \frac{30''}{4} = +7'',5$$

Compensarea III.

$$P_a = 0{,}156.463.126 \qquad P_b = 0{,}156.343.027$$
$$S_a = 8{,}17 \qquad S_b = 7{,}83$$
$$P_a S_a = 1{,}278.303.739 \qquad P_b S_b = 1{,}224.878.431$$

$$E_{III} = \frac{P_b - P_a}{P_b S_b + P_a S_a} = \frac{0{,}000.029.099}{2{,}503.182.170} = -11'',62$$

Verificarea compensărilor:

$$P'_a = 0{,}156.447.542 \qquad P'_b = 0{,}156.449.769$$

i) Pentru *calcularea lungimii laturilor rețelei de sprijin* s-a utilizat relația sinusului:

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} = m \tag{13}$$

Pornind de la azimutul bazei *I—II* ($366^c 25' 54''$), prin însumarea algebrică în mod convenabil, s-au calculat azimutele laturilor. În continuare cu formulele:

$$x_j = x_i + \Delta x_j$$
$$y_j = y_i + \Delta y_j \tag{14}$$

în care: x_i și y_i sînt coordonatele punctului anterior și

$$\begin{cases} \Delta x_j = d_j \sin \theta_j \\ \Delta y_j = d_j \cos \theta_j \end{cases} \tag{15}$$

în care d_j este proiecția pe orizontală a laturii și θ_j este azimutul laturii, s-au calculat coordonatele punctelor rețelei de sprijin, pentru punctele de contur prin drumuire, iar pentru punctul TT prin toate cele patru radiate din punctele de contur.

Schița rețelei	Triunghiuri			Valori unghiulare definitiv compens.			Sinus	Latura	Lung. laturii	
	Schița	Numărul	Unghiuri	c	'	''			m	cm
Fig. 19. — Schema de calculul elementelor rețelei de sprijin.		I	a	18	94	79	293258	II-TT	106	76
			b	40	72	32	596937	I-TT	217	30
			c	140	32	89	805970	I-II	293	40
								m	364	033
		II	a	93	24	40	994374	III-TT	203	63
			b	34	91	40	521346	II-TT	106	76
			c	71	84	20	903768	II-III	185	07
								m	204	778
		III	a	70	90	31	897357	M_m-TT	249	81
			b	52	23	36	731476	II-TT	203	63
			c	76	86	33	934684	III-M_m	260	20
								m	278	382
		IV	a	40	79	69	597866	I-TT	217	31
			b	48	23	73	687259	TT-M_m	249	81
			c	110	96	58	985201	M_m-I	358	11
								m	363	487

j) În vederea determinării punctelor P_1, P_2, T și M_{sv}, s-au orientat tururile de orizont cu valorile azimutelor deduse din calculele rețelei de sprijin (formularul Z_t 6—04).

Prin intersecție directă s-au calculat coordonatele acestor puncte cu formulele:

$$x = \frac{(y_2 - y_1) + x_1 \operatorname{cotg} \theta_1 - x_2 \operatorname{cotg} \theta_2}{\operatorname{cotg} \theta_1 - \operatorname{cotg} \theta_2} \qquad y = y_1 + (x - x_1) \operatorname{cotg} \theta_1 = y_2 + (x - x_2) \operatorname{cotg} \theta_2$$

$$y = \frac{(x_2 - x_1) + y_1 \operatorname{tg} \theta_1 - y_2 \operatorname{tg} \theta_2}{\operatorname{tg} \theta_1 - \operatorname{tg} \theta_2} \qquad x = x_1 + (y - y_1) \operatorname{tg} \theta_1 = x_2 + (y - y_2) \operatorname{tg} \theta_2 \qquad (16)$$

Orientarea laturii			Sinus Cosinus	Coordonate relative				Coordonate absolute				Vîrfuri	Obs.
				Δx		Δy		x		y			
c	'	''		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm		
125	53	22											
385	20	33	—0.230339 +0.973110	— 50	05	+211	46	5303	56	3859	73	TT	
366	25	54	—0.505585 +0.862777	—148	34	+253	14	5205	27	3901	41	II	
197	37	42	+0.041234 —0.999149	+ 8	40	—203	46	5303	56	3859	73	TT	
125	53	22	+0.920648 —0.390393	+ 98	29	— 41	68	5303	56	3859	73	TT	
32	28	82	+0.485716 +0.874116	+ 89	89	+161	77 1	52 9	16	[illegible]63	19	III	
274	23	75	—0.919230 —0.393721	—229	63	— 98	36	5303	56	3859	73	TT	
197	37	42											
126	47	11	+0.914790 —0.403928	+238	03	—105	10	5533	19	3958	09	M_m	
385	20	33											
74	23	75											
233	44	06	—0.501459 —0.865182	—179	58	—309	83 +1	5353	61	3648	27	I	

Zt, 6—1

Pentru fiecare punct în parte s-au făcut trei intersecţii, coordonatele definitive fiind media rezultatelor acestora

Calculul intersecţiilor directe

Punctul	x		tangentă θ sau cotangentă θ	y		Orientarea θ			Obs.
						c	'	''	
I	5353	61	—0.187710	3648	27	388	18	75	
P_1	5324	34 26	tg	3804	21				
II	5205	27	—1.224196	3901	41	143	60	46	
			1.036486						
I	5353	61	—0.187710	3648	27	388	18	75	
P_1	5324	35 35	tg	3804	17				
M_m	5533	19	+1.356795	3958	09	259	56	51	
			1.544505						

(continuare)

Punctul	x		tangentă θ sau cotangentă θ	y		Orientarea θ c	'	''	Obs.
II	5205	27	—0.816864	3901	41	143	60	46	
P_1	5324	33	cotg	3804	15/15				
M_m	5533	19	—0.737033	3958	09	259	56	51	
			1.553897						

Zt, 6—22

Calculul coordonatelor medii

$$P_1 \begin{cases} x = \dfrac{5324,34 + 5324,26 + 5324,35 + 5324,35 + 5324,33}{5} = 5324,33 \\ y = \dfrac{3804,21 + 3804,17 + 3804,15 + 3804,15}{4} = 3804,17 \end{cases}$$

Punctul	x		tangentă θ sau cotangentă θ	y		Orientarea θ c	'	''	Obs.
I	5353	61	—0.427007	3648	27	374	30	80	
P_2	5258	35/35	tg	3871	35				
III	5295	16	+0.191875	4063	19	212	06	85	
			0.618882						
I	5353	61	—0.427007	3648	27	374	30	80	
P_2	5258	35/35	tg	3871	36				
P_1	5324	33	—0.981991	3804	17	350	57	84	
			0.554984						
III	5295	16	+0.191875	4063	19	212	06	85	
P_2	5258	35/35	tg	3871	36				
P_1	5324	33	—0.981991	3804	17	350	57	84	
			1.173866						

Zt, 6—22

Calculul coordonatelor medii

$$P_2 \begin{cases} x = \dfrac{5258,35 + 5258,35 + 5258,35 + 5258,35 + 5258,35 + 5258,35}{6} = 5258,35 \\ y = \dfrac{3871,35 + 3871,36 + 3871,36}{3} = 3871,36 \end{cases}$$

Punctul	x		tangentă θ sau cotangentă θ	y		Orientarea θ			Obs.
						c	'	''	
II	5205	27	+1.024807	3901	41	50	77	96	
T	5294	00/00	tg	3987	99				
TT	5303	56	—0.074564	3859	73	395	26	19	
			1.099371						
II	5205	27	+1.024807	3901	41	50	77	96	
T	5294	01/01	tg	3988	00				
III	5295	16	+0.015332	4063	19	200	97	60	
			1.009475						
III	5295	16	+0.015332	4063	19	200	97	60	
T	5294	01/01	tg	3987	87				
TT	5303	56	—0.074564	3859	73	395	26	19	
			0.089896						

Zt, 6—22

Calculul coordonatelor medii

T

$$x = \frac{5294,00 + 5294,00 + 5294,01 + 5294,01 + 5294,01 + 5294,01}{6} = 5294.01$$

$$y = \frac{3987,99 + 3988,00 + 3987,87}{3} = 3987,95$$

Punctul	x		tangentă θ sau cotangentă θ	y		Orientarea θ			Obs.
						c	'	''	
I	5353	61	—0.824735	3648	27	356	09	60	
Msv	5232	51/51	tg	3795	10				
P_2	5258	35	+0.338811	3871	36	220	79	66	
			1.163546						
I	5353	61	—0.824735	3648	27	356	09	60	
Msv	5232	63/62	tg	3794	96				
TT	5303	56	+1.095214	3859	73	252	89	11	
			1.919949						

(continuare)

Punctul	x		tangentă θ sau cotangentă θ	y		Orientarea θ			Obs.
						c	'	''	
P_2	5258	35	+0.338811	3871	36	220	79	66	
M_{SV}	5232	39 39	tg	3794	75				
TT	5303	56	+1.095214	3859	73	252	89	11	
			0.756403						

Zt, 6—22

Calculul coordonatelor medii

$$M_{SV}\begin{cases} x = \dfrac{5232{,}51 + 5232{,}51 + 5232{,}63 + 5232{,}62 + 5232{,}39 + 5232{,}39}{6} = 5232{,}51 \\ y = \dfrac{3795{,}10 + 3794{,}96 + 3794{,}75}{3} = 3794{,}94 \end{cases}$$

k) În vederea orientării tururilor de orizont din punctele P_1 și P_2, ce vor servi ca sprijin pentru releveu, s-au calculat azimutele vizelor către punctele din reţeaua de sprijin. Calcularea azimutelor s-a făcut cu formula (11) sau cu

$$\text{cotg } \theta = \frac{\Delta y}{\Delta x} \qquad (17)$$

În plus, s-au calculat în mod similar și azimutele
θ—III, $P_{„is"}$ — C_M, M_{SV} — T și 110—112.

Calculul azimutului din coordonate

Punctul	x	y
I III	5353,61 5295,16	3648,27 4063,19
Δ	−58,45	+414,92

$$\text{tg } \theta_{\text{I-III}} = \frac{-\Delta x}{+\Delta y} = -\frac{58{,}45}{414{,}92} = -0{,}140871$$

$$\theta_{\text{I-III}} = 391^c 09' 05''$$

Punctul	x	y
P_1 I	5324,33 5353,61	3804,17 3648,27
Δ	+29,28	—155,90

$$\text{tg } \theta_{P_1\text{-I}} = \frac{+\Delta x}{-\Delta y} = -\frac{29{,}28}{155{,}90} = -0{,}187813$$

$$\theta_{P_1\text{-I}} = 188^c 18' 11''$$

Punctul	x	y
P_1 II	5324,33 5205,27	3804,17 3901,41
Δ	—119,06	+97,24

$$\cot\theta_{P_1-II} = \frac{+\Delta y}{-\Delta x} = -\frac{97,24}{119,06} = -0,816731$$

$$\theta_{P_1-II} = 343^{c}\;59'\;95''$$

Punctul	x	y
P_2 I	5258,35 5353,61	3871,36 3648,27
Δ	+95,26	—223,09

$$\operatorname{tg}\theta_{P_2-I} = \frac{+\Delta x}{-\Delta y} = -\frac{95,26}{223,09} = -0,427003$$

$$\theta_{P_2-I} = 174^{c}\;30'\;82''$$

Punctul	x	y
P_2 II	5258,35 5205,27	3871,36 3901,41
Δ	—53,08	+30,05

$$\cot\theta_{P_2-II} = \frac{+\Delta y}{-\Delta x} = -\frac{30,05}{53,08} = -0,566127$$

$$\theta_{P_2-II} = 332^{c}\;79'\;49''$$

Punctul	x	y
Msv T	5232,51 5294,01	3794,94 3987,95
Δ	+61,50	+193,01

$$\operatorname{tg}\theta_{M_{SV}-T} = \frac{+\Delta x}{+\Delta y} = \frac{+61,50}{+193,01} = +0,318636$$

$$\theta_{M_{SV}-T} = 19^{c}\,63'\;76''$$

Punctul	x	y
110 112	5303,98 5297,36	3852,95 3859,73
Δ	—6,62	+6,78

$$\operatorname{tg}\theta_{110-112} = \frac{-\Delta x}{+\Delta y} = \frac{-6,62}{+6,78} = -0,976401$$

$$\theta_{110-112} = 350^{c}\,76'\;01''$$

Punctul	x	y
P„is“ C_M	5285,32 5304,40	3856,13 3859,43
Δ	—19,08	—3,30

$$\cot\theta_{CM-P_{„is“}} = \frac{-\Delta y}{-\Delta x} = \frac{-3,30}{-19,08} = +0,172956$$

$$\theta_{CM-P_{„is“}} = 210^{c}\;90'\;29''$$

În continuare se orientează tururile de orizont din punctele P_1 și P_2, determinîndu-se orientarea de corecție a fiecărei stații.

i = 1600 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie P_1

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale I				Unghiuri azimutale II				Medii I şi II			
	c	'	''		c	'	''		c	'	''		c	'	''	
I	100	41	50		35	26	50	—					35	26	50	
II	100	17	00		190	68	25	—					190	68	25	
P_2	99	60	00		197	66	18	—					197	66	18	
I	100	41	50		35	26	50	—					35	26	50	

Calculul toleranţei: $t_u = 50'' \sqrt{n} = 50'' \sqrt{3} = 50'' \times 1{,}73 = 86'',5$

$E_u = 0'' < 86'',5 = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i = \frac{0}{3}\, i = 0$

i = 1550 mm
s = —
e = —

Punct de Staţie P_2

Puncte vizate	Unghiuri zenitale sau Unghiuri de pantă				Unghiuri azimutale I				Unghiuri azimutale II				Medii I şi II			
	c	'	''		c	'	''		c	'	''		c	'	''	
I	100	27	00		254	84	50	—					254	84	50	
Msv	97	65	50		301	33	75	—					301	33	75	
II	101	00	75		13	34	00	—					13	34	00	
T		—			99	32	00	—					99	32	00	
I	100	27	00		254	84	50	—					254	84	50	

Calculul toleranţei: $t_u = 50'' \sqrt{n} = 50'' \sqrt{4} = 50'' \times 2 = 100''$

$E_u = 0'' < 100'' = t_u$

Calculul corecţiei: $C_i = \frac{0}{4}\, i = 0$

l) Pentru determinarea cotelor punctelor reţelei de sprijin (afară de punctul TT) s-a măsurat şi calculat o drumuire în circuit închis de nivelment trigono-

Starea atmosferică: senin, vînt slab

Data 26 sept. 1956

Direcţii				Direcţii compensate în tur de orizont				Corecţia de centrare	Corecţia de orientare				Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	‵	‵‵		c	‵	‵‵			c	‵	‵‵				c	‵	‵‵
0	00	00							188	18	11				188	18	11
155	41	75							188	18	20				343	59	95
162	39	68								18	16				350	57	84
0	00	00							188	18	11				188	18	11

Zt, 6—04

Calculul corecţiei de orientare: $\frac{188^c\,18'\,11'' + 188^c\,18'\,20''}{2} = 188^c\,18'\,16''$

Starea atmosferică: senin, vînt slab

Data 26 sept- 1956

Direcţii				Direcţii compensate în tur de orizont				Corecţia de centrare	Corecţia de orientare				Greutatea	Exces sferic	Vize orientate		
c	‵	‵‵		c	‵	‵‵			c	‵	‵‵				c	‵	‵‵
0	00	00							174	30	82				174	30	82
46	49	25								30	41				220	79	66
158	49	50							174	29	99				332	79	49
244	47	50								30	41				18	77	91
0	00	00							174	30	82				174	30	82

Zt, 6—04

Calculul corecţiei de orientare:

$$\frac{174^c\,30'\,82'' + 174^c\,29'\,99''}{2} = 174^c\,30'\,41''$$

metric, plecînd de la cota absolută a punctului II (381 C) $Z = 155{,}13$ m. S-au utilizat următoarele relaţii:

$$Z_j = Z_i + \Delta Z_j \tag{18}$$

în care: Z_i este cota punctului anterior, iar

$$\Delta Z_j = d_j \operatorname{tg} \varphi_j \tag{19}$$

în care d_j este proiecţia pe orizontală a laturii şi φ_j este azimutul laturii. Unghiurile verticale φ provin din media măsurătorilor vizelor reciproce (vezi formularul Zt 6—04)

de la II la III $99^c\,78`\,00``$
de la III la II $100^c\,24`\,00``$ } $+0^c\,23`\,00``$

de la III la M_m $100^c\,95`\,00``$
de la M_m la III $99^c\,05`\,00``$ } $-0^c\,95`\,00``$

de la M_m la I $99^c\,54`\,00``$
de la I la M_m $100^c\,46`\,00``$ } $+0^c\,46`\,00``$

de la I la II $99^c\,85`\,00``$
de la II la I $100^c\,15`\,00``$ } $+0^c\,15`\,00``$

Distanţele s-au calculat anterior (vezi formularul Zt 6—10)

Cp = Cr ± Dtg φ — (I + R) + S (primeşte = staţie în pct. nou)

PUNCTUL		Trimite Primeşte	Cota punctului reper (Cr)		CALCULUL DISTANŢEI					
Din	La				Δ x		Δ y		Distanţe	
II	III	reciproc	155	13					185	07
III	Mm	,,	155	79					260	20
Mm	I	,,	151	88					358	11
I	II	,,	154	13					293	40

Calculul toleranţei: $t = 25 \text{ cm} \sqrt{n} = 25\sqrt{4} = 25 \times 2 = 50$ cm (vezi formula 8)

$E_z = 7 \text{ cm} < 50 \text{ cm} = t$

Cp = Cr ± Dtg φ — (I + R) + S (primeşte = staţie în pct. nou)

PUNCTUL		Trimite Primeşte	Cota punctului reper (Cr)		CALCULUL DISTANŢEI					
Din	La				Δ x		Δ y		Distanţe	
II	TT	reciproc	155	13					106	76
III	TT	,,	155	79					203	63
Mm	TT	primeşte	151	88					249	81
I	TT	reciproc	154	45					217	31

$E_c = 7 \text{ cm} < 20 \text{ cm}$ (vezi formula 9)

Determinarea cotei punctului central TT se face prin 4 intersecţii de nivelment trigonometric: Unghiurile verticale φ (vezi formularul Zt 6—04)

de la II la TT $92^c 72' 00''$ } $+ 7^c 28' 00''$
de la TT la II $107^c 28' 00''$

de la TT la M_m $103^c 93' 00''$ } $+ 3^c 93' 00''$

de la III la TT $96^c 39' 00''$ } $+ 3^c 60' 00''$
de la TT la III $103^c 59' 00''$

de la I la TT $96^c 23' 00''$ } $+ 3^c 77' 00''$
de la TT la I $103^c 77' 00''$

Distanţele s-au calculat anterior (vezi formularul Zt 6—10)

Cp = Cr ± Dtg φ + (I + R) — S (trimite = staţie în reper)

Unghiul vertical			tg φ sau cotg Z		D tg φ sau D cotg Z		I	R	S	Greut.	Diferenţa de nivel Δ z		Cota punctului nou (Cp)	
c	'	''	±	Val. nat.										
0	23	00	+	003613	+0	67					— + 0	1 67	155	79
0	95	00	—	014924	—3	88					— — 3	3 88	151	88
0	46	00	+	007226	+2	59					— + 2	2 59	154	45
0	15	00	+	002356	+0	69					— + 0	1 69	155	13

Zt, 6—14

Calculul corecţiei $C_i = \frac{7}{783} \Delta z_i$ (vezi formula 7)

Cp = Cr ± Dtg φ + (I + R) — S (trimite = staţie în reper)

Unghiul vertical			tg φ sau cotg Z		D tg φ sau D cotg Z		I	R	S	Greut.	Diferenţa de nivel Δ z		Cota punctului nou (Cp)	
c	'	''	±	Val. nat.										
7	28	00	+	114855	+12	26					+12	26	167	39
3	60	00	+	056609	+11	53					+11	53	167	32
3	93	00	+	061811	+15	44					+15	44	167	32
3	77	00	+	059288	+12	88					+12	88	167	33

Zt, 6—14

$$\text{Cota medie } Z = \frac{167{,}39 + 167{,}32 + 167{,}32 + 167{,}33}{4} = 167{,}34 \text{ m.}$$

m) Calcularea cotelor punctelor P_1, P_2, T şi M_{sv} s-a făcut prin minimum 3 intersecţii de nivelment trigonometric, luîndu-se media lor.

Punctul P_1. Unghiuri verticale (vezi formularul Zt 6—04)

de la I la P_1 $99^c\,58'00''$ }
de la P_1 la I $100^c\,41'50''$ } $+ 0^c\,41'75''$

de la II la P_1 $99^c\,83'00''$ }
de la P_1 la II $100^c\,17'00''$ } $+ 0^c\,17'00''$
de la M_m la P_1 $99^c\,10'00''$ } $+ 0^c\,90'00''$

Distanţele s-au calculat cu formula $D = \sqrt{\Delta^2_x + \Delta_y^2}$ (20)

Cp = Cr ± Dtg φ — (I + R) + S (primeşte = staţie în pct. nou)

PUNCTUL		Trimite Primeşte	Cota punctului reper (Cr)		CALCULUL DISTANŢEI					
Din	La				Δ x		Δ y		Distanţe	
I	P_1	reciproc	154	45	29	28	155	90	158	62
II	P_1	,,	155	13	119	06	97	24	153	70
Mm	P_1	trimite	151	88	208	86	153	92	259	45

$E_c = 6$ cm < 20 cm

Cp = Cr ± Dtg φ — (I + R) + S (primeşte = staţie în pct. nou)

PUNCTUL		Trimite Primeşte	Cota punctului reper (Cr)		CALCULUL DISTANŢEI					
Din	La				Δ x		Δ y		Distanţe	
I	P_2	reciproc	154	45	95	26	223	09	242	58
III	P_2	trimite	155	79	36	81	191	83	195	53
P_1	P_2	,,	155	53	65	98	67	19	94	17
II	P_2	,,	155	13	53	08	30	05	61	00

$E_c = 5$ cm < 20 cm.

Punctul P_2. Unghiuri verticale (vezi formularul Zt 6—04)

de la I la P_2 $99^c\ 72'00''$ } $+\ 0^c\ 27'50''$
de la P_2 la I $100^c\ 27'00''$
de la III la P_2 $99^c\ 89'50''$ } $+\ 0^c\ 10'50''$
de la P_1 la P_2 $99^c\ 60'00''$ } $+\ 0^c\ 40'00''$
de la P_2 la II $101^c\ 00'75''$ } $+\ 1^c\ 00'75''$

Distanțele s-au calculat cu formula (20)

Cp = Cr ± Dtg φ + (1 + R) — S (trimite = stație în reper)

Unghiul vertical			tg φ sau cotg Z		D tg φ sau D cotg Z		I	R	S	Greut.	Diferența de nivel Δ z		Cota punctului nou (Cp)	
c	'	''	±	Val. nat.										
0	41	75	+	006558	+1	04					+1	04	155	49
0	17	00	+	002670	+0	41					+0	41	155	54
0	90	00	+	014138	+3	67					+3	67	155	55

Zt, 6—14

$$\text{Cota medie } Z = \frac{155{,}49 + 155{,}54 + 155{,}55}{3} = 155{,}53 \text{ m.}$$

Cp = Cr ± Dtg φ + (I + R) — S (trimite = stație în reper)

Unghiul vertical			tg φ sau cotg Z		D tg φ sau D cotg Z		I	R	S	Greut.	Diferența de nivel Δ z		Cota punctului nou (Cp)	
c	'	''	±	Val. nat.										
0	27	50	+	004320	+1	05	1.55		2.12		+1	62	156	07
0	10	50	+	001649	+0	32					+0	32	156	11
0	40	00	+	006283	+0	59					+0	59	156	12
1	00	75	+	015827	+0	97					+0	97	156	10

Zt, 6—14

$$\text{Cota medie } Z = \frac{156{,}07 + 156{,}11 + 156{,}12 + 156{,}10}{4} = 156{,}10 \text{ m.}$$

Punctul T. Unghiuri verticale: (vezi formularul Zt 6—04)

de la II la T $96^c 98'00''$ } $+ 3^c 01'00''$
de la TT la T $104^c 12'00''$ } $- 4^c 12'00''$
de la III la T $95^c 94'50''$ } $+ 4^c 05'50''$
Distanţele s-au calculat cu formularul (20).

$Cp = Cr \pm Dtg\,\varphi - (I + R) + S$ (primeşte = staţie în pct. nou)

PUNCTUL		Trimite Primeşte	Cota punctului reper (Cr)		CALCULUL DISTANŢEI					
Din	La				Δ x		Δ y		Distanţe	
II	T	trimite	155	13	35	66	116	59	121	92
TT	T	,,	167	34	9	55	128	22	128	58
III	T	,,	155	79	1	15	75	24	75	25

$F_c = 31$ cm > 20cm

$Cp = Cr \pm Dtg\,\varphi - (I + R) + S$ (primeşte = staţie în pct. nou)

PUNCTUL		Trimite Primeşte	Cota punctului reper (Cr)		CALCULUL DISTANŢEI					
Din	La				Δ x		Δ y		Distanţe	
I	Msv	trimite	154	45	121	10	146	67	190	20
P_2	Msv	,,	156	10	25	84	76	42	80	67
TT	Msv	,,	167	34	71	05	64	79	96	16

$E_c = 49$ cm > 20 cm

Punctul M_{sv}

Unghiuri verticale: (vezi formularul Z_t 6—04)

de la I la M_{sv} $98^c 85'00''$ } $+ 1^c 52'00''$
de la P_2 la M_{sv} $97^c 65'50''$ } $+ 2^c 34'50''$
de la TT la M_{sv} $106^c 75'40''$ } $- 6^c 75'40''$
Distanţele s-au calculat cu relaţia (20).

Cp. = Cr ± Dtgφ + (I + R) − S (trimite = stație in reper)

Unghiul vertical			tg φ sau cotg Z		D tg φ sau D cotg Z		I	R	S	Greut.	Diferența de nivel Δ z		Cota punctului nou (Cp)	
c	'	''	±	Val. nat.										
3	01	00	+	047316	+5	77					+5	77	160	90
4	12	00	—	064807	—8	33	1,66		0,00		—6	67	160	67
4	05	50	+	063783	+4	80					+4	80	160	59

Zt 6 — 14

$$\text{Cota medie } Z = \frac{160{,}90 + 160{,}67 + 160{,}59}{3} = 160{,}72 \text{ m}^*.$$

Cp. = Cr ± Dtg φ + (I + R) − S (trimite = stație în reper)

Unghiul vertical			tg φ sau cotg Z		D tg φ sau D cotg Z		I	R	S	Greut.	Diferența de nivel Δz		Cota punctului nou (Cp)	
c	'	''	±	Val. nat.										
1	52	00	+	023881	+4	54					+4	54	158	99
2	34	50	+	036852	+2	97	1,55		2,12		+2	40	158	50
6	75	40	—	106507	—10	24	1,66		0,00		—8	58	158	76

Zt 6—14

$$\text{Cota medie } Z = \frac{158{,}99 + 158{,}50 + 158{,}76}{3} = 158{,}75 \text{ m}^*.$$

n) Măsurarea și determinarea punctelor de detaliu s-a făcut tachimetric, prin radieri planimetrice și altimetrice cu formulele:

— pentru reducerea distanțelor măsurate indirect la orizont

$$d_j = D_j \cos^4 \varphi_j \tag{21}$$

numai în cazul cînd unghiul vertical φ are valori mai mari de $1^c00'00''$.

— pentru calcularea azimutelor radierilor

$$\theta_j = \theta_i + \alpha_j \pm 200^c \tag{22}$$

— pentru calcularea coordonatelor punctului formulele (14), (15), (18) și (19).

* Deşi ecarturile maxime întrec toleranța propusă de 20 cm, totuşi s-a făcut media valorilor elementare, întrucît această toleranță este mult prea strinsă pentru asemenea determinări de puncte.

Radieri din TT (1,66 m)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
	TT	I						299	31	25
								0	00	00
		110	169	0	111	15	00			
			162	0				310	15	75
			7	00	—11	15	00	10	84	50
		102	195	0	113	69	75			
			137	5				334	22	25
			57	50	—13	69	75	34	91	00
		114	211	2	107	30	50			
			117	9				351	23	00
			93	30	— 7	30	50	51	91	75
		CTT			104	96	00			
								352	73	00
					— 4	96	00	53	41	75
		301			133	72	00			
					la bază			360	55	00
			4	17	—33	72	00	61	23	75
		115	208	5	108	49	00			
			117	9				360	92	00
			90	60	— 8	49	00	61	60	75
		302			135	12	00			
					la bază			375	79	50
			4	01	—35	12	00	76	48	25

Operator, ing. S. Comănescu *Data 25.09.956*

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tgφ / Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan — Relative				Coordonate în plan — Absolute				Cote		Punct vizat
						Δ x		Δ y		x		y		Δ z / Z		
c	'	''		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
185	20	32								5303	56	3859	73	167	34	TT
				96964												
196	04	82	+062035	—176957		+0	42	—6	78	5303	98	3852	95	—1	20	110
			—998074	6	79									166	14	
				95442												
220	11	32	—310708	—218543		—17	36	—53	11	5286	20	3806	62	—11	99	102
			—950503	54	88									155	35	
				98689												
237	12	07	—550606	—115253		—50	70	—76	87	5252	86	3782	86	—10	61	114
			—834764	92	08									156	73	
238	62	07	—570120													CTT
			—821561													
				—										h=1	66	
246	44	07	—666488	—585477		—2	78	—3	11	5300	78	3856	62	—2	44	301
			—745515	4	17									166	56	
				98232												
246	81	07	—670810	—134157		—59	70	—66	00	5243	86	3793	73	—11	94	115
			—741629	89	00									155	40	
				—										h=1	66	
261	68	57	—824296	—615397		—3	30	—2	27	5300	26	3857	46	—2	47	302
			—566160	4	01									166	53	

Zt. 6—02

Radieri din TT (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
	TT	303			134	87	00			
					la bază			389	97	00
			4	00	—34	87	00	90	65	75
		116	212	0	109	51	00			
			118	5				397	18	00
			93	50	— 9	51	00	97	86	75
		112	168	3	107	87	00			
			162	0				14	12	50
			6	30	— 7	87	00	114	81	25
		304				—				
								22	69	00
			3	96		—		123	37	75
		103	194	0	114	08	00			
			137	5				35	43	50
			56	50	—14	08	00	136	12	25
		305				—				
								42	38	75
			3	89		—		143	07	50
		306			105	72	00			
					vîrf jalon			58	22	00
			3	99	— 5	72	00	158	90	75
		307			105	97	00			
					vîrf jalon			74	42	50
			4	15	— 5	97	00	175	11	25

Orientări θ corectate (definitive) c	'	''	sin θ și cos θ	sin Z, cos φ / cotg Z, tg φ	Distanța redusă la orizont m	cm	Relative Δ x m	cm	Δ y m	cm	Absolute x m	cm	y m	cm	Cote Δ z / Z m	cm	Punct vizat
275	86	07	—927968 —370159	— —609995	4	00	—3	71	—1	48	5299	85	3858	25	h=1 —2 166	66 44 56	303
283	07	07	—964850 —262802	97785 —150504	91	43	—88	22	—24	03	5215	34	3835	70	—13 153	76 53	116
300	01	57	—1.000000 +000246	98480 —124255	6	20	—6	20	+0	00	5297	36	3859	73	—0 166	76 58	112
308	58	07	—990931 +134377	— —	3	96	—3	92	+0	53	5299	64	3860	26	— —		304
321	32	57	—944416 +328753	95188 —224846	53	78	—50	79	+17	68	5252	77	3877	41	—12 155	09 25	103
328	27	82	—902958 +429730	— —	3	89	—3	51	+1	67	5300	05	3861	40	— —		305
344	11	07	—769404 +638762	— —090092	3	99	—3	07	+2	55	5300	49	3862	28	h=1 s=2 —0 166	66 12 36 52	306
360	31	57	—583766 +811922	— —094052	4	15	—2	42	+3	37	5301	14	3863	10	h=1 s=2 —0 166	66 12 39 49	307

Zt. 6—20

Radieri din TT (continuare)

Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie m	cm	Unghiuri verticale Z sau φ c	'	''	Orientări citite c	'	''
	105	229	8	105	43	00			
		103	C				91	92	00
		126	80	— 5	43	00	192	60	75
	106	219	0	106	78	75			
		116	0				96	40	00
		103	00	—6	78	75	197	08	75
	109	225	2	103	63	00			
		107	9				102	74	50
		117	30	—3	63	00	203	43	25
	107	216	4	106	76	50			
TT		115	0				105	63	75
		101	40	—6	76	50	206	32	50
	308			104	96	00			
				vîrf jalon			112	75	00
		4	53	—4	96	00	213	43	75
	108	219	5	106	56	50			
		110	0				114	90	50
		109	50	—6	56	50	215	59	25
	113	169	4	106	95	50			
		162	4				130	52	00
		7	00	—6	95	50	231	20	75
	309			104	56	50			
				vîrf jalon			134	36	75
		4	78	—4	56	50	235	05	50

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tg φ / Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan								Cote		Punct vizat
						Relative				Absolute				Δ z / Z		
						Δ x		Δ y		x		y				
c	'	''		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
				99274												
377	81	07	—341530	—085502		—42	99	+118	31	5260	57	3978	04	—10	76	105
			+939869													
				125	88									156	58	
				098868												
382	29	07	—274604	—107024		—27	96	+97	92	5275	60	3957	65	—10	90	106
			+961558													
				101	83									156	44	
				99675												
388	63	57	—177564	—057082		—20	76	+115	06	5282	80	3974	79	—6	67	109
			+984109													
				116	92									160	67	
				98871												
391	52	82	—132682	—106666		—13	30	+ 99	37	5290	26	3959	10	—10	69	107
			+991158													
				100	26									156	65	
				—										h=1	66	
														s=2	12	
398	64	07	—021340	—078070		— 0	10	+ 4	53	5303	46	3864	26	—0	35	308
			+999772													
				4	53									166	53	
				98941												
0	79	57	+012498	—103490		+ 1	35	+108	33	5304	91	3968	06	—11	21	108
			+999922													
				108	34									156	13	
				98811												
16	41	07	+254933	—109686		+ 1	76	+ 6	69	5305	32	3866	42	—0	76	113
			+966958													
				6	92									166	58	
				—										h=1	66	
														s=2	12	
20	25	82	+312872	—071830		+ 1	50	+ 4	54	5305	06	3864	27	—0	34	309
			+949795													
				4	78									166	54	

Radieri din TT (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
	TT	310			103	75	00			
					vîrf jalon			141	68	00
			4	82	—3	75	00	242	36	75
		104	197	2	111	73	00			
			135	8				144	23	50
			61	40	—11	73	00	244	92	25
		311			103	62	00			
					vîrf jalon			154	45	50
			5	03	—3	62	00	255	14	25
		312			103	87	25			
					vîrf jalon			166	37	00
			5	11	—3	87	25	267	05	75
		111	170	2	118	67	50			
			162	0				217	47	50
			8	20	—18	67	50	318	16	25
		101	199	0	112	51	50			
			134	5				231	01	25
			64	50	—12	51	50	331	70	00

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tgφ Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan Relative Δ x		Δ y		Absolute x		y		Cote Δ z Z		Punct vizat
c	'	"		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
27	57	07	+ 419668 + 907674	— — 058973 4	82	+ 2	02	+4	37	5305	58	3864	10	h= 1 s=2 —0 166	66 12 28 60	310
30	12	57	+ 455749 + 890108	96643 — 186368 59	34	+27	04	+52	82	5330	60	3912	55	—11 156	06 28	104
40	34	57	+ 592170 + 805813	— — 056924 5	03	+ 2	98	+ 4	05	5306	54	3863	78	h=1 s=2 —0 166	66 12 28 60	311
52	26	07	+ 731766 + 681556	— — 060904 5	11	+ 3	74	+ 3	48	5307	30	3863	21	h=1 s=2 —0 166	66 12 31 57	312
103	36	57	+ 998603 — 052843	— 91638 — 302061 7	51	+ 7	50	— 0	40	5311	06	3859	33	—2 165	27 07	111
116	90	32	+ 964957 — 262406	96185 — 199157 62	04	+59	87	—16	28	5363	43	3843	45	—12 154	36 98	101

Radieri din P_1 (1,60 m)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
	P_1	I						35	26	50
								0	00	00
		139	196	2	100	48	00			
			123	5				37	72	50
			72	70	—0	48	00	2	46	00
		137	221	8	100	30	00			
			097	5				42	58	00
			124	30	—0	30	00	7	31	50
		138	205	5	100	31	50			
			114	0				50	51	50
			91	50	—0	31	50	15	25	00
		134	186	2	101	96	50			
			133	5				203	55	00
			52	70	—1	96	50	168	28	50
		131	186	8	101	38	00			
			133	5				203	91	50
			53	30	—1	38	00	168	65	00
		132	186	2	100	73	00			
			133	4				204	93	00
			52	80	—0	73	00	169	66	50
		128	183	0	101	47	00			
			137	2				207	43	00
			45	80	—1	47	00	172	16	50

Operator, ing. S. Comănescu *Data 26.09.956*

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ / cotg Z, tg φ / Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan — Relative				Coordonate în plan — Absolute				Cote		Punct vizat
						Δx		Δy		x		y		Δz / Z		
c	`	``		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
188	18	11		—												
										5324	33	3804	17	155	53	P_1
				—												
190	64	11	+146480	—007540		+10	65	—71	92	5334	98	3732	25	— 0	55	139
			—989213													
				72	70									154	94	
				—												
195	49	61	+070688	—004712		+ 8	79	—123	99	5333	12	3680	18	— 0	59	137
			—997498													
				124	30									154	94	
				—												
203	43	11	—053870	—004948		— 4	92	—91	37	5319	41	3712	80	— 0	45	138
			—998548													
				91	50									155	08	
				99905												
356	46	61	—631766	—030876		—33	26	+40	81	5291	07	3844	98	— 1	63	134
			+775159													
				52	65									153	90	
				99953												
356	83	11	—627311	—021680		—33	42	+41	49	5290	91	3845	66	— 1	15	131
			+778769													
				53	27									154	38	
				—												
357	84	61	—614816	—011467		—32	46	+41	64	5291	87	3845	81	— 0	61	132
			+788671													
				52	80									154	92	
				99947												
360	34	61	—583379	—023095		—26	71	+37	18	5297	62	3841	35	— 1	06	128
			+812201													
				45	78									154	47	

Zt. 6—02

Radieri din P_1 (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
	P_1	133	186	4	99	64	50			
			133	6				207	54	00
			52	80	+ 0	35	50	172	27	50
		146 t						210	82	50
								175	56	00
		129	182	0	100	67	00			
			138	0				211	02	00
			44	00	— 0	67	00	175	75	50
		130	182	6	99	45	00			
			137	5				212	69	00
			45	10	+ 0	55	00	177	42	50
		135	179	8	102	32	75			
			140	4				219	88	00
			39	40	— 2	32	75	184	61	50
		126	181	6	99	25	00			
			139	4				226	19	00
			42	20	+ 0	75	00	190	92	50
		117	190	8	87	20	50			
			130	0				227	07	00
			60	80	+12	79	50	191	80	50
		118	186	2	89	47	50			
			134	0				228	17	00
			52	20	+10	52	50	192	90	50

Orientări θ corectate (definitive) c	`	``	sin θ și cos θ	sin Z, cos φ / cotg Z, tg φ / Distanța redusă la orizont m	cm	Coordonate în plan / Relative / Δ x m	cm	Δ y m	cm	Absolute / x m	cm	y m	cm	Cote / Δ z / Z m	cm	Punct vizat
				—												
360	45	61	—581974	+005576		—30	73	+42	94	5293	60	3847	11	+0	29	133
			+813207	52	80									155	82	
				—												
363	74	11	—	—												146 t
			—	—	—											
				—												
363	93	61	—536674	—010525		—23	61	+37	13	5300	72	3841	30	—0	46	129
			+843790	44	00									155	07	
				—												
365	60	61	—514358	+008640		—23	20	+38	68	5301	13	3842	85	+0	39	130
			+857576	45	10									155	92	
				99966												
327	79	61	—414432	—036577		—16	32	+35	85	5308	01	3840	02	—1	44	135
			+910081	39	39									154	09	
				—												
379	10	61	—322340	+011782		—13	60	+39	95	5310	73	3844	12	+0	50	126
			+946624	42	20									156	03	
				96015												
379	98	61	—309224	+203734		—18	05	+55	52	5306	28	3859	69	+11	89	117
			+950990	58	38									167	42	
				97294												
381	08	61	—292747	+166849		—14	87	+48	56	5309	46	3852	73	+8	47	118
			+956190	50	79									164	00	

Zt. 6—02

Radieri din P_1 (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie m	cm	Unghiuri verticale Z sau φ c	'	''	Orientări citite c	'	''
		127	181	7	98	78	00			
			138	0				228	74	00
			43	70	+1	22	00	193	47	50
		125	180	1	100	57	50			
			139	9				228	75	00
			40	20	—0	57	50	193	48	50
		124	180	0	101	44	50			
			140	2				229	11	25
			39	80	—1	44	50	193	84	75
		147 t								
								239	11	50
	P_1									
								203	85	00
		122	185	2	98	00	00			
			135	5				239	62	50
			49	70	+2	00	00	204	36	00
		123	185	2	98	00	00			
			134	2				240	31	00
			51	00	+2	00	00	205	04	50
		121	184	2	99	24	00			
			135	5				241	96	50
			48	70	+0	76	00	206	70	00
		136	184	6	101	67	50			
			137	0				244	48	00
			47	60	—1	67	50	209	21	50

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tg φ / Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan								Cote		Punct vizat
						Relative				Absolute				Δ z		
						Δ x		Δ y		x		y		Z		
c	`	``		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
				99963												
381	65	61	—284174	+019166		—12	41	+41	88	5311	92	3846	05	+0	84	127
			+958772	43	68									156	37	
				—												
381	66	61	—284023	—009032		—11	42	+38	54	5312	91	3842	71	—0	36	125
			+958817	40	20									155	17	
				99948												
382	02	86	—278560	—022702		—11	08	+38	21	5313	25	3842	38	—0	90	124
			+960419	39	78									154	63	
				—												
392	03	11														147 t
				99778												
392	54	11	—116896	+031426		—5	80	+49	25	5318	53	3853	42	+1	56	122
			+993144	49	59									157	09	
				99778												
393	22	61	—106203	+031426		—5	40	+50	60	5318	93	3854	77	+1	60	123
			+994344	50	89									157	13	
				—												
394	88	11	—080320	+011939		—3	91	+48	54	5320	42	3852	71	+0	58	121
			+996769	48	70									156	11	
				99931												
397	39	61	—040890	—026317		—1	95	+47	53	5322	38	3851	70	—1	25	136
			+999164	47	57									154	28	

Zt. 6—02

Radieri din P_1 (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
	P_1	120	186	0	100	31	00			
			134	2				244	93	75
			51	80	—0	31	00	209	67	25
		119	186	2	100	92	00			
			134	2				246	04	00
			52	00	—0	92	00	210	77	50
		145	217	5	100	53	50			
			101	4				298	73	50
			116	10	—0	53	50	263	47	00
		144	258	0	100	95	00			
			070	5				304	40	75
			187	50	—0	95	00	269	14	25
		143	188	2	101	07	50			
			131	0				316	46	50
			57	20	—1	07	50	281	20	00
		142	205	9	101	14	50			
			114	1				350	13	00
			91	80	—1	14	50	314	86	50
		141	203	4	100	63	50			
			116	4				387	19	00
			87	00	—0	63	50	351	92	50
		140	197	5	100	43	50			
			122	1				16	76	00
			75	40	—0	43	50	381	49	50

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tg φ / Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan: Relative Δ x		Δ y		Absolute x		y		Cote Δ z / Z		Punct vizat
c	'	''		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
397	85	36	—033697 +999432	— —004869 51	 80	—1	75	+51	77	5322	58	3855	94	—0 155	25 28	120
398	95	61	—0,16396 +999866	— —014452 52	 00	—0	85	+51	99	5323	48	3856	16	—0 154	75 78	119
51	65	11	+725206 +688532	— —008404 116	 10	+84	20	+79	94	5408	53	3884	11	—0 154	98 55	145
57	32	36	+783606 +621258	99978 —014924 187	 46	+146	89	+116	46	5471	22	3920	63	—2 152	80 73	144
69	38	11	+886406 +462910	99972 —016888 57	 18	+50	68	+26	47	5375	01	3830	64	—0 154	97 56	143
103	04	61	+998859 —047751	99967 —017988 91	 77	+91	67	—4	38	5416	00	3799	79	—1 153	65 88	142
140	10	61	+808038 —589132	— —009975 87	 03	+70	30	—51	25	5394	63	3752	92	—0 154	87 66	141
169	67	61	+458518 —888685	— —006833 75	 40	+34	57	—67	01	5358	90	3737	16	—0 155	52 01	140

Radieri din P_2 (1,55 m)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie m	Citire pe panglică sau stadie cm	Unghiuri verticale Z sau φ c	Unghiuri verticale Z sau φ `	Unghiuri verticale Z sau φ ``	Orientări citite c	Orientări citite `	Orientări citite ``
	P_2	I						254	84	50
								0	00	00
		162	183	5	101	04	25			
			126	0				268	05	25
			57	50	—1	04	25	13	20	75
		163	180	0	102	36	00			
			130	4				340	40	75
			49	60	—2	36	00	85	56	25
		164	181	5	101	00	00			
			128	1				58	53	25
			53	40	—1	00	00	203	68	75
		165	209	0	100	11	75			
			100	0				136	65	75
			109	00	—0	11	75	281	81	25
		168	212	8	100	48	75			
			096	8				167	01	25
			116	00	—0	48	75	312	16	75
		158	178	5	102	90	00			
			131	1				170	12	00
			47	40	—2	90	00	315	27	50
		159	179	4	102	34	00			
			131	6				170	72	50
			47	80	—2	34	00	315	88	00

Operator, ing. S. Comănescu *Data 26.09.956*

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ şi cos θ	sin Z, cos φ cotg, Z tg φ / Distanţa redusă la orizont		Coordonate în plan — Relative — Δx		Δy		Absolute — x		y		Cote — Δz / Z		Punct vizat
c	'	''		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
174	30	41								5258	35	3871	36	156	10	P_2
				99973												
187	51	16	+194911	— 016377		+11	21	—67	58	5269	56	3803	78	—0	94	162
			—980821													
				57	48									155	16	
				99863												
259	86	66	—807783	— 037088		—40	01	—29	20	5218	34	3842	16	—1	84	163
			—589479													
				49	53									154	26	
				99975												
377	99	16	—338862	— 015709		—18	09	+50	23	5240	26	3921	59	—0	84	164
			+940836													
				53	39									155	26	
				—												
56	11	66	+771679	— 001846		+84	11	+69	33	5342	46	3940	69	—0	20	165
			+636012													
				109	00									155	90	
				—												
86	47	16	+977506	— 007658		+113	39	+24	47	5371	74	3895	83	—0	89	168
			+210908													
				116	00									155	21	
			+986683	99793												
89	57	91		— 045585		+46	67	+7	69	5305	02	3879	05	—2	16	158
			+162651													
				47	30									153	94	
			+988136	99865												
90	18	41		— 036773		+47	17	+7	33	5305	52	3878	69	—1	76	159
			+153577													
				47	74									154	34	

Zt. 6—02

Radieri din P_2 (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	`	``	c	`	``
	P_2	160	178	9	101	66	75			
			131	5				171	71	50
			47	40	—1	66	75	316	87	00
		161	178	8	100	47	00			
			131	4				173	26	50
			47	40	—0	47	00	318	42	00
		166 t						178	32	00
								323	47	50
		149	178	6	85	77	00			
			132	5				184	25	00
			46	10	+ 14	23	00	329	40	50
		148	174	9	86	12	00			
			136	2				191	96	00
			38	70	+ 13	88	00	337	11	50
		156	169	2	104	10	00			
			140	8				193	04	00
			28	40	—4	10	00	338	19	50
		155	169	8	102	85	00			
			140	4				193	20	25
			29	40	—2	85	00	338	35	7[illegible]
		157	169	1	105	02	00			
			141	0				193	26	0[illegible]
			28	10	—5	02	00	338	41	5[illegible]

Orientări θ corectate (definitive) c	`	``	sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tg φ / Distanța redusă la orizont m	cm	Coordonate în plan: Relative Δx m	cm	Δy m	cm	Absolute x m	cm	y m	cm	Cote Δz / Z m	cm	Punct vizat
				99931												
91	17	41	+990405	—026199		+46	92	+6	55	5305	27	3877	91	—1	24	160
			+138193	47	37									154	86	
92	72	41	+993476	—007383		+47	09	+5	41	5305	44	3876	77	—0	35	161
			+114040	47	40									155	75	
97	77	91														166
																t
				95086												
103	70	91	+998303	+227323		+43	76	—2	55	5302	11	3868	81	+9	96	149
			—058230	43	83									166	06	
				95321												
111	41	91	+983956	+221548		+36	30	—6	58	5294	65	3864	78	+8	17	148
			—178411	36	89									164	27	
				99586												
112	49	91	+980788	—064492		+27	74	—5	52	5286	09	3865	84	—1	82	156
			—195077	28	28									154	28	
				99800												
112	66	16	+980285	—044798		+28	76	—5	80	5287	11	3865	56	—1	31	155
			—197578	29	34									154	79	
				99380												
112	71	91	+980108	—079018		+27	37	—5	54	5285	72	3865	82	—2	21	157
			—198465	27	93									153	89	

Radieri din P_2 (continuare)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie		Unghiuri verticale Z sau φ			Orientări citite		
			m	cm	c	'	''	c	'	''
		154	170	2	100	94	00			
			139	9				193	57	00
			30	30	—0	94	00	338	72	50
		150	177	9	83	63	00			
			132	0				195	46	50
			45	90	+15	37	00	340	62	00
		153	171	4	100	74	50			
			138	9				207	97	00
			32	50	— 0	74	50	353	12	50
	P_2	167 t						213	02	00
								358	17	50
		152	171	0	102	45	00			
			138	5				213	77	25
			32	50	— 2	45	00	358	92	75
		151	170	8	103	62	00			
			139	4				214	00	00
			31	40	— 3	62	00	359	15	50

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ şi cos θ	sin Z, cos φ / cotg Z, tg φ — Distanţa redusă la orizont		Coordonate în plan — Relative — Δ x		Δ y		Absolute — x		y		Cote — Δ z / Z		Punct vizat
c	`	``		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
				99978												
113	02	91	+979130	—014767		+29	66	—6	16	5288	01	3865	20	—0	45	154
			—203235													
				30	29									155	65	
				94284												
114	92	41	+972648	+246234		+42	10	—10	05	5300	45	3861	31	+10	66	150
			—232286													
				43	28									166	76	
				—												
127	42	91	+908609	—011703		+29	53	—13	57	5287	88	3857	79	—0	38	153
			—417649													
				32	50									155	72	
132	47	91														167
																t
				99852												
133	23	16	+866823	—038504		+28	13	—16	18	5286	48	3855	18	—1	25	152
			—498617	32	45									154	85	
				99677												
133	45	91	+865036	—056924		+27	08	—15	70	5285	43	3855	66	—1	78	151
			—501710													
				31	30									154	32	

Zt. 6—02

Radieri din T (1,56 m)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	Citiri pe panglică sau stadie m	cm	Unghiuri verticale Z sau φ c	'	"	Orientări citite c	'	"
	T	M_{sv}						25	18	00
								0	00	00
		G_p	186	8	101	82	00			
			69	1				398	36	00
			117	70	—2	82	06	373	18	00
		Cornișe zidită	222	5	102	06	00			
			89	8				7	23	25
			132	70	—2	06	00	382	05	25
		P„is"	221	0	103	07	50			
			88	3				9	67	75
			132	70	—3	07	50	384	49	75

Radieri din Msv (1,60 m)

SCHIȚA	Stații	Punct vizat	m	cm	c	'	"	c	'	"
	M_{sv}	T						51	85	75
								0	00	00
		P„is"	200	6	103	50	00			
			119	3				77	33	75
			81	00	—3	50	00	25	48	00
		Cornișe zidită	201	7	101	68	50			
			118	2				81	03	75
			83	50	—1	68	50	29	18	00

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tg φ Distanța redusă la orizont		Coordonate în plan: Relative Δ x		Δ y		Absolute x		y		Cote Δ z Z		Punct vizat
c	'	''		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
219	63	76								5294	01	3987	95	160	71	T
192	81	76	+112581 —993643	99918 —028596 117	60	+13	24	—116	85	5307	25	3871	10	h = 1 s = 1 — 3 157	56 28 36 64	G_p
201	69	01	—026543 —999648	99895 —032370 132	56	—3	52	—132	52	5290	49	3855	43	—4 156	29 43	Cornișe zid
204	13	51	—064909 —997891	99767 —048340 132	39	—8	59	—132	11	5285	42	5855	81	—6 154	40 32	P„is"

Zt. 6—02

Operator, ing. S. Comănescu *Data*

19	63	76				—		—		5232	51	3794	94	158	75	M_{sv}
45	11	76	+650851 +759205	99698 —055033 81	05	+52	75	+61	53	5285	26	3856	47	—4 154	46 29	P„is"
48	81	76	+693853 +720117	99930 —026474 83	44	+57	90	+60	09	5290	41	3855	03	—2 156	21 51	Cornișe zid

Zt. 6—02

Drumuirea deschisă 110 — galerie sondaj

Stații	Punct vizat	Citire pe panglică sau stadie: m	cm	Unghiuri verticale Z sau φ: c	'	''	Orientări citite: c	'	''
110 h = 1,15	112						210	64	00
							0	00	00
	313	009	5	118	27	00			
		003	2				339	64	00
		6	60	—18	27	00	129	00	00
313 h = 1,10	110						139	93	00
							0	00	00
	314			170	23	00			
							205	20	75
		6	37	—70	23	00	65	27	75
314 h = 1,20	313						12	05	50
							0	00	00
	Galerie sondaj			138	07	00			
							194	99	00
		6	00	—38	07	00	182	93	50

S C H I Ț A

gs
N
$g_n - g_s = 327^c\,97'\,26''$
$\alpha = -38^c\,07'\,00''$
112
314
313
110

Orientări θ corectate (definitive)			sin θ și cos θ	sin Z, cos φ cotg Z, tg φ / Distanţa redusă la orizont		Coordonate în plan: Relative Δx		Relative Δy		Absolute x		Absolute y		Cote Δz / Z		Punct vizat
c	'	"		m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	m	cm	
350	76	01				—		—		5303	98	3852	95	166	14	110
79	76	01	—949884 +312602	91988 —295132 6	07	+5	77	+1	90	5309	75	3854	85	—1 164	79 35	313
279	76	01														
345	03	76	—760022 +649897	450769 —1,98026 2	87	—2	18	+1	87	5307	57	3856	72	—5 158	68 67	314
145	03	76														
327	97	26	—905010 +425390	826462 —681208 4	96	—4	49	+2	11	5305	08	3858	83	—3 155	38 29	galerie sondaj

Coordonate echerice măsurate în secţiune verticală radială ce trece prin punctul 123 (blocul de parament *in situ*)

Denumirea punctului	Coordonate centimetrice		Obs.
	u (pe orizontală)	v (pe verticală în jos)	
1	60	0	Punctul 1 corespunde spaţial planimetric şi altimetric cu punctul 123 din ridicarea topografică
2	66	— 77	
3	170	—103	
4	275	—127	
5	310	—127	
6	314	—159	
7	348	—157	
8	354	—187	
9	389	—187	
10	396	—216	
11	429	—212	
12	435	—243	
13	473	—235	
14	483	—267	
15	514	—262	
16	521	—293	

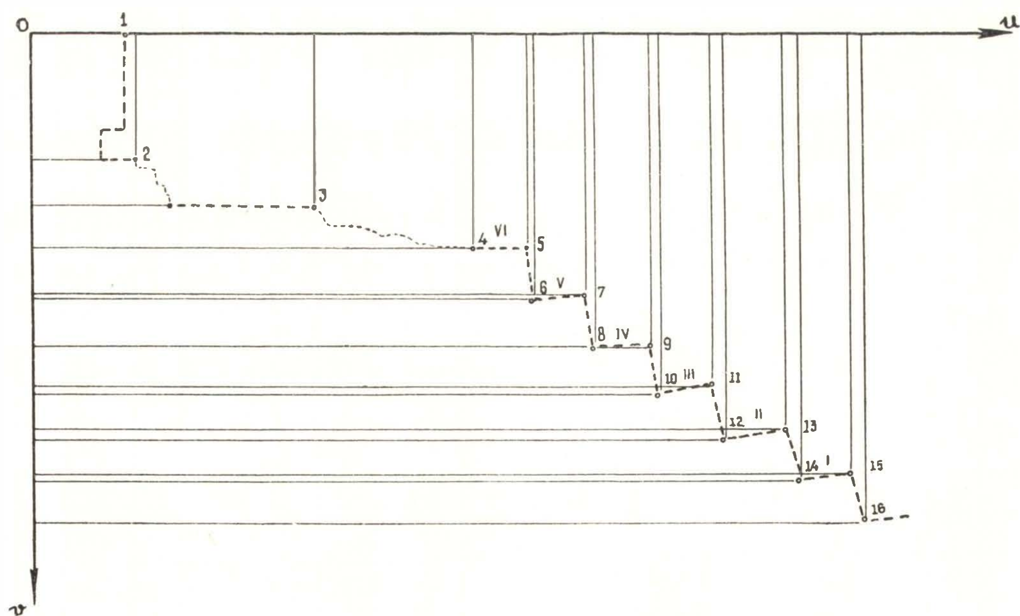

Fig. 20. — Schiţa coordonatelor echerice.

o) Întrucît toate operaţiunile de calcule planimetrice s-au făcut într-un sistem rectangular particular de coordonate, în tabloul inventar de puncte, coordonatele sînt redate într-un sistem rectangular general de referinţă, care este translatat astfel, faţă de primul:

axa X cu 200 000,00 m spre vest
axa Y cu 200 000,00 m spre nord

Inventar de coordonare

Punctul	X		Y		Z	
	m	cm	m	cm	m	cm
V.M.	+204926	57	—195422	32		
II (381 C)	+205205	27	—195098	59	155	13
I	+205353	61	—196351	73	154	45
III	+205295	16	—195936	81	155	79
T T	+205303	56	—196140	27	167	34
M m	+205533	19	—196041	91	151	88
P 1	+205324	33	—196195	83	155	53
P 2	+205258	35	—196128	64	156	10
T	+205294	01	—196012	05	160	72
M.s.v	+205232	51	—196205	06	158	75
101	+205363	43	—196156	55	154	98
102	+205286	20	—196193	38	155	35
103	+205252	77	—196122	59	155	25
104	+205330	60	—196087	45	156	28
105	+205260	57	—196021	96	156	58
106	+205275	60	—196042	35	156	44
107	+205290	26	—196040	90	156	65
108	+205304	91	—196031	94	156	13
109	+205282	80	—196025	21	160	67
110	+205303	98	—196147	05	166	14
111	+205311	06	—196140	67	165	07
112	+205297	36	—196140	27	166	58
113	+205305	32	—196133	58	166	58
114	+205252	86	—196217	14	156	73
115	+205243	86	—196206	27	155	40
116	+205215	34	—196164	30	153	58
117	+205306	28	—196140	31	167	42
118	+205309	46	—196147	27	164	00
119	+205323	48	—196143	84	154	78
120	+205322	58	—196144	06	155	28
121	+205320	42	—196147	29	156	11
122	+205318	53	—196146	58	157	09
123	+205318	93	—196145	23	157	13
124	+205313	25	—196157	62	154	63
125	+205312	91	—196157	29	155	17
126	+205310	73	—196155	88	156	03
127	+205311	92	—196153	95	156	37
128	+205297	62	—196158	65	154	47
129	+205300	72	—196158	70	155	07
130	+205301	13	—196157	15	155	92
131	+205290	91	—196154	34	154	38
132	+205291	87	—196154	19	154	92
133	+205293	60	—196152	89	155	82
134	+205291	07	—196155	02	153	90
135	+205308	01	—196159	98	154	09
136	+205322	38	—196148	30	154	28
137	+205333	12	—196319	82	154	94
138	+205319	41	—196287	20	155	08
139	+205334	98	—196267	75	154	98

Zt 6—23

Punctul	X		Y		Z	
	m	cm	m	cm	m	cm
140	+205358	90	—196262	84	155	01
141	+205394	63	—196247	08	154	66
142	+205416	00	—196200	21	153	88
143	+205375	01	—196169	36	154	56
144	+205471	22	—196079	37	152	73
145	+205408	53	—196115	89	154	55
146 t						
147 t						
148	+205294	65	—196135	22	164	27
149	+205302	11	—196131	19	166	06
150	+205300	45	—196138	69	166	76
151	+205285	43	—196144	34	154	32
152	+205286	48	—196144	82	154	85
153	+205287	88	—196142	21	155	72
154	+205288	01	—196134	80	155	65
155	+205287	11	—196134	44	154	79
156	+205286	09	—196134	16	154	28
157	+205285	72	—196134	18	153	89
158	+205305	02	—196120	95	153	94
159	+205305	52	—196121	31	154	34
160	+205305	27	—196122	09	154	86
161	+205305	44	—196123	23	155	75
162	+205269	56	—196196	22	155	16
163	+205218	34	—196157	84	154	26
164	+205240	26	—196078	41	155	26
165	+205342	46	—196059	31	155	90
166 t						
167 t						
168	+205371	74	—196104	17	155	21
169					163	85
301	+205300	78	—196143	38	166	56
302	+205300	26	—196142	54	166	53
303	+205299	85	—196141	75	166	56
304	+205299	64	—196139	74		
305	+205300	05	—196138	60		
306	+205300	49	—196137	72	166	52
307	+205301	14	—196136	90	166	49
308	+205303	46	—196135	74	166	53
309	+205305	06	—196135	73	166	54
310	+205305	58	—196135	90	166	60
311	+205306	54	—196136	22	166	60
312	+205307	30	—196136	79	166	57
P«in situ»*	+205285	34	—196143	86	154	31
Cornişă* zidită'	+205290	45	—196144	77	156	47
G_p	+205307	25	—196128	90	157	64
313	+205309	75	—196145	15	164	35
314	+205307	57	—196143	28	158	67

Zt 6—23

* Coordonatele provin din media aritmetică a două radieri.

p) În baza inventarului de coordonate, a schiţelor de teren și a interpolării grafice (metoda izografului), a curbelor de nivel, s-a redactat și desenat pe hîrtie milimetrică, planul de situaţie la scara 1 : 1000 (pl. II), care s-a randat (pl. III). De asemenea, planurile de detaliu la scara 1 : 100 (pl. IV) și 1 : 50 (pl. V) au fost desenate pe hîrtie milimetrică, fiind completate și verificate și după măsurători metrice directe (acolo unde s-a putut realiza acest lucru), efectuate de arhitect Dinu Teodorescu, precum şi secţiunea verticală radială ce trece prin blocul de parament in situ la scara 1: 10 (fig. 41).

B. DATE DE CONSTRUCȚIE OBȚINUTE PE CALE TOPOGRAFICĂ

Din cercetarea datelor topografice, avînd poziţia exactă planimetrică și altimetrică a 39 puncte, precum și planul ruinei actuale (pl. IV), se stabilesc dimensiunile și elementele geometrizate ale ruinei monumentului.

1. Pentru determinarea razelor cercurilor de la diverse nivele (trepte, cilindru, suprastructură etc.), s-a căutat să se stabilească în primul rînd poziţia axului central al monumentului. În acest scop s-a preconizat utilizarea metodei grafice de determinare a centrului cercului ce trece prin trei puncte ce nu sînt în linie dreaptă.

a) Pe planul de detaliu, pentru fiecare nivel în parte, s-au făcut combinaţii de cîte trei puncte, găsindu-se la intersecţiile perpendicularelor mijloacelor segmentelor determinate o serie de « centre ». Prin unirea acestor « centre » s-a format o figură geometrică oarecare, stabilindu-se ca poziţie definitivă a centrului nivelului respectiv punctul din centrul ei de greutate. În acest mod s-au găsit coordonatele centrelor de la nivelele rîndurilor de trepte I, II, IV, VII, ale centrului de la baza cilindrului (la soclu) și ale cercului de la baza suprastructurii (tab. nr. 1). Se redau în tabel coordonatele centrelor:

Tabelul nr. 1

Punctul	x	y
C_I	5304,35	3859,43
C_{II}	5304,38	3859,46
C_{IV}	5304,48	3859,39
C_{VII}	5304,41	3859,43
C_B	5304,39	3859,44
C_S	5304,29	3859,71

Se constată că centrele cercurilor diverselor nivele nu sînt coaxiale, excentricitatea cea mai mare fiind aceea a centrului cercului de la baza suprastructurii, în opoziţie cu grupajul celorlalte centre (fig. 21, p. 131). Deci «axul» monumentului este de fapt o linie frîntă în spaţiu.

b) În continuarea determinării razelor fiecărui nivel de trepte în parte, s-au calculat din coordonate pătratele distanţelor (razelor) dintre centrul și punctele după circumferinţa respectivă

Formula de calcul: $R^2 = \Delta x^2 + \Delta y^2$. (23)

Se face media pătratelor razelor astfel obţinute, ca prin extragerea radicalului să se obţină raza cea mai probabilă a nivelului considerat. De asemenea

s-a calculat raza minimă și maximă, în vederea stabilirii ecartului maximum. De asemenea, s-a determinat și cota medie a fiecărui nivel în parte. În tabelele nr. 2—8 se redau aceste calcule.

— *Determinarea razei la rîndul I de trepte*

Coordonatele « Centru I » măsurate grafic pe plan la schema 1 : 100

$$x_{C_I} = 5304{,}35 \qquad y_{C_I} = 3859{,}43$$

Tabelul nr. 2

Pct. rînd I	Coordonate x	y	Z	R_1^2
134	5291,07	3844,98	153,90 *	385,1609
Δ	13,28	14,45		
135	5308,01	3840,02	154,09	390,1437
Δ	3,66	19,41		
136	5322,38	3851,70	154,28	384,8338
Δ	18,03	7,73		
157	5285,72	3865,82	153,89	387,9090
Δ	18,63	6,39		
158	5305,02	3879,05	153,94	385,3933
Δ	0,67	19,62		
		Media:	154,020	386,6881

* Cotele reprezintă nivelul solului la marginea treptei I.

R_1 = 19,6643 m

$R_{I\,max}$ = 19,7520 m.
$R_{I\,min}$ = 19,6171 m.
E_Δ = 0,1349 m.

— *Determinarea razei la rîndul II de trepte*

Coordonatele « Centrul II » măsurate grafic pe plan la schema 1 : 100

$$x_{C_{II}} = 5304{,}38 \qquad y_{C_{II}} = 3859{,}46$$

Tabelul nr. 3

Pct. rînd II	Coordonate x	y	Z	R_1^2
119	5323,48	3856,16	154,78	375,7000
Δ	19,10	3,30		
124	5313,25	3842,38	154,63	370,4033
Δ	8,87	17,08		
128	5297,62	3841,35	154,47	373,6697
Δ	6,76	18,11		
131	5290,91	3845,66	154,38	371,8809
Δ	13,47	13,80		

Tabelul nr. 3 *(continuare)*

Pct. rînd II		Coordonate			R^2_{II}
		x	y	Z	
151		5285,43	3855,66	154,32	373,5425
	Δ	18,95	3,80		
156		5286,09	3865,84	154,28	375,2285
	Δ	18,29	6,38		
159		5305,52	3878,69	154,34	371,0925
	Δ	1,14	19,23		
			Media:	154,457	373,0739

$R_{II} = 19,3151$ **m**

$R_{II\ max} = 19,3830$ m

$R_{II\ min} = 19,2458$ m

$E_{\Delta} = 0,1372$ m

— *Determinarea razei la rîndul IV de trepte*

Coordonatele « Centrul IV » măsurate grafic pe plan la scara 1:100

$x_{C_{IV}} = 5304,48$ $y_{C_{IV}} = 3859,39$

Tabelul nr. 4

Pct. rînd IV		Coordonate			R^2_{IV}
		x	y	Z	
120		5322,58	3855,94	155,28	339,5125
	Δ	18,10	3,45		
129		5300,72	3841,30	155,07	341,3857
	Δ	3,76	18,09		
132		5291,87	3845,81	154,92	343,4285
	Δ	12,61	13,58		
152		5286,48	3855,18	154,85	341,7241
	Δ	18,00	4,21		
155		5287,11	3865,56	154,79	339,7858
	Δ	17,37	6,17		
160		5305,27	3877,91	154,86	343,6145
	Δ	0,79	18,52		
			Media:	154,961	341,5752

$R_{IV} = 18,4817$ **m**

$R_{IV\ max} = 18,5368$ m

$R_{IV\ min} = 18,4258$ m

$E_{\Delta} = 0,1110$ m

— *Determinarea razei la rîndul VII de trepte (trotuarul)*

Coordonatele « Centrul VII » măsurate grafic pe plan la scara 1:100

$x_{C_{VII}} = 5304,41$ $y_{C_{VII}} = 3859,43$

Tabelul nr. 5

Pct. rînd VII		Coordonate x	y	Z	R^2_{VII}
121		5320,42	3852,71	156,11	301,4785
	Δ	16,01	6,72		
154		5288,01	3865,20	155,65	302,2529
	Δ	16,40	5,77		
161		5305,44	3876,77	155,73	301,7365
	Δ	1,03	17,34		
			Media:	155,837	301,8226

$$R_{VII} = 17{,}3730 \text{ m}$$

$$R_{VII\ max} = 17{,}3854 \text{ m}$$
$$R_{VII\ min} = 17{,}3631 \text{ m}$$
$$E_{\Delta} = 0{,}0223 \text{ m}$$

— *Determinarea razei la baza cilindrului* (la soclu)

Coordonatele «Centrul baza cilindrului» măsurate grafic pe plan la scara 1:100

$$x_{CB} = 5304{,}39 \qquad y_{CB} = 3859{,}44$$

Tabelul nr. 6

Pct. baza cilindrului		Coordonatele x	y	Z *	R^2_{CB}
122		5318,53	3853,42	157,09	236,1800
	Δ	14,14	6,02		
127		5311,92	3846,05	156,37	235,9930
	Δ	7,53	13,39		
			Media:	—	236,0865

* Cotele au fost luate la diverse nivele.

$$R_B = 15{,}3651 \text{ m}$$

Ecartul maxim al diferitelor raze calculate anterior este la nivelul corespunzător rîndului II de trepte, unde are valoarea de 137 mm, ceea ce reprezintă 0,7$^0/_0$ din raza medie respectivă.

Spre est se găsește *in situ* un bloc de piatră de parament ca placă a cilindrului monumentului, pentru care s-a calculat și raza de la acest bloc pînă la centrul mediu (C_M).

Determinarea razei de la C_M centrul mediu la blocul de parament «in situ»

Tabelul nr. 7

Punctul	x	y	Observații
C_M* 123	5304,40 5318,93	3859,43 3854,77	*Vezi coord medii
Δ	14,53	4,66	

$R_P^2 = 232{,}8365$

$\mathbf{R_P = 15{,}2589\ m}$

— *Determinarea razei la cercul suprastructurii de la baza soclului trofeului*

Coordonatele « Centrul suprastructurii » măsurate grafic pe plan la scara 1 : 100

$X_{CS} = 5304{,}29 \qquad Y_{CS} = 3859{,}71$

Tabelul nr. 8

Pct.	Coordonate			R_S^2
	x	y	Z	
301	5300,78	3856,62	166,56	21,8682
Δ	3,51	3,09		
302	5300,26	3857,46	166,53	21,3034
Δ	4,03	2,25		
303	5299,85	3858,25	166,56	21,8452
Δ	4,44	1,46		
304	5299,64	3860,26	—	21,9250
Δ	4,65	0,55		
305	5300,05	3861,40	—	20,8337
Δ	4,24	1,69		
306	5300,49	3862,28	166,52	21,0449
Δ	3,80	2,57		
307	5301,14	3863,10	166,49	21,4146
Δ	3,15	3,39		
308	5303,46	3864,26	166,53	21,3914
Δ	0,83	4,55		
309	5305,06	3864,27	166,54	21,3865
Δ	0,77	4,56		
310	5305,58	3864,10	166,60	20,9362
Δ	1,29	4,39		
311	5306,54	3863,78	166,60	21,6274
Δ	2,25	4,07		
312	5307,30	3863,21	166,57	21,3101
Δ	3,01	3,50		
		Media:	166,550	21,4072

$\mathbf{R_S = 4{,}6268\ m}$

$R_{S\ max} = 4{,}6824$ m
$R_{S\ min} = 4{,}5643$ m
$E_\Delta = 0{,}1181$ m

c) Pentru geometrizarea elementelor calculate pînă acum se consideră că toate centrele între nivelele I de trepte și baza cilindrului sînt coaxiale și ca atare se face media aritmetică a coordonatelor acestor puncte (vezi tabelul nr. 1, p. 126):

$$X_{C_M} = \frac{5304,35 + 5304,38 + 5304,48 + 5304,41 + 5304,39}{5} = 5304,402 \text{ m}$$

$$Y_{C_M} = \frac{3859,43 + 3859,46 + 3859,39 + 3859,43 + 3859,44}{5} = 3859,430 \text{ m}$$

De altfel ecartul maxim al acestor coordonate este de 13 cm ($x_{C_{IV}}$ — — c_{C_I} = 13 cm), ceea ce este acceptabil la proporția unei asemenea construcții.

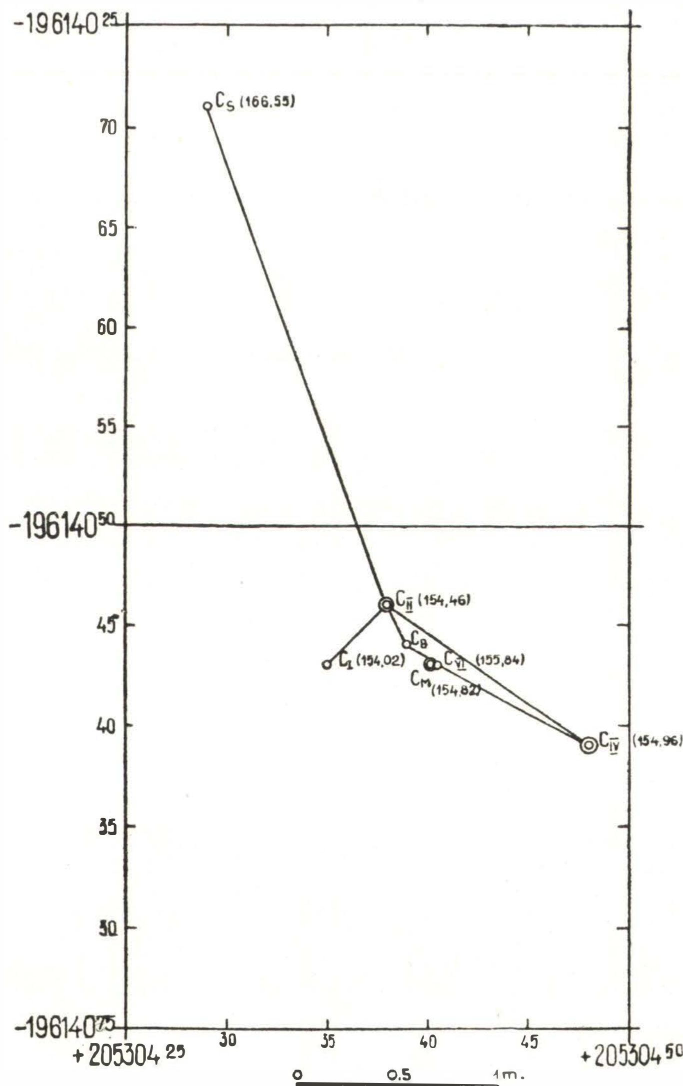

Fig. 21. — Schema centrelor nivelelor.

Cunoscîndu-se astfel poziţia centrului mediu (provenit din grupajul celor 5 nivele), cît şi poziţia centrului de la baza suprastructurii (vezi tabelul nr. 8), se constată că axul monumentului are o abatere de la verticală. Pentru calcularea acestei abateri se folosesc formulele (11) şi (20) de la p. 80 şi 94 şi formula:

$$\operatorname{tg} z = \frac{d}{\Delta Z} \qquad (24)$$

în care d este proiecţia pe orizontală a distanţei, iar ΔZ este diferenţa de nivel.

Elementele axului sînt:

— azimutul θ

— unghiul abaterii de la verticală z

Tabelul nr. 9

Punctul	x	y	Z	Observaţii
C_S	5304,29	3859,71	166,55	* media cotelor nivelelor I, II, IV şi VII.
C_M	5304,40	3859,43	154,82 *	
Δ	— 0,11	+0,28	11,73	

$$d^2 = \sqrt{-0{,}11^2 + 0{,}28^2}$$
$$d^2 = 0{,}0905$$
$$d = 0{,}301 \text{ m.}$$

$$\operatorname{tg} \theta = \frac{\Delta x}{\Delta y} = \frac{-0{,}11}{+0{,}28} = -0{,}392857 \quad \theta_{C_M - C_S} = 376^c\,16`\,92``$$

Abaterea de la verticală este $\operatorname{tg} z = \dfrac{0{,}30}{11{,}73} = 0{,}025575$

$$z = 1^c\,62`\,78``$$

Planurile determinate de fiecare rînd de trepte în parte, aşa cum reiese din examinarea planului de detaliu al ruinei monumentului (la scara 1:100), prezintă toate o înclinare de la est spre vest. Pentru evidenţierea acestei înclinări se calculează elementele medii ale liniei de cea mai mare pantă. Astfel în tabelele nr. 10 şi 11 sînt redate aceste calcule.

Tabelul nr. 10

Planurile rîndurilor de trepte	Est				Vest				ΔZ
	Nr. pct.	Coordonate			Nr. pct.	Coordonate			
		x	y	Z		x	y	Z	
Pe sol	136	5322,38	3851,70	154,28	157	5285,72	3865,82	153,89	0,39
II	119	5323,48	3856,16	154,78	156	5286,09	3865,84	154,28	0,50
IV	120	5322,58	3855,94	155,28	155	5287,11	3865,56	154,79	0,49
VII	121	5320,42	3852,71	156,11	154	5288,01	3865,20	155,65	0,46
Medii:		5322,22	3854,13			5286,73	3865,61		0,46

Utilizînd formulele (17), (20), de la p. 88 şi 94 şi

$$\operatorname{tg} \varphi = \frac{\Delta Z}{D} \qquad (25)$$

se calculează elementele liniei de cea mai mare pantă: — azimutul θ — unghiul de înclinare φ

Tabelul nr. 11

Punctul	x	y
Medii est	5322,22	3854,13
Medii vest	5286,73	3865,61
Δ	−35,49	+11,48

$$\text{cotg. } \theta_{E-V} = \frac{+11,48}{-35,49} = -0,323471$$

$$\theta_{Est\text{-}Vest} = 319^c\, 91'\, 66''$$

$$D = \sqrt{35,49^2 + 11,48^2} = \sqrt{1260,25 + 131,79} = \sqrt{1392,04} = 36,32 \text{ m}$$

$$\text{tg } \varphi = \frac{0,46}{36,32} = 0,012665 \qquad \varphi = 0^c\, 80'\, 63''.$$

Rezultatele calculelor făcute asupra elementelor axului monumentului cît și asupra elementelor liniei de înclinare sînt concordante. Și unele și altele arată net că ruina monumentului este înclinată chiar de la bază și pînă la partea superioară.

2. La determinarea lăţimii și înălţimii treptelor (treapta și contratreapta) se folosesc valorile medii ale razelor și cotelor fiecărui nivel în parte (tabelele nr. 2—8), astfel ca din toate elementele calculate să rezulte lăţimea și înălţimea medie a treptelor. În tabelele nr.12 și 13 sînt efectuate aceste calcule:

a) Determinarea lăţimii medii a treptelor și a trotuarului

(În ipoteza că toate cercurile treptelor sînt concentrice)

Tabelul nr. 12

Treptele	Mărimea medie a razelor în metri					Diferența între raze m	Nr. trepte	Lățimea medie în metri	
	R_I	R_{II}	R_{IV}	R_{VII}	R_B			Treapta T	Trotuar P*
T_I	19,6643	19,3151	—	—	—	0,3492	1	0,3492	—
T_I — T_{IV}	19,6643	—	18,4817	—	—	1,1826	3	0,3942	—
T_I — T_{VII}	19,6643	—	—	17,3730	—	2,2913	6	0,3819	—
T_I — T_B	19,6643	—	—	—	15,3651	4,2992	—	—	1,9992
T_{II} — T_{IV}	—	19,3151	18,4817	—	—	0,8334	2	0,4167	—
T_{II} — T_{VII}	—	19,3151	—	17,3730	—	1,9421	5	0,3884	—
T_{II} — T_B	—	19,3151	—	—	15,3651	3,9500	—	—	2,0335
T_{IV} — T_{VII}	—	—	18,4817	17,3730	—	1,1087	3	0,3696	—
T_{IV} — T_B	—	—	18,4817	—	15,3651	3,1166	—	—	1,9667
T_{VII} — T_B	—	—	—	17,3730	15,3651	2,0079	—	—	2,0079
						Media:		0,3833	2,0018

* Lățimea trotuarului s-a calculat luînd ca bază: $T_m = 0,3833$ m.

b) Determinarea înălţimii medii a treptelor (contratreptele)

Tabelul nr. 13

Contratrepte	Cota medie în metri				Diferenţe Δ Z	Nr. contratrepte	Înălţ. contratr. m
	* ZR_{I}	ZR_{II}	ZR_{IV}	ZR_{VII}			
CT_{I}	154,020	154,457	—	—	0,437	2	0,219
CT_{I} — CT_{IV}	154,020	—	154,961	—	0,941	4	0,235
CT_{I} — CT_{VII}	154,020	—	—	155,837	1,817	7	0,260
CT_{II} — CT_{IV}	—	154,457	154,961	—	0,504	2	0,252
CT_{II} — CT_{VII}	—	154,457	—	155,837	1,380	5	0,276
CT_{IV} — CT_{VII}	—	—	154,961	155,837	0,876	3	0,292
					Media CT_{M} :		0,256

* Cota medie R_{I} este cota terenului.

Întrucît cotele de la rîndul I de trepte sînt luate direct pe sol, înălţimea primei trepte datorită stratului de pămînt depus este mai mică şi ca atare valoarea ei falsifică media de 0,256 m, se propune a se lua media ultimelor trei valori: 0,273 m.

c) Unghiul de înclinare al treptelor este calculat cu formula (25) şi este egal cu:

$$\text{tg } \varphi = \frac{0,273}{0,383} = 0,712791 \rightarrow \varphi = 39^{c}\, 42^{`}\, 32^{``}.$$

3. Pentru stabilirea înălţimii cilindrului se va determina în primul rînd cota medie de la baza de sus a acestuia (la cornişă), ca apoi prin diferenţa faţă de cota medie a trotuarului să se găsească înălţimea (vezi planul de detaliu al ruinei monumentului la scara 1 :100, pl. IV).

Tabelul nr. 14

Punctul	Coordonate			Observaţii
	x	y	Z	
118	5309,46	3853,73	164,00	* S-a calculat: — cota la T VII. . . . . . 155,84 m — soclul (măs. dir.) . . 0,56 m — de la soclu la pct. măsurat direct . . . . . . 7,45 m 163,85 m
169	—	—	163,85 *	
		Media:	163,93	

— cota medie la baza de sus . . . . 163,93 m
— cota medie a trotuarului (vezi tabelul 13) . . . . 155,84 m

Înălţimea cilindrului . . . . = 8,09 m

4. Ruina monumentului se termină în partea de deasupra printr-un trunchi de con, ale cărui elemente se determină astfel:

a) pentru calcularea razei medii la baza de jos (mare) a trunchiului de con s-au măsurat unghiurile paralactice din punctele P_1 şi P_2 sub care apăreau punctele tangenţiale extreme ale acestei baze (fig. 22). Prin calcul (cu formula 20), s-au determinat distanţele $C_M - P_1$ şi $C_M - P_2$. Din triunghiurile dreptunghice [P_1. 147. C_M] şi [P_2. 167. C_M] se calculează razele respective. În tabelele nr. 15 şi 16 sînt redate calculele:

— calculul razelor (C_M — 147) şi (C_M — 167) de la baza mare

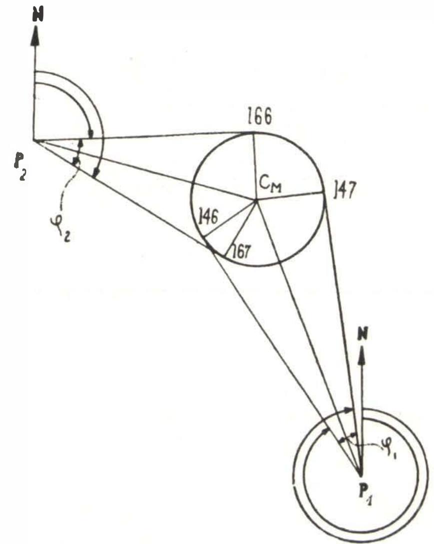

Fig. 22. — Schema determinării razei medii la baza de jos a trunchiului de con.

Tabelul nr. 15

Punctul	x	y
C_M	5304,40	3859,43
P_I	5324,33	3804,17
Δ	19,93	55,26

distanţa $C_M - P_1 = \sqrt{19{,}93^2 + 55{,}26^2} = 58{,}74$ m

$\varphi_1 = \theta_{P_1-147} - \theta_{P_1-146}{}^{*} = 392^c\ 03'\ 11'' - 363^c\ 74'\ 11'' = 28^c\ 29'\ 00''$

Tabelul nr. 16

Punctul	x	y
C_M	5304,40	3859,43
P_2	5258,35	3871,36
Δ	46,05	11,93

distanţa $C_M - P_2 = \sqrt{46{,}05^2 + 11{,}93^2} = 47{,}57$ m

$\varphi_2 = \theta_{P_2-167} - \theta_{P_2-166} = 132^c\ 47'\ 91'' - 97^c\ 77'\ 91''{}^{**} = 34^c\ 70'\ 00''$

raza (C_M — 147) $\quad 58{,}74 \times \operatorname{tg}\frac{\alpha_1}{2} = 58{,}74 \times \operatorname{tg}\ 14^c\ 14'\ 50'' =$

$= 58{,}74 \times 0{,}225919 = 13{,}27$ m

* vezi formularul Zt 6—02. pct. de staţie P_1. ** vezi formularul Zt 6—02. pct. de staţie P_2.

$$\text{raza } (C - 167) = 47{,}57 \times \text{tg}\frac{\alpha_2}{2} = 45{,}57 \times \text{tg } 17^c 35' 00'' =$$

$$= 45{,}57 \times 0{,}279487 = 12{,}74 \text{ m.}$$

Media celor două raze dă raza bazei mari a trunchiului de con egală cu:

$$\frac{13{,}27 + 12{,}74}{2} = 13{,}01 \text{ m}$$

b) pentru determinarea razei de la baza de sus (baza mică) a trunchiului de con se va utiliza formula (20), pentru calculul distanţei dintre C şi punctul 149 (vezi pl. IV).

Tabelul nr. 17

Punctul	x	y
C_M	5304,40	3859,43
149	5302,11	3868,81
Δ	2,29	9,38

$$\text{distanţa } C_M - 149 = \sqrt{2{,}29^2 + 9{,}38^2} = 9{,}66 \text{ m}$$

c) calculul diferenţei de nivel dintre cele două baze

cota bazei mici (149) 166,09
cota bazei mari pe ruină (punct pentru cornişă) 163,93
Înălţimea trunchiului de con .... 2,16 m

d) calculul unghiului de înclinare (formula 24)

$$\text{tg } \varphi = \frac{2{,}16}{13{,}01 - 9{,}66} = \frac{2{,}16}{3{,}35} = 0{,}644776 \qquad \varphi\ 36^c 45' 88''$$

5. Toate elementele stabilite pînă acum sînt rezultatul unor măsurători directe sau indirecte asupra lor, ca prin calculele respective să se găsească valorile cele mai probabile ale ruinei monumentului. Aceste rezultate, neinterpretate, nu dau o imagine cuprinzătoare a monumentului, şi ca atare prin omogenizarea lor, geometrizînd datele obţinute, se vor găsi rezultate ce ar putea fi chiar valorile iniţiale ale construcţiei. Astfel, considerînd toate circumferinţele (ca atare) concentrice, în tabelul 18 sînt calculate, prin operaţiuni de adunare şi scădere, ţinînd seamă de poziţia relativă a diverselor circumferinţe, razele medii omogenizate (vezi fig. 23 şi 24).

Calculul omogenizării razelor la trepte şi raza cilindrului monumentului.

Luînd ca bază $T_M = 0{,}3833$ m, R_I, R_{II}, R_{IV}, R_{VII}, R_B şi $P_B = 2{,}0018$ m, ţinînd seama şi de calculul lungimii şi suprafeţei cercurilor.

Datele de pînă aici — care atunci cînd a fost cazul au fost verificate prin măsurări directe efectuate fie asupra pieselor *in situ*, fie asupra pieselor dispersate

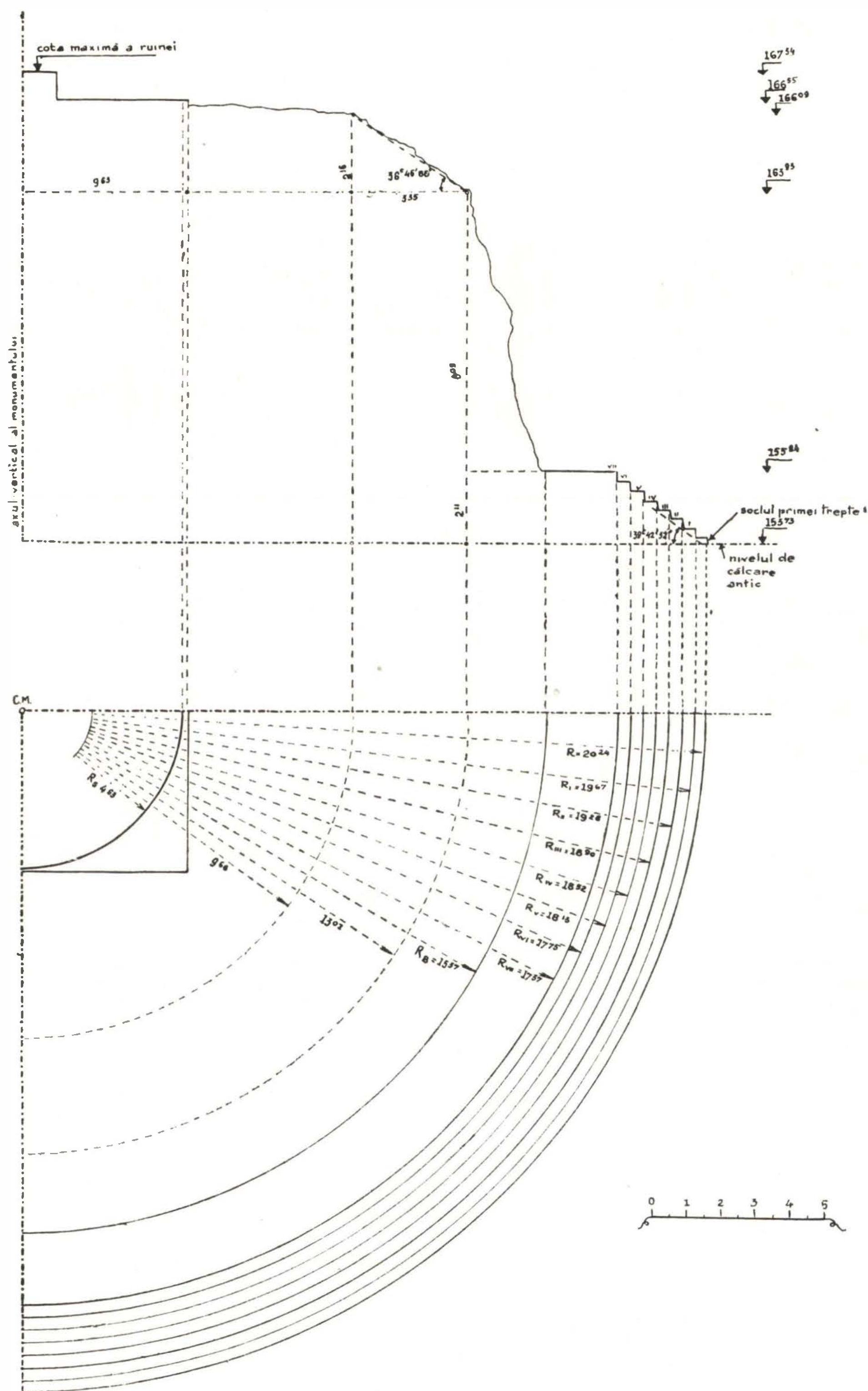

Fig 23. — Schema secţiunii verticale.

privind metopele, brîul de parapet crenelat, frizele etc. (Florescu) — ajută la redarea unor suprafeţe, volume, dimensiuni.

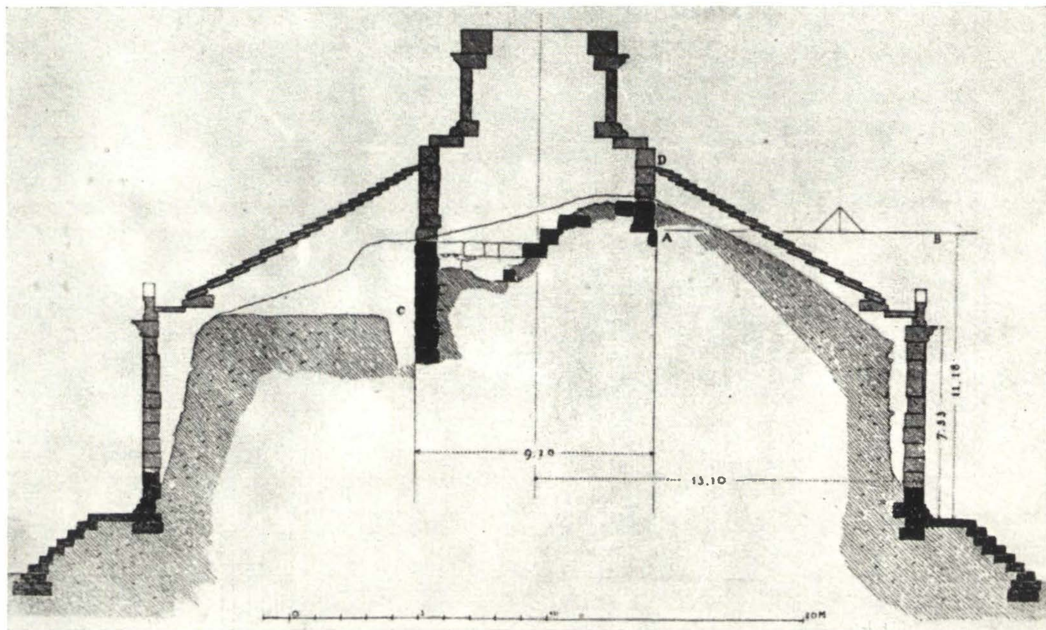

Fig. 24. — Schiţa secţiunii verticale, după Gr. Tocilescu.

Tabelul nr. 18

R	Valori elementare în metri					Razele medii omogenizate	Lungimea cercului $L = 2\pi R$ m	Sup. $= \pi R^2$ m^2
	$R_I = 19,6643$	$R_{II} = 19,3151$	$R_{IV} = 18,4817$	$R_{VII} = 17,3730$	$R_B = 15,3651$			
R_I	19,6643	19,6984	19,6316	19,6728	19,6667	19,6668	123,5702	1215,113473
R_{II}	19,2810	19,3151	19,2483	19,2895	19,2834	19,2835	121,1621	1168,214641
R_{III}	18,8977	18,9318	18,8650	18,9062	18,9001	18,9002	118,7537	1122,234312
R_{IV}	18,5144	18,5485	18,4817	18,5229	18,5168	18,5169	116,3454	1077,177935
R_V	18,1311	18,1652	18,0984	18,1396	18,1335	18,1336	113,6370	1033,044160
R_{VI}	17,7478	17,7819	17,7151	17,7563	17,7502	17,7503	111,5287	989,833965
R_{VII}	17,3645	17,3986	17,3318	17,3730	17,3669	17,3670	109,1203	947,546458
R_B	15,3627	15,3968	15,3300	15,3712	15,3651	15,3652	96,5426	741,698459
R_P	—	—	—	—	—	15,2589	95,8747	731,471294
R_S	—	—	—	—	—	4,6268	29,0711	67,253174

Perimetrul mediu al paramentului.

Cunoaşterea perimetrului mediu la nivelul paramentului este absolut necesară, deoarece ne poate apropia de cifra reală, fiind rezultatul mai multor puncte luate în consideraţie.

Tabelul nr. 19

Nr. crt.	Specificaţia	Dimensiuni în metri				S suprafeţe m^2 πR^2	Volume în metri cubi din care		
		L lungimi circulare şi perimetre	l lăţimi	înălţimi: I_e elementare	înălţimi: I_c cumulate		$V = S \times I_e$ totale	$V_p = L \times l \times I_e$ blocuri de piatră[1]	$V_u = V - V_p$ umplutura cu beton ciclopean
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1	Fundaţia din beton ciclopean..	134,89[2]	—	1,25	−1,73	1448,76[3]	1810,956	—	1810,956
2	Fundaţia din blocuri de piatră şi beton ciclopean inclusiv soclul treptelor	127,99[4]	0,60	0,68	+0,20	1304,18[5]	834,675	52,220	782,455
3	Treapta I....................	123,57	0,60	0,27	+0,47	1215,11	328,080	20,018	308,062
4	Treapta II	121,16	0,60	0,27	+0,74	1168,21	315,417	19,628	295,789
5	Treapta III..................	118,75	0,60	0,27	+1,01	1122,23	303,002	19,238	283,764
6	Treapta IV...................	116,35	0,60	0,27	+1,28	1077,18	290,839	18,849	271,990
7	Treapta V	113,94	0,60	0,27	+1,55	1033,04	278,921	18,459	260,462
8	Treapta VI...................	111,53	0,60	0,27	+1,82	989,83	267,254	18,068	249,186
9	Treapta VII (promenoar)	109,12	2,00	0,27	+2,09	947,55	255,839	58,925	196,914
10	Soclul	96,54	0,60	0,56	+2,65	741,70	415,352	32,437	382,915
11	Corpul cilindric al monumentului......................	94,72	0,60	7,09[6]	+9,74	713,97	5062,047	403,791	4658,256
12	Coronamentul (brîul de parapet crenelat)	94,72	0,60	1,107[7]	+10,84	—	62,515	62,515	—
13	Trotuarul din spatele coronamentului	92,24[8]	0,90	0,80	+10,54	677,02[9]	541,616	33,206[10]	508,410
14	Acoperişul { baza mare ...... / baza mică	86,58[11] / 29,07	—	5,90[12]	+16,44	596,55[13] / 67,25	1702,747[14]	302,326[15]	1400,421
15	Turnul central { partea cilindrică...... / partea hexagnoală	29,07 / 20,24[17]	0,90 / 0,50	1,08[16] / 10,04[18]	+17,52 / +27,5	67,25 / 32,56[19]	72,630 / 326,902 / —	28,256 / 101,605 / —	44,374 / 225,297 / —
16	Statuile colosale şi trofeul	—	—	11,25[20]	+38,81	—	46,510	46,510[21]	—
	Total metri cubi						12566,721	116,393	1146,328

[1] La calculul volumelor blocurilor masive (trepte, blocuri de parament etc), pentru simplificare s-a admis un inel desfăşurat, aşa că (V_p) volumul este egal cu produsul $L \times l \times I_e^2$.

[2] — raza la rîndul I .... 19,67 m
— proecţia orizontală a contratreptei I .... 0,07 m
— soclul fundaţiei................ 0,33 m
— proecţia orizontală a peretelui înclinat al soclului .... { 0,07 m / 0,03 m
— bloc fundaţie .... 0,20 m
— proecţia orizontală a peretelui înclinat al blocului de fundaţie.... 0,01 m
— fundaţia în beton ciclopean..... 1,10 m

$R_f =$ 21,48 m

$L = 2\pi R_f = 2 \times 3{,}14 \times 21{,}48 = 134{,}89$ m

[3] $S = \pi R_f^2 = 3{,}14 \times 21{,}48^2 = 1448{,}7646$ mp

[4] $L = 2\pi R_f = 2 \times 3{,}14 \times (21{,}48 - 1{,}10) = 127{,}99$ m

[5] $S\pi R_f^2 = 3{,}14 \times (21{,}48 - 1{,}10)^2 = 1304{,}1814$ mp

[6] — înălţimea a 6 rînduri de blocuri de parament .... 3,67 m
— friza inferioară .... 0,60 m
— brîul de metope .... 1,50 m
— friza superioară................. 0,65 m
— cornişa .... 0,67 m

$I_e =$ 7,09 m

[7] — Înălţimea crenelului $1 \times 1{,}50$ m
— înălţimea parapetului $2 \times 0{,}90$ m

media ponderată $I_e = \frac{3{,}30}{3} = 1{,}10$ m

[8] — raza la nivelul coronamentului (R_c) 15,08 m
se scade grosimea pieselor coronamentului (crenel şi parapet).................... 0,40 m

14,68 m

$L = 2\pi R = 2\pi\ 14{,}68$ m $= 92{,}24$ m

[9] $S = \pi R^2 = \pi \times 14{,}68^2 = 677{,}02$ mp

[10] $V_p = 92{,}24 \times 0{,}90 \times 0{,}40 = 33{,}206$ mc (deoarece din 0,80 m grosime totală, dala de trotuar are 0,40 m).

[11] $L = 2\pi R = 2\pi\ (14{,}68 - 0{,}90) = 2\pi 13{,}78 = 86{,}58$ m (0,90 = lăţimea dalei de trotuar).

[12] Înălţimea se calculează cu formula:

$I_e = (R_{baza\ mare} - R_{baza\ mică})\ \mathrm{tg}\ \varphi = (13{,}78 - 4{,}63) \times 0{,}644776 = 5{,}90$ m

φ = unghiul de înclinare al acoperişului = 36°45'88"

[13] $S = \pi R^2 = \pi \times 13{,}78^2 = 596{,}55$ mp

[14] $V = \frac{I_e}{3} \pi\ (R^2_{baza\ mare} + R^2_{baza\ mică} + R_{baza\ mare} \times R_{baza\ mică}) = \frac{5{,}90}{3} \pi\ (13{,}78^2 + 4{,}63^2 + 13{,}78 \times 4{,}63) = 1702{,}75$ mc

[15] V_p = suprafaţa laterală × grosimea solzilor =

$= \pi \sqrt{(R_{baza\ mare} - R_{baza\ mică})^2 + I_e^2} \times (R_{baza\ mare} + R_{baza\ mică}) g =$

$= \pi \sqrt{(13{,}78 - 4{,}63)^2 + 5{,}90^2} \times (13{,}78 \times 0{,}48) = 96{,}233$ mc

[16] S-a aproximat că latura hexagonului este aceeaşi pentru ambele etaje, de 3,54 m

6 × 3,54 = 20,24 m

[17]

— Rîndul cu pietre bosate	0,63
— Rîndul din piatră cioplită	0,45
Total	1,08 m

[18]

— Soclul hexagonal al etajului inferior	0,58 m
— Pilastrul unghiular de colţ	2,05 m
— Cornişa	0,58 m
— Soclul hexagonal al etajului superior	0,58 m
— Pilastrul unghiular de colţ	4,36 m
— Friza cu arme	0,89 m
— Cornişa	0,60 m
— Placa-suport a statuilor colosale	0,40 m
Total	10,04 m

[19] Suprafaţa hexagonului = $\frac{3}{2}$ latura² $\sqrt{3}$ =

$\frac{3}{2} \times 3{,}54^2 \times \sqrt{3} = 32{,}56$ mp

[20]

Tamburul I	1,10 m
Tamburul II	0,90 m
Tamburul III	1,12 m
Tamburul IV	1,10 m
Tamburul V	0,70 m
Tamburul VI	2,25 m
Tamburul VII	2,50 m
Fragmentul rupt şi pierdut din tamburul nr. VII evaluat la	1,58 m
Total	11,25 m

[21] Volumul trofeului, considerat a fi un cilindru eliptic, avînd înălţimea (h) de cca. 11 m, iar semiaxele elipsei a = 1,10 m b = 0,75 m

$V = \pi\ abh = \pi \times 1{,}10 \times 0{,}75 \times 11{,}00 = 28{,}510$ mc

Volumul statuilor colosale

3 statui × 3 mc = 18 mc

28,510 + 18,00 = 46,510 mc.

Perimetrul mediu la nivelul paramentului se calculează din perimetrul la soclu (96,5424 m), scăzînd lungimea aferentă dată de lăţimea pe rază a blocuui de soclu ce depăşeşte linia paramentului (cf. fig. 41) astfel:

$$96{,}5426 - 2\pi \times 0{,}32 \text{ m} = 94{,}5320 \text{ m}$$

În ediţia I a lucrării pusesem bază pe perimetrul determinat pe cale topografică la nivelul blocului *in situ*. Reluarea studiului blocurilor de friză, a metopelor cu pilaştri şi a coronamentului ne-a convins că perimetrul oscilează în jurul cifrei de 95 m şi prin aceasta se dovedeşte că perimetrul măsurat direct de Grigore Tocilescu (94,88 m) trebuie să fie punctul de orientare (cf. discuţia la p. 345—353), dar sîntem nevoiţi să ţinem seama şi de unul şi de altul. Perimetrul redat la poziţia 11 L este apropiat de cel determinat prin studiul reliefurilor (cf. p. 345—349). Datele la care ne referim sînt cuprinse în tabelul nr. 19.

C. MATERIALELE DE CONSTRUCŢIE

N-a fost deloc greu de observat natura materialului de construcţie folosit la monumentul de la Adamklissi. Informaţii în această privinţă avem de la primii călători. Trebuie însă remarcat că datorită culorii albe lăptoase pe care îl are

calcarul în spărtura proaspătă, călătorii vorbesc în general de « marmură », iar nu de un calcar sarmaţian, cu anumite calităţi pentru construcţie.

Unul dintre călători ne-a dat o informaţie din cele mai preţioase cu privire la folosirea de către localnici a pietrelor pentru prepararea pietrei de var. Este vorba de C. W. Wutzer, cel mai preţios dintre cei care au făcut observaţii asupra monumentului înainte de începerea sistematică a lucrărilor şi care a dat alarma pentru salvarea materialului.

Studiul materialului de construcţie are o deosebită importanţă. Pe această temă s-au dus discuţii contradictorii fără să se fi ajuns la o soluţie.

În cadrul cercetărilor complexe pe care le-am întreprins, această chestiune a fost urmărită îndeaproape şi, în sfîrşit, elucidată.

PIATRA

După Gr. Tocilescu şi colaboratorii săi, piatra folosită la zidire era omogenă, observaţie care s-a confirmat de cercetările litologice. Într-adevăr, este vorba de o rocă calcaroasă scoasă din apropierea comunei Deleni (Enigea) la vreo 3 km de monument (fig. 25). Unitatea şi calitatea materialului şi a lucrului au

Fig. 25. — Cariera de la Deleni cu stratul sarmaţian gros aşa cum a fost lăsată de romani după exploatare.

fost relevate de A. Furtwängler: « Construcţia tropaion-ului este în întregime, de jos pînă sus, dintr-un material de un singur fel de piatră. Este o piatră calcaroasă tare, în spărtură aproape curat albă, extrem de uniformă și frumoasă. Masa sa este absolut densă și de loc poroasă; cîteodată sînt incluse minuscule urme de scoici, care devin vizibile numai la o examinare foarte atentă și doar în spărtura proaspătă. Materialul permite o execuţie extrem de precisă și fină, prin uniformitate, densitate și duritate. Construcţia tropaion-ului arată aceasta într-un mare grad. Precizia și grija execuţiei sînt uimitoare la toate blocurile rămase în stare bună. Cantul pietrelor cioplite ale corpului cilindric aflate încă *in situ*, ca și rostul lor, și cantul unor părţi ale elementelor și figurilor ornamentale, sînt tăiate cu precizie de vîrf de cuţit. Și această grijă, ca și fineţea de lucru se observă peste tot și anume, la metope, ca și jos»[1]. Autorul mai precizează că atît tropaeum-ul cît și figurile colosale sînt lucrate din aceeași piatră calcaroasă. Chiar bucăţile de piatră din mortar provin din fărîmăturile aceleiași pietre, de unde trage și concluzia că « materialul este absolut unitar ».

Cu toate constatările lui Gr. Tocilescu și A. Furtwängler, o serie întreagă de autori (Silvio Ferri, Alexandru Tzigara-Samurcaș etc.) au susţinut că monumentul ar fi suferit restaurări, refaceri sau întregiri în epoci tîrzii, chiar și în secolul al IV-lea. În faţa unor poziţii atît de diverse, am atras atenţia asupra necesităţii analizei structurii materialului în vederea elucidării faptului dacă monumentul reprezintă o construcţie iniţială sau una care a suferit restaurări[2].

Deși observaţiile macroscopice ne-au dus la aceleași rezultate ca şi pe Gr. Tocilescu, O. Benndorf, G. Niemann și A. Furtwängler, ne-am dat seama de necesitatea unei expertize litologice. Pentru determinarea naturii pietrei folosite ca material de construcţie, ne-am adresat geologului Mircea Chiriac de la Comitetul geologic, specialist tocmai în geologia Dobrogei și ing. geolog Azucena Marinescu. Pe baza unui material constînd din 17 probe provenite de la toate elementele de construcţie și decorative ale monumentului (tropaeum, creneluri, elemente de parapet, cornișă, friză superioară, metope, friză inferioară, pilaștri, scări etc.) — analizate în secţiuni la microscop — s-a ajuns la constatarea că piatra folosită este un calcar sarmaţian. Acest calcar are mari calităţi la prelucrare. El se caracterizează prin prezenţa foraminiferului Nubecularia. Pietrele cu aspect mai grosolan au în cantităţi ceva mai mari molusca Mactra vitaliana fabreana d'Orb. Cîteva secţiuni microscopice fotografiate arată structura acestui calcar.

Prin analiza structurii materialului pietros se pune capăt discuţiei cu privire la existenţa sau inexistenţa mai multor sorturi de piatră. Am văzut că unii dintre

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 468.

[2] Florea Bobu Florescu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, an. II (1955), nr. 3—4, p. 31.

autori, între care și Al. Tzigara-Samurcaș, susţineau că piatra pentru inscripţie și tropaeum este de o altă calitate decît cea folosită în general pentru construcţie.

Ideea că monumentul a fost construit parţial la o epocă mai tîrzie sau că a fost restaurat folosindu-se materiale de la un alt monument este de asemenea înlăturată de studiul litologic.

Datele expuse pe larg în cele ce urmează rezolvă astfel problema atît de controversată a materialului de construcţie.

1. DETERMINAREA ROCILOR ÎNTREBUINŢATE LA CONSTRUIREA MONUMENTULUI [1]

Pentru stabilirea naturii rocilor folosite la construirea monumentului de la Adamklissi a fost necesară, pe de o parte determinarea constituţiei geologice a regiunii (fig. 26,27), iar pe de altă parte efectuarea unui studiu litologic al materialului pietros de construcţie.

a) *Geologia regiunii Adamklissi.* Regiunea Adamklissi este constituită din punct de vedere geologic din următoarele formaţiuni

Cuaternar

Miocen { Sarmaţian

Cretacic { Cenomanian, Albian, Barremian

Barremianul formează fundamentul regiunii. El aflorează pe valea Adamklissi și pe afluenţii acesteia, precum și pe valea Enigea. Depozitele aparţinînd acestei formaţiuni sînt constituite din dolomite, calcare dolomitice, calcare, marnocalcare și argile marnoase. Dolomitele și calcarele dolomitice se întîlnesc pe valea Adamklissi între satele Șipote și Urluia. Ele apar în strate cu grosimi cuprinse între 0,50 m și 3 m, în alternanţă cu calcare pseudoolitice. Văzute la microscop, dolomitele sînt constituite dintr-o masă mozaicată de romboedri în curs de formare și în care se mai întîlnesc granule izolate sau depuneri interstiţiale de oxizi ferici, amorfi. Diferenţa între dolomite și calcarele dolomitice a putut fi stabilită numai la microscop și constă în faptul că acestea din urmă conţin plaje mai mari sau mai mici de calcit incluse între romboedrii de dolomit.

[1] Cercetările și redactarea textului cu privire la determinarea rocilor întrebuinţate la construirea monumentului (p. 143—150), făcute de geologul Mircea Chiriac.

Calcarele pseudoolitice apar interstratificate între dolomite și calcare dolomitice, avînd grosimi cuprinse între 0,20 m și 1 m. Văzute la microscop, aceste calcare sînt constituite din corpuscule sferice sau alungite, cu mărimi de

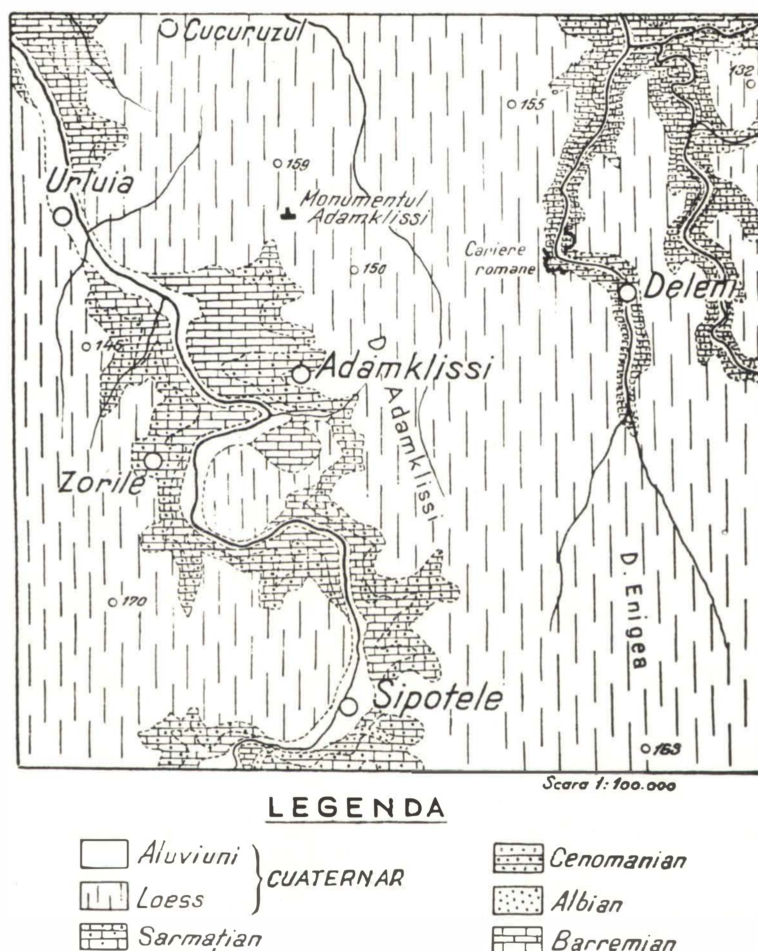

Fig. 26. — Schiţa geologică a regiunii Adamklissi.

0,08 mm — 0,25 mm. Corpusculele alcătuiesc plaje continue și prezintă o structură fin granulară, omogenă.

În afară de calcare pseudoolitice, în depozitele barremiene de aici se mai întîlnesc calcare cretoase, calcare cu foraminifere, calcare coraligene etc. Marnocalcarele apar intercalate între calcare. Au culori variate de la roșu aprins, pînă la galben, fiind mai puţin dure decît calcarele. Grosimea lor este cuprinsă între

0,10 m şi 0,60 m. Argilele marnoase sînt galbene-cafenii sau verzui, compacte şi stratificate.

Depozitele barremiene formează uneori pereţi abrupţi în versanţii văii Adamklissi şi ai afluenţilor acestei văi. Baza Barremianului nu apare în cuprinsul regiunii Adamklissi. Grosimea vizibilă a acestor depozite ajunge pînă la 40 m pe valea Adamklissi, între satele Şipote şi Zorile. Din aceste depozite la Şipote am recoltat următoarele specii: Requienia ammonia Goldf., Cardium cottaldinum d'Orb., Panopaea gurgitis Brongn.

Albianul. Depozitele aparţinînd acestei formaţiuni aflorează numai în versantul drept al văii Adamklissi în dreptul satului Şipote, unde se dispun peste calcarele barremiene. Albianul este constituit în bază dintr-un orizont gros de 0,20 m—0,40 m, de nisip glauconitic amestecat cu pietriş silicios, care pe mici porţiuni este cimentat, dînd naştere unui conglomerat mărunt. Peste orizontul bazal se dispun nisipuri glauconitice şi gresii glauconitice, a căror grosime este cuprinsă între 7 m şi 25 m. În Albianul din acest loc am întîlnit următoarea faună: Exogyra conica Sow., Ostrea (Alectryonia) diluviana Linné; Hoplites dentatus (Sowerby), Hoplites intermedius Spath.

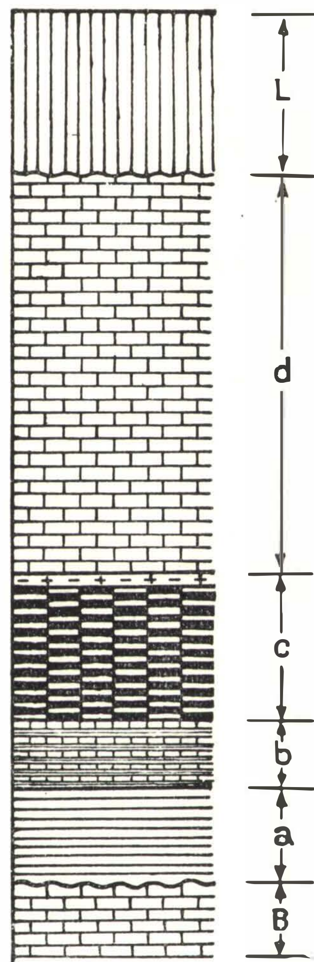

Fig. 27. — Secţiune prin depozitele sarmaţiene din Valea Adamklissi — Şipote. B Barremian; Sarmaţian: a, orizontul argilei verzui; b, orizontul calcarelor inferioare; c, orizontul diatomitic-bentonitic; d, orizontul calcarelor superioare. Cuaternar: L, loess.

Cenomanianul apare la zi tot în versantul drept al văii Adamklissi, în dreptul satului Şipote, unde se găseşte situat peste Albian şi peste Barremian. Depozitele cenomaniene aici cuprind două orizonturi şi anume: un orizont conglomeratic gros de 0,30 m — 0,50 m în bază şi un orizont superior gros pînă la 40 m, constituit din gresii calcaroase cenuşii-albicioase, slab glauconitice şi puţin fosfatice. Gresiile au o stratificaţie încrucişată, evidentă în toate aflorimentele. Cenomanianul este acoperit transgresiv de către Sarmaţian. Atribuirea acestor depozite cenomaniene a fost făcută pe baza faunei găsite de noi la Şipote şi din care am determinat pînă acum următoarele specii: Discoides subuculus Klein, Discoides cylindricus Lam., Holaster nodulosus Goldf., Holaster subglobosus Leske, Neohibolites ultimus d'Orb., Paraturrilites cenomanensis (Schlüter), Paraturrilites essenensis (Geintz), Turrilites tuberculatus

Bosc., Turrilites mantelli Sharpe, Cyrtochilus baculoides (Mantell), Idiohamites ellipticus var. radiatus Spath.

Sarmaţianul. Este formaţiunea cea mai răspîndită în regiune, în afară de Cuaternar. Aflorează aproape continuu atît pe valea Adamklissi şi pe afluenţii acesteia, cît şi pe valea Enigea. Sarmaţianul pe valea Adamklissi este constituit din patru orizonturi litologice: *a)* orizontul argilei verzui; *b)* orizontul calcarelor inferioare; *c)* orizontul diatomitic-bentonitic; *d)* orizontul calcarelor superioare. Pe valea Enigea această formaţiune cuprinde numai două orizonturi: *a)* orizontul argilei verzui şi *b)* orizontul calcarelor lumachellice. Acest din urmă orizont rezultă din contopirea calcarelor inferioare cu cele superioare, lipsind orizontul diatomitic-bentonitic.

Sarmaţianul de pe valea Adamklissi

Orizontul argilei verzui este orizontul cu care începe Sarmaţianul în toată Dobrogea de sud. Acest orizont este constituit dintr-o argilă verzuie, care, urmărită lateral, devine nisipoasă sau este înlocuită uneori printr-un nisip argilos. Grosimea argilei verzui este variabilă; astfel, pe valea de la Cişmele din satul Adamklissi are o grosime de 4 m, iar pe valea de la Izvoare la E de satul Şipote are 8 m etc.

Orizontul calcarelor inferioare este dispus peste argila inferioară şi este constituit dintr-o alternanţă de calcare lumachellice cu argile cafenii. Calcarele au grosimi cuprinse între 0,05 m şi 0,80 m, iar argilele de 0,05 m — 0,30 m. Grosimea întregului orizont este variabilă, prezentînd o îngroşare de la NV sau N spre SE sau S. Astfel, la Adamklissi, pe valea de la Cişmele el are o grosime de 3,20 m, iar pe valea de la Izvoare, la E de satul Şipote, de 6,50 m etc. Din acest orizont am determinat pînă acum următoarea faună: Irus (Paphirus) vitalianus vitalianus (d'Orb.), Mactra vitaliana vitaliana d'Orb., Acteocina lajonkaireana lajonkaireana (Basterot), Pirenella picta mitralis (Eichwald), Pirenella disjuncta disjuncta (Sow.), Gibbula hoernesi Jekelius etc.

Orizontul diatomitic-bentonitic se situează din punct de vedere stratigrafic între orizontul calcarelor inferioare şi orizontul calcarelor superioare. Acest orizont este constituit din diatomite, intercalaţii subţiri de calcar şi argile bentonitice. Grosimea lui este de 6,45 m la Adamklissi, de 6 m la Zorile şi de 6,29 m la Şipote.

Orizontul calcarelor superioare. Orizontul diatomitic-bentonitic este acoperit de un complex de calcare lumachellice cu grosimi cuprinse între 8 şi 30 m. Aceste calcare conţin numeroase exemplare de: Cardium fittoni fittoni d'Orb., Mactra vitaliana vitaliana d'Orb., Mactra vitaliana fabreana (d'Orb.), Irus (Paphirus) gregarius ponderosus (d'Orb.), Irus (Paphirus) gregarius dissitus Eichw.

Orizontul calcarelor superioare include mai multe nivele de calcare cu Nubecularia, care de cele mai multe ori se găsesc localizate către partea lor superioară.

Sarmaţianul de pe valea Enigea

Orizontul argilei verzui are o grosime de 1—3 m. El se prezintă cu aceleaşi caractere ca şi pe valea Adamklissi.

Orizontul calcarelor lumachellice are o grosime de 13—14 m. Calcarele pe această vale se prezintă compacte, omogene şi sînt constituite aproape în întregime din calcare cu Nubecularia.

În aval de comuna Deleni, la cca 1 km pe valea Enigea, se găsesc urmele carierelor din care romanii au exploatat calcare pentru piesele exterioare ale monumentului de la Adamklissi. Probele provenind din aceste cariere analizate microscopic şi macroscopic sînt identice cu acelea de la monument.

Cuaternarul este reprezentat prin loess, lehm, loessuri resedimentate, depuneri de baltă şi aluviuni. Peste tot în această regiune se constată că loessul mulează un relief preexistent.

b) *Studiul litologic al materialului de construcţie.* Pentru studiul litologic am colectat şi analizat microscopic 17 probe provenind din majoritatea pieselor constitutive ale monumentului. De asemenea a fost analizat microscopic şi materialul de umplutură. Probele studiate microscopic au fost colectate din următoarele piese: 1, din fragmentul de inscripţie O R.; 2, din fragmentul de inscripţie A.; 3, din crenelul nr. I; 4, din crenelul nr. V; 5, din crenelul nr. XIV; 6, din metopa nr. L (inv. nr. 49); 7, din pilastrul de la hexagon; 8, din solz; 9, din suport de solz; 10, din parapet nr. 10; 11, din tropaeu; 12, din friza cu arme; 13, din treaptă; 14, din friza inferioară; 15, din friza superioară; 16, din pilastru; 17, din cornişă.

Toate probele analizate sînt calcare cu Nubecularia. Cimentul rocii este constituit din calcit recristalizat. Acesta de cele mai multe ori este microgranular, cu treceri spre granular. Alteori, larg cristalizat, formează plaje în interiorul organismelor. Ca material detritic se întîlnesc sporadic granule de cuarţ, angulare, cu dimensiuni cuprinse între 0,05 m şi 0,15 m. Se observă de asemenea mici zone de oxizi de fier, grupate mai ales în jurul golurilor din rocă (probele 1,2,5,6,9,10,17).

Organismele sînt foarte numeroase, fiind reprezentate prin Foraminifere (Nubecularia, Miliolide etc.), Briozoare, fragmente de cochilii de Moluşte, Ostracode (fig. 28—32).

Nubecularia. Frecventă sau foarte frecventă în toate probele. Foraminifer caracterizat prin forma testului său şi prin modul de înrulare agathisteg; este reprezentat prin exemplare de talie relativ mare, avînd dimensiuni cuprinse între 0,8 mm şi 2,40 mm.

Miliolidele. Sînt numeroase în toate probele şi sînt reprezentate prin genurile Pyrgo, Triloculina şi Quinqueloculina. Foarte numeroase exemplare au fost întîlnite în probele 1,2,8,6,7,14 şi 17.

Fig. 28. — Secţiune prin calcar sarmaţian văzută la microscop în proba nr. 2. Se observă fragmente de test de Nubecularia şi Miliolide.

Fig. 29. — Secţiune prin calcar sarmaţian văzută la microscop în proba nr. 4. Se observă testuri de Nubecularia.

Fig. 30. — Secţiune prin calcar sarmaţian văzută la microscop în proba nr. 14. Se observă Ostracode.

Fig. 31. — Secţiune prin calcar sarmaţian văzută la microscop în proba nr. 15. Se observă testuri de Nubecularia şi Miliolide.

Fig. 32. — Secţiune prin calcar sarmaţian văzută la microscop în proba nr. 17. Se observă testuri de Nubecularia.

În afară de aceste genuri de Foraminifere, se mai întîlnesc şi alte forme, înrulate planspiral, care ar putea aparţine genurilor Nonion, Elphidium etc.

Briozoare. Sînt puţin frecvente sau rare, fiind întîlnite numai în probele 6, 9, 14 şi 16. Au fost observate secţiuni longitudinale şi transversale, caracterizate prin aspectul fibros datorită numeroaselor lamele de calcit dispuse tangenţial şi concentric împrejurul lojelor.

Fragmentele de cochilii de Moluşte aparţin în cea mai mare parte lamellibranchiatelor şi foarte puţine gasteropodelor.

Ostracodele sînt frecvente aproape în toate probele fiind reprezentate prin exemplare cu ambele valve, sau numai prin valve izolate.

Din studiul microscopic al celor 17 probe rezultă:

— uniformitatea materialului utilizat în construcţia monumentului indică acelaşi tip de rocă: calcare cu Nubecularia;

— prezenţa numeroaselor exemplare de Nubecularia în aceste calcare arată că ele aparţin Sarmaţianului.

Examinînd macroscopic atît piesele constitutive ale monumentului, cît şi materialul de umplutură, am întîlnit în calcare numeroase mulaje de: Mactra vitaliana fabreana d'Orb., Irus (Paphirus) gregarius ponderosus d'Orb., Cardium fittoni fittoni d'Orb., Trochus sp.

În privinţa locului de unde romanii au exploatat calcarele sarmaţiene pentru construcţia monumentului de la Adamklissi, aducem următoarele precizări:

— calcare cu Nubecularia se întîlnesc numai în orizontul calcarelor superioare lumachellice din Sarmaţianul acestei regiuni;

— calcare cu Nubecularia de tipul celor utilizate pentru piesele exterioare ale monumentului se întîlnesc în regiunea Adamklissi, numai pe valea Enigea de la Deleni şi pe afluenţii acestei văi. Pe valea Enigea se găsesc patru cariere exploatate de romani situate la cca. 1,5 km în aval de satul Deleni. Dintre acestea una este situată pe versantul drept al văii, iar celelalte pe cel stîng.

Calcarele constituite aproape exclusiv numai din testuri de Nubecularia, care se pretează la o prelucrare fină şi se găsesc în cariera din versantul stîng al văii Enigea şi în cele două cariere dinspre satul Deleni din versantul drept.

Blocul masiv al stratului sarmaţian exploatat de romani se vede şi azi, aşa cum a fost lăsat de romani (cf. fig. 25).

— pentru materialul de umplutură s-au utilizat atît calcare din orizontul calcarelor inferioare, cît şi din orizontul calcarelor superioare sarmaţiene, deoarece se întîlnesc aici ambele tipuri de roce cu fauna lor caracteristică.

În baza celor de mai sus conchidem:

— monumentul de la Adamklissi a fost construit numai din calcare sarmaţiene;

— pentru piesele ornamentale exterioare s-au utilizat numai calcare cu Nubecularia din orizontul calcarelor superioare al Sarmaţianului, acestea fiind exploatate din apropierea satului Deleni, în aceeaşi perioadă de timp;

— pentru materialul de umplutură a monumentului au fost utilizate calcare din orizontul calcarelor inferioare şi din orizontul calcarelor superioare sarmaţiene, aduse probabil atît din valea Adamklissi, cît şi din valea Enigea.

2. PRELUCRAREA ŞI MONTAREA PIETRELOR

Se impun şi cîteva observaţii cu privire la execuţia materialului pietros. Întregul edificiu este lucrat din blocuri masive, de dimensiuni identice sau cu variaţii care scapă observaţiei obişnuite. Execuţia cioplirii blocurilor s-a făcut cu precizie.

Forma geometrică a fiecărei categorii de piatră este totdeauna perfectă. Acest lucru se observă deopotrivă la trepte, la blocurile de parament, la blocurile de soclu etc. Niciodată n-am observat ca faţa vreunui bloc de piatră, indiferent pentru ce era el destinat, să prezinte vreo linie deviată sau să aibă urme de lovituri stîngace din cioplitură. Nu putem să nu amintim că examinînd atent toate blocurile de piatră, indiferent de rolul lor în construcţie sau în decorarea monumentului, n-am găsit urmele unor lovituri cu ocazia manipulării la montare. Este ceva de-a dreptul uimitor. Aceasta arată, fără îndoială, că şi montarea pietrelor se făcea printr-o anumită tehnică şi anume prin ridicare pe verticală şi balansarea uşoară pe orizontală deasupra locului destinat pentru aşezarea piesei respective. S-au folosit şi planurile înclinate. Faptul ne miră cu atît mai mult cu cît calcarul sarmaţian nu este de o rezistenţă apreciabilă.

Rostuirea pietrelor de parament este riguros exactă. Nu mai vorbim de felul cum au fost sculptate brîiele de friză.

Unitatea de lucru a pietrelor nu se împacă cu ideea că la monument au lucrat soldaţi fără calificare, ci pietrari cu dexteritate desăvîrşită. Cum s-ar explica altfel geometrismul impecabil pe care-l oglindeşte fiecare bloc în parte?

Imperfecţiunile sculpturale, care se observă la reliefurile cu scenă, constituie o altă problemă. Ele se pot datora aceloraşi meşteri pietrari, neîndemînatici la lucrările în relief, care au fost puşi să ia locul sculptorilor.

Este cert faptul că la monument au lucrat meşteri de provenienţă şi calificări diferite. Aceasta se poate observa însă numai la sculpturi, dar nu putea avea urmări pentru construcţie. Din studiul elementelor care decorează piesele de parapet şi porţiunile adiacente de creneluri reiese că existau două echipe de decoratori. Una dintre echipe tratează motivul ornamental şi anume rozeta octogonală în mod corect, respectînd proporţia elementelor ei componente. La o altă echipă

se observă o oarecare libertate în interpretarea acestui motiv ornamental. Piesele de parapet și crenelurile decorate de această echipă ne înfățișează rozeta octogonală cu arcuri inegale, totuși simetrice pe axul vertical sau orizontal (vezi piesele de parapet nr. 21, 22 etc.). Diferența în tratarea motivului apare net din examinarea rozetelor pe care le punem pe seama primei echipe și care au arcuri egale și se bucură de o finisare absolut identică (piesele de parapet nr. 40, 41, 42, 43 etc.).

Maniera diferită de lucru a celor două echipe ne-a ușurat în parte munca de determinare a succesiunii elementelor componente ale brîului de parapet crenelat.

Anumite lucrări au fost desigur încredințate și lucrătorilor necalificaţi. La cioplirea și montarea blocurilor de piatră ei n-au putut avea decît rol secundar.

În opoziţie cu monumentul, imaginea cetăţii Tropaeum Traiani este alta. Blocurile folosite în construcţie nu sînt unitare ca dimensiune și lipsește vădit grija pentru o execuţie geometrică precisă. Același lucru se poate spune și despre mausoleu.

A. Furtwängler a remarcat unitatea de lucru la monument și lipsa ei la celelalte două construcţii.

BETONUL ŞI LIANTUL

Analizele fizice și chimice făcute de prof. dr. Al. Steopoe pe 4 probe de material de umplutură de la nivele diferite au determinat existenţa betonului ciclopean. Partea de liant care leagă granulele amestecului este asemănătoare în toate probele. Betonul de legătură are o greutate specifică aparentă redusă pe măsură ce crește în înălţime, datorită folosirii judicioase a calităţii și cantităţii de pietriș. Greutatea specifică a betonului la probe (1—4) de jos în sus pe kg/m^3 este următoarea: 1840, 1747, 1614 și 1532. Liantul este constituit din var gras, cu adaosuri silicioase, care la baza masivului au un caracter hidraulic pronunţat. Întreaga umplutură e turnată în aceeași perioadă de construcţie.

CERCETĂRI ASUPRA BETOANELOR FOLOSITE[1]

Cercetarea mortarelor și betoanelor folosite în antichitate prezintă importanţă atît din punct de vedere tehnic, cît și științific. Pe de o parte, din rezultatele acestei cercetări se poate deduce cu destulă precizie ce fel de materiale s-au

[1] Cercetările de laborator asupra betoanelor (p. 151—164), interpretarea rezultatelor și redactarea făcută de prof. dr. Al. Steopoe de la Institutul de construcţii, București.

folosit în construcţiile timpului şi în ce fel au fost puse în lucrare, iar pe de altă parte se pot urmări unele fenomene chimice petrecute în masa mortarelor şi betoanelor timp îndelungat. Asemenea fenomene nu se pot realiza în laborator în condiţiile practice în care ele s-au produs în piesa de construcţie, iar dacă se încearcă să se elimine durata prin accelerarea procesului cu mijloace fizice (aburire, autoclavizare sau încălzire simplă) sau chimice (diverse adaosuri acceleratoare), mersul fenomenului poate fi modificat profund.

Se ştie că lianţii artificiali cei mai vechi, întrebuinţaţi încă cu 2 800 ani înaintea erei noastre, au fost ipsosul şi varul, primul fiind mai des folosit, deoarece necesita mai puţin combustibil pentru fabricare. Pentru lucrările expuse la acţiunea apei, aşa cum sînt apeductele, sau la acţiunea continuă a umezelii cum sînt zidăriile din fundaţii, aceşti lianţi nu puteau fi întrebuinţaţi, fiind nehidraulici prin natura lor, adică neîntărindu-se la umezeală şi fiind dizolvaţi treptat prin acţiunea de lungă durată a apei. Pentru a înlătura acest neajuns, s-a recurs la folosirea adaosurilor care să facă varul stabil la acţiunea apei. Asemenea adaosuri se numesc astăzi *adaosuri hidraulice*.

Primul adaos hidraulic întrebuinţat a fost cărămida sfărîmată sau pisată. Se pare că evreii au folosit cei dintîi acest adaos, încă de pe timpul lui Solomon. Acelaşi adaos a fost întrebuinţat pe scară largă de greci şi de romani, pentru toate piesele de zidărie aflate în contact cu terenul de fundaţie. În afară de făina de cărămidă, atît romanii cît şi grecii au început să folosească tufurile vulcanice, care erau mai active faţă de var şi puteau fi întrebuinţate şi în lianţii pieselor de construcţii supuse direct la acţiunea apei. În acest scop, grecii au folosit nisipul vulcanic din insula Thira (Arhipelagul grecesc), cunoscut astăzi sub numele de *pămînt de Santorin*, iar romanii nisipul vulcanic roşcat de la Puteoli (Golful Napoli), cunoscut astăzi sub numele de *puzzolană*, numire care acum se generalizează pentru toate adaosurile hidraulice naturale şi artificiale.

Atît făina de cărămidă cît şi nisipurile vulcanice se caracterizează printr-un anumit conţinut în bioxid de siliciu şi trioxid de aluminiu în stare activă. Aceştia reacţionează în mediu umed cu hidroxidul de calciu din var şi formează hidrosilicaţi şi hidroaluminaţi de calciu, dintre care unii sînt identici cu produsele formate la întărirea cimentului sau cel puţin asemănători cu ele. În felul acesta, adaosurile arătate transformă varul din liant nehidraulic în liant hidraulic, stabil la acţiunea apei.

Prin folosirea amestecurilor de var şi adaosuri hidraulice s-au realizat nu numai lianţi hidraulici, dar şi piese de construcţii cu rezistenţe mecanice mari, ceea ce a permis să se treacă la lucrări mai îndrăzneţe în privinţa concepţiei şi a dimensiunilor. Romanii au folosit asemenea lianţi nu numai în peninsulă, ci şi în toate provinciile cucerite de ei. Deoarece pe teritoriul ţării noastre se găsesc numeroase construcţii romane, era normal să ne aşteptăm ca şi la acestea să se

fi întrebuinţat lianţi asemănători. Această presupunere s-a găsit întemeiată în urma cercetărilor ce s-au făcut în ţara noastră încă de acum 22 de ani. Astfel S. Solacolu [1] crede că piesele de zidărie de la Podul lui Traian (Turnu-Severin) au fost făcute cu var hidraulic, iar noi am găsit că atît la cetatea Celei cît şi la construcţiile de la Sarmizegetusa, liantul întrebuinţat a fost varul amestecat fie cu făină de cărămidă, fie cu un adaos hidraulic foarte bun, activitatea sa fiind de acelaşi ordin ca şi a trasului provenit din tuful vulcanic de la Slănic [2]. Remarcabil este faptul că aceşti lianţi amestecaţi au fost puşi raţional în lucrare, în funcţie de mediul în care avea să rămînă piesa de construcţie şi de calitatea sa. Astfel, mortarul unei tencuieli pe care se găsea o frescă era alcătuit din var gras şi nisip cuarţos, spălat; mortarul dintr-o zidărie aeriană de piatră brută era format din var gras şi nisip brut, conţinînd o cantitate apreciabilă de parte levigabilă; mortarul dintr-o pardoseală de mozaic ceramic avea ca liant var gras şi făină de cărămidă, iar mortarul de la baza unei zidării, care era solicitată atît de sarcina construcţiei cît şi de umiditatea din fundaţie, era alcătuit din var gras, făină de cărămidă şi adaosul hidraulic citat mai sus.

Dacă pentru clădirile orăşeneşti, în general fără probleme complicate de execuţie, s-a pus atîta grijă în alegerea materialului şi la punerea în lucrare, atunci este de aşteptat ca la execuţia unei lucrări importante şi masive de felul monumentului de la Adamklissi, să găsim noi metode constructive şi materiale deosebite de construcţii. În cercetările de faţă, m-am ocupat numai de betonul din corpul monumentului, deci de masivul de beton ciclopean, care la exterior este mărginit de un parament de blocuri de calcar. Şi betonul ciclopean este alcătuit tot din calcar sub formă de piatră brută sau bolovani, legaţi între ei printr-un beton cu agregate mai mici, a căror dimensiune maximă nu depăşeşte 6 cm în probele cercetate. Asupra acestui beton de legătură s-au îndreptat cercetările expuse în prezenta lucrare.

Probele de beton de legătură ridicate din corpul monumentului. Pentru cercetările fizice şi chimice, s-au ridicat din corpul monumentului, din rosturile bolovanilor de calcar care alcătuiesc agregatul mare al betonului ciclopean, patru probe medii de beton, începînd de la baza masivului şi pînă la partea sa superioară, numerotate astfel:

Proba nr. 1: beton de la baza părţii descoperite a corpului monumentului, imediat deasupra treptelor şi soclului.

Proba nr. 2: beton din dreptul celui de-al treilea rînd de blocuri de parament, deci cam la 1,80—2 m deasupra nivelului de la care s-a luat proba nr. 1 (înălţimea blocurilor de parament variază între 58 şi 63 cm).

[1] S. Solacolu, *Bul. nat. şi fiz. al Şcolii politehnice*, Bucureşti, 1936.

[2] Al. Steopoe, *Ciment şi beton*, 1936, nr. 1, p. 1.

Proba nr. 3: beton din dreptul celui de-al șaselea rînd de blocuri de parament, deci cam la 3,5—4 m deasupra nivelului de la care s-a luat proba nr. 1.

Proba nr. 4: beton de la partea superioară a masivului.

Probele au fost fărîmițate în bucăți de mărimea unui pumn și la examinarea cu ochiul liber am constatat că ele diferă una de alta în prima linie prin felul și cantitatea pietrișului din care sînt formate. Pe cînd la proba nr. 1 pietrișul se găsește în cantitate mare și este alcătuit din granule rotunjite de roci compacte sau din sfărîmături de calcar, la proba nr. 2, cantitatea de acest fel de pietriș se reduce foarte mult și încep să apară granule de calcar poros, care la probele nr. 3 și 4 formează singure pietrișul betonului. Se mai observă că mortarul se găsește, în raport cu pietrișul, în cantitate din ce în ce mai mare, pe măsură ce proba de beton este de la o înălțime mai ridicată.

Procedînd la determinarea greutății specifice aparente a granulelor de pietriș (care s-au separat din masa betonului prin tratare cu acid clorhidric diluat, după cum se va arăta mai departe), s-au găsit următoarele valori:

Granule compacte din proba nr. 1	2,53 g/cm³
Granule poroase din proba nr. 4	1,53 g/cm³

Această alcătuire diferită a betoanelor influențează greutatea lor la m³. Pentru a examina această influență, am procedat la determinarea greutății specifice aparente a betoanelor, lucrînd pe probe medii după metoda standard și obținînd următoarele valori, care au fost raportate în kg la m³ de beton:

Proba nr. 1	1840 kg/m³
Proba nr. 2	1747 kg/m³
Proba nr. 3	1614 kg/m³
Proba nr. 4	1532 kg/m³

Din aceste rezultate reies în mod limpede următoarele concluzii:

a) Constructorii romani cunoșteau betonul ciclopean.

b) De asemenea cunoșteau tehnica realizării betoanelor de diferite greutăți specifice și le utilizau rațional în construcții, la baza masivelor — adică acolo unde sarcinile sînt mai mari — punînd betoanele de mare greutate specifică aparentă, iar la părțile superioare punînd betoane ușoare.

c) Constructorii romani mai știau să selecționeze agregatele și să deosebească materialul greu și compact de materialul poros și ușor.

Ca agregat greu și compact, la betoanele de la baza corpului monumentului, în afară de piatra spartă de natură calcaroasă, rămasă ca deșeu de la confecționarea blocurilor paramentului, s-a folosit și pietriș natural compact, format din granule rotunjite de natură calcaroasă, caracterizate prin faptul că se dizolvă aproape complet în acidul clorhidric concentrat.

Partea de mortar care leagă granulele de pietriș are un aspect asemănător în toate probele de beton: este formată dintr-o masă albă-cenușie foarte bine

omogenizată. Varul din acest mortar este complet carbonatat; dă efervescență puternică cu acizii, iar cu soluția alcoolică de fenolftaleină nu dă reacția de culoare caracteristică hidroxidului de calciu liber.

Față de această variație treptată în compoziția celor patru probe de beton, m-am hotărît să întreprind o cercetare chimică amănunțită numai asupra probelor extreme (nr. 1 și 4), ale cărei rezultate sînt expuse în cele ce urmează.

Cercetarea probei de beton nr. 1. Pentru determinarea compoziției fizice a betoanelor, se poate proceda prin metode chimice sau fizice. În cazul agregatelor silicioase, practic insolubile în acid clorhidric, betonul se poate trata cu acest acid, care dizolvă cimentul întărit, așa încît acesta este îndepărtat, iar agregatul rămîne ca atare, putîndu-se determina atît cantitatea sa cît și granulozitatea.

Această metodă n-am putut-o aplica integral la proba de beton nr. 1, din cauza naturii calcaroase a agregatului. Din același motiv n-am putut aplica nici metoda fizică de dezagregare propusă de prof. S. Solacolu, după care proba de beton se încălzește la 800—900°C și apoi se răcește brusc prin introducere în apă. Ar fi existat primejdia ca granulele de calcar să se decarbonateze cel puțin parțial și oxidul de calciu rezultat din decarbonatare să treacă în soluție. Pe de altă parte, șocul termic ce-l suferă agregatele prin răcirea bruscă face ca cele mai multe granule să se fărîmițeze, așa că nu se mai poate trage nici o concluzie asupra granulozității.

De aceea am ales o metodă mixtă, procedînd astfel: proba de beton a fost încălzită la 400—500°C și apoi răcită brusc prin aruncare în apă. Șocul termic fiind mult mai blînd, nu s-a produs decît ruperea unor granule dintre cele mai mari, așa încît granulozitatea agregatului n-a fost alterată. Mai departe, ținînd seamă că porozitatea mortarului este mult mai mare decît aceea a agregatului, după cum se poate deduce din diferența ce există între greutatea specifică aparentă a betonului și aceea a pietrișului (1,84 față de 2,53), am tratat produsul răcit cu acid clorhidric diluat. În aceste condiții s-a dizolvat întîi mortarul și cînd acesta a dispărut în mod practic, am oprit atacul acid, am uscat materialul rămas și l-am fracționat cu ajutorul ciururilor, obținînd următoarele fracțiuni:

Agregat mai mare decît 1 mm	49,1%
Agregat mai mic decît 1 mm	2,9%
Fracțiune levigabilă	8,3%
Parte dizolvată (prin diferență)	39,6%
Total	99,9%

În cazul de față, partea dizolvată nu reprezintă liantul din următoarele motive:

a) Prin atacul cu acid clorhidric, chiar diluat, o parte din agregat a trecut în soluție, din cauza naturii sale calcaroase.

b) Foarte probabil că la confecţionarea acestor betoane s-au folosit nisipuri tot calcaroase.

Pentru a aprecia natura liantului întrebuinţat la acest beton, adică eventuala întrebuinţare a adaosurilor hidraulice, din proba de beton fărîmiţată s-a separat fracţiunea mai mică decît 1 mm, avînd astfel siguranţa că în această parte nu se mai găsesc granule de agregat mai mari decît 1 mm. Această fracţiune s-a pisat pînă ce n-a mai lăsat nici un rest pe sita 02 (900 ochiuri pe cm²) şi s-a supus la analiza chimică, determinîndu-se pierderea la calcinare, componenţii solubili în acid clorhidric diluat şi bioxidul de siliciu solubil în soluţia de hidroxid de sodiu 2⁰/₀. S-au obţinut următoarele rezultate:

Pierdere la calcinare		27,97%
Insolubil în HCl		31,18%
Componenţi solubili în HCl	SiO_2	0,28%
	R_2O_3	2,02%
	CaO	30,05%
	MgO	0,99%
SiO_2 solubil în NaOH la rece		7,11%
Rest nedozat		0,40%
	Total	100 %

Din examinarea rezultatelor de mai sus se pot trage următoarele concluzii:

În amestecul de beton, în afară de agregatul calcaros şi de var, se mai găseşte încă un adaos bogat în fracţiune insolubilă în acid clorhidric, pe care-l bănuim de natură acidă şi care foarte probabil a dat şi fracţiunea levigabilă, care formează 8,3⁰/₀ din totalul betonului. Acest adaos împreună cu varul gras din amestec a format în beton un liant hidraulic. Concluzia este justificată de conţinutul foarte ridicat al mortarului în bioxid de siliciu, solubil în soluţia de hidroxid de sodiu. Din cercetările noastre anterioare executate asupra substanţelor care conţin bioxid de siliciu activ, capabil să reacţioneze în mediu umed cu hidroxidul de calciu şi deci în amestec cu varul să dea lianţi hidraulici, am putut constata că tot bioxidul de siliciu care a intrat în această reacţie chimică devine solubil în acid clorhidric. Sub acţiunea bioxidului de carbon din atmosferă, combinaţiile bioxidului de siliciu din adaos sînt descompuse, hidroxidul de calciu trecînd în carbonat de calciu, iar bioxidul de siliciu rămînînd liber sub formă de gel. Atît bioxidul de siliciu reactiv iniţial, cît şi acela rezultat din acţiunea de lungă durată a bioxidului de carbon asupra mortarelor şi betoanelor sînt practic insolubili în acid clorhidric, dar se dizolvă în soluţia de hidroxid de sodiu 2⁰/₀, chiar la temperatura obişnuită.

Acesta este chiar cazul mortarului cercetat: conţinutul în bioxid de siliciu solubil în acid clorhidric este neglijabil (0,28⁰/₀), pe cînd acela în bioxid de siliciu solubil în soluţia de hidroxid de sodiu 2⁰/₀ la temperatura obişnuită este important (7,11⁰/₀). Dacă am admite că tot oxidul de calciu solubil în acid clorhidric (30,05⁰/₀)

ar fi aparținut varului introdus în amestec, atunci raportul dintre oxidul de calciu și bioxidul de siliciu este 4,2. În diverșii lianți hidraulici folosiți azi în construcții, acest raport are următoarele valori medii:

Var roman	2,5
Var hidraulic	5,1
Ciment portland	3,3

Se vede că liantul din acest beton este cuprins între varul hidraulic și cimentul portland ca valoare hidraulică. De fapt, raportul de mai sus este și mai favorabil, deoarece cei 30,05% CaO nu provin numai din varul legat de bioxidul de siliciu activ din adaos, ci și din micile sfărîmături ale agregatelor calcaroase.

Se pune acum problema de a găsi care este componentul betonului care conține acest bioxid de siliciu reactiv. Pentru a lămuri această problemă s-a cercetat agregatul și fracțiunea levigabilă, constatîndu-se următoarele:

Fig. 33 a. — Granulă brună-roșcată din agregat cu alterare la suprafață.

În agregat se găsesc granule brune-roșcate mărunte, care diferă de restul pietrișului prin natura lor chimică. Examinate în spărtură se constată că prezintă la suprafață o zonă caracteristică de alterare (fig. 33 *a*) destul de profundă. Prin tratare cu acid clorhidric, se produce efervescența, iar zona de alterare se dezagregă separînd o pulbere roșiatică insolubilă în acid; după 3—4 tratări cu acid clorhidric, efervescența nu se mai produce, iar din restul granulei începe să treacă în soluție fierul sub formă de clorură ferică.

Spre deosebire de aceste granule brune-roșcate, restul pietrișului se dizolvă bine în acid clorhidric, lăsînd un rest insolubil numai de 2% (determinare făcută cu 50 g pietriș).

Componenții acizi care au dat hidraulicitatea mortarului nu puteau deci proveni decît din granulele roșii din partea insolubilă a pietrișului și din fracțiunea levigabilă insolubilă în acid clorhidric. Atunci mi-am îndreptat cercetările asupra acestor materiale, pe care le-am supus la analiza chimică totală și la determinarea componenților solubili în acid clorhidric și în soluția de NaOH 2%. Rezultatele obținute sînt arătate în tabelul 20, din examinarea căruia se pot trage următoarele concluzii:

a) Toate materialele cercetate sînt silicioase, conținutul în bioxid de siliciu raportat la materialul calcinat fiind de cel puțin 66%.

b) Materialul cel mai silicios este format de nucleul granulelor roșii. Cred că aceste granule sînt formate din bioxid de siliciu aflat inițial în stare amorfă, iar culoarea închisă este dată de oxizii de fier hidratați, adsorbiți pe granule. În

sprijinul acestei ipoteze vine faptul următor: prin tratare cu acid clorhidric, 79,5$^0/_0$ din aceşti oxizi se dizolvă uşor, iar restul insolubil rămîne după calcinare practic alb. Faptul că solubilitatea bioxidului de siliciu în soluţia alcalină este redusă (1,07$^0/_0$ din materialul iniţial sau 1,20$^0/_0$ din conţinutul iniţial în bioxid de siliciu) dovedeşte că materialul din nucleu este foarte mult compactizat, probabil din cauza transformării treptate a materialului amorf în material cristalin.

c) În partea dezagregată a granulelor brune-roşcate, oxizii cu caracter bazic se găsesc în cantitate mai mare, fiind uşor solubili în acid clorhidric, în proporţie de 62—64$^0/_0$ din conţinutul iniţial al materialului în aceşti oxizi. Conţinutul în bioxid de siliciu solubil în soluţia alcalină a crescut foarte mult, reprezentînd 2,46$^0/_0$ din întreg materialul sau 3,31$^0/_0$ din conţinutul iniţial în bioxid de siliciu. Formarea acestei părţi dezagregate este probabil următoarea: prin acţiunea de lungă durată a hidroxidului de calciu din var asupra granulelor silicioase, în urma unor procese de adsorbţie şi apoi de sorbţiune chimică, hidroxidul de calciu a

Tabelul nr. 20

Felul materialului		Granule brune-roşcate		Fracţiunea levigabilă	Insolubilul din pietriş
		nucleul	partea dezagregată		
Compoziţia chimică	Pierdere la calcinare %	1,59	3,30	29,65	11,25
	SiO_2 %	88,79	74,16	47,06	68,97
	R_2O_3 %	8,25	16,60	10,80	13,96
	CaO %	1,22	1,63	12,07	2,69
	MgO %	nedozat	1,30	nedozat	nedozat
	Rest nedozat %	0,15	3,01	0,42	3,13
Componenţi principali raportaţi la materialele calcinate	SiO_2 %	90,22	76,48	66,88	77,71
	R_2O_3 %	8,38	17,06	15,35	14,60
	CaO %	1,24	1,60	17,15	3,03
Solubilitatea în HCl şi NaOH	Insolubil în HCl %	89,38	78,50	31,90	62,21
	Componenţi solubili în HCl: SiO_2 %	0,36	0,28	0,19	0,33
	Componenţi solubili în HCl: R_2O_3 %	6,56	10,28	6,04	3,46
	Componenţi solubili în HCl: CaO %	0,70	1,03	9,64	2,79
	Componenţi solubili în HCl: MgO %	nedozat	0,84	nedozat	nedozat
	SiO_2 solubil în NaOH %	1,07	2,46	19,77	19,83
	Rest nedozat %	0,34	3,31	2,81	0,13

difuzat în masa silicioasă, s-a intercalat între particulele silicioase și astfel au luat naștere hidrosilicaţii de calciu cu caracter hidraulic. Acest proces s-a produs iniţial în prezenţa umezelii și în absenţa bioxidului de carbon din aer și a durat multă vreme. Ulterior, cînd paramentul monumentului s-a dărîmat, masa de beton a început să se usuce, ceea ce a atras după sine microfisurarea sa, deschizîndu-se astfel calea de atac a bioxidului de carbon din aer. Acesta a descompus hidrosilicaţii formaţi în prima fază, avînd ca urmare separarea bioxidului de siliciu solubil în soluţia alcalină și a carbonatului de calciu. Se știe că asemenea procese cînd se petrec în aer duc la pulverizarea materialelor întărite. În acest caz, pulverizarea s-a produs la atacul cu acid clorhidric, care a dizolvat carbonatul de calciu intercalat între resturile silicioase; acestea au rămas astfel nelegate între ele și s-au depus sub formă de praf fin roșcat.

d) Fracţiunea levigabilă se caracterizează printr-o pierdere la calcinare foarte ridicată și un conţinut deosebit de mare în bioxid de siliciu reacţionabil, solubil în soluţia de hidroxid de sodiu, deci aflat în stare amorfă sau foarte fin divizată. Dacă se calculează bioxidul de carbon corespunzător oxidului de calciu solubil în acid clorhidric, se obţine valoarea 7,57, așa că din totalul pierderii la calcinare $29{,}65 - 7{,}57 = 22{,}08$ reprezintă apă legată prin adsorbţie, care nu s-a evaporat prin uscarea materialului la etuvă, pînă ce acesta a devenit pulverulent. Atît conţinutul ridicat în umiditate, cît și acela mare în bioxid de siliciu solubil dovedesc că acest component se găsește în stare amorfă, fin divizată. La microscop, granulele se prezintă atît incolore și transparente, cît și colorate în galben sau brun, din cauza hidroxizilor de fier adsorbiţi, din care 55% se dizolvă ușor în acidul clorhidric.

Nu se poate preciza dacă acest material s-a adăugat iniţial sub formă de pulbere sau granule. Cred însă că a existat iniţial sub formă de granule silicioase mici, care au evoluat în timp tot așa cum a evoluat și suprafaţa granulelor brune-roșcate, după cum s-a arătat la punctul *c)*: sub acţiunea hidroxidului de calciu, ele s-au dezagregat transformîndu-se în hidrosilicaţi de calciu, care mai tîrziu, sub acţiunea bioxidului de carbon din aer s-au carbonatat, formîndu-se un amestec de bioxid de siliciu amorf și carbonat de calciu. La descompunerea betonului cu acid clorhidric, carbonatul de calciu s-a dizolvat, iar materialul silicios s-a separat sub formă de pulbere levigabilă, insolubilă în acid, dar bogată în bioxid de siliciu solubil în mediu alcalin. Această afirmaţie este dovedită și prin faptul că fracţiunea levigabilă se comportă ca un adaos hidraulic silicios: amestecată cu o egală cantitate de var gras în pastă dă un produs care se întărește în mediu umed, iar după întărire, nici o fierbere de două ore în apă nu produce vreun semn de dezagregare, ci proba fiartă devine și mai rezistentă.

e) Partea insolubilă din pietriș are proprietăţi asemănătoare cu fracţiunea levigabilă, fiind un material bogat în bioxid de siliciu activ și în umiditate legată

puternic prin adsorbţie. Ea se găseşte iniţial în masa granulelor de calcar şi din această cauză nu cred că a avut un rol important în provocarea hidraulicităţii liantului din proba de beton nr. 1.

Din cele arătate pînă acum se pot trage următoarele concluzii:

Ca agregat pentru betonul din partea inferioară a monumentului s-a folosit un pietriş calcaros compact, conţinînd un număr mare de granule silicioase de culoare brună-roşcată, fără a se putea preciza dacă aceste granule s-au adăugat intenţionat sau se găseau iniţial în pietrişul calcaros. La construirea monumentului, pe măsură ce se ridica un rînd de blocuri de parament, interiorul se umplea cu beton avînd ca liant varul gras, betonul nivelîndu-se pînă la marginea superioară a blocurilor de parament şi acoperindu-se cu sfărîmăturile de calcar rămase de la fasonarea blocurilor. În felul acesta, masa de beton a avut o umiditate ridicată, care nu s-a putut pierde uşor spre exterior din cauza paramentului. În aceste condiţii, hidroxidul de calciu a putut reacţiona timp îndelungat şi în prezenţa umezelei asupra granulelor silicioase, dezagregîndu-le şi formînd un amestec în care predomină hidrosilicaţii de calciu. Asemenea reacţii merg în sensul arătat numai la adăpost de aer. Cînd paramentul s-a dărîmat, din cauza pierderii umidităţii însoţită de contracţia şi microfisurarea liantului, aerul încărcat cu bioxid de carbon a pătruns în masa betonului, descompunînd hidrosilicaţii de calciu. Varul a fost astfel complet carbonatat, iar bioxidul de siliciu s-a separat sub formă de gel, păstrîndu-şi pînă în prezent această structură fizică cel puţin parţial, după cum o dovedeşte solubilitatea sa mare în soluţie de hidroxid de sodiu.

Fig. 33 b. — Calcar poros de culoare închisă în proba nr. 3.

Cercetarea probei de beton nr. 2. Proba de beton s-a descompus cu atenţie, prin tratare treptată cu acid clorhidric diluat. În felul acesta s-au putut separa granulele de agregat, care sînt atît de natură compactă, ca în proba de beton nr. 1, cît şi foarte poroase, ca în probele nr. 3 şi 4. Prezenţa calcarului poros alături de acel compact a provocat reducerea greutăţii specifice aparente a betonului, aşa cum am arătat la începutul acestei lucrări.

Cercetarea probei de beton nr. 3. Betonul acestei probe este bogat în mortar şi conţine agregat mare format numai din calcar poros, care se distinge foarte bine în masa materialului, avînd o culoare mai închisă (fig. 33 *b*). Mortarul este foarte bine omogenizat, neputîndu-se găsi cuiburi de var neamestecat cu agregatul.

Pentru a cerceta natura granulelor de calcar poros s-au luat 100 g granule rămase de la descompunerea betonului cu acid clorhidric pînă la completa înde-

părtare a mortarului şi s-au tratat cu acid clorhidric pînă la dezagregare totală, obţinîndu-se următoarele fracţiuni:

Partea solubilă (carbonat de calciu)		76,0%
Insolubil	granule sub 0,2 mm	15,1%
	granule între 0,2 şi 0,6 mm	7,0%
	granule peste 0,6 mm	1,9%

În fracţiunea cea mare de parte insolubilă sînt multe granule rotunjite şi albicioase, care se dizolvă practic complet în soluţia de hidroxid de sodiu 10% la cald, ceea ce dovedeşte că sînt de natură silicioasă şi de structură amorfă. Pentru a vedea cît bioxid de siliciu reacţionabil la rece conţin fracţiunile de mai sus ale părţii insolubile, s-au mojarat pînă au trecut integral prin sita 0,2 (900 ochiuri pe cm^2), iar în pulberile obţinute s-a determinat pierderea la calcinare, insolubilul şi bioxidul de siliciu solubil în soluţia de hidroxid de sodiu 2% după metoda standard de cercetare a adaosurilor hidraulice. Rezultatele obţinute sînt arătate în tabelul nr. 21, din examinarea căruia se pot trage următoarele concluzii:

Tabelul nr. 21

Fracţiunea de insolubil	sub 0,2 mm	0,2... 0,6 mm	peste 0,6 mm
Pierdere la calcinare	5,05%	1,94%	3,16%
Insolubil	79,10%	92,78%	87,18%
SiO_2	14,75%	4,98%	7,72%
Total	98,90	99,70	98,06

a) Toate fracţiunile din calcar, insolubile în acid clorhidric, conţin bioxid de siliciu reacţionabil. Fracţiunea sub 0,2 mm conţine cea mai mare cantitate (14,75%), pe cînd fracţiunea 0,2 ... 0,6 mm este cea mai săracă în acest component.

b) Apa adsorbită exprimată prin pierderea la calcinare variază în acelaşi raport cu conţinutul materialelor în bioxid de siliciu reacţionabil.

Pentru a cerceta mai amănunţit natura acestui calcar, Catedra de geologie a Institutului de construcţii Bucureşti a făcut o secţiune subţire într-o granulă de calcar, care observată la microscop se prezintă ca în figura 34. Se observă că în masa calcaroasă, în afară de cochiliile de echinide şi gasteropode, de asemenea de natură calcaroasă, există aglomerări mari şi numeroase de silice amorfă colorată cu pigmenţi feriferici. Aceste aglomerări silicioase formează partea insolubilă în acid clorhidric din calcar. De aici rezultă că agregatele folosite la partea superioară a monumentului se deosebesc de acelea folosite la bază nu numai prin porozitate, ci şi prin componenţii lor mineralogici şi în special prin bogatele aglomerări de silice.

Cercetarea probei de beton nr. 4. Această probă de beton este cea mai bogată în mortar și conține numai granule de calcar poros. Mortarul se deosebește ușor de granulele de calcar prin faptul că este friabil: la lovire ușoară cu un ciocan, mortarul se pulverizează, pe cînd granulele de calcar rezistă chiar la lovituri puternice.

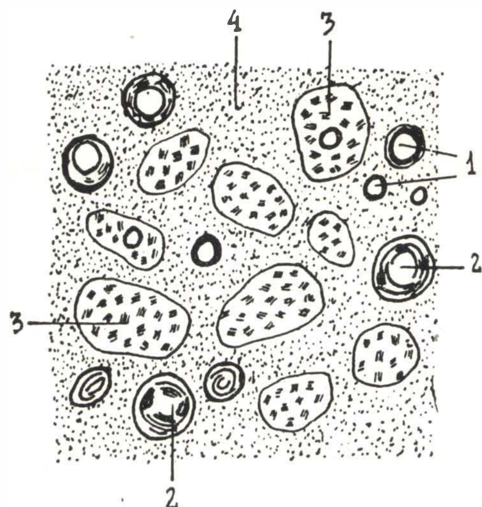

Fig. 34. — Secțiune printr-o granulă de calcar văzută la microscop.

1—2. Cochilii de echinide și gasteropode, 3. Silice amorfă, 4. Masă calcaroasă.

Separînd din acest beton o probă medie de mortar și supunîndu-l la analiză după metoda folosită la analiza mortarului din proba de beton nr. 1, s-au obținut rezultatele următoare:

Pierdere la calcinare		28,95%
Insolubil în HCl		28,19%
	SiO_2	0,47%
Componenți solubili în HCl	R_2O_3	0,96%
	CaO	35,64%
	MgO	0,31%
SiO_2 solubil în NaOH 2% la rece		4,70%
Rest nedozat		0,78%

Compoziția acestui mortar este destul de apropiată de a aceluia din proba de beton nr. 1, deosebindu-se printr-un conținut mai ridicat în oxid de calciu solubil în acid clorhidric și un conținut mai redus în bioxid de siliciu reacționabil. Aceasta înseamnă că mortarul din betonul nr. 4 este mai puțin hidraulic decît acela din betonul nr. 1. Într-adevăr, dacă se face raportul între oxidul de calciu solubil în acid clorhidric și bioxidul de siliciu solubil în hidroxidul de sodiu, se obține valoarea 7,5, deci o valoare mai mare chiar decît a varului hidraulic, care este cel mai slab liant hidraulic.

Granulele de calcar din betonul nr. 4 au fost tratate cu acid clorhidric pînă la descompunere totală, ca și în cazul agregatului din betonul nr. 3, obținîndu-se rezultatele următoare:

Parte solubilă		74,0%
	granule sub 0,2 mm	18,2%
Insolubil	granule între 0,2 ... 0,6 mm	5,9%
	granule peste 0,6 mm	1,9%

Se constată o asemănare foarte bună între granulele de calcar din betoanele nr. 3 și 4, ceea ce duce la concluzia că ambele betoane au fost confecționate cu același fel de pietriș.

Întreaga fracțiune insolubilă a fost pisată pînă ce a trecut în întregime prin sita 02(900 ochiuri pe cm^2) și apoi supusă la analiza chimică, obținîndu-se următoarele rezultate:

Pierdere la calcinare	3,77%
SiO_2	91,78%
R_2O_3	2,39%
CaO	1,34%
Rest nedozat	0,72%

De aici se vede că partea din calcar insolubilă în acid clorhidric este foarte bogată în bioxid de siliciu, acesta fiind componentul său principal.

S-a procedat apoi la analiza unei probe medii de beton după metoda arătată la proba nr. 1, obținîndu-se și în acest caz o fracțiune levigabilă, de culoare albă-gălbuie, avînd următoarea compoziție chimică:

Pierdere la calcinare	35,07%
SiO_2	51,10%
R_2O_3	3,94%
CaO	7,94%
Rest nedozat	1,95%

Se constată că materialul este silicios, dar mai sărac în trioxizi decît fracțiunea levigabilă din proba de beton nr. 1. Pierderea sa la calcinare mare dovedește că bioxidul de siliciu trebuie să se găsească cel puțin parțial în stare activă, avînd o mare putere de adsorbție. Pentru aceasta s-au determinat componenții activi, solubili în acid clorhidric și în soluția de hidroxid de sodiu, obținîndu-se rezultatele următoare:

Pierdere la calcinare		35,07%
Insolubil în HCl		33,48%
Componenți solubili în HCl	SiO_2	0,22%
	R_2O_3	3,00%
	CaO	7,66%
SiO_2 solubil în NaOH 2%		15,66%
Rest nedozat		4,91%

Comparativ cu fracțiunea levigabilă din betonul nr. 1, componenți solubili care au activitate hidraulică (R_2O_3 solubili în acid clorhidric și SiO_2 solubil în soluția de NaOH $2^0/_0$) sînt în cantitate mai redusă. De altfel, această activitate hidraulică a fracțiunii levigabile se vede și din încercarea ce s-a făcut, amestecînd-o cu pastă de var gras sub formă de turte și lăsînd-o să se întărească trei zile în atmosferă umedă: întărirea merge mult mai încet decît în cazul fracțiunii levigabile din betonul nr. 1, iar la fierberea turtelor timp de două ore marginea lor a început să se dezagrege.

În ceea ce privește mecanismul formării liantului hidraulic în betonul nr. 4 și originea fracțiunii levigabile, cred că totul se datorește numeroaselor aglomerări de silice din calcar, care a acționat după felul arătat, cînd s-au discutat rezultatele cercetării betonului nr. 1.

In baza celor de mai sus se pot trage următoarele concluzii:

a) Corpul monumentului roman de la Adamklissi este alcătuit din beton ciclopean, format din bolovani de natură calcaroasă și un beton de legătură cu granulele de agregat pînă la 6 cm mărime.

b) Betonul de legătură are o compoziţie variabilă în lungul înălţimii masivului de beton, în scopul de a-i da o greutate specifică cu atît mai mică, cu cît înălţimea de la soclu este mai mare. Pentru a realiza această reducere de greutate specifică s-a lucrat asupra dozajului și a naturii pietrișului folosit, astfel:

La baza masivului de beton s-a folosit un pietriș calcaros foarte compact (greutatea specifică aparentă 2,53 g/cm³) și un dozaj moderat în mortar. Mai sus, pietrișul compact a fost înlocuit parţial cu pietriș calcaros poros și ușor (greutate specifică aparentă 1,53 g/cm³), iar la partea superioară a masivului, pietrișul este format numai din acest calcar poros. În același timp dozajul în mortar crește o dată cu înălţimea masivului de beton.

c) Liantul folosit a fost varul, care s-a omogenizat foarte bine cu nisipul, așa că n-au rămas cuiburi, care să poată fi analizate. Liantul are caracter hidraulic, fiind bogat în bioxid de siliciu solubil în soluţia de hidroxid de sodiu 2% la rece. Hidraulicitatea este mai mare la liantul de la baza masivului.

Provenienţa bioxidului de siliciu reacţionabil se datorește unor granule foarte silicioase, care însoţesc agregatul calcaros compact. Nu se poate preciza dacă aceste granule s-au adăugat intenţionat sau au însoţit zăcămîntul de pietriș compact. În betoanele cu agregat calcaros poros, bioxidul de siliciu activ provine din aglomerările silicioase din masa calcarului, care formează cam 24% din greutatea sa. Probabil că hidraulicitatea liantului se datorește unei acţiuni de lungă durată a hidroxidului de calciu din varul gras, asupra componenţilor silicioși din pietriș. Această acţiune s-a produs în prezenţa umezelii și la adăpost de aer, mulţumită paramentului monumentului. După dărîmarea acestuia, prin acţiunea bioxidului de carbon din aer, hidrosilicaţii de calciu din liantul devenit hidraulic au fost descompuși, formîndu-se carbonat de calciu și gel de bioxid de siliciu, care și-a păstrat caracterul de gel pînă în prezent, cel puţin parţial.

METALELE[1]

S-au folosit două metale şi anume: fierul şi plumbul, dar şi acestea cu rol diferit în opera de solidarizare.

Analiza structurii metalelor

1. Deoarece obţinerea plumbului folosit la fixarea agrafelor de solidarizare

[1] Analiza metalelor şi redactarea observaţiilor ştiinţifice (p. 164—166) s-au efectuat de ing. A. Kathrein de la Institutul de metalurgie al Academiei R.P.R.

nu mai constituia nici o problemă pentru secolul al II-lea, mostrele pe care le culegem de la unele piese la care se mai păstrează nu ridică nici un fel de problemă deosebită.

2. Cercetarea fierului prezintă o deosebită importanţă, întrucît el ne poate indica metodele folosite în sec. al II-lea cu privire la extragerea şi prelucrarea lui.

Cercetarea agrafelor sau scoabelor metalice de solidarizare ne arată că ele au fost fabricate de meşteri care cunoşteau procedee de tratare termochimică a fierului în vederea ridicării proprietăţilor lui mecanice.

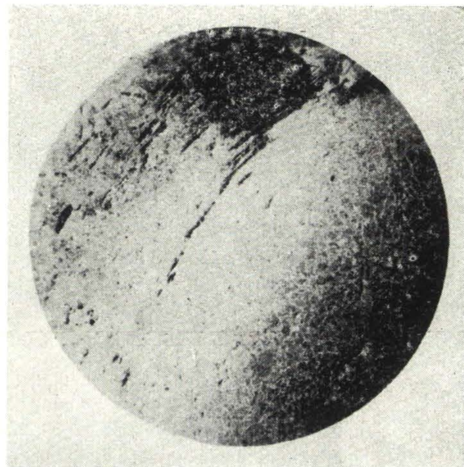

Fig. 35. — Micrografie prin fier din agrafa metopei XLVIII (inv. 47).

După cum se observă în micrografia pe care am obţinut-o (fig. 35), structura fierului din scoaba metopei nr. XLVIII (inv. 47) este neomogenă. Incluziunile metalice destul de mari reprezintă resturi de zgură rămase din timpul extragerii din minereuri, extragere care a fost efectuată prin reducere în stare solidă şi forjarea buretelui plastic obţinut. Deoarece procedeele de topire ale oţelului nu erau încă cunoscute în acea vreme, nu s-au putut realiza temperaturi ridicate.

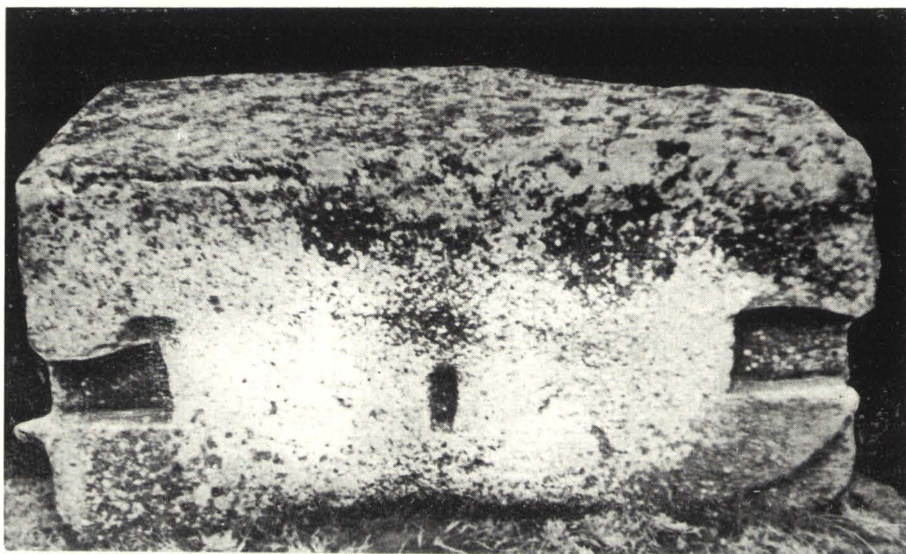
Orientarea incluziunilor rezultă din procesul de deformare plastică (forjare) aplicat ulterior în vederea obţinerii produsului finit, scoaba sau agrafa. Structura metalului nu este cea a fierului pur cum a fost obţinut la extragere, deoarece observăm o structură de oţel. Îmbogăţirea conţinutului de carbon pentru realizarea acestei structuri de oţel a fost realizată printr-un procedeu de tratare termochimică, care consta din încălzirea pe timp mai lung a pieselor într-un amestec de substanţe bogate în carbon, de obicei mangal şi substanţe cornoase (coarne, copite de cai etc.), la temperatura de 800—900°C.

Aspectul neomogen mai bogat în carbon la exterior şi mai sărac la interior — difuzia carbonului avînd loc deci de la suprafaţă spre interior — confirmă ipoteza tratamentului termochimic. Prin acest tratament s-a ridicat duritatea şi tenacitatea fierului. Calitatea materialului rezultat arată că el a fost obţinut într-o regiune unde existau cunoştinţe destul de înaintate în domeniul metalurgiei extractive şi prelucrătoare.

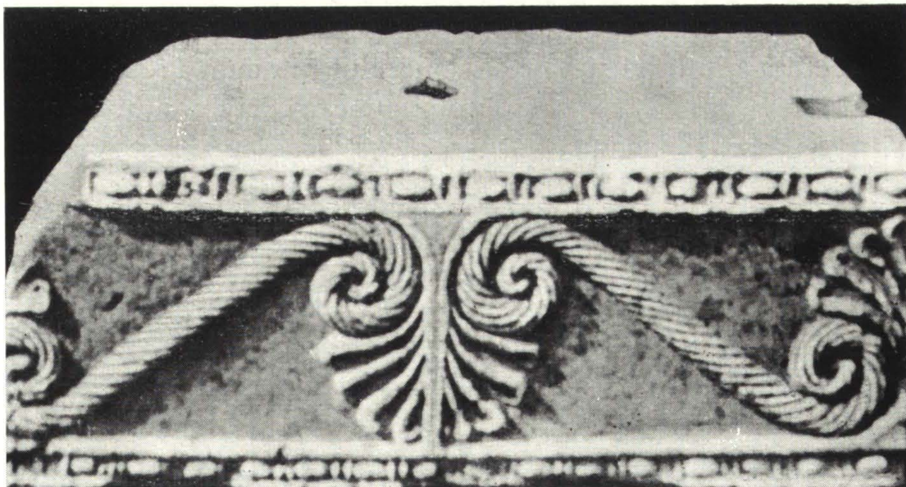
Folosirea agrafelor sau scoabelor din oţel pentru solidarizarea blocurilor de piatră constituie de fapt un exces de zel din partea constructorilor, întrucît folosirea fierului sudat, fără să fi fost tratat termochimic prin cimentare, ar fi dat rezultate la fel de bune în acest caz, unde nu intervine nici o uzură sau altă solicitare mecanică deosebită.

ELEMENTELE DE SOLIDARIZARE

Elementele de arhitectură sînt fixate printr-un sistem de coadă dublă de rîndunică și altele dreptunghiulare prin agrafe de legătură, unele mari din lemn sau piatră, iar altele mici din metal[1] (fig. 36 *a*, *b*, 37 38,).

a

b

Fig. 36 a, b. — Urmele lăcașelor de la agrafe de solidarizare și pene, la diferite piese: a, bloc de parament; b, bloc de friză superioară.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 39; A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi*, p. 464.

Fig. 37. — Bloc de cornișă văzut pe fața superioară, observîndu-se lăcașele agrafelor și linia care indică limita de amplasare la plumb a crenelurilor și parapetelor.

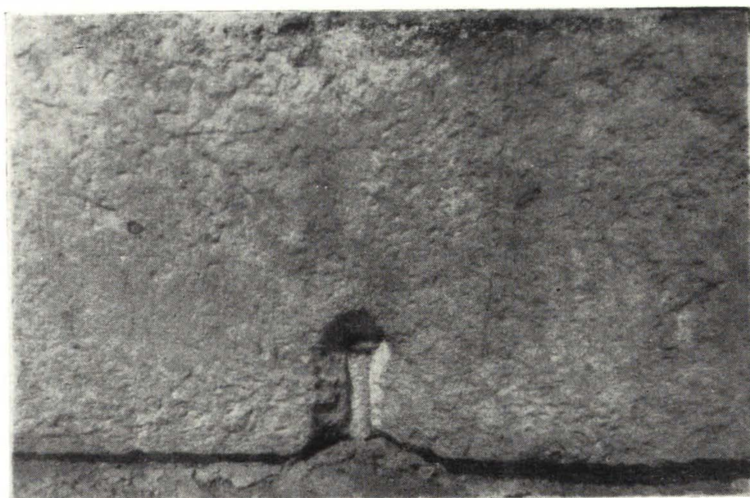

Fig. 38. — Detaliu la o cornișă, în care se distinge lăcașul cramponului (agrafei), precum și un rest din crampon.

S-au putut determina natura, forma şi mărimea agrafelor metalice la următoarele categorii de piese: soclu, cornişă, metope-pilaştri. Agrafele erau din fier învelit cu un strat relativ gros de plumb. Aceleaşi agrafe se foloseau la toate categoriile de piese enumerate pentru solidarizarea lor orizontală.

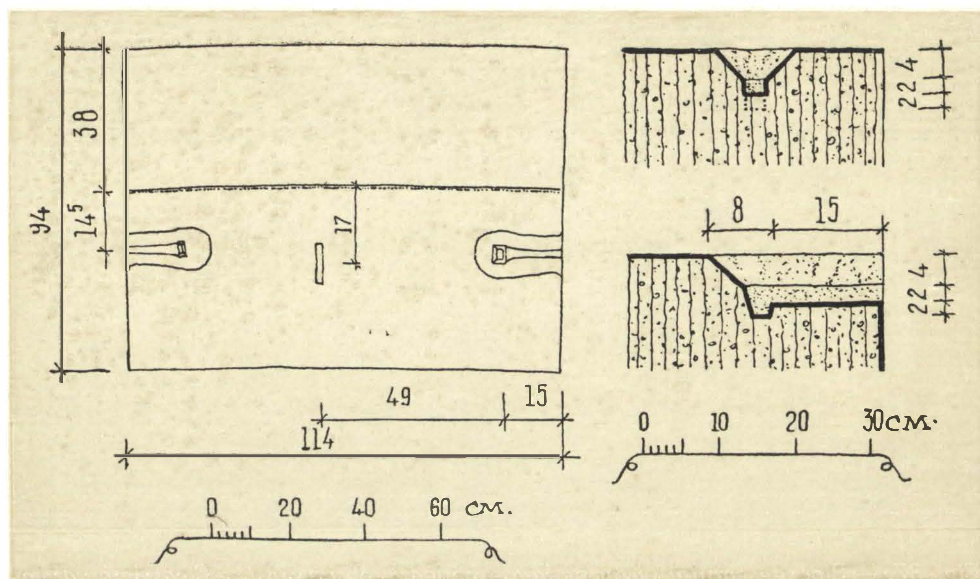

Fig. 39. — Vederea lăcaşelor pentru agrafe la o cornişă şi secţiune printr-un lăcaş.

Agrafele erau formate dintr-o bară dreptunghiulară de fier cu secţiunea 4/2 cm. Lungimea lor era totdeauna constantă şi anume de un pas roman (în jurul a 29,6 cm). Prezentăm faţa superioară cu lăcaşe de la o cornişă şi o secţiune printr-un lăcaş (fig. 39).

Trebuie observat că lăcaşul pentru agrafe avea o formă particulară: o escavaţie, de forma găvanului unei linguri, adîncă pe margini de 3,5 cm, iar în mijloc de 4,5 cm. În centrul acestei escavaţii se afla lăcaşul rectangular pentru primirea agrafei de 2 cm. Spre piesa vecină această escavaţie se îngusta, luînd forma unei caneluri exact de mărimea agrafei. Examinînd cîteva exemplare cu urme de agrafe (blocuri de soclu, cornişe şi pilaştri), am avut impresia că plumbul n-ar fi îmbrăcat iniţial miezul de fier al agrafei, ci că după ce agrafele de fier erau montate — ele fiind de dimensiuni mai mici decît lăcaşurile şi avînd colţurile mai lungi pentru a nu face contact direct cu piatra decît la colţuri, — se turna plumb pînă ce întregul lăcaş se nivela. În felul acesta numai capetele colţurilor de agrafe veneau în contact direct cu piatra, dar nu puteau fi atacate de apă sau aer datorită masei de plumb.

La solidarizarea blocurilor de soclu, cornişă, a metopelor şi pilaştrilor s-au întrebuinţat agrafe de dimensiuni şi formă identică. Folosirea agrafelor de

aceleaşi dimensiuni a favorizat nu numai asigurarea cantităţii necesare de materiale de către ateliere, dar şi montarea cu uşurinţă a acestor agrafe.

Menţionăm că solidarizarea la cornişă se făcea la o distanţă de 14 cm de linia trasată pentru indicarea alinierii crenelurilor şi pieselor de parapet.

D. PĂRŢILE COMPONENTE ALE EDIFICIULUI, STRUCTURA, MODUL ȘI ORDINEA LOR DE CONSTRUCŢIE

INVENTARUL PIESELOR CARE COMPUN EXTERIORUL VOLUMULUI CILINDRIC ȘI LOCUL UNDE S-AU AFLAT LA DATA DE 1 IUNIE 1960

Cercetările cu privire la ruina monumentului și elementele de construcţie, de arhitectură, ca și la cele cu rol decorativ — foarte variate după cum arată tabelul nr. 22 — ne-au dus la o serie întreagă de constatări din punct de vedere arhitectonic, ceea ce ne-a permis să determinăm fazele în care s-a succedat construcţia. Anume, rînd pe rînd, s-au realizat: fundaţia și turnul central, treptele, promenoarul, soclul, paramentul, friza inferioară etc.

Pentru o mai ușoară înţelegere a modului de construcţie pe etape, am întocmit cîte o secţiune pentru fiecare fază de lucru (pl. VI). La studiul fiecărui element, fie el de construcţie, de arhitectură sau cu rol decorativ, arătăm structura sa, subliniem caracteristicile esenţiale. O vedere perspectivă și o schiţă indică imaginea fiecărui element în parte.

Înainte de a face studiul diferitelor registre care alcătuiesc exteriorul corpului cilindric al monumentului, prezentăm un tabel-inventar al pieselor componente care sînt deosebit de importante din punct de vedere scenic şi decorativ (tab. nr. 22). Corespondenţa între numărul de inventar şi cel de succesiune este arătată în tabelul nr. 23.

În tabelul-inventar sînt cuprinse următoarele categorii de piese: metope (col. 2, 3, 4, 5), pilaştri (col. 6, 7), creneluri (col. 8, 9), blocuri de parapet (col. 10, 11), blocuri de friză inferioară (col. 12, 13), blocuri de friză superioară (col. 14, 15) şi blocuri de cornişă (col. 16, 17).

O statistică generală, sub forma unui tablou sintetic, va fi prezentată la sfîrşitul capitolului (cf. tab. nr. 45).

O evidenţă sigură a pieselor principale care compun corpul cilindric al edificiului şi suprastructura sa era absolut necesară, nu numai deoarece în cazul acestui monument a stăruit nejustificat legenda cu privire la pierderea mai multor piese, dar şi fiindcă s-a pus de multe ori şi în mod insistent problema restaurării, care presupune cunoaşterea unui cît mai mare număr de piese aparţinînd iniţial

Tabelul nr. 22

Inventarul principalelor piese care compun exteriorul volumului cilindric (în cm) [1]

Numărul de inventar	Lăţimea								Lungimea							
	metopei				pilastrului		crenelului		blocului de parapet		blocului de friză				blocului de cornişă	
	intregi	frag-mentare	citită pe blocul de friză		intreg	frag-mentar	intreg	frag-mentar	intreg	frag-mentar	inferioară		superioară		intreg	frag-mentar
			inferioară	superioară							intreg	frag-mentar	intreg	frag-mentar		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
Total	*54825,0*	*174,2*	*366,5*	*494,5*	*2053,6*	*117,50*	*2442,9*	*389,00*	*5103,5*	*1034,0*	*6662,7*	—	*4899,5*	*0,35*	*5073,0*	*1427,5*
1	115,5	—	—	—	56,5	—	116,0	—	—	81,5	179,0	—	178,0	—	112,0	—
2	117	—	—	—	57,5	—	121,2	—	136,5	—	174,0	—	180,0	—	144,0	—
3	115,4	—	—	—	60,0	—	—	65,00[2]	113,0	—	178,0	—	176,0	—	116,0	—
4	118,5	—	—	—	58,5	—	102,0	—	125,0	—	168,0	—	179,3	—	105,0	—
5	118,7	—	—	—	62,0	—	108,3	—	145,0	—	178,0	—	174,0	—	118,0	—
6	116 0	—	—	—	55,0	—	103,2	—	140,0	—	167,5	—	178,0	—	116,0	—
7	109,5	—	—	—	60,0	—	121,5	—	133,0	—	178,5	—	169,2	—	107,0	—
8	119,5	—	—	—	58,0	—	99,5	—	124,5	—	190,5	—	171,0	—	—	77,0
9	119,0	—	—	—	60,5	—	115,3	60,00	140,0	—	176,5	—	176,0	—	—	100,0
10	116,0	—	—	—	56,5	—	93,0	—	114,5	—	176,0	—	176,0	—	122,0	—
11	117,7	—	—	—	54,5	—	118,5	—	—	47,0	177,0	—	178,0	—	112,0	—
12	117,4	—	—	—	57,0	—	116,6	—	148,0	—	177,0	—	178,0	—	113,0	—
13	117,0	—	—	—	58,5	—	107,0	—	—	80,0	181	—	176,0	—	110,0	—
14	—	181	129,5	—	58,0	—	—	104,00	141,0	—	171,0	—	166,0	—	110,0	—
15	114,5	—	—	—	58,7	—	131,0	—	132,0	—	177,0	—	171,5	—	—	70,0
16	118,0	—	—	—	58,0	—	99,0	—	136,5	—	178,0	—	167,0	—	115,0	—
17	117,0	—	—	—	63,6	—	92,6	—	—	80,0	176,5	—	171,0	—	113,0	—
18	115,0	—	—	—	55,8	—	—	—	141,0	—	151,0	—	177,5	—	119,0	—
19	117,7	—	—	—	61,0	—	118,4	—	—	104,0	185,0	—	177,0	—	113,0	—
20	116,8	—	—	—	61,5	—	—	74,00	115,0	—	167,7	—	176,5	—	122,0	—
21	111,1	—	—	—	56,0	—	119,5	—	147,0	—	171,5	—	176,0	—	117,0	—
22	116,0	—	—	—	60,5	—	117,3	—	142,5	—	176,5	—	171,0	—	125,0	—
23	112,0	—	—	—	57,5	—	117,0	—	134,5	—	187,5	—	186,0	—	119,0	—
24	119,0	—	—	—	59,0	—	84,0	—	—	104,0	180,0	—	—	80,0	125,0	—
25	—	60,0[3]	—	124	62,5	—	129,5	—	153,0	—	164,0	—	181,5	—	119,0	—
26	114,7	—	—	—	57,0	—	112,5	—	128,0	—	—	80+79,5	176,0	—	119,0	—
27	110,0	—	—	—	57,0	—			139,0	—	180,0	—	174,0	—	105,0	—
28	122,5[4]	—	—	—	62,5	—			125,0	—	167,5	—	—	89,0	113,0	—
29	116,3	—	—	—	—	58,5[5]			—	60,0	167,0	—	173,0	—	110,0[6]	—
30	118,5	—	—	—	59,0	—			—	80,0	173,0	—	—	155,0[7]	134,0	—
31	118,0	—	—	—	60,0	—			—	74,5[8]	168,5	—	169	—	125,0	—
32	115,0	—	—	—	58,0	—			124,0	—	166,5	—		—	106,0	—
33	119,0	—	—	—	59,0	—			122,0	—	165,5	—			116,0	—

34	117,7	—	—	—	57,0	—			129,5	—	175,0	—			—	50,0
35	112,0	—	—	—	59,0	—			124,5	—	178,0	—			119,0	—
36	119,0	—	—	—	59,0	—			147,0	—	181,0	—			123,0	—
37	120,2	—	—	—		—			116,5	—	182,0	—			107,0	—
38	—	—	—	130					—	85,00	186.5	—			118,0	—
39	119,4	—	—	—					140,0	—	157,5	—			115,0	—
40	116,0	—	—	—					116,5	—	—	108.0			119,0	—
41	117,4	—	—	—					139,5	—					120,0[9]	—
42	119,7	—	—	—					130,5	—					124,0	—
43	117,7	—	—	—					119,0	—					106,0	—
44	113,0	—	—	—					—	75,00					—	104,0
45	115,0	—	—	—					113,0	—					—	140,0
46	118,0	—	—	—					—	52,00					73,0	—
47	119,1	—	—	—					141,00	—					—	67,5
48	117,2	—	—	—					110,0	—					—	98,0
49	110,0	—	—	—					145,0	—					103,0	—
50	122,8	—	—	—					112,0	—					—	50,0
51	—	—	123.0	—					—	39,00					—	57,0
52	—	—	114,0[10]	—					117,5	—					113,0	—
53	—	—	—	122,5					—	72,00[11]					111,0	—
54	—	—	—	118,0											—	117,0
55															122,0[12]	—
56															—	72,0
57															—	44,0
58															—	45,0
59															—	111,0
60															—	79,0
61															—	41,0
															—	105,0

[1] Indicarea locului unde se găseşte fiecare piesă este făcută în tab. nr. 26, iar corespondenţa între numărul de inventar al tuturor categoriilor de piese şi numărul de succesiune este oglindită în tab. nr. 23.

[2] Un fragment cu această dimensiune a fost descris de Tocilescu, dar s-a pierdut după 1895 (cf. Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 120, nr. 24).

[3] Un fragment cu această dimensiune a fost descris şi publicat de Tocilescu, dar s-a pierdut după anul 1895.

[4] Dimensiunea piesei ne-a fost comunicată de Muzeul arheologic din Istanbul, la 29 septembrie 1958.

[5] Pilastrul fiind parţial zidit în peretele cişmelei de la Adamklissi, dimensiunea este aproximativă.

[6] Dimensiune rezultată din însumarea lungimii fragmentelor din nr. 30 şi 31, ediţia I, deoarece se asamblează.

[7] Această piesă a avut în ediţia I nr. 32 şi înlocuieşte fosta piesă, care după sortul pietrei nu poate fi considerată ca provenind de la monument.

[8] Redăm numai dimensiunea fragmentului mai mare din dreapta (cf. fig. 250 a şi pl. VIII poz. 31). Celelalte — unul de la colţul superior, iar altul de la cel inferior din stînga — fiind mai mici, ne-am mulţumit cu descrierea şi reproducerea lor.

[9] Începînd cu nr. 42, se înregistrează blocurile sau fragmentele de cornişă dezvelite în incinta monumentului în anul 1960 (la fragmente s-a luat numai porţiunea în care s-a păstrat decoraţia). Am ţinut seama de numerotarea dată de Direcţia monumentelor istorice.

[10] Dimensiunea acestei metope a fost citită prin însumarea lungimii falţurilor încadratoare de metopă de la blocurile de friză inferioară nr. 53 şi 54.

[11] Acest fragment, care pînă în prezent n-a fost înregistrat, a fost identificat de noi în vara anului 1960. El face parte din piesa de parapet nr. 5 şi este de o rară importanţă (cf. p. 487—488 şi fig. 237 a).

[12] Această piesă, purtînd la noi nr. inv. 56, apare în inventarul Direcţiei monumentelor istorice la nr. 64. Am făcut această înlocuire deoarece sub nr. 56, Direcţia monumentelor istorice a înregistrat un bloc din soclu.

Tabelul nr. 23

Corespondența dintre numărul de inventar și numărul de succesiune al principalelor piese care învelesc corpul cilindric

Nr. de inven-tar	Numărul de succesiune pentru piesele aparținînd diferitelor categorii					
	Metope	Pilaștri	Blocuri de friză		Creneluri	Blocuri de parapet
			inferioară	superioară		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1	I	45	19	39	I	1
2	II	28	12	25	II	2
3	III	27	20	48	III [1]	3
4	IV	13	8	50	IV	30
5	V	30	15	54	V	4
6	VI	8	28	28	VI	6
7	VII	7	41	3	VII	7
8	VIII	50	40	13	VIII	8
9	IX	53	38	5	IX	9
10	X	54	39	34	X	10
11	XI	1	48	9	XI	11
12	XII	41	36	29	XII	12
13	XIII	3	42	36	XIII	13
14	XIV	36	9	23	XIV	14
15	XV	6	4	15	XVIII	15
16	XVI	14	10	17	XVI	16
17	XVII	34	46	11	XVII	17
18	XVIII	38	49	32	XV	18
19	XIX	49	53	47	XIX	19
20	XX	4	43	26	XX	20
21	XXI	32	45	31	XXI	21
22	XXII	5	23	20	XXII	22
23	XXIII	24	26	38	XXIII	23
24	XXIV	44	34	18	XXIV	24
25	XXV	52	18	53	XXV	25
26	XXVI	11	31	42	XXVI	26
27	XXVII	15	30	45		27
28	XXVIII	31	27	1		28
29	XXIX	37	6	41		44
30	XXX	25	32	51		36
31	XXXI	9	5	9		31 [2]
32	XXXII	20	1	7		32
33	XXXIII	43	2			33
34	XXXIV	40	22			34
35	XXXV	47	3			35
36	XXXVI	46	51			29
37	XXXVII		50			37
38	LI		16			38
39	XXXVIII		13			39
40	XXXIX		17			40
41	XL					41
42	XLI					42
43	XLII					43
44	XLIII					44
45	XLIV					45
46	XLV					46
47	XLVI					47
48	XLVII					48
49	XLVIII					49
50	XLIX					50
51	L					51
52	LII					52
53	LIII					5
54	LIV					54

[1] Un fragment a fost descris de Grigore Tocilescu și s-a pierdut între timp.

[2] Piesa, sub forma a două fragmente de stînga de dimensiuni mici și a unuia de dreapta de dimensiune mare, avînd ca ornament de racordare o canelură, descoperit în primăvara anului 1960. Fragmentul publicat în ediția I fiind de centru, l-am considerat atipic și nu l-am mai clasificat, el putînd aparține oricărui element de parapet cu ornament în cerc.

operei. Din acest al doilea punct de vedere, tabelul-inventar pe care îl prezentăm indică o situaţie îmbucurătoare în privinţa numărului şi procentului pieselor existente. Iată care este situaţia (tab. nr. 24):

Tabelul nr. 24

Numărul şi procentul pieselor principale

Categoria piesei	Numărul total al pieselor la origine	Piese existente la 1 decembrie 1960					Piese % lipsă	
		întregi	%	fragmentare	%	Procentul întrunit %		
Metope	54	47	87	2[1]	3,7	90,7	5	9,2
Pilaştri	54	35	66	1	—	66,6	18	34
Creneluri	26	22	84,6	3	11,5	96,1	1	3,8
Piese de parapet	52	39	75	13	25	100	—	—
Blocuri de friză inferioară	54	38	75	2	3,6	78,6	14	25
Blocuri de friză superioară	54	29	59,2	2	3,8	63	23	40,8
Blocuri de cornişă	84[2]	42	50	20	23,83	73,83	22	26

[1] Fragmentul din metopa nr. XXV descris de Grigore Tocilescu şi pierdut după ce a fost publicat, l-am considerat cunoscut, deoarece i se ştie atît imaginea, cît şi dimensiunea.

[2] Cifra este relativă, fiind evaluată în funcţie de medie raportată la perimetrul monumentului.

Tabelul de mai sus ne arată în mod cu totul limpede că sîntem în posesia aproape totală a celor mai importante piese care alcătuiesc exteriorul corpului cilindric. Această situaţie devine şi mai îmbucurătoare, dacă ne referim la caracterul pe care-l are fiecare categorie de piese în parte. Există două categorii de piese, după caracterul de piesă unică sau de piesă de serie stereotipă pe care-l au: în prima categorie intră metopele, crenelurile şi piesele de parapet, iar în a doua, blocurile de friză inferioară şi superioară, pilaştrii şi blocurile de cornişă.

Trecînd la examinarea pe registre a pieselor, ţinînd seama de cele două categorii, se pot face unele observaţii utile.

Din cele 54 metope, în momentul de faţă cunoaştem un număr impunător de piese întregi (47) şi numai două fragmentare, ceea ce înseamnă, că de fapt avem indicii despre scenele a 90,7% din metope. Dar referitor la aceste piese, tabelul nr. 22 ne mai indică şi alte elemente deosebit de importante: la coloana 4 și 5 poziţiile 14, 25, 38, 51, 52, 53, şi 54 se dau lăţimile unor metope citite după falţurile unor blocuri de friză superioară sau inferioară [1]. În urma acestui fapt, cunoaştem dimensiunea exactă a celor 54 metope.

În ceea ce priveşte crenelurile, procentul celor existente întregi sau fragmentare este foarte ridicat (96,1%), căci în realitate lipseşte doar o singură piesă, cea de-a doua lipsă fiind cunoscută din descrierea lui Gr. Tocilescu. Nu

[1] Cf. detalii la p. 253, 254, 277, 278, 282, 284.

putem să nu ţinem seama de fragmentul din crenelul descris de Tocilescu şi pierdut între timp, ca şi în cazul singurului fragment din metopa nr. XXV.

Piesele de parapet cu scene individuale se cunosc în proporţie de 100⁰/₀ dacă punem la socoteală atît pe cele întregi cît şi pe cele fragmentare.

Din cele mai sus, reiese că tocmai categoria de piese cu subiecte unice este reprezentată în aşa fel, încît nu se poate pune problema necunoaşterii în esenţă a sensului narativ al scenelor de pe monument, lipsurile fiind cu totul neglijabile.

În ceea ce priveşte categoria de piese cu subiect stereotip, subliniem că el este pur decorativ pentru toate categoriile rămase: pilaştri, blocuri de friză inferioară şi superioară şi blocuri de cornişă.

Pe baza cifrelor cuprinse în tabelul inventar al pieselor, am calculat media dimensiunilor de bază pentru fiecare categorie în parte. Aceste medii sînt folosite la o serie de calcule, unele chiar cu anticipaţie faţă de acest subcapitol. Mediile categoriilor de piese din tabelul inventar nr. 22 sînt calculate după cum urmează (tab. nr. 25):

Tabelul nr. 25

Mediile unor categorii de piese

Categoria piesei	Numărul total al pieselor la origine	Numărul pieselor întregi la care se calculează media	Valoarea totală a dimensiunii pieselor întregi considerate		Media obţinută
			lăţime	lungime	
Metope	54	54[1] (*col.* 2 + *col.* 4-5)	6343,5	—	117,47
Pilaştri	54	35	2053,6	—	58,70
Creneluri	26	22	2442,9	—	111,04
Blocuri de parapet	52	39	—	5103,5	130,85
Blocuri de friză inferioară	54	38	—	6632,7	174,56
Blocuri de friză superioară	54	29	—	4899,5	174,99
Blocuri de cornişă	84	44	—	5073,0	114,95

[1] Pentru motivele indicate la p. 173, 230, 259, lăţimea metopelor citită după lungimea falţurilor unor blocuri de friză superioară sau inferioară s-a considerat ca reală.

În ceea ce priveşte locul în care au fost găsite piesele înregistrate în tabelul inventar nr. 22 la data de 1 iunie 1960, el a fost indicat în tab. nr. 26, în continuarea datelor înscrise în ediţia I. Noul tabel oglindeşte de fapt o nouă situaţie numai în ceea ce priveşte numărul pieselor, iar nu şi al locului unde au fost identificate. N-ar fi exclus ca în viitor să se mai găsească piese din categoria celor cuprinse în tabelul inventar nr. 22.

Piesele care compun exteriorul corpului cilindric nu prezintă toate aceeaşi importanţă pentru cunoaşterea imaginii cît mai fidele a monumentului. Unele

din ele au un profil relativ simplu şi stereotip, altele (blocurile de friză inferioară şi superioară, metopele, pilaştrii, piesele coronamentului) prezintă decoraţii şi scene, a căror cunoaştere este absolut necesară pentru a determina cît mai exact

Tabelul nr. 26

Indicarea locului unde se află principalele elemente care îmbracă exteriorul corpului cilindric (la 1 iulie 1960)

Unde se află piesa		Specificarea piesei şi numărul de ordine						
		Metopa nr.	Crenelul nr.	Elementul de parapet nr.	Blocul de friză inferioară nr.	Blocul de friză superioară nr.	Pilastrul nr.	Blocul de cornişă nr.
(1)		(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
În incinta monumentului		—	—	1—8, 10—17, 19, 21—23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 41—44,46, 48, 52	16	20—28	14—21	1—38
În comuna Adamklissi	*a)* la moară	—	—	—	—	—	22	—
	b) la cişmeaua de jos	—		—	25,35—37	29	23—24,29,30	—
	c) la fîntina lui T. Paşca	—	—	—	33	—		—
În alte localităţi	*a)* la cişmeaua din cîmp de la Deleni	—	—	—	17	30	25	—
	b) la cişmeaua din pădurea Debebalu, satul Adincata, comuna Alimanu	—	—	—	19—22	—	26, 27	—
	c) la Muzeul din com. V. Roaită	—	—	—	27	—	28	—
	e) la Bucureşti	I—XXIV, XXVI—XXVII, XXIX—XLIX	I—II, IV—XXVI	9, 18, 20, 24, 27, 35, 38, 39, 47,49,50	1—15	1—19	1—13	39 40
	f) la cişmeaua şi fîntîna din satul Zorile	—	—	—	18, 34, 38	—	—	—
	g) la cişmeaua din comuna Şipote	—	—	—	23	—	—	—
	h) în cimitirul comunei Fîntîna Mare (Başpunar)	—	—	—	24	—	33	—
	i) La cişmeaua din pădurea Cuciuc Hagi, satul Rarîştea, com. Ion Corvin	—	—	—	28—32	32	—	—

Tabelul nr. 26 *(continuare)*

Unde se află piesa (1)	Specificarea piesei şi numărul de ordine: Metopa nr. (2)	Crenelul nr. (3)	Elementul de parapet nr. (4)	Blocul de friză: inferioară nr. (5)	Blocul de friză: superioară nr. (6)	Pilastrul nr. (7)	Blocul de cornişă nr. (8)
j) la cişmeaua din satul Abrud.	—	—	—	—	—	—	41
k) la Istanbul	XXVIII	—	—	—	—	—	—
l) în cimitirul din satul Bechter	—	—	—	—	—	—	30
m) la fîntîna din comuna Deleni	—	—	—	—	—	36, 37	—
n) în hotarul Rasovei	—	—	—	—	—	35	—
o) lîngă cişmeaua din satul Cucuruz	—	—	—	39,40	—	—	—
p) prag la intrarea în curtea bisericii Rariştea	—	—	—	26	—	—	—

aspectul originar al trofeului. Piesele din această a doua categorie sînt într-o strînsă corelaţie, care se exprimă matematic (cf. pl. VII.)

Deşi atît de valoroase, cercetătorii anteriori nu ne-au prezentat o statistică a pieselor care compun exteriorul corpului cilindric. Ei s-au mulţumit cu descrierea metopelor şi cu indicarea numărului lor, al pilaştrilor, crenelurilor şi blocurilor de parapet. În ediţia I a acestei lucrări am prezentat un tablou estimativ al tuturor pieselor care alcătuiesc partea vizibilă a monumentului şi pe care-l redăm acum completat. Pe lîngă piesele înregistrate în ediţia anterioară, au mai ieşit la iveală şi alte materiale importante. Vom enumera mai jos aceste piese specificînd de cine au fost identificate, pentru cele depistate sau identificate de noi însă, numai în cazul cînd este vorba de anul 1960.

Pilaştri: nr. 29 identificat de noi, piesa fiind zidită în peretele cişmelei de la Adamklissi; nr. 30 identificat de noi la cişmeaua din comuna Adamklissi. Piesele 29 şi 30 înlocuiesc doi pilaştri socotiţi în ediţia I în mod greşit ca fiind la cişmeaua din pădurea Cuciuc Hagi. Piesele nr. 31 şi 32 s-au descoperit cu ocazia degajărilor din jurul monumentului. Pilastrul nr. 33 a fost descoperit de Paul Petrescu, în cimitirul turcesc de la Fîntîna Mare (Başpunar). Pilastrul nr. 34 a fost descoperit de ing. Septimiu Tilicea, directorul S.M.T.-ului din Adamklissi, la hotarul dintre Rasova şi satul Haţeg, în punctul «La coada bălţii ». Pilaştrii nr. 35 şi 36 au fost descoperiţi de Dumitru Mocanu, paznicul cetăţii Tropaeum Traiani, la o fîntînă din comuna Deleni.

Piese de parapet: fragmentele de parapet nr. 31, 51, 53 dezvelite cu ocazia aceloraşi săpături şi degajări, de Petre Aurelian şi Mihai Sînpietru.

Piese de friză inferioară: piesa nr. 24 identificată de Paul Petrescu în cimitirul turcesc din comuna Fîntîna Mare (Başpunar); piesa nr. 25 a fost identificată la cişmeaua din comuna Adamklissi; această piesă a fost înregistrată de Comisia monumentelor istorice sub nr. T. 23, la categoria pilaştrilor; piesa nr. 26, care constă din două fragmente, a fost semnalată de preşedintele gospodăriei agricole din satul Rariştea, Niculae Petre, şi preşedintele sfatului popular, Enache Ilie; piesa nr. 34 a fost identificată în anul 1959 la o fîntînă din satul Zorile (Cherim Cuiuc) de către Dumitru Mocanu, paznicul cetăţii Tropaeum Traiani; piesa nr. 35 a fost identificată în primăvara anului 1960 la cişmeaua din comuna Adamklissi; piesa nr. 36, zidită cu partea nedecorată în afară la cişmeaua din comuna Adamklissi, a fost demontată şi fotografiată (partea decorată) de noi; piesa nr. 37 a fost identificată în primăvara anului 1960 la cişmeaua din comuna Adamklissi — unde servea ca acoperitoare a vînei de apă — de Dumitru Mocanu; piesa nr. 38 a fost identificată în primăvara anului 1960 la o fîntînă din satul Zorile, de arheologul Petre Aurelian; piesele nr. 39 şi 40 au fost semnalate de către săteanul Marin Vulpe, lîngă cişmeaua din satul Cucuruz şi identificate de noi. Inventarierea materialului din partea Direcţiei Monumentelor Istorice s-a făcut de arhelogul Radu Florescu.

Piese de friză superioară: piesa nr. 29 a fost descoperită în incinta monumentului de Petre Aurelian şi Mihai Sînpietru (în tabloul nostru inventar această piesă înlocuieşte un bloc greşit interpretat de noi în ediţia I ca fiind o piesă de friză superioară).

Piese din cornişă: piesa nr. 30 a fost descoperită de noi şi de tractoristul Flueraru Ion din Adamklissi în cimitirul vechi turcesc din satul Bechter.

1. FUNDAŢIA ŞI UMPLUTURA CORPULUI CILINDRIC

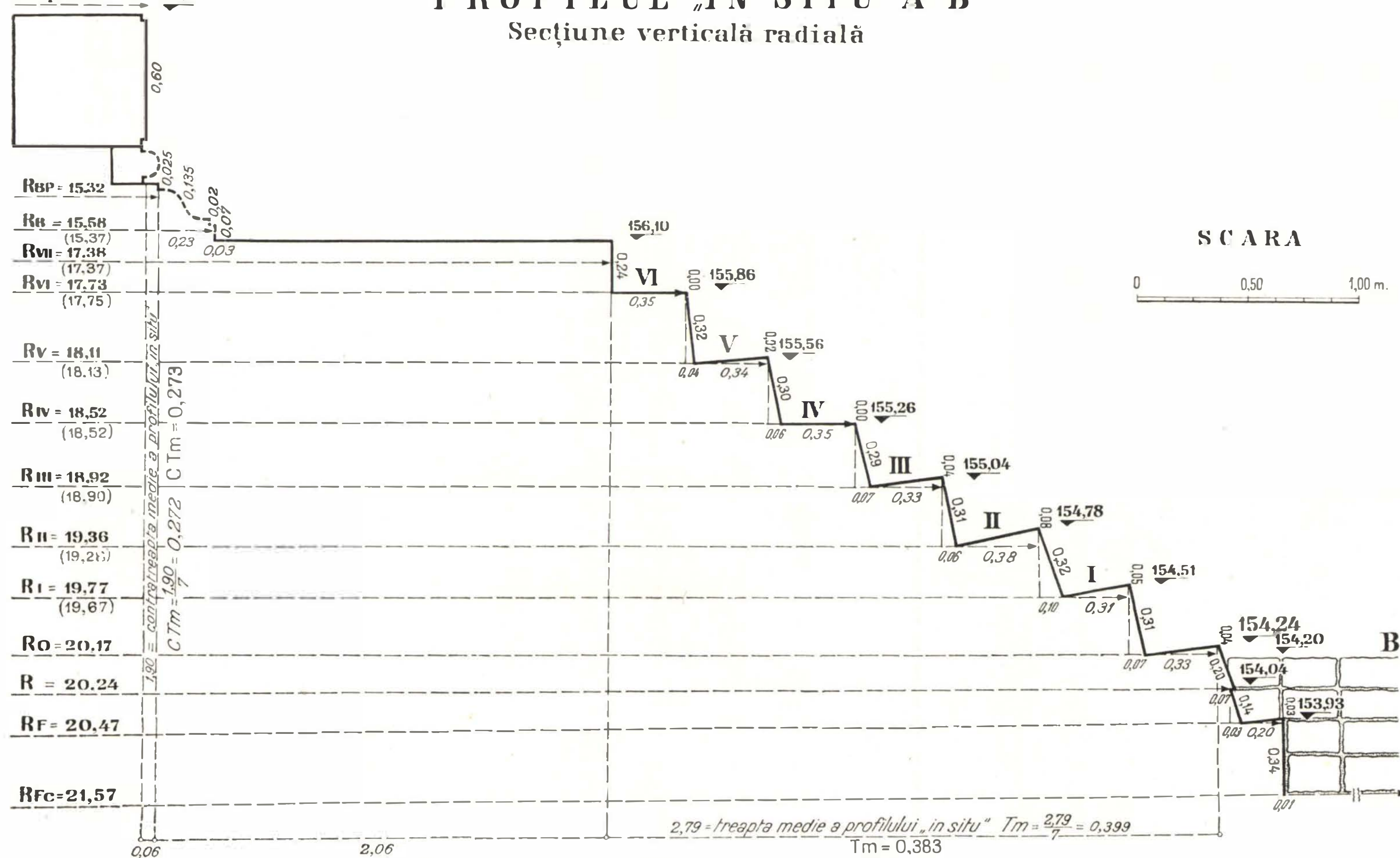
Amplasarea monumentului. Trofeul este aşezat pe spinarea unui deal dominant, desigur cu scopul de a putea fi văzut de la mari depărtări.

În antichitate el era legat de cetatea Tropaeum Traiani printr-un drum săpat în deal, al cărui culoar se mai poate distinge şi astăzi destul de uşor. Contemporaneitatea monumentului cu această cetate, care de altfel îi poartă şi numele, este de altfel atestată şi documentar. Monumentul are legătură şi cu mausoleul din apropiere, dar numai noi săpături ar putea arăta în ce raport cronologic stau aceste construcţii.

Locul ales corespunde şi din punct de vedere geologic, după cum a stabilit geologul Mircea Chiriac, stratul de loess putînd suporta sarcini mari de construcţie (pînă la 2,5 kg pe cm^2).

Fig. 40. — Porţiunea în care Gr. Tocilescu a demontat treptele, în afară de ultima, în scopul cercetării fundaţiei. Blocul de sus din dreapta este un bloc cu început de ornament de cornişă, zidit la nivelul şi în spatele soclului.

Cifrele din paranteze reprezintă dimensiunile medii calculate conf. tablourilor 12, 13 şi 18.

Fig. 41. — Secţiune prin parament — soclu — promenoar — trepte.

a) *Turnarea fundației.* În groapa de fundaţie, a cărei suprafaţă era mărginită de circumferinţa a două rînduri de trepte sub nivelul solului, s-a turnat beton ciclopean pînă la nivelul solului.

Gr. Tocilescu și colaboratorii săi au făcut un sondaj pentru a determina profunzimea fundaţiei. În acest scop, s-a procedat la ridicarea treptelor — în afară de primul rînd (fig. 40) — întocmind cu această ocazie un profil[1]. Un profil soclu-trepte am efectuat și noi (fig. 41).

Fig. 42. — Betonul ciclopean așa cum arată în ruină

b) *Umplutura la nivelul treptelor și al corpului cilindric.* După așezarea pe toată lungimea cercului a primului element exterior de construcţie (treaptă, soclu, bloc de parament etc.) care servea drept cofrag, se turna beton ciclopean și apoi se nivela perfect umplutura.

Montarea elementelor de construcţie. Așezarea exterioară a elementelor de construcţie, de arhitectură sau decorative, care serveau după cum am văzut drept cofrag, se făcea prin ridicarea la verticală și ușoară balansare pe orizontală.

Umplutura și unitatea construcţiei. Cercetările făcute de Gr. Tocilescu și colaboratorii săi n-au mers atît de departe încît să explice structura materialului și liantului folosit. La fundaţie și umplutură s-a folosit betonul ciclopean; în

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 10.

Fig. 43. — Detaliu cu blocuri masive in situ *în sectorul unde a demontat scările Gr. Tocilescu, un bloc cu începutul de ornament de cornişă. Piatra cea mai de sus, aşezată chiar la temelia corpului cilindric, la nivelul şi în spatele soclului, este parţial sculptată.*

betonul de legătură s-au folosit adaosuri hidraulice de calitate bună. Alcătuirea gradată de la bază în sus a betonului ciclopean și a betonului de legătură arată că lucrarea s-a executat într-o singură etapă. Pe de altă parte, folosirea chiar în umplutura din fundaţie a deșeurilor provenite din prelucrarea pietrelor de construcţie ne arată că încă la turnarea ei, o bună parte din materialul destinat construcţiei era lucrat. Blocul decorat parţial ca o cornişă şi neterminat folosit în construcţie demonstrează acest fapt (fig. 43).

2. TURNUL CENTRAL [1]

Turnul central este o construcţie în complexul edificiului, iar nu una preexistentă cum presupunea Silvio Ferri[2]. Acest turn apare în secţiune aproape pătrat, cu diagonalele orientate către punctele cardinale. Laturile turnului au fost determinate și de Gr. Tocilescu[3]. La nivelul secţiunii de sus, noi am determinat pentru laturi următoarele valori:

a) Latura orientată spre N-NE

Tabelul nr. 27

Punctul *	x	y
113	5305,32	3866,42
111	5311,06	3859,33
Δ	5,74	7,09

* Vezi tabelul inventar de coordonate și planul de detaliu al ruinei monumentului.

$$L_{N\text{-}NE} = \sqrt{5{,}74^2 + 7{,}09^2} = \sqrt{32{,}95 + 50{,}27} = \sqrt{83{,}22} = 9{,}12 \text{ m.}$$

b) Latura orientată spre S-SE

Tabelul nr. 28

Punctul	x	y
111	5311,06	3859,33
110	5303,98	3852,95
Δ	7,08	6,38

$$L_{S\text{-}SE} = \sqrt{7{,}08^2 + 6{,}38^2} = 50{,}13 + 40{,}70 = \sqrt{90{,}83} = 9{,}53 \text{ m.}$$

[1] Măsurătorile topografice și redactarea datelor privind turnul central (p. 182—188) efectuate de ing. Sylviu Comănescu.

[2] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 383.

[3] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 60.

c) Latura orientată spre S-SV

Tabelul nr. 29

Punctul	x	y
110	5303,98	3852,35
112	5297,36	3859,73
Δ	6,62	6,78

$$L_{S\text{-}SV} = \sqrt{6{,}62^2 + 6{,}78^2} = \sqrt{43{,}82 + 45{,}97} = \sqrt{89{,}79} = 9{,}48 \text{ m.}$$

d) Latura orientată spre N-NV

Tabelul nr. 30

Punctul	x	y
112	5297,36	3859,73
113	5305,32	3866,42
Δ	7,92	6.69

$$L_{N\text{-}NV} = \sqrt{7{,}92^2 + 6{,}69^2} = \sqrt{62{,}73 + 44{,}76} = \sqrt{107{,}49} = 10{,}37 \text{ m}$$

Turnul central în secţiunea superioară apare, din punct de vedere geometric, ca un patrulater, foarte apropiat de un pătrat. Media laturilor patrulaterului este:

$$L_m = \frac{9{,}12 + 9{,}53 + 9{,}48 + 10{,}37}{4} = 9{,}63 \text{ m.}$$

Înălţimea turnului de secţiune pătrată este de (vezi tab. nr. 8 și 10):

$$L_n = 166{,}55 - 153{,}89 = 12{,}66 \text{ m.}$$

De la această cotă turnul își schimbă forma secţiunii din pătrat în cerc, cu raza de 4,63 m. Menţionăm că cercul nu este cu centrul în punctul de intersecţie al diagonalelor pătratului, așa cum ar fi fost normal, ci este deaxat. Această deaxare se explică, probabil, ca o corectare a axului monumentului, care s-a făcut cînd s-a ajuns la el sus, deviat datorită unei erori de execuţie. În același mod se explică și faptul că laturile pătratului nu sînt egale între ele. Ca mod de construcţie, turnul este constituit din rînduri alternante de blocuri mari de piatră cioplită avînd forma de paralelipiped și rînduri de beton ciclopean. Rîndul VIII, de pildă, este un rînd cu beton. Rîndurile de blocuri de piatră sînt legate între ele cu mortar. Rîndurile de beton ciclopean sînt mărginite pe laturi tot cu blocuri de piatră cioplită în formă paralelipipedică, în așa fel că, acestea îndeplinind și rolul de cofraj, betonul s-a turnat direct în spaţiul ce le mărginea.

Pe latura de la S-SE între rîndul IV și III (numărate de jos în sus) se găsesc practicate două găuri orizontale cu secţiunea pătrată (cu latura de cca. 35 cm). Amplasarea găurilor este în partea mediană a laturii la distanţă de cca. 1,50 m una de alta, lungimea lor fiind de peste 5 m (numai atît s-a putut măsura). Probabil că ele sînt străpunse pînă la latura opusă. Amplasarea acestor găuri între rîndul IV și III nu este întîmplătoare, deoarece tavanul lor este format dintr-un rînd de blocuri de piatră (rîndul IV). Nu se cunoaște rolul acestor găuri, dar se pare că ar fi servit la însăși construcţia turnului, la schelărie (Comănescu-Florescu), dacă bineînţeles se vor mai găsi și altele la nivele convenabile.

Sub rîndul I (fig. 44, 46) de blocuri, tot pe latura S-SE, se găsește o galerie.

De la cota 166,55 m turnul se continuă în sus cu o secţiune circulară (raza de 4,63 m), care avea rolul să facă racordarea dintre turn și acoperișul tronconic al monumentului, ca apoi să se continue mai sus, cu o porţiune ce avea secţiune hexagonală. Această porţiune purta inscripţia și friza cu arme (latura hexagonului de cca. 3,50 m). Peste acestea, ar fi fost o platformă pe care se aflau statuile prizonierilor și trofeul.

Construcţia și existenţa turnului se poate justifica astfel:

Turnul a avut rolul de construcţie ajutătoare la realizarea monumentului. Pentru construirea lui nu a fost nevoie de schelă. Blocurile de piatră de ordinul sutelor de kilograme, gata cioplite la dimensiuni convenabile, erau ridicate pe laturile exterioare ale turnului cu ajutorul unor scripeţi agăţaţi de capătul unor bîrne de lemn fixate pe platforma lucrului, în punctul cel mai de sus al construcţiei în acel moment. Blocurile de piatră, o dată ridicate, prin mici deplasări pe orizontala platformei, erau așezate definitiv la locul lor. În acest mod s-a realizat fiecare rînd în parte, unele numai din blocuri, altele completate și cu beton ciclopean. Modul acesta simplu de construcţie are avantajul că nu necesită transporturi dificile pe orizontală a pieselor grele, ci numai transporturi pe verticală, care nu reprezentau o dificultate tehnică insurmontabilă.

Trofeul. O dată turnul terminat, s-au ridicat blocurile de piatră ale trofeului, gata cioplite, utilizînd același sistem, dar probabil în două etape. Au fost ridicate la început pînă la platforma hexagonală (cea mai de sus) a turnului și apoi de aici în sus. Pentru așezarea și montarea blocurilor trofeului s-a utilizat și o schelă de lemn, ceva mai înaltă decît trofeul, montată de la nivelul cel mai de sus al platformei hexagonale. După terminarea construcţiei trofeului și după demontarea schelei de lemn, au fost ridicate prin același sistem și statuile prizonierilor, iar prin mici deplasări pe orizontală, prin balansare, au fost așezate la locul lor.

Turnul formează partea centrală a monumentului și reprezintă partea constructivă ce suportă sarcina unitară cea mai mare a construcţiei. În adevăr, masa turnului este construită în cea mai mare parte din blocuri masive de piatră, ce au o greutate volumetrică mai mare decît a betonului ciclopean. Peste turn se

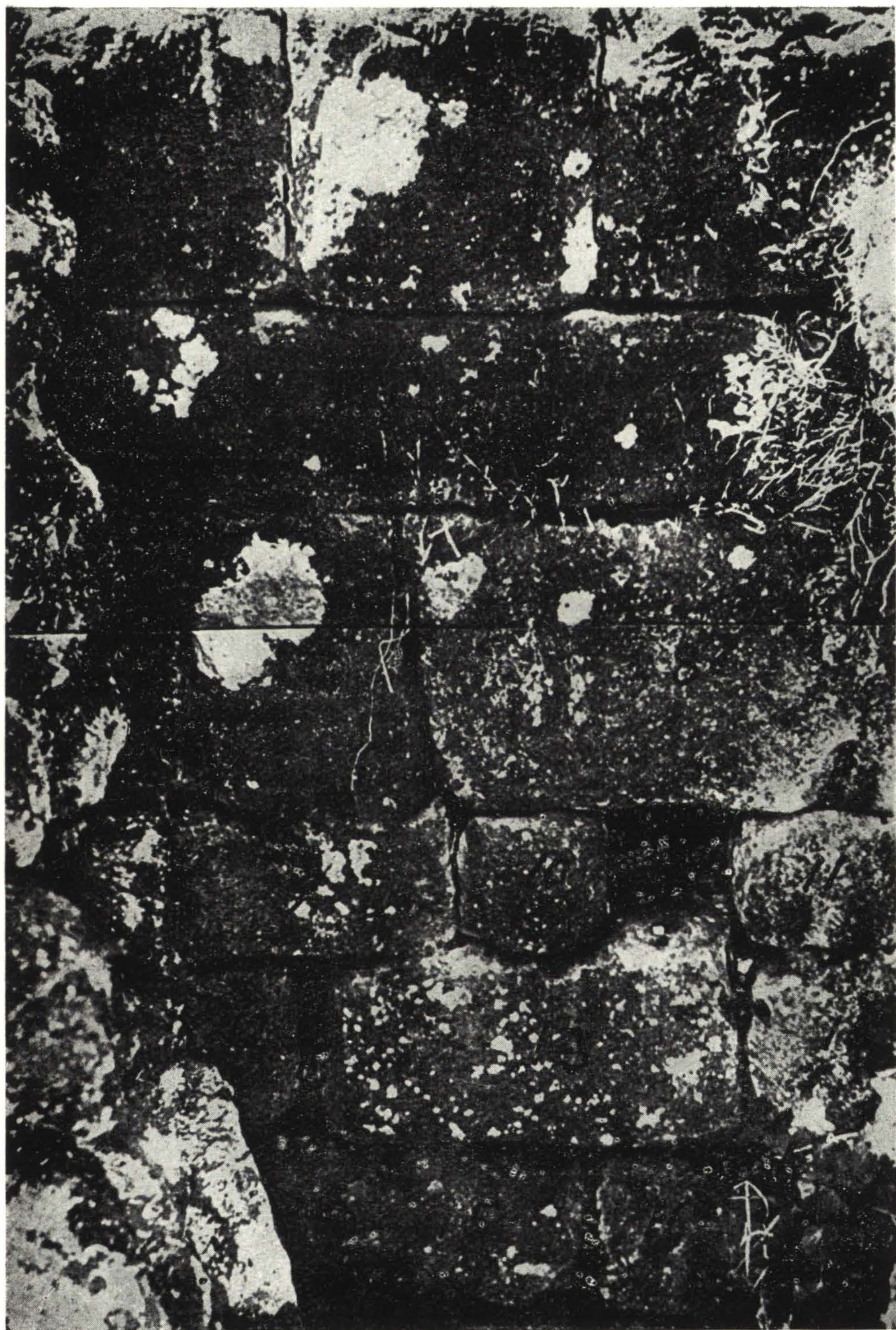

Fig. 44. — Peretele de sud-est al turnului la nivelul vechiului sondaj, după Silvio Ferri.

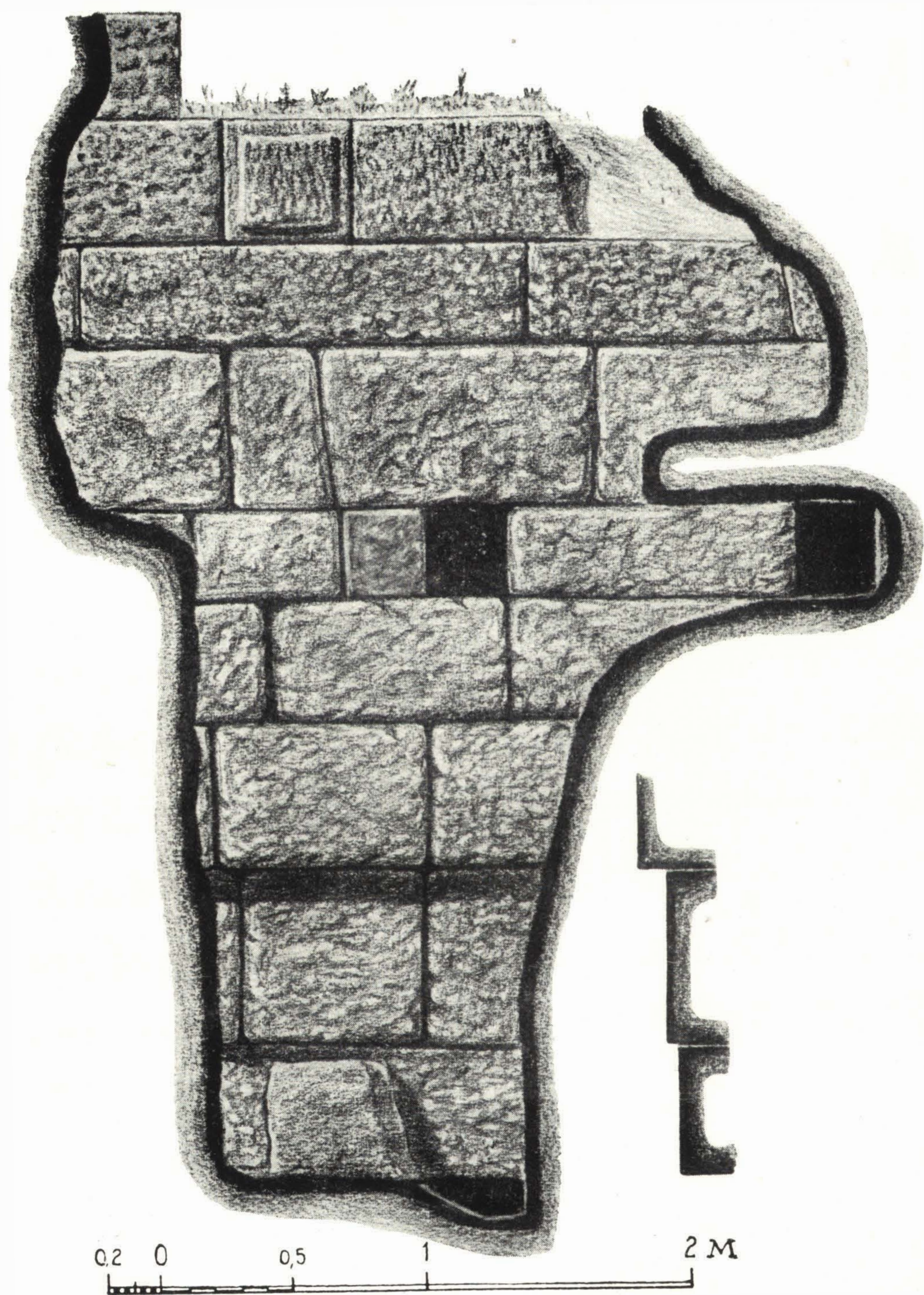

Fig. 45. — Vederea peretelui turnului central cu retragerea unor pietre.

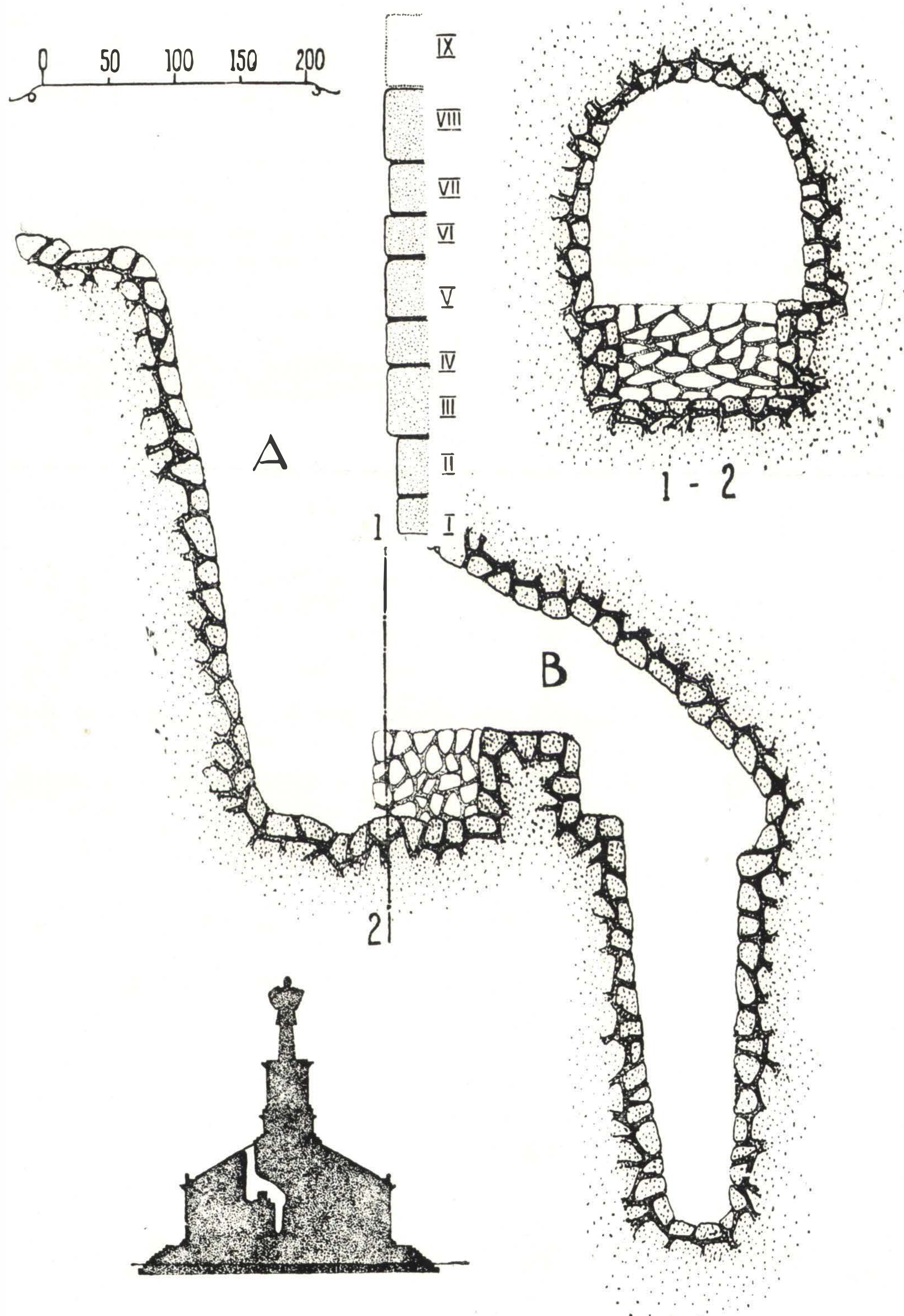

Fig. 46. — Secţiune prin puţul (A) şi galeria (B) descoperite în luna octombrie 1958.

află statuile prizonierilor cît și colosul trofeului, care sînt numai din blocuri masive de piatră. După calcule aproximative, în ipoteza că întregul turn este masiv, ar avea un cubaj de cca. 1600 mc, ceea ce revine în greutate cca. 2000 tone (socotind greutatea volumetrică a pietrei masive la 2500 kg/mc și a betonului ciclopean la 1700 kg/mc). Apreciind statuile prizonierilor cît și trofeul la cca. 160 tone, se poate considera că greutatea totală a turnului ar fi de cca. 2160 tone. Această sarcină, repartizată pe toată talpa turnului (în ipoteza că se menţine aceeași secţiune pătrată pînă în fundaţie), transmite solului o presiune de 2,5 kg/cm².

3. TREPTELE

În număr de șase, ele înconjură de jur-împrejur clădirea (fig. 47—50). Pentru a li se da o pantă de scurgere, au fost cioplite, avînd în secţiune o formă geometrică particulară (fig. 52). Faţa contratreptei era cioplită după linia arcului de cerc pe care trebuia să-l facă conform rangului de treaptă considerat. La suprapunerea pietrelor se observă o linie de marcaj ceva mai sus de punctul de înclinare. După lungime, pietrele variază între 2 m și 0,90 m. La prima treaptă s-au folosit 104 blocuri, ceea ce înseamnă că la perimetrul de 123,15 m, fiecărui bloc îi revine o lungime medie de 118,0 cm. Lăţimea lor este aceeași de la rînd la rînd, sau cu variaţii mici. Aceasta face ca aspectul celor șase rînduri de trepte să fie armonios. La primele trei rînduri de trepte se observă o înclinare spre interior. Din cauza înclinării spre interior, apa nu avea pantă de scurgere și de aceea pe trepte, din loc în loc, s-au făcut mici jgheaburi de scurgere (fig. 51). N-ar fi exclusă o tasare. S-ar părea însă că prelungirea liniilor treptelor converg spre puncte de perspective de pe un cerc imaginar (ing. Sylviu Comănescu). De altfel, canelurile de scurgere au patina corpului treptelor (Florescu). Problema nu poate fi însă rezolvată decît prin cercetări speciale, care să ţină seama de rezistenţa loessului pe cm².

La solidarizarea treptelor s-a folosit un liant, care n-a fost analizat, dar care — după noi — are aceeași compoziţie ca și betonul folosit la masa din corpul cilindrului monumentului.

Numărul blocurilor existente *in situ* pentru fiecare rînd de treaptă este următorul:

— la treapta I ... 104
— la treapta a II-a... 109
— la treapta a III-a... 89
— la treapta a IV-a... 76
— la treapta a V-a... 81
— la treapta a VI-a... 69

Numărul total al blocurilor se ridică la 532 bucăţi.

Fig. 47. — Treptele. Vedere de la vest.

Fig. 48. — Treptele. Vedere de la est.

În legătură cu starea de conservare a treptelor se impune o remarcă: ele nu sînt rupte din cauza prăbuşirii pieselor care formau învelişul corpului cilindric sau suprastructura monumentului. Şi acest lucru poate fi uşor explicat. Pe de o parte, în perioada prăbuşirii acestor blocuri treptele erau acoperite de pămîntul adus de vînt, iar pe de alta, blocurile prăbuşite urmînd o linie verticală în căderea

Fig. 49. — Treptele. Vedere de la sud (Foto dr. Soňa Kovačevičová).

lor, cădeau pe promenoar. Treptele erau astfel ferite de loviturile directe ale pieselor care se prăbuşeau.

Faptul că treptele n-au fost demontate — deşi se puteau uşor lua de la locul lor — ne arată un lucru foarte important: despuierea de pietre a monumentului a început în perioada cînd treptele erau acoperite de pămîntul adus de vînturi, într-o perioadă destul de tîrzie, care ar putea fi ulterioară secolului al X-lea.

Nu putem să nu amintim că n-am găsit nici o analogie pentru forma specifică a blocurilor de trepte la alte monumente antice.

Fig. 50. — Treptele. Vedere de la est.

Canelurile practicate pe trepte din loc în loc, care conduceau apa de ploaie spre exterior, astăzi nu se mai găsesc toate în poziţie normală şi nu mai deservesc scopul iniţial. Acest fapt poate fi explicat: prin prăbuşirea blocurilor de pe faţa exterioară a monumentului, a căror greutate ajungea pînă la 3 000 kg, asupra

Fig. 51. — Detaliu de trepte. În rîndul al treilea, pe un bloc, se observă o canelură pentru scurs apa.

promenoarului şi treptelor s-au produs presiuni foarte mari. Aceste presiuni au provocat deranjamente în poziţiile blocurilor în cauză.

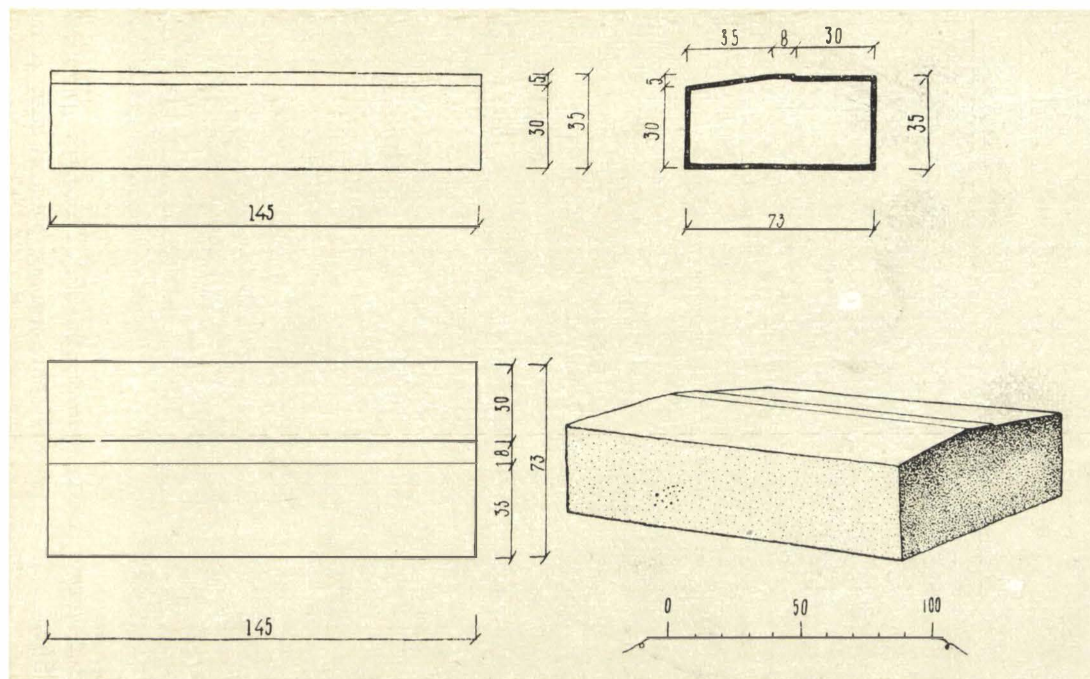

Fig. 52. — Vedere, perspectivă și secțiune printr-o treaptă.

4. PROMENOARUL

Promenoarul sau palierul exterior este construit deasupra celui de-al șaselea rînd de trepte (fig. 53). Lăţimea lui medie este în jurul a 180 cm. El este format din circa 189 dale (media fiind socotită de 110 cm). Dalajul promenoarului este executat într-o formă radială, respectîndu-se regula « plin pe rost », cu excepţia unui grup în care rosturile sînt toate în continuare, iar la cele două pietre exterioare se observă o îmbucare.

5. SOCLUL (BAZA CILINDRULUI)

De la nivelul promenoarului în sus, corpul cilindric al monumentului ia un caracter vădit de element arhitectural, avînd o siluetă impunătoare. Soclul este de o rară realizare artistică, prin forma elementelor sale componente (fig. 53—54). O deosebită atenţie merită un element component al soclului și anume torul. Numai pe o mică porţiune el este realizat din același bloc de piatră cu soclul; în rest este detașabil. Aceasta pentru că blocurile de piatră din care se făcea soclul nu erau probabil cu suprafeţe convenabile. Trebuie să

Fig. 53. — Vederea promenoarului, a soclului şi primelor rînduri de piatră care compun paramentul. Deasupra promenoarului, monumentul se înalţă printr-un soclu, care încastrează un tor (fragmentul de tor care apare nu este piesă in situ, *ci montată de noi). Deasupra soclului apare primul rînd de pietre cioplite din parament, masive, frumos lucrate şi cu rosturi perfecte.*

menţionăm că în timp ce blocurile de socluri aveau solidarizarea orizontală cu dibluri, torul detașabil nu avea nici un mijloc de fixare. El se menţinea prin propria sa greutate și prin ajustarea perfectă în lăcașul de îmbinare. Blocurile de soclu, în afară de zonele de sondaj, se află *in situ*.

Problema efectului produs de prăbuşirea pieselor componente ale învelişului corpului cilindric şi ale celor de la suprastructură va fi luată din nou în

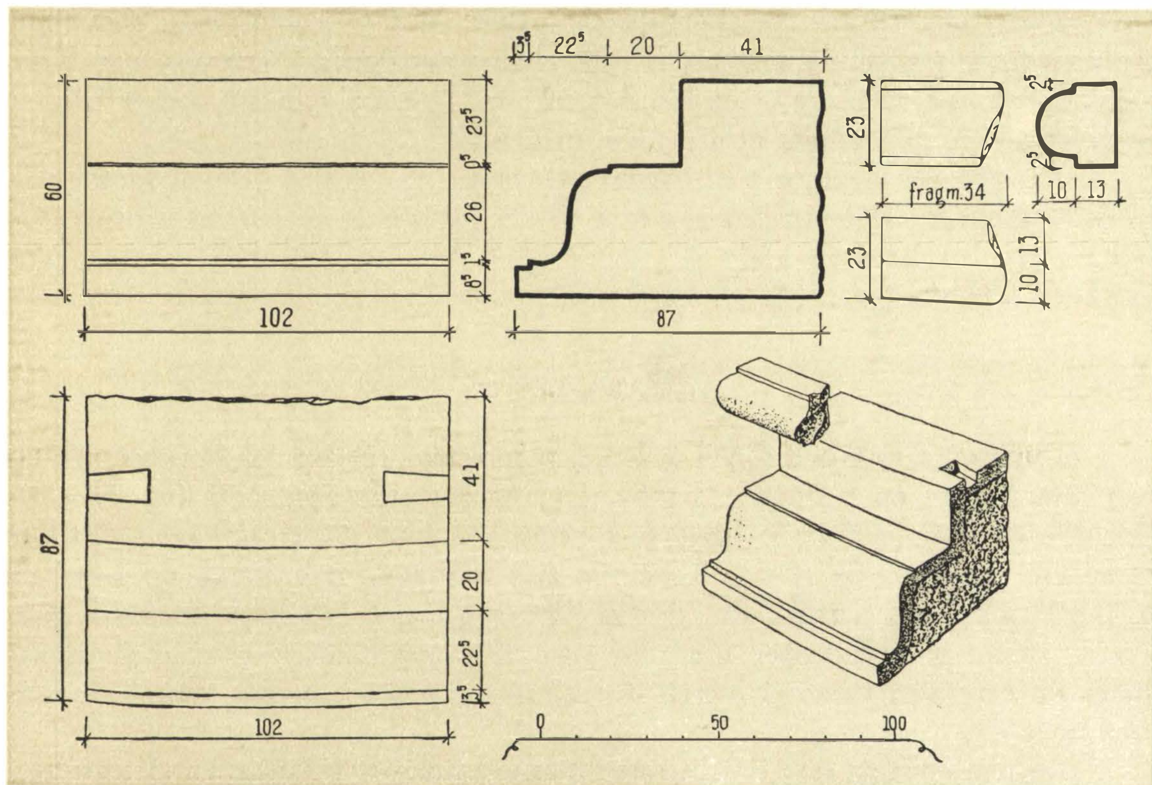

Fig. 54. — Vedere, perspectivă și secțiune prin soclu.

discuţie. Un număr de profile de la piesele de soclu — distruse de blocurile de piatră care s-au prăbuşit — ne arată un lucru destul de limpede: căzînd în linie verticală din cauza greutăţii mari, blocurile loveau soclul. Aceasta dovedeşte, fără îndoială, că în perioada căderii pietrelor promenoarul sau trotuarul, a cărui lăţime este aproape de 2 m, nu era peste tot acoperit de nisipul sau pămîntul adus de vînt şi deci soclul nu era apărat de lovituri.

Dacă ne gîndim că la 1867 schiţa monumentului întocmită de Karl Ferdinand Peters nu redă nici o treaptă — nisipul şi praful adus de vînt acopereau pe atunci în întregime treptele şi promenoarul —, înseamnă că prăbuşirea blocurilor care au distrus soclul s-a făcut după ce treptele au fost acoperite de nisip

şi praf, fiind apărate astfel atît împotriva loviturilor blocurilor care se prăbuşeau, cît şi împotriva celor care luau piatră de la monument pentru a o folosi în alte scopuri.

Ca să se ajungă la situaţia de care am amintit, adică la o depunere de nisip şi pămînt pînă cel puţin la nivelul trotuarului, şi este vorba de o înălţime de circa 200 cm, trebuie să se fi scurs foarte multă vreme. De aceea înclinăm să credem că prăbușirea blocurilor a început în perioada feudalismului timpuriu.

Mai trebuie remarcat şi faptul că înainte de prăbuşirea pieselor componente ale monumentului a avut loc în mod sigur o sustragere a « torului » soclului, în porţiunea în care el era detaşabil. Atunci s-au ridicat şi agrafele de fier învelite cu plumb, care solidarizau aceste piese orizontal.

Aceasta s-a făcut prin distrugerea lăcaşelor cu barosul (Mihai Sînpietru). În orice caz, această sustragere n-a fost totală înainte de acoperirea trotuarului, precum şi a soclului cu nisip şi pămînt adus de vînt, întrucît am mai găsit fragmente din acest tor (cf. pl. I).

6. PARAMENTUL

După cum a stabilit Gr. Tocilescu, paramentul era format din șase rînduri de pietre finisate cu o deosebită grijă și avînd rosturile alternante (fig. 55—58). Blocurile de parament au o lungime care variază între 95 și 120 cm, sînt late de 56 cm și groase de 70 cm. Rosturile sînt subliniate sub formă de bosaj cu un falţ lat de 2 cm și adînc de 2,5 cm. Blocurile sînt solidarizate orizontal, prin agrafe. Îmbinarea blocurilor era plin pe rost. Masivitatea blocurilor și regularitatea cu care sînt tăiate și lucrate fac să nu se sesizeze micile variaţii de lungime între ele.

Regularitatea cu care sînt lucrate feţele exterioare și falţurile, ca și rostuirea, situează construcţia dobrogeană printre piesele excepţionale cunoscute pînă acum.

Numărul blocurilor de parament, socotindu-le în medie de 114 cm, era de 510 bucăţi.

O serie de blocuri de parament se află *in situ* (cf. fig. 53, 57). Acest fapt este deosebit de important, întrucît ne arată în mod sigur că de la soclu în sus începeau rîndurile de blocuri de parament, nefiind vorba de elemente ornamentate. S-au păstrat resturi din două rînduri de blocuri de parament, iar pe ruină putem uşor număra urmele altor patru rînduri de asemenea blocuri. Aceste urme sau amprente lăsate de fiecare rînd au ajutat la determinarea feţei iniţiale a corpului cilindric. Am putut citi pe ruină cota inferioară şi superioară a celor şase rînduri de blocuri de parament, atît la vest, cît şi la nord-vest, diferenţa între aceste cote fiind absolut neglijabilă. Dimensiunea blocurilor variază între 58 şi 63 cm, avînd însă o medie de 61,7 cm.

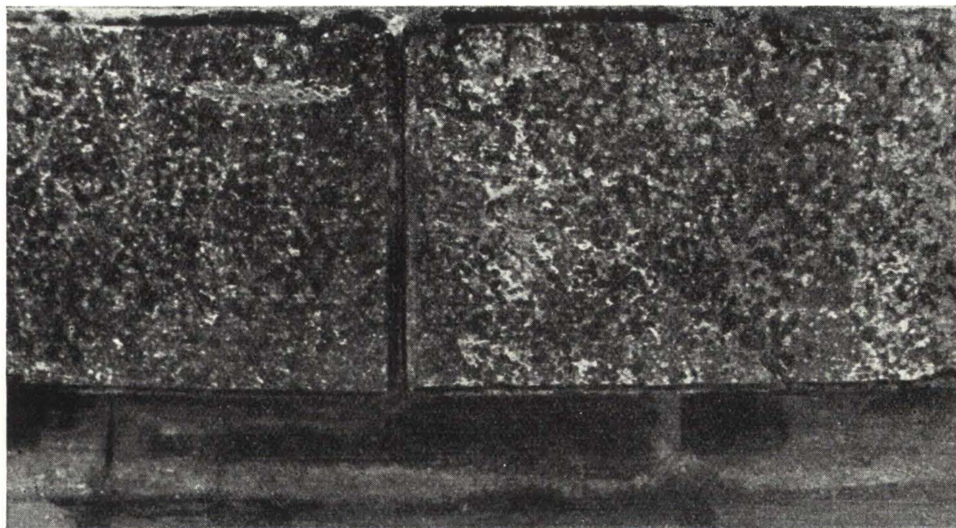

Fig. 55. — Detaliu cu rostuirea pietrelor de parament.

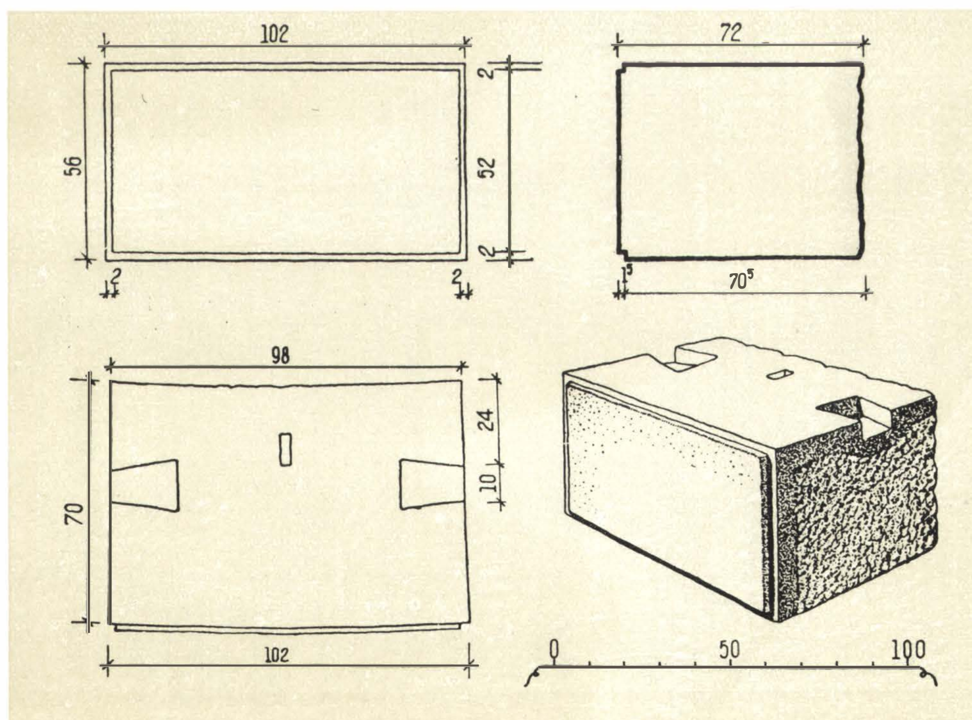

Fig. 56. — Vedere, perspectivă și secțiune printr-un bloc de parament.

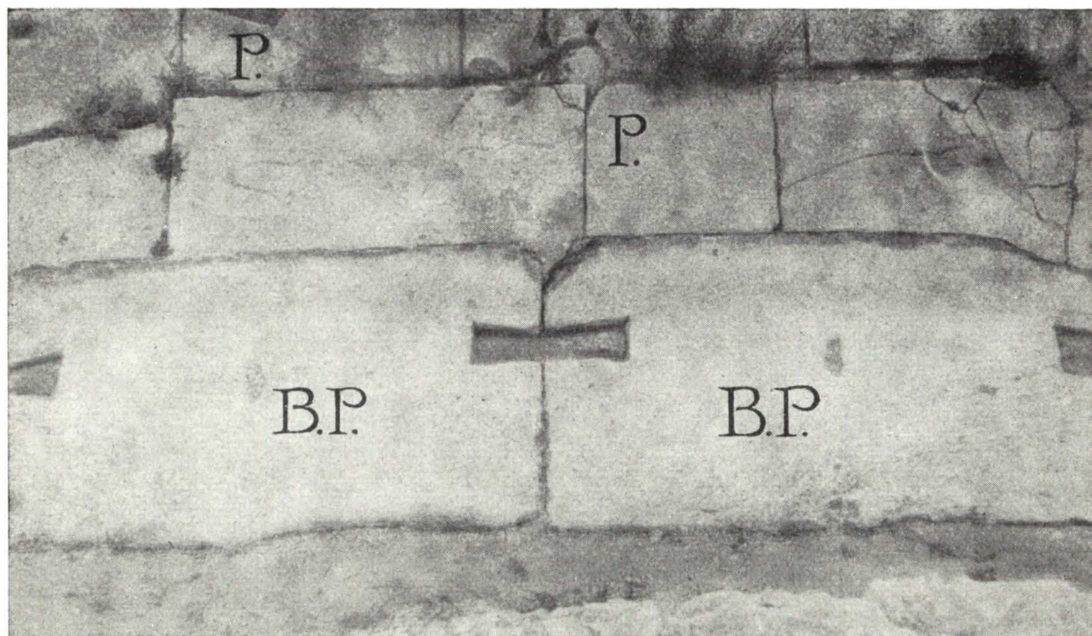

Fig. 57. — Blocuri de parament in situ *văzute de sus, la care se observă lăcaşurile de agrafe în coadă de rîndunică.* B.P., *blocuri contigue de parament;* P., *promenoarul.*

Fig. 58. — Blocuri de parament în aranjamentul din parcul din apropierea monumentului realizat de Direcţia Monumentelor Istorice în 1960.

7. FRIZA INFERIOARĂ

Deasupra celui de-al șaselea rînd de pietre de parament se desfășoară o friză bogat decorată (fig. 59—61), care încadrează și domină totodată reliefurile scenice ale metopelor. Blocurile se află răspîndite în diferite locuri, ca și alte pietre (tab. nr. 26). După toate probabilităţile — judecînd după raportul stereotipic cu elementele adiacente superioare — numărul blocurilor componente ale frizei erau de 54 bucăţi. Lăţimea lor era de 60 cm, iar lungimea variabilă (tab. nr. 22 și 31). Piesele întregi cunoscute au o medie de 174,56 cm. Dispoziţia lor de îmbinare era plin pe rost.

În afară de ornament, friza inferioară atrage atenţia prin unele detalii de lucru determinate de vecinătatea metopelor și pilaștrilor suprapuși. Pe fiecare bloc de friză apare o porţiune mediană cu marginea regulată, iar în părţi marginea are falţ. Ce înseamnă aceste detalii? În dreptul porţiunii mediane, friza primea sprijinul unui pilastru, iar în dreptul falţurilor ea suporta cîte o parte din metopă. În tabelul nr. 31 am indicat lungimea falţurilor dinspre extremităţile blocurilor de friză și a porţiunii mediane fără falţ. Coloana a 6-a din tabel ne redă lăţimea pilastrului, care se sprijină pe fiecare bloc de friză în parte. Datele din coloanele 4 și 7 ne arată cu totul clar că blocurile frizei inferioare nu erau calculate să primească cîte o jumătate din fiecare metopă și în consecinţă pilastrul numai ocazional (poziţia 19, col. 4 și 7) era central, cînd în dreapta și stînga erau metope de aceeași lăţime. În cazul de mai sus avem porţiuni de metope de cîte 61,5 cm, care încadrează un pilastru de 56 cm.

Falţul este un element de încadrare care se observă și la friza superioară. Pentru ca reliefurile de pe metope să aibă o încadrare faţă de linia exterioară a cilindrului, s-a acuzat umbra, volumele maxime înscriindu-se în perimetrul general al corpului cilindric.

Studiul blocurilor de friză inferioară duce la o serie de observaţii de mare însemnătate cu privire la amplasarea lor şi, în mod obligatoriu, la amplasarea metopelor şi pilaştrilor, ca şi la lăţimea acestor două categorii de piese.

Amplasarea blocurilor de friză inferioară. Din cauza lungimii variabile a falţurilor care încadrau porţiuni atît de variate de metope în stînga şi în dreapta (tab. nr. 31, col. 4, 7 şi pl. VII), nici un cercetător nu şi-a pus pînă acum problema determinării locului deţinut de fiecare piesă în parte, faptul considerîndu-se imposibil de rezolvat.

Întrucît numărul blocurilor de friză inferioară cunoscute s-a ridicat la 40 (fig. 62/1-54) în urma identificărilor din anul 1960 a pieselor descoperite în diferite locuri, a fost necesară reluarea studiilor de detaliu asupra lor (am exclus cele trei blocuri de la cişmeaua din Valea Cişmelelor comuna Şipote,

Fig. 59. — *Asamblarea principalelor piese care îmbracă cilindrul monumentului, în aranjamentul muzeografic de la București (selecționarea pieselor este aproximativă).*

Fig. 60. — *Bloc de friză inferioară decorat cu un leit-motiv de acant, care are la capătul spiralei un cap de lup.*

menţionate în ediţia I, deoarece reexaminarea macroscopică ne-a convins că este vorba de un alt sort de piatră).

În cercetarea întreprinsă ne-am propus să rezolvăm o problemă importantă şi anume amplasarea acestor blocuri: racordarea pieselor de friză inferioară între ele, ţinînd seama de elementul decorativ, care trece de pe o piesă pe alta

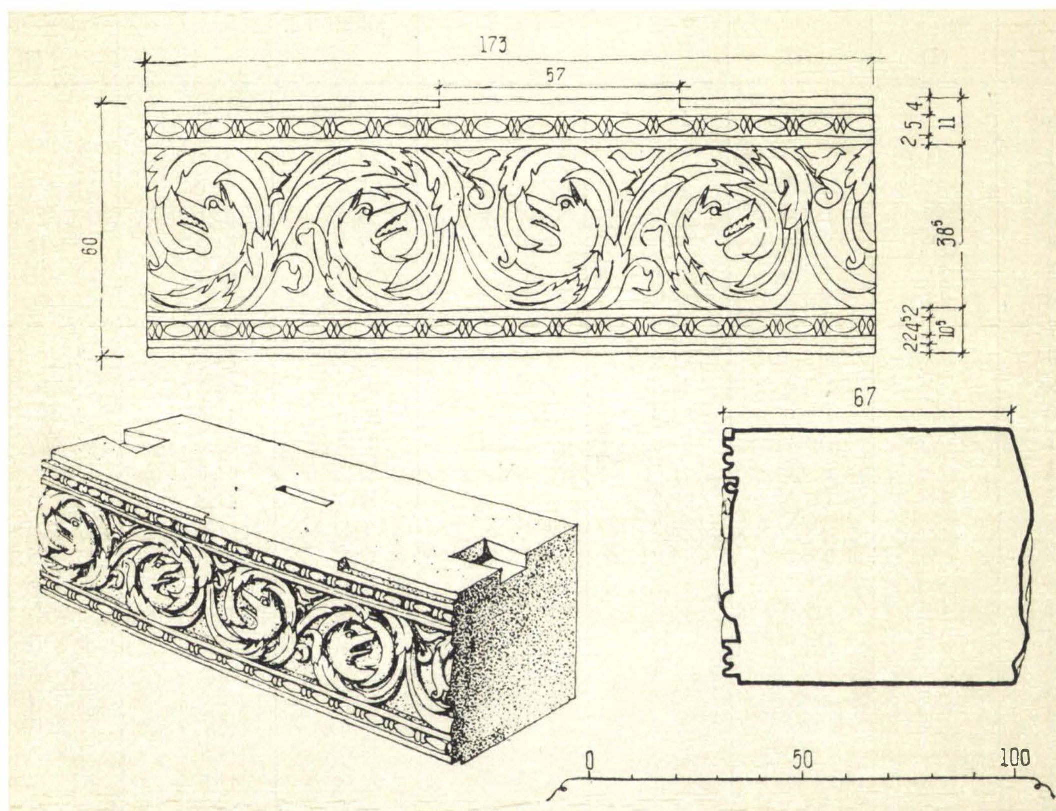

Fig. 61. — Vedere, perspectivă şi secţiune printr-un bloc de friză inferioară.

în continuare; determinarea metopelor încadrate de falţurile acestor blocuri de friză inferioară (cf. tab. nr. 31, fig. 62/1—54 şi pl. VII), precum şi stabilirea pilaştrilor care se sprijineau pe aceste piese. Cercetarea noastră a urmărit de asemenea să găsească amplasarea blocurilor de friză superioară, prin studierea falţurilor.

Studiul a pornit de la o tatonare sistematică, care a permis racordarea prin elementul decorativ — secţionat în puncte diferite — a numeroase piese, ceea ce a dus la stabilirea sigură a metopelor încadrate, ca şi a pilaştrilor care se sprijineau pe porţiunea mediană a acestor piese. În operaţia întreprinsă ne-am folosit de falţuri întregi, iar cînd muchia piesei era ruptă, de falţuri a căror lungime s-a dedus din lungimea reală a piesei ţinînd seama de raportul de vecinătate (de

Tabelul nr. 31

Succesiunea blocurilor de friză inferioară reale sau determinate prin calculul raportului de vecinătate și valorile lor (în cm)

Numărul de succesiune al piesei	Numărul de inventar	Lungimea totală a piesei	Falțul din stînga și indicarea metopei încadrate de el		Porțiunea din mijloc fără falț pe care se așază pilastrul	Falțul din dreapta și indicarea metopei încadrate de el	
			Lungimea falțului	Numărul de succesiune al metopei		Lungimea falțului	Numărul de succesiune al metopei
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Total		*9497,6*	*2672,7*		*3154,3*	*3670,6*	
1	32	166,5	**34,0**[1]	XIII	**58,0**	74,5	XIV
2	33	165,5	55,0	XIV	57,5	53,0	XV
3	35	178,0	**61,0**	XV	**55,0**	**62,0**	XVI
4	15	177,5	55,0	XVI	57,5	65,0	XVII
5	31	168,5	**52,0**	XVII	**56,5**	**60,0**	XVIII
6	29	167,0	55,0	XVIII	55,0	57,0	XIX
7	—	*194,5*[2]	*60,7*	XIX	*58,0*	*75,8*	XX
8	4	168,0	41,0	XX	63,0	64,0	XXI
9	14	171,0	**46,0**	XXI	**61,0**	64,0	XXII
10	16	178,0	**52,0**	XXII	**55,0**	71,0	XXIII
11	—	*187,7*	*41,0*	XXIII	*58,7*	*88,0*	XXIV
12	2	174,0	31,0	XXIV	59,0	84,0	XXV
13	39	157,5	**40,0**	XXV	**55,0**	**62,5**	XXVI
14	—	*176,2*	*52,2*	XXVI	*57,0*	*67,0*	XXVII
15	5	178,0	43,0	XXVII	57,5	77,5	XXVIII
16	38	186,5	55,0	XXVIII	58,0	73,5	XXIX
17	40	*177,0*	45,5	XXIX	58,5	*73,0*	XXX
18	25	164,0	45,5	XXX	62,5	56,0	XXXI
19	1	179,0	61,5	XXXI	56,0	61,5	XXXII
20	3	178,0	52,0	XXXII	58,0	68,0	XXXIII
21	—	*147,3*	*51,0*	XXXIII	*63,6*	*32,7*	XXXIV
22	34	175,0	85,0	XXXIV	55,0	35,0	XXXV
23	22	177,0	74,0	XXXV	58,0	45,0	XXXVI
24	—	*185,2*	*74,0*	XXXVI	*58,7*	*52,5*	XXXVII
25	—	*195,9*	*67,7*	XXXVII	*55,8*	*72,4*	XXXVIII
26	23	186,5	**57,6**	XXXVIII	**54,0**	**74,9**	XXXIX
27	28	167,5	44,5	XXXIX	**57,0**	**66,0**	XL
28	6	167,5	50,0	XL	56,5	61,0	XLI
29	—	*188,1*	*56,4*	XLI	*56,0*	*75,7*	XLII
30	27	180,5	44,0	XLII	61,5	75,0	XLIII
31	26	*159,2*	*42,7*	XLIII	*59,0*	57,5	XLIV
32	30	173,0	54,0	XLIV	56,5	62,5	XLV
33	—	*189,5*	*52,5*	XLV	*59,0*	*78,0*	XLVI
34	24	180,0	40,0	XLVI	59,0	81,0	XLVII
35	—	*167,3*	*38,1*	XLVII	*59,0*	*70,2*	XLVIII
36	12	177,0	47,0	XLVIII	61,0	69,0	XLIX
37	—	*171,8*	*41,0*	XLIX	*58,0*	*72,8*	L
38	9	176,5	50,0	L	59,0	67,5	LI
39	10	178,0	55,5	LI	62,5	60,0	LII
40	8	190,5	54,0	LII	60,5	76,0	LIII

[1] Cifrele grase indică valori deduse din lungimea reală a piesei.

[2] Cifrele cursive indică valori determinate prin calculul raportului de vecinătate.

Tabel nr. 31 *(continuare)*

Numărul de succesiune al piesei	Numărul de inventar	Lungimea totală a piesei	Falţul din stînga şi indicarea metopei încadrate de el		Porţiunea din mijloc fără falţ pe care se aşază pilastrul	Falţul din dreapta şi indicarea metopei încadrate de el	
			Lungimea falţului	Numărul de succesiune al metopei		Lungimea falţului	Numărul de succesiune al metopei
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
41	7	178,5	46,5	LIII	56,5	75,5	LIV
42	13	181,0	**42,5**	LIV	**54,5**	84,0	I
43	20	167,7	31,7	I	61,0	75,0	II
44	—	*183,9*	*42,0*	II	*58,5*	*83,4*	III
45	21	171,5	32,0	III	61,5	78,0	IV
46	17	176,0	**40,5**	IV	**60,5**	**75,0**	V
47	—	*167,4*	**43,7**	V	*58,7*	*65,0*	VI
48	11	177,0	51,0	VI	60,0	66,0	VII
49	18	151,0	40,0	VII	**55,0**	**56,0**	VIII
50	37	182,0	**63,0**	VIII	**60,0**	**59,0**	IX
51	36	181 0	60,0	IX	60,0	61,0	X
52	—	*195,2*	*55,0*	X	*60,0*	*80,2*	XI
53	19	185,0	37,5	XI	60,0	87,5	XII
54	—	*174,9*	*29,9*	XII	*62,0*	*83,0*	XIII

lungimea blocurilor de friză adiacente şi lăţimea metopelor). Cifrele care redau dimensiuni deduse din lungimea reală a pieselor sînt redate în tabel cu litere grase. În calculele noastre ne-am folosit şi de falţuri deduse prin raport de vecinătate chiar cînd piesa era lipsă, lungimea ei fiind ea însăşi dedusă. Deducerea lungimii unui bloc s-a făcut ţinînd seama tot de raportul de vecinătate. Atunci cînd între blocurile de friză inferioară rămîneau spaţii izolate (tab. nr. 31, poziţia 7,14 etc., col. 3 şi pl. VII), în mod normal acest spaţiu care este umplut de metope, pilaştri sau media acestora cînd erau lipsă, ne indica de fapt lungimea pieselor de friză necunoscute. Uneori această lungime este confirmată de prezenţa blocurilor de friză superioară, care ne dau cu certitudine lăţimea metopei încadrate şi a pilaştrilor (tab. nr. 33, poziţia 25, 38, 53, 54, col. 5 şi pl. VII). Dacă ne referim la figura amintită mai sus, observăm că de fapt blocurile de friză inferioară apar în serii întregi, întrerupte doar din cînd în cînd, ceea ce ne face să credem că lungimea dedusă a celor lipsă este reală.

O dată determinată lungimea unui bloc de friză inferioară lipsă, s-a trecut la stabilirea lungimii falţurilor, ca şi a porţiunii rezervate pentru pilastru. În această operaţie nu s-au putut strecura decît erori minime, lucru care poate fi uşor confirmat. Astfel, totalul lungimii blocurilor de friză inferioară de 95,016 m presupune o lungime medie a fiecărui bloc de 175,9 cm, iar cele 39 piese întregi care au o lungime totală de 66,327 m au o medie de 174,6 cm.

Lungimea totală a pieselor, oglindită în tabelul nr. 31, ne dă şi perimetrul monumentului (94,976 m), problemă asupra căreia vom reveni mai tîrziu.

Dacă examinăm figura care indică amplasarea principalelor elemente exterioare ale corpului cilindric — brîul de metope încadrat de brîul de friză inferioară şi superioară — ne putem da seama de importanţa studierii blocurilor de friză inferioară pentru determinarea amplasării sau ordinii de succesiune a metopelor (cf. pl. VII). Este cazul să subliniem importanţa constatării ştiinţifice pe care am făcut-o cu privire la racordarea blocurilor de friză inferioară între ele şi a raporturilor lor precise cu piesele de deasupra pentru eventuala restaurare a monumentului. Explicaţii şi detalii tehnice se pot urmări în relatarea noastră de la p. 276—284 şi în pl. VII.

În ceea ce priveşte decoraţia blocurilor de friză inferioară, ea a atras atenţia prin fineţea cu care a fost executată, ca şi prin tehnica aplicată de decorator. Sistemul decorativ şi tehnica folosită aparţin în mod sigur secolului al II-lea. Studiul blocurilor de friză inferioară ne duce şi el la concluzia că monumentul este o operă din timpul lui Traian

Determinarea lungimii blocurilor de friză inferioară pierdute. Există un număr de 14 blocuri de friză inferioară, care nu ne sînt cunoscute, dar le-am putut stabili locul pe care l-au ocupat pe monument. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că pentru toate blocurile existente am putut să determinăm poziţia lor, iar golurile rămase nu reprezintă altceva decît poziţiile pe care le aveau piesele pierdute. Dintre cele 14 piese lipsă nu există nici una asupra lungimii căreia să avem vreo îndoială. Aceasta se datoreşte faptului că piesele lipsă nu apar în serie, ci izolate una de alta, printre cele cunoscute, cu excepţia pieselor 36, 37, a căror lungime poate fi cunoscută împreună, dar pe care le-am separat în mod convenţional. Lungimea lor este determinată prin raportul de vecinătate.

În legătură cu racordarea blocurilor de friză inferioară pe baza elementului decorativ, care este secţionat în puncte diferite în funcţie de lungimea blocului de friză, se mai pot face şi alte observaţii utile. După cum se observă într-o serie de figuri (fig. 62/1-54), piesele de friză inferioară existente se prezintă în stare de conservare variată. Totuşi, elementul decorativ, chiar atunci cînd este distrus spre extremităţile blocului, a putut fi citit datorită caracterului său de ornament continuu. Dîndu-ne seama de importanţa excepţională a cunoaşterii racordării blocurilor de friză inferioară pentru determinarea succesiunii metopelor şi a pilaştrilor, am procedat, după cum se vede în pl. VII, la identificarea locului de succesiune a fiecărei piese şi totodată, spre a veni în ajutorul restauratorului de mîine al monumentului, am indicat valoarea falţurilor încadratoare de porţiuni de metope, ca şi a porţiunii mediane fără falţ pe care se sprijinea pilastrul. Toate aceste elemente precise la blocurile de friză inferioară, puse în asociaţie cu cele de la piesele învecinate, ne dau posibilitatea să cunoaştem monumentul la nivelul celor mai importante registre ale corpului cilindric.

PREZENTAREA BLOCURILOR DE FRIZĂ INFERIOARĂ ÎN ORDINEA SUCCESIUNII (fig. 62/1—54)

Blocul de friză inferioară nr. 1; nr. inv. 32 (fig. 62/1). Acest element de friză inferioară reprezintă o piesă cheie, care ne-a dat posibilitatea împreună cu piesa nr. 62/28 să determinăm bisimetria decorativă pe cîte jumătate de cerc a blocurilor de friză inferioară. În fond pe o jumătate de cerc erau amplasate 26 piese, cu desfăşurarea vrejului inversă decît pe cealaltă jumătate. Despre importanţa acestei constatări relatăm mai jos. Piesa prezintă distrugeri şi are aşchiat ornamentul în treimea stîngă. Lungimea falţului din stînga s-a dedus la 34,0 cm, porţiunea mediană fără falţ la 58,0 cm, iar falţul din dreapta s-a citit direct, avînd 74,5 cm. Lungimea piesei: 166,5 cm. Blocul a fost folosit ca jghiab la cişmeaua Cuciuc Hagi din pădurea cu acelaşi nume a satului Rariştea. Acest bloc este de o importanţă excepţională, întrucît la mijlocul feţei decorate apare un element nou: o cupă sau caliciu din frunze de acant din care, atît spre dreapta cît şi spre stînga, dintr-o frunză cu peţiol lung, ia naştere vrejul de acant. În mijlocul cupei se vede clar cum se degajă o floare ca o rozetă cu 5 petale. Acest element decorativ fiind axat central, putem presupune că de aici a luat naştere desfăşurarea decoraţiei frizei inferioare. Cantarosul de pe blocul de friză nr. 62/28 nefiind central este totuşi un amănunt decorativ deosebit de valoros. În legătură cu decoraţia specifică de pe acest bloc de friză, subliniem asemănarea izbitoare între această cupă şi cupa de pe platoşa trofeului (cf. fig. 157).

Blocul de friză inferioară nr. 2; nr. inv. 33 (fig. 62/2). Această piesă, care a fost utilizată ca jghiab la fîntîna lui Teodor Paşca din comuna Adamklissi, are distrusă extremitatea dreaptă, fără să fie afectată lungimea. Decoraţia piesei este relativ bine păstrată. Falţul din stînga este de 55,0 cm, porţiunea mediană fără falţ a fost de 57,5 cm, iar falţul din dreapta de 53,0 cm. Lungimea piesei: 165,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 3; nr. inv. 35 (fig. 62/3). Piesa în mare parte distrusă. După raportul de vecinătate, falţul din stînga era de 61,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 55,0 cm, iar falţul din dreapta de 62,0 cm. A fost întrebuinţată ca jghiab la cişmeaua din comuna Adamklissi. Lungimea probabilă a piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 4; nr. inv. 15 (fig. 62/4). Piesa, aflată la Bucureşti, este uşor deteriorată la extremitatea stîngă şi anume în jumătatea inferioară şi prezintă aşchiere în partea superioară. În rest, suprafaţa decorată este bine conservată. Lungimea falţului din stînga este de 55,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 57,5 cm, iar falţul din dreapta de 65,0 cm. Lungimea piesei: 177,5 cm.

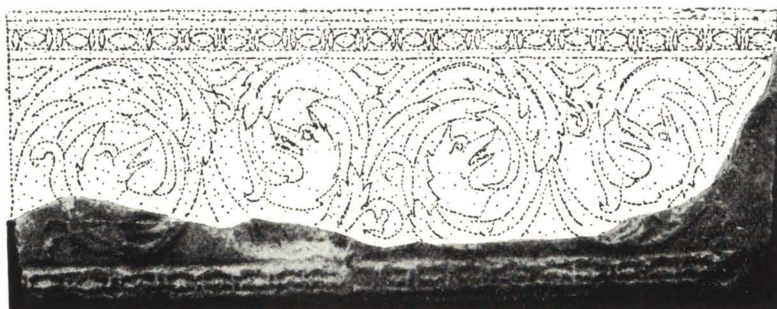
Blocul de friză inferioară nr. 5; nr. inv. 31 (fig. 62/5). Piesa prezintă erodări şi nu se pot citi falţurile. Falţul din stînga a fost dedus la 56,5 cm, porţiunea mediană

1

2

3

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (1—3).

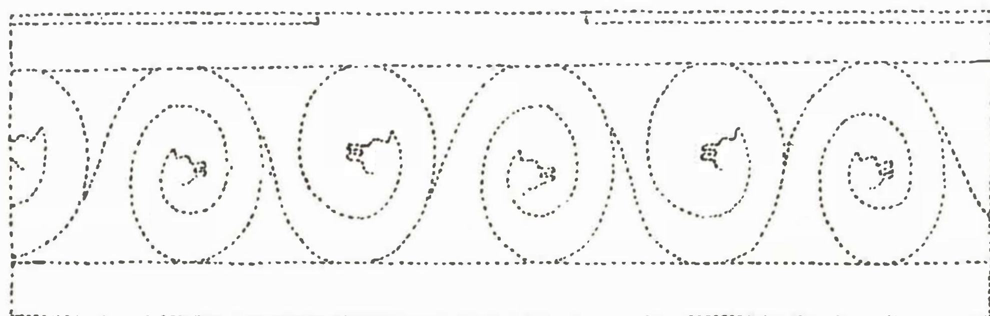
4

5

6

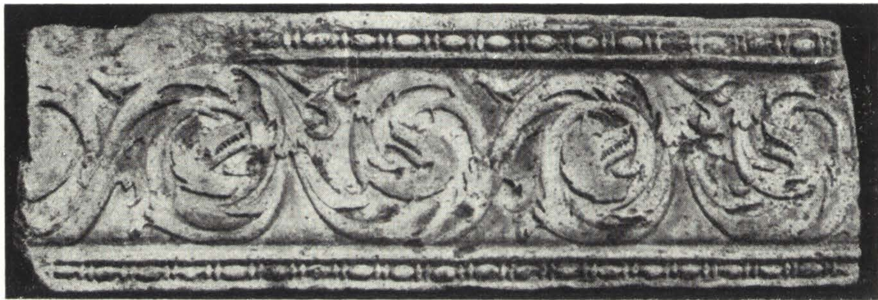

7

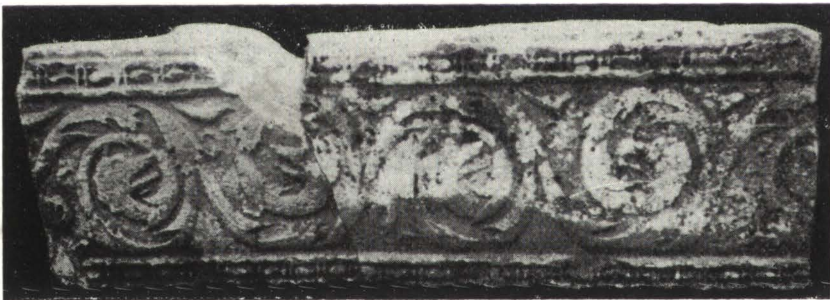
Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (4—7).

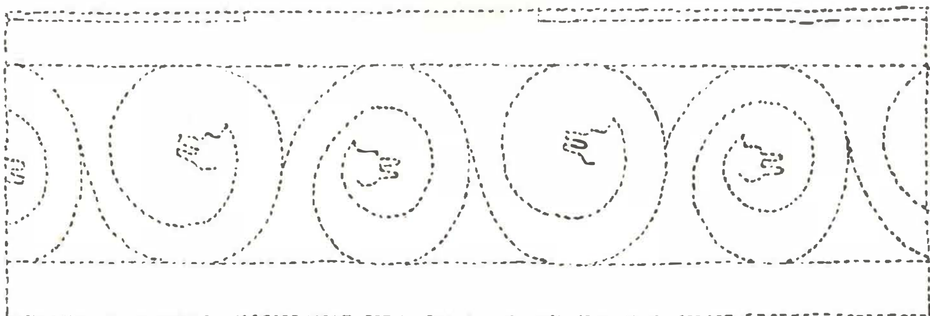
8

9

10

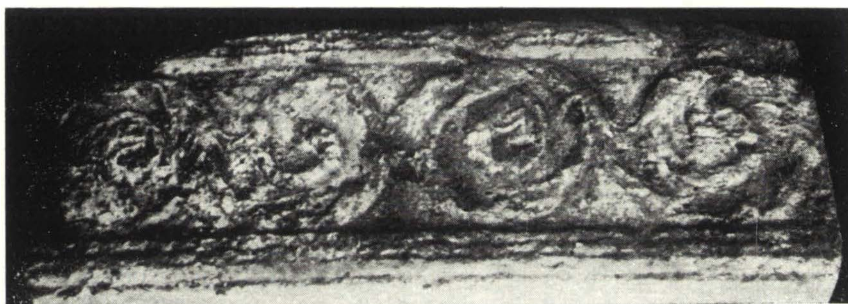

11

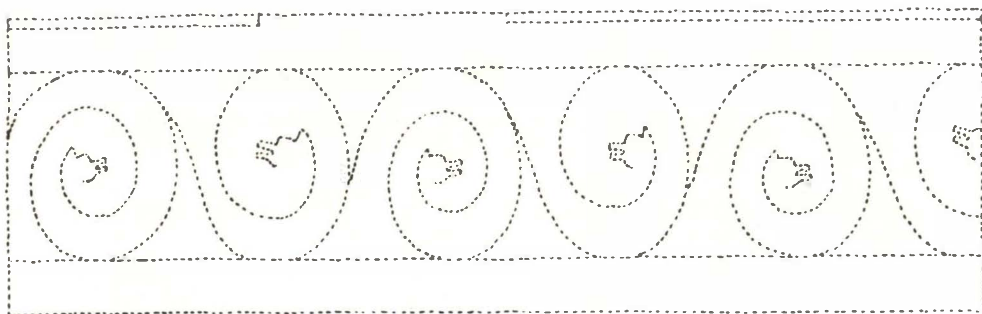
Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (8—11).

12

13

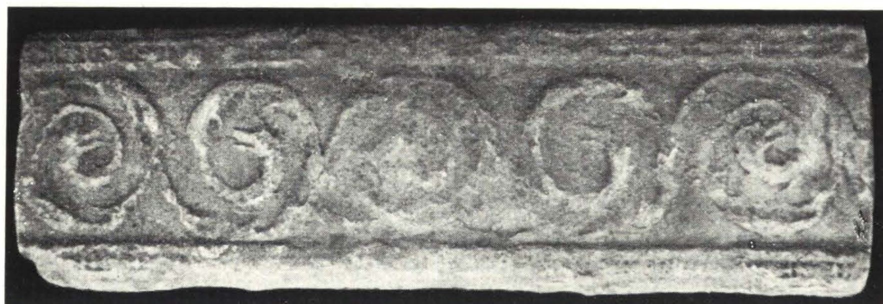

14

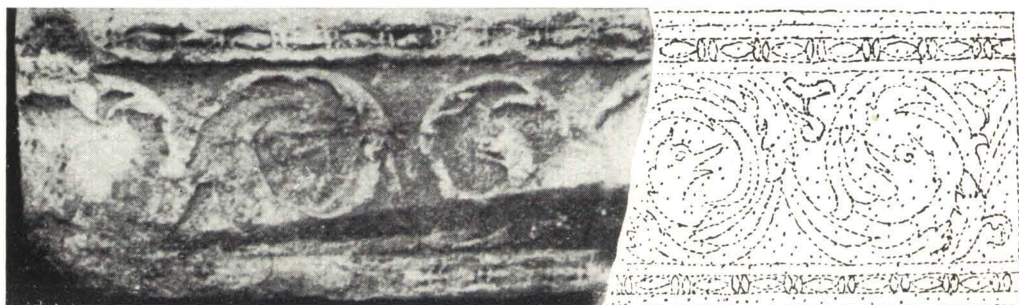

15

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (12—15).

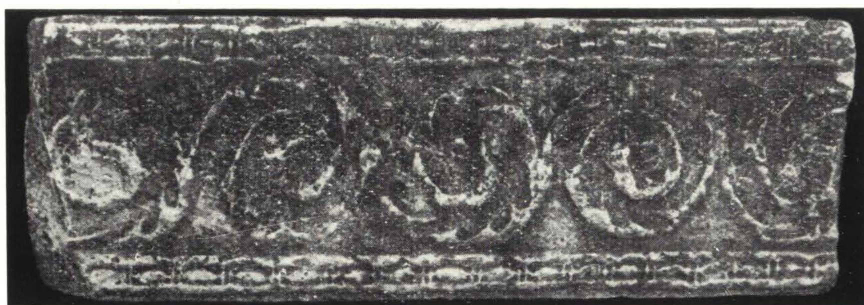
16

17

18

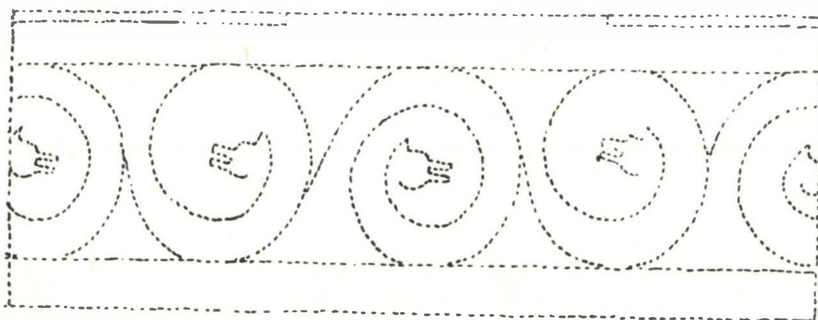

19

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (16—19).

20

21

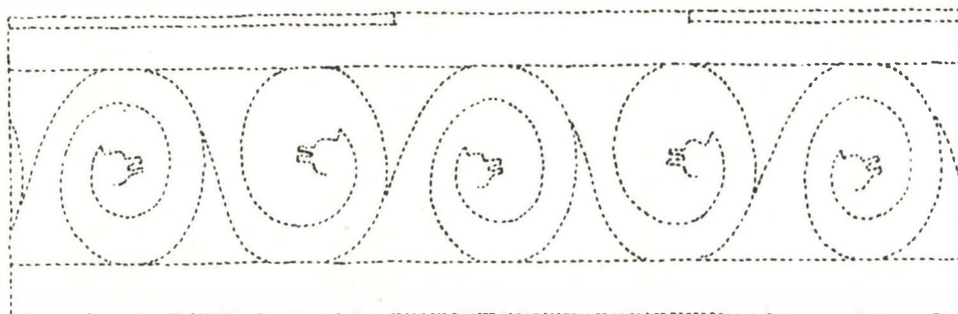

22

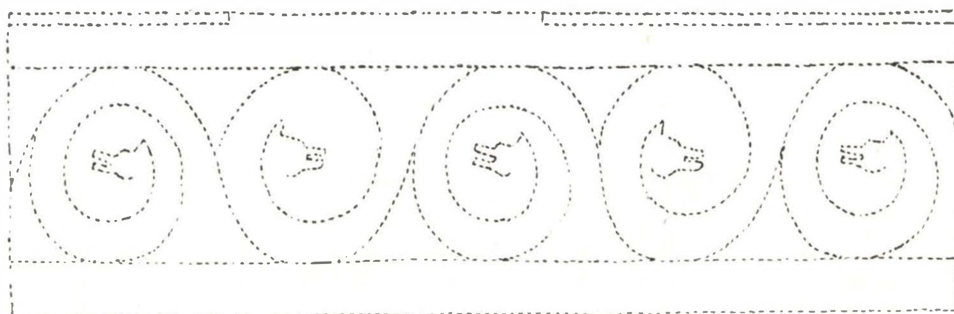

23

Fig 62. — Blocuri de friză inferioară (20—23).

24

25

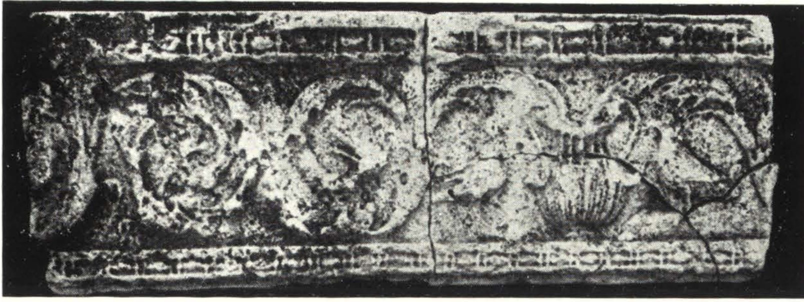

26

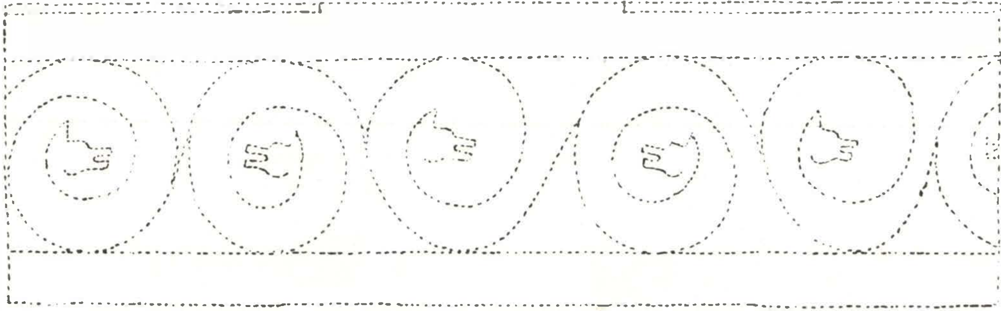

27

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (24—27).

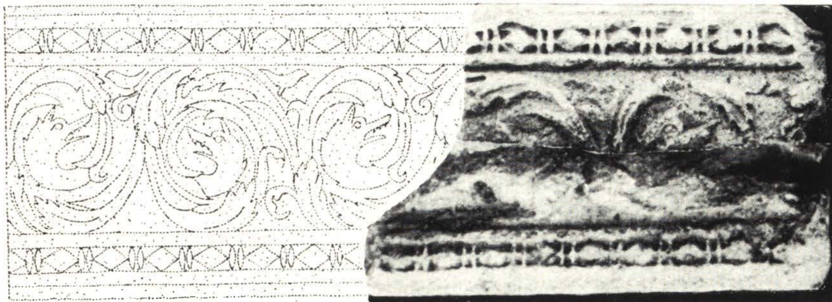
28

29

30

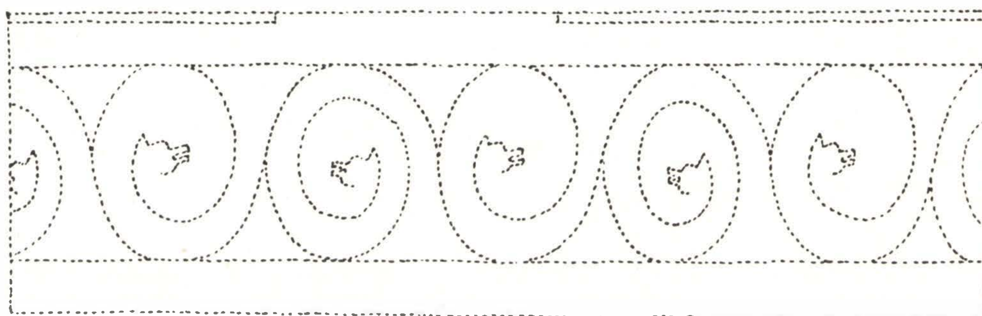

31

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (28—31).

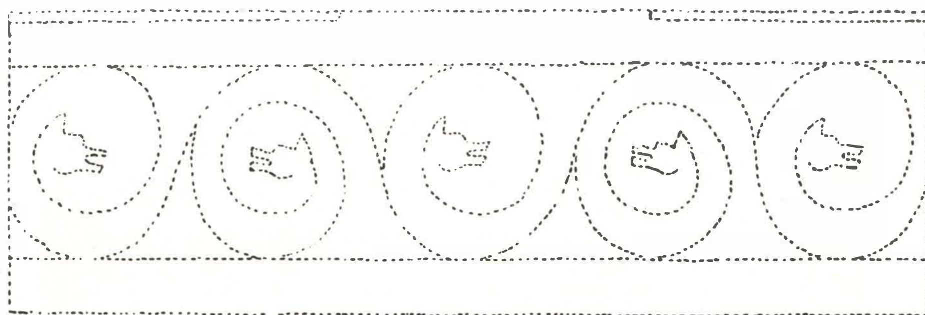
32

33

34

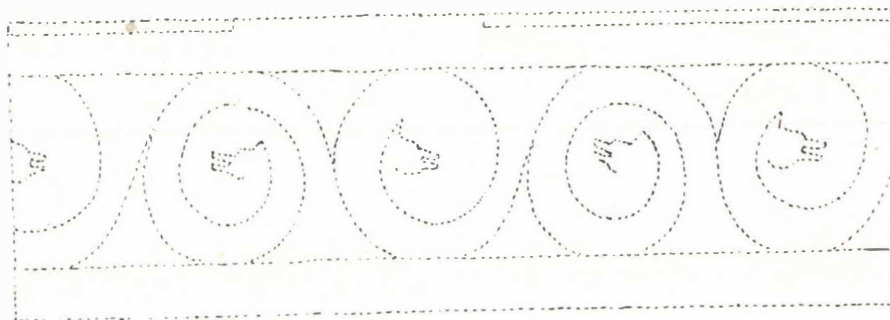

35

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (32—35).

36

37

38

39

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (36—39).

40

41

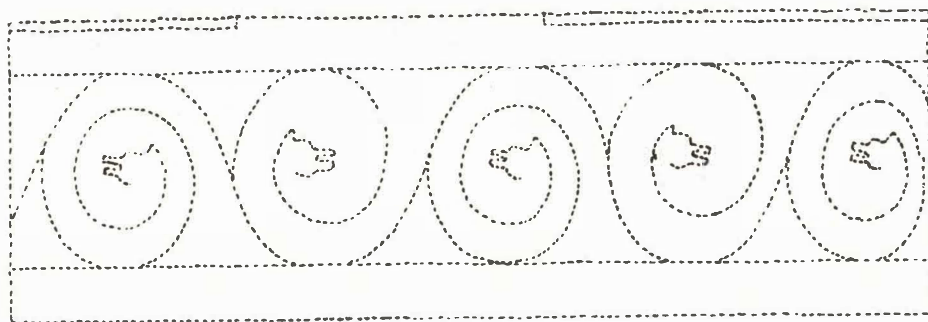

42

43

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (40—43).

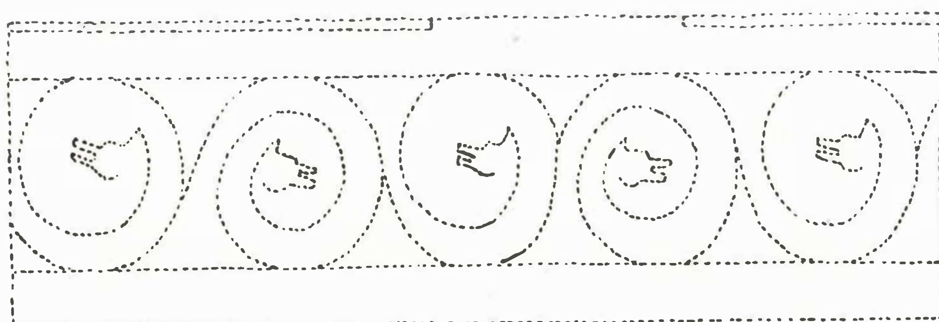
44

45

46

47

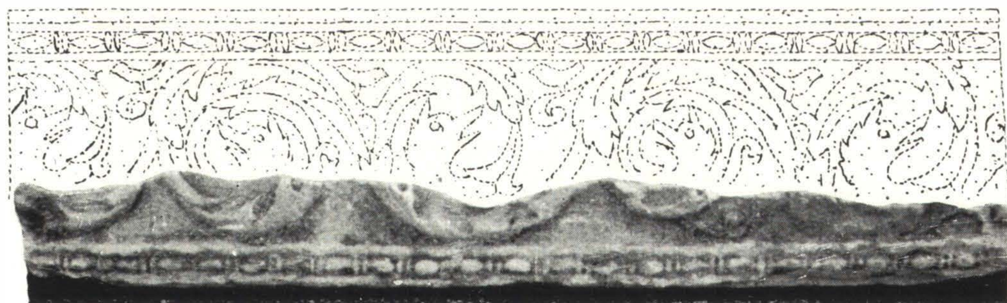
Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (44—47).

48

49

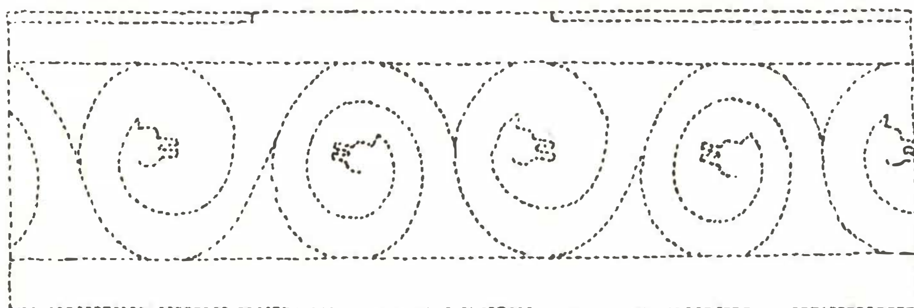

50

51

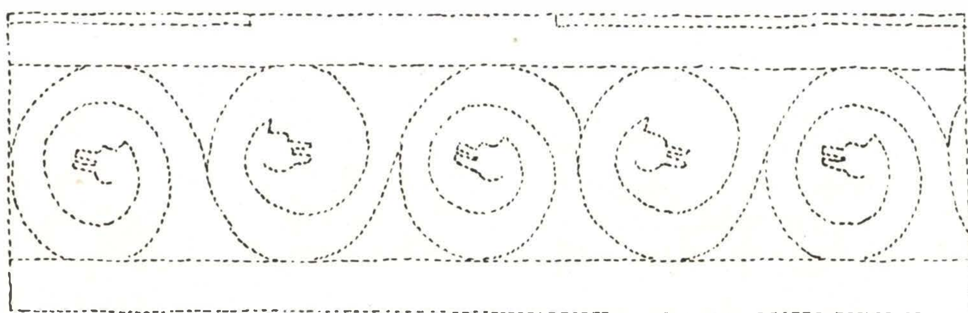
Fig. 62. — Blocuri de friză interioară (48—51).

52

53

54

Fig. 62. — Blocuri de friză inferioară (52—54).

fără falţ la 52,0 cm, iar falţul din dreapta la 60,0 cm. Lungimea piesei: 168,5 cm. Bloc folosit ca jghiab la cişmeaua Cuciuc Hagi din pădurea cu acelaşi nume a satului Rariştea, comuna Ion Corvin.

Blocul de friză inferioară nr. 6; nr. inv. 29 (fig. 62/6). Piesa, utilizată ca jghiab la cişmeaua Cuciuc Hagi din pădurea cu acelaşi nume a satului Rariştea, deşi are unele erodări este în general bine conservată şi are o decoraţie foarte clară. Lungimea falţului din stînga este de 55,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 55,0 cm, iar a falţului din dreapta de 57,0 cm. Lungimea piesei: 167,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 7; nr. inv. — (fig. 62/7). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, falţul din stînga măsura 60,7 cm, porţiunea mediană fără falţ 58,0 cm, iar falţul din dreapta 75,8 cm. Lungimea piesei era probabil de 194,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 8; nr. inv. 4 (fig. 62/8). Piesa are marginea stîngă uşor distrusă; bine păstrată în rest. Lungimea falţului din stînga este de 41,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 63,0 cm, iar a falţului din dreapta de 64,0 cm. Lungimea piesei: 168,0 cm. Raşparea de pe suprafaţa superioară concordă cu lungimea falţurilor. Piesa conservată la Bucureşti.

Blocul de friză inferioară nr. 9; nr. inv. 14 (fig. 62/9). Piesa este uşor distrusă la extremitatea stîngă, fiind aşchiată în partea superioară fără să fie afectată lungimea. Decoraţia, bine păstrată, constă dintr-un acant care se desfăşoară ritmic, iar la capătul lui apar în mod constant capete de lup, totdeauna faţă în faţă, chenare de olive şi lenticole pe marginea buzei inferioare şi superioare şi vrăbiuţe. La blocul de friză inferioară nr. 9 lungimea falţului din stînga neputîndu-se citi din cauza muchiei distruse a fost dedusă, după raportul de vecinătate din lungimea reală a piesei, la 46,0 cm, porţiunea mediană rezervată pentru sprijinirea pilastrului, la 61,0 cm. Lungimea falţului din dreapta s-a citit direct şi măsoară 64,0 cm. Piesa se află la Bucureşti. Lungimea piesei: 171,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 10; nr. inv. 16 (fig. 62/10). Piesa este ruptă în două bucăţi. Întreaga decoraţie este bine păstrată, cu excepţia unei ştirbituri de pe buza superioară, care împiedică citirea falţului din stînga. Lungimea falţului din stînga a fost dedusă la 52,0 cm, porţiunea mediană fără falţ la 55,0 cm, iar falţul din dreapta s-a citit direct şi măsoară 71,0 cm. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 11; nr. inv. — (fig. 62/11). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, falţul din stînga era de 41,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 58,7 cm, iar falţul din dreapta de 88,0 cm. Piesa a avut probabil o lungime de 187,7 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 12; nr. inv. 2 (fig. 62/12). Piesa are faţa decorată destul de erodată şi este ciobită la marginea extremităţii stîngi. Vrăbioarele lipsesc din decoraţia acestei piese care se află la Bucureşti. Lungimea falţului din

stînga este de 31,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 59,0 cm, iar falţul din dreapta de 84,0 cm. Lungimea piesei: 174,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 13; nr. inv. 39 (fig. 62/13). Piesa descoperită lîngă cişmeaua din satul Cucuruz (Juspunar) prezintă o ruptură spre extremitatea feţei ornamentate drepte, fapt pentru care această piesă nu a fost escavată pentru jghiab. Decoraţia ei este bine păstrată. Falţul din stînga s-a dedus la 40,0 cm, porţiunea mediană fără falţ la 55,0 cm, iar falţul din dreapta la 62,5 cm. Lungimea piesei: 157,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 14; nr. inv. — (fig. 62/14). Piesa lipsă. După raporturile de vecinătate falţul din stînga măsura 52,2 cm, porţiunea mediană fără falţ 57,0 cm, iar falţul din dreapta 67,0 cm. Lungimea probabilă a piesei: 176,2 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 15; nr. inv. 5 (fig. 62/15). Piesa prezintă o ruptură oblică de sus în jos la extremitatea stîngă, ca şi o aşchiere spre marginea inferioară din treimea dreaptă. Ornamentele sînt relativ erodate. Vrăbioarele lipsesc din decorarea piesei. Lungimea falţului din stînga este de 43,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 57,5 cm, iar falţul din dreapta de 77,5 cm. Şi la această piesă se observă o concordanţă între raşparea de pe faţa superioară şi lungimea falţurilor. Blocul este conservat la Bucureşti. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 16; nr. inv. 38 (fig. 62/16). Piesa are faţa decorată uşor erodată. Ea a servit ca jghiab la fîntîna din satul Zorile (Cherim Cuius), din drumul care duce spre comuna Şipote. Piesa a fost descoperită de arheologul Petre Aurelian, în primăvara anului 1960. Falţul din stînga este de 55,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 58,0 cm, iar falţul din dreapta de 73,5 cm. Lungimea piesei: 186,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 17; nr. inv. 40 (fig. 62/17). Piesa, descoperită în 1960 de cetăţeanul Marin Vulpe, din satul Cucuruz (Juspunar) lîngă cişmeaua din localitate, a fost identificată de noi. Din ea lipseşte o mare parte din extremitatea dreaptă. Ornamentaţia piesei este relativ bine conservată. Prezintă un început de escavaţie, pentru a fi transformată în jghiab. Falţul din stînga măsoară 45,5 cm, porţiunea mediană fără falţ 58,5 cm, iar din cel din dreapta, din cauza porţiunii lipsă, se mai pot citi doar 14,0 cm, dar a avut probabil o lungime de 73,0 cm. Lungimea probabilă a piesei: 177,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 18; nr. inv. 25 (fig. 62/18). Suprafaţa decorată a piesei este relativ bine păstrată. Această piesă a fost utilizată ca jghiab la cişmeaua din comuna Adamklissi şi înregistrată în primăvara anului 1960 de către Direcţia monumentelor istorice sub nr. T. 33 ca aparţinînd categoriei pilaştrilor. Lungimea falţului din stînga este de 45,5 cm, porţiunea mediană fără falţ de 62,5 cm, iar falţul din dreapta de 56,0 cm. Lungimea piesei: 164,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 19; nr. inv. 1 (fig. 62/19). Acest bloc are suprafaţa decorată puternic dar uniform erodată. Marginea stîngă este ruptă, afectînd doar ornamentul, iar nu şi lungimea piesei. Vrăbioarele lipsesc din decoraţia acestui bloc. Lungimea falţului din stînga este de 61,5 cm, porţiunea mediană fără falţ de 56,0 cm, iar a falţului din dreapta de 61,5 cm. Este singura piesă la care ambele falţuri sînt de aceeaşi lungime. Piesă conservată la Bucureşti. Lungimea piesei: 179,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 20; nr. inv. 3 (fig. 62/20). Piesa este relativ bine conservată, totuşi ornamentele din jumătatea stîngă sînt ceva mai erodate. Vrăbioarele lipsesc din decoraţia piesei. Piesa se află la Bucureşti. Lungimea falţului din stînga este de 52,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 58,0 cm, iar falţul din dreapta măsoară 68,0 cm. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 21; nr. inv. — (fig. 62/21). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, a avut în stînga un falţ de 51,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 63,6 cm, iar falţul din dreapta de 32,7 cm. Lungimea probabilă a piesei: 147,3 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 22; nr. inv. 34 (fig. 62/22). Piesa are decoraţia parţial erodată. Lungimea falţului din stînga este de 85,0 cm, porţiunea mediană a fost dedusă la 55,0 cm, iar falţul din dreapta la 35,0 cm. Lungimea piesei: 175,0 cm. Acest bloc a fost utilizat ca jghiab la o fîntînă din satul Zorile şi el a fost descoperit de către Dumitru Mocanu, paznicul cetăţii Tropaeum Traiani.

Blocul de friză inferioară nr. 23; nr. inv. 22 (fig. 62/23). Piesă relativ bine păstrată. Lungimea falţului din stînga este de 74,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 58,0 cm, iar falţul din dreapta de 45,0 cm. Lungimea piesei: 177,0 cm. Blocul a fost utilizat ca jghiab la cişmeaua din pădurea Dedebalu, satul Adîncata, comuna Alimanu.

Blocul de friză inferioară nr. 24; nr. inv. — (fig. 62/24). Piesă pierdută. Lungimea falţului din stînga s-a dedus la 74,0 cm, porţiunea mediană fără falţ la 58,5 cm, iar falţul din dreapta la 52,5 cm. Lungimea probabilă a piesei: 185,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 25; nr. inv. — (fig. 62/25). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, falţul din stînga a fost de 67,7 cm, porţiunea mediană fără falţ de 55,8 cm, iar falţul din dreapta de 72,4 cm. Lungimea piesei: 195,9 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 26; nr. inv. 23 (fig. 62/26). Piesa prezintă erodări şi ştirbituri. Lungimea falţului din stînga s-a dedus la 57,6 cm, porţiunea mediană fără falţ la 54,0 cm, iar falţul din dreapta la 74,9 cm. Lungimea piesei: 186,5 cm. Acest bloc a fost utilizat ca jghiab la cişmeaua din comuna Șipote (Ghiol Punar).

Blocul de friză inferioară nr. 27; nr. inv. 28 (fig. 62/27). Piesa prezintă erodări şi ştirbituri. Lungimea falţului din stînga este de 44,5 cm, porţiunea

mediană fără falţ a fost de la 57,0 cm, iar falţul din dreapta la 66,0 cm. Lungimea piesei: 167,5 cm. Acest bloc a fost utilizat ca jghiab la cişmeaua Cuciuc Hagi din pădurea cu acelaşi nume a satului Rarîştea.

Blocul de friză inferioară nr. 28; nr. inv. 6 (fig. 62/28). Este vorba de o piesă care prezintă un deosebit interes, deoarece este decorată cu un cantaros, din care pornesc două ramuri de acant, încadrat de două păsărele (porumbei). Prin unele detalii, acest cantaros prezintă analogii cu cel de la mozaicul palatului descoperit la Constanţa în anul 1959. De asemenea, această piesă ridică problema unei variaţii în decoraţia blocurilor de friză inferioară, ca şi cupa de pe piesa nr. 62/1. În cazul celor două blocuri, se pune problema sugerării naşterii vrejului de acant, sugerare mai convingătoare însă în cazul celuilalt bloc (cf. fig. 62/1). În cantaros vin şi se termină vrejurile venite în sens invers pe cîte o jumătate de cerc, pornite din caliciul de frunze de pe friza nr. 1. Cele două piese au dat posibilitatea cunoaşterii bisimetriei decorative. Capetele de lupi şi chenarele apar în decoraţia piesei, dar lipsesc vrăbioarele. În general, ornamentele sînt uşor erodate, dar se pot citi cu destulă uşurinţă. Blocul, aflat la Bucureşti, este spart în cinci bucăţi. Lungimea falţului din stînga este de 50,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 56,5 cm, iar falţul din dreapta de 61,0 cm. Lungimea piesei: 167,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 29; nr. inv. — (fig. 62/29). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate falţul din stînga era de 56,4 cm, porţiunea mediană fără falţ de 56,0 cm, falţul din dreapta de 75,7 cm. Lungimea probabilă: 188,1 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 30; nr. inv. 27 (fig. 62/30). Piesa relativ bine păstrată. Lungimea falţului din stînga este de 44,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 61,5 cm, iar lungimea falţului din dreapta de 75,0 cm. Lungimea piesei: 180,5 cm. Acest bloc de friză se află la muzeul din comuna Vasile Roaită şi el a fost adus de dr. Horia Slobozeanu, din cimitirul turcesc de la Cherim Cuius (satul Zorile), acum cca. 40 de ani.

Blocul de friză inferioară nr. 31; nr. inv. 26 (fig. 62/31). Este vorba de o piesă din care se păstrează două fragmente. La cel superior se poate citi lungimea falţului din dreapta care este de 57,5 cm; cel de al doilea face parte din jumătatea inferioară a piesei. Falţul din stînga s-a dedus, după raportul de vecinătate, la 42,7 cm, iar porţiunea mediană fără falţ la 59,0 cm. Aceste fragmente servesc ca trepte la intrarea în curtea bisericii din satul Rarîştea şi provin de la un hambar dărîmat. Lungimea probabilă a piesei: 159,2 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 32; nr. inv. 30 (fig. 62/32). Piesa prezintă puţine deteriorări. Falţul din stînga este de 54,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 56,5 cm, iar falţul din dreapta de 62,5 cm. Lungimea piesei: 173,0 cm. Bloc folosit ca jghiab la cişmeaua Cuciuc Hagi din pădurea cu acelaşi nume a satului Rarîştea.

Blocul de friză inferioară nr. 33; nr. inv. — (fig. 62/33). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate falţul din stînga s-a dedus la 52,5 cm, porţiunea mediană fără falţ la 59,0 cm, iar falţul din dreapta la 78,0 cm. Lungimea probabilă: 189,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 34; nr. inv. 24 (fig. 62/34). Piesa este relativ bine conservată, aflată în cimitirul turcesc din comuna Fîntîna Mare (Başpunar). Falţul din stînga măsoară 40,0 cm, porţiunea mediană fără falţ 59,0 cm, iar falţul din dreapta 81,0 cm. Lungimea piesei: 180,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 35; nr. inv. — (fig. 62/35). Piesă pierdută. Lungimea falţului din stînga s-a dedus la 38,1 cm, porţiunea mediană fără falţ la 59,0 cm, iar a falţului din dreapta la 70,2 cm în funcţie de raporturile de vecinătate. Lungimea probabilă a piesei: 167,3 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 36; nr. inv. 12 (fig. 62/36). Piesa are extremitatea stîngă puţin distrusă, dar fără să i se fi tăiat din lungime. Buza inferioară este uşor distrusă, iar colţul stîng de jos lipseşte. Altfel, ornamentaţia este în rest bine păstrată. Lungimea falţului din stînga este de 47,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 61,0 cm, iar a falţului din dreapta de 69,0 cm. Şi la această piesă există o concordanţă între lungimea falţurilor şi raşparea de pe suprafaţa exterioară făcută în porţiunea pe care se sprijinea pilastrul. Se observă, de asemenea, o linie în continuarea falţului, care indică o retragere a pilaştrilor. Bloc conservat la Bucureşti. Lungimea piesei: 177,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 37; nr. inv. — (fig. 62/37). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate falţul din stînga a fost de 41,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 58,0 cm, iar falţul din dreapta de 72,8 cm. Lungimea probabilă a piesei: 171,8 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 38; nr. inv. 9 (fig. 62/38). Piesă relativ bine păstrată, avînd însă colţul stîng inferior uşor distrus. Lungimea falţului din stînga este de 50,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 59,0 cm, iar falţul din dreapta de 67,5 cm. Raşparea de pe faţa superioară în partea stîngă nu concordă cu limita falţului. Lungimea piesei: 176,5 cm. Blocul este conservat la Bucureşti.

Blocul de friză inferioară nr. 39; nr. inv. 10 (fig. 62/39). Această piesă, aflată la Bucureşti, este în stare de conservare bună. Lungimea falţului din stînga măsoară 55,5 cm, porţiunea mediană fără falţ 62,5 cm, iar falţul din dreapta 60,0 cm. Raşparea pentru pilastru de pe faţa superioară depăşeşte falţul din stînga. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 40; nr. inv. 8 (fig. 62/40). Acest bloc de friză are colţul superior drept distrus. În rest, decoraţia este bine redată şi conservată. Lungimea falţului din stînga este de 54,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 60,5 cm, iar a falţului din dreapta de 76,0 cm. Trebuie să subliniem faptul că

raşparea de pe suprafaţa superioară depăşeşte falţul din dreapta. Piesa este conservată la Bucureşti. Lungimea piesei: 190,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 41; nr. inv. 7 (fig. 62/41). Piesa aceasta are extremitatea dreaptă distrusă, dar este afectat numai ornamentul pînă la brîul de olive şi lenticole. Decoraţia are toate elementele şi este bine conservată în restul piesei. Blocul se află la Bucureşti. Lungimea falţului din stînga măsoară 46,5 cm, porţiunea mediană fără falţ 56,5 cm, iar falţul din dreapta 75,5 cm. Lungimea piesei: 178,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 42; nr. inv. 13 (fig. 62/42). Piesa are colţul superior stîng şi inferior drept, rupte. Altfel, decoraţia este bine păstrată. Lungimea falţului din stînga s-a dedus la 42,5 cm, porţiunea mediană fără falţ la 54,5 cm, iar lungimea falţului din dreapta s-a putut citi direct şi ea este de 84,0 cm. La această piesă aflată la Bucureşti este de remarcat faptul că pe marginea superioară apare o linie în continuarea falţului, care indică limita de amplasare a pilastrului. Din acest amănunt se poate deduce că pilaştrii erau retraşi ca şi metopele. Lungimea piesei: 181,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 43; nr. inv. 20 (fig. 62/43). Piesa este bine păstrată. Lungimea falţului din stînga este de 31,7 cm, porţiunea mediană fără falţ de 61,0 cm, iar falţul din dreapta de 75,0 cm. Acest bloc de friză a fost folosit ca jghiab la cişmeaua din pădurea Dedebalu, satul Adîncata, comuna Alimanu. Lungimea piesei: 167,7 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 44; nr. inv. — (fig. 62/44). Piesă pierdută. Lungimea falţului din stînga, după raportul de vecinătate, s-a dedus la 42,0 cm, porţiunea mediană fără falţ la 58,5 cm, iar falţul din dreapta la 83,4 cm. Lungimea probabilă: 183,9 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 45; nr. inv. 21 (fig. 62/45). Piesa, destul de erodată, are colţul superior drept distrus, afectînd decoraţia. Lungimea falţului din stînga este de 32,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 61,5 cm, iar falţul din dreapta de 78,0 cm. Blocul a fost folosit ca jghiab la cişmeaua din pădurea Dedebalu, satul Adîncata, comuna Alimanu. Lungimea piesei: 171,5 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 46; nr. inv. 17 (fig. 62/46). Piesa prezintă ştirbituri, altfel este destul de bine conservată deşi este folosită ca jghiab la cişmeaua din cîmp de la Deleni. Lungimea falţului din stînga nu s-a putut citi, dar s-a dedus la 40,5 cm, porţiunea mediană fără falţ la 60,5 cm, iar falţul din dreapta la 75,0 cm. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 47; nr. inv. — (fig. 62/47). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, falţul din stînga a fost dedus la 43,7 cm, porţiunea mediană fără falţ la 58,7 cm, iar falţul din dreapta la 65,0 cm. Lungimea probabilă: 167,4 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 48; nr. inv. 11 (fig. 62/48). Piesa este în general erodată pe întreaga suprafaţă decorată şi are rupt colţul stîng de jos. Falţul din stînga este de 51,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 60,0 cm, iar falţul din dreapta de 66,0 cm. Este de remarcat că lungimea falţurilor concordă cu raşpările de pe faţa superioară, care indică locul de amplasare al pilastrului şi în mod indirect limitele falţurilor. Lungimea piesei: 177,0 cm. Bloc conservat la Bucureşti.

Blocul de friză inferioară nr. 49; nr. inv. 18 (fig. 62/49). Piesa prezintă o aşchiere profundă în partea dreaptă. În rest, decoraţia este bine conservată. Falţul din stînga măsoară 40,0 cm, porţiunea mediană fără falţ a fost dedusă la 55,0 cm, iar falţul din dreapta la 56,0 cm. Blocul provine de la o cişmea din satul Zorile şi este conservat astăzi la muzeul din Constanţa. Lungimea piesei: 151,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 50; nr. inv. 37 (fig. 62/50). Din această piesă se păstrează partea inferioară, la care se distinge şi ornamentaţia, care poate fi dedusă în liniile ei esenţiale. Piesa a fost folosită mult timp ca jghiab la cişmeaua de la Adamklissi, iar apoi utilizată drept acoperiş de canal lîngă aceeaşi cişmea. Descoperită în primăvara anului 1960 de către Dumitru Mocanu. Lungimea falţului din stînga s-a dedus la 63,0 cm, porţiunea mediană fără falţ la 60,0 cm, iar falţul din dreapta la 59,0 cm. Lungimea piesei: 182,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 51; nr. inv. 36 (fig. 62/51). Piesa, zidită în paramentul cişmelei din comuna Adamklissi, a fost degajată de noi în anul 1960. În afară de o uşoară erodare a feţei ornamentate şi puţine ştirbituri pe margini, această piesă este relativ bine conservată. Înainte de a fi fost folosită în zidăria cişmelei, acest bloc de friză a fost mult timp utilizat ca jghiab. Falţul din stînga măsoară 60,0 cm, porţiunea mediană fără falţ 60,0 cm, iar falţul din dreapta 61,0 cm. Lungimea piesei: 181,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 52; nr. inv. — (fig. 62/52). Piesa pierdută. După raportul de vecinătate falţul din stînga a fost de 55,0 cm, porţiunea mediană fără falţ de 60,0 cm, iar falţul din dreapta de 80,2 cm. Lungimea probabilă a piesei: 195,2 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 53; nr. inv. 19 (fig. 62/53). Piesa, folosită ca jghiab la cişmeaua din pădurea Dedebalu, satul Adîncata, comuna Alimanu, prezintă ornamente uşor erodate şi are distruse colţul inferior stîng şi buza extremităţii stîngi. Lungimea falţului din stînga este de 37,5 cm, porţiunea mediană fără falţ de 60,0 cm, iar falţul din dreapta de 87,5 cm. Lungimea piesei: 185,0 cm.

Blocul de friză inferioară nr. 54; nr. inv. — (fig. 62/54). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, falţul din stînga măsura 29,9 cm, porţiunea mediană fără falţ 62,0 cm, iar falţul din dreapta 83,0 cm. Lungimea probabilă a piesei: 174,9 cm.

O *variantă în orînduirea blocurilor de friză inferioară.* Blocul de friză inferioară nr. 13 (inv. 39) ar putea avea poziţia 25, în care caz piesa nr. 27 (inv. 28) ar trece la poziţia 14. Această variantă este foarte atrăgătoare, datorită manierei de lucru asemănătoare la piesele nr. 27 şi nr. 15.

Observaţii cu privire la numărul echipelor de meşteri şi materialul pietros. Examinînd atent blocurile de friză inferioară, putem deosebi după maniera de lucru cîteva grupe, care indică tot atîtea echipe de lucru.

Grupa	*Indicarea pieselor care-i aparţin*
I	1, 4, 6, 8, 9, 36, 38—42, 49, 50 (eventual 2, 10).
II	12, 13, 15—20, 27, 28 (eventual 48).
III	31, 32, 53 (eventual 45, 46).

Caracteristicele celor trei grupe sînt cu totul evidente. Piesele indicate cu probabilitate în paranteză ar putea fi considerate în unele cazuri ca avînd particularităţi specifice.

La grupa I desenul este sigur, iar maestrul sculptor lucrezază cu o precizie uimitoare. Aceeaşi precizie se observă şi la grupa II, dar desenul este mai suplu, spaţiul liber fiind simţitor mărit. La grupa III apare grija pentru detaliul decorativ, care-i imprimă modelului căldură. Unele dintre piese, mai ales cele din paranteză, nu pot fi bine judecate, şi din cauza stării lor de conservare. Cert este că sînt şi piese care nu ţin neapărat de o grupă sau alta, aceasta indicînd ori lucrători izolaţi, ori o altă echipă.

În orice caz, referindu-ne numai la cele trei grupe, ne putem da seama că maeştrii sculptori care au lucrat la monument veneau din locuri diferite, căci numai aşa se explică diferenţa de tratare a aceluiaşi model decorativ stereotip.

În ceea ce priveşte materialul pietros, observăm că piesele nr. 45, 46 prezintă erodări identice, deşi una dintre ele a fost folosită ca jghiab la cişmeaua din cîmp de la Deleni, iar cealaltă la cişmeaua din pădurea Cuciuc Hagi, aflată la distanţă de 40 km. Acest caz ne arată că cele două piese provin din acelaşi strat de piatră. Prin faptul că ele se racordează, avem indicaţia că pe măsură ce se scoteau blocuri de piatră din carieră, aceste blocuri erau date în primire echipelor, care le lucrau poate în apropiere (spre a micşora în acest chip greutatea transportului pieselor).

Blocurile de friză inferioară nr. 41—42 prezintă la extremităţile lor adiacente o aşchiere pe mare suprafaţă ca efect al unei acţiuni mecanice. Este în afară de orice îndoială că distrugerea care a afectat ambele blocuri a avut loc cînd ele erau încă în operă.

8. BRÎUL DE METOPE

Deasupra frizei inferioare se află primul brîu cu reliefuri scenice, așa-zisele metope.

Problema solidarizării metopelor merită atenția cercetătorului. Solidarizarea este asigurată în mod corespunzător pe linie orizontală, numai în partea superioară, prin agrafe lungi de un pas roman (29,6 cm). Agrafele respective nu se deosebesc cu nimic de cele pe care le putem examina în mod clar pe blocul de cornișă nr. 32, sau la alte cîteva blocuri de soclu aflate *in situ*. Însuși lăcașul pentru plasarea agrafei la metope și pilaștri este identic cu cel de la cornișă. Agrafa propriu-zisă constă dintr-o bară dreptunghiulară de fier îndoită la capete, învelită într-un strat relativ gros de plumb. După toate probabilitățile, după cum am mai arătat mai sus, plumbul s-a turnat după ce agrafele fuseseră amplasate, spre a se asigura o perfectă adeziune între corpul agrafei și piesa solidarizată.

Fiecare bloc de metopă are pe latura de sus, în porțiunea mediană, cîte un lăcaș, care la prima vedere ar presupune o solidarizare pe verticală. Acest lăcaș are o adîncime de cca. 15 cm, o deschidere de 12/2,5 cm. Mărturisim că nu am putut determina nici o corespondență între acest lăcaș și vreunul corespunzător pe fața de jos a blocului de friză superioară. Aceasta demonstrează că, în fond, nu a existat solidarizare pe verticală între metope și blocurile de deasupra lor. Care era atunci funcția lăcașului de care vorbim? Răspunsul este dat de unele detalii indicative: deschiderea lăcașului se mărește treptat în spre adîncime, ajungînd la cca. 15 cm, laturile mari ale lăcașului nefiind deci drepte, ci ușor înclinate spre partea de sus. Aceste elemente ne-au întărit convingerea că lăcașul în cauză servea la manipularea metopelor, în sensul că în el se introducea un sistem de cîrlige, cu tendință de deschidere cînd se trăgea de el, iar îngustarea spre gură a lăcașului servea și ea scopului pe care și-l propusese constructorul.

O problemă puțin dezbătută în legătură cu metopele o constituie și genul de sculptură. Spre deosebire de opera pietrarilor, care este bine executată, sculpturile propriu-zise denotă adesea o serie de imperfecțiuni și stîngăcii. Deși în linii generale atît la metope, cît și la creneluri se simte parcă aceeași mînă, totuși examinarea mai atentă a reliefurilor ne arată că existau mai multe echipe de decoratori. Unii dintre aceștia, deși nu lucrau cu destulă finețe sculpturile, au înțeles spiritul proiectului și i-au redat conținutul cu o fidelitate impresiorantă; alții însă, au urmărit proiectul fără să-l înțeleagă, ocolind conținutul său viu, dinamic și redînd figurile static, lipsite de expresie și fără sentiment, ca în metopa nr. XLIII. Dar toate stîngăciile de care amintim nu au nimic de a face cu proiectarea. Ele arată doar că la executarea monumentului s-au folosit numeroase echipe de decoratori, de calificări variate, cu excepția celor folosiți pentru piesele cu scop

pur decorativ, între care blocurile de friză, cu toate că şi acolo se pot deosebi în modul cel mai clar cîteva echipe de meşteri decoratori.

Metopele, în număr de 54, aveau un rol important în construcţie. Înălţimea lor este de cca 150 cm. Lăţimea variază între 109,5 cm și 130 cm, lăţimea medie fiind de 116,65 pentru cele întregi şi de 117,47 cm socotind şi lăţimile

Fig. 63. — Vederea metopei XLVII (inv. 46).

deduse pentru cele fragmentare ori lipsă (cf. tab. 22, col. 4—5 şi p. 174)[1]. Tabelul nr. 22 redă dimensiunile fiecăreia în parte. Ca număr, astăzi mai există 47 în ţara noastră și una la Istanbul. Fragmentul din metopa nr. XXV publicat de Gr. Tocilescu s-a pierdut. Dintre pietrele scoase din Dunăre, este și porţiunea superioară a metopei nr. XV, pe care noi o publicăm pentru prima dată în întregime. Despre scoaterea acestui fragment din Dunăre, a vorbit Gr. Tocilescu în lucrarea sa din 1895.

Metopele au formă dreptunghiulară, fiecare cu un relief redînd un episod de luptă, captivi sau refugiaţi. Profilul lor este relativ simplu (fig. 63 și 64).

[1] Media s-a calculat la 47 metope întregi (I — XIII, XV—XXIV, XXVI—XXXVII, şi la patru metope a cărorlăţime s-a dedus din lungimea falţului blocurilor de friză superioară (metopele cu nr. XXV, XXXVIII, LIII, LIV), precum şi la trei a căror lăţime este dedusă din falţurile unor piese de friză inferioară (metopele XIV, LI, LII).

Date indirecte asupra lăţimii metopelor. Despre lăţimea metopelor avem şi unele date indirecte. Friza superioară era construită în aşa fel, încît fiecare bloc al său avea pe margine, în partea mediană, un falţ lung corespunzînd cu lăţimea metopei. În tabelul nr. 33, coloana 5, se indică lăţimea metopelor pe care se sprijinea fiecare bloc de friză. Din cauza ştirbiturilor, lungimea falţului nu s-a

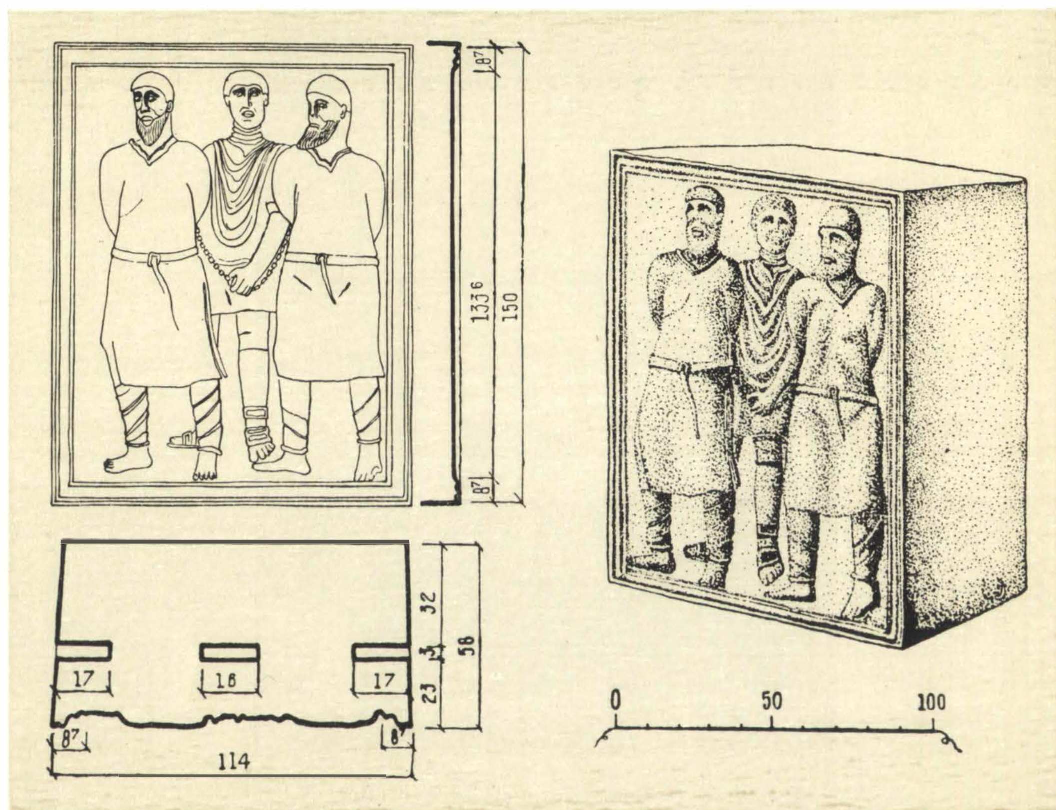

Fig. 64. — Vedere, perspectivă şi secţiune printr-o metopă.

putut măsura exact decît la 27 blocuri de friză. În coloana 5 am indicat falţurile întregi, iar în col. 6 se observă numărul metopei încadrate. Este cît se poate de clar că dacă Gr. Tocilescu ar fi arătat precis locul în care a găsit fiecare bloc de friză, am fi ştiut poziţia metopelor. Şi falţurile blocurilor de friză inferioară permit cunoaşterea lăţimii metopelor (cf. tab. 31, col. 4—5, 7—8 şi pl. VII).

În ceea ce priveşte succesiunea metopelor, această problemă a putut fi în sfîrşit soluţionată în urma studiului complexului friză inferioară-metope cu pilaştri-friză superioară, care ne-a dus la determinarea poziţiei corelate a celor 216 piese care formează acest complex (cf. p. 276—284 şi pl. VII).

9. PILAŞTRI

Între metope era amplasat cîte un pilastru, de proporţii bine studiate. Numărul pilaştrilor era de 54. Încă de la 1881 M. C. Suţu deosebeşte, din punct de vedere decorativ, două tipuri, primul cu ornament în vrej, iar celălalt decorat prin simple caneluri[1]. Descrierea pilastrului cu « două rînduri paralele de arabescuri » o făcuse C. W. Wutzer încă în anul 1860[2]. Schiţa, profilul şi vederea perspectivă a celor două tipuri de pilaştri ni le indică fig. 65 şi fig. 66.

Înălţimea unui pilastru este identică cu a metopelor, adică de 150 cm. Lăţimea este însă variabilă, oscilînd neregulat între 54,0 şi 63,6 cm (tab. nr. 22, coloana 6), avînd o medie la piesele cunoscute de 58,70 cm. În partea de sus pilaştrii erau solidarizaţi cu metopele prin agrafe în lăcaşuri de jumătate de coadă de rîndunică.

Pentru lăţimea pilaştrilor avem unele date indirecte sigure, întocmai ca şi pentru metope. După cum am amintit, blocurile de friză inferioară sprijineau în partea lor mediană pilaştrii despărţitori de metope. La o serie întreagă de blocuri de friză am putut determina cu precizie lăţimea porţiunii pe care se sprijinea pilastrul, adică lăţimea însăşi a pilastrului care a fost aşezat acolo. Cifrele care redau lăţimea astfel aflată a pilaştrilor sînt cuprinse în tab. nr. 31, coloana 6. La cele 40 blocuri de friză am putut afla numai în 26 cazuri lăţimea pilaştrilor pe care-i primeau, iar în 13 cazuri lăţimea s-a dedus prin raport de vecinătate din însăşi lungimea blocului de friză inferioară. Am văzut că blocurile de friză inferioară nu acopereau la extremităţi jumătăţi de metope, decît întîmplător.

Amplasarea pilaştrilor. În tabelul nr. 32 se înfăţişează succesiunea în care erau amplasaţi pilaştrii între metope. Amplasarea celor 36 de pilaştri cunoscuţi a fost făcută în funcţie de dimensiunea porţiunii mediane fără falţ, care se observă pe muchia superioară a blocului de friză inferioară. În operaţia de distribuire a pilaştrilor am alternat un pilastru canelat cu unul ornamentat în vrej. Cît priveşte alegerea primului pilastru care urma să fie aşezat între metopa LIV şi I s-a făcut după calculul raportului de vecinătate, ţinîndu-se seama ca blocul de friză inferioară nr. 41 să se racordeze decorativ şi arhitectonic cu blocul nr. 42, spre a asigura lăţimea metopei nr. LIV, redată de lungimea falţului blocului de friză superioară nr. 54. Totuşi faptul că restul pilaştrilor şi-au găsit o amplasare corespunzătoare lăţimii lor ne-a întărit convingerea că alegerea pilastrului pentru poziţia nr. 1 s-a făcut cu cea mai mare probabilitate.

Pentru ca să se poată urmări corespondenţa între numărul de inventar al pilaştrilor şi numărul lor de succesiune, precum şi decorul şi dimensiunea lor,

[1] M. C. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, fig. 7 şi 8.

[2] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, p. 256.

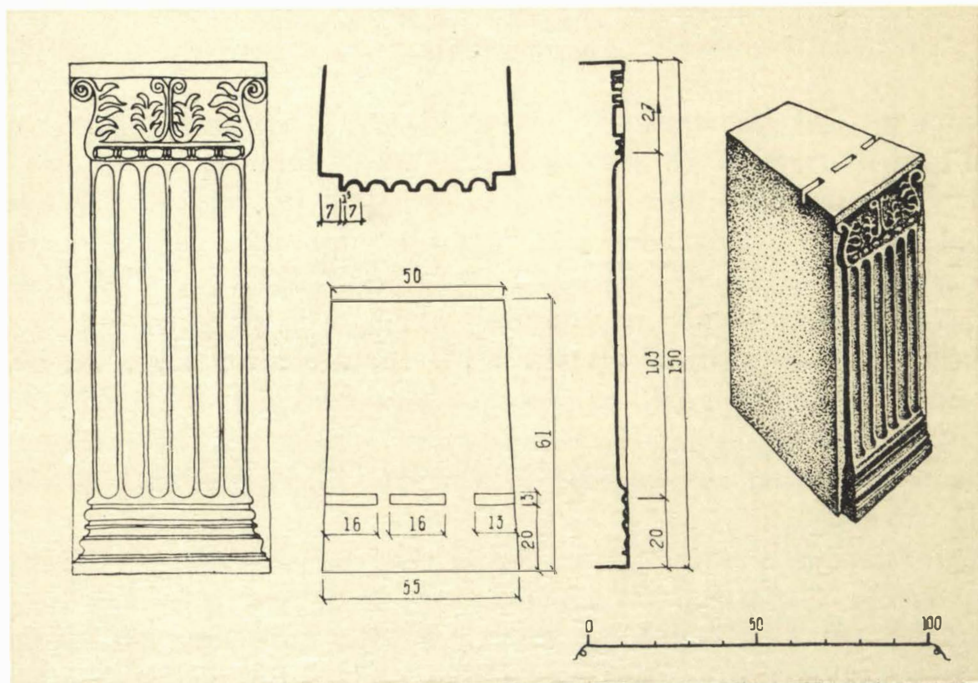

Fig. 65. — Vedere, perspectivă și secțiune printr-un pilastru decorat prin simpla canelare.

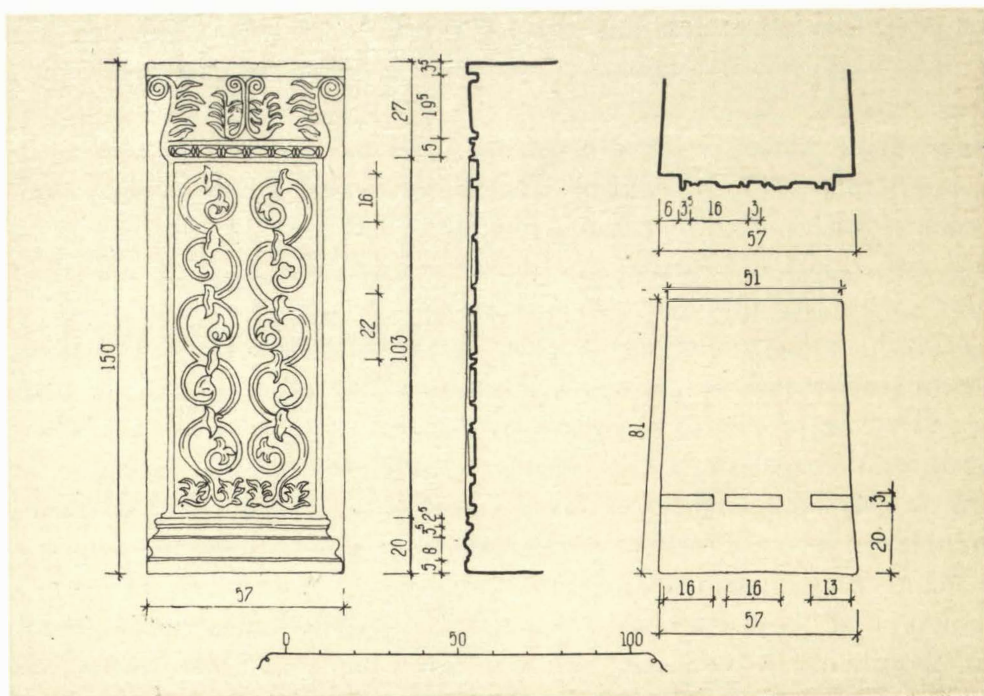

Fig. 66. — Vedere, perspectivă și secțiune printr-un pilastru cu ornament în vrej.

Tabelul nr. 32

Succesiunea pilaştrilor existenţi sau deduşi, decoraţia şi dimensiunea lor (în cm)

Numărul de succesiune	Numărul de inventar	Dimensiunea				Ornamentarea		Între ce metopă este amplasat	
		Reală	Dedusă după porţiunea mediană fără falţ a blocului de friză inferioară	Dedusă după extremitatea fără falţ a blocului de friză superioară	Atribuit media	Canelură	Vrej	Stînga	Dreapta
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
	Total	*2053,6*	*985,5*	*54,0*	*58,70*				
1	11	54,5	—	—	—	×	—	LIV	I
2	—	—	61,0	—	—	—	×	I	II
3	13	58,5	—	—	—	×	—	II	III
4	20	61,5	—	—	—	—	×	III	IV
5	22	60,5	—	—	—	×	—	IV	V
6	15	58,7	—	—	—	—	×	V	VI
7	7	60,0	—	—	—	×	—	VI	VII
8	6	55,0	—	—	—	—	×	VII	VIII
9	31	60,0	—	—	—	×	—	VIII	IX
10	—	—	60,0	—	—	—	×	IX	X
11	3	60,0	—	—	—	×	—	X	XI
12	—	—	60,0	—	—	—	×	XI	XII
13	5	62,0	—	—	—	×	—	XII	XIII
14	16	58,0	—	—	—	—	×	XIII	XIV
15	27	57,0	—	—	—	×	—	XIV	XV
16	—	—	55,0	—	—	—	×	XV	XVI
17	—	—	57,5	—	—	×	—	XVI	XVII
18	—	—	56,5	—	—	—	×	XVII	XVIII
19	—	—	55,0	—	—	×	—	XVIII	XIX
20	32	58,0	—	—	—	—	×	XIX	XX
21	—	—	63,0	—	—	×	—	XX	XXI
22	—	—	61,0	—	—	—	×	XXI	XXII
23	—	—	55,0	—	—	×	—	XXII	XXIII
24	23	57,5	—	—	—	—	×	XXIII	XXIV
25	30	59,0	—	—	—	×	—	XXIV	XXV
26	—	—	55,0	—	—	—	×	XXV	XXVI
27	26	57,0	—	—	—	×	—	XXVI	XXVII
28	2	57,5	—	—	—	—	×	XXVII	XXVIII
29	—	—	58,0	—	—	×	—	XXVIII	XXIX
30	4	58,5	—	—	—	—	×	XXIX	XXX
31	28	62,5	—	—	—	×	—	XXX	XXXI
32	21	56,0	—	—	—	—	×	XXXI	XXXII
33	—	—	58,0	—	—	×	—	XXXII	XXXIII
34	17	63,6	—	—	—	—	×	XXXIII	XXXIV
35	—	—	55,0	—	—	×	—	XXXIV	XXXV
36	14	58,0	—	—	—	—	×	XXXV	XXXVI
37	29	—	—	—	58,7	×	—	XXXVI	XXXVII
38	18	55,8	—	—	—	—	×	XXXVII	XXXVIII
39	—	—	—	54,0	—	×	—	XXXVIII	XXXIX
40	34	57,0	—	—	—	—	×	XXXIX	XL
41	12	57,0	—	—	—	×	—	XL	XLI
42	—	—	56,0	—	—	—	×	XLI	XLII
43	—	—	61,5	—	—	×	—	XLII	XLIII
44	24	59,0	—	—	—	—	×	XLIII	XLIV
45	1	56,5	—	—	—	×	—	XLIV	XLV
46	36	59,0	—	—	—	—	×	XLV	XLVI
47	35	59,0	—	—	—	×	—	XLVI	XLVII
48	33	59,0	—	—	—	—	×	XLVII	XLVIII
49	19	61,0	—	—	—	×	—	XLVIII	XLIX
50	8	58,0	—	—	—	—	×	XLIX	L
51	—	—	59,0	—	—	×	—	L	LI
52	25	62,5	—	—	—	—	×	LI	LII
53	9	60,5	—	—	—	×	—	LII	LIII
54	10	56,5	—	—	—	—	×	LIII	LIV

am întocmit tabelul nr. 32. Atunci cînd între două metope ne-a lipsit pilastrul cu dimensiunea corespunzătoare, i-am determinat lăţimea prin calculul raportului de vecinătate. În cele mai multe cazuri (cf. tab. nr. 32, col. 4) determinarea lăţimii s-a făcut cu toată precizia, deoarece existau elemente care ne conduceau spre această determinare: pe de o parte era dimensiunea porţiunii mediane fără falţ a blocului de friză inferioară, iar pe de altă parte — în mai puţine cazuri după cum se observă în coloana 5 — existau extremităţile fără falţ a blocurilor de friză superioară adiacente. Cînd nu a existat nici un indiciu care să ne ducă la determinarea precisă a lăţimii pilastrului, am adoptat lăţimea medie, calculată din lăţimea totală a pilaştrilor cunoscuţi, ca în cazul pilastrului 37 (col. 6).

În cazul că pe viitor se vor mai găsi pilaştri de dimensiuni inferioare sau superioare mediei, ei îşi vor găsi locul, prin faptul că piesele lipsă din categoria blocurilor de friză ar căpăta dimensiuni mai mari sau mai mici faţă de cele indicate de noi.

În ceea ce priveşte decoraţia pilaştrilor, remarcăm faptul că la toate piesele care se află în stare de conservare mai bună, desenul şi execuţia sînt de bună calitate.

PREZENTAREA PILAŞTRILOR ÎN ORDINEA SUCCESIUNII (fig. 67 / 1—54)

Pilastrul nr. 1; nr. inv. 11 (fig. 67/1). Piesa se află la Bucureşti şi este decorată prin caneluri. Ea a fost încadrată între metopele LIV şi I. Are capitelul uşor rotunjit prin distrugere. Lăţimea piesei: 54,5 cm.

Pilastrul nr. 2; nr. inv. — (fig. 67/2). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, acest pilastru a fost decorat prin vrej. Ţinînd seama de porţiunea mediană a blocului de friză inferioară, lăţimea lui a fost de 61,0 cm. Piesa aceasta a fost încadrată între metopele I şi II.

Pilastrul nr. 3; nr. inv. 13 (fig. 67/3). Piesa, conservată la Bucureşti, are o ornamentaţie canelată, capitelul distrus în sens oblic de la stînga spre dreapta şi în rest prezintă decoraţia stereotipă. Limita inferioară a capitelului este marcată printr-un brîu de olive şi lenticole, care iau forma unor mosoraşe. Ornamentaţia a fost bine lucrată şi este destul de bine conservată. Pilastrul a fost încadrat între metopele II şi III. Lăţimea piesei: 58,5 cm.

Pilastrul nr. 4; nr. inv. 20 (fig. 67/4). Piesa, aflată în incinta monumentului de la Adamklissi, este ruptă în două bucăţi. Înainte de a fi ruptă, fusese aşchiată prin lovitură în partea stîngă, începînd de la treimea inferioară inclusiv capitelul. Altfel decoraţia rămasă este bine conservată. Pilastrul a fost încadrat între metopele III şi IV. Lăţimea piesei: 61,5 cm.

Pilastrul nr. 5; nr. inv. 22 (fig. 67/5). Această piesă are un decor canelat. Ea este distrusă în partea superioară, afectînd capitelul şi o parte din caneluri;

prezintă ştirbituri şi pe muchia dreaptă. Acest pilastru a fost folosit ca jghiab lîngă moara din comuna Adamklisi. El a fost încadrat între metopele IV şi V. Lăţimea piesei: 60,5 cm.

Pilastrul nr. 6; nr. inv. 15 (fig. 67/6), Piesa, aflată în incinta monumentului, are o ornamentaţie în vrej, dar îi lipseşte extremitatea inferioară şi o bucată din colţul drept începînd din apropierea marginii stîngi şi mergînd oblic, de jos în sus, la marginea dreaptă. Și din capitel lipseşte o porţiune din partea dreaptă. Pilastrul a fost încadrat între metopele V şi VI. Lăţimea piesei: 58,7 cm.

Pilastrul nr. 7; nr. inv. 7 (fig. 67/7). Piesă aflată la Bucureşti. Colţul inferior drept uşor distrus; avea o ornamentaţie canelată. Piesa a fost încadrată între metopele VI şi VII. Ţinînd seama de raportul de vecinătate şi anume de porţiunea mediană fără falţ a blocului de friză inferioară, lăţimea pilastrului a fost de 60,0 cm.

Pilastrul nr. 8; nr. inv. 6 (fig. 67/8). Această piesă, aflată la Bucureşti, are capitelul rotunjit prin distrugere; din el se păstrează totuşi o porţiune de decor cu vrej şi brîul de lenticole şi ovele. Muchia stîngă a piesei este distrusă în treimea superioară. În restul piesei, decoraţia este foarte bine păstrată şi ea trădează iscusinţa cu care a fost executată de către meşteri. Acest pilastru a fost încadrat între metopele VII și VIII. Lăţimea piesei: 55,0 cm.

Pilastrul nr. 9; nr. inv. 31 (fig. 67/9). Piesa, aflată în incinta monumentului şi decorată prin caneluri, are baza distrusă, ca şi capitelul, în bună parte. Pilastrul a fost încadrat între metopele VIII şi IX. Lăţimea piesei: 60,0 cm.

Pilastrul nr. 10; nr. inv. — (fig. 67/10). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, acest pilastru a fost decorat cu vrej şi era încadrat între metopele X şi XI. I-am atribuit lăţimea dedusă de 60,0 cm.

Pilastrul nr. 11; nr. inv. 3 (fig. 67/11). Acest pilastru are soclul distrus în sens oblic, de la dreapta spre stînga; şi capitelul este uşor rotunjit prin distrugere. În rest, decoraţia piesei, care este canelată, se păstrează bine. La baza capitelului brîul de olive şi lenticole este transformat în mosoraşe. Pilastrul, conservat la Bucureşti, a fost încadrat între metopele X şi XI. Lăţimea piesei: 60,0 cm.

Pilastrul nr. 12; nr. inv. — (fig. 67/12). Piesa este pierdută. A avut ornamentaţie în vrej. A fost încadrată între metopele XI şi XII. Lăţimea probabilă a piesei: 60,0 cm.

Pilastrul nr. 13; nr. inv. 5 (fig. 67/13). Piesa, aflată la Bucureşti, are o decoraţie canelată puternic erodată. Capitelul este uşor rotunjit prin distrugere, ca şi corpul inferior drept al piesei. A fost încadrată între metopele XII şi XIII. Lăţimea piesei: 62,0 cm.

Pilastrul nr. 14; nr. inv. 16 (fig. 67/16). Această piesă, aflată în incinta monumentului şi decorată cu vrej este rotunjită prin distrugere în partea stîngă,

începînd printr-o linie oblică aproape de marginea dreaptă a capitelului şi terminîndu-se în apropierea marginii drepte a soclului. A fost încadrat între metopele XIII şi XIV. Lăţimea piesei: 58,0 cm.

Pilastrul nr. 15; nr. inv. 27 (fig. 67/15). Piesa, folosită ca jghiab la cişmeaua din pădurea Dedebalu, satul Adîncata, comuna Alimanu, are o ornamentaţie canelată. Capitelul ei este rotunjit prin distrugere; piesa prezintă ştirbituri uşoare şi în rest. Pilastrul a fost încadrat între metopele XIV şi XV. Lăţimea piesei: 57,0 cm.

Pilastrul nr. 16; nr. inv. — (fig. 67/16). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea avea o ornamentaţie în vrej. Ţinînd seama de raportul de vecinătate şi anume de porţiunea mediană fără falţ a frizei inferioare, acest pilastru avea lăţimea de 55,0 cm.

Pilastrul nr. 17; nr. inv. — (fig. 67/17). Piesă pierdută. A fost decorată prin caneluri şi încadrată între metopele XVI şi XVII. Lăţimea dedusă a piesei: 57,5 cm.

Pilastrul nr. 18; nr. inv. — (fig. 67/18). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea era ornamentată prin vrej. După porţiunea mediană fără falţ a blocului de friză inferioară, acest pilastru a avut lăţimea de 56,5 cm.

Pilastrul nr. 19; nr. inv. — (fig. 67/19). Piesă pierdută. A fost decorată prin caneluri. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XVIII şi XIX. Lăţimea probabilă a piesei: 55,0 cm.

Pilastrul nr. 20; nr. inv. 32 (fig. 67/20). Acest pilastru, decorat prin vrej, se află în incinta monumentului. El a suferit de pe urma izbiturilor. Capitelul său este distrus în partea dreaptă, iar decorul este aşchiat nu numai la capitel, ci pe o bună parte din jumătatea dreaptă, pe o fîşie care se îngustează uşor spre treimea inferioară a piesei. Soclul piesei este de asemenea distrus în sens oblic, de la stînga spre dreapta. De altfel, ornamentaţia rămasă este foarte bine păstrată şi ea trădează o manieră desăvîrşită de execuţie din partea decoratorului. Lăţimea piesei: 58,0 cm.

Pilastrul nr. 21; nr. inv. — (fig. 67/21). Piesă pierdută. A avut o ornamentaţie canelată şi a fost încadrată între metopele XX şi XXI. Lăţimea probabilă a piesei: 63,0 cm.

Pilastrul nr. 22; nr. inv. — (fig. 67/22). Piesă pierdută. A fost decorată cu vrej şi încadrată între metopele XXI şi XXII. Lăţimea probabilă a piesei: 61,0 cm.

Pilastrul nr. 23; nr. inv. — (fig. 67/23). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea avea o ornamentaţie canelată. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XXII şi XXIII. I-am atribuit lăţimea dedusă de 55,0 cm.

Pilastrul nr. 24; nr. inv. 23 (fig. 67/24). Piesa, folosită ca jghiab la cişmeaua din comuna Adamclisi, prezintă o decoraţie în vrej şi are rupt colţul inferior stîng. Pilastrul a fost încadrat între metopele XXIII şi XXIV. Lăţimea piesei: 57,5 cm.

Pilastrul nr. 25; *nr. inv. 30 (fig. 67/25)*. Piesa are capitelul distrus prin aşchiere. A fost folosită ca jghiab la cişmeaua din Adamklissi. Ornamentaţia a fost canelată. Lăţimea piesei: 59,0 cm.

Pilastrul nr. 26; nr. inv. — (fig. 67/26). Piesă pierdută. A fost ornamentată cu vrej. Lăţimea piesei: 55,0 cm.

Pilastrul nr. 27; *nr. inv. 26 (fig. 67/27)*. Piesa, utilizată ca jghiab la cişmeaua din pădurea Dedebalu, satul Adîncata, comuna Alimanu, este relativ bine conservată, prezentînd doar uşoare aşchieri. A fost încadrat între metopele XXVI—XXVII. Lungimea piesei: 57,0 cm.

Pilastrul nr. 28; *nr. inv. 2 (fig. 67/28)*. Acest pilastru care se găseşte la Bucureşti, avînd o decoraţie în vrej, este rupt cam pe la jumătate. Marginea dreaptă este neregulată, probabil încă de la origine, deoarece blocul de piatră din care s-a făcut fusese iniţial destinat pentru o metopă. S-a renunţat la executarea unei metope, probabil din cauza compoziţiei pietrei, cu o concentrare excesivă a moluştei *Mactra fabreana fabreana d'Orb*. Marginea părţii inferioare din dreapta prezintă o distrugere ulterioară, iar capitelul şi o parte din corpul pilastrului au fost aşchiate prin lovituri. Decoraţia piesei este puternic erodată, iar pe fragmentul superior ea îşi face apariţia doar prin cîteva urme, care însă, se vede clar, le continuă pe cele de pe fragmentul inferior. Pilastrul a fost încadrat între metopele XXVII și XXVIII. Lăţimea piesei: 57,5 cm.

Pilastrul nr. 29; *nr. inv. — (fig. 67/29)*. Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, acest pilastru era ornamentat prin caneluri. El a fost încadrat între metopele XXVIII şi XXIX. Ţinînd seama de raportul de vecinătate şi în cazul acesta de porţiunea fără falţ a blocului de friză inferioară, el a avut o lăţime de 58,0 cm.

Pilastrul nr. 30; *nr. inv. 4 (fig. 67/30)*. Piesa are capitelul rotunjit prin distrugere. De asemenea, ea este distrusă în sens oblic de sus în jos în partea superioară. Capitelul prezintă la bază un chenar de olive şi lenticole transformate în mosoraşe. Piesa, aflată la Bucureşti, a fost încadrată între metopele XXIX şi XXX. Lăţimea piesei: 58,5 cm.

Pilastrul nr. 31; nr. inv. 28 (fig. 67/31). Piesa, aflată la Muzeul din Vasile Roaită, a fost adusă acolo de dr. Horia Slobozeanu din cimitirul turcesc din comuna Zorile (Cherim Cuius), cu cca. 40 de ani în urmă. Această piesă are o ornamentaţie canelată relativ bine păstrată, dar capitelul său este distrus în mare parte. Pilastrul a fost încadrat între metopele XXX şi XXXI. Lăţimea piesei: 62,5 cm.

Pilastrul nr. 32; *nr. inv. 21 (fig. 67/32)*. Piesa, aflată în incinta monumentului, este distrusă, din faţa ei ornamentată rămînînd doar o mică porţiune spre partea inferioară. Decoraţia a fost în vrej. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XXXI și XXXII. Lăţimea piesei: 56,0 cm.

Pilastrul nr. 33; nr. inv. — (fig. 67/33). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea avea o ornamentaţie canelată. Ţinînd seama de raportul de vecinătate şi anume de porţiunea mediană fără falţ dedusă a blocului de friză inferioară, această piesă care era încadrată între metopele XXXII şi XXXIII a avut o lăţime de 58,0 cm.

Pilastrul nr. 34; nr. inv. 17 (fig. 67/34). Această piesă este distrusă în bună parte: capitelul, o fîşie în partea dreaptă de-a lungul piesei şi o fîşie oblică în partea stîngă din treimea inferioară, lipsesc în mare parte. Ornamentele, cîte au rămas, sînt totuşi clare şi arată că au fost lucrate cu multă dexteritate. Această piesă aflată în incinta monumentului a fost încadrată între metopele XXXIII şi XXXIV. Lăţimea piesei: 63,6 cm.

Pilastrul nr. 35; nr. inv. — (fig. 67/35). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea a avut o ornamentaţie canelată. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XXXIV şi XXXV. Ţinînd seama de raportul de vecinătate şi anume de porţiunea fără falţ a blocului de friză inferioară, această piesă a avut lăţimea de 55,0 cm.

Pilastrul nr. 36; nr. inv. 14 (fig. 67/36). Piesa, aflată în incinta monumentului, este decorată prin vrej. Ea are capitelul rupt şi ornamentaţia puternic erodată. Prezintă şi o crăpătură în partea stîngă începînd de la soclu şi pornind în sus oblic, pînă spre baza capitelului. Pilastrul a fost încadrat între metopele XXXV şi XXXVI. Lăţimea piesei: 58,0 cm.

Pilastrul nr. 37; nr. inv. 29 (fig. 67/37). Piesa, zidită în peretele cişmelei de la Adamclisi, are o ornamentaţie canelată. Ea a fost încadrată între metopele XXXVI şi XXXVII. Lăţimea medie atribuită piesei: 58,7 cm.

Pilastrul nr. 38; nr. inv. 18 (fig. 67/38). Piesa, conservată în incinta monumentului de la Adamklissi şi decorată prin vrej, are colţul superior stîng distrus, afectînd capitelul şi o parte din decor. Pilastrul a fost încadrat între metopele XXXVII şi XXXVIII. Lăţimea piesei: 55,8 cm.

Pilastrul nr. 39; nr. inv. — (fig. 67/39). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea a avut o ornamentaţie canelată. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XXXVIII şi XXXIX. Ţinînd seama de extremitatea fără falţ a blocului de friză superioară, piesa a avut o lăţime de 54,0 cm.

Pilastrul nr. 40; nr. inv. 34 (fig. 67/40). Piesa a fost descoperită de ing. Septimiu Tilicea de la S.M.T. Adamclisi, între Rasova şi Aţeg, la « Coada bălţii », şi avea ornamentaţie în vrej. Piesa a fost încadrată între metopele XXXIX şi XL. Lăţimea piesei: 57,0 cm.

Pilastrul nr. 41; nr. inv. 12 (fig. 67/41). Piesa este conservată la Bucureşti şi are un decor canelat. Ea a fost încadrată între metopele XL şi XLI. Lăţimea piesei a fost de 57,0 cm.

Pilastrul nr. 42; nr. inv. — (fig. 67/42). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, ea a avut un decor în vrej. Pilastrul a fost încadrat între metopele XLI şi XLII. Ţinînd seama de porţiunea mediană fără falţ dedusă a blocului de friză inferioară şi de porţiunile fără falţ de la extremităţi ale blocului de friză superioară, a avut o lăţime de 56,0 cm.

Pilastrul nr. 43; nr. inv. — (fig. 67/43). Piesă pierdută. După principiul alternării decoraţiei, această piesă a avut o decoraţie canelată. Ea a fost încadrată între metopele XLII şi XLIII. Ţinînd seama de porţiunea mediană fără falţ a blocurilor de friză inferioară, piesa a avut o lăţime de 61,5 cm.

Pilastrul nr. 44; nr. inv. 24 (fig. 67/44). Piesa a fost folosită ca jghiab la cişmeaua din Adamclisi. A avut o ornamentaţie în vrej şi a fost încadrată între metopele XLIII şi XLIV. Decoraţia relativ bine păstrată. Lăţimea piesei: 59,0 cm.

Pilastrul nr. 45; nr. inv. 1 (fig. 67/45). Piesa, aflată la Bucureşti, are capitelul uşor teşit prin aşchiere profundă, în partea stîngă. În rest, decoraţia canelată care a fost bine lucrată este foarte bine conservată. La baza capitelului apare un chenar din olive şi lenticole, transformate în mosoraşe. Pilastrul a fost încadrat între metopele XLIV şi XLV. Lăţimea piesei: 56,5 cm.

Pilastrul nr. 46; nr. inv. 36 (fig. 67/46). Această piesă, ornamentată în vrej, are capitelul rotunjit prin distrugere, ca şi baza sa; faţa decorată este şi ea distrusă în jumătatea inferioară prin lovituri repetate. Piesa a fost folosită ca jghiab la o fîntînă din comuna Deleni. A fost încadrată între metopele XLV şi XLVI. Dacă la lăţimea actuală a piesei adăugăm partea erodată, ea a avut o lăţime de 59,0 cm.

Pilastrul nr. 47; nr. inv. 35 (fig. 67/47). Piesa, folosită ca jghiab la fîntîna din comuna Deleni, are un decor canelat. Prezintă aşchieri în partea superioară, inclusiv în porţiunea dreaptă a capitelului, ca şi ştirbituri în rest. A fost încadrată între metopele XLVI şi XLVII. Ţinînd seama de erodarea marginii drepte care era buză de jghiab, piesa a avut o lăţime de 59,0 cm.

Pilastrul nr. 48; nr. inv. 33 (fig. 67/48). Piesa, ornamentată prin vrej, a fost descoperită în 1960 de Paul Petrescu. Ornamentaţia este relativ bine conservată, în afară de unele ştirbituri la capitel. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XLVII şi XLVIII. Piesa a fost folosită ca piatră de mormînt în cimitirul turcesc din comuna Fîntîna Mare (Başpunar). Lăţimea piesei: 59,0 cm.

Pilastrul nr. 49; nr. inv. 19 (fig. 67/49). Piesa, aflată în incinta monumentului, are distruse deopotrivă soclul şi capitelul, pînă la nerecunoaştere. A fost ornamentată prin caneluri. Acest pilastru era încadrat de metopele XLVIII şi XLIX. Lăţimea piesei: 61,0 cm.

Pilastrul nr. 50; nr. inv. 8 (fig. 67/50). Piesa prezintă o decoraţie în vrej bine păstrată, însă are distrus colţul inferior drept. Prezintă uşoare ştirbituri pe muchia stîngă şi la capitel. Olivele şi lenticolele brîului de la baza capitelului

iau forma unor mosoraşe. Acest pilastru a fost încadrat între metopele XLIX—L. Lăţimea piesei: 58,0 cm.

Pilastrul nr. 51; nr. inv.— (fig. 67/51). Piesă pierdută. Ţinînd seama de principiul alternării decoraţiei, ea avea o ornamentaţie canelată. După raportul de vecinătate, această piesă, care era încadrată între metopele L şi LI, dacă ţinem seama de porţiunea mediană fără falţ a blocului de friză inferioară, avea o lăţime de 59,0 cm.

Pilastrul nr. 52; nr. inv. 25 (fig. 67/52). Aflat la cişmeaua din cîmp de la Deleni. A fost decorat prin vrej şi încadrat între metopele LI şi LII. Prezintă ştirbitură la colţul stîng inferior. Acest pilastru a avut lăţimea de 62,5 cm.

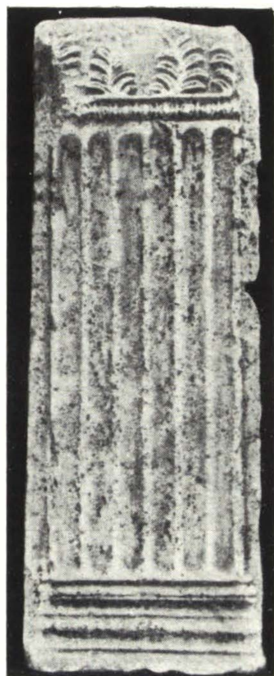
Pilastrul nr. 53; nr. inv. 9 (fig. 67/53). Piesa, aflată la Bucureşti, are o decoraţie canelată. Este distrus colţul inferior stîng şi puţin din capitel. În rest, decoraţia este bine conservată. Capitelul are la bază un chenar format din ovele. Pilastrul a fost încadrat între metopele LII şi LIII. Lăţimea piesei: 60,5 cm.

Pilastrul nr. 54; nr. inv. 10 (fig. 67/54). Piesa, aflată la Bucureşti, este foarte bine conservată, cu excepţia unor ştirbituri neînsemnate la cele două extremităţi. Decoraţia în vrej poate fi urmărită în toate amănuntele sale. A fost încadrată între metopele LIII şi LIV. Lăţimea piesei: 56,5 cm.

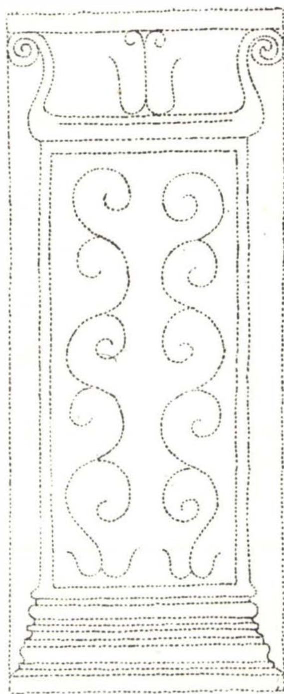
DISTANŢA DINTRE AXELE PILAŞTRILOR. Pentru a cunoaşte distanţa dintre axele pilaştrilor, Grigore G. Tocilescu a plecat de la două cifre medii: media lăţimii metopelor, calculată pe un număr de 44 piese, şi media lungimii pilaştrilor.

Cercetînd falţurile de la blocurile de friză inferioară în vederea determinării succesiunii metopelor, am ajuns şi la unele constatări importante cu privire la distanţa dintre axele pilaştrilor. După cum se observă în tabelul nr. 36, am putut determina pentru prima dată în mod concret distanţa reală dintre axele a 26 pilaştri. Succesiunea determinată pentru numeroase blocuri de friză inferioară a oferit nu numai date privind lungimea falţurilor la piesele perechi care permiteau cunoaşterea metopelor încadrate, dar a dat şi posibilitatea să se stabilească în ordine succesivă lăţimea pilaştrilor. După cum am arătat mai sus, porţiunea mediană fără falţ a blocurilor de friză inferioară corespunde în mod cert cu lăţimea pilastrului care se sprijinea pe ea.

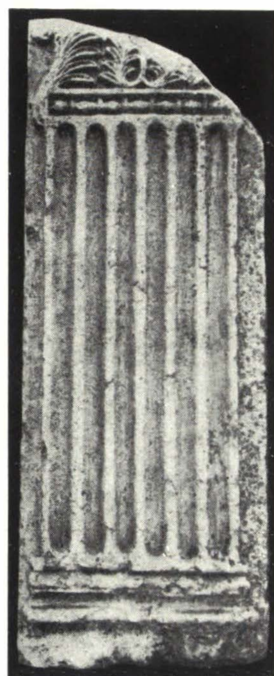
În tabelul nr. 36 se poate vedea modul cum a fost calculată distanţa dintre axele a doi pilaştri: s-a adunat jumătate din porţiunea fără falţ pe care se sprijină pilastrul din stînga (col. 2) şi respectiv cel din dreapta (col. 6), împreună cu lungimea falţurilor încadratoare de porţiuni de metopă în stînga (col. 3) şi în dreapta (col. 5). Tabelul de mai sus dă un număr de 26 axe determinate în mod real, ca şi axele aflate din cifrele determinate prin calculul raportului de vecinătate pentru piesele lipsă. S-au determinat în mod precis distanţele dintre axele pilaştrilor pentru următoarele poziţii din tabelul 36 (cf. pl. VII): 42—43, 45—46, 48—51, 1—6, 8—10, 12—13, 15—20, 22—23, 26—28, 31—32, 38—42, ceea ce corespunde cu un număr de 26 axe.

1

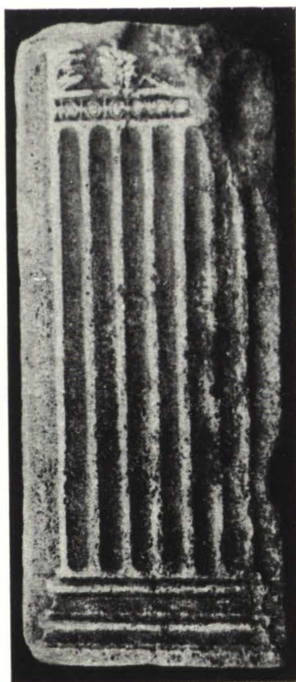
2

3

4

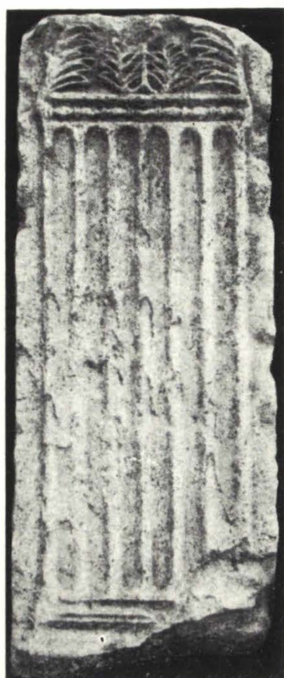

5

6

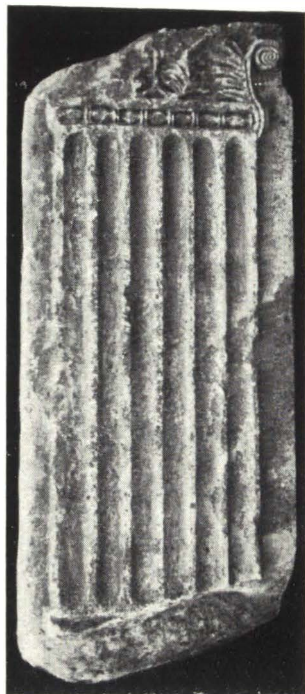
Fig. 67. — Pilaștri (1—6)

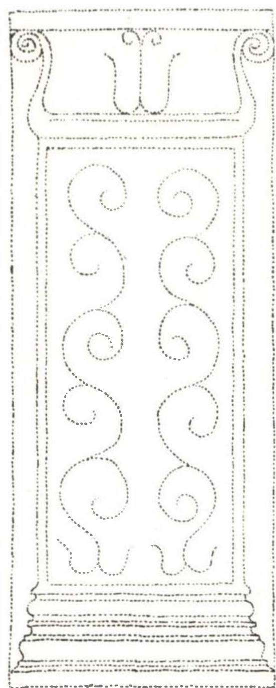
7

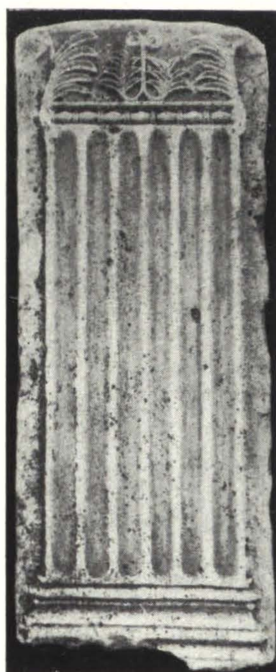
8

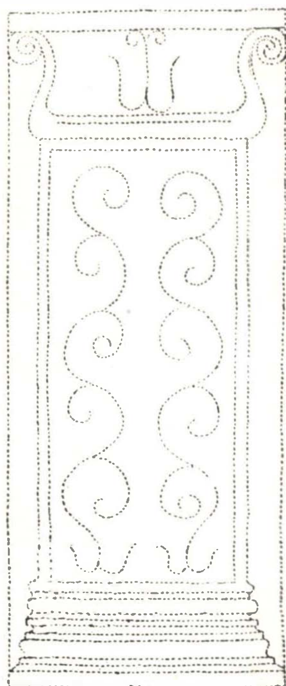
9

10

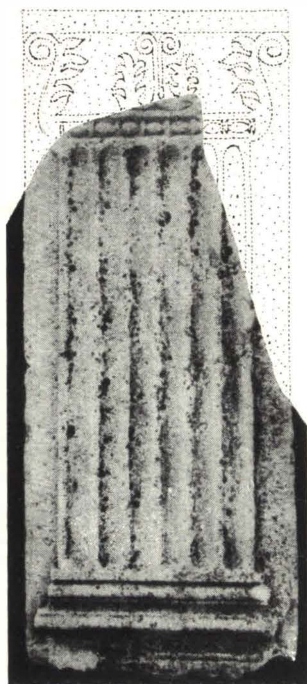

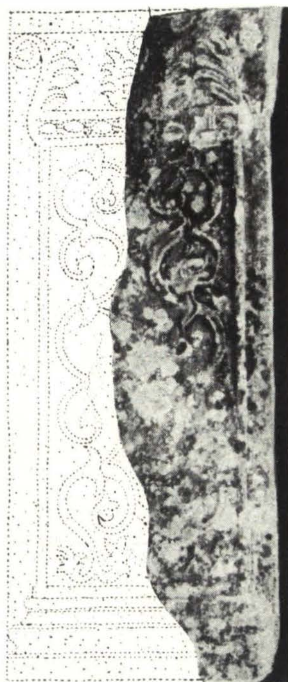
11

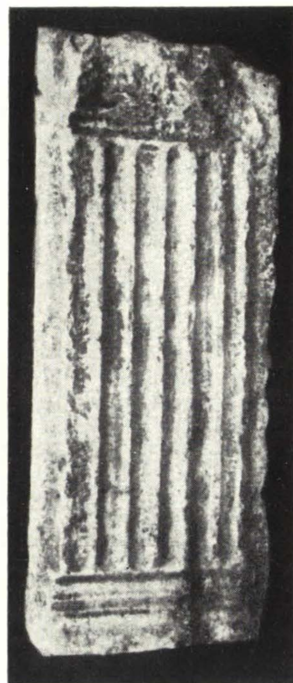

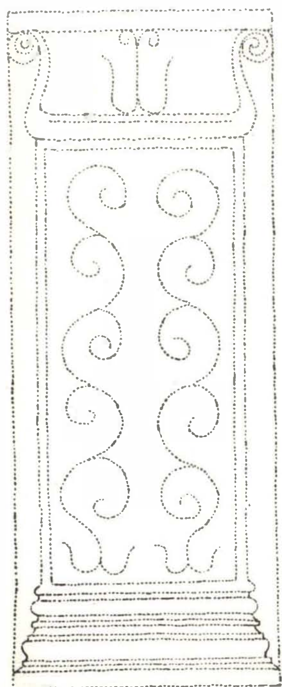
12

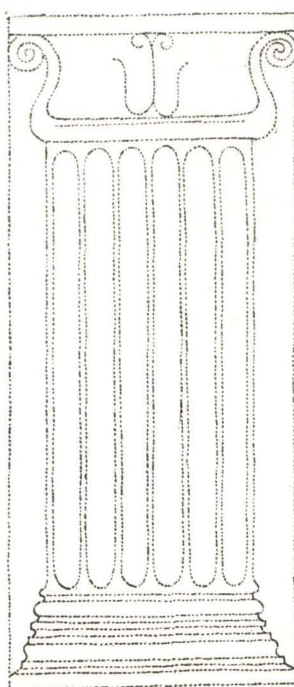
Fig. 67. — Pilaștri (7—12)

13

14

15

16

17

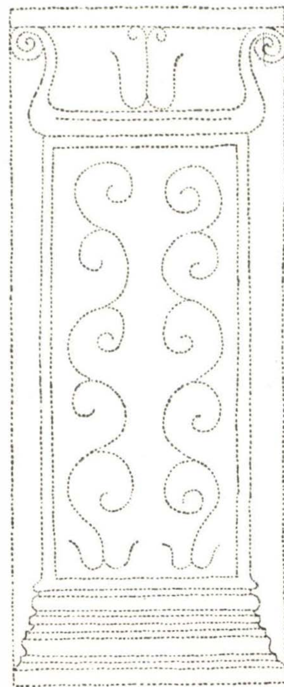
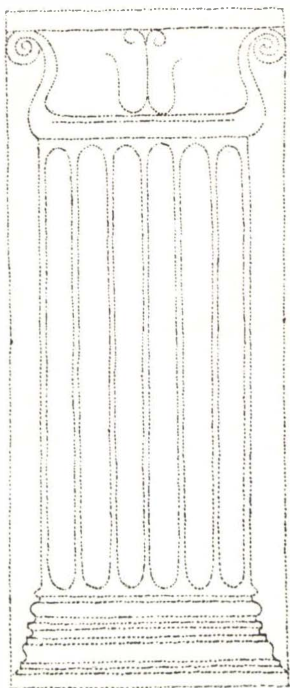

18

Fig. 67. — Pilaștri (13—18)

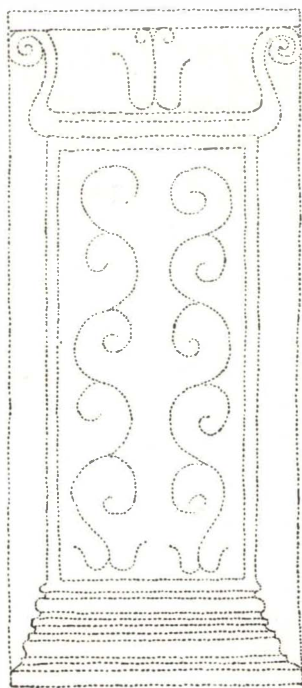
19

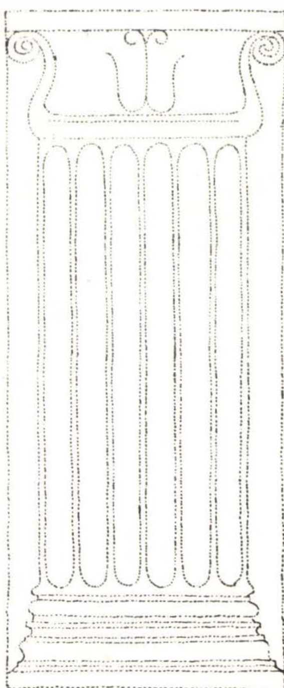
20

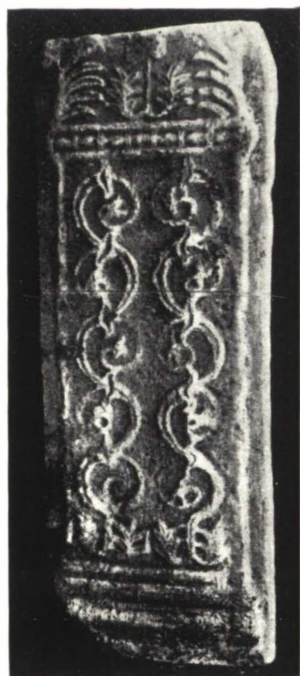
21

22

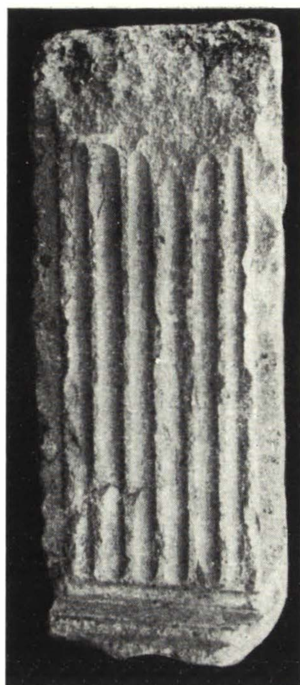

23

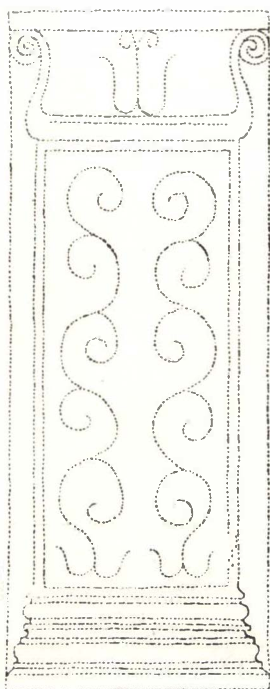

24

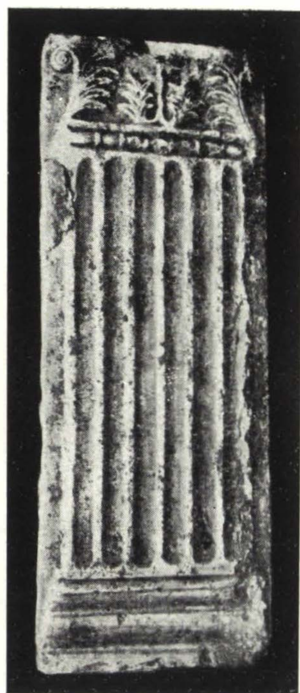
Fig. 67. — Pilaștri (19—24)

25

26

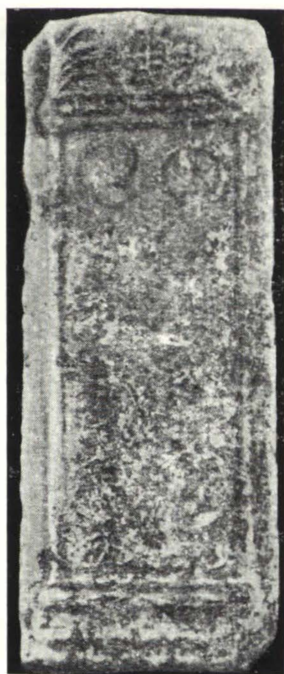
27

28

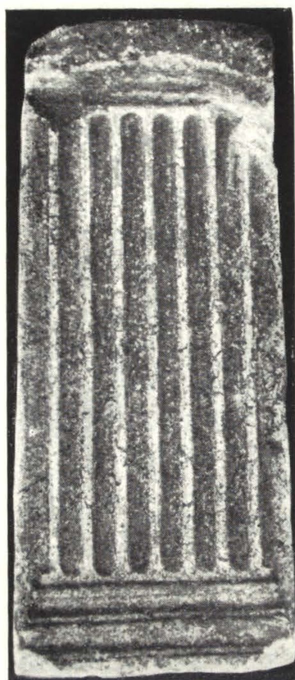

29

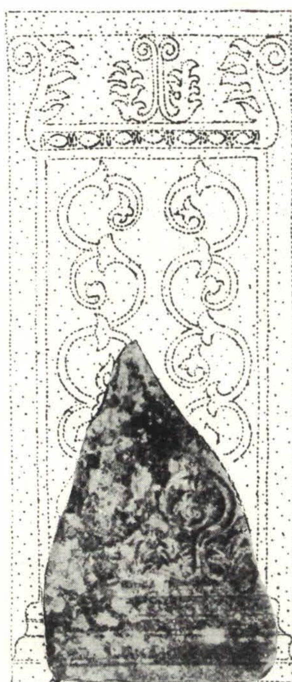

30

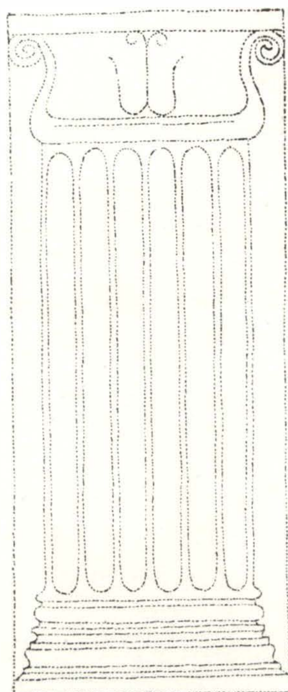
Fig. 67. — Pilaștri (25—30)

31

32

33

34

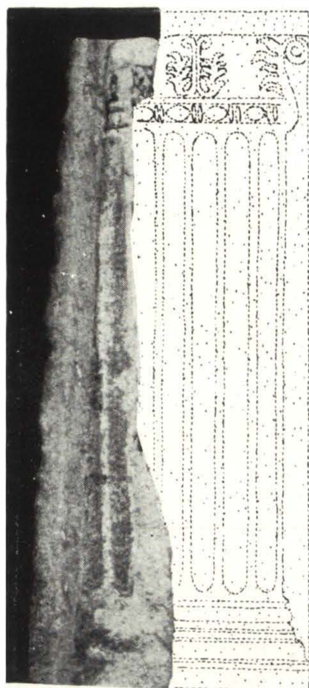

35

36

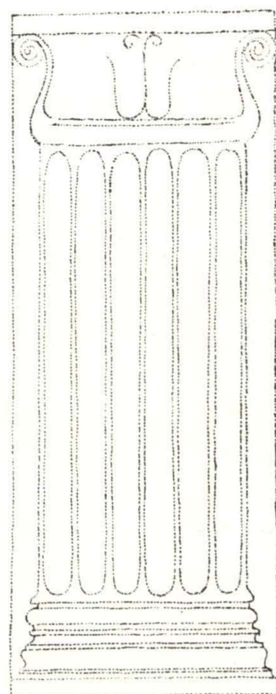
Fig. 67. — Pilaștri (31 – 36)

37

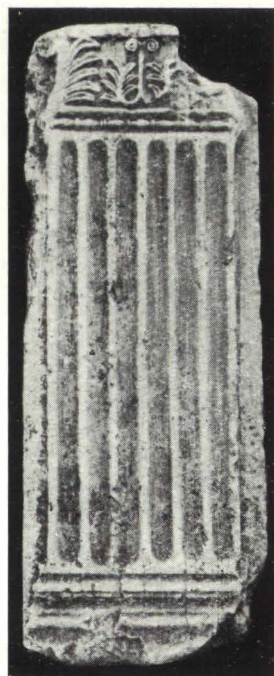
38

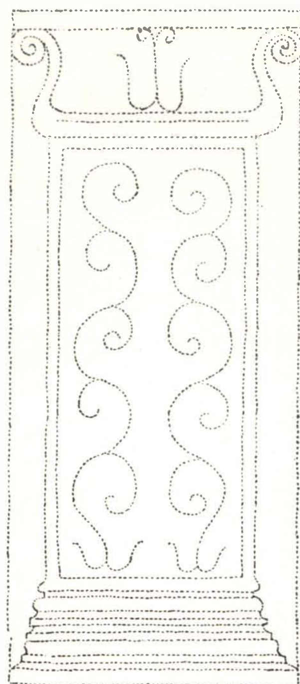
39

40

41

42

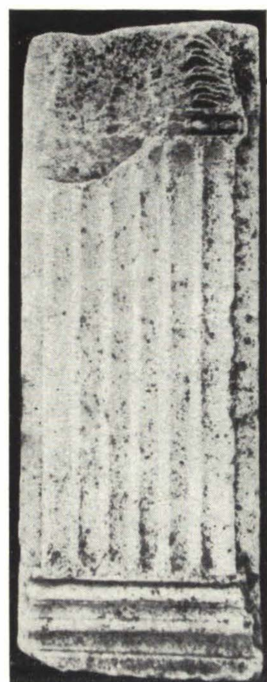
Fig. 67. — Pilaștri (37—42)

43

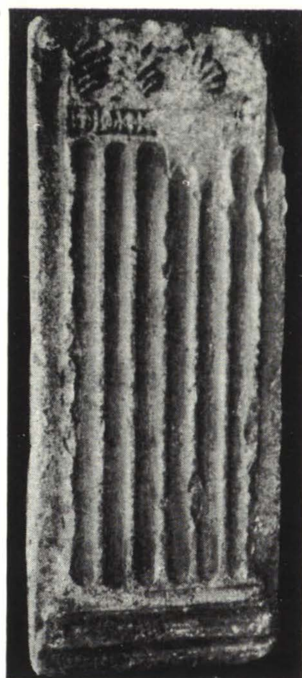
44

45

46

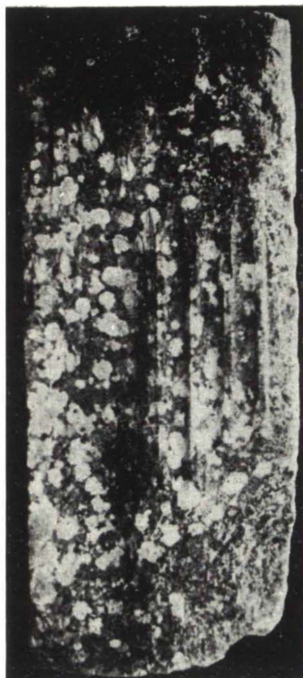

47

48

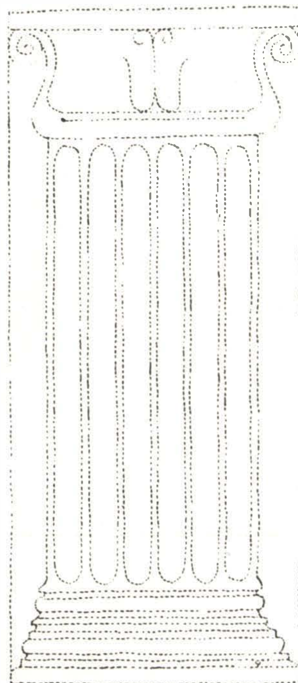
Fig. 67. — Pilaștri (43—48)

49

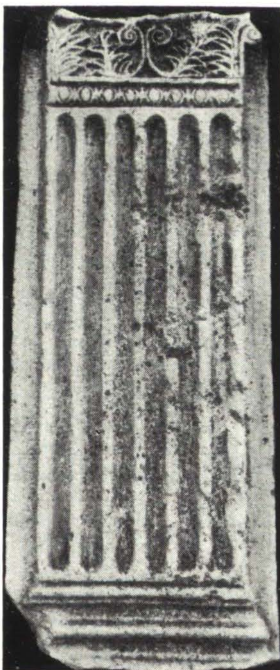
50

51

52

53

54

Fig. 67. — Pilaștri (49—54)

10. FRIZA SUPERIOARĂ (tab. nr. 22, 33)

Printre elementele care au jucat un important rol în desăvîrșirea aspectului decorativ al monumentului este friza superioară (fig. 68, 69). Schiţa, profilul și vederea perspectivă a unui bloc de friză, care se repetă stereotipic cu mici variaţii de decor și lungime, ne arată un element impunător (fig. 70). În total,

Fig. 68. — Bloc de friză superioară cu palmetă fără nervuri. Se vede falţul din dreptul metopei.

Fig. 69. — Bloc de friză superioară cu elementele de palmetă străbătute de o nervură negativă. Se vede falţul din dreptul metopei.

blocurile care alcătuiau friza erau în număr de 54. Dacă lăţimea pieselor de friză era constantă (67,0 cm), lungimea lor varia, fiind în funcţie directă de lăţimea fiecărei metope, care era așezată în dreptul porţiunii mediane, precum și a pilaștrilor plasaţi la extremităţile ei.

Lumina de încadrare, realizată prin falţ, există numai pentru metopă. Într-adevăr, friza are în partea mediană a marginii inferioare un falţ exact de

lăţimea unei anumite metope, iar distanţa spre capetele lipsite de falţ reprezintă porţiunea care acoperea cîte o parte de pilastru. În tabelul nr. 33 prezentăm cîteva date sigure pentru frizele aflate în stare bună de conservare. Datorită falţului, am putut să determinăm metopele care erau acoperite de frizele cunoscute (tab. nr. 33, col. 6).

Solidarizarea frizei superioare era făcută orizontal.

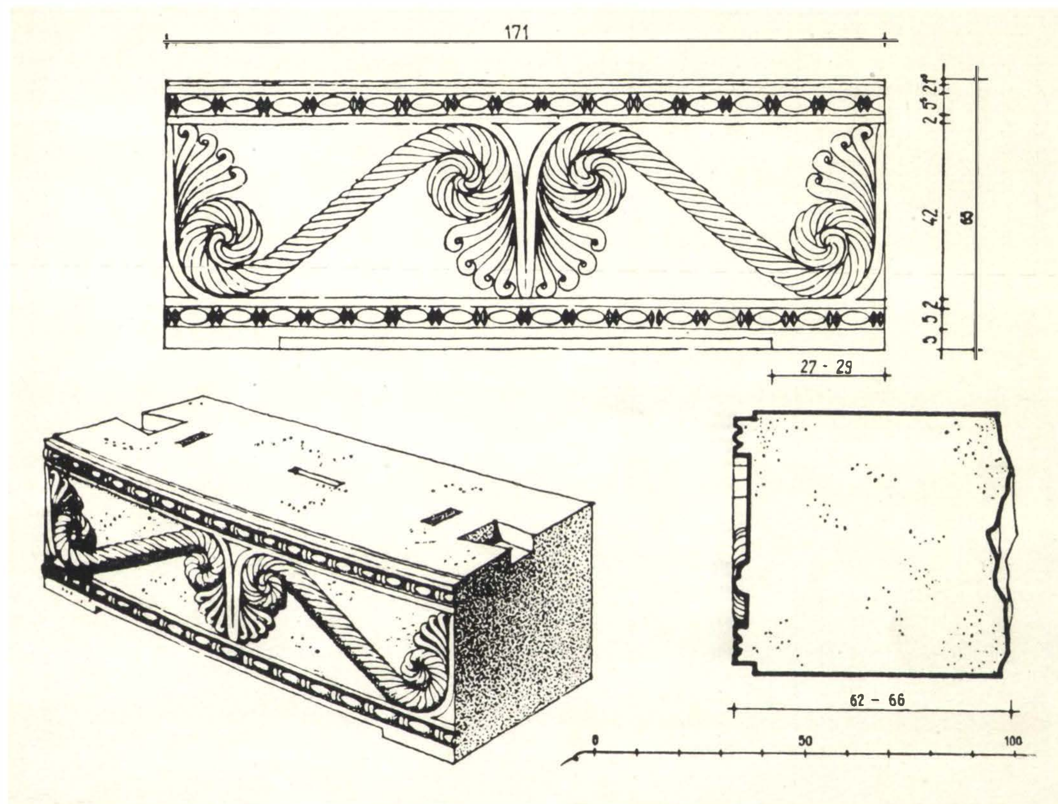

Fig. 70. — Vedere, perspectivă și secţiune printr-o friză superioară.

Lungimea blocurilor de friză întregi cunoscute variază între 166 și 186 cm, avînd o medie de 174,99 cm.

În vederea determinării succesiunii metopelor, am reluat şi studiul blocurilor de friză superioară, care ne-a dus la unele concluzii deosebit de importante.

În încercarea pe care am făcut-o de a găsi locul pe care l-a avut fiecare bloc de friză inferioară şi superioară în schema de proiect iniţial — cu scopul de a determina însăşi succesiunea reliefurilor scenice — , cercetarea specială a blocurilor de friză superioară a fost de mare folos. Trebuie observat în primul rînd că aceste piese confirmă în mod sigur lăţimea anumitor metope încadrate. Pentru a hotărî dacă un bloc de friză superioară încadra o metopă sau alta, am luat în considerare,

Tabelul nr. 33

Succesiunea blocurilor de friză superioară reale sau determinate prin calculul raportului de vecinătate și valorile lor (în cm)

Numărul de succesiune	Numărul de inventar	Lungimea totală a piesei	Porțiunea din stînga care se sprijină pe pilastru	Falțul și indicarea metopei încadrate		Porțiunea din dreapta care se sprijină pe pilastru
				Lungimea falțului	Numărul de succesiune al metopei	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Total		*9505,0*	*1555,1*	6344,4		*1605,5*
1	28	*174,0*[1]	26,5	*115,5*	I	32,0
2	—	*179,5*	*29,0*	*117,0*	II	*33,5*
3	7	169,0	25,0	115,0	III	29,0
4	17	*183,5*	*32,5*	*118,5*	IV	*32,5*
5	—	176,0	28,0	119,0	V	29,0
6	9	*174,7*	*29,7*	*116,0*	VI	*29,0*
7	—	169,0	31,0	110,0	VII	28,0
8	31	*179,5*	*27,0*	*119,5*	VIII	*33,0*
9	—	178,0	27,0	119,0	IX	32,0
10	11	*179,0*	*28,0*	*116,0*	X	*35,0*
11	—	171,0	25,0	118,0	XI	28,0
12	—	*185,4*	*32,0*	*117,4*	XII	*36,0*
13	8	171,0	26,0	117,0	XIII	28,0
14	—	*189,0*	*30,0*	*129,5*	XIV	*29,5*
15	15	171,5	28,0	114,5	XV	29,0
16	—	*174,5*	*26,0*	*118,0*	XVI	*30,5*
17	16	167,0	27,0	117,0	XVII	23,0
18	24	*173,0*	*33,5*	*115,0*	XVIII	24,5
19	—	*181,5*	*30,5*	*117,7*	XIX	*33,3*
20	22	171,0	24,7	116,8	XX	29,5
21	—	*175,1*	*33,5*	*111,1*	XXI	*30,5*
22	—	*171,7*	*30,5*	*116,0*	XXII	*25,2*
23	14	166,0	29,8	112,2	XXIII	24,0
24	—	*182,5*	*33,5*	*119,0*	XXIV	*30,0*
25	2	180,0	29,0	124,0	XXV	27,0
26	20	176,5	29,5	114,5	XXVI	32,5
27	—	*163 5*	*24,5*	*110,0*	XXVII	*29,0*
28	6	178,0	28,5	122,5	XXVIII	27,0
29	12	178,0	32,0	116,0	XXIX	30,0
30	—	*179,5*	*28,5*	*118,5*	XXX	*32,5*
31	21	*176,0*	*30,0*	*118,0*	XXXI	*28,0*
32	18	177,5	27,5	115,0	XXXII	35,0
33	—	*176,0*	*23,0*	*119,0*	XXXIII	*34,0*
34	10	176,0	28,0	117,5	XXXIV	30,5
35	—	*165,5*	*24,5*	*112,0*	XXXV	*29,0*
36	13	176,0	29,0	119,0	XXXVI	28,0
37	—	177,5	*30,5*	*120,2*	XXXVII	26,8
38	23	186,0	29,0	130,0	XXXVIII	27,0
39	1	178,0	27,0	119,5	XXXIX	31,5
40	—	*170,5*	*25,5*	*116,0*	XL	*29,0*
41	29	173,0	28,0	117,0	XLI	28,0
42	26	176,0	28,0	120,0	XLII	28,0
43	—	*177,5*	*33,5*	*118,0*	XLIII	*29,0*
44	—	*170,5*	*30,0*	*113,0*	XLIV	*27,5*
45	27	174,0	29,0	115,0	XLV	30,0
46	—	*177,0*	*29,0*	*118,0*	XLVI	*30,0*
47	19	177,0	29,0	119,0	XLVII	29,0
48	3	176,0	30,0	117,2	XLVIII	28,8
49	—	*171,2*	*32,2*	*110,0*	XLIX	*29,0*
50	4	179,3	29,0	122,8	L	27,5
51	30	*187,0*	31,5	*123,0*	LI	*32,5*
52	—	174,0	30,0	**114,0**[2]	LII	**30,0**
53	25	181,5	30,5	122,5	LIII	28,5
54	5	174,0	28,0	118,0	LIV	*28,0*

[1] Cifrele cursive indică valori determinate prin calculul raportului de vecinătate.
[2] Cifrele grase indică valori deduse din lungimea reală a piesei.

în primul rînd, falţul de la piesele care se aflau în stare de conservare bună. Pentru piesele cu muchiile distruse, falţul a fost dedus. În acest scop, am procedat în felul următor: am ţinut seama de jumătate din lăţimea pilastrului indicat de blocul de friză inferioară din stînga şi din dreapta, cînd aceste piese ne erau cunoscute. Dacă blocurile de friză inferioară aveau muchiile distruse, falţurile încadratoare de metope de la blocurile de friză superioară au fost deduse prin raport de vecinătate, adică în funcţie de blocul de friză superioară adiacent; cînd n-a existat nici un punct de reper în determinarea lungimii blocului de friză superioară, piesa s-a dedus în funcţie de lăţimea metopei, aşa cum se poate observa în schema de desfăşurare a ordinii metopelor (cf. pl. VII).

Determinarea lăţimii unor metope necunoscute. Studiind blocurile de friză superioară, am putut face importanta constatare că unele din ele aveau falţuri încadratoare de metope mai lungi decît lăţimea metopelor existente. Aceste blocuri de friză superioară poartă numerele de inventar 2, 23 şi 25 şi prezintă într-adevăr următoarele lungimi de falţuri (cf. tab. nr. 33): 124, 130 şi 122,5 cm.

Blocurile de friză superioară menţionate mai sus încadrează următoarele metope: XXV, XXXVIII (nr. inv. 51), LIII. Ele ne-au permis deci să cunoaştem în mod cert dimensiunea unei metope fragmentare (pierdută după 1895) şi a două metope lipsă. Blocurile cu nr. inventar 5, 21 ne-au dat posibilitatea să ştim lăţimea metopei LIV care era de 118 cm, iar cu ajutorul falţurilor de la blocurile de friză inferioară nr. 51 (nr. inv. 9), 52 (nr. inv. 19) s-a putut determina lăţimea metopelor lipsă nr. LI şi LII.

Întrucît lăţimea — determinată cu ajutorul falţurilor — a metopelor lipsă corespunde în mod sigur cu lăţimea pe care au avut-o metopele pierdute, în tabelul nr. 22 am indicat dimensiunea acelor metope şi valorile respective le-am utilizat în calculul pentru aflarea mediei generale a lăţimii metopelor.

PREZENTAREA BLOCURILOR DE FRIZĂ SUPERIOARĂ ÎN ORDINEA SUCCESIUNII (fig. 71/1–54)

Blocul de friză superioară nr. 1; nr. inv. 28 (fig. 71/1). Piesa, aflată în incinta monumentului, se păstrează sub forma unui fragment din partea dreaptă. Porţiunea fără falţ din partea dreaptă s-a citit direct şi ea este de 26,5 cm, iar porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus prin calculul raportului de vecinătate şi măsoară 32,0 cm, iar falţul încadrator de metopă s-a dedus la 115,5 cm. Încadra metopa nr. I. Lungimea piesei: 174,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 2; nr. inv. — (fig. 71/2). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate lungimea porţiunii fără falţ din stînga a fost dedusă la 29,0 cm, lungimea falţului încadrator de metopă la 117,0 cm, iar a porţiunii fără

falţ din dreapta la 33,5 cm. Piesa încadra metopa nr. II. Lungimea probabilă a piesei: 179,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 3; nr. inv. 7 (fig. 71/3). Piesa, aflată la Bucureşti, prezintă unele ştirbituri, dar în general este bine păstrată. Colţul superior drept este uşor teşit din cauza unei rupturi; colţurile de la extremitatea stîngă sînt şi ele puţin rupte. Palmeta centrală apare sub formă de nervuri negative. Porţiunea fără falţ din stînga a piesei măsoară 25,0 cm, falţul încadrator de metopă 115,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Piesa acoperea metopa nr. III. Lungimea piesei: 169,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 4; nr. inv. — (fig. 71/4). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga avea 32,5 cm, falţul încadrator de metopă 119,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 32,5 cm. Încadra metopa nr. IV. Lungimea probabilă a piesei: 184,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 5; nr. inv. 9 (fig. 71/5). Piesa, conservată la Bucureşti, are colţul superior stîng şi cel drept teşite prin spărturi, fără să fie afectată suprafaţa decorată. În rest, piesa este foarte bine conservată. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 28,0 cm, falţul încadrator de metopă 119,0 cm şi porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Încadra metopa nr. V. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 6; nr. inv. — (fig. 71/6). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga măsura 29,7 cm, falţul încadrator de metopă 116,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Încadra metopa nr. VI. Lungimea dedusă: 174,7 cm.

Blocul de friză superioară nr. 7; inv. nr. 31 (fig. 71/7). Piesa, care a fost folosită ca jghiab la cişmeaua din pădurea Cuciuc Hagi a satului Rariştea, comuna Ion Corvin, prezintă marginea inferioară ruptă. Ornamentele din jumătatea stîngă au urme uşoare de lovituri. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 31,0 cm, falţul încadrator de metopă la 110,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta la 28,0 cm. Încadra metopa nr. VII. Lungimea piesei: 169,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 8; nr. inv. — (fig. 71/8). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga măsura 27,5 cm, falţul încadrator de metopă 119,5 cm, iar porţiunea mediană fără falţ din dreapta 33,0 cm. Încadra metopa nr. VIII. Lungimea probabilă a piesei: 180,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 9; nr. inv. 11 (fig. 71/9). Piesa, aflată la Bucureşti, are colţul inferior stîng distrus şi se prezintă erodat mai ales pe jumătatea inferioară. Palmeta centrală şi cele de margini sînt realizate din frunze. Pe suprafaţa superioară prezintă o raşpare pentru un bloc de cornişă, care a avut un amplasament median. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 27,0 cm, lungimea falţului încadrator de metopă 119,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta era de 32,0 cm. Încadra metopa nr. IX. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 10; nr. inv. — (fig. 71/10). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate lungimea porţiunii fără falţ din stînga era de 28,0 cm, falţul încadrator de metopă de 116,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta de 32,0 cm. Încadra metopa nr. X. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 11; nr. inv. 17 (fig. 71/11). Piesa, folosită în încercarea de reconstituire a unei travei în aranjamentul muzeografic de la București, plasată la dreapta, este ușor așchiată la extremitatea stîngă, afectînd puţin ornamentul în partea inferioară. Palmeta este realizată din frunze. Porţiunea din stînga fără falţ s-a dedus la 25,0 cm, falţul încadrator de metopă la 118,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a citit direct, măsurînd 28,0 cm. Încadra metopa nr. XI. Lungimea piesei: 171,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 12; nr. inv. — (fig. 71/12). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 32,0 cm, falţul încadrator de metopă 117,4 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 36,0 cm. Încadra metopa nr. XII. Lungimea dedusă a piesei: 185,4 cm.

Blocul de friză superioară nr. 13; nr. inv. 8 (fig. 71/13). Piesa, aflată la Bucureşti, este distrusă la extremitatea dreaptă în sens oblic, de sus în jos, de pe la nivelul chenarului cu olive şi lenticole, afectînd decoraţia. Se observă şi alte ştirbituri neînsemnate. Decoraţia a fost bine executată şi se prezintă într-o stare de conservare foarte bună. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 26,0 cm, falţul încadrator de metopă 117,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 28,0 cm. Încadra metopa nr. XIII. Lungimea piesei: 171,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 14; nr. inv. — (fig. 71/14). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 30,0 cm, falţul încadrator de metopă 129,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,5 cm. Încadra metopa nr. XIV. Lungimea probabilă a piesei: 189,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 15; nr. inv. 15 (fig. 71/15). Piesa ia parte la încercarea de reconstituire a unei travei din aranjamentul muzeografic de la Bucureşti, avînd poziţia centrală (cf. fig. 11). Prezintă uşoare aşchieri pe buza inferioară şi o uşoară distrugere a extremităţii drepte, colţul inferior. Frunzele palmetei de la extremitatea dreaptă sînt de asemenea distruse. Porţiunea din stînga fără falţ măsoară 28,0 cm, falţul încadrator de metopă 114,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a dedus la 29,0 cm. Încadra metopa nr. XV. Lungimea piesei: 171,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 16; nr. inv. — (fig. 71/6). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga măsura 26,0 cm, falţul încadrator de metopă 118,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 30,5 cm. Încadra metopa nr. XVI. Lungimea probabilă a piesei: 174,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 17; nr. inv. 16 (fig. 71/17). Montat în încercarea de reconstituire a unei travei la Bucureşti, blocul are colţul inferior drept ciobit,

iar jumătatea de palmetă din dreapta distrusă. Falţul încadrator de metopă este de 117,0 cm, porţiunea fără falţ din stînga de 27,0 cm, iar cea din dreapta de 23,0 cm. Incadra metopa nr. XVII. Lungimea piesei: 167,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 18; nr. inv. 24 (fig. 71/18). Piesa, aflată în incinta monumentului, se păstrează sub forma unui fragment din partea dreaptă. Pe acest fragment se poate citi lungimea porţiunii fără falţ din dreapta, care măsoară 33,5 cm. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus prin calculul raportului de vecinătate şi măsoară 24,5 cm, iar falţul încadrator de metopă 115,0 cm. Încadra metopa nr. XVIII. Lungimea probabilă a piesei: 173,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 19; nr. inv. — (fig. 71/19). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 30,5 cm, falţul încadrator de metopă 117,7 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 33,3 cm. Încadra metopa nr. XIX. Lungimea piesei: 181,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 20; nr. inv. 22 (fig. 71/20). Piesa, aflată în incinta monumentului, are distruse colţurile inferioare şi este puternic aşchiată afectînd ornamentul în jumătatea stîngă în sens oblic, de jos în sus, pînă sub brîul de olive şi lenticole. O aşchiere, cu afectarea ornamentului, se prezintă şi la extremitatea dreaptă. Porţiunea din stînga fără falţ s-a dedus la 24,7 cm, falţul încadrator de metopă la 116,8 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a putut citi şi măsoară 29,5 cm. Încadra metopa nr. XX. Lungimea piesei: 171,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 21; nr. inv. — (fig. 71/21). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga măsura 33,5 cm, falţul încadrator de metopă 111,1 cm, iar porţiunea fără falţ din stînga 30,5 cm. Încadra metopa nr. XXI. Lungimea probabilă a piesei: 175,1 cm.

Blocul de friză superioară nr. 22; nr. inv. — (fig. 71/22). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 30,5 cm, falţul încadrator de metopă 116,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 25,2 cm. Încadra metopa nr. XXII. Lungimea probabilă a piesei: 171,7 cm.

Blocul de friză superioară nr. 23; nr. inv. 14 (fig. 71/23). Piesa, aflată la Bucureşti, are colţul stîng distrus, afectînd atît ornamentul în funie, cît şi palmeta. Palmeta centrală şi chenarul de olive şi lenticole de la marginea inferioară sînt puternic erodate. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 29,8 cm, falţul încadrator de metopă la 112,2 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a citit direct şi măsoară 24,0 cm. Încadra metopa nr. XXIII. Lungimea piesei: 166,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 24; nr. inv. — (fig. 71/24). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga a avut 33,5 cm, falţul încadrator de metopă 119,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 30,0 cm. Încadra metopa nr. XXIV. Lungimea probabilă a piesei: 182,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 25; nr. inv. 2 (fig. 71/25). Piesa, conservată la Bucureşti, are colţurile de la extremitatea stîngă uşor rotunjite şi palmeta

de la aceeaşi extremitate distrusă în bună parte; palmeta centrală a suferit mai puţin de lovituri. Buza superioară, incluzînd chenarul cu olive şi lenticole, a suferit de pe urma unei lovituri într-un singur punct. Altfel, piesa este în general într-o stare de conservare bună. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Pe faţa superioară a piesei se observă o raşpare, care indică lungimea unui bloc de cornişă amplasat median. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 124,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 27,0 cm. Încadra metopa nr. XXV. Lungimea piesei: 180,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 26; nr. inv. 20 (fig. 71/26). Blocul, aflat în incinta monumentului, este relativ bine păstrat. Palmeta centrală şi cele de pe margini sînt realizate prin nervuri negative. Lungimea porţiunii fără falţ din stînga este de 29,5 cm, falţul încadrator de metopă de 114,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta de 32,5 cm. Încadra metopa nr. XXVI. Lungimea piesei: 176,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 27; nr. inv. — (fig. 71/27). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga era de 24,5 cm, falţul încadrator de metopă 110,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta de 29,0 cm. Încadra metopa nr. XXVII. Lungimea piesei: 163,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 28; nr. inv. 6 (fig. 71/28). Piesa, conservată la Bucureşti, are distrusă parte din extremitatea dreaptă, afectînd şi ornamentul. Lungimea piesei se poate şti, fiindcă această distrugere a afectat doar partea din faţă a piesei, şi nu toată grosimea ei. Pe marginea inferioară, spre extremitatea stîngă, se observă unele ştirbituri. Palmeta centrală şi cele de la extremităţile piesei sînt realizate din frunze. În general, decoraţia piesei este bine conservată. Lungimea porţiunii fără falţ din stînga s-a dedus la 28,5 cm, lungimea falţului încadrator de metopă la 122, 5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a putut citi direct şi măsoară 27,0 cm. Încadra metopa nr. XXVIII. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 29; nr. inv. 12 (fig. 71/29). Acest bloc, aflat la Bucureşti, este uşor aşchiat la colţul stîng de jos. În general prezintă o decoraţie bine executată şi în stare de conservare bună. Palmeta este realizată din frunze. Pe latura superioară această piesă prezintă raşpare în vederea aşezării unui bloc de cornişă, care avea amplasament median. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 32,0 cm, falţul încadrator de metopă la 116,0 cm, iar porţiunea mediană fără falţ din dreapta s-a citit direct şi măsoară 30,0 cm. Încadra metopa nr. XXIX. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 30; nr. inv. — (fig. 71/30). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 28,5 cm, falţul încadrator de metopă 118,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 32,5 cm. Încadra metopa nr. XXX. Lungimea piesei: 179,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 31; nr. inv. 21 (fig. 71/31). Piesa, aflată în incinta monumentului, prezintă extremităţile şi colţurile superioare rupte.

Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 30,0 cm, falţul încadrator de metopă la 118,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a citit direct şi măsoară 28,0 cm. Încadra metopa nr. XXXI. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 32; nr. inv. 18 (fig. 71/32). Piesa, conservată la Bucureşti, prezintă aşchieri în partea superioară, în porţiunea din mijloc din jumătatea dreaptă, afectînd atît chenarul din olive şi lenticole, cît şi palmeta şi o porţiune din ornamentul în funie. Pe faţa superioară prezintă o raşpare delimitată bine la stînga. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 27,5 cm, falţul încadrator de metopă 115,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 35,0 cm. Încadra metopa nr. XXXII. Lungimea piesei: 177,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 33; nr. inv. — (fig. 71/33). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga măsura 23,0 cm, falţul încadrator de metopă 119,0 cm, iar porţiunea mediană fără falţ din dreapta 34,0 cm. Încadra metopa nr. XXXIII. Lungimea piesei: 176,0 cm.

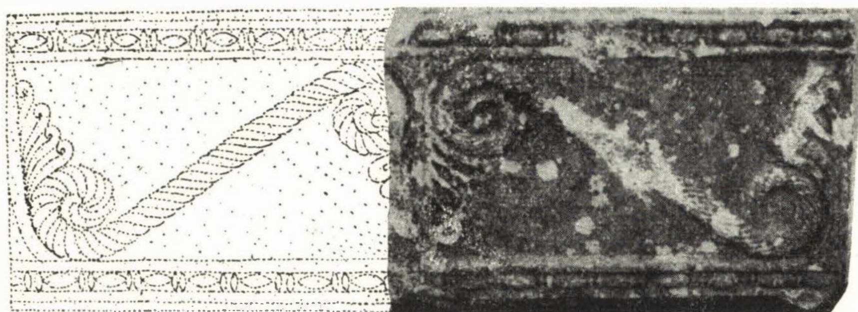
Blocul de friză superioară nr. 34; nr. inv. 10 (fig. 71/34). Piesa, aflată la Bucureşti, are distrus prin aşchiere colţul superior drept, ca şi parte din palmeta şi ornamentul în funie din stînga. Altfel, decoraţia piesei este bine conservată şi ea a fost executată cu fineţe de decorator. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 28,0 cm, falţul încadrator de metopă 117,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 30,5 cm. Încadra metopa nr. XXXIV. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 35; nr. inv. — (fig. 71/35). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 24,5 cm, falţul încadrator de metopă 112,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Încadra metopa nr. XXXV. Lungimea piesei: 165,5 cm.

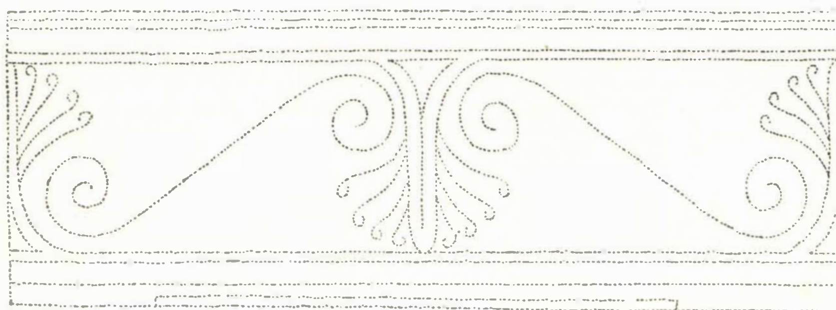
Blocul de friză superioară nr. 36; nr. inv. 13 (fig. 71/36). Piesa, aflată la Bucureşti, are faţa decorată destul de erodată, dar totuşi ornamentele se pot citi cu uşurinţă. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Pe faţa superioară piesa prezintă o raşpare pentru un bloc de cornişă care a fost amplasat median. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 119,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 28,0 cm. Încadra metopa nr. XXXVI. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 37; nr. inv. — (fig. 71/37). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 30,5 cm, falţul încadrator de metopă 120,2 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 26,8 cm. Încadra metopa nr. XXXVII. Lungimea piesei: 177,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 38; inv. nr. 23 (fig. 71/38). Piesa, conservată în incinta monumentului, are distruse colţurile de la extremitatea dreaptă. În rest, piesa este relativ bine conservată, cu toate urmele unor lovituri în orna-

1

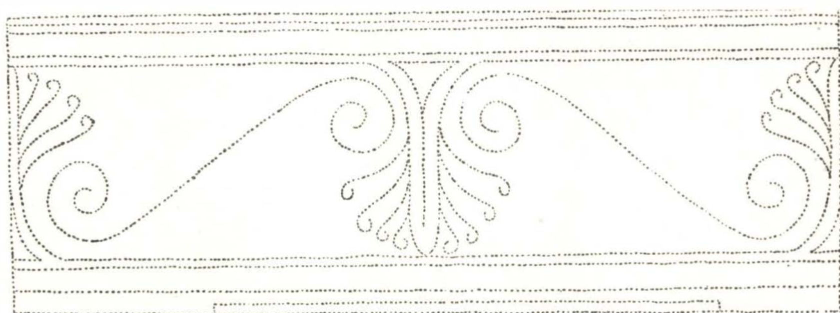

2

3

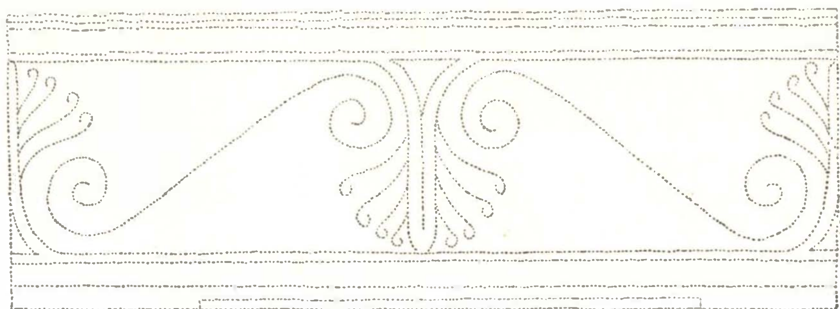
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (1—3)

4

5

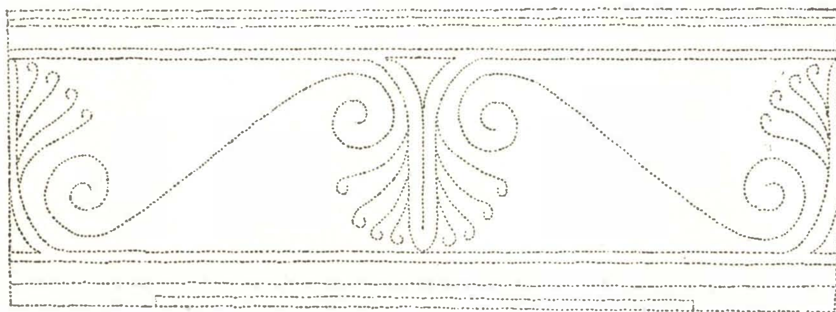

6

7

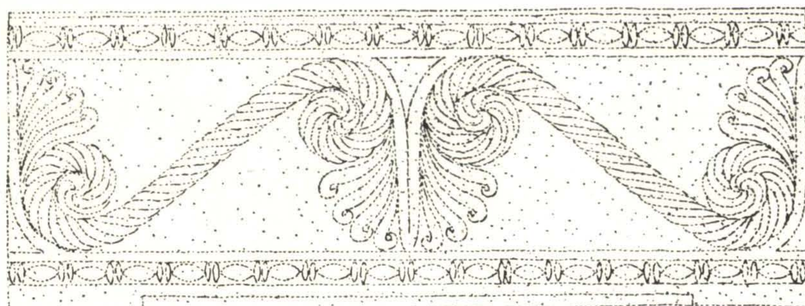
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (4—7)

8

9

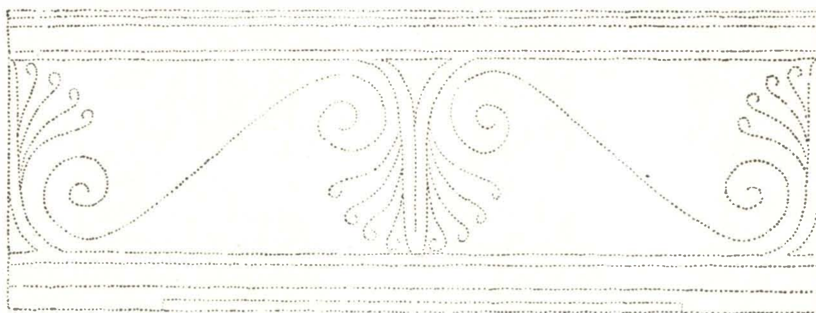

10

11

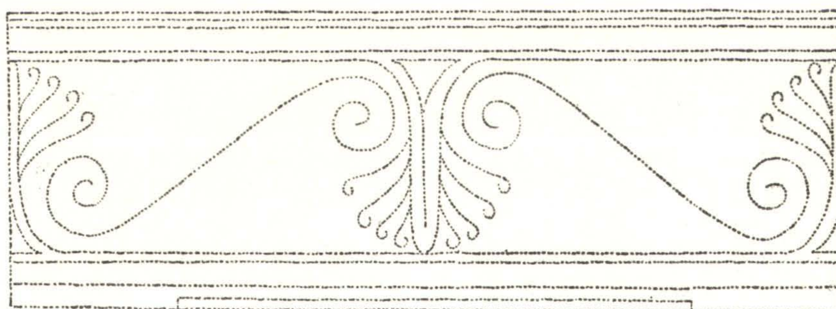
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (8—11)

12

13

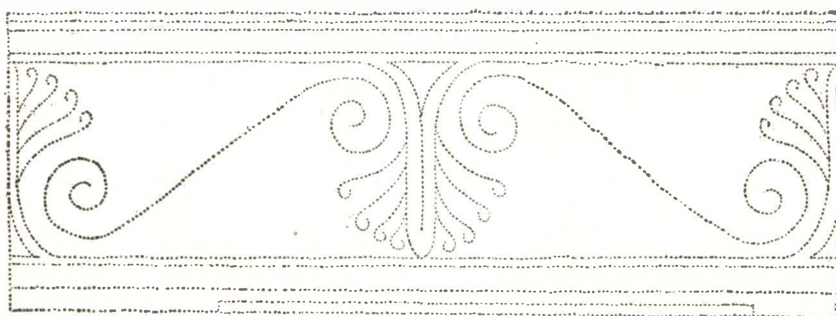

14

15

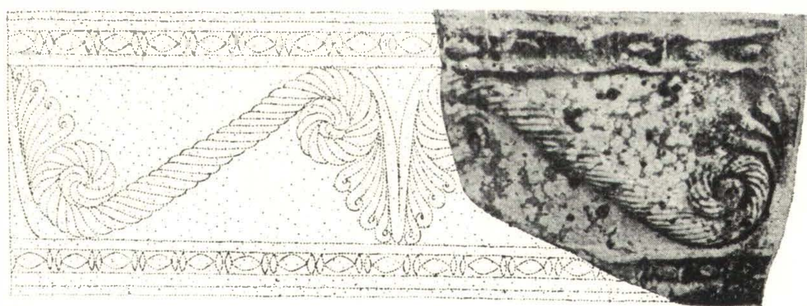
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (12—15)

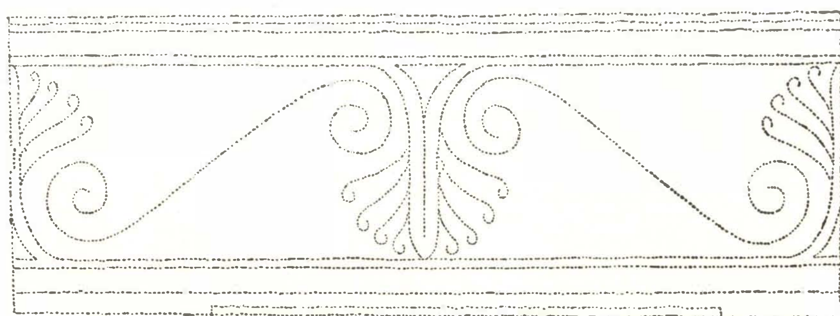
16

17

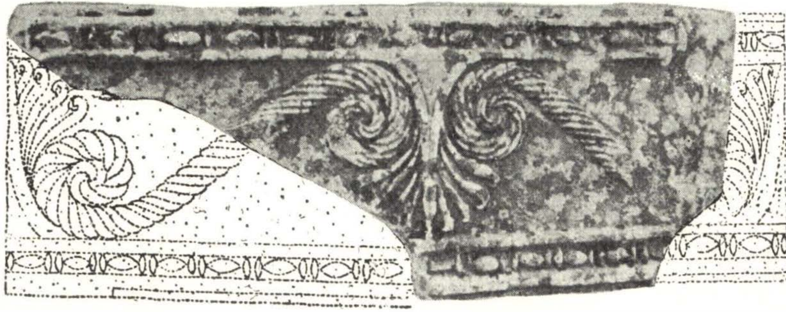

18

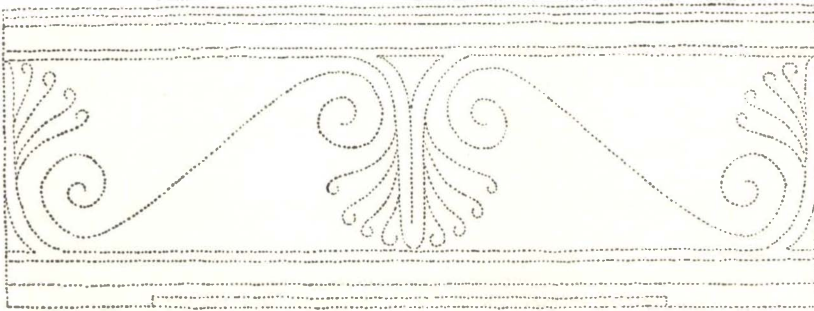

19

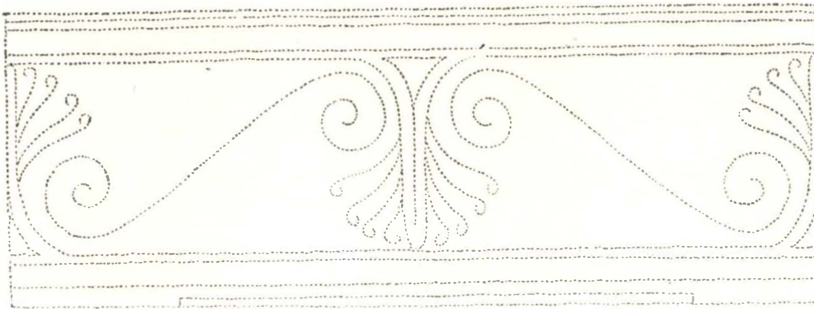
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (16—19)

20

21

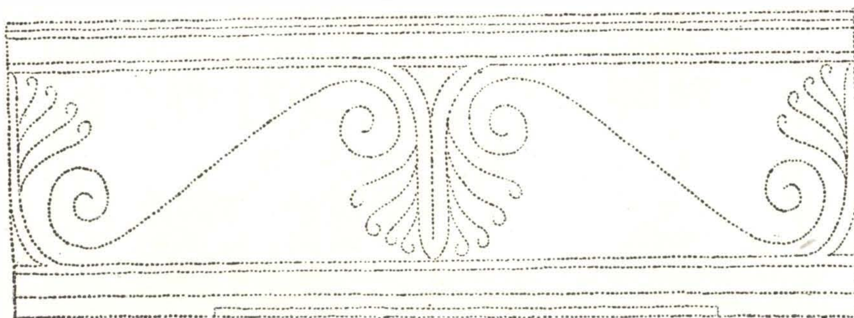

22

23

Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (20—23)

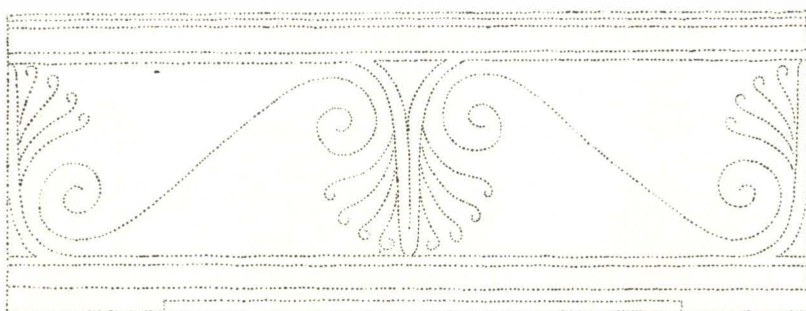
24

25

26

27

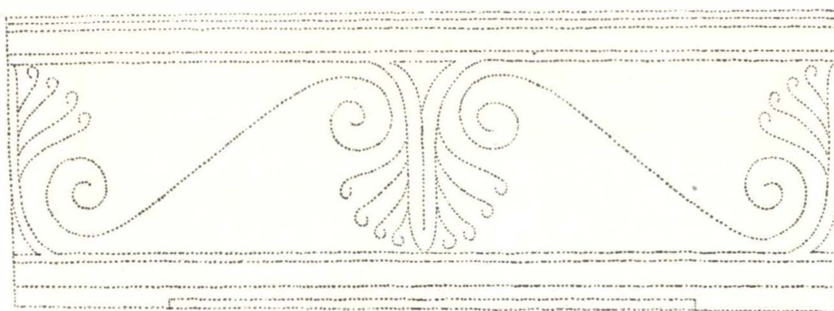
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (24—27)

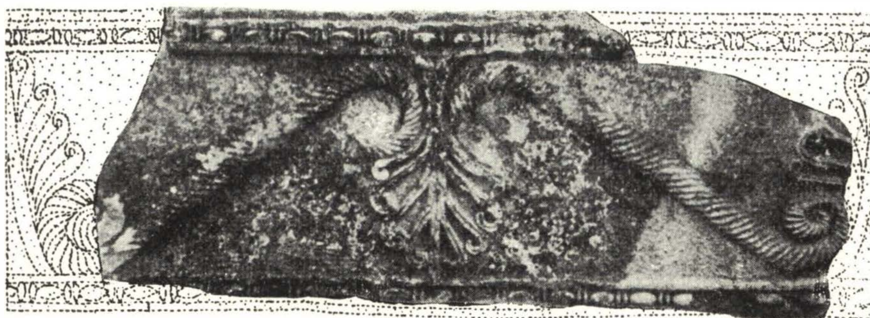
28

29

30

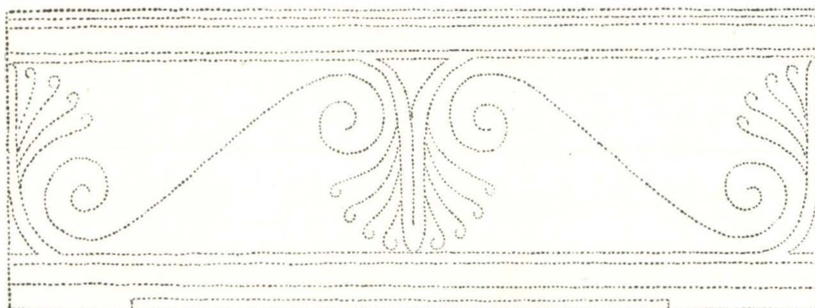

31

Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (28—31)

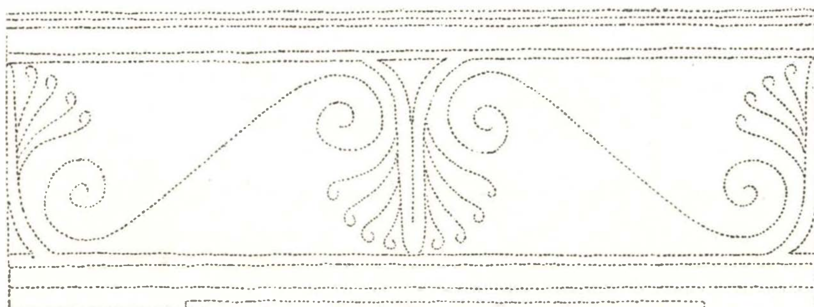
32

33

34

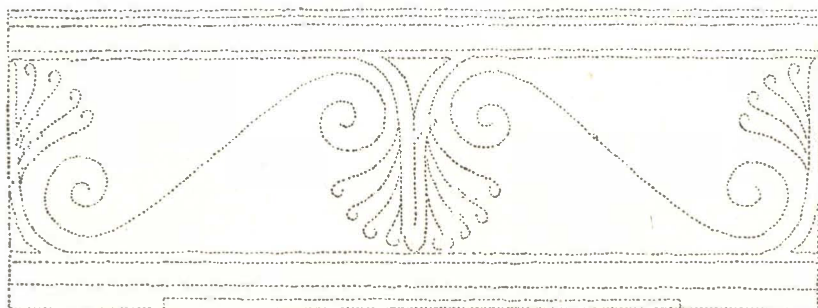

35

Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (32—35)

36

37

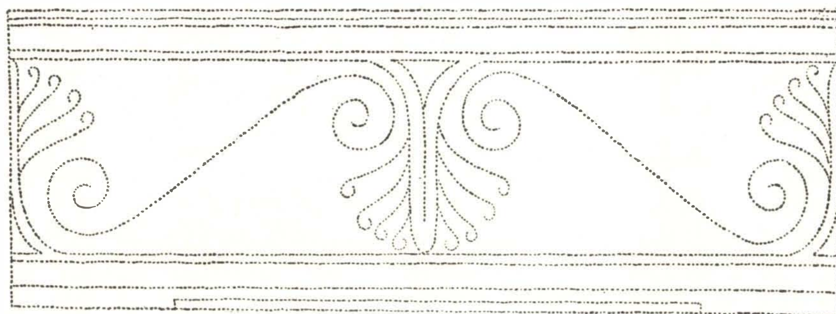

38

39

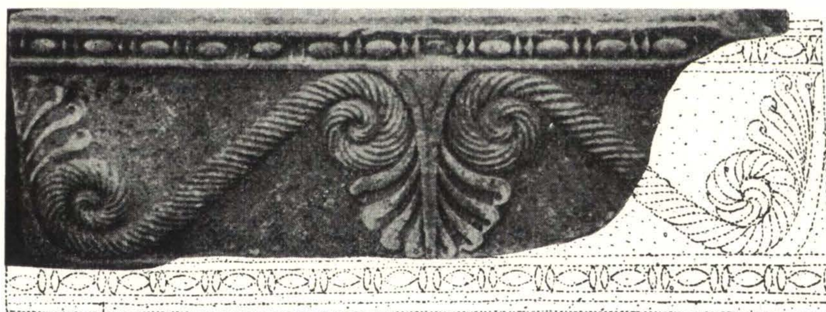
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (36—39)

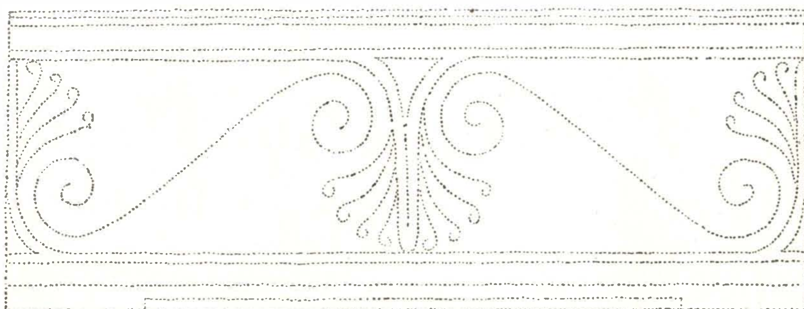
40

41

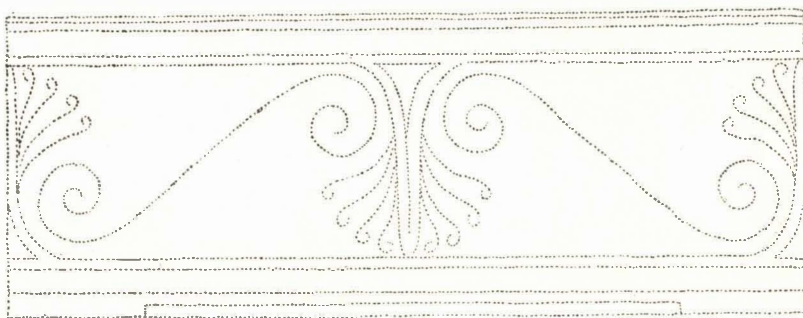

42

43

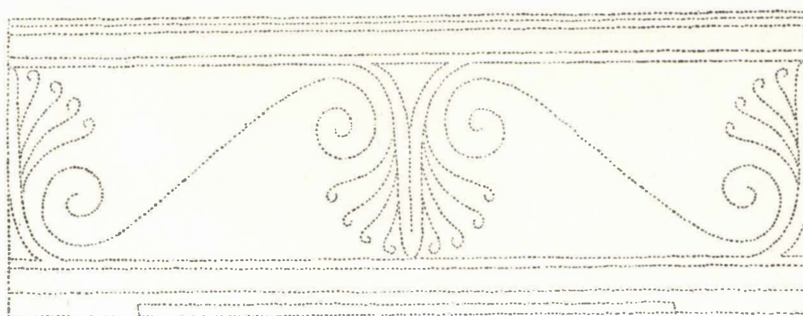
Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (40—43)

44

45

46

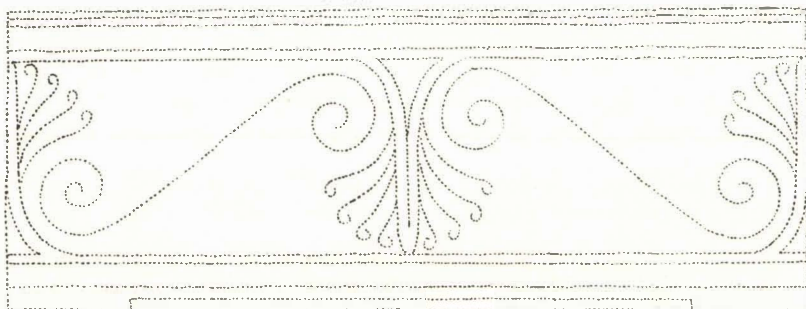

47

Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (44—47)

48

49

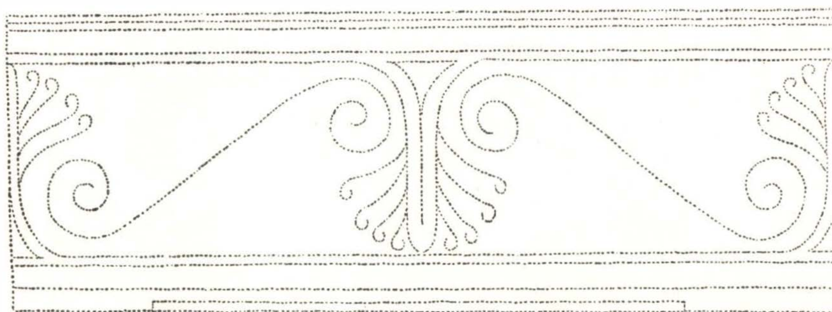

50

51

Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (48—51)

52

53

54

Fig. 71. — Blocuri de friză superioară (52—54)

mentul în funie şi chenarul de olive şi lenticole. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 130,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 27,0 cm. Încadra metopa nr. XXXVIII. Lungimea piesei: 186,0 cm. În legătură cu acest bloc de friză subliniem că falţul său încadrator de metopă este mai lung decît la toate celelalte piese şi totodată această lungime depăşeşte lăţimea cea mai mare a metopelor existente. În mod logic, am dedus că acest bloc acoperea o mare metopă din cele lipsă şi anume metopa nr. XXXVIII (inv. 52).

Blocul de friză superioară nr. 39; nr. inv. 1 (fig. 71/39). Piesa, conservată la Bucureşti, are extremitatea dreaptă distrusă în sens oblic de sus în jos, afectînd parţial ornamentul, dar nu şi lungimea care poate fi citită datorită faptului că partea distrusă nu cuprinde toată grosimea ei. De asemenea, este distrusă şi marginea inferioară, spre extremitatea dreaptă. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga este de 27,0 cm, falţul încadrator de metopă s-a dedus la 119,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta la 31,5 cm. Încadra metopa nr. XXXIX. Lungimea piesei: 178,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 40; nr. inv. — (fig. 71/40). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 25,5 cm, falţul încadrator de metopă 116,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Încadra metopa nr. XL. Lungimea piesei: 170,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 41; nr. inv. 29 (fig. 71/41). Piesa, aflată în incinta monumentului, este uşor distrusă la capătul stîng şi marginea inferioară, spre ambele capete. Prezintă şi alte ştirbituri ale ornamentului în funie din stînga şi dreapta, ca şi ale chenarului din olive şi lenticole; în partea stîngă, în apropierea chenarului, are o adîncitură din lovire. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 28,0 cm, falţul încadrator de metopă la 117,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta s-a citit direct, măsurînd 28,0 cm. Încadra metopa nr. XLI. Lungimea piesei: 173,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 42; nr. inv. 26 (fig. 71/42). Piesa, aflată în incinta monumentului, are rupt, în formă rotunjită, capătul drept şi marginea inferioară, pînă aproape de extremitatea stîngă. Altfel, decoraţia este bine executată şi, atît cît este, conservată în stare bună. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 28,0 cm, falţul încadrator de metopă la 120,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta la 28,0 cm. Încadra metopa nr. XLII. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 43; nr. inv — (fig.71/43). Piesa pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 33,5 cm, falţul încadrator de metopă 118,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Încadra metopa nr. XLIII. Lungimea dedusă a piesei: 180,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 44; nr. inv. — (fig. 71/44). Piesa pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 30,0 cm, falţul

încadrator de metopă 113,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 27,5 cm. Încadra metopa nr. XLIV. Lungimea piesei: 170,5 cm.

Blocul de friză superioară nr. 45; nr. inv. 27 (fig. 71/45). Piesa, aflată în incinta monumentului, în general este bine conservată. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din nervuri negative. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 115,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 30,0 cm. Încadra metopa nr. XLV. Lungimea piesei: 174,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 46; nr. inv. — (fig. 71/46). Piesă pierdută. După raportul de vecinătate, porţiunea fără falţ din stînga măsura 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 118,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 30,0 cm. Încadra metopa nr. XLVI. Lungimea piesei: 177,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 47; nr. inv. 19 (fig. 71/47). Piesa, aflată la Bucureşti, are distrusă extremitatea stîngă, în sens oblic de sus în jos, fără ca să fie afectată lungimea piesei. În afară de porţiunea teşiturii, decoraţia este relativ bine păstrată. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 119,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 29,0 cm. Încadra metopa nr. XLVII. Lungimea piesei: 177,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 48; nr. inv. 3 (fig. 71/48). Piesa, aflată la Bucureşti, este aşchiată la extremitatea stîngă şi are distrusă marginea inferioară din treimea stîngă. O uşoară izbitură i-a distrus o parte din marginea inferioară dreaptă, aproape de extremitate. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate prin frunze. Porţiunea fără falţ din stînga s-a dedus la 30,0 cm, falţul încadrator de metopă la 117,2 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta la 28,8 cm. Încadra metopa nr. XLVIII. Lungimea piesei: 176,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 49; nr. inv. — (fig. 71/49). Piesa pierdută. După raportul de vecinătate porţiunea fără falţ din stînga măsura 32,2 cm, cea din dreapta 29,0 cm, iar falţul încadrator de metopă 110,0 cm. Incadra metopa nr. XLIX. Lungimea probabilă a piesei: 171,2 cm.

Blocul de friză superioară nr. 50; nr. inv. 4 (fig. 71/50). Piesa, aflată la Bucureşti, prezintă ştirbituri şi aşchieri la extremitatea stîngă, afectînd uşor parte din decoraţie. Buza inferioară este pe alocuri ştirbită. În rest, piesa este bine păstrată şi decorul indică mîna sigură a meşterului pietrar. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt executate din frunze. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 29,0 cm, falţul încadrator de metopă 122,8 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 27,5 cm. Încadra metopa nr. L. Lungimea piesei: 179,3 cm.

Blocul de friză superioară nr. 51; nr. inv. 30 (fig. 71/51). Piesa, care a fost utilizată ca jghiab la cişmeaua din cîmp de la Deleni, are extremitatea dreaptă, ca şi marginea inferioară rupte. La această piesă s-a putut citi lungimea porţiunii fără falţ de la extremitatea stînga, care este de 31,5 cm. Din falţul încadrator

de metopă, pînă la ruptura din dreapta, s-a putut citi o lungime de 100,0 cm. După toată probabilitatea această piesă era plasată deasupra metopei nr. LI şi în acest caz falţul încadrator era de 123,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta măsura 32,5 cm. În total, piesa avea probabil 187,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 52; nr. inv. (fig. 71/52). Piesa pierdută. Avea falţ încadrator de 114,0 cm, iar porţiunile fără falţ de 30,0 cm în stînga şi 30,0 cm în dreapta. Incadra metopa nr. LII. Lungimea probabilă a piesei 174,0 cm.

Blocul de friză superioară nr. 53; nr. inv. 25 (fig. 71/53). Piesa, aflată în incinta monumentului, prezintă o ştirbitură pe buza inferioară şi o aşchiere a marginii superioare, afectînd chenarul de olive şi lenticole de la curbura ornamentului în funie pînă aproape de extremitatea dreaptă. Urmele loviturilor în restul piesei sînt mai puţin însemnate. De altfel piesa a fost bine lucrată. Palmeta centrală şi cele de la extremităţi sînt realizate din frunze, cea de la extremitatea dreaptă avînd frunzele distruse. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 30,5 cm, falţul încadrator de metopă 122,5 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 28,5 cm. Încadra metopa nr. LIII. Lungimea piesei: 181,5 cm. Blocul de friză nr. 53 avînd un falţ mai lung decît lăţimea metopelor existente, am dedus că acoperea una din metopele pierdute.

Blocul de friză superioară nr. 54; nr. inv. 5 (fig. 71/54). Piesa, aflată la Bucureşti, prezintă aşchieri care au afectat decoraţia mai accentuat spre extremitatea dreaptă. Palmeta este realizată din nervuri negative. Pe faţa sa superioară se observă raşparea în vederea aşezării unui bloc de cornişă plasat median. Porţiunea fără falţ din stînga măsoară 28,0 cm, falţul încadrator de metopă 118,0 cm, iar porţiunea fără falţ din dreapta 28,0 cm. Lungimea piesei: 174,0 cm. Încadra metopa nr. LIV.

POZIŢIA CORELATĂ A PIESELOR CU CARACTER SCENIC ŞI DECORATIV, CARE FORMEAZĂ FRIZA COMPLEXĂ A CORPULUI CILINDRIC

(blocuri de friză inferioară, metope, pilaştri, blocuri de friză superioară)

Cercetarea raporturilor dintre cele patru categorii importante de piese cu caracter scenic sau decorativ (metope, pilaştri, blocuri de friză inferioară şi superioară) a avut un scop dublu: să stabilească succesiunea pieselor în cadrul fiecărei categorii în parte şi să determine raporturile dintre cele patru categorii de piese.

La determinarea succesiunii diferitelor categorii de piese, materialul a avut valori diferite. Blocurile de friză inferioară, urmate de cele de friză superioară, au constituit materialul de bază în cercetarea noastră. Ne vom referi totuşi la fiecare categorie de piese în parte.

Poziţia bisimetrică pe jumătate de cerc a blocurilor de friză inferioară. Pentru determinarea succesiunii blocurilor de friză inferioară am luat în considerare elementul decorativ de repetiţie, vrejul de acant cu elemente accesorii, care revin

ritmic (capete de lupi şi păsărele). Examinînd atent piesele am observat că vrejul de acant se desfăşoară faţă de elementele accesorii, pe unele piese într-un sens, iar pe altele în sens invers. Ţinînd seama de această observaţie, am racordat cu grijă piesele din categoriile stabilite. Racordările, după cum se poate observa fie din examinarea pieselor prezentate izolat (cf. fig. 62/1—54), fie din schema grafică (pl. VII), s-au făcut în mod strict, fără să existe nici un dubiu în vreun punct. Bisimetria decorativă n-a fost observată de Gr. Tocilescu[1].

Rezultatul racordărilor ne-a arătat în modul cel mai limpede că de fapt blocurile de friză inferioară s-au grupat după desfăşurarea vrejului pe cîte jumătate de cerc. Fiecare grupă numără 26 piese, fiind unite la punctul de pornire printr-o piesă, iar la punctul de întîlnire printr-o altă piesă. Piesa din care porneşte desfăşurarea şi căreia i-am dat nr. 1 este un bloc cu un ornament unic centrat, constînd dintr-un caliciu de frunze cu o floare ca o rozetă cu cinci petale. Desfăşurarea propriu-zisă a vrejului de acant porneşte dintr-o frunză de acant din marginea dreaptă şi una din marginea stîngă. Desfăşurarea se face în sensuri contrarii.

Piesa în care se termină desfăşurarea vrejului de acant după ce a decorat cele 26 de piese din fiecare jumătate de cerc are o decoraţie diferită. Un cantaros, aşezat spre extremitatea dreaptă a piesei, în care pătrund vrejurile de acant, este încadrat de două păsărele (porumbei). Această piesă are numărul de succesiune 28.

Faptul că vasul cu păsărele de pe acest bloc nu este centrat, ne face să credem că el era amplasat faţă de piesa cu caliciu de frunze pe punctul opus al diametrului (cf. fig. 72). Pentru realizarea preciziei, probabil că piesele s-au lucrat şi probat pe un poligon.

Constatarea de mai sus constituie de fapt o descoperire esenţială privind monumentul de la Adamklissi, deoarece determină astfel o simetrie decorativă, dispusă pe cîte o jumătate de cerc. Este vorba de o bisimetrie decorativă.

Redăm o schiţă grafică în care ilustrăm poziţia piesei cu caliciu cu frunze şi a celei cu cantaros în desfăşurarea generală a blocurilor de friză inferioară (fig. 72).

Poziţia metopelor. Aceste piese nu au elemente proprii care să ne permită o determinare a poziţiei lor. Locul lor în operă poate fi aflat numai recurgînd la piese adiacente, blocuri de friză inferioară, blocuri de friză superioară şi pilaştri. Totuşi, lăţimea variabilă a metopelor, ca şi scenele de pe ele, ne ajută într-o măsură să aflăm poziţia lor.

Poziţia pilaştrilor. Această categorie de piese poate fi studiată în funcţie de blocurile de friză inferioară şi, într-o măsură oarecare, chiar în funcţie de blocurile de friză superioară. Lăţimea pieselor, ca şi cele două categorii de ornamente, sînt elemente pe care le oferă această categorie în vederea determinării succesiunii lor.

Poziţia blocurilor de friză superioară. Locul blocului de friză superioară este indicat de lăţimea unei anumite metope, ţinînd însă seama de lăţinea pilas-

[1] Grigore Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 37, 164.

trului, care la rîndul lui este în funcţie de lungimea porţiunii mediane fără falţ a unui anumit bloc de friză inferioară.

Poziţia corelată a celor patru categorii de piese şi importanţa ei pentru cunoaşterea exteriorului decorativo-scenic al volumului cilindric. Observaţiile de mai sus ne duc la constatarea că, de fapt, nu putem avea o cunoaştere independentă a

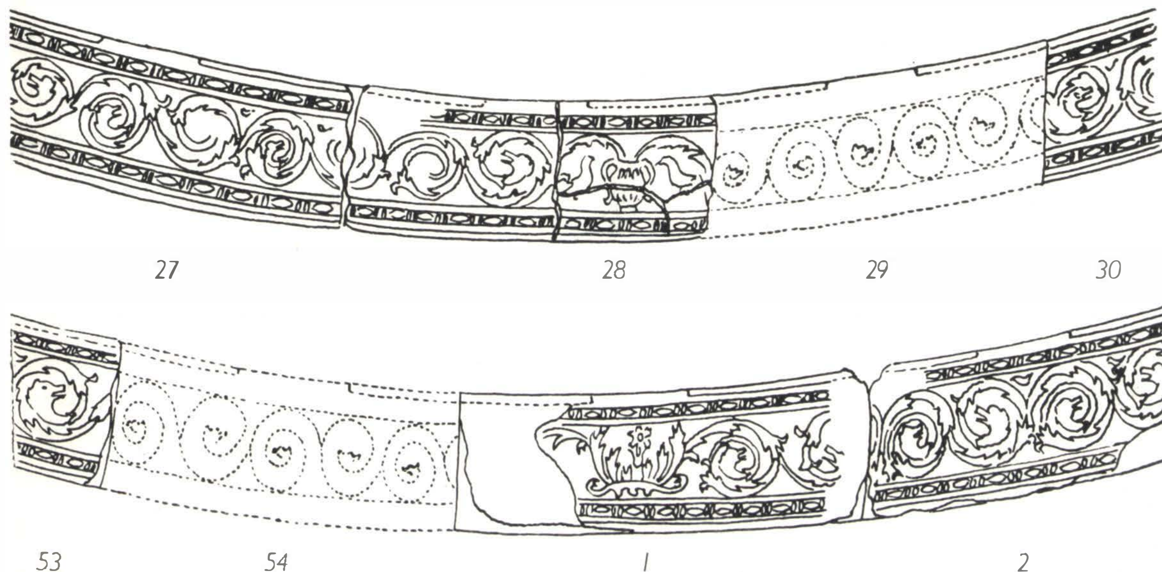

Fig. 72. — Schema dispoziţiei bisimetrice a blocurilor de friză inferioară avînd ca punct de pornire frunza de acant dintr-un caliciu cu o floare ca o rozetă (nr. 1) şi care se termină într-un vas cu flori cu două păsărele (nr. 28).

succesiunii celor patru categorii de piese, ci numai una corelată, deoarece piesele au o poziţie interdependentă. Această interdependenţă este particulară, iar nu tipică. Arhitectul proiectant n-a prevăzut pietre de dimensiuni egale, care ne-ar fi permis să amplasăm piesele oriunde în operă, ci a lăsat posibilitatea folosirii pietrelor de dimensiuni variabile (în limita unei toleranţe), ceea ce a făcut ca cele patru categorii de piese să aibă în sînul lor dimensiuni diferite cu rare excepţii. (În cazul metopelor motivul scenic ne poate indica amplasarea pe grupe de naraţiuni a piesei). Această situaţie face ca fiecare piesă să aibă numai un anumit loc în operă, fapt pentru care am denumit interdependenţa pieselor ca fiind particulară acestui monument.

Pentru determinarea poziţiei corelate a celor patru categorii de piese, din cauza caracterului ei particular, survin foarte mari dificultăţi, ceea ce n-ar fi fost cazul dacă piesele ar fi avut, pe categorii, dimensiuni identice.

Într-adevăr, în situaţia de faţă, constatăm că pentru amplasarea unei metope trebuie să avem racordate două blocuri de friză inferioară, care reclamă anumite lăţimi de pilaştri, ca şi amplasarea unei piese din friza superioară,

Tabelul nr. 34

Indicarea elementelor luate în considerare pentru determinarea poziției corelate a celor patru categorii de piese care formează friza complexă (blocuri de friză inferioară, metope, pilaștri, blocuri de friză superioară)

Categoria piesei	Lungimea	Lățimea	Lungimea falțului		Porțiunea mediană		Extremitatea fără falț		Scena	Decorația				Punctul de secționare		Total elemente	Total piese reale	Total general elemente, luate în considerare la piese reale
			stînga	dreapta	fără falț	cu falț	stînga	dreapta		canelată	în vrej	sensul decorației dreapta	sensul decorației stînga	dreapta	stînga			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)
Friză inferioară . .	+	–	+	+	+	–	–	–	–	–	–	+	+	+	+	8	40	320
Metopă	–	+	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	2	47	94
Pilastru	–	+	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	3	36	108
Friză superioară	+	–	–	–	–	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	4	31	124
															Total	16	154	646

care la rîndul ei trebuie să întrunească anumite însuşiri. Această enumerare sumară nu exprimă complexitatea problemei, căci blocurile de friză inferioară considerate, în mod obligatoriu trebuie să aibă racordări similare la cele două capete, şi aşa mai departe. Complexitatea care intervine la determinarea poziţiei corelate a pieselor poate fi dedusă dintr-o expresie matematică. Prezentăm o situaţie în care indicăm numărul de elemente ţinute în seamă pentru fiecare categorie de piese la determinarea poziţiei lor corelate.

Din tabelul alăturat reiese că ţinînd seama numai de piesele cunoscute, numărul elementelor luate în considerare pentru determinarea poziţiei corelate este foarte mare şi anume de 646 elemente (tab. 34, col. 19).

Dacă am fi cunoscut toate piesele, numărul elementelor ar fi fost şi mai ridicat (tab. 35).

După ce am arătat importanţa determinării poziţiei corelate a pieselor, care sînt redate în pl. VII, vom trece la examinarea modului în care am efectuat această operaţie, în centrul preocupării fiind metopele în funcţie de blocurile de friză inferioară, urmate de blocurile de friză superioară.

Determinarea poziţiei corelate a metopelor şi a altor piese care formează friza complexă a volumului cilindric.

Literatura referitoare la monumentul de la Adamklissi arată că una din chestiunile mult discutate a constituit-o ordinea reală a metopelor. Şi acest fapt este explicabil. Grigore G. Tocilescu şi colaboratorii săi, în monografia publicată la 1895, nu putuseră susţine că ordinea pe care o propuneau era pe deplin justificată, fapt pentru care Teohari Antonescu reia studiul scenelor de pe metope şi propune o nouă succesiune a lor. În

ediţia I a lucrării noastre am atras atenţia asupra dificultăţii acestei probleme.

Materialul de care dispunem astăzi permite reluarea cu folos a acestei chestiuni.

După cum s-a arătat mai sus, fiecare bloc de friză inferioară prezintă, spre extremităţi, falţuri a căror lungime corespunde cu porţiunile de metope sprijinite pe blocul de friză respectiv; partea mediană a blocului de friză, lipsită de falţ, constituia locul rezervat pentru sprijinul pilastrului dintre două metope, iar lungimea acestei părţi corespunde cu lăţimea pilastrului. Din cauza lungimii variabile a blocurilor de friză, ca şi a lăţimii variate a metopelor, falţurile nu sînt de lungimi egale la aceeaşi bucată de friză şi nici de la o friză la alta, decît cu totul întîmplător. Adăugăm că şi lăţimea pilaştrilor era variabilă.

Tabelul nr. 35

Elemente de racordare la origine

Categoria piesei	Numărul pieselor la origine	Numărul elementelor luate în considerare la o piesă	Total elemente
Blocuri de friză inferioară. .	54	8	432
Metope	54	2	108
Pilaştri	54	3	162
Blocuri de friză superioară	54	4	216
Total	216	17	918

Varietatea dimensiunii pieselor amintite este de un rar ajutor pentru cercetările întreprinse. Într-adevăr, dacă ţinem seama de lăţimea metopelor, putem racorda prin tatonare grupe de cîte două blocuri de friză ale căror ornamente să se racordeze şi ale căror falţuri adunate la un loc să corespundă cu lăţimea unei anumite metope. Racordarea iniţială am făcut-o ţinînd seama numai de elementul decorativ (acant, cap de lup şi păsărele), care se desfăşoară continuu, indiferent de lungimea blocurilor de friză. Actuala racordare dublă, care are un caracter obligatoriu, ne-a dus la două constatări importante: pe de o parte am determinat succesiunea unui mare număr de blocuri de friză inferioară, iar pe de alta, am aflat metopele care erau încadrate de falţurile a cîte două blocuri de friză inferioară. În total, am putut alătura 50 extremităţi de blocuri de friză inferioară, ceea ce corespunde unui număr de 25 axe reale stabilite între pilaştri (tab. nr. 36). (Nu s-a socotit extremitatea ruptă a pieselor 17, 31).

În tabelul nr. 36 şi pl. VII, putem observa că grupele racordate ale blocurilor de friză inferioară formează uneori serii întregi, ceea ce ne arată însăşi importanţa reluării acestei probleme. Din cele de mai sus, rezultă cît se poate de clar că la baza studiului racordării blocurilor de friză inferioară — care ne permite cunoaşterea succesiunii metopelor — stă un principiu de ordin arhitectonic, sprijinit pe date matematice obiective, iar elementul decorativ ne-a ajutat la stabilirea acestui principiu.

La determinarea ordinii metopelor, Grigore G. Tocilescu a avut în vedere, pe de o parte poziţia pe care o aveau metopele în incinta monumentului, iar pe de alta natura subiectului de pe ele.

Tabelul nr. 36

Succesiunea metopelor în funcţie de blocurile de friză inferioară şi superioară reale sau deduse prin calculul raportului de vecinătate şi determinarea distanţei dintre axele pilaştrilor (în cm)

Blocul de friză inferioară, care încadrează porţiunea stîngă a metopei			Blocul de friză inferioară, care încadrează porţiunea dreaptă a metopei			Metopa încadrată de falţurile celor două blocuri de friză	Distanţa între axele pilaştrilor	Numărul de succesiune al blocului de friză superioară, care încadrează metopa
Numărul de succesiune	Jumătate din porţiunea fără falţ pe care se sprijină pilastrul	Lungimea falţului încadrator de metopă	Numărul de succesiune	Lungimea falţului încadrator de metopă	Jumătate din porţiunea fără falţ pe care se sprijină pilastrul			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Total	*1577,55*	*3675,70*		*2670,20*	*1577,55*		*9501,00*	
42	**27,25** [1]	84,00	43	31,70	30,50	I	*173,45*	*1*
43	30,50	75,00	44	*42,00* [2]	*29,25*	II	*176,75*	2
44	*29,25*	*83,40*	45	32,00	30,75	III	175,40	*3*
45	30,75	78,00	46	**40,50**	**30,25**	IV	179,50	*4*
46	**30,25**	**75,00**	47	*43,70*	*29,35*	V	*178,20*	*5*
47	*29,35*	*65,00*	48	*51,00*	30,00	VI	*175,25*	*6*
48	30,00	66,00	49	40,00	**27,50**	VII	163,50	*7*
49	**27,50**	**56,00**	50	**63,00**	**30,00**	VIII	*176,50*	*8*
50	**30,00**	**59,00**	51	60,00	30,00	IX	179,00	*9*
51	30,00	61,00	52	*55,00*	*30,00*	X	176,00	*10*
52	*30,00*	80,20	53	37,50	30,00	XI	*177,70*	11
53	30,00	87,50	54	*29,90*	*31,00*	XII	178,40	*12*
54	*31,00*	*83,00*	1	34,00	**29,00**	XIII	177,50	13
1	29,00	74,50	2	55,00	28,75	XIV	186,75	*14*
2	28,75	53,00	3	61,00	27,50	XV	170,25	15
3	27,50	62,00	4	55,00	28,75	XVI	173,25	*16*
4	28,75	65,00	5	**52,00**	**28,25**	XVII	174,00	17
5	**28,25**	**60,00**	6	55,00	27,50	XVIII	170,75	*18*
6	27,50	57,00	7	*60,70*	*29,00*	XIX	*174,20*	*19*
7	29,00	*75,8*	8	41,00	31,50	XX	173,30	20
8	31,50	64,00	9	**46,00**	**30,50**	XXI	172,00	*21*
9	**30,50**	64,00	10	**52,00**	**27,50**	XXII	*174,00*	*22*
10	**27,50**	71,00	11	*41,00*	*29,35*	XXIII	168,85	23
11	29,35	*88,00*	12	31,00	29,50	XXIV	177,85	*24*
12	29,50	84,00	13	**40,00**	**27,50**	XXV	*181,00*	25
13	**27,50**	**62,50**	14	*52,20*	*28,50*	XXVI	*170,70*	26
14	*28,50*	*67,00*	15	43,00	28,75	XXVII	167,25	*27*
15	28,75	77,50	16	55,00	29,00	XXVIII	190,25	28
16	29,00	73,50	17	45,50	29,25	XXIX	177,25	29
17	29,25	73,00	18	45,50	31,25	XXX	179,00	*30*
18	31,25	56,00	19	61,50	28,00	XXXI	176,75	31
19	28,00	61,50	20	52,00	29,00	XXXII	170,50	32
20	29,00	68,00	21	*51,00*	*31,80*	XXXIII	179,80	*33*
21	*31,80*	*32,70*	22	85,00	27,50	XXXIV	177,00	34
22	27,50	35,00	23	74,00	29,00	XXXV	165,50	35
23	29,00	45,00	24	*74,00*	29,33	XXXVI	177,25	36
24	*29,35*	*52,50*	25	*67,70*	*27,90*	XXXVII	177,35	*37*
25	*27,90*	72,40	26	**57,60**	**27,00**	XXXVIII	184,90	38
26	**27,00**	**74,90**	27	44,50	**28,50**	XXXIX	174,00	39
27	**28,50**	**66,00**	28	50,00	28,25	XL	172,75	*40*
28	28,25	61,00	29	*56,40*	*28,00*	XLI	173,65	41
29	*28,00*	*75,70*	30	44,00	30,75	XLII	178,95	42

[1] Cifrele grase indică dimensiuni deduse din lungimea reală a blocurilor de friză.

[2] Cifrele cursive indică dimensiuni determinate prin calculul raportului de vecinătate.

Tabelul nr. 36 *(continuare)*

Blocul de friză inferioară care încadrează porțiunea stîngă a metopei			Blocul de friză inferioară care încadrează porțiunea dreaptă a metopei			Metopa încadrată de falțurile celor două blocuri de friză	Distanța între axele pilaștrilor	Numărul de succesiune al blocului de friză superioară care încadrează metopa
Numărul de succesiune	Jumătate din porțiunea fără falț pe care se sprijină pilastrul	Lungimea falțului încadrator de metopă	Numărul de succesiune	Lungimea falțului încadrator de metopă	Jumătate din porțiunea fără falț pe care se sprijină pilastrul			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
30	30,75	75,00	31	*42,70*	*29,50*	XLIII	178,45	*43*
31	*29,50*	57,50	32	54,00	28,25	XLIV	169,25	*44*
32	28,25	62,50	33	*52,50*	*29,50*	XLV	172,75	45
33	*29,50*	*78,00*	34	40,00	29,50	XLVI	181,00	46
34	29,50	81,00	35	*38,10*	*29,50*	XLVII	178,10	47
35	*29,50*	*70,20*	36	47,00	30,50	XLVIII	177,20	48
36	30,50	69,00	37	*41,00*	*29,00*	XLIX	169,50	49
37	*29,00*	*72,80*	38	50,00	29,50	L	181,30	50
38	29,50	67,50	39	55,50	31,25	LI	183,75	*51*
39	31,25	60,00	40	54,00	30,25	LII	175,50	*52*
40	30,25	76,00	41	46,50	28,25	LIII	180,50	53
41	28,25	75,50	42	**42,50**	**27,25**	LIV	173,50	54

În cercetarea noastră ne-am folosit atît de cele 26 blocuri de frize cu falțuri întregi (nr. 2, 4, 6, 8, 12, 15, 16, 18—20, 22, 23, 28, 30, 32, 34, 36, 38—41, 43, 45, 48, 51, 53), cît și de cele care aveau falțurile deteriorate, în număr de 6 (nr. 3, 5, 13, 26, 46, 50) ,ori păstrate numai la o extremitate, în număr de 8 (nr. 1, 9, 10, 17, 27, 31, 42, 49). Falțurile lipsă le-am dedus din lungimea reală a blocurilor respective, ținînd seama de raportul de vecinătate. Racordînd în chipul de mai sus cele 40 blocuri de friză inferioară, am ajuns la următoarele constatări:

1) Blocurile de friză inferioară s-au racordat în mare măsură în așa fel, încît au format grupe sau adevărate șiruri sub metope, în ordinea succesiunii acestor reliefuri propusă de Grigore Tocilescu.

2) Indiferent cum am încercat să racordăm capetele libere ale șirurilor de blocuri de frize sau ale grupurilor mai izolate, nu putem afla o altă ordine.

După cum vom arăta mai departe, întregul ansamblu — friză inferioară, metope cu pilaștri și friză superioară — prezintă un caracter de racordare strictă. Racordarea complexului friză inferioară-metope și pilaștri este confirmată și de blocurile de friză superioară.

În tab. nr. 36 și pl. VII observăm că șirurile de blocuri de friză inferioară, care încadrează șiruri sau grupe de metope, sînt cuprinse între următoarele numere: 1—6, 8—10, 12—13, 15—20, 22—23, 26—28, 30—32, 38—43, 45—46, 48—51.

Metopele izolate sînt încadrate de blocuri cu falțuri întregi. De fapt, puține din piesele existente nu se racordează în serie, și anume cele de sub numerele:

34, 36, 53. Aceasta ne dă convingerea că rezultatul la care am ajuns este real şi deci de o importanţă excepţională.

Este în afară de orice îndoială că ordinea metopelor propusă de Tocilescu este cea reală, din moment ce prin racordarea blocurilor de friză inferioară — care se bazează pe date obiective — am confirmat aproape în întregime această ordine. Faptul arată că în ordinea metopelor propusă de către Grigore G. Tocilescu s-a plecat de la o situaţie relativ bună, în ce priveşte amplasarea pe teren a metopelor, iar atunci cînd aceste metope au fost găsite în altă parte, acest învăţat le-a plasat — după studiul scenei reprezentate — la locul cel mai potrivit. În faţa acestor constatări, nu rămîne decît să admitem că şi succesiunea metopelor care nu sînt cuprinse în seria falţurilor de blocuri de friză existente corespunde de asemenea realităţii.

Locul metopelor pierdute. Există şi un număr de metope pierdute, care ridică două probleme:

a) locul lor în schema de succesiune,

b) lăţimea fiecărei metope în parte.

Grigore G. Tocilescu ne-a prezentat ordinea metopelor existente, fără să ne dea vreun indiciu asupra locului şi dimensiunii metopelor lipsă. Materialele existente ne permit să rezolvăm într-un mod cert problema referitoare la lăţimea metopelor pierdute şi chiar a locului lor de amplasare.

Metopele lipsă, în ordinea lor de inventar, sînt numerotate de la 50 la 54. În ceea ce priveşte poziţia acestor metope, am considerat că, de pildă, metopa cu nr. inv. 51, ţinînd seama de descrierea transmisă de C. W. Wutzer, poate fi plasată după metopa nr. XXXVII, deoarece între altele avea reprezentat pe ea şi un car, care era probabil de luptă. Prin introducerea metopei descrisă de Wutzer în schema de rotire propusă de Grigore G. Tocilescu, fosta metopă XXXVIII din schema acestuia va căpăta nr. XXXIX, fosta metopă XXXIX — nr. XL şi aşa mai departe. Cu alte cuvinte, toate metopele care urmează metopei cu numărul de inventar 37 vor avea numărul de succesiune cu o unitate mai mare decît numărul lor de inventar (cf. tab. nr. 23, col. 2).

Locul celorlalte două metope descrise de C. W. Wutzer, ca şi a celor două metope cu totul necunoscute, rămîne în continuarea ultimei metope de la Tocilescu, avînd deci numerele de inventar 50, 52, 53, 54. Din descrierea lui Wutzer pentru blocurile LI şi LII nu reiese că ar fi vorba de războinici şi deci amplasarea lor aşa cum o propunem îşi are justificarea. În ceea ce priveşte amplasarea ultimelor două piese necunoscute, înclinăm să credem că aceste piese erau în vecinătatea celor descrise de Wutzer şi că ele fuseseră ridicate pentru a fi transformate în var sau pentru alte scopuri, fie înainte, fie după ce C. W. Wutzer trecuse pe la Adamklissi. De altfel, după cum se observă în pl. VII, locul acestor piese este bine indicat de piesele cu care se corelează.

În privinţa lăţimii metopelor lipsă, ea a putut fi determinată, fiind confirmată de date convingătoare.

Nu putem să determinăm definitiv ordinea metopelor, dacă nu ţinem seama şi de succesiunea blocurilor de friză superioară. Menţionăm de la început că dimensiunea blocurilor de friză superioară este tipică pentru fiecare metopă în parte. Dacă pentru studiul succesiunii metopelor de o valoare esenţială sînt blocurile de friză inferioară, care se prezintă fie în serii, fie izolat, şi importanţa blocurilor de friză superioară este deosebit de mare, pentru că aceste blocuri ne indică totdeauna lăţimea exactă a unui anumit bloc de metopă, fapt care ne-a permis să aflăm lăţimea unor metope lipsă.

Într-adevăr, cercetînd blocurile de friză superioară — ale căror falţuri corespund cu lăţimea metopelor —, am constatat că există o serie de blocuri de friză superioară ale căror falţuri indică lăţimea metopelor lipsă sau fragmentare. Aceste blocuri de friză superioară poartă următoarele numere de succesiune: 25, 38, 53, 54. În ordinea de mai sus, piesele respective prezintă următoarele lungimi de falţuri: 124, 130, 122,5 şi 118 cm.

Lăţimile a trei metope (metopa fragmentară nr. XIV şi a metopelor dispărute care au avut nr. LI şi LII) au putut fi determinate prin însumarea valorii falţurilor blocurilor de friză inferioară contigui pe care erau aşezate. În tabelul următor arătăm blocurile de friză inferioară sau superioară cu valoarea falţurilor lor, care indică însăşi lăţimea metopelor pierdute sau fragmentare:

Tabelul nr. 37

Indicarea lăţimii metopelor lipsă sau fragmentare, în funcţie de lungimea falţurilor de la blocurile de friză

Nr. crt.	Metopa		Numărul blocurilor de friză inferioară contigui	Numărul blocului de friză superioară	Lungimea falţului (însumată la blocurile contigui), care indică însăşi lăţimea metopei (în cm)
	fragmentară	dispărută			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1	XIV	—	1—2	—	129,5
2	XXV	—	12—13	25	124,0
3	—	XXXVIII	25—26	38	130,0
4	—	LI	38—39	—	123,0
5	—	LII	39—40	—	114,0
6	—	LIII	40—41	53	122,5
6	—	LIV	41—42	54	118,0
					Total 861,0

Tabelul de mai sus arată că lăţimea metopelor nr. XXV, XXXVIII, LIII şi LIV este indicată atît de falţurile blocurilor contigui ale frizei inferioare, cît şi de cele ale frizei superioare, fapt de importanţă deosebită.

Prin studiul întreprins asupra blocurilor de friză superioară şi inferioară, s-au putut aduce astfel date precise nu numai asupra lăţimii lor exacte, dar s-a putut dovedi că însăşi succesiunea lor este cea pe care am stabilit-o.

Spre deosebire de Grigore G. Tocilescu, care stabilise ordinea metopelor după locul lor în incinta monumentului, sau după natura subiectului cînd este vorba de cele descoperite în alte părţi, noi am aflat-o pe baza studiului obiectiv arhitectonic al blocurilor de friză inferioară și superioară, pe bază decorativă și matematică. Succesiunea stabilită pentru metope o confirmă aproape total pe cea propusă de Grigore G. Tocilescu. Dar în afară de aceasta, am reușit să aducem date noi în ceea ce privește locul și dimensiunea metopelor lipsă. Studiul întreprins ne arată că problema succesiunii metopelor — care a dat naștere la discuţii interminabile și care pusese sub semnul întrebării însăși posibilitatea refacerii monumentului — și-a căpătat, în fine, soluţionarea.

Odată stabilită succesiunea metopelor, putem afla cu certitudine corelaţia dintre ele și piesele componente ale coronamentului. Tocilescu a indicat poziţia în care a fost găsită prima metopă și anume la « nord-vest », ceea ce corespunde cu 350^c (315°), iar orientarea coronamentului faţă de punctele cardinale este dată de poziţia piesei de parapet nr. 1, aflată la azimutul 285^c — 09′ — 11″ (170° — 11′ — 14″). Stabilind matematic raportul de vecinătate între registrele principale ale feţei exterioare a monumentului (brîul de metope încadrat pe orizontală de brîul frizei inferioare și cel al frizei superioare), oferim bazele proiectului însuși de restaurare a monumentului.

11. CORNIȘA

Cornișa apare arhitectural ca un pandant al soclului. Aceasta, spre deosebire de soclu, prezintă ca ornament o torsadă (fig. 73, 74 *a* și *b*).

În general, blocurile de cornișă sînt scurte — poate pentru că au fost transportate la înălţime —, lungimea lor variind între 86 și 125 cm (tab. nr. 22). Execuţia fiecărui bloc de cornișă s-a făcut cu o desăvîrșită dexteritate.

Realizarea solidarizării s-a operat orizontal.

Blocurile de cornișă au fost executate în întregime — ca și restul pieselor — înainte de a se începe construirea monumentului. Aceasta reiese din faptul că un bloc masiv decorat parţial ca o cornișă și cu desenul pentru sculptură trasat, l-am descoperit zidit la baza monumentului și anume la nivelul și în spatele soclului (fig. 75, 76).

S-au păstrat foarte multe piese din cornișă (cf. tab. nr. 22) [1], care ne dau peste jumătate din lungimea perimetrului monumentului. Păstrarea lor se explică prin faptul că nu puteau fi ușor adaptate scopurilor constructive. Cele pierdute au fost folosite probabil ca piatră de var. Media lungimii lor este de 114,95 cm.

[1] Gr. Tocilescu înregistrase la 1890 un număr de 64 piese.

Fig. 73. — Vedere, perspectivă şi secţiune printr-un bloc de cornişă.

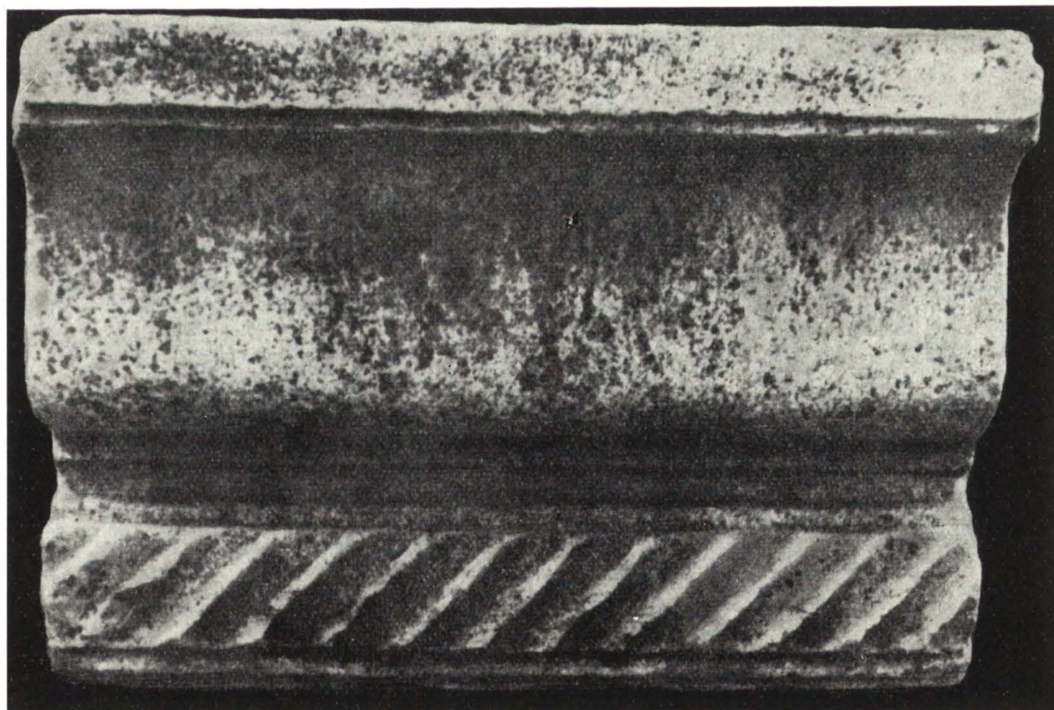

Fig. 74 a. — Cornişă văzută frontal.

Numărul, ordinea și solidarizarea blocurilor de cornișă. În legătură cu piesele care alcătuiau cornişa, se ridică cîteva probleme de lămurit: numărul lor, ordinea în care au fost aşezate şi modul de solidarizare.

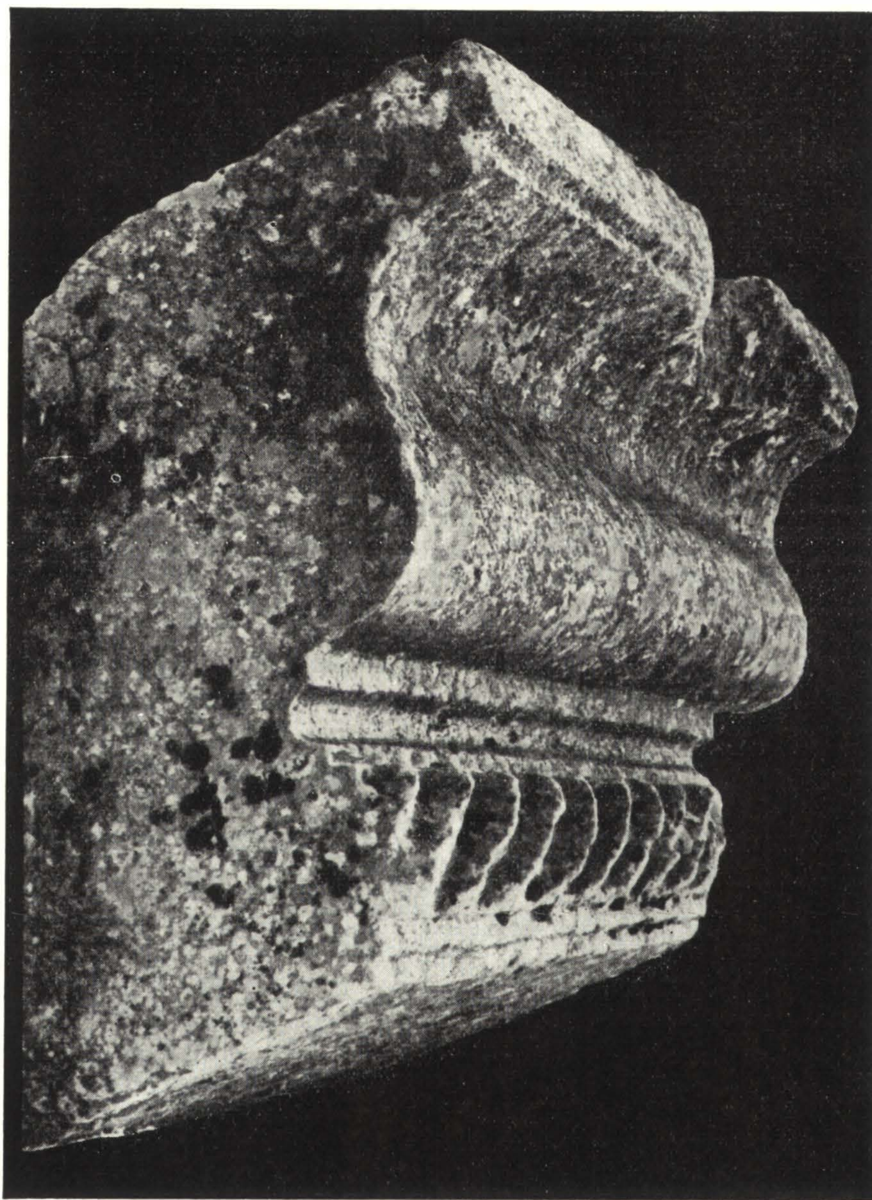

Fig. 74 b. — Cornișă văzută din semiprofil.

În ediţia I a acestei lucrări am evaluat numărul blocurilor din care era alcătuită cornişa în funcţie de media lungimii a 42 piese înregistrate atunci, raportată la perimetrul stabilit la nivelul coronamentului; acest număr era de 84 piese.

Fig. 75. — Bloc ornamentat parţial ca o cornişă aflat la temelie la nivelul soclului. După ce blocul fusese sculptat parţial, fiindcă s-a văzut că are dimensiunea pe verticală mai mică decît a cornişei, a fost folosit ca material de construcţie. Blocul poartă încă marcajul pe unde urma să se continue sculptura. Neobservat pînă acum.

În momentul de faţă putem aduce unele precizări, fără ca problema numărului blocurilor de cornişă să poată fi definitiv soluţionată.

După cum am văzut mai sus, unele blocuri de friză superioară prezintă pe latura de sus raşpări, care trebuie puse neapărat în legătură cu ajustările necesare la amplasarea blocurilor de cornişă. Examinînd suprafaţa pe care se întindeau raşpările, am constatat că unele blocuri de friză superioară primeau pe partea lor mediană un bloc de cornişă, iar spre capete şi în continuarea piesei de cornişă aşezată median, urma cîte un bloc care acoperea o parte din extremităţile blocului de friză superioară vecin. Cu alte cuvinte, blocurile dinspre extremităţi făceau oficiul de încheietură plin pe rost. Lipsa urmelor de raşpare de la alte piese sau existenţa lor numai parţială ne împiedică să tragem concluzia că fiecare bloc de friză superioară servea cu partea lui mediană ca suport pentru un bloc de cornişă. Unele piese de cornişă puteau fi mai lungi, acoperind mare parte din blocul vecin, eliminînd prezenţa blocului median.

Deşi n-am putut găsi o regulă de amplasare a blocurilor de cornişă, care să ne indice cu precizie numărul blocurilor din care era formată, media lungimii pieselor existente (cf. tab. nr. 22, col. 16), care este de 114,95cm, raportată la perimetrul monumentului, ne poate da o cifră apropiată de cea reală. Acest calcul arată că numărul blocurilor de cornişă era de 84 bucăţi.

La o eventuală refacere a monumentului, piesele de cornişă întregi trebuie amplasate ţinîndu-se seama, ori de cîte ori este posibil, de raşpările de pe faţa superioară a blocurilor de friză superioară.

În legătură cu sistemul de solidarizare s-au putut face unele observaţii importante. La o serie de piese se păstrează în condiţii bune lăcaşele crampoanelor,

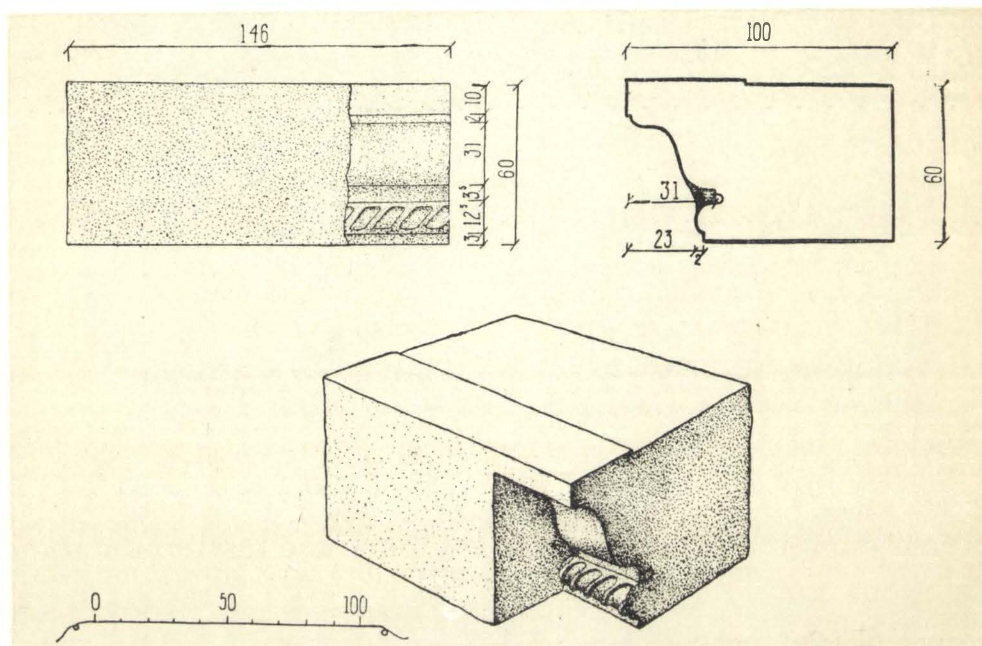

Fig. 76. — Vedere, perspectivă și schița blocului cu început de sculptură ca o cornișă aflat la temelie, la nivelul soclului.

iar în cîteva cazuri chiar colţul implîntat al lor. În general, crampoanele au fost scoase forţat, ca şi la blocurile de soclu. Totuşi blocurile de cornișă au fost mai puţin deteriorate în asemenea împrejurări.

12. CRENELURILE ŞI ELEMENTELE DE PARAPET (BRÎUL DE PARAPET CRENELAT)

a) *Așezarea*

Deasupra cornișei este montată o coroană de piese de arhitectură cu caracter decorativ și basoreliefuri cu prizonieri. Ele sînt dispuse alternativ, formînd prin diferenţele lor de nivel așa-zisul brîu de parapet crenelat. La acest brîu deosebim cele două elemente care intră în construcţia lui: piesa de balustradă propriu-zisă, pe care o numim element sau piesă de parapet sau, după Gr. Tocilescu, parapet, și crenelul. Aceste două elemente alternează în raportul crenel-parapet de 1 : 2.

Funcţia pieselor de parapet a fost greşit interpretată. M. C. Suţu afirma că parapetul a servit probabil de « plafon »[1].

Imaginea brîului de parapet crenelat era desăvîrşită prin aşezarea din loc în loc a cîte unui leu la punctul de joncţiune a celor două piese de parapet. Leii aveau şi o funcţie practică. Prin gura lor se scurgea apa de pe acoperiş, după ce străbătea printr-un tub, probabil metalic, montat în elementul de parapet.

Studiul atent al crenelurilor, al pieselor de parapet şi al amplasării leilor ne-a dus la rezultate cu totul noi cu privire la aspectul real pe care-l avea această parte de coronament a monumentului şi care constituie baza noii noastre reconstituiri.

b) *Structura crenelului şi elementului de parapet*

Crenelul. S-a realizat dintr-un bloc dreptunghiular, căruia în jumătatea superioară i s-au eliminat bucăţi din părţile laterale (fig. 77). Laturile jumătăţii superioare şi marginile « aripilor » prezintă un profil bine studiat. Crenelul are înălţimea de 151 cm, iar lăţimea variază între 84 şi 129,5 cm (tab. nr. 38), avînd o medie de 111,04 cm[2].

Piesa cea mai importantă care intră în compunerea brîului de parapet crenelat este crenelul. El are un dublu rol funcţional. Pe de o parte îndeplineşte un rol decorativ în cadrul construcţiei, iar pe de alta unul narativ. Suprafaţa centrală a crenelului este destinată pentru figura unui captiv, legat de obicei de un arbore. Pe aripile jumătăţii inferioare — care se menţin la nivelul elementelor de parapet adiacente — apare cîte un fragment de casetă înaltă de 49—50 cm. Ea cuprinde cîte un element decorativ şi de racordare. Uneori fragmentul de casetă este mărginit lateral de nişte caneluri. O singură dată asemenea caneluri apar deasupra casetei şi anume la crenelul nr. I.

Pentru că dala de promenoar din spatele brîului de parapet crenelat este destinată să se sprijine pe crenel, realizîndu-se o anumită solidarizare, acesta prezintă un ieşind. Lăţimea din partea din faţă a crenelului este mai mare ca cea din spate, pentru realizarea perspectivei de crenel în unghi.

Numărul crenelurilor cunoscute şi lipsă. Crenelurile sau basoreliefurile cu prizonieri au fost în număr de 26. După cum vom arăta mai jos, cercetătorii de pînă acum evaluaseră cu totul eronat numărul acestor importante blocuri scenice.

Împrejurările au făcut ca din aceste piese să se păstreze un număr foarte ridicat. Există 22 piese, considerate întregi (cărora li se poate şti dimensiunea

[1] M. C. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, p. 288.

[2] S-a calculat media la 23 piese întregi, care însumează 25,634 m şi anume la crenelurile nr. I, II, IV—XIII, XV—XVII, XIX, XXI—XXVI.

principală, adică lăţimea), două fragmentare (XIV şi XX) şi două lipsă (III şi XV).

În ediţia I a lucrării de faţă menţionasem doar crenelul III ca fiind lipsă, totuşi despre această piesă făcusem menţiunea la locul potrivit că fusese descrisă, sub forma unui fragment, de Grigore Tocilescu la 1895.

Fig. 77. — Vederea unui crenel (crenelul nr. I).

Lipsa celei de-a doua piese de parapet s-a constatat abia în vara anului 1960, după descoperirea în incinta monumentului a unui fragment intermediar din crenelul nr. IX (cf. fig. 243 b şi pl. VIII), faţă de un alt fragment din partea superioară a crenelului şi cu care se asamblează. Cel de-al doilea fragment din crenelul IX era de fapt presupusul fragment din crenelul nr. XVIII din ediţia I.

În momentul de faţă nu există decît un singur fragment de la partea superioară a unui crenel, aparţinînd în mod sigur unui crenel distrus, deoarece nu poate fi asamblat cu nici unul dintre crenelurile fragmentare existente.

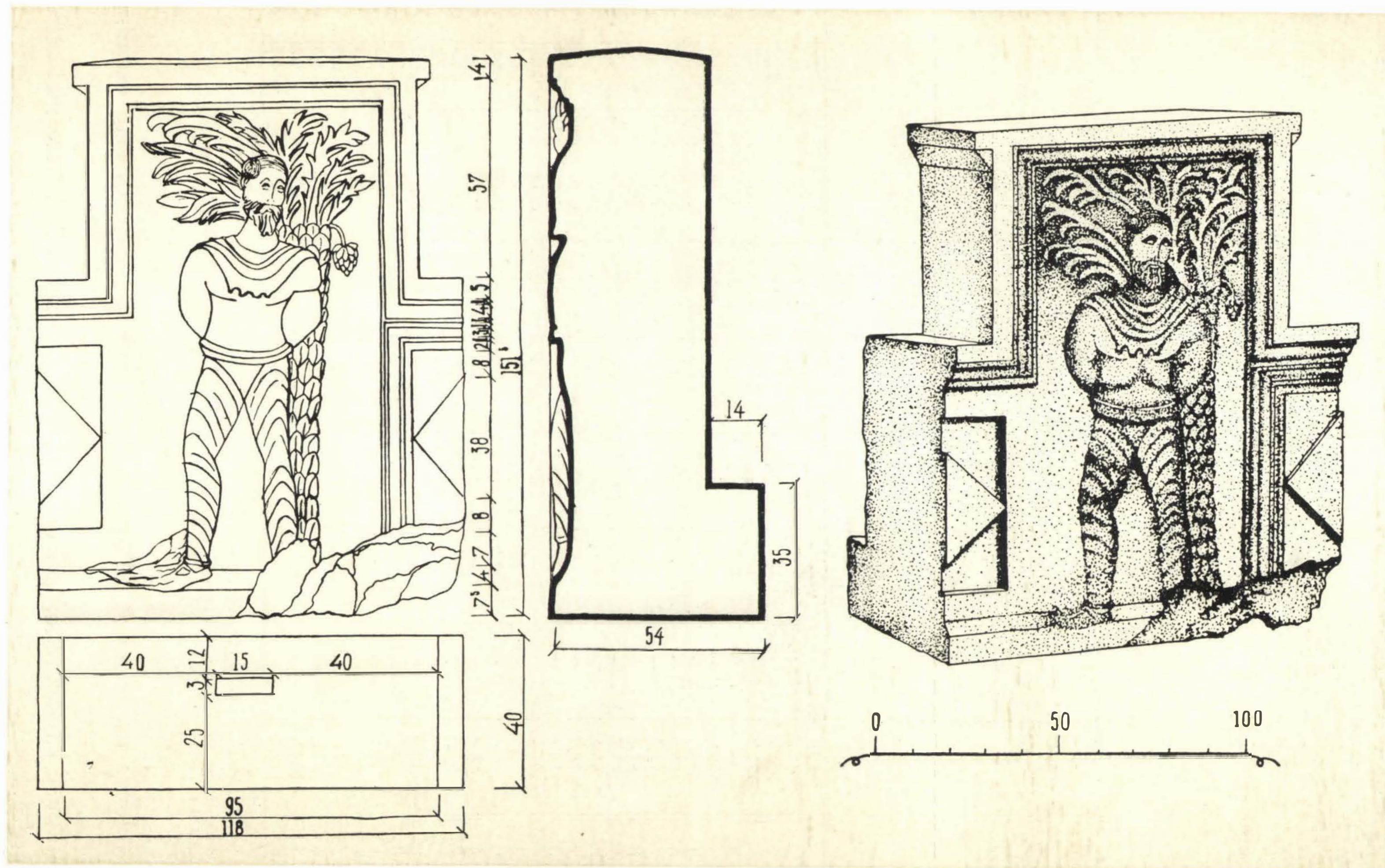

Fig. 78. — Vedere, perspectivă şi secţiune printr-un crenel.

Media lăţimii crenelurilor a fost evaluată la 111,04 cm (vezi tabelul nr. 25, p. 174). În diferitele calcule pe care le vom face, ne vom referi la această medie, care este atribuită pieselor fragmentare şi lipsă (tab. nr. 38, col 4, poziţia 3, 14, 15,20). Acestor piese li se pot atribui şi alte lăţimi, determinate prin calculul raportului de vecinătate (după cum vom vedea în acelaşi tabel, col. 5).

Tabelul nr. 38

Dimensiunea crenelurilor (în cm)

Numărul de succesiune al piesei	Numărul de inventar	Lăţimea bazei			Lăţimea părţii superioare	Date parţiale (la cele lipsă s-au atribuit valori după raportul de vecinătate)					
		reală	socotind media la cele lipsă sau fragmentare	dînd valori după raportul de vecinătate la cele lipsă sau fragmentare		Porţiunea de balustradă		Caseta			
						stînga	dreapta	stînga		dreapta	
								lungime	decor[1]	lungime	decor[1]
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Total		2442 9	444,00	424,9	2310,9	258,5	281,3	335,5		398,5	
I	1	116,0	—	—	86,0	14,0	14,0	17,0	p	16,0	p
II	2	121,2	—	—	92,0	14,0	12,0	8,0	r	6,0	r
III	3	—	111 04	90,7	88,1	0,0	3,0	0,0	—	14,0	p
IV	4	102,0	—	—	89,0	6,0	5,0	9,0	p	8,5	p
V	5	108,3	—	—	88,5	9,0	8,0	13,0	p	11,0	p
VI	6	103,2	—	—	89,2	9,0	8,0	10,5	p	10,0	p
VII	7	121,5	—	—	91,0	12,0	18,0	10,5	r	21,5	r
VIII	8	99,5	—	—	92,0	4,0	2,8	7,5	r	6,0	r
IX	9	115,3	—	—	109,3[2]	12,0	14,0	13,0	p	14,0	p
X	10	93,0	—	—	84,0	3,5	2,0	14,0	p	4,5	p
XI	11	118,5	—	—	87,0	15,0	15,0	15,5	r	17,0	r
XII	12	116,6	—	—	86,5	12,5	12,5	13,0	p	16,5	r
XIII	13	107,0	—	—	84,0	10,5	10,5	12,0	p	12,0	p
XIV	14	—	111,04	116,0	89,0	8,0	19,0	8,5	p	23,0	p
XV	18	—	111 04	114,5	86,0	10,0	28,5	10,5	p	43,0	r
XVI	16	99,0	—	—	92,0	5,5	0,0	13,0	r	5,0	c
XVII	17	92,6	—	—	88,5	4,0	2,0	0,0	—[3]	13,5	p
XVIII	15	131,0	—	—	90,0	20,5	20,5	24,5	p	23,0	p
XIX	19	118,4	—	—	88,0	12,5	15,0	15,5	r	18,0	r
XX	20	—	111 04	103,7	88,1	6,0	11,0	16,0	p	21,0	p
XXI	21	119,5	—	—	89,2	15,5	15,5	19,5	p	20,0	p
XXII	22	117,3	—	—	86,0	15,0	16,0	18,5	p	21,0	p
XXIII	23	117,0	—	—	88,0	14,5	14,0	18,5	p	16,0	p
XXIV	24	84,0	—	—	83,0	0,0	0,0	3,5	p	4,5	p
XXV	25	129,5	—	—	88,5	24,5	14,0	29,5	p	19,0	p
XXVI	26	112,5	—	—	88,0	11,0	11,0	15,0	p	14,5	p

[1] Prescurtările: c = cerc, r = rozetă octogonală, p = pătrat.
[2] Nu i s-a atribuit media, întrucît, cunoscînd retragerea casetelor de sub talon (8 şi 7 cm), am dedus valoarea.
[3] Neornamentat şi fără casetă.

Succesiunea crenelurilor în raport cu piesele de parapet este examinată mai jos.

Menţionăm că basoreliefurile cu prizonieri nu erau solidarizate nici orizontal, nici vertical.

Elementul de parapet. A doua piesă constitutivă a brîului de parapet crenelat, denumită de Tocilescu « parapet », are o formă perfect dreptunghiulară (fig. 80), cu lungimea variind între 109 și 145,5 cm (tab. nr. 22 și 39), dar cu înălţimea în jurul a 91 cm. Media lungimii pieselor de parapet întregi este de 130,85 cm.

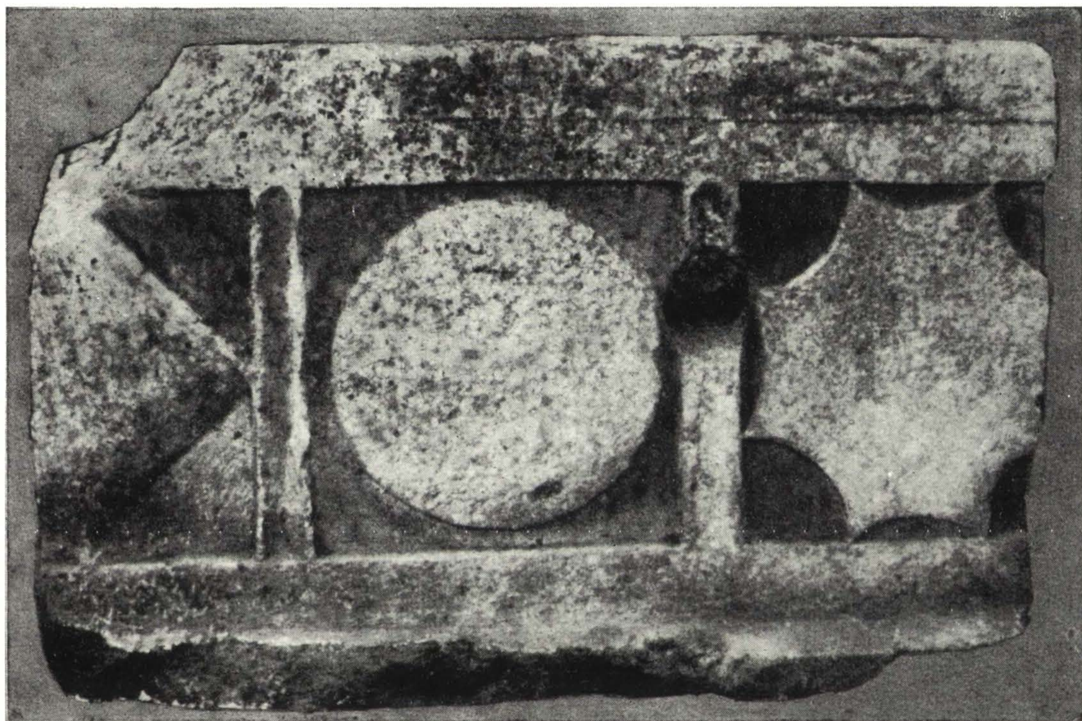

Fig. 79.—Parapet cu orificiu pentru scurs apa.

Profilul se aseamănă cu cel din partea inferioară a crenelului. Suprafaţa elementului de parapet este împărţită în casete decorate. Astfel, la mijloc, fără să fie neapărat centrată, se află o casetă pătrată încadrată de cîte o canelură în părţi, iar spre extremităţi cîte un fragment de casetă. În partea din spate și piesa de parapet are un ieșind, întocmai ca și crenelul. Unele au un orificiu prin care se scurgea apa de pe acoperiș (fig. 81), și după ce străbătea parapetul, curgea prin gura leului (fig. 82). Solidarizarea piesei se făcea într-o oarecare măsură prin dala de promenoar.

După cum se vede din tabelul-inventar nr. 22, col. 9 şi din tabelul nr. 39, astăzi nu mai există nici o piesă care să nu ne fie cunoscută cel puţin sub forma unui mic fragment, cum este cazul, de pildă, cu parapetul nr. 51, pe care în ediţia I îl socotisem absolut necunoscut. Necunoscute ne erau de fapt alte două piese de

parapet şi anume piesa nr. 5, pe care astăzi o cunoaştem după descoperirea din vara anului 1960 a unui fragment. Presupusul parapet nr. 5 din prima ediţie are acum locul nr. 4 în ordinea de succesiune, iar micul fragment 30 din aceeaşi primă ediţie face parte din parapetul nr. 44, locul lui fiind ocupat de fostul parapet nr. 4. Racordările şi asamblările pieselor de parapet sînt sigure, încît schema de rotire pe care o propunem mai jos (cf. pl. VIII) are un caracter definitiv.

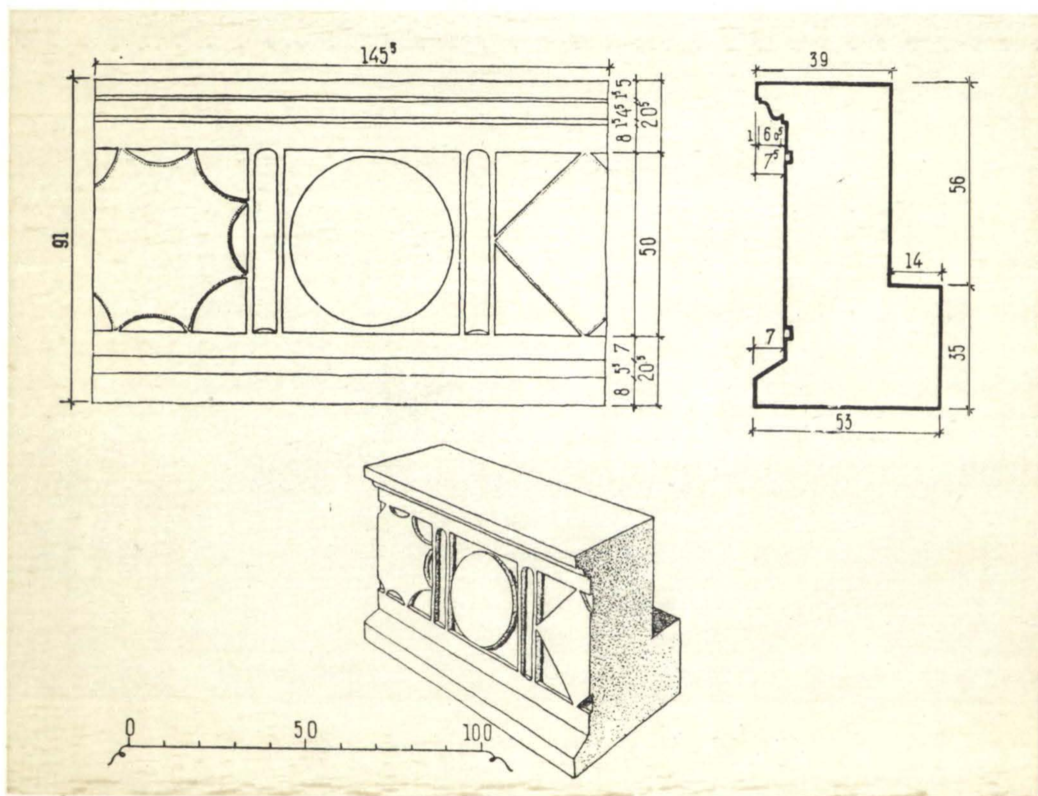

Fig. 80. — *Vedere, perspectivă şi secţiune printr-un element de parapet.*

În tabelul nr. 39, în care pe lîngă numărul de succesiune al piesei este redat şi corespondentul său din tabelul inventar, există o serie de coloane, la care facem referinţe. În col. 3 este redată cu caractere de rînd dimensiunea pieselor întregi, iar în col. 4 cu caractere cursive dimensiunea medie atribuită pieselor fragmentare. Piesele întregi sînt în număr de 39, iar cele fragmentare în număr de 13. Pentru piesele fragmentare în col. 5 este dată o altă cifră, proprie pentru fiecare piesă în parte, reprezentînd rezultatul unui calcul al raportului de vecinătate, care este explicat în paragraful următor (d). Totalurile coloanelor 4 şi 5, care reprezintă lăţimea parapetelor în două ipoteze variate, vor fi folosite ca atare la calculul perimetrului (cf. p. 346—348). În col. 6—10 sînt înscrise datele analitice parţiale,

reale sau determinate prin calculul raportului de vecinătate; acestea din urmă, spre a se deosebi de primele, sînt redate cursiv. În sfîrşit, în col. 11—13 se indică ornamentele care decorează casetele fiecărei piese în parte, în ordinea de la stînga la dreapta.

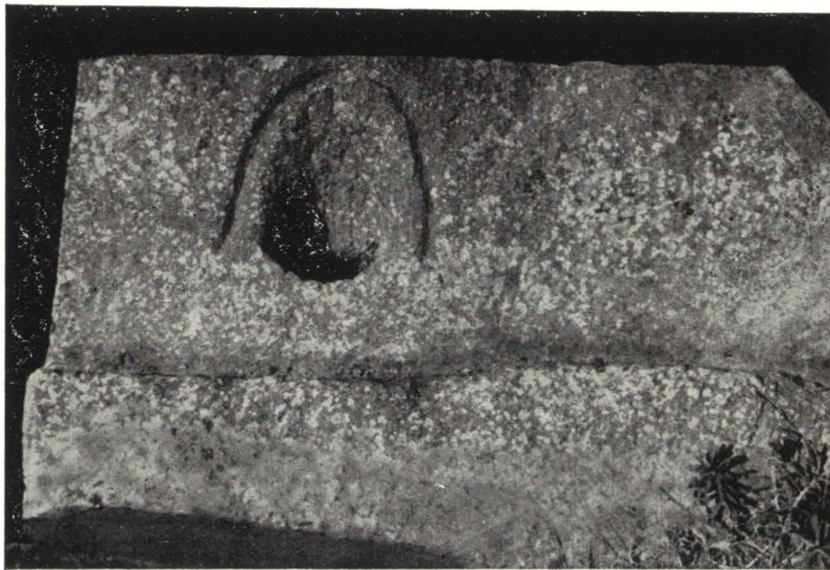

Fig. 81. — Detaliu în care se vede orificiul practicat printr-un element de parapet prin care, printr-un tub metalic, se scurgea apa spre gura leului. În impresiunea din jurul orificiului era ancorată marginea răsfrîntă a tubului.

Trebuie să remarcăm existența unor piese de parapet cu ornamente începute și neterminate (nr. 14, 15) sau altele pregătite pentru sculptură, dar nelucrate, cum este cazul cu piesele nr. 34, nr. 35, ale căror caneluri nu s-au executat. Asemenea cazuri există ori de cîte ori în fața porțiunii nesculptate era așezat un leu, folosit ca urloi de apă.

c) *Numărul și succesiunea crenelurilor și a elementelor de parapet*

Problema brîului de parapet crenelat n-a fost studiată cu destulă atenție pînă în prezent. Probabil pentru că ea era considerată rezolvată în urma reconstituirii făcute de G. Niemann, după indicațiile lui Gr. Tocilescu.

Numărul crenelurilor cu prizonieri era socotit de Gr. Tocilescu la 40 [1]. G. Niemann în schimb vorbește de 39. El consideră distanța medie dintre ele

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul dela Adamklissi* p. 115.

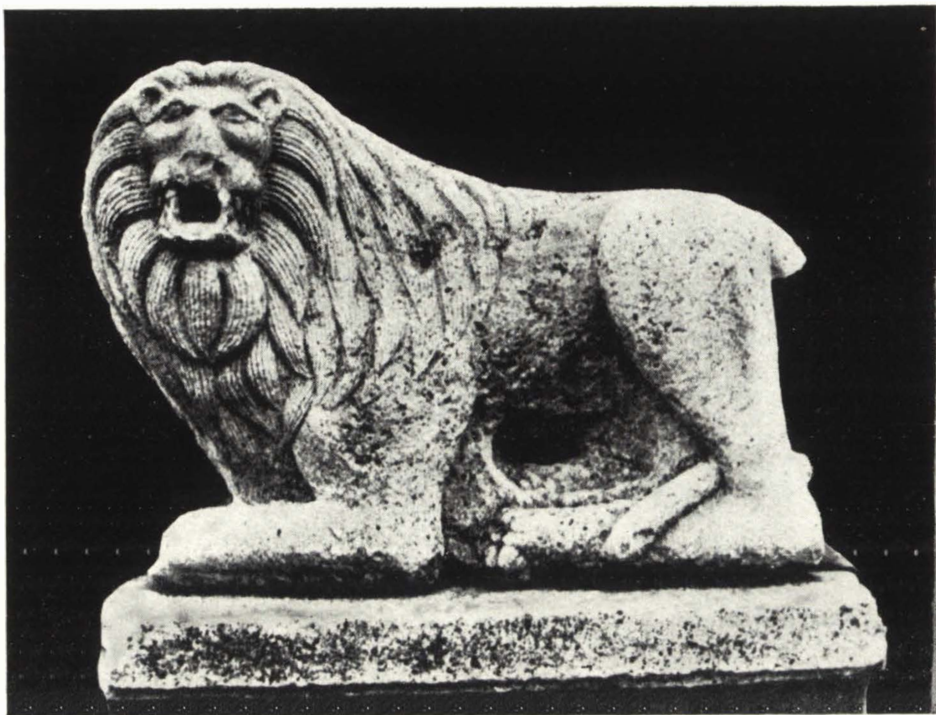

Fig. 82. — Leu prin gura căruia se scurgea apa de pe acoperiș, după ce printr-un tub metalic străbătea elementul de parapet. La fiecare al doilea interval dintre creneluri era amplasat cîte un leu.

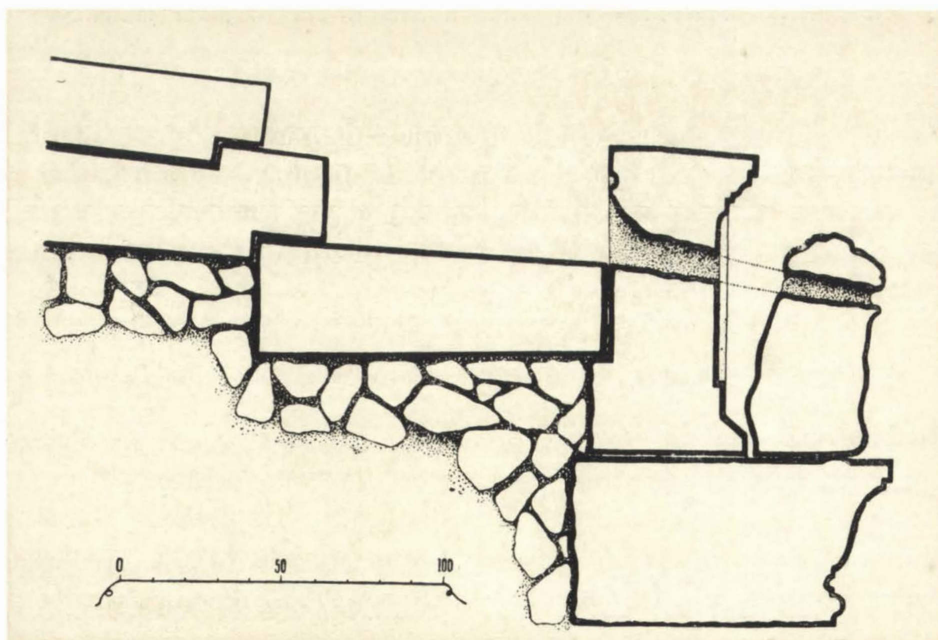

Fig. 83. — Sistemul de scurgere al apei (acoperiș — dală trotuar — parapet — tub metalic — leu).

de 2,40 m[1]. În lucrarea sa din 1895, Gr. Tocilescu reproduce numai nouă creneluri[2] (nr. I, II, VII, X, XI, XVI, XVII, XXII, XXIV). În ce-a de a doua lucrare publicată în anul 1900, Gr. Tocilescu mai publică alte trei creneluri cu prizonieri[3] (crenelurile XXIII, XXV, XXVI). Astfel numărul crenelurilor cu prizonieri crește, fără să aflăm motivul. A. Furtwängler, cu trei ani mai tîrziu, avea să reproducă imaginea altor trei[4] (crenelurile nr. XIV, XVIII, XXI). Din examinarea materialelor existente constatăm numeroase creneluri destul de întregi și ne miră faptul că n-au fost reproduse de Gr. Tocilescu încă în prima sa lucrare.

Noua așezare a pietrelor provenite de la monumentul de la Adamklissi, care a avut loc în anul 1949 — un act înţelept al Comisiei monumentelor istorice prezidată de prof. C. Daicoviciu — sub îngrijirea arh. Horia Teodoru, arh. Emanoil Costescu și a arh. Ștefan Balș, ne-a dezvelit mai multe creneluri nevalorificate de cercetătorii de pînă acum.

Ordinea în care crenelurile erau alternate cu parapete nu a fost stabilită pînă în prezent. Deși parapetul prezintă elemente de racordare, Gr. Tocilescu și colaboratorii săi, ca și cercetătorii ulteriori, nu s-au gîndit să tragă foloase de pe urma acestei realităţi. În altă parte[5] am arătat necesitatea observării racordărilor. După ce am stabilit că balustrada dintre două basoreliefuri era formată din două piese de parapet, a reieșit în mod clar că numărul total al crenelurilor sau basoreliefurilor cu prizonieri era de 26, iar al parapetelor de 52 (tab. nr. 22, 38, 39 și pl. VIII).

Racordările diferitelor elemente decorative de pe creneluri și parapete erau obligatorii și se realizau prin varierea mărimii secţiunii elementului decorativ racordat, iar elementele decorative care intrau în joc erau în număr redus: pătratul, rozeta octogonală și cercul. Numai ornamentul central era plasat într-o casetă perfect pătrată sau aproape pătrată. Figurile geometrice din dreapta sau din stînga ornamentului central sînt mai totdeauna în porţiuni de casetă inegală, ornamentul continuîndu-se pe elementul de parapet sau crenelul alăturat, într-o porţiune de casetă care împreună cu cea dintîi formează o casetă plină pătrată sau aproape pătrată. Reiese cît se poate de clar că nu se poate vorbi despre creneluri izolat, ci numai ţinîndu-se seama de stricta lor înlănţuire cu elementele de parapet. Crenelurile și piesele de parapet formează un tot și împlinesc împreună un sens narativ istoric și totodată decorativ.

Racordînd grafic pentru prima dată elementele de parapet între ele și cu crenelurile (pl. VIII), am obţinut, de fapt, adevărata înșirare a acestor două

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 41.
[2] *Ibidem*, p. 114—122.
[3] Idem, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, p. 40, fig. 20 (numai fragmentul superior), p. 42, fig. 22 și p. 43, fig. 23.
[4] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, pl. IV, fig. 3, pl. 6, fig. 2—3.
[5] Florea Bobu Florescu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, an. 2 (1955), nr. 3—4, p. 31.

Tabelul nr. 39

Dimensiunea pieselor de parapet în cm şi decorul lor

Numărul de succesiune al piesei	Numărul de inventar	Lungimea			Date parţiale (la cele lipsă sau fragmentare s-au atribuit valori după raportul de vecinătate)					Ornamentele casetelor[1]		
		reală	socotind media la cele lipsă sau fragmentare	dînd valori după raportul de vecinătate	Lungimea casetei			Lăţimea canelurei		Stînga	Mijloc	Dreapta
					stinga	mijloc	dreapta	stinga	dreapta			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
Total		*5103,5*	*1701,00*	*1595,5*	*1538,3*	*2625,5*	*1510,9*	*455,5*	*452,0*			
1	1	—	130,85[2]	142,0	*35,5*	*50,0*	35,5	*10,5*	*10,5*	c	r	p
2	2	136,5	—	—	30,0	50,0	42,5	7,0	7,0	p	c	r
3	3	113,0	—	—	7,0	50,0	42,0	7,0	7,0	r	c	r
4	5	145,5	—	—	43,0	50,0	32,5	10,0	10,0	3	c	p
5	5	—	*130,85*	*84,0*	*18,0*	—	50,0	*8,0*	8,0	p	c	r
6	6	140,0	—	—	36,0	50,0	32,0	11,5	11,0	p	r	c
7	7	133 0	—	—	17,5	50,5	42,0	11,0	11,5	c	r	p
8	8	124,5	—	—	45,0	51,0	10,5	9,0	9,0	r	p	c
9	9	140,0	—	—	41,5	49,5	34,0	7,5	7,5	c	r	p
10	10	114,5	—	—	41,0	54,0	3,0	7,5	9,0	p	c	p
11	11	—	*130,85*	*153,0*	47,0	*50,5*	*39,5*	8,0	8,0	p	c	p
12	12	148 0	—	—	43,5	51,0	34,5	9,5	9,5	p	r	c
13	13	—	*130,85*	*116,0*	*15,5*	46,0	39,5	*7,5*	*7,5*	c	p	r
14	14	141,0	—	—	28,8	55,0	—[3]	9,0	—[4]	r	p	—
15	15	132 0	—	—	—[5]	50,0	37,5	—[6]	9,0	—	p	r
16	16	136,5	—	—	42,5	51,0	22,0	10,5	10,5	r	c	p
17	17	—	*130,85*	*132,0*	*28,5*	*50,0*	38,0	8,0	8,0	p	c	p
18	18	141,0	—	—	32,0	50,0	43,0	8,0	8,0	p	r	c
19	19	—	*130,85*	*111,0*	*7,0*	50,5	37,5	8,0	8,0	c	r	p
20	20	115,0	—	—	42,0	50,0	8,0	7,5	7,5	p	r	c
21	21	147 0	—	—	40,0	51,5	39,5	8,0	8,0	c	p	c
22	22	144,5	—	—	37,5	55,0	35,0	8,5	7,5	r	p	c
23	23	134,5	—	—	20,0	52,5	43,0	9,5	9,5	c	r	p
24	24	—	*130,85*	*109,0*	33,0	52,0	6,0	9,0	9,0	r	p	c
25	25	153,0	—	—	45,0	50,5	36,0	11,0	11,0	c	r	p
26	26	128,0	—	—	40,0	52,0	22,0	7,0	7,0	p	r	c
27	27	139,0	—	—	29,5	51,5	44,0	7,0	7,0	c	r	p
28	28	125,0		—	27,5	51,0	20,0	13,0	13,0	p	r	c
29	36	147,0	—	—	30,0	50,0	40,0	13,5	13,5	c	r	p
30	4	125,0	—	—	7,5	51,0	46,5	10,0	10,0	r	c	r
31	31	—	*130,85*	*111,0*	5,5	*47,5*	42,0	8,0	8,0	r	p	r
32	32	124,0	—	—	46,0	53,0	9,0	8,0	8,0	c	r	p
33	33	122,0	—	—	44,0	50,0	4[7]	12,0	12,0	p	r	—
34	34	129,5	—	—	30,0	51,0	27 5	9,0	12,0	p	r	c
35	35	124,5	—	—	24,0	51,5	26,0	11,5	11,5	c	r	p
36	30	—	*130,85*	*133,5*	26,5	48,5	*42,5*	8,0	8,0	p	c	p
37	37	116,5	—	—	8	53,5	39,0	8,0	8,0	p	c	r
38	38	—	*130,85*	*108,0*	*32,0*	*50,0*	*10,0*	8,0	8 0	r	c	p
39	39	140,0	—	—	39,5	50,5	34,0	8,0	8,0	p	c	p
40	40	116,5	—	—	29,0	50,0	17,0	10,5	10,0	p	r	c
41	41	139,5	—	—	37,0	53,0	35,5	7,0	7,0	c	r	p
42	42	130,5	—	—	30,0	49,0	32,5	9,5	9,5	p	r	c
43	43	119,0	—	—	17,5	51,0	32,5	9,0	9,0	c	r	p
44	44	—	*130,85*	*131,0*	29,0	50,0	34,0	9,0	9,0	p	r	c
45	45	113,0	—	—	16,0	50,0	30,0	8,5	8,5	c	r	p

[1] Prescurtările: c-cerc, r-rozetă, p-pătrat.

[2] Cifrele cursive din col. 4 redau media pieselor, iar cele din col. 5—9 reprezintă valori deduse din calculul raportului de vecinătate.

[3] Neornamentat. Ar fi fost loc pentru o porţiune de casetă de 50/38 cm.

[4] Canelura, prin simetrie, trebuia să aibă 9 cm lăţime.

[5] Neornamentat. Ar fi fost loc pentru o porţiune de casetă de 50/26,5 cm.

[6] Canelura prin simetrie trebuia să aibe 9 cm lăţime.

[7] Porţiune neornamentată de 4 cm.

Tabelul nr. 39 *(continuare)*

Numărul de succesiune al piesei	Numărul de inventar	Lungimea			Date parţiale (la cele lipsă sau fragmentare s-au atribuit valori după raportul de vecinătate)					Ornamentele casetelor		
		reală	socotind media la cele lipsă sau fragmentare	dînd valori după raportul de vecinătate	Lungimea casetei			Lăţimea canelurii		Stînga	Mijloc	Dreapta
					stînga	mijloc	dreapta	stînga	dreapta			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
46	46	—	*130,85*	*121,0*	35,0	*50,0*	*20,0*	8,0	8,0	p	r	c
47	47	141,0	—	—	31,0	48,0	45,0	8,5	8,5	—[1]	r	p
48	48	110,0	—	—	4[illegible],0	52,0	0,0	9,0	[illegible],0	p	r	—[2]
49	49	145,0	—	—[3]	50,5	5[3]-50,5	21,0	9,0	9,0	c	r	p
50	50	112,0	—	—	28,0	49,5	10,0	8,5	8,5	p	r	c
51	51	—	*130,85*	*134,0*	32,0	*50,0*	35,0	8,5	8,5	c	r	p
52	52	117,0	—	—	36,5	52,0	14,5	7,0	7,0	p	r	c

[1] Neornamentat. Ar fi fost loc pentru o porţiune de casetă de 50/4 cm.

[2] Parapetul nr. 48 are numai două casete cu ornament, fiind scurt şi constituind din acest punct de vedere o excepţie.

[3] O canelură precede prima casetă.

categorii de elemente. Pe de altă parte, considerînd ca piatră *in situ* parapetul nr. 1, cu număr de inventar de teren 23, pe care l-am găsit rezemat pe ultima treaptă la azimutul 289ᶜ—09ˋ—11ˋˋ (170°—11′—14″) al razei monumentului ce trece prin acest punct, conform calculului orientării, am reuşit să determinăm adevărata succesiune a parapetelor şi crenelurilor. După toate probabilităţile, această piatră, prin căderea sa, nu s-a depărtat prea mult de locul unde fusese montată.

S-ar fi putut întîmpla ca din cauza imperfecţiunii lucrărilor, unele racordări să fi fost forţate încă la construirea monumentului. În caz că lucrurile au stat aşa, înseamnă că unele din parapete şi creneluri ocupă în lanţul reconstituit de noi un alt loc decît cel pe care l-au avut. Chiar înlănţuirea seriilor (care se întrerup din cauza lipsei unui element) ar putea să nu fie cea justă. Sîntem însă convinşi că astfel de cazuri sînt foarte puţine şi noi am mai realizat o variantă în rotire, dar ea nu ne mulţumeşte. Şi vom explica de ce. Degajarea apei de pe acoperiş trebuia să se facă uniform, de jur-împrejurul brîului de parapet crenelat. Tocmai acest lucru îl arată orificiile de scurs apa care revin cu regularitate, şi nu există o altă înlănţuire a parapetelor şi a crenelurilor care să respecte o asemenea repartizare a lor.

Distribuirea găurilor pe care se scurgea apa spre gura leilor aşezaţi pe cornişă în faţa parapetelor era următoarea: găurile erau la fiecare al doilea interval dintre creneluri, în total 13. Dintre ele şase erau plasate pe parapetul din dreapta şi şapte pe parapetul din stînga. Este uşor de văzut că aşezarea leilor în grupe de cîte doi încadrînd cîte un crenel şi privind unul spre altul, din reconstituirea Niemann-Tocilescu, era falsă. Nici numărul leilor presupuşi de aceşti autori nu era cel exact.

Determinarea înlănţuirii prin racordare a parapetelor şi crenelurilor, ca şi stabilirea sigură a distribuirii leilor în faţa parapetelor ne dă imaginea reală a monumentului la înălţimea brîului de parapet crenelat, care era cu totul departe de realitate în toate reconstituirile anterioare.

Toate acestea duc la cunoaşterea imaginii veridice a întregului corp cilindric al monumentului.

Într-adevăr, admiţînd succesiunea metopelor propusă de Gr. Tocilescu, o putem raporta la succesiunea crenelurilor şi parapetelor şi dobîndim corelaţia între cele două categorii de reliefuri. Lucrul acesta poate fi urmărit grafic (pl. IX). În schema noastră am interpretat menţiunea despre metopa nr. I de la Gr. Tocilescu « găsită la nord-vest », drept 350ᶜ (315°).

d) *Calculul care a stat la baza ornamentării elementelor de parapet şi a crenelurilor*

Observaţia atentă ne-a dus la descoperirea modului în care erau distribuite ornamentele pe brîul de parapet crenelat, ceea ce considerăm că este de o importanţă excepţională.

Piesele dintre axele crenelurilor şi anume jumătatea crenelului din stînga, două elemente de parapet şi jumătatea crenelului din dreapta, formau o unitate ornamentală. Cîmpul acestor piese era împărţit în casete, care încadrau ornamentele după o regulă precisă. Fiecare piesă de parapet avea o casetă pătrată mediană şi cîte un fragment variabil de casetă la extremitatea stîngă şi dreaptă (pl. VIII). Fragmentul de casetă de la extremitate forma o casetă completă cu fragmentul de casetă de pe piesa de parapet sau de pe crenelul alăturat cu care se racorda. Cu alte cuvinte, între axele a două creneluri apar în mod constant un număr de cinci casete: două casete de mijloc — cîte una pe fiecare piesă de parapet —, o casetă care acoperă extremităţile de racordare a celor două elemente de parapet şi două casete care acoperă extremităţile acestor piese şi partea din jumătatea crenelului cu care se racordează.

Lungimea pieselor de parapet şi lăţimea crenelurilor nu erau constante. Împărţirea casetelor pe piesele dintre cele două axe se făcea totuşi matematic. Adică ele erau considerate în bloc ca un cîmp decorativ unic, pe care se marcau cinci casete. Din aceste cauze (lungimea variabilă a pieselor şi principiul distribuirii riguroase pe cîmpul lor a casetelor), caseta de mijloc nu are aproape niciodată o poziţie centrală.

În desenarea casetelor, spaţiul de completare îl ofereau totdeauna crenelurile. Pe cele două parapete se înscriau constant trei casete întregi şi cîte un fragment la capetele dinspre crenele. Completarea acestor fragmente de casete se făcea furîndu-se din suprafaţa crenelului, dar totdeauna după o regulă: limita casetei nu putea să depăşească nivelul profilului părţii superioare a crenelului.

În baza principiului de distribuire a casetelor este uşor de înţeles că cu cît piesele de parapet erau mai lungi, cu atît fragmentul de casetă de completare de pe crenel era mai mic. Variabilitatea casetelor şi relativa constanţă a crenelurilor este oglindită în tabelul 40. Avem cazuri de eliminare a unei casete: între parapetul 48 şi 49 (din cauza lungimii parapetului al doilea), cînd ele se unesc prin cîte o porţiune de canelură; între parapetul 33 şi crenelul XVII, datorită lăţimii mici a crenelului XVI (99 cm) şi XVII (92,6 cm).

Mărimea casetelor este de cca. 50/50 cm. Variaţia în înălţime, de 1—1,5 cm, este fără însemnătate. Nici variaţia în lungime — în 15 cazuri casetele cu pătrate sînt cu 0,50—6,50 cm sub medie, iar în 21 cazuri ele depăşesc media cu 0,50—6 cm — nu aduce vreo perturbare în calcule.

Tabelul nr. 40 arată clar această situaţie. Dacă împărţim lungimea totală a casetelor din tabel, şi anume 4462,0 cm, la numărul acestor casete care este de

Tabelul nr. 40

Lungimea casetelor şi frecvenţa elementelor decorative

Lungimea casetei (în cm)	Frecvenţa elementelor decorative pentru fiecare mărime de casetă			De cîte ori apare caseta în lungimea specificată	Total lungime (în cm)
	Pătrat	Rozetă octogonală	Cerc		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
43,5		—	—	1	43,5
45,0	1	1	—	2	90,0
46,0	2	—	—	2	92,0
46,5	1	—	—	1	46,5
47,0	2	—	—	2	94,0
48,0	2	1	1	4	172,0
48,5	2	1	1	4	174,0
49,0	1	2	—	2	98
49,5	1	3	1	5	247,5
50,0	3	10	3	16	800,0
50,5	1	4	2	8	404,0
51,0	6	4	3	13	663,0
51,5	1	2	2	5	257,5
52,0	3	3	1	7	364,0
52,5	1	2	1	3	157,5
53,0	1	2	—	3	159,0
53,5	1	1	1	3	160,5
54,0	1	—	—	1	54,0
54,5	—	1	—	1	54,5
55,0	2	2	1	5	275,0
55,5	1	—	—	1	55,5
56,0	1	—	—	1	56,0
	32	39	18	89	4462,0

89, obţinem o medie de 50,1 cm. Dar de aici mai rezultă că lungimea medie a celor cinci casete dintre două creneluri era de 250,5 cm. Dacă la această cifră adăugăm 36 cm, lăţimea celor patru caneluri, rezultă o lungime medie decorată între axele a două creneluri de 286,5 cm. Distribuirea constantă a casetelor are o însemnătate excepţională pentru cunoaşterea pieselor lipsă de parapete şi creneluri. Cu ajutorul fragmentelor de casetă de pe creneluri putem determina toate piesele de parapet. Dacă de pildă pe jumătatea crenelului din stînga presupunem o casetă de 50/20 cm, iar la cel din dreapta una de 50/18,5 cm, casetele şi canelurile între axul celor două creneluri vor avea următoarea desfăşurare: 20,0 cm fragmentul de casetă al crenelului presupus cunoscut din stînga; 30,1 cm fragmentul de casetă de pe piesa de parapet adiacentă; 9,0 cm canelura; 50,1 cm caseta de mijloc; 9,0 cm canelura; 25,0 cm fragmentul de casetă de la extremitatea dreaptă a piesei de parapet; 25,0 cm fragmentul de casetă din stînga de la al doilea element de parapet; 9,0 cm canelura; 50,1 cm caseta de mijloc; 9,0 cm canelura; 31,6 cm fragmentul de casetă de la extremitatea dreaptă a celui de-al doilea element de parapet şi, în sfîrşit, 18,5 cm fragmentul de casetă de pe crenelul adiacent din dreapta. Pentru toate casetele şi canelurile rezultă cifra de 286,65 cm. De fapt, această cifră corespunde întru totul lungimii casetelor şi lăţimii canelurilor dintre axele crenelurilor XXI—XXII, de la lungimea casetelor cărora am şi pornit (fig. 255, 256 şi pl. VIII).

În calculele de mai sus, am considerat casetele de 50,1 cm. Rezultatul arată că valoarea obţinută corespunde lungimii reale a cîmpului decorat (pe care casetele variază de altfel din cauza dimensiunii neadecvate a blocurilor).

Din cele de mai sus se observă limpede că lungimea celor două piese de parapet dintre două creneluri a fost dedusă numai prin calcul de raport de vecinătate, luînd ca bază fragmentele de casetă de pe creneluri. Este de la sine înţeles că dacă am avea intacte cele 26 creneluri, am putea determina lungimea elementelor de parapet dintre fiecare ax, presupunînd cunoscută formula de ornamentare.

Aceasta înseamnă că am fi putut afla şi perimetrul monumentului la înălţimea brîului de parapet crenelat, adăugînd la lăţimea celor 26 creneluri lungimea dedusă a celor 52 piese de parapet.

Dacă s-ar presupune pierdute crenelurile şi existente piesele de parapet, n-am putea să ne dăm seama decît de mărimea casetelor de pe creneluri, iar nu şi de partea ocupată de figura omenească care decorează partea de mijloc a fiecărui crenel.

Ornamentele care decorau casetele (cerc, rozetă octogonală, pătrat) erau aşezate alternativ, dar nu cu o regularitate constantă în asocierea lor. În general rozeta şi cercul evită caseta de joncţiune dintre elementul de parapet şi crenel. În

tabelul nr. 38 sînt redate elementele care decorează fragmentele de casetă de pe creneluri, iar în tabelul nr. 39 cele care acoperă fragmentele și casetele pieselor de parapet.

e) *Determinarea mărimii fragmentelor de parapet și a pieselor de parapet lipsă*

În urma descoperirii formulei de împărțire a casetelor dintre axele a două creneluri, considerînd casetele constante de 50/50,1 cm, am determinat — după procedeul de mai sus — casetele pentru elementele de parapet fragmentare și lipsă (tab. nr. 41). Ca bază de calcul am luat fragmentul de pe caseta crenelurilor și a elementului de parapet existente (10—11—VI, 28—29—XV, 38—39—XIX, 50—51—XVI) sau a elementelor de parapet (52—1, 12—13, 18—19, 24—25, 36—37, 44—45, 46—47). De asemenea, pentru crenelul lipsă și pentru cele fragmentare (5—III—6, 29—XV, 30—39—XX—40), am determinat casetele după fragmentele de casetă de pe elementele de parapet. Cît privește lățimea propriu-zisă a acestor creneluri am adăugat la media lățimii părții din mijloc, lungimea părții de balustradă dintr-o parte și din alta.

Rezultatul important a constat însă în posibilitatea determinării mărimii casetelor de pe elementele de parapet și, deci, a lungimii acestor piese. În calculul perimetrului, această achiziție este foarte importantă. Lungimea pieselor de parapet, determinată astfel prin raport de vecinătate, este de 15,955 m.

Tabelul nr. 41

Valorile reale și cele determinate prin raport de vecinătate a pieselor de parapet fragmentare (în cm)

Nr. crt.	Piesa de parapet nr.	Elementele păstrate cu dimensiunile reale					Elementele lipsă cu valori determinate prin calculul raportului de vecinătate					Lungimea determinată a piesei
		Lungimea casetei			Lățimea canelurii		Lungimea casetei			Lățimea canelurii		
		Stînga	Mijloc	Dreapta	Stînga	Dreapta	Stînga	Mijloc	Dreapta	Stînga	Dreapta	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1	1	—	—	35,5	—	10,5	35,5	50,0	—	10,5	—	142
2	5	—	—	—	—	8,0	18,0	—	50,0	8,0	—	84
3	11	47	—	—	—	—	—	50,5	39,5	8,0	8,0	153
4	13	—	46,0	39,5	—	7,5	15,5	—	—	7,5	—	116
5	17	—	50,0	38,0	—	8,0	28,0	—	—	8,0	—	132
6	19	—	50,5	37,5	—	8,0	7,0	—	—	8,0	—	111
7	24	33	52,0	—	9,0	—	—	—	6,0	—	9,0	109
8	31	—	47,0	42,0	—	9,0	4,0	—	—	9,0	—	111
9	36	26,5	48,5	—	8,0	—	—	—	42,5	—	8,0	133,5
10	38	—	—	10,0	—	8,0	32,0	50,0	—	8,0	—	108
11	44	29	50,0	—	9,0	—	—	—	34,0	—	9,0	131
12	46	35	—	—	8,0	—	—	50,0	20,0	—	8,0	121
13	51	—	—	—	—	—	32,0	50,0	35,0	8,5	8,5	134
										Total	......	1585,5

Deşi am stabilit că există o regulă la baza împărţirii casetelor, imperfecţiunile sau abaterile de la sistemul de racordare prin ornament ridică probleme în ceea ce priveşte rezolvarea absolută pe această cale a determinării precise a lungimii unui bloc de parapet. În ediţia I a lucrării, remarcasem racordarea între parapetul nr. 33 şi crenelul nr. XVII printr-o simplă canelură existentă numai pe această piesă (cf. fig. 251).

Dacă cazul ar fi rămas unic, am fi considerat că sîntem în faţa unei excepţii, explicată prin însăşi constatarea ei.

Prin apariţia fragmentului din dreapta din parapetul nr. 5, care de asemenea se racordează cu crenelul vecin printr-o canelură (cf. fig. 237 a), ne-am dat seama că nu putem să decidem dacă acest parapet avea două casete ornamentale prin analogie cu cel de la nr. 33 sau trei casete. În fond, această problemă, de o importanţă deosebită în cazul restaurării monumentului, nu se va putea rezolva decît o dată cu trecerea la o asemenea acţiune practică, fiindcă numai atunci se va putea afla în mod concret perimetrul monumentului la nivelul coronamentului.

Diferenţa de lungime a parapetului nr. 5 socotit cu trei sau cu două casete este relativ mare:

Variantele	Lungimea casetei			Lăţimea canelurii			Total (cm)
	stînga	mijloc	dreapta	stînga	mijloc	dreapta	
I	18[1]	50,5	47	8	8	8	139,5
II	18	—	50	8	—	8	84,0

[1] Cifrele cursive indică dimensiunile deduse din calculul raportului de vecinătate.

În ceea ce priveşte calculul perimetrului, vom ţine seama de cele două variante de lungime ale parapetului nr. 5, socotind-o totuşi valabilă pe prima.

f) *Lungimea distanţelor dintre axele crenelurilor*

Structura la coronament a monumentului este de așa natură, încît problema distanţei dintre axele crenelurilor este ușor de rezolvat. Grigore Tocilescu și colaboratorii săi evaluaseră eronat distanţa medie dintre axele crenelurilor la 2,40 m [1]. Cifra nu poate fi luată în considerare, din cauza ipotezei greșite de reconstituire a monumentului la coronament, ca și a pieselor folosite de acești autori. Noi am reușit să determinăm distanţa dintre axele crenelurilor plecînd de la cifre cu totul reale. În cazul crenelurilor și pieselor de parapet lipsă sau fragmentare, calculul s-a făcut în felul indicat mai sus, cu erori minime din cauza numărului mic de piese lipsă.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 41.

Tabelul nr. 42

Lungimea distanțelor dintre axele crenelurilor (în cm)

Nr. crt.	Crenelurile între care s-a calculat axul (1)	Jumătate din lățimea primului crenel (2)	Lungimea parapetelor aflate între cele două creneluri		Jumătate din lățimea celui de al doilea crenel (5)	Lungimea axului între cele două creneluri (6)
			din stînga (3)	din dreapta (4)		
1	I—II	58,00	136,5	113,0	60,60	368,10
2	II—III	60,60	145,5	84,0	*55,50*	345,10
3	III—IV	*55,72* [1]	140 0	133,0	51,00	*379,50*
4	IV—V	51,00	124,5	140,0	54,15	369,65
5	V—VI	54,15	114,5	*153 0* [2]	51,60	*373,25*
6	VI—VII	51,60	148 0	*116 0*	60,75	*376,35*
7	VII—VIII	60,75	141,0	132,0	49,75	383,50
8	VIII—IX	49,75	135,5	*132,5*	57,65	*375,40*
9	IX—X	57,65	141,0	*111 0*	46,50	*357,15*
10	X—XI	46,50	115,0	147,0	59,25	367,75
11	XI—XII	59,25	144,5	134,5	55,80	394,05
12	XII—XIII	55,80	109 0	153,0	53,50	371,30
13	XIII—XIV	53,50	128 0	139,0	58,00	378,50
14	XIV—XV	*58,00*	125,0	*147,0*	55,50	*385,00*
15	XV—XVI	55,50	*125 0*	111,0	49,50	*341 00*
16	XVI—XVII	49,50	124,0	122,0	46,30	341,80
17	XVII—XVIII	46,30	129,5	124,5	*65,50*	*365,80*
18	XVIII—XIX	*65,50*	133,5	116,5	59,20	*374,70*
19	XIX—XX	59,20	*108 0*	140,0	*55,72*	*363,10*
20	XX—XXI	*55,72*	116,5	139,5	59,75	*371,47*
21	XXI—XXII	59,75	130,5	119,5	58,65	367,90
22	XXII—XXIII	58,65	*131,0*	113 0	58,50	*361,15*
23	XXIII—XXIV	58,50	*121,0*	141 0	42,00	*362,50*
24	XXIV—XXV	42,00	110 0	145,0	64,75	361,75
25	XXV—XXVI	64,75	112 [illegible]	*134,0*	56,25	*367,00*
26	XXVI—I	56,25	117,0	*142,0*	58,00	*373,25*
					Total	9576,02

[1] Această cifră reprezintă valoarea medie a lungimii crenelurilor cunoscute.
[2] Cifrele cursive reprezintă valori calculate prin raport de vecinătate, ținîndu-se seama de media casetelor de 50,1 cm.

Pentru a ne putea da seama de felul cum variau axele crenelurilor, am întocmit tab. nr. 42 în care indicăm crenelurile între care se măsoară axul (col. 1), dimensiunea jumătății de crenel din stînga (col. 2), lungimea celor două parapete (col. 3 și 4) și dimensiunea jumătății crenelului din dreapta (col. 5). Din examinarea datelor se observă între axele crenelurilor o distanță minimă de 341,0 cm și una maximă de 394,05 cm. Media calculată la toate cazurile este de 376,0 cm. Această medie multiplicată cu numărul axurilor dintre creneluri, adică cu 26, ne dă un perimetru de 95,762 m.

g) *Lungimea balustradei*

Cele două piese de parapet așezate între două creneluri formează de fapt o porţiune de balustradă. La această balustradă participă fiecare crenel, care în ambele părţi are cîte o prelungire, pe care, de fapt, este înscris fragmentul de casetă ce completează caseta de pe piesa de parapet adiacentă. Aceste prelungiri au dimensiuni variabile.

Lungimea balustradei variază între 250 şi 306 cm, cu o medie de 279,1 cm. Avînd în vedere înălţimea la care se află brîul de parapet crenelat, diferenţele de lungimi de la balustrade nu puteau fi percepute de pe sol. Tabelul nr. 43 dă toate datele care au dus la determinarea lungimii balustradelor dintre creneluri.

Tabelul nr. 43

Lungimea balustradelor (in cm)

Nr. crt.	Crenelurile între care s-a calculat balustrada (1)	Porţiunea de balustradă dată de crenelul din stînga (2)	Lungimea parapetului		Porţiunea de balustradă dată de crenelul din dreapta (5)	Lungimea balustradei între cele două creneluri (6)
			din stinga (3)	din dreapta (4)		
1	I--II	14,0	136,5	113,0	14,0	277,5
2	II—III	12,0	*145,5*	84,0	*0,0*	*241,5*
3	III—IV	3,0	140,0	133,0	6,0	*282,0*
4	IV—V	5,0	124,5	140,0	9,0	278,5
5	V—VI	8,0	114,5	*153,0*	9,0	*284,5*
6	VI—VII	8,0	148 0	*116,0*	12,0	*284,0*
7	VII—VIII	18,0	141 0	132,0	4,0	295,0
8	VIII—IX	2,8	135,5	*132,5*	2,0	*282,8*
9	IX—X	14,0	141,0	*111,0*	3,5	*259,5*
10	X—XI	2,0	115,0	147,0	15,0	279,0
11	XI—XII	15,0	144,5	134,5	12,5	306,5
12	XII—XIII	12,5	109,0	153,0	10,5	285,0
13	XIII—XIV	10,5	128,0	139,0	8,0	285,5
14	XIV—XV	*19,0*	125,0	147.0	*10,0*	*301,0*
15	XV—XVI	*28,5* [1]	*125,0*	*111,0*	5,5	*270,0*
16	XVI—XVII	0,0	124,0	122,0	4,0	250,0
17	XVII—XVIII	2,0	129,5	124,5	20,5	275,0
18	XVIII—XIX	*20,5*	*133,5*	116,5	12,5	*283,0*
19	XIX—XX	15,0	*108,0*	140.0	6,0	*269,0*
20	XX—XXI	*11,0*	116,5	139,5	*15,5*	282,5
21	XXI—XXII	*15,5*	130,5	119,0	15,0	*280,0*
22	XXII—XXIII	16,0	*131,0*	113,0	14,5	*274,5*
23	XXIII—XXIV	14,0	*121,0*	141,0	0,0	*276,0*
24	XXIV—XXV	0,0	110,0	145,0	24,5	279,5
25	XXV—XXVI	14,0	112,0	*134,0*	11,0	273,0
26	XXVI—I	11,0	117,0	*142,0*	14,0	*284,0*

[1] Cifrele cursive sint deduse pentru fiecare categorie in parte şi anume la elementele de parapet prin calcul de raport de vecinătite, iar la porţiunea de balustradă a crenelurilor in funcţie de casetă.

13. *Acoperişul*

În anul 1860, C. W. Wutzer [1] asemăna monumentul cu un ovoid cu baza în jos. Despre forma de cupolă a acestei construcţii ne vorbea ceva mai tîrziu Karl Ferdinand Peters [2], care ne dă şi o schiţă. Iar în reconstituirea lui Al. I. Odobescu din 1888 (cf. fig. 165), această formă apare deosebit de limpede. Toate aceste reconstituiri se datoresc faptului că autorii de mai sus n-au avut cum să-şi dea seama de existenţa unei construcţii care se ridica de la acoperiş în sus. Cel care pentru prima dată a reuşit să redea — în urma unui studiu meticulos — construcţia care se înălţa pe acoperiş, a fost Grigore Tocilescu, împreună cu Georg Niemann (cf. fig. 166).

Prin reconstituirea monumentului cu o suprastructură, acoperişul rămîne de fapt pe plan secundar în ansamblul general al construcţiei. Acoperişul reprezintă acea parte a construcţiei, destinată să protejeze masa de umplutură, cu excepţia unei suprafeţe centrale rezervată pentru suprastructură. Prin măsurători topometrice, panta acoperişului s-a calculat la 36° 45' 38''.

Caracteristica esenţială a acoperişului constă în prezenţa solzilor susţinuţi de nişte suporţi (fig. 84—87). Solzii, dispuşi pe 19—20 rînduri, variau ca mărime. Cei mai mari cu o lungime de cca. 85 cm, avînd o lăţime de cca. 70 cm, erau aşezaţi pe rîndul 1, adică la marginea gutierei sau trotuarului din spatele brîului de parapet crenelat. Solzii descreşteau treptat pe măsură ce erau plasaţi spre baza suprastructurii, dar numărul lor pe fiecare rînd rămînea constant, de cca. 55 solzi. Avînd în vedere că grosimea unui bloc de parapet sau crenel era de cca. 60 cm, iar lăţimea gutierei de 80 cm, reiese că perimetrul la baza de pornire a solzilor era mai mic decît perimetrul corpului cilindric, căci diametrul cercului de la această bază era mai mic decît diametrul corpului cilindric. În mod real acest perimetru era de 88,58 m (cf. tab. nr. 19, poz. 114). Descreşterea proporţionată a solzilor pe măsură ce erau aşezaţi la înălţimi mai mari dă acoperişului un aspect penat foarte plăcut (fig. 88).

Suporţii solzilor, destul de masivi, au o formă cu totul adaptată susţinerii acestora. Ea se caracterizează printr-o pantă cu prag, în care se proptea ieşindul solzului (cf. fig. 87 stînga). Solzii între ei, după cum se poate uşor vedea atît din examinarea piesei originale reproduse (fig. 86), cît şi din vederea perspectivă şi în secţiune a unui suport de solzi (fig. 87), erau solidarizaţi prin agrafe din cîte o jumătate coadă de rîndunică.

Grigore G. Tocilescu a schiţat modul în care erau aşezaţi solzii pe acoperiş (fig. 88). Este de observat că suportul de solzi (B), care avea o poziţie orizontală cu latura sa inferioară, primea întîi un element (C), iar după aceea venea instalat

[1] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, Elberfeld, 1860, p. 255.

[2] Karl Ferdinand Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, p. 64.

Fig. 84. — Solz de acoperiş, placă şi suport în aranjamentul muzeografic de la Bucureşti.

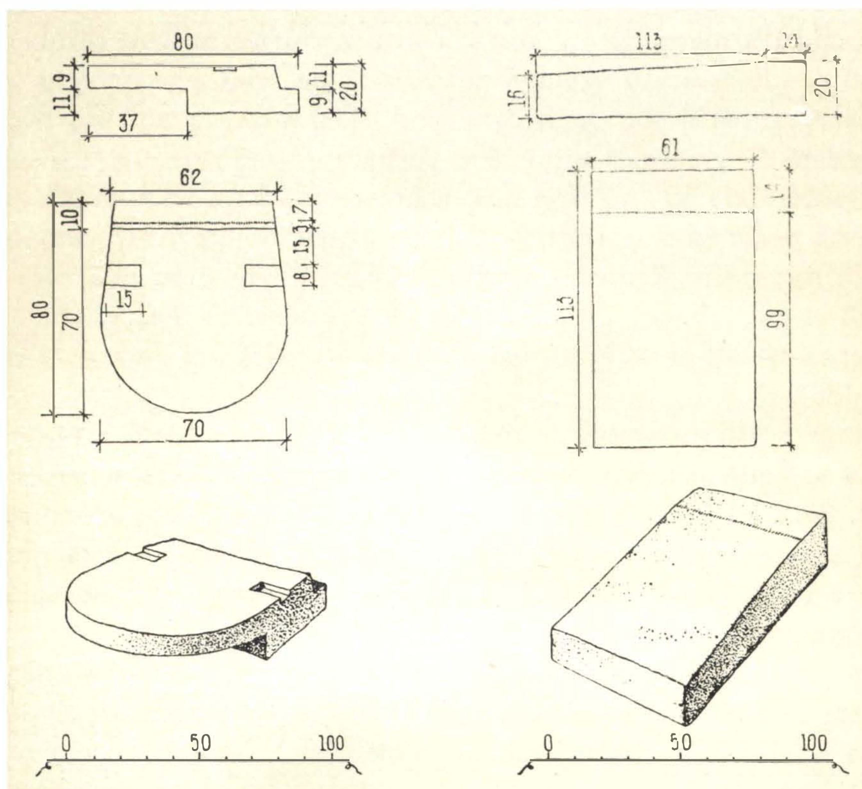

Fig. 85. — Vedere, perspectivă şi secţiune printr-un solz de acoperiş şi o placă de la gutieră.

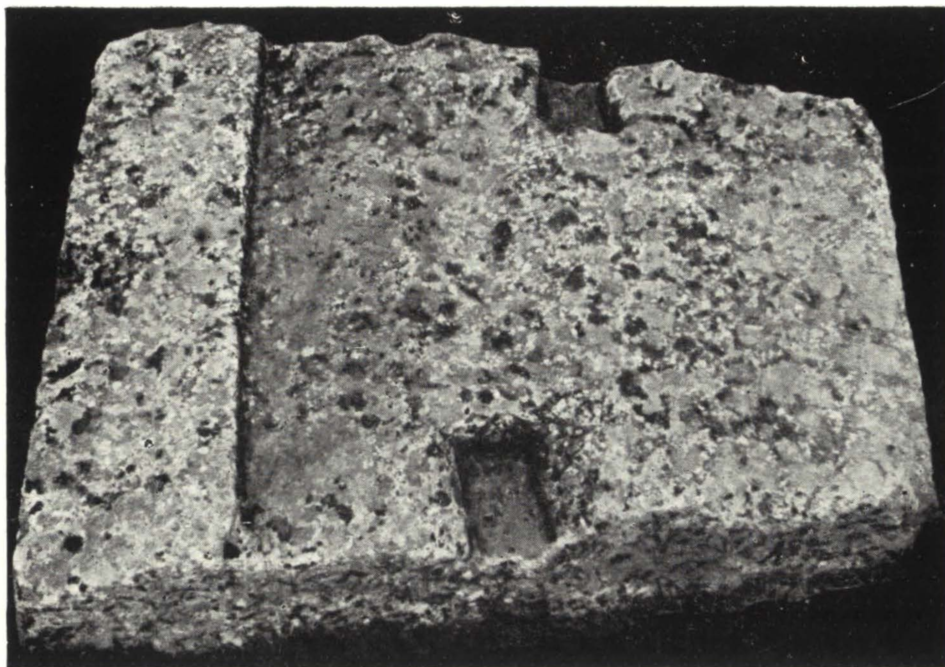

Fig. 86. — Suport de solz din inelul așezat orizontal, cu lăcaș pentru agrafe de jumătate coadă de rîndunică și prag.

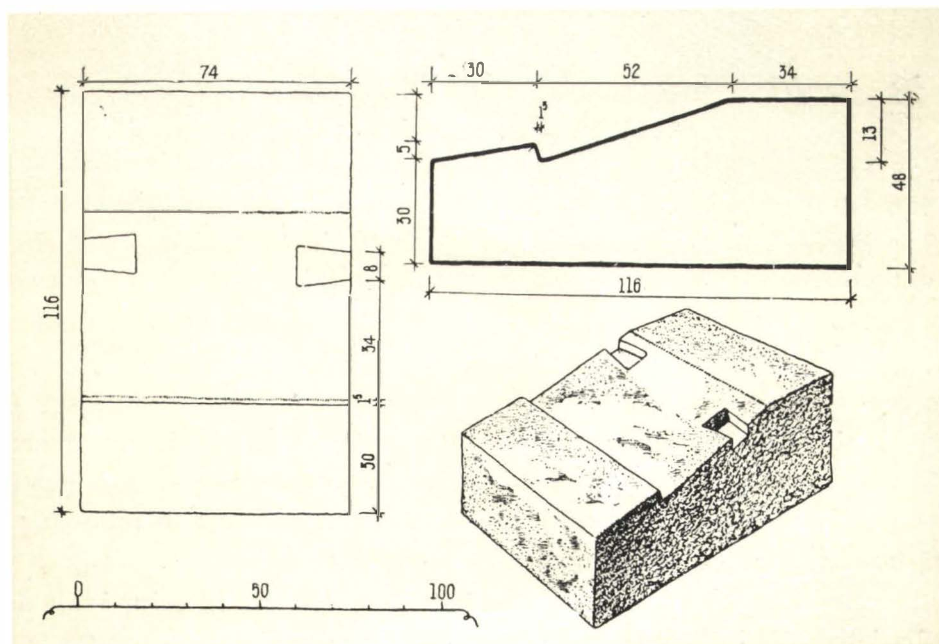

Fig. 87. — Vedere, perspectivă și secțiune printr-un suport de solzi.

solzul (E). În cazul unui solz bine studiat, care să nu depăşească limita dinspre gutiera A a suportului, piesa C devenea de prisos. Numărul solzilor la 20 de rînduri, considerînd cîte 55 pentru fiecare rînd, atingea cifra de cca. 1 100. Din solzi se păstrează astăzi doar o singură piesă aflată la Bucureşti şi montată (cf. fig. 84); în săpăturile din 1960, s-au mai descoperit cîteva fragmente.

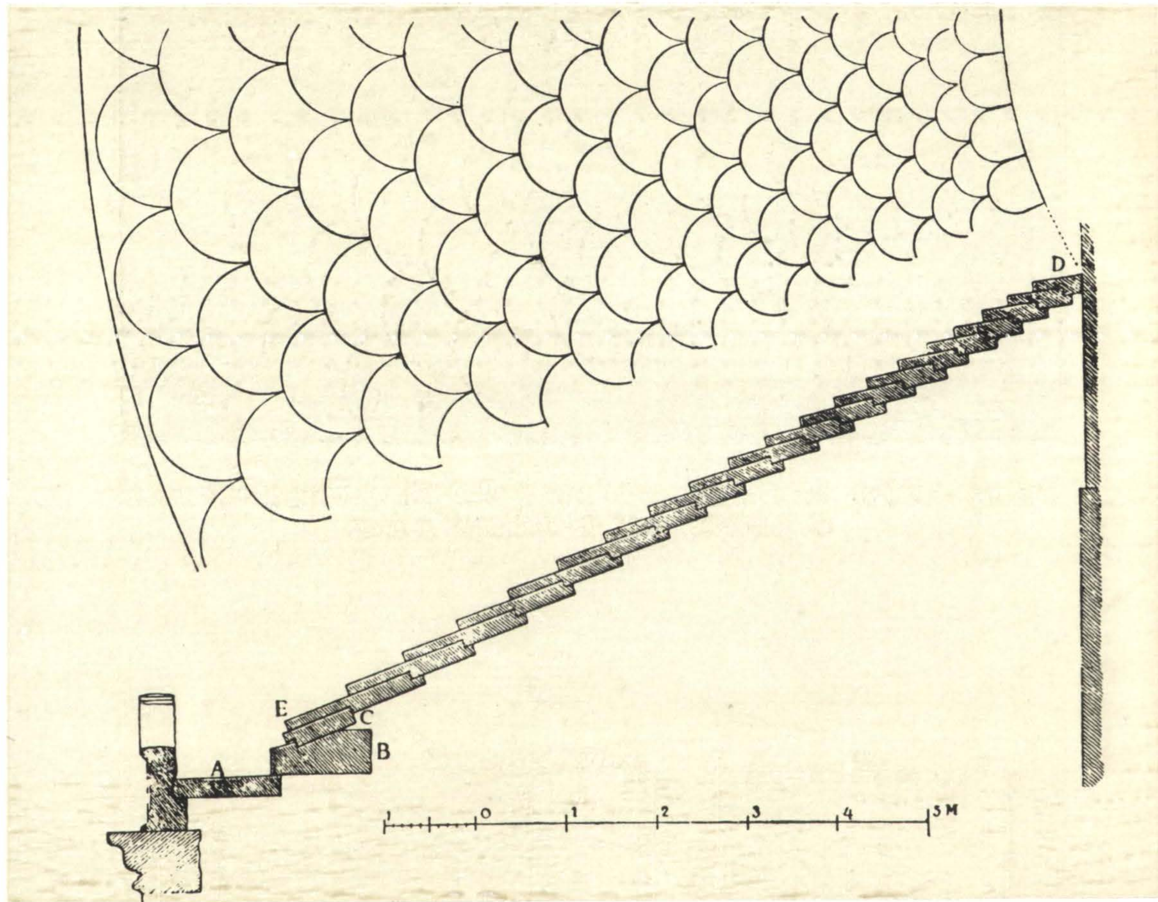

Fig. 88. — Dispoziția solzilorpe acoperiș, după Gr. Tocilescu. A, placa gutierei; B, piesă din inelul de pietre așezate orizontal (suport de solzi); C, placă; E, primul solz; D, ultimul solz.

14. SUPRASTRUCTURA (CONSTRUCŢIA DE PE ACOPERIŞ)

De la acoperiș în sus, pe turnul central de care s-a vorbit mai sus (p. 182; cf. şi p. 342), s-a realizat o adevărată construcţie în vîrful căreia era așezat trofeul colosal. După urmele care se observă încă la faţa locului (pl. V), peste turnul central s-a așezat mai întîi un soclu circular, care apare atît în reconstituirea lui G. Niemann-Gr. Tocilescu, cît și în a lui A. Furtwängler.

Soclul circular era format din două straturi. Stratul inferior înalt de 75 cm era compus din pietre bosate. Stratul aflat deasupra se compunea din nişte piese imense, dintre care un bloc de stylobat cu indicarea clară a două laturi de

hexagon (fig. 89, 90) a fost remarcat şi valorificat de Gr. G. Tocilescu [1]. Astăzi mai există *in situ* o serie de blocuri de la soclul circular şi de la începutul construcţiei hexagonale (fig. 91). O piesă se află la cimitirul de la Fîntîna Mare.

Nu este lipsită de interes examinarea complexului *in situ*, prezentat în pl. V, din care se disting următoarele:

a) turnul central pătrat în secţiune (inegalitatea laturilor semnalată prin calcule este mai greu vizibilă);

b) linia circulară, care marchează baza soclului cilindric al construcţiei hexagonale, bine trasată. Se observă şi depăşirea în partea de nord-vest a laturii pătratului (cf. pl. V);

c) blocuri *in situ* din soclul cilindric, dar nu şi din piesele lui exterioare (fig. 91).

d) o piatră bosată, dislocată din soclul cilindric, pe care o dăm în perspectivă şi secţiune în fig. 92;

e) se observă bine că umplutura soclului cilindric, ca şi în construcţia hexagonală pe care o sprijinea, se făcea prin alternarea unui rînd de blocuri de talie cu un strat de aceeaşi grosime de beton ciclopean (sistemul alternativ de umplutură la turn este redat în pl. VI).

Prezenţa atîtor detalii este de mare importanţă. Grigore Tocilescu şi colaboratorii săi au avut posibilitatea să determine înălţimea soclului cilindric de la suprastructură (cf. fig. 93) [2].

Etajele suprastructurii.

Deasupra soclului cilindric se ridicau două etaje simetrice ale suprastructurii, inferior şi superior.

Etajul inferior. În anul 1895, Grigore Tocilescu şi colaboratorii săi, descoperind un pilastru pe ruina monumentului, iar altul prăbuşit la baza ruinei, ca şi bucăţi de cornişă, au imaginat o construcţie hexagonală cu un singur etaj. Înălţimea etajului era dată de înălţimea celor doi pilaştri simetrici (fig. 97, 98, 99). De fapt, etajul avea şase pilaştri, soclu şi cornişă. Ei credeau că pe cornişă era montată friza cu arme. Feţele acestei construcţii erau realizate din pietre de talie, iar două din laturi ar fi purtat inscripţia (greşit amplasată pe două laturi de către aceşti autori). În reconstituirea pe care a dat-o Grigore Tocilescu etajului inferior (fig. 93), deşi există unele erori, se pot observa elementele valabile, cu excepţia frizei cu arme, care intră în alcătuirea acestei părţi a monumentului:

a) un rînd de pietre bosate (A);

b) un inel dintr-o placă înaltă de 45 cm (B);

c) un soclu înalt de 58 cm (C) (fig. 93, 94—96);

d) pilaştri înalţi de 205 cm (D);

[1] Grigore G. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 58.

[2] Cf. Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*.

Fig. 89. — Bloc din soclul cilindric (stylobat) cu lăcaş pentru baza construcţiei hexagonale, baza hexagonului indicînd două laturi de hexagon.

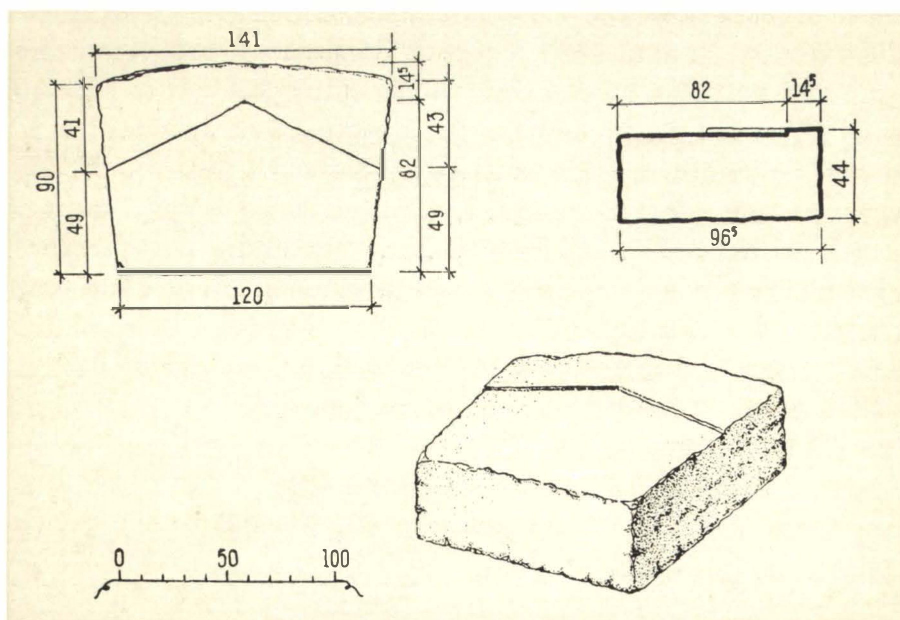

Fig. 90. — Vedere, perspectivă şi secţiune prin blocul din stylobat.

Fig. 91. — Blocuri in situ de la baza suprastructurii hexagonale.

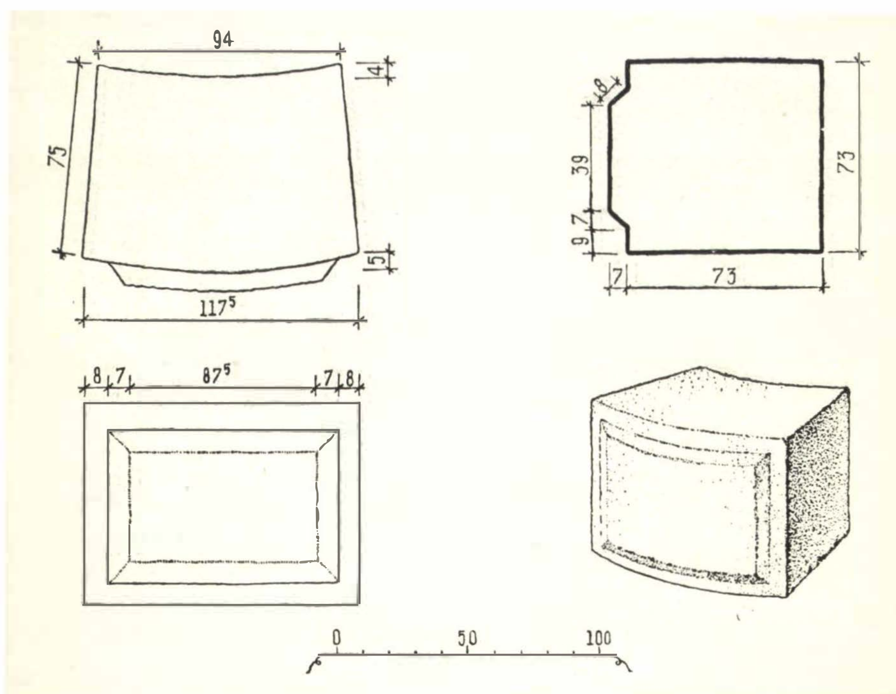

Fig. 92. — Vedere, perspectivă şi secţiune printr-o piatră bosată de la baza construcţiei hexagonale.

e) cornişa, înaltă de 58 cm (E) (fig. 93, 99, 100, 101, 102, 103);
f) friza cu arme, înaltă de 89 cm (F), (greșit amplasată).

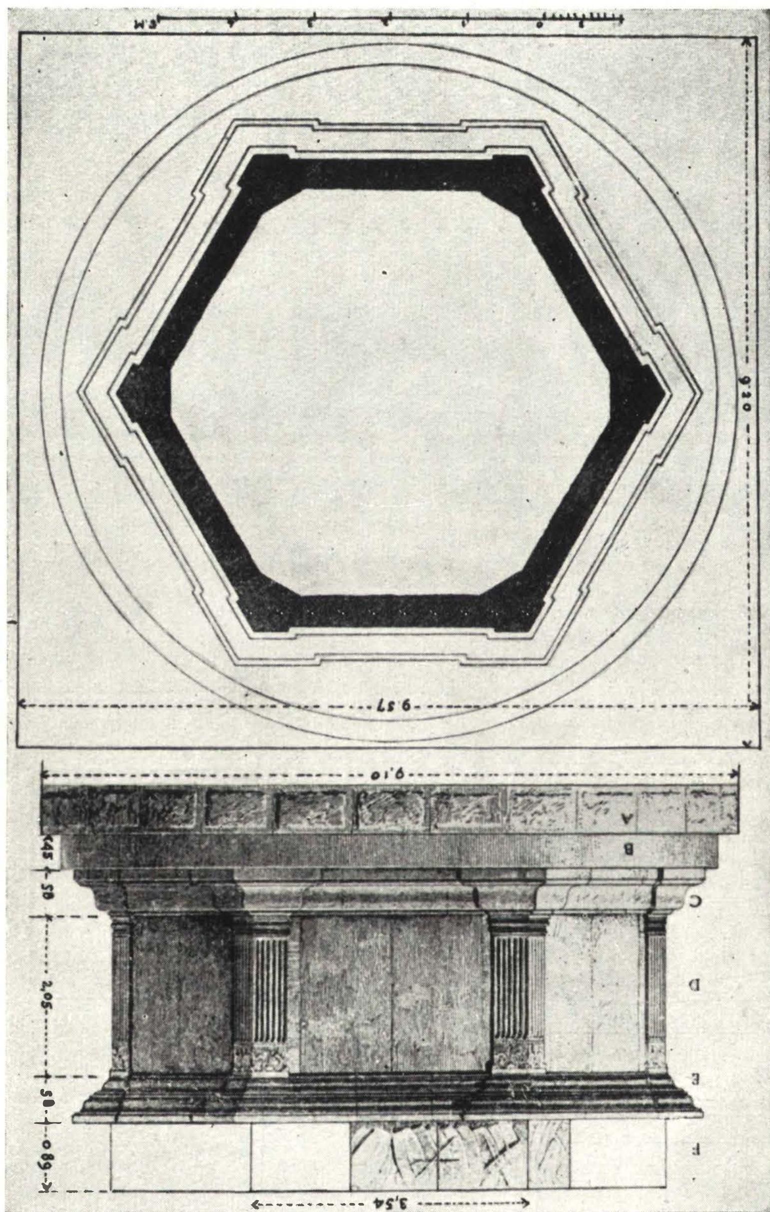

Fig. 93. — Prima reconstituire, de un etaj, a construcţiei hexagonale, făcută de Gr. Tocilescu-G. Niemann, greşită în ceea ce priveşte amplasarea frizei cu arme şi a inscripţiei.

Inscripţia, deşi nu era secţionată, autorii — spre a o putea amplasa — şi-au imaginat-o tăiată şi aşezată pe două laturi ale construcţiei (cf. fig. 170). Această forţare a lucrurilor l-a făcut pe Adolf Furtwängler să susţină că din moment ce

Fig. 94. — Bloc de soclu de la suprastructură, văzut frontal.

Fig. 95. — Același, văzut lateral.

inscripţia întreagă nu-şi găseşte amplasament pe monument, ea nici nu aparţine acestuia. Bazat pe acest fapt, Furtwängler s-a lansat în unele teorii asupra cărora n-a mai revenit, iar ulterior el însuşi a demonstrat că inscripţia fusese plasată pe o singură latură a etajului superior.

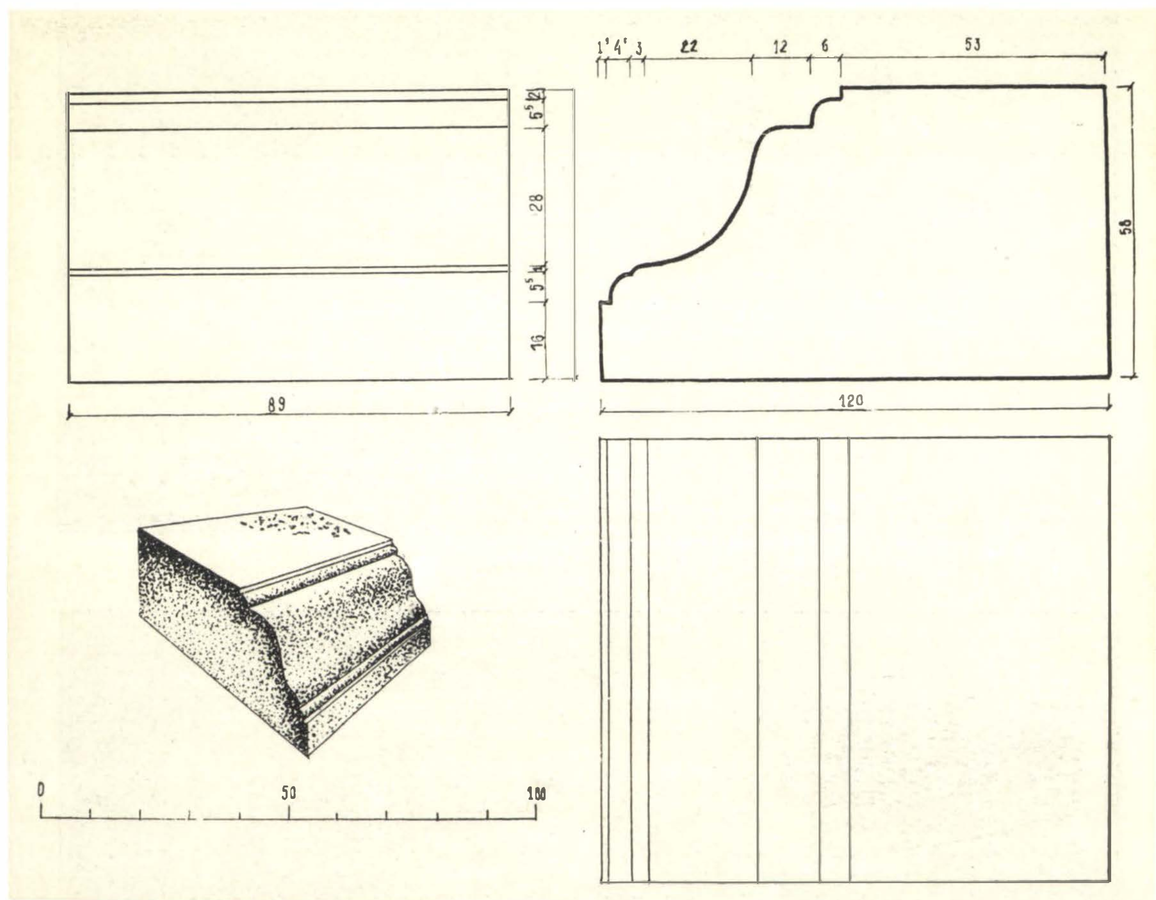

Fig. 96. — Vedere, perspectivă şi secţiune prin blocul de soclu de la suprastructură.

La etajul întîi mai trebuie remarcaţi stîlpii amplasaţi la cele şase laturi ale hexagonului, cu decor frumos, care ne aminteşte şi de decorul pilaştrilor dintre metope (fig. 97; cf. fig. 59, 65, 66), dintre care unul pare a fi jgheab la cişmeaua de cîmp de la Deleni (identificarea se va face abia după degajare).

Etajul superior. În urma obiecţiilor formulate de A. Furtwängler cu privire la amplasarea inscripţiei, se reia din nou studiul suprastructurii monumentului.

Moritz Dreger a descoperit un pilastru de la o construcţie hexagonală, care deşi nu era întreg i se putea determina lungimea, fiind în orice caz mult mai lung (fig. 106, 110) decît pilaştrii descoperiţi pe ruina monumentului sau la baza lui. Pentru acest pilastru ca şi pentru alte piese Grigore Tocilescu şi colaboratorii

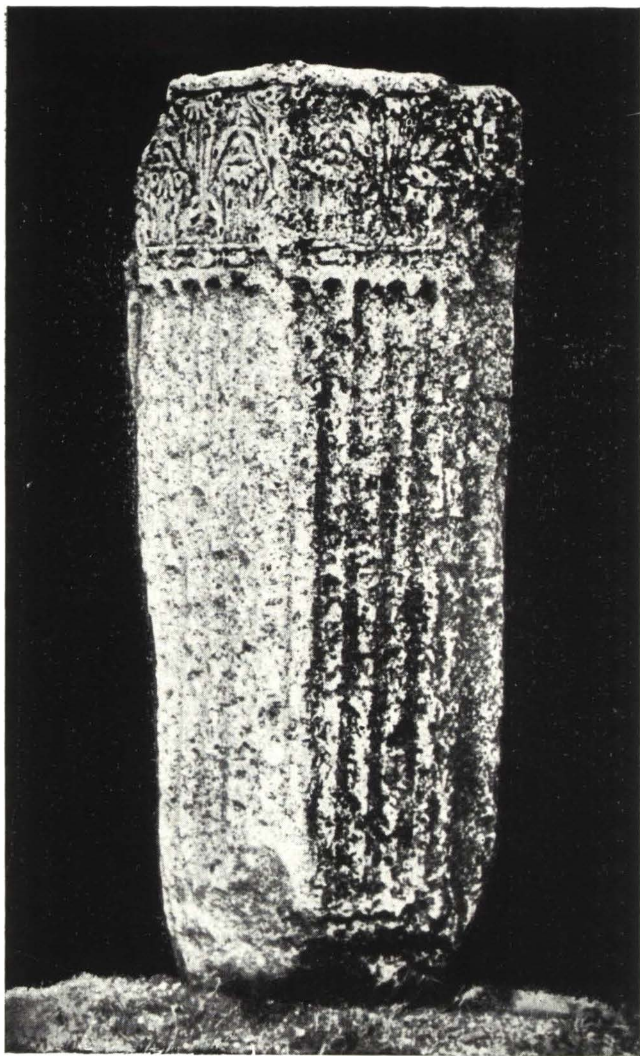

Fig. 97. — Pilastrul de colț de la construcția hexagonală, etajul inferior.

Fig. 98. — Perspectivă și secțiune prin pilastrul de colț al construcției hexagonale, etajul inferior.

Fig. 100. — Un bloc masiv din cornișa construcției hexagonale utilizat de Gr. Tocilescu la reconstituirea etajului inferior (cf. fig. 104).

Fig. 99. — Pilastru de la etajul inferior, folosit ca jgheab la cișmeaua din satul Cetate, com. Valea Rea, pînă în anul 1958.

săi n-au putut să dea nici o explicaţie. Ei scriau: « Tot astfel stă lucrul şi cu un pilastru unghiular de formă identică cu a pilaştrilor construcţiei hexagonale de deasupra; acest pilastru nu s-a găsit la monument; este mai înalt decît acei pilaş-

Fig. 101. — Blocul de cornişă al construcţiei hexagonale de pe acoperiş. Faţa inferioară.

Fig. 102. — Acelaşi bloc văzut în poziţie normală din unghi.

tri, are anume 2,14 m înălţime, o altă bază şi după măsurătoarea d-lui dr. Dreger, un unghi exterior de aproape 114°. Aparţine probabil unei construcţii hexagonale, dar nicidecum construcţiei de deasupra acoperişului de la monumentul nostru » [1].

În anul 1897, A. Furtwängler comunică încercarea de reconstituire a arhitectului Bühlmann [2]. La un an de zile, G. Niemann revine asupra suprastructurii

[1] Grigore Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 59.

[2] A. Furtwängler, *Adamklissi*, in *Sitzungsberichte der k. b. Akademie der Wissenschaften*, I, München, 1897, fig. de la p. 250 şi 251.

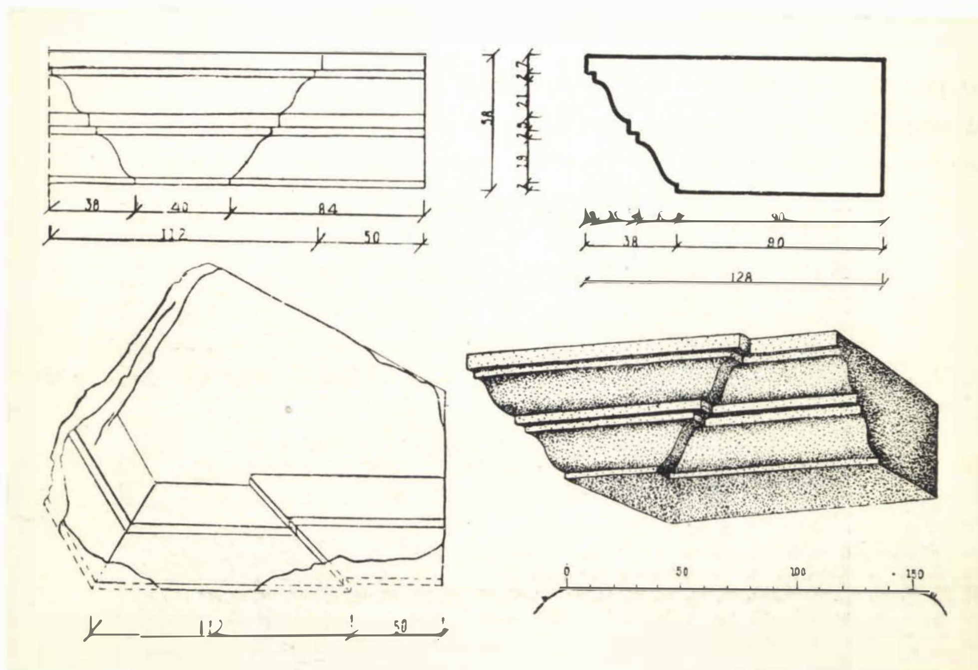

Fig. 103. — Vedere, perspectivă şi secţiune prin blocul de cornişă de la construcţia hexagonală, etajul inferior.

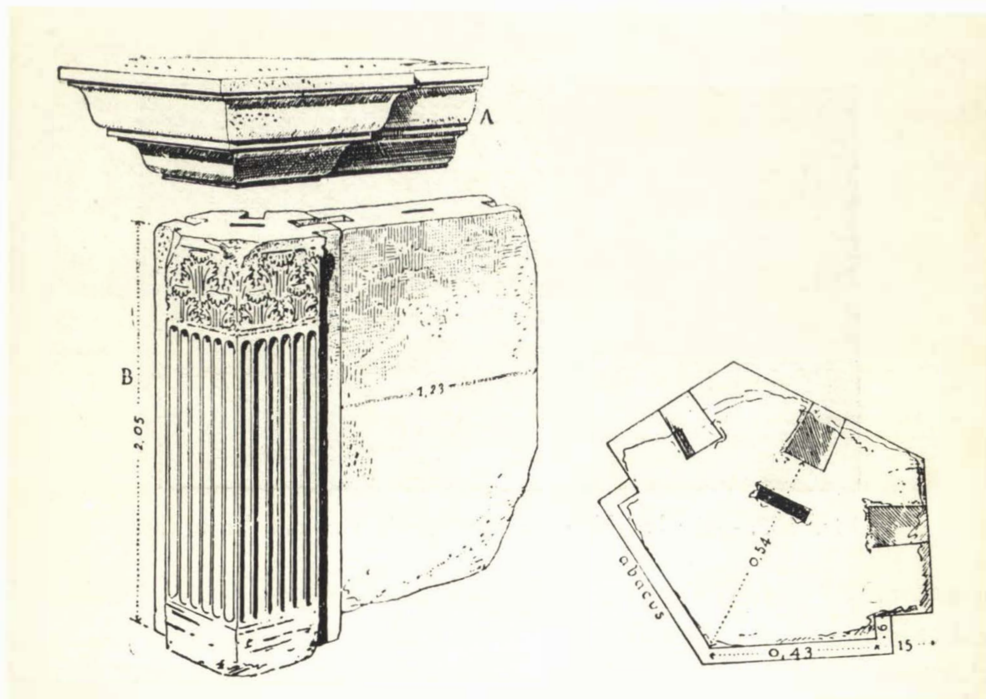

Fig. 104. — Amplasarea blocului de cornişă de la etajul inferior. A, cornişa; B, pilastrul unghiular (după Gr. Tocilescu).

monumentului şi propune o nouă schiţă generală a monumentului. Să vedem rînd pe rînd care sînt caracteristicile noilor forme propuse.

Arhitectul Bühlmann consideră că inscripţia era încadrată de stîlpi de mărimea celui descoperit de M. Dreger, iar deasupra lor se profila o arcadă (cf. fig. 174). Celelalte feţe ale construcţiei hexagonale erau scunde, pe măsura pilaştrilor folosiţi la reconstituirea suprastructurii cu un etaj de către Tocilescu-Niemann. Aceşti stîlpi aşezaţi pe soclu sprijineau o cornişă pe care era montată o placă cu ornament în arcadă (a), iar deasupra ei se afla friza cu arme (b).

Fig. 105.—Bloc de colț din cornișa construcției hexagonale, etajul inferior.

Desigur, încercarea lui Bühlmann nu poate fi luată în considerare.

Propunerea făcută de G. Niemann ne arată o altă organizare a suprastructurii monumentului (cf. fig. 172). Pentru prima dată se imaginează o construcţie hexagonală din două etaje. Din păcate, Niemann nu este de loc sigur de schiţa pe care o prezintă. El afirmă că pilastrul descoperit de M. Dreger ar putea să aparţină şi unei alte construcţii; de altfel, pilastrul fusese descoperit la oarecare distanţă de monument [1]. Această ezitare a lui Niemann este cu totul explicabilă. Într-adevăr, pînă la 1898 el nu găsise nici un fel de legătură între pilastrul înalt şi nici o

[1] G. Niemann, *Zur Basis des Tropeums von Adamklissi*, in *Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, vol. I. 1898, p. 141, 142.

Fig. 106. — Pilastru de colţ de la construcţia hexagonală, etajul superior, socotit a fi încadrat inscripţia, rupt pe la jumătate, cu început de arcadă.

Fig. 107. — Porţiunea ruptă, de jos, a pilastrului de colţ de la construcţia hexagonală, socotit a fi încadrat inscripţia.

altă piesă, deşi aceste piese existau; despre nişte fragmente de arcadă publicate, presupune de asemenea că nu fac parte din complexul monumentului [1].

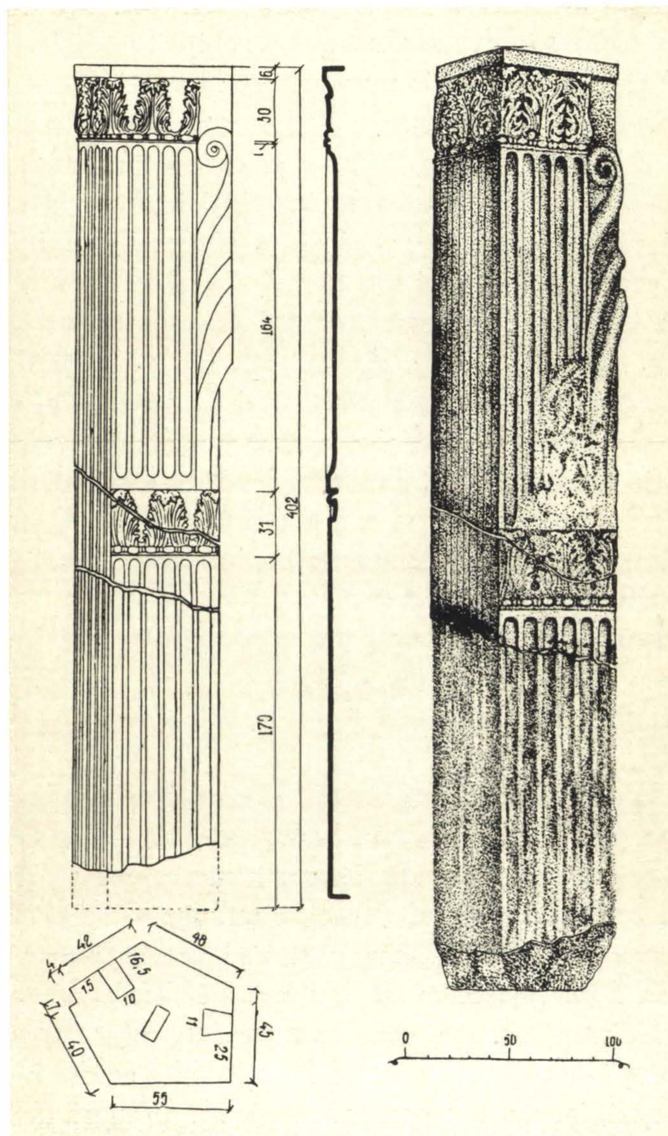

Fig. 108. — Perspectivă şi secţiune prin pilastrul de colţ de la construcţia hexagonală, etajul superior, socotit a fi încadrat inscripţia.

Bazîndu-se tocmai pe aceste elemente cărora nu li se găsise loc în construcţie, A. Furtwängler avea să rezolve definitiv problema etajului superior al construcţiei hexagonale abia în anul 1903. Acest autor a reexaminat atent materialul, adică

pilastrul şi fragmentele de arcadă. El a constatat, în primul rînd, că schiţa capătului pilastrului făcută de Otto Richter era greşită, ceea ce l-a împiedicat pe G. Niemann să găsească vreo legătură între acest stîlp şi alte materiale provenite de la monument. Într-adevăr, Otto Richter n-a notat pe schiţă toate lăcaşurile de agrafe cu dimensiunile lor [1] şi anume a omis unul dintre lăcaşuri. Reexaminînd materialul la faţa locului, A. Furtwängler constată existenţa unui lăcaş de agrafă de altă dimensiune decît cel însemnat de Richter şi care corespunde aidoma lăcaşului de pe unul dintre marile fragmente ale inscripţiei. Aceasta este, fără îndoială, una din cele mai de seamă descoperiri ale arheologului münchenez. Tot acest autor observă că arcada pilastrului are asemănare şi se continuă cu arcada unor piese publicate de Grigore Tocilescu [2], cărora de asemenea nu li se găsea loc în construcţie (cf. fig. 108, 109, 110). A fost atît de neaşteptată descoperirea lui A. Furtwängler cu privire la legarea pilastrului de inscripţie, ca şi de piesele cu arcadă care i-au permis să refacă suprastructura monumentului, încît G. Niemann, îndată după apariţia lucrării lui A. Furtwängler [3], se simte dator să revină asupra problemei, aruncînd vina pe cei în care şi-a pus încrederea [4], afirmînd însă că deşi n-a putut demonstra că pilastrul lung aparţinea suprastructurii, încă în 1898 imaginase o suprastructură din două etaje.

Etajul al doilea, după detaliile de reconstituire ale lui A. Furtwängler, consta din următoarele piese (cf. fig. 175):

a) o placă,

b) un soclu,

c) un număr de 6 *pilaştri unghiulari*, plasaţi la cele şase colţuri de hexagon,

d) cele *şase feţe ale construcţiei hexagonale* care se succedau astfel: o faţă cu arcadă alterna cu una fără arcadă. Această succesiune a fost determinată prin studiul pilastrului lung de la etajul superior (cf. fig. 108, 177). La acest pilastru s-a observat că spre o latură a hexagonului el prezintă următoarele elemente: un capitel ornat în felul pilaştrilor dintre metope; cinci caneluri, în genul celor de pe unii pilaştri dintre metope, care se opresc la mijlocul pilastrului pentru a face loc unei decoraţii de capitel, pilastrul fiind în felul acesta închipuit ca o suprapunere de doi pilaştri, iar apoi se continuă în jos [5]. În afară de aceste caneluri, pe aceeaşi parte, pilastrul prezintă spre faţa hexagonului începuturile a două arcade bine tăiate. Aceste începuturi de arcade, de fapt, se continuă cu blocurile de arcadă amintite mai sus, cărora Grigore G. Tocilescu nu le găsise amplasament. Este în afară de orice îndoială deci că pilastrul unghiular participă, cu una din feţele sale,

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 460.

[2] Grigore Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, fig. 45, 46.

[3] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi und provinzialrömische Kunst. Aus den Abhandlungen der k.b. Akademie der Wiss., I. Cl., XXII Bd., III. Abhandlung*, München, 1903.

[4] G. Niemann, *Neues über Adamklissi*, in *Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, VI, 1903, p. 247, 248.

[5] G. Niemann, *Zur Basis des Tropeums*, fig. 41 şi 42.

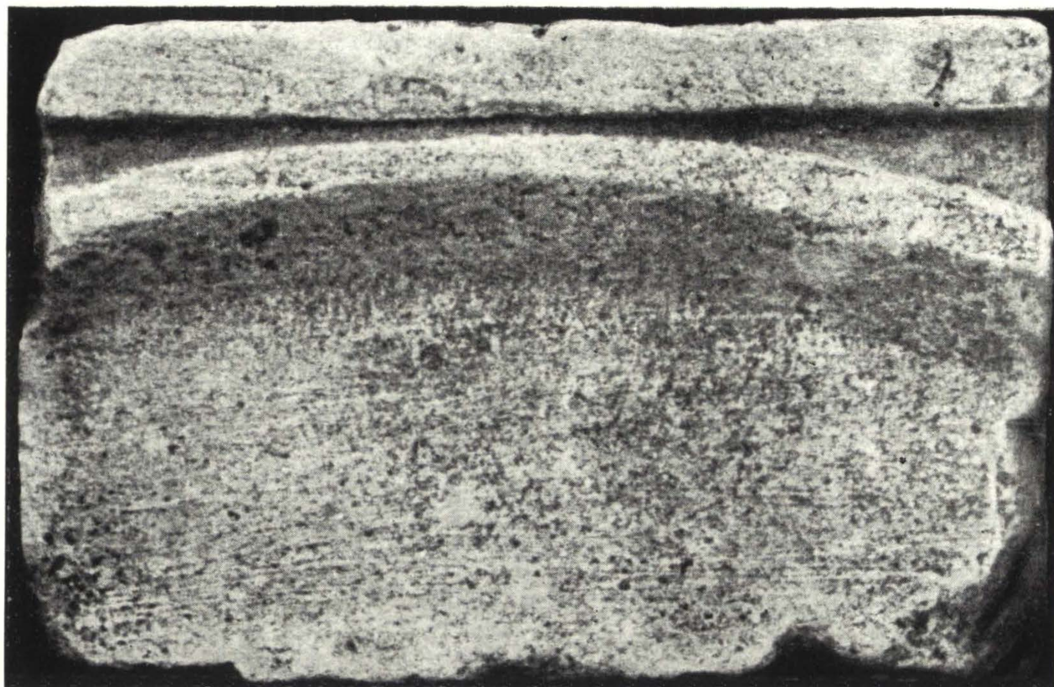

Fig. 109. — Fragment de arcadă centrală de la construcţia hexagonală, etajul superior.

Fig. 110. — Vedere, perspectivă şi secţiune prin fragmentul de arcadă centrală de la construcţia hexagonală, etajul inferior.

Fig. 111. — Fragment de arcadă de la construcția hexagonală.

Fig. 112. — Vedere, perspectivă și secțiune prin fragmentul de arcadă de la construcția hexagonală, etajul superior.

Fig. 113.—Bloc din cornișa etajului superior.

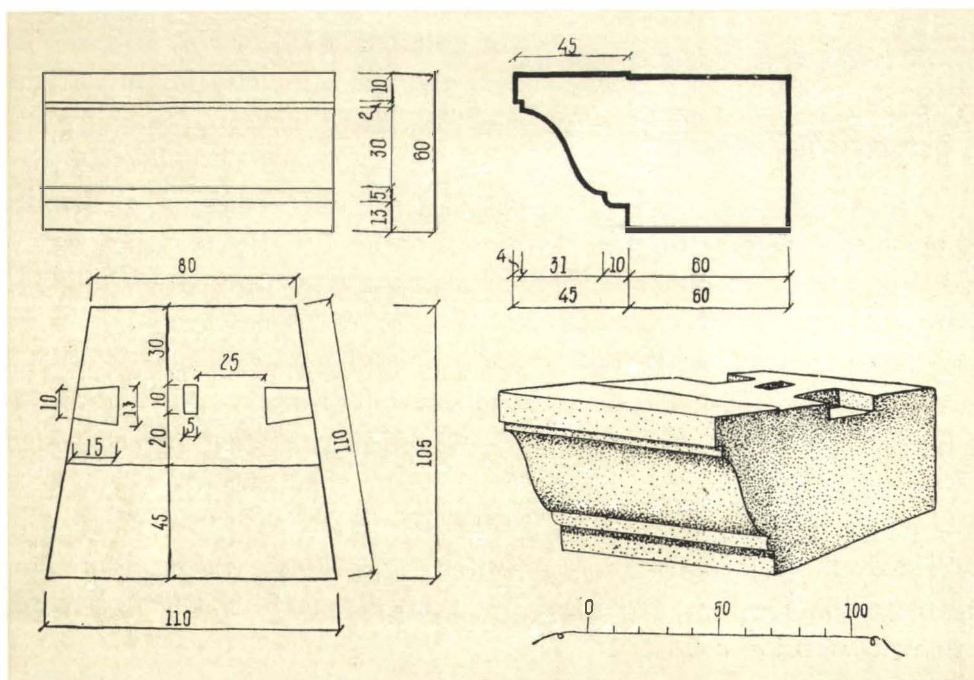

Fig. 114.—Vedere, perspectivă și secțiune prin același bloc.

la formarea unei arcade şi că etajele suprastructurii aveau trei feţe cu arcade şi trei fără arcadă. Cealaltă faţă a pilastrului, care merge pe linia unei alte laturi de hexagon, este mai simplă: de sus pînă jos ea prezintă caneluri înguste şi nu participă la formarea vreunei arcade, ci mărgineşte o faţă dreptunghiulară regulată. Întîmplarea a făcut ca cea de a doua faţă a pilastrului să constituie pare-se însăşi rama inscripţiei. Cercetările făcute de A. Furtwängler au arătat că lăcaşul de agrafă de pe extremitatea pilastrului corespunde cu lăcaşul de agrafă de pe un bloc de inscripţie (cf. fig. 175). În orice caz pilastrul care încadra inscripţia avea un lăcaş identic.

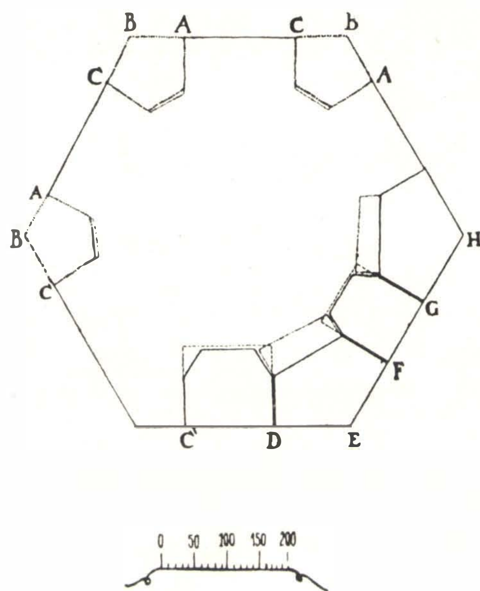

Fig. 115. — Friza cu arme. Schiţă cu dispoziţia blocurilor, după un nou studiu. Blocul A, B, C putea avea oricare din poziţiile indicate.

d) Inscripţia. Calculele efectuate arată că lăţimea plăcii inscripţiei împreună cu lăţimea a doi pilaştri dă 3,54 m, ceea ce corespunde lăţimii frizei cu arme. Ca o consecinţă a acestei observaţii făcute de arhitectul Richter şi a calculelor arhitectului Bühlmann, s-a determinat că inscripţia era încadrată de pilaştri, iar deasupra lor urma direct friza cu arme [1].

e) În ceea ce priveşte friza cu arme, prezentăm în schiţă *dispoziția* blocurilor, precum şi locul probabil al unui fragment de colţ (fig. 115), ca şi vederea în starea actuală a pieselor şi vederea lor în perspectivă (pl. X).

f) Cornișa și placa-suport pentru statuile colosale. După Gr. Tocilescu, pe friza cu arme erau aşezate direct statuile colosale [2] lucru cu care alţi cercetători ai monumentului n-au fost de acord. Peste friza cu arme urma o cornişă, (fig. 113—114). iar deasupra ei era aşezată o placă-suport pentru statuile colosale.

g) Statuile colosale. În număr de trei, o figură centrală şi două laterale, aceste statui nu prezintă urme de angrenare cu vreun suport, ceea ce arată că ele se menţineau prin însăşi greutatea lor. Ele impun printr-o mărime neobişnuită (fig. 116—121).

TROFEUL

Cele două etaje ale suprastructurii formează, am putea spune, un măreţ soclu al trofeului. De fapt, trofeul se înalţă de la nivelul plăcii care servea drept soclu pentru statuile colosale.

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 464.

[2] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 54.

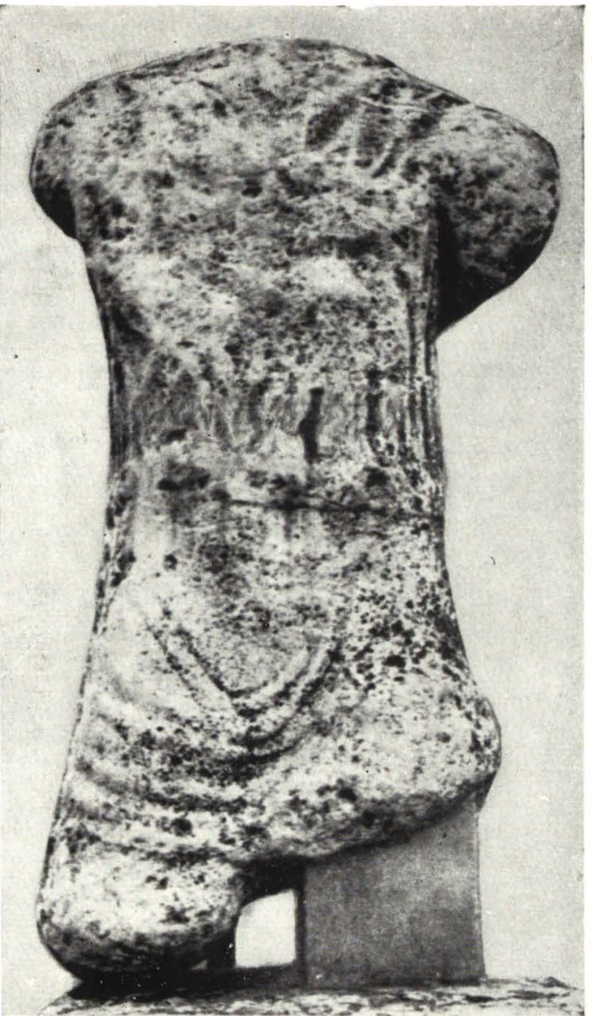

Fig. 116. — Statuia colosală în picioare.

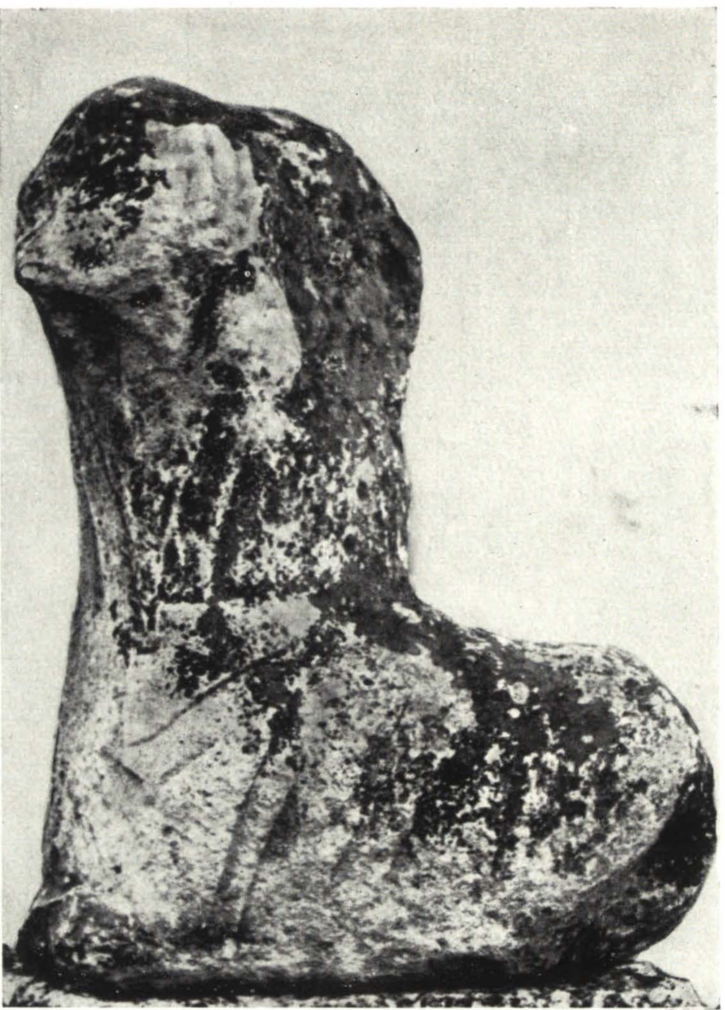

Fig. 117. — Statuia colosală întoarsă spre dreapta, văzută din semiprofil.

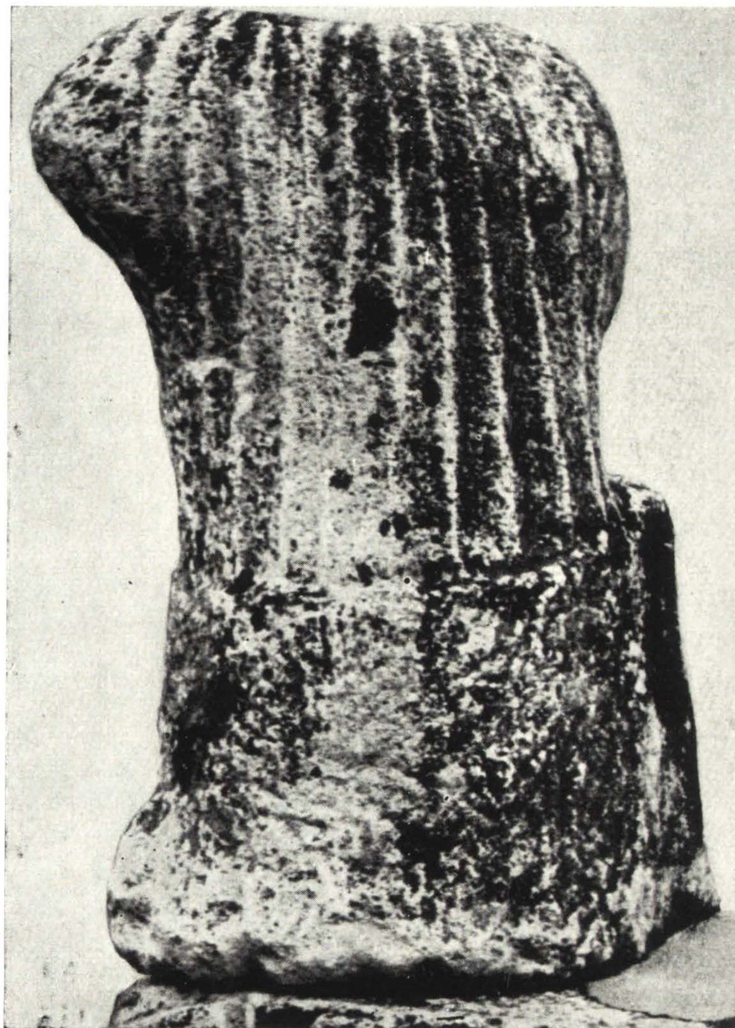

Fig. 118. — Statuia colosală întoarsă spre stînga, văzută din spate.

Fig. 119. — Statuia colosală întoarsă spre stînga, văzută din față.

Fig. 120. — Statuia colosală întoarsă spre stînga, văzută din profil.

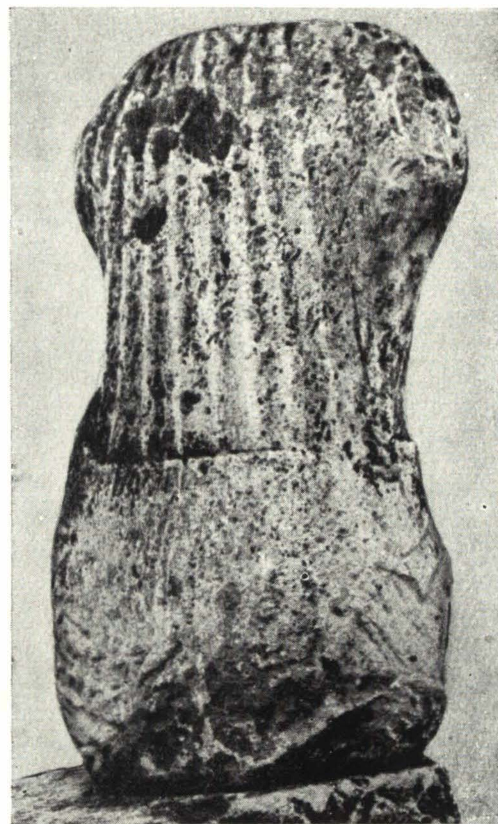

Fig. 121. — Statuia colosală întoarsă spre dreapta, văzută de la spate.

Fig. 122. — Tropaeum-ul. Vedere actuală (fața mai bine conservantă).

Fig. 123. — Tropaeum-ul. Vedere actuală (fața erodată).

Cu toate vicisitudinile vremii, trofeul se păstrează relativ bine (fig. 122, 123). El este simbolizat ca un imens trunchi de copac cu o serie de elemente decorative ce se succed într-o anumită ordine. Fiind foarte înalt, de peste 9 m (cf. fig. 179), a fost realizat din cîteva asize, dintre care cinci formează soclul trofeului propriu-zis.

Tamburul I. Pivotul tamburului de la bază era prins într-un lăcaş pătrat în secţiune şi era cioplit în patru feţe inegale, pe porţiuni inegale (fig. 124, 125). Modul de îmbinare a acestui tambur pare foarte ciudat. Din păcate nu s-a păstrat piesa care-l primea. Înălţimea totală a tamburului: 110 cm; axul cel mare: 220 cm, iar latura pivotului 150 cm. Grigore Tocilescu a vorbit de acest tambur ca de o piatră « enigmatică » [1].

Tamburul II are înălţimea de numai 90 cm (fig. 124).

Tamburul III (fig. 124 a, b, 126) este un inel voluminos avînd ca element decorativ ova, care, după Gr. Tocilescu, « reprezintă resturile unor crăci tăiate » [2]. Secţiunea tamburului este elipsoidală (fig. 126), iar ovele (cioturile) sînt aşezate simetric spre curbura maximă, contrar de cum apare la Tocilescu (cf. fig. 171 şi 179).

Tamburul IV (fig. 127, 129). Înalt de 110 cm; pe el sînt reprezentate « extremităţile de jos ale pulparelor » [3].

Tamburul V (fig. 127, 130) Are numai 70 cm înălţime. Pe el se continuă pulparele sculptate destul de simplu, figurile de meduză fiind însă foarte expresive. Este de remarcat că pulparele nu variau de pe o faţă pe alta.

Tamburele VI şi *VII* (fig. 122, 123, 133, 134) înfăţişează o lorică, o tunică şi scuturi. Aceste elemente apar şi pe partea opusă. Detaliile de pe lorică şi tunică, vulturul, un imens gladius cu mîner caracteristic, caliciul, călăreţul etc. oferă un preţios material pentru studiile comparative.

Coiful trofeului nu s-a găsit.

Din trofeu s-au desprins o serie de fragmente (fig. 131 a, b).

Pe una din laturile loricei apare o figură omenească prinsă pe la mijloc cu o curea relativ lată (fig. 132, 134), căreia nu i-am putut găsi vreo analogie sau explicaţie; probabil că este vorba de un simplu element decorativ, amintind de prizonierii daci legaţi.

Studiul trofeului este redat în figura 133, 134.

Studierea trofeului a dus pe doi cercetători englezi, J. Toynbee şi J. W. Perkins, la concluzia că nu există asemănare în tratarea motivului vegetal

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklisi*, p. 56, fig. 40, 41.

[2] *Ibidem*, p. 55.

[3] *Ibidem*.

a

b

Fig. 124 a, b. — Tamburele componente ale soclului trofeului. Starea actuală. (Tamburul de deasupra este un fragment, care se întregește cu un alt fragment aflat în incinta monumentului).

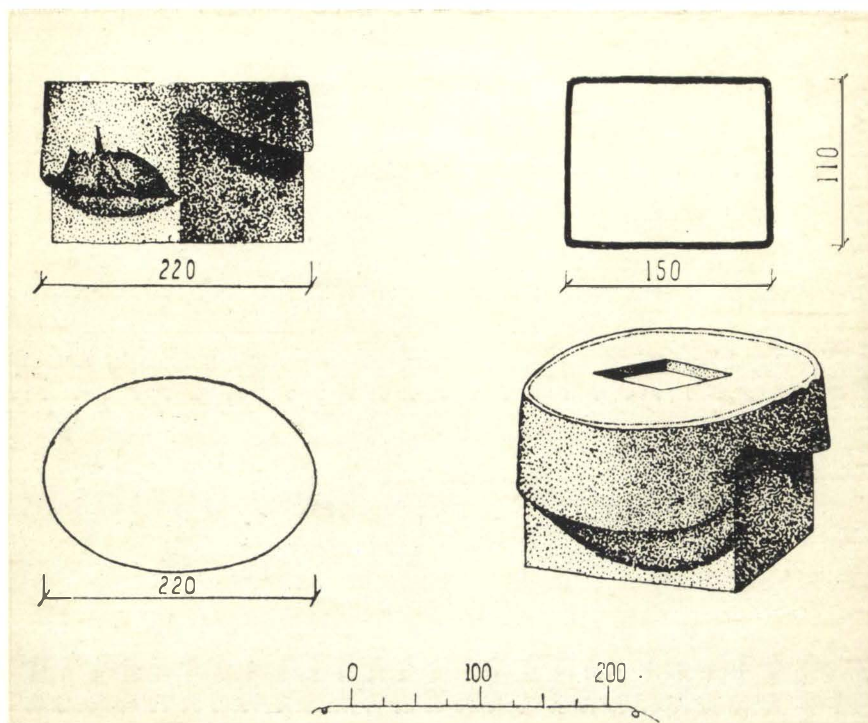

Fig. 125. — Vedere, profil și secțiune prin tamburul inferior.

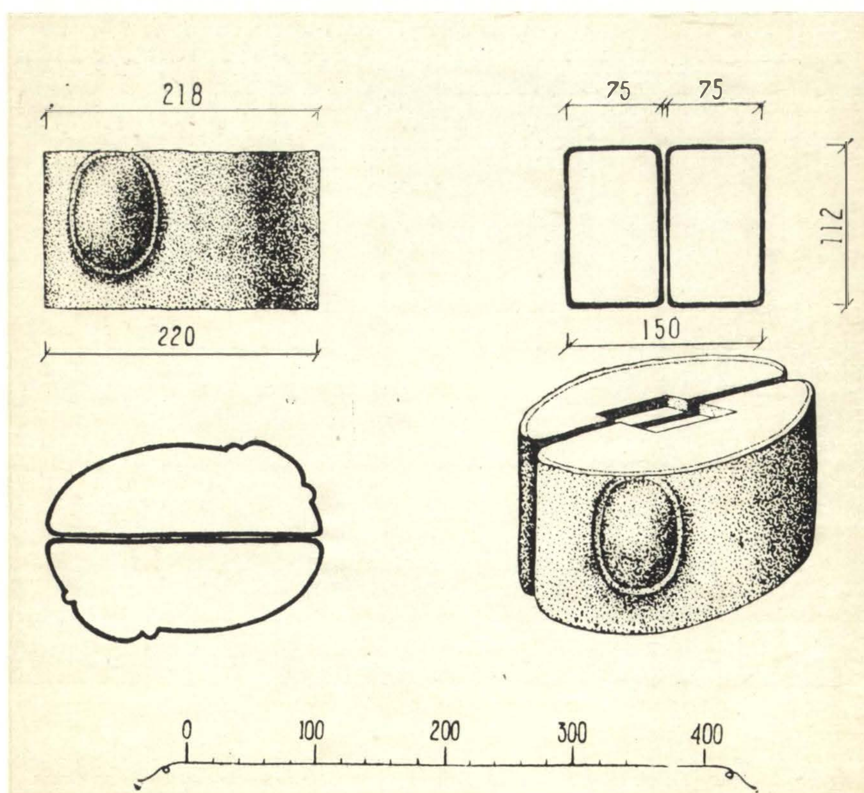

Fig. 126. — Vedere, profil și secțiune prin tamburul cu ovă (ciot).

Fig. 127. — Fragment din tamburul cu ornamentul vița de vie.

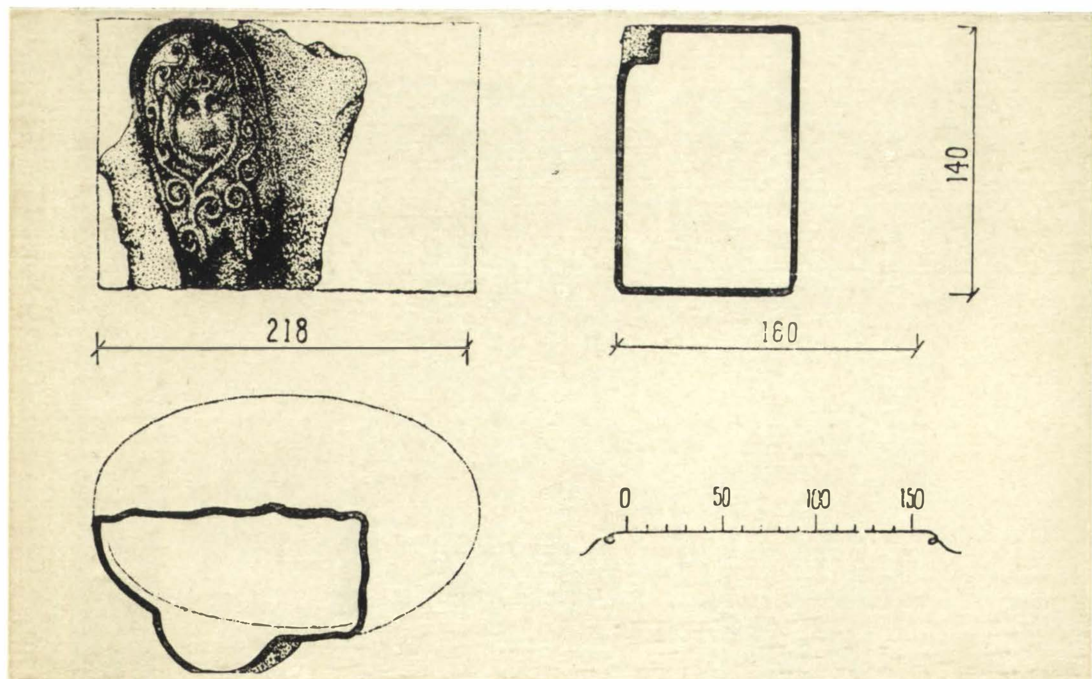

Fig. 128. — Fragment din tamburul cu meduză.

Fig. 129. — Fragment de tambur cu ornamentul viţei de vie. Starea actuală.

Fig. 130. — Fragment dintr-o meduză din trunchiul trofeului. Starea actuală.

a

b

Fig. 131 a, b. — Fragmente desprinse din trofeu.

Fig. 132. — Vederea tropaeum-ului, segmentul inferior. Se observă o figură omenească prinsă cu o centură.

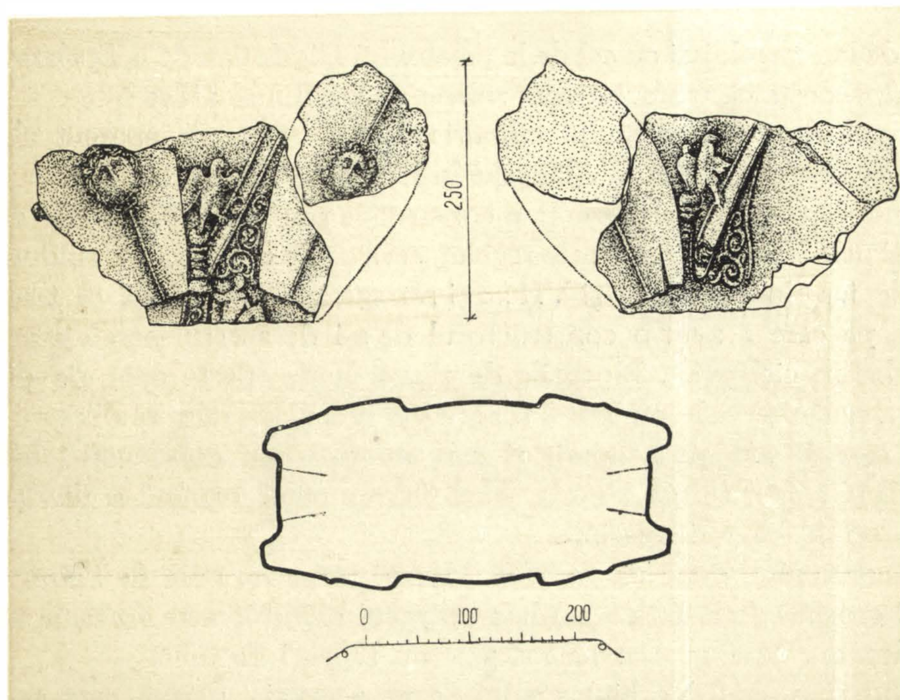

Fig. 133. — Studiul trofeului, segmentul superior. Vedere, perspectivă şi secţiune.

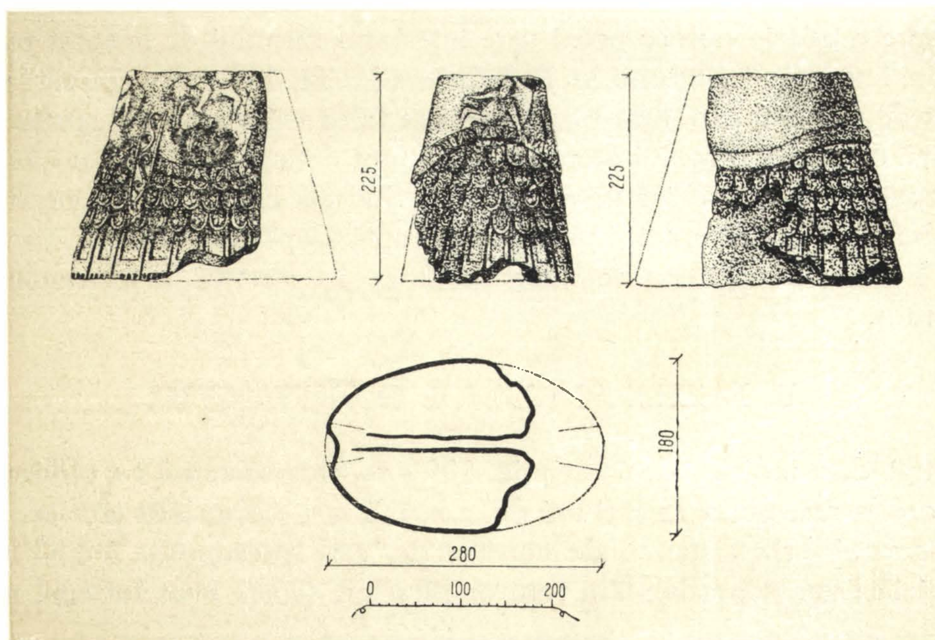

Fig. 134. — Studiul trofeului, segmentul inferior. Vedere, perspectivă şi secţiune.

la trofeul de la Adamklissi cu cel de la palatul lui Diocleţian de la Spalato. Maniera de lucru dovedeşte că trofeul a fost ridicat în secolul al II-lea [1].

Turnul din masa corpului cilindric. Despre peretele aparent al turnului putem aduce unele precizări. W. Jänecke în 1919 și Silvio Ferri în 1933 susţinuseră, rînd pe rînd, că turnul ar reprezenta o construcţie preexistentă. Acestor cercetători peretele lui de SS-E le apărea foarte regulat, ceea ce nu este just. Pe rînduri, pietrele sînt inegale, iar rîndurile I, II și VII au și retrageri. Fără îndoială că toate acestea arată grija pe care a avut-o constructorul de a-i da acestui perete o ancorare în masa de beton ciclopean. Blocurile de piatră luate aparte apar de dimensiuni absolut neregulate, unele cu bosaj tot atît de neregulat, cum se observă la o serie de pietre care se află pe acoperiș și care au aparţinut construcţiei hexagonale.

Turnul a fost turnat treptat, după fiecare etapă urmînd o nivelare. Drept cofrag au servit blocuri apariate.

În construire, după un strat de blocuri urma un strat de beton ciclopean de aceeași grosime (cca. 60 cm). Masa corpului cilindric este formată numai din beton ciclopean, fiind apariat pe margine cu blocuri de talie.

Puţul și galeria. Vechiul sondaj de pe acoperiș, despre care ne vorbesc unii călători străini (C. W. Wutzer, Karl Ferdinand Peters etc.), dusese la punerea în evidenţă a unuia din cei patru pereţi ai turnului din partea de sud-est (fig. 44). O observaţie atentă ne arată că, de fapt, în faţa acestui perete există un puţ, adînc de 646 cm (fig. 46, lit. A). Fundul puţului are aspectul unui ceaun. Cercetătorii de pînă acum — cu excepţia lui Karl Ferdinand Peters — nu fac nici un fel de menţiune despre o galerie care ar porni spre interiorul turnului de la acest puţ. Fără să acordăm importanţă secţiunii lui K. F. Peters (cf. fig. 164), am explorat în spatele unui bloc de piatră care obtura o gaură și care trăda existenţa unui spaţiu gol sub turn. După degajarea blocului de piatră, s-a putut determina existenţa unei galerii cu o treaptă. Ea începe chiar de sub primul rînd de blocuri de la peretele turnului, sub forma unui evantai și prezintă o treaptă, după care ia o direcţie verticală (fig. 46, lit. B); din galerie se vede turnarea în straturi a betonului ciclopean la turn.

E. FAZELE ȘI RITMUL CONSTRUCŢIEI

După data indicată de inscripţie, 109 e.n., monumentul s-a ridicat într-un timp record la mai puţin de trei ani de la terminarea războaielor dacice. Cum se explică aceasta? Prin sistemul de construcţie, care presupunea iniţial începerii construcţiei existenţa prealabilă a tuturor pieselor. Odată avut întregul material,

[1] J. Toynbee şi J. W. Perkins, vezi *Papers Br. Shools*, XVIII, 1950, p. 30 (Apud Gilbert Charles Picard, *Les Trophées romains*, Paris, 1957, p. 397).

zidirea se făcea pe nivele: se așeza, de pildă, primul rînd de trepte sau de blocuri de parament, care serveau drept cofrag, și se făcea umplutura cu beton ciclopean cu sfărîmături de piatră relativ mari, observîndu-se o nivelare perfectă, care se realiza cu sfărîmături mici în mod absolut constant. La nivelul pietrelor aflate *in situ* (trepte, bloc de parament) se vede clar umplutura și micul strat de nivelare. Dar și unde ruina e dezvelită, se pot ușor urmări stratele de nivelare. Nivelarea perfectă era observată strict, pentru că încheierea se baza pe perfecta aderenţă pe orizontală a blocurilor suprapuse, iar nu pe un sistem de solidarizare de mare rezistenţă. Agrafele serveau doar temporar, în perioada tasării.

În ceea ce privește pregătirea materialului în vederea efectuării construcţiei, se poate aduce o clarificare din cele mai importante pentru înţelegerea sistemului general de construcţie al marilor monumente romane din secolul II e.n. Ceea ce încununează constatările cu privire la unitatea materialului și construcţiei este descoperirea fazelor și, într-un fel, a ritmului de preparare a materialului și de clădire a monumentului. În partea de apus a monumentului, în porţiunea unde Gr. Tocilescu a demontat treptele și platforma, soclul și torus-ul său, am dat de urma unei pietre zidite, de o mărime colosală, așezată la temelia începutului de coloană (cf. fig. 43, 75), care nu era altceva decît o piesă cu început de sculptură ca o cornișă. Această descoperire depășește cu mult importanţa atîtor constatări noi pe care le-am făcut în cursul cercetărilor noastre. Cum se explică acest fapt și ce concluzii se pot trage?

Includerea acelui bloc între materialele de construcţie se datorește greşelii de a se fi ales un bloc de parament pentru sculptarea unei cornişe. Într-adevăr, după ce blocul a fost croit, făcîndu-i-se semnele pe unde trebuia să se plimbe dalta pietrarului, n-a fost lucrat, deoarece ca destinaţie era un bloc de parament. Așa că blocul a rămas cu desenul și cu un început de sculptură, la capătul din dreapta. În această porţiune, numai șanţul care determină voluta n-a fost adîncit pînă la profunzimea maximă. Dar și pentru el s-a păstrat desenul, care indică pînă unde trebuia să se ajungă cu sculptura. Era începută pînă și canelura de pe buză. Blocul în cauză ne mai indică și un detaliu de tehnică: meșterul sculpta tot desenul începînd de la un capăt, nerevenind pentru fiecare motiv în parte. Din prezenţa acestui bloc la nivelul soclului s-au putut deduce date importante privitoare la fazele de lucru ale materialului și unitatea construcţiei. El ne indică într-adevăr că elementele de construcţie și arhitectură erau pregătite înainte de momentul începerii clădirii. Aceasta explică unitatea desăvîrșită în cadrul fiecărei categorii de elemente de arhitectură. Omogenitatea construcţiei romane din Dobrogea este astfel dovedită. Nu poate fi vorba în nici un caz de existenţa întîmplătoare a acestui bloc în construcţie, el găsindu-se la baza începutului de coloană. Pe de altă parte, construcţia a început prin așezarea unui

rînd de blocuri, după care se făcea umplutura, nivelîndu-se de obicei cu pietre mărunte, de calităţi diferite, prinse în mortar. Rîndul de blocuri o dată pus nu mai putea fi în nici un chip deranjat. Şi nici urmă de deranj, nu numai la cornişa zidită, dar nicăieri în altă parte.

F. LIPSA DE SUPRAVEGHERE A LUCRĂRILOR DE DECORARE

Observînd maniera de lucru a sculpturilor, constatăm că în unele cazuri se poate vorbi nu numai de stîngăcia unor meşteri, ci pur şi simplu de o accentuată lipsă de interes. Cazurile nu sînt multe, dar elocvente. În primul rînd, trebuie să amintim neornamentarea completă a parapetelor nr. 14, 15 (inventar teren nr. 1 şi 2), pentru motivul că părţile respective erau acoperite de leul de piatră aşezat în faţa lor. Tot din această cauză, au rămas nesculptate cîte o canelură de pe parapetele nr. 34, 35 (inv. ter. nr. 37, 47). Care arhitect, la o asemenea lucrare colosală, ar fi permis lucrătorilor să lase neterminate sculpturile de pe parapetele amintite? Căci, în fond, timpul pentru execuţia lor era absolut neînsemnat. Aceasta nu se poate explica decît prin lipsa de supraveghere a lucrării în general şi prin lipsa de interes a unor pietrari. Lucrul apare cu atît mai straniu, cu cît — după cum am remarcat mai sus — toate elementele de construcţie, arhitectură şi decoraţie au fost executate înainte de începerea construcţiei. Recepţia, se vede clar, s-a făcut fără exigenţe prea mari.

Lucrul în sine vădeşte adesea şi el o lipsă de supraveghere care explică, în parte, nepăsarea lucrătorilor în piatră. Poate că aceasta este tocmai dovada întrebuinţării muncii sclavilor. În această privinţă, observaţiile sînt numeroase: octogoanele de la parapete şi creneluri nu sînt uniforme şi egale. Este adevărat că această neuniformizare revine cu oarecare regularitate, ceea ce ne-a făcut să deducem existenţa mai multor echipe de sculptori, dar faptul rămîne o necoordonare tehnică şi neglijenţă vădită. Înălţimea casetelor, care variază între 48,5 cm şi 55,5 cm, indică aceeaşi lipsă de control şi de interes. Avem cazuri cînd canelurile de pe acelaşi parapet, care încadrează elementul decorativ central, nu sînt de lăţimi egale: parapetele nr. 10 (teren nr. 36) şi 34 (teren nr. 37). Situaţia devine mult mai complicată şi mai gravă cînd este vorba de reliefurile cu scene (metope) şi de crenelurile cu prizonieri. Casetele de la creneluri, în care se înscriu elementele de racordare cu parapetele, sînt şi ele variate ca înălţime; uneori linia lor nu merge paralel cu baza (crenel nr. X). Dar la creneluri se mai observă încă ceva: neregularitatea cu care revin nişte caneluri ornamentale doar pe marginile uneia dintre casete. Dacă croiul pietrei în mare şi în ansamblu este perfect, la execuţie apar vădite stîngăcii. În ceea ce priveşte sculptura de pe basoreliefuri, ea este lucrată de mîini diferite, de pietrari de mîna întîi sau a doua, toţi însă de provincie, la care urmărirea

formei perfecte nu este dusă consecvent pînă la capăt. Alături de porţiuni excepţionale, în cadrul aceleiași lucrări apar părţi executate fără îndemînare. Să fie aceasta datorită unei echipe compusă din sculptori de nivel diferit? Desigur. Cine examinează modul în care este redată silueta feminină în metopele XLVIII și XLIX, își poate da ușor seama că mare parte din lucrare a fost executată de un artist cu reale însușiri.

G. CALCULUL PERIMETRULUI MONUMENTULUI

Perimetrul poate fi măsurat la trepte, avînd în vedere că cea mai mare parte din ele la rîndul I și al II-lea se află *in situ*, la înălţimea metopelor și la înălţimea brîului de parapet crenelat.

Gr. Tocilescu și colaboratorii săi au calculat perimetrul în trei chipuri:

a) Prin măsurarea directă, găsindu-l de 94,88 m.

b) La înălţimea metopelor. Atribuind metopelor o lăţime medie de 1,66 m (s-au măsurat 44 piese), iar pilaștrilor o medie de 0,58 m, a rezultat distanţa medie dintre axele pilaștrilor de 1,746 m, care multiplicată cu 54 dă un perimetru de 94,28 m.

c) La înălţimea crenelurilor. Atribuind crenelurilor o lăţime medie de 1,12 m (măsurată la 13 bucăţi), iar elementelor de parapet o lungime medie de 1,28 m (măsurată la 13 bucăţi), a reieșit o distanţă medie a distribuirii crenelurilor de 2,40 m, care înmulţită cu 39 a dat un perimetru de 93,60 m.

Recalcularea perimetrului. Perimetrele stabilite de Gr. Tocilescu și colaboratorii săi nu sînt toate veridice. În cercetările noastre perimetrul a fost recalculat atît la înălţimea metopelor, cît și a brîului de parapet crenelat (coronament), servindu-ne însă de alte date, iar ing. Sylviu Comănescu a procedat la determinarea lui pe cale topometrică.

Perimetrul după datele topografice. În ediţia I a lucrării de faţă, calculul perimetrului a fost redat pentru parament la nivelul unui bloc *in situ*. Studiul unui mare număr de blocuri de friză inferioară, superioară şi pilaştri arată că, de fapt, perimetrul pare a fi în jurul cifrei de 95 m și am socotit necesar să prezentăm nu numai perimetrul la nivelul blocului *in situ*, ci şi perimetrul mediu al paramentului, extras din datele deja publicate (cf. p. 138—139).

— perimetrul la nivelul blocului de parament *in situ* .... 95,884 m

— perimetrul mediu la parament .... 94,532 m

Perimetrul la nivelul metopelor. Pentru a determina circumferinţa trofeului la nivelul celei mai importante frize cu scene de război, am luat în considerare metopele întregi, metopele a căror lăţime am dedus-o din lungimea falţurilor unor blocuri de friză superioară şi inferioară. Pentru metopele fragmentare am

folosit media. Media la metope este de 117,47 cm ; ea s-a obţinut atît din totalul lăţimii metopelor întregi, cît şi al metopelor a căror lăţime s-a dedus după lungimea falţurilor unor blocuri de friză, considerînd aceste dimensiuni ca certe (cf. p. 174, 282, 283 și tab. 22 col. 4, tab. 25). Media la metopele întregi este de 116,65 cm, apropiată de cea considerată. La lăţimea metopelor am adăugat lăţimea pilaştrilor măsurată direct, iar pentru pilaștrii lipsă s-au utilizat lăţimile rezultate din calculul raportului de vecinătate, dimensiuni care sînt considerate de asemenea certe. Media s-a calculat la piesele existente, fiind de altfel aproape identică cu cea rezultată din însumarea dimensiunii şi a pilaştrilor deduşi, deci în valoare de 58,70 cm, și s-a atribuit pilastrului zidit (inv. 29).

Cifrele parţiale care redau perimetrul la nivelul metopelor sînt următoarele:

— lăţimea a 47 metope, care s-au măsurat direct (nr. inv. 1—13, 15—24, 26—49; cf. tab. 22, col. 2, pl. VII)	54,825 m
— lăţimea a 4 metope a căror dimensiune s-a dedus din lungimea falţurilor blocurilor de friză superioară (nr. inv. 50, 52,53, 54; cf. tab. 22, col. 5, pl. VII)	4,945 m
— lăţimea a trei metope dedusă din lungimea falţurilor a două blocuri de friză inferioară (nr. inv. 14, 51, 52; cf. p. 283, tab. 22, col. 4, pl. VII)	3,665 m
— lăţimea a 35 pilastri măsuraţi direct (1—28, 30—36; cf. p. 231, 233, 234, tab. 32, tab. 22, col. 6)	20,536 m
— lăţimea a 18 pilaştri, cărora li s-a atribuit dimensiunea pe baza calculului raportului de vecinătate (cf. tab. 32, col. 4—5 şi pl. VII	10,395 m
— lăţimea unui pilastru căruia i s-a atribuit lăţimea medie (nr. inv. 29)	0,587 m
Total......	94,953 m

Perimetrul la înălţimea brîului de parapet crenelat. Perimetrul la înălţimea brîului de parapet crenelat, sau coronamentul, l-am determinat în mai multe chipuri:

a) *Determinarea perimetrului folosind pentru piesele lipsă media celor cunoscute.* Din totalul de 52 elemente de parapet, s-au păstrat 39 întregi (unele din ele întregite din bucăţi) și 13 fragmentare. Cele întregi au o lungime totală de 51,035 m, ceea ce înseamnă că media este de 130,85 cm. Atribuind această medie și elementelor de parapet fragmentare (13) rezultă o lungime de 17,010 m. Lungimea totală a celor 52 piese de parapet se ridică astfel la 68,045 m. La această cifră trebuie să adăugăm lăţimea celor 26 creneluri. La cele 22 bucăţi, care au putut fi măsurate, avem o lăţime de 24,429 m, cu o medie de 111,04 cm. Pentru două creneluri lipsă și cele două fragmentare, atribuindu-le valoarea

medie, avem o lăţime de 4,440 m, ceea ce ne dă — împreună cu lăţimea celor întregi — o lăţime totală de 28,869 m.

Adunînd lungimea elementelor de parapet şi lăţimea crenelurilor rezultă un perimetru de 96,915 m.

După cum am arătat, nu putem accepta cifrele mediei pentru piesele de parapet lipsă sau fragmentare, întrucît calculele raportului de vecinătate au demonstrat că ele ar fi false. În consecinţă, nici perimetrul obţinut prin folosirea acestor medii nu poate fi considerat valabil.

b) *Determinarea perimetrului folosind pentru piesele fragmentare şi lipsă datele determinate prin raportul de vecinătate.* În cazul monumentului nu putem rămîne numai la soluţia determinării perimetrului acordînd pieselor lipsă media celor cunoscute. Şi aceasta pentru faptul că, după cum am arătat, a existat un anumit calcul la baza ornamentării parapetelor şi crenelurilor.

Proiectantul coronamentului a înscris pe unitatea decorativă formată din două jumătăţi de crenel, care încadrau două piese de parapet, cinci casete pătrate, cu latura în medie de 50,1 cm. Micile variaţii de lungime sînt neînsemnate (vezi tab. nr. 39). Această constatare este foarte importantă, pentru că, dacă avem o piesă de parapet sau crenel, putem determina mărimea casetei piesei vecine. Într-adevăr, cunoscînd principiul distribuirii casetelor, în lipsa tuturor elementelor de parapet, am fi putut determina lungimea lor numai pe baza mărimii fragmentelor de casete de la creneluri. Pentru piesele de parapet fragmentare (13) am reuşit astfel să aflăm lungimea casetelor. Această determinare am numit-o prin raport de vecinătate. Ea este, pentru cele 13 piese în cauză, de 15,855 m. Această cifră, împreună cu lungimea celor 39 bucăţi (51,035 m) ne dă o lungime totală de 66,890 m, ceea ce dă o medie de 128,7 cm. După cum vedem, lungimea celor 52 de piese de parapet este cu 1,155 m mai mică decît în cazul cînd atribuim pieselor fragmentare şi lipsă valoarea medie.

Care este cifra pe care trebuie s-o adoptăm? La determinarea dimensiunii casetelor prin raport de vecinătate nu am dedus lungimea tuturor casetelor la piesele de parapet în cauză, unele fiind păstrate. În tabelul nr. 40, acest lucru se poate urmări. Cu alte cuvinte, erorile eventuale la determinarea lungimii casetelor nu privesc decît o parte din casete. Din examinarea tabelului amintit şi ţinînd seama de calculul care a stat la baza proiectării lor (vezi tab. 40 şi p. 300—303) ne putem da seama de eroarea minimă pe care o putem face cînd recurgem la determinarea lungimii casetelor prin studiul raportului de vecinătate.

La cele două creneluri fragmentare şi la un crenel lipsă, am determinat de asemenea lungimea casetelor prin raport de vecinătate. Fiind vorba însă de numai patru creneluri, diferenţa între totalul lăţimii lor atribuindu-le media, care este de 4,440 m, şi cea determinată prin raportul de vecinătate, anume de 4,249 m, este neînsemnată, de numai 0,191 m.

Perimetrul monumentului, calculat după raportul de vecinătate, este redat de următoarele cifre:

— lungimea a 39 piese de parapet întregi (2, 3, 4,6—10, 12, 14—16, 18, 20—23, 25—30, 32—35, 37, 39—43,45,47—50, 52).	51,035 m
— lungimea determinată prin raport de vecinătate pentru 13 piese fragmentare (nr. 1, 5, 11, 13, 17, 19, 24, 31, 36, 38, 44, 46, 51).	15,855 m
— lăţimea a 22 creneluri întregi	24,429 m
— lăţimea a 4 creneluri (2 fragmentare — nr. XIV, XX — şi 2 lipsă — nr. III, XV —), determinată prin raport de vecinătate	4,249 m
Total	95,568 m

Determinarea perimetrului la nivelul frizelor. Numărul mare de blocuri de frize cunoscute, ca şi posibilitatea de a şti prin calculul raportului de vecinătate lungimea pieselor lipsă, ne îndreptăţesc să căutăm a determina circumferinţa monumentului şi la nivelul celor două brîie de friză.

a) Valoarea perimetrului la nivelul brîului de friză inferioară este dată de:

— lungimea a 38 piese întregi	66,627 m
— lungimea determinată prin raport de vecinătate a 16 piese:	28,351 m
Total	94,978 m

b) Valoarea perimetrului la nivelul brîului de friză superioară este dată de:

— lungimea a 28 piese întregi:	48,995 m
— lungimea determinată prin raport de vecinătate a 26 piese (3 fragmentare şi 23 lipsă)	46,001 m
Total	94,996 m

Determinarea perimetrului prin însumarea distanţelor dintre axele pilaştrilor. Deşi distanţele dintre axele pilaştrilor sînt formate din însumarea unor dimensiuni ce au fost analizate, remarcăm totuşi că suma acestor distanţe este de 95,760 m, sumă ce indică de fapt perimetrul monumentului.

Determinarea perimetrului la nivelul treptelor. La nivelul treptelor am determinat perimetrul prin măsurare directă şi pe cale topografică.

Perimetrul prin măsurare directă:

a) la treapta I s-a găsit de 123,15 m, ceea ce presupune o rază de 19,61 m.

b) la treapta a II-a [1] perimetrul este de 120,83 m, căruia îi corespunde raza de 19,22 m.

[1] La rîndul al II-lea de trepte lipsesc cîteva blocuri, ceea ce n-a împiedicat măsurarea directă.

Perimetrul determinat pe cale topografică:

a) la treapta I, la nivelul solului, perimetrul este de 123,5832 m, avînd raza de 19,6643 m.

b) la treapta a II-a perimetrul ajunge la 122,542 m, avînd raza de 19,5131 m.

Recapitulare și considerații finale. Dintre perimetrele care au fost determinate pentru corpul cilindric al monumentului atrag atenţia prin valorile lor apropiate următoarele:

— perimetrul măsurat direct de Grigore Tocilescu............ 94,880 m

— perimetrul de la nivelul paramentului, determinat pe cale topografică (mediu)... 94,532 m

— perimetrul la nivelul blocului *in situ* al paramentului determinat pe cale topografică.................................. 95,884 m

— perimetrul la nivelul metopelor.......................... 94,953 m

— perimetrul de la nivelul coronamentului, utilizîndu-se pentru piesele lipsă cifrele obţinute prin calculul raportului de vecinătate.. 95,568 m

— perimetrul la nivelul brîului de friză inferioară.......... 94,978 m

— perimetrul la nivelul brîului de friză superioară......... 94,996 m

Examinarea valorii perimetrelor obţinute pe diferite căi şi la diverse nivele duce la concluzia certă că perimetrul corpului cilindric al monumentului este în jurul cifrei de 95 m şi că Grigore Tocilescu a măsurat corect circumferinţa edificiului înainte de a face sondajele.

În ediţia I a lucrării de faţă, cînd studiul frizelor nu fusese aprofundat, am considerat că perimetrul corpului cilindric ar fi cel pe care ni l-a dat calculul la nivelul coronamentului şi care se apropia de perimetrul măsurat la nivelul blocului de parament *in situ*. După ce am observat că la nivelul frizelor şi al metopelor datele converg spre o anumită cifră, iar în urma descoperirii unor fragmente de blocuri de parapet chiar perimetrul de la nivelul coronamentului a scăzut, ne-am dat seama că perimetrul măsurat direct de Tocilescu, iar nu cele determinate pe piese, poate fi considerat cel indicator. Pentru ilustrarea noii valori pe cale topografică s-a extras — din cifrele deja publicate — şi perimetrul mediu al paramentului (cf. p. 138,139).

Diferenţele relativ mici între diferitele perimetre sînt explicabile. Este locul să indicăm gradul şi procentul de oscilaţie în dimensiunea pieselor care compun registrele principale exterioare ale corpului cilindric, ceea ce explică de fapt neconcordanţa dintre diferitele perimetre calculate. Piesele la care ne

referim au o variaţie în lăţime (metope, pilaştri, creneluri) sau în lungime (blocuri de friză inferioară, blocuri de friză superioară şi de parapet) destul de mare între limita inferioară şi superioară, şi anume (tab. 44):

Tabelul nr. 44

Variaţia dimensiunii categoriilor de piese principale

Categoria piesei	Cifre absolute (în cm)	
	limita inferioară	limita superioară
Metope	109,5	130.0
Pilaştri	54,5	63,6
Piese de parapet	110,0	153,0
Creneluri sau basoreliefuri cu prizonieri	84.0	131,0
Blocuri de friză inferioară	157,5	190,5
Blocuri de friză superioară	166,0	185,0

Este în afară de orice îndoială că oscilaţia în dimensiunea pieselor indicate constituie o explicaţie valabilă pentru diferenţele, insensibile uneori, între perimetrele de la diverse nivele ale corpului cilindric. Perimetrul mai mare la nivelul coronamentului, de pildă, s-ar putea explica prin jocul mare al pieselor care compun acest registru. În orice caz, o serie de calcule indică perimetrul monumentului ca fiind de aproximativ 95 m.

În cazul restaurării monumentului, se va vedea totuşi procentul de valabilitate al acestor calcule.

H. ÎNĂLŢIMEA ŞI VOLUMUL MONUMENTULUI (PL. XI; CF. FIG. 23, 24)

Înălţimea trofeului de la Adamklissi poate fi determinată pentru părţile sale componente — trepte, corp cilindric, acoperiş, suprastructură—trofeu.

1. *Înălţimea treptelor şi corpului cilindric*

Determinarea înălţimii porţiunii trepte-corp cilindric se poate face pe următoarele căi: prin măsurare directă sau prin însumarea dimensiunii pe verticală a pieselor care compun diferitele registre.

A. *Înălţimea aflată prin măsurare directă.* Măsurarea directă s-a făcut pe ruină în starea ei actuală, după cum urmează:

a) *Măsurarea de la baza primei trepte pînă la promenoar inclusiv.* Stabilindu-se înălţimea fiecărei trepte (cf. fig. 41) şi profilul bazei primului rînd de trepte, s-au citit următoarele dimensiuni:

— profilul de la soclul primului rînd de trepte	0,20[1] m
— înălţimea a şase rînduri de trepte şi a promenoarului	1,90 m
Total	2,10 m

[1] Pavajul pare a indica că nu întreg profilul era vizibil.

b) *Măsurarea de la baza soclului pînă la brîul de cornișă inclusiv.* Măsurarea s-a făcut cu ajutorul unei rulete pe care s-au citit cotele pe verticală ale urmelor lăsate de piesele care compuneau diferitele registre:

— soclul	0,56 m
— înălțimea a două blocuri de parament *in situ* din rîndul întîi și doi, precum și urmele pe ruină ale altor patru rînduri (măsurătorile s-au făcut în două puncte diferite, obținîndu-se o diferență la citire de 1 cm, care n-a fost luată în considerare)	3,67 m
— urma pe ruină a frizei inferioare...	0,60 m
— urma pe ruină a metopelor sau pilaștrilor	1,50 m
— urma pe ruină a frizei superioare	0,65 m
— urma pe ruină a cornișei	0,67 m
Total	7,65 m
Total general de la soclul primei trepte pînă la cornișă inclusiv (2,10 m + 7,65 m)	**9,75 m**

B. *Înălțimea determinată prin însumarea dimensiunii pe verticală a pieselor de la soclul primei trepte pînă la cornișă inclusiv.* Întrucît există toate categoriile de piese care alcătuiesc corpul cilindric al monumentului, am procedat la o măsurare a dimensiunii lor pe verticală, după registre.

a) *Măsurarea pieselor: soclul primei trepte-promenoar inclusiv:*

— soclul primului rînd de trepte (cf. fig. 41)	0,20 m
— înălțimea a șase rînduri de trepte, inclusiv promenoarul	1,90 m
Total	2,10 m

b) *Măsurarea pieselor: soclul corpului cilindric-cornișă inclusiv:*

— soclul corpului cilindric	0,56 m
— 6 rînduri de blocuri de parament cu înălțimi între 0,59 m și 0,63 m, avînd în total	3,67 m
— blocul de friză inferioară	0,60 m
— metopa sau pilastrul	1,50 m
— blocul de friză superioară	0,65 m
— blocul de cornișă	0,67 m
Total	7,65 m
Total general de la soclul primei trepte pînă la cornișă inclusiv (2,10 m + 7,65 m)	**9,75 m**

c) *Măsurarea pieselor care compun coronamentul (brîul de parapet crenelat):*

— Crenelul, elementul cel mai înalt al acestui registru	1,50 m
Total general de la soclul primei trepte pînă la coronament inclusiv (9,75 m + 1,50 m)	**11,25 m**

2. *Înălţimea acoperişului*

— înălţimea trunchiului de con obţinută pe cale topografică (cf. fig. 23), care reprezintă diferenţa între cotele 1665,5, luată pe cercul marcat pe turnul central de unde începea baza cilindrică a suprastructurii şi cota 1639,3, care indică ipotetic un punct al cornişei pe ruină	2,62 m
— diferenţa între cota cornişei citită ipotetic (1639,3) şi înălţimea reală a cornişei determinată prin însumarea pe verticală a pieselor registrelor subjacente, care este de	0,44 m
— porţiunea îngropată a bazei cilindrice a suprastructurii, de la cota 1665,5 pînă la nivelul de ieşire din trunchiul de con al acoperişului (ţinînd seama de panta indicată de unghiul 36°45′88″) evaluată la	3,03 m
Total	**6,09 m**

3. *Înălţimea suprastructurii*

Baza cilindrică a suprastructurii. Această porţiune este formată dintr-o serie de elemente pe care le-a studiat şi prezentat grafic Grigore G. Tocilescu, cu arh. Georg Niemann. Există martori din piesele care compun partea vizibilă a acestei baze cilindrice, reconstituită de autorii citaţi. Elementele ei componente (cf. fig. 93) au următoarele înălţimi:

— rîndul de pietre bosate	0,63 m
— inelul din arhitravă, care poartă desenul construcţiei hexagonale, vizibil pe una din piese	0,45 m
Total	1,08 m

Elementele componente ale etajului inferior.

Structura acestui etaj a fost studiată de Grigore Tocilescu şi colaboratorii săi, iar ulterior de A. Furtwängler (cf. fig. 175). El era compus din următoarele piese:

— un soclu hexagonal cu înălţimea de	0,58 m
— pilaştri unghiulari înalţi de	2,05 m
— cornişa înaltă de	0,58 m
Total	3,21 m

Elementele componente ale etajului superior.

Acest etaj, mai înalt decît primul, avea unele piese de aceeaşi înălţime:

— o placă cu înălţimea de cca.	0,40 m
— un soclu hexagonal cu înălţimea de	0,58 m
— pilaştri unghiulari înalţi de	4,04[1] m
— o friză cu arme hexagonală, înaltă de	0,89 m
— cornişa	0,60 m
— placa-suport a statuilor colosale (ipotetică)	0,40 m
Total	6,91 m

[1] Dimensiunea s-a calculat dublîndu-se porţiunea păstrată (164 + 1 + 30 + 6) din pilastrul reprezentat în fig. 108 (p. 323).

Elementele componente ale trofeului propriu-zis (episema).

Partea cea mai de sus a monumentului poate fi determinată datorită existenţei elementelor sale componente, deşi nu se cunoaşte coiful trofeului, a cărui înălţime, ţinînd seama de proporţii, a fost calculată la 1,58 m. De altfel, trofeul este compus din piese de o mărime neobişnuită, care au următoarele dimensiuni pe verticală:

— tamburul I	1,10 m
— tamburul II	0,90 m
— tamburul III	1,12 m
— tamburul IV	1,10 m
— tamburul V	0,70 m
— tamburul VI cu lorică	2,25 m
— tamburul VII cu lorică	2,50 m
— fragmentul rupt din tamburul VII evaluat la	1,58 m
Total	11,25 m
Total general pentru suprastructură (1,08+3,21+6,91+11,25)......	**22,45 m**

Înălţimea totală a monumentului

— înălţimea de la soclul primei trepte pînă la cornişă inclusiv	9,75 m
— înălţimea acoperişului	6,09 m
— înălţimea suprastructurii, inclusiv piesele deduse	22,45 m
Total	**38,29 m**
Volumul total al monumentului	**12567,721 mc**

I. ESTIMAREA MATERIALELOR CARE AU ÎNVELIT CORPUL CILINDRIC, ACOPERIȘUL ȘI SUPRASTRUCTURA

Dăm în tabelul de mai jos materialele estimate

Tabelul nr. 45

Piesele care înlocuiau învelişul corpului cilindric, acoperişului şi al suprastructurii (piese existente şi pierdute)

Nr. crt.	Denumirea piesei	Dimensiunile (socotind medii in cm)				Situaţia pieselor					
						in situ		dispersate			
		Lungime	Lăţime	Grosime	Înălţime	întregi	fragmentare	întregi	fragmentare	Lipsă	Total
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
	Total					793	—	533	65	1958	3,349
1	Treaptă — rîndul I.......	110	27	75	—	104	—	—	—	—	104
	— rîndul II	110	27	75	—	109	—	3	—	—	112
	— rîndul III	110	27	75	—	89	—	3	—	9	101
	— rîndul IV	110	27	75	—	76	—	3	—	16	95
	— rîndul V	110	27	75	—	81	—	—	—	14	95
	— rîndul VI	110	27	75	—	69	—	—	—	18	87
2	Dale promenoar	110	100	30	—	164	—	—	—	25	189
3	Blocuri de soclu	114	60	87	—	79	—	—	1	5	85
4	Blocuri de parament pentru 6 rînduri.	114	56	70	—	22	—	223	—	265	510
5	Blocuri de friză inferioară. .	178	60	67	—	—	—	38	2	1	54
6	Metope	—	117,5	60	150	—	—	47	1	6	54
7	Pilaştrii dintre metope ...	—	60	60	150	—	—	35	1	18	54
8	Blocuri de frize superioare	178	60	67	—	—	—	28	3	23	54
9	Blocuri de cornişă	114	60	100	—	—	—	42	18	24	84
10	Creneluri	—	111,4	60	151	—	—	21	3	2	26
11	Blocuri de parapet	130,33	91	55	—	—	—	39	13	—	52
12	Lei	100	60	35	—	—	—	2	8	3	13
13	Dale, trotuar, acoperiş....	80	100	20	—	—	—	—	2	114	116
14	Solzi	80	70	20	—	—	—	1	5	1074	1100
15	Suporţi de solzi	116	74	48	—	—	—	30	—	47	77
16	Blocuri la soclul cilindric al suprastructurii	114	60	60	—	—	—	1	—	25	26
17	Blocuri cilindrice cu lăcaş de hexagon...........	141	90	45	—	—	—	1	—	19	20
18	Stîlpi de la hexagon, etajul inferior	—	56	56	205	—	—	2	—	4	6
19	Blocuri din laturile hexagonului, etajul inferior . .	100	50	60	—	—	—	2	—	100	102
20	Stîlpi de la hexagon, etajul superior	—	56	56	400	—	—	—	1	5	6
21	Blocuri din feţele hexagonului, etajul superior, inclusiv arcadele	100	50	60	—	—	—	1	—	89	90
22	Blocuri de cornişă la etajul inferior şi superior	89	60	58,60	—	—	—	3	—	29	32
23	Blocuri friză cu arme	—	60	89	—	—	—	5	—	7	12
24	Suport de statui colosale. .	—	—	100	—	—	—	—	—	3	3
25	Statui colosale	150	—	—	—	—	—	—	3	—	3
26	Tambure eliptice de la soclul trofeului.............	280	—	—	110	—	—	2	3	—	5
27	Corpul tropaeum-ului....	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2

V. ORNAMENTICA

A. ELEMENTELE DECORATIVE

Elementele decorative merită o atenţie deosebită. Materialul comparativ nu este însă îndestulător pentru un studiu definitiv.

În schema generală decorativă sînt vizibile și insistente o serie de ornamente. Examinarea lor interesează pe de o parte pentru cunoașterea lor ca atare, iar pe de alta sub aspectul relaţiilor cu formele similare anterioare sau contemporane epocii în care apar.

1. ORNAMENTELE DE PE FRIZA INFERIOARĂ

Deasupra celui de-al șaselea rînd de pietre cioplite ale paramentului, pe silueta edificiului se desfășoară o friză cu ornamente, care revin ritmic, de un rar efect decorativ.

De fapt, compoziţia se realizează pe o linie ondulată, în ale cărei volute se înscriu spirale terminate cu capete de lupi (fig. 135; cf. fig. 60, 61). La două

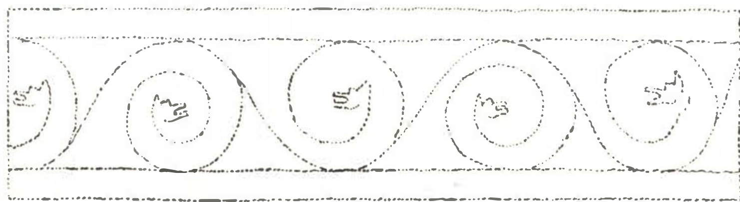

Fig. 135.—Schema ornamentală a brîului de friză inferioară.

blocuri de friză inferioară (nr. 1,28, fig. 62/1 și 62/28) apar elemente decorative care atrag atenţia prin noutatea subiectului: caliciul din frunze de acant cu o floare

în formă de rozetă cu peţiol lung (fig. 136) şi un cantaros cu două păsări, care par a fi porumbei (fig. 137). Examinînd modul de compoziţie a caliciului este imposibil să nu se admită că piesa cu acest motiv central indică naşterea vrejului

Fig. 136. — Caliciul din care ia naştere vrejul de acant cu desfăşurare bilaterală.

de acant, care se va desfăşura pe întregul brîu de friză inferioară (cf. fig. 62/1, pl. VII). Cît priveşte cantaros-ul, este cît se poate de vizibil că în el se termină desfăşurarea bisimetrică pe cîte jumătate de cerc a vrejului de acant (cf. fig. 62/28 şi pl. VIII). De altfel, caliciul sau cupa îşi găseşte o replică pe platoşa trofeului (cf. fig. 157); un motiv plecînd de la aceeaşi idee se observă şi pe metopa XXXII (cf. fig. 151). Nu sînt lipsite de interes nici reprezentările asemănătoare de pe platoşa lui Traian (cf. fig. 341, 342).

Ornamentul frizei inferioare are un caracter stereotipic.

Compoziţia constă din ondularea unui acant care oferă, la capătul spiralei vrejului, un cap de lup sau cîine de mare, de o expresie îndrăzneaţă,

Fig. 137. — Cantaros-ul în care se termină vrejul de acant după ce s-a desfăşurat bilateral.

dar de o execuţie austeră. Grigore Tocilescu observă: « capetele acestor animale <sînt> puse în acele locuri ale întorsăturii vrejului, unde, după ornamentica obișnuită, am aștepta să vedem o· floare sau o rozetă » [1]. Aspectul frunzei de acant, nervurile cu totul plate și gingașe corespund, după A. Furtwängler [2], cu tipurile dominante în epoca lui Augustus. Autorul constată totuși că execuţia este aici mai seacă și mai dură ca la lucrările în marmură din orașele

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 36.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 488.

romane; chiar și modul de execuție al părții de dedesubt a frunzei arată același principiu ca și la monumentele augustiene. De fapt acest motiv ornamental este cunoscut la monumentele grecești[1]. Ara Pacis din timpul lui Au-

Fig. 138.—Element decorativ de la Ara Pacis, după Eugen Petersen.

gustus stă sub influența elenistică (fig. 138). Sub Traian motivul acantului cunoaște o epocă de înflorire. Îl găsim în Forum Traianum, dar de o execuție mai puțin austeră, ușor carnală (fig. 139). Același motiv decorativ se întîlnește încă

Fig. 139. — Element decorativ din Forum Traianum, după Fr. Studniczka.

Fig. 140. — Diademă din Koli-Oba, după Fr. Studniczka.

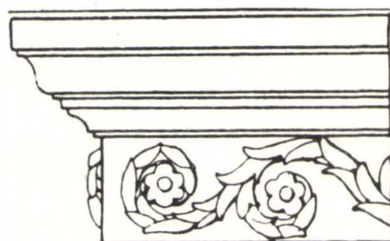

Fig. 141. — Element decorativ de la Mausoleul de la Adamklissi.

Fig. 142. — Detaliu de pe Arcul lui Titus, după Fr. Studniczka.

Fig. 143. — Element decorativ de la Teatrul din Aizanoi, după Fr. Studniczka.

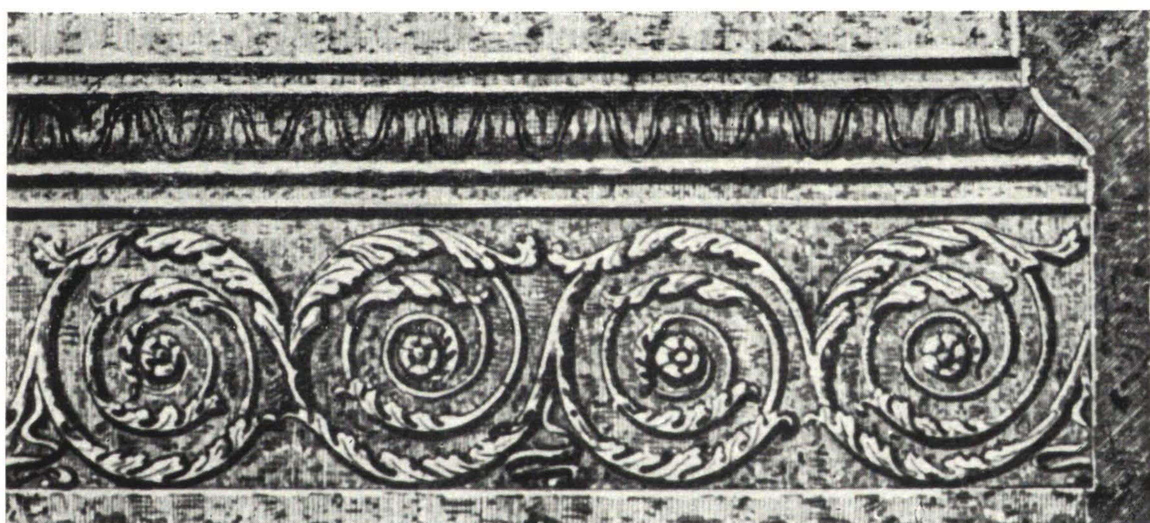

Fig. 144. — Elementul decorativ al unui peristil, provenind de la Casa dei Vetti, Pompei, după Fr. Studniczka.

Fig. 145. — Bloc de friză inferioară cu cantaros şi două păsărele (nr. 62/28) de la Tropaeum Traiani.

în epoca lui Domitian la Pompei, dar nu găsește nicăieri o realizare atît de perfectă ca pe friza monumentului dobrogean. Linia severă care urmărește conturul detaliilor, într-o mlădiere frumoasă, dă impresia unui echilibru senin și optimist.

În ceea ce privește acei lupi sau cîini de mare, dragonii, Fr. Studniczka le găsește analogii pe o diademă descoperită la Koli-Oba [1] (fig. 140). Acest motiv ornamental a fost introdus, după A. Furtwängler, în legătură cu Marte, zeul războiului. Motivul acantului apare la Mausoleu (fig. 141), pe arcul lui Titus (fig. 142), la teatrul din Aizanoi (fig. 143) și pe un peristil de la Casa dei Vetti, Pompei (fig. 144).

Păsările de pe această friză, redate vioi, reprezintă și ele un motiv decorativ interesant. Pe lîngă cele așezate pe cîte o frunzuliță, pe unul din blocuri se observă două păsărele care parcă ciugulesc din torţile vasului decorativ în care pătrund două frunze de acant. Vasul, prin forma sa, amintește un model elenistic. Gr. Tocilescu a remarcat existenţa frizei cu motivul vasului din care ciugulesc păsările (fig. 145; cf. fig. 72, 137 şi pl. VII, poz. 28).

Este vorba de motivul foarte răspîndit al pomului vieţii.

Motivele ornamentale enumerate de pe friza de jos sînt încadrate de cîte un chenar format din olive separate prin două lenticule. Chenarul de pe această friză se repetă și pe cea superioară, fiind astfel un element decorativ de corelaţie. Motivul olivei între două lenticule tratat identic apare ca decor la o minunată casă din Pompei [2]. Acest motiv este vechi și a fost redat identic prin pictură pe un vas din Nadra, încă din sec. al III-lea î.e.n. [3].

2. ORNAMENTELE DE PE FRIZA SUPERIOARĂ

Friza superioară, realizată din arhitrave, după cum observă Gr. Tocilescu [4], încinge monumentul deasupra coroanei de metope. Ea este considerată de o execuţie excepţională [5]. Motivele ornamentale care o decorează constau din « spirale împletite ca niște funii — socotite de Gr. Tocilescu de tradiţie dalmatică — și niște palmete alternativ opuse, ornament adaptat distanţei dintre axele pilaștrilor » [6]. Compoziţia a avut în vedere înălţimea la care era așezată friza, motivul ornamental al frizei superioare fiind mai mare decît al celei inferioare. Ca și la friza de jos, ornamentul este încadrat de către un rînd de olive și lenticule, care se transformă în mosorașe (cf. fig. 162). Această funie sau brîu răsucit are multe analogii. Ea apare la un altar din Pergamon [7]; asociată cu palmeta există în forme variate

[1] Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 80.

[2] *Nuovi scavi di Pompei. Casa dei Vetti*, în *Napoli Scavi*, 1895, pl. II.

[3] Antonino Di Vita, *Un nuovo vaso dalla necropoli Alessandrina di Nadra*, în *Bolletino d'arte*, Roma, anul XLI, seria IV, MCMLVI, nr. II.

[4] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 38.

[5] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 488.

[6] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 38.

[7] Fr. Studniczka, *op. cit.*, p. 75.

la Pompei (fig. 146), pe friza termelor lui Agrippa (fig. 147), pe o friză din Forum Traianum (fig. 148), Ara Pacis (fig. 149), ca și în altă parte (fig. 150), sau pe o stelă funerară de la Mainz etc.

Palmetele sînt realizate în două maniere: prima constă în modelarea frunzei printr-o tăietură oblică, cea de-a doua prin modelarea frunzei într-un relief ondulat. Adesea o nervură incizată la mijlocul palmetei o împarte în două. Frunzele palme-

Fig. 146. — Detaliu de la Casa dei gladiatori, după Fr. Studniczka.

telor, tăiate și ele clar și adînc, corespund — după A. Furtwängler — gustului epocii elenistice « tîrzii ». După acest autor, întregul ornament este original și bine ales.

În ceea ce privește motivul olivelor, el reprezintă o veche formă clasică. Se găsește la Euchtheion, în forul lui Traian, la Pantheon, în general dominînd variantele elenistico-italiene [1].

Referindu-se la ceea ce se observă la monumentul de la Adamklissi, Fr. Studniczka afirmă că aici « intervin linii netede, mai întîi din nesiguranță tehnică, iar apoi ca un caracter al decorației plate a Tropaionului ». Palmetele executate în prima manieră de care am amintit se observă la un sarcofag provenit de la Adamklissi, la sarcofagul cu « simboluri » din Constanța, din sec. I—II e.n. (cf. fig. 160) [2], ca şi la cel provenit de la Romula descoperit în 1952 de prof. D. Tudor, conservat la Muzeul din Caracal [3] (cf. fig. 161). Gr. Florescu a descris un sarcofag

[1] Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 75.

[2] C. Brătescu, *Sarcofagul cu simboluri*, în *Analele Dobrogei*, an. XII (1931), fasc. 1—12, p. 210—244; I. Popescu-Spineni, *Dreptul roman și sarcofagul din Constanța*, în *Revista clasică*, VII (t. III), nr. 3—4, 1931.

[3] D. Tudor, *Colonia Romula într-o nouă inscripție*, în *Revista Universității « Al. I. Cuza » și a Institutului politehnic din Iași*, t. I (1954), fasc. 1—2, p. 93—311; idem, *Oltenia romană*, București, 1958, p. 324—326, fig. 84, 85.

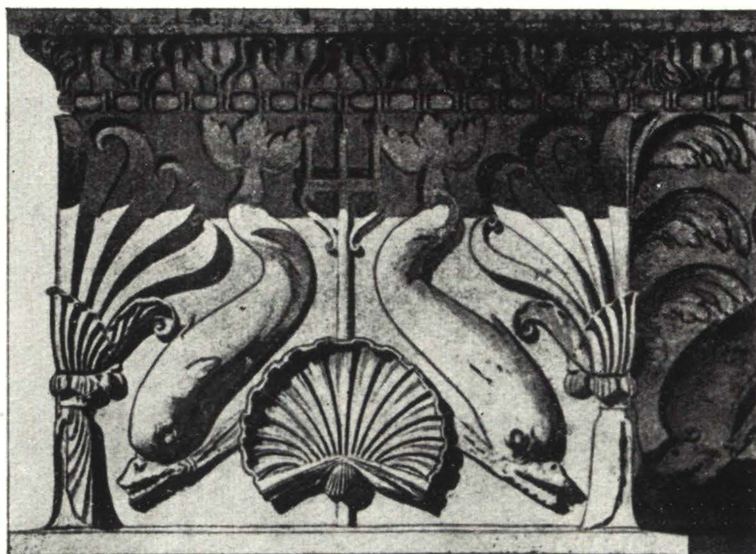

Fig. 147. — Fragment de pe friza de la termele Agrippa, după Fr. Studniczka.

Fig. 148. — Detaliu de friză din Forum Traianum.

care prezintă un ornament în palmetă, asemănător cu cel de care vorbim, datat, după carnozitatea frunzelor şi simplitatea clară a desenului, în secolul al II-lea [1], la începutul căruia a fost construit monumentul.

Fig. 149. — Motivul palmetei pe o ţiglă italică, după Fr. Studniczka.

Fig. 150. — Detaliu de pe un sarcofag din Pergamon, după Fr. Studniczka.

3. ORNAMENTAREA METOPELOR

În general, în afară de scenele sculptate, metopele au puţine elemente decorative, care apar rar. Ele nu au nici un fel de semnificaţie specială. Ar fi de remarcat însă caliciul sau cupa cu vultur, care apare pe platoşa lui Traian de pe metopa nr. XXXII (fig. 151). Un motiv similar, cu doi vulturi, se observă pe platoşa lui Traian în reprezentarea din Glyptoteca de la Ny-Carlsberg (cf. fig. 341). Caliciul mai apare pe un bloc de friză inferioară (cf. fig. 136) şi pe platoşa trofeului (cf. fig. 157). Exotismul arborilor, mai ales al tulpinii, indică meșteri din zona mediteraneană.

Fig. 151. — Cupa cu vultur de pe metopa XXXII.

[1] Gr. Florescu, *Descoperiri arheologice în Constanţa şi monumente antice inedite din muzeul reg. al Dobrogei*, in *Analele Dobrogei*, an. XV (1934), p. 116—128.

4. ORNAMENTELE DE PE PILAŞTRI

Destul de interesante sînt motivele care decorează pilaștri. Unii din ei prezintă simple caneluri; la alţii apare un motiv ornamental în vrejuri, de un efect decorativ deosebit de atrăgător.

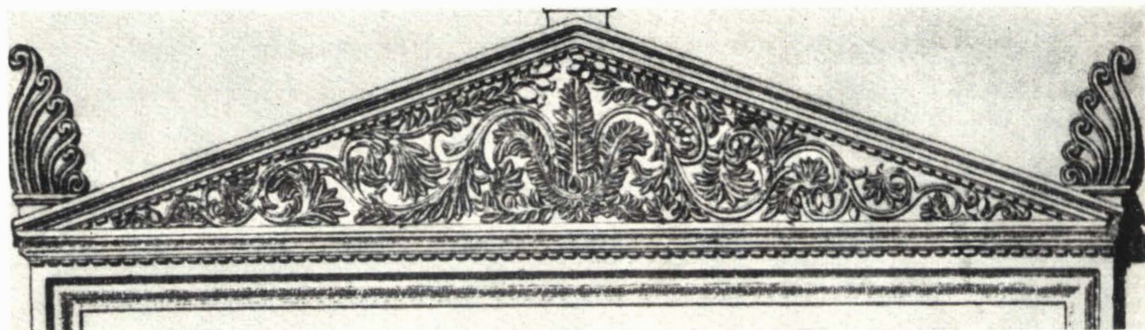

Fig. 152. — Detalii de la mormîntul judecătorului din Ierusalim, după Fr. Studniczka.

Fig. 153. — Detalii de la templul Dianei sau Nimphaeum din Nîmes, după Fr. Studniczka.

Fig. 154. — Detalii de la un sarcofag iudaic, după Fr. Studniczka.

Fig. 155. — Detalii de la un arc din Palmyra, după Fr. Studniczka.

Franz Studniczka consideră totuși că motivul ornamental folosit este barbarizat [1]. Acest autor face însă referinţe la o serie de monumente unde apar ornamente asemănătoare, la un detaliu de pe mormîntul judecătorului din Ierusalim (fig. 152), la Templul Dianei sau Nymphaeum din Nîmes (fig. 153), la un detaliu de pe un mormînt iudaic (fig. 154), la arcul din Palmyra (fig. 155).

[1] Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 116.

A. Furtwängler observă că atît vrejurile, cît și palmetele sînt executate cu multă iscusinţă. După același autor, frunzele au totdeauna o incizie în mijloc. El a mai observat că la doi pilaştri vrejurile se termină cu cîte un mac [1].

Indiferent de modelele care au stat la baza proiectării feţei decorative a pilaştrilor, supleţea vrejurilor și maniera în care sînt executate fac din ele piese cu caracter decorativ, cu un rol precis în ansamblul general. Motivul vrejului este redat cu dezinvoltură. La capătul de jos al desfășurării, el se termină printr-un gen de palmetă dublă pentru fiecare rînd, iar sus este mărginit de un șir de olive. Deasupra lui se dezvoltă o palmetă centrală, care mărește imaginea celei de jos, îmbogăţind-o cu o nervură centrală incizată, terminată în două spirale, cu desfășurare exterioară; palmeta centrală este încadrată de două jumătăţi de palmete marginale, a căror nervură simplă se proiectează în exterior.

Parte din pilaștri prezintă spre capăt o ornamentaţie de olive și denticule. În general, linia olivelor formează un element de corelaţie uşor vizibil cu decoraţia frizei inferioare și a celei superioare.

5. ORNAMENTAREA CORNIŞEI

Motivul torsadei este reluat și la cornișă. Proiectîndu-se de jur-împrejur, deasupra frizei de sus, cornișa pare aidoma unei coroane împletite, care închide pentru corpul cilindric lanţul ornamentelor.

Din loc în loc, pe cornișă, în faţa parapetului, se afla cîte un leu, prin gura căruia se scurgea apa de pe acoperiș. Leii erau sculptaţi stereotip, cu mult gust. Silueta lor exprimă vioiciune și forţă.

Ansamblul cornișă-brîu de parapet crenelat-lei dă o notă cu totul aparte părţii superioare a cilindrului edificiului.

6. ORNAMENTAREA BRÎULUI DE PARAPET CRENELAT

Deasupra cornișei, brîul de parapet crenelat formează un cadru măreţ, care încheie corpul cilindric și servește totodată ca element de legătură cu acoperișul, pe care-l protejează. Piesele de parapet, realizate din blocuri ornamentale, deschid o problemă decorativă nouă, valabilă în sine ca și în raport cu ornamentele basoreliefurilor cu prizonieri, pe care le încadrează.

Motivele ornamentale care apar cu regularitate pe fiecare bloc de parapet sînt: canelura dreaptă, cercul, pătratul și rozeta octogonală. Dacă centrul este ocupat totdeauna de cerc, pătrat sau rozetă încadrată de caneluri, extremităţile sînt

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 488.

rezervate unor fragmente de aceleași forme, de cele mai multe ori neegale între ele. Aceasta naște problema racordărilor cu formele similare de pe basoreliefurile cu prizonieri.

Brîul de parapet crenelat, așezat la mare înălţime de jur împrejurul monumentelor, dă impresia unui gard ornamentat. Alternarea simetrică a ornamentelor de pe piesele de parapet, în asociere cu cele de pe creneluri, impresionează plăcut ochiul. Variaţia dimensiunilor pieselor componente ale brîului de parapet crenelat

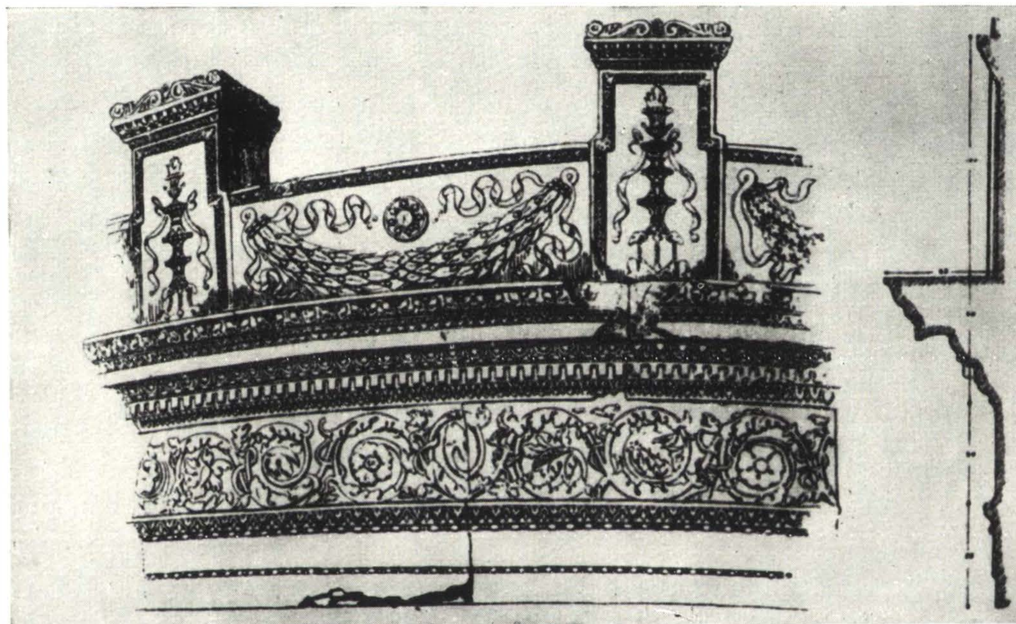

Fig. 156. — Detaliu de la un monument funerar din Falerii, după Fr. Studniczka.

rămîne o surpriză în studiul de detaliu; nu poate fi vorba însă de disimetrii intenţionate de dragul racordărilor. Blocurile de piatră au impus folosirea lor ca atare. Decorarea elementelor de parapet are unele analogii (fig. 156).

7. ORNAMENTAREA ELEMENTELOR DE LA SUPRASTRUCTURĂ

O deosebită atenţie merită pilaştrii de colţ de la primul şi al doilea registru hexagonal, prezentînd caneluri şi un brîu de olive cu lenticule la baza capitelului — element important de corelaţie decorativă — şi cu frunze deasupra care parcă se zbat ca văpaia unei flăcări. Mai trebuie remarcată arcada care porneşte din pilastru la al doilea registru.

Sculpturile. Neașteptat de masive sînt cele cîteva sculpturi între care măreţul trofeu, precum și o grupă de învinși așezaţi în jurul lui. Pe corpul tropaeum-ului sînt redate, în maniere obișnuite, o serie de elemente decorative.

Amintim cupa de acant, un motiv caracteristic pe platoșa ofiţerilor romani[1]. Detaliile acestui motiv decorativ (fig. 157) sînt izbitor de asemănătoare cu ale caliciului de pe blocul de friză inferioară (cf. fig. 137), devenind astfel un

Fig. 157. — Caliciu din frunze de acant, care decorează platoșa trofeului (cf. fig. 122), prezentînd analogii cu fig. 137, 341, 342.

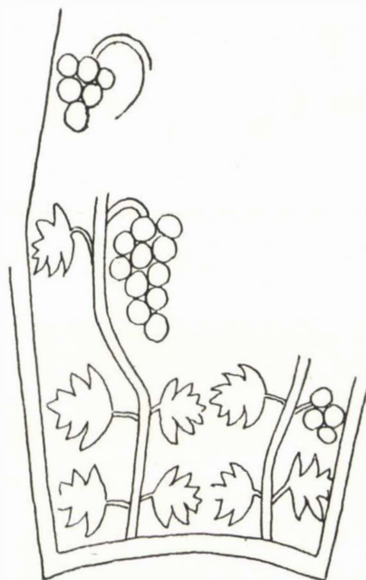

Fig. 158. — Vița de vie, element decorativ de pe trofeu (cf. fig. 127). Detaliu.

element de corelaţie între registrele infrastructurii şi suprastructurii. Unele detalii arată că ambele motive decorative au ieşit din mîna aceluiaşi artist proiectant. Acest element decorativ se observă la o statuie a lui Traian de pe Arcul lui Constantin (cf. fig. 342), la una al lui Iulius Caesar (cf. fig. 343) și diferă de ceea ce apare pe trofeul ridicat de Constantin după refacerea cetăţii Tropaeum Traiani de la Adamklissi, care a avut loc în sec. IV (cf. fig. 344) etc. Remarcăm de asemenea prezenţa motivului viţa de vie pe un bloc desprins din trofeu (cf. fig. 158, *127*, *129*). Platoșa, după Fr. Studniczka, este identică în Forum Traianum, pe mausoleul de la Adamklissi, ca și pe Tropaeum[2].

Ca element decorativ și de corelaţie, la tropaeum găsim călăreţul, care redă aidoma figura călăreţului de pe metopa nr. I.

[1] Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 104.
[2] *Ibidem.*

Sculpturile reprezentînd pe « barbari » sînt extrem de mutilate. Nici una din ele nu are cap. Piciorul — atribuit cu probabilitate de Gr. Tocilescu uneia dintre figuri — pe care s-ar fi putut vedea o « încălţăminte cu nojiţe » [1] nu se mai găsește. Masivitatea celor trei sculpturi este în raport de 1/2 faţă de mărimea trofeului. Îmbrăcămintea statuii care stă în picioare constă dintr-o cămașă, care în partea care acoperă trupul prezintă creţuri, iar la poale se disting despicături; în dreptul taliei se vede, parcă, cingătoarea ce leagă cioarecii, ale căror creţuri sînt vizibile. La celelalte două figuri îmbrăcămintea diferă (cf. p. 563).

Sensul decorativ al acestor statui trebuie considerat în ansamblul construcţiei hexagonale.

8. TIPUL MEDUZEI

Este evident rolul decorativ al meduzelor de pe corpul tropaeum-ului. Ele sînt lucrate cu o siguranţă plină de dezinvoltură. Ochiul este redat cu măiestrie,

Fig. 159. — Detaliu de la un sarcofag provenit de la Adamklissi, cu un cap de meduză.

prin intervenţii simple și precise, nasul de asemenea. Meduzele sînt decorate. Unele din aceste ornamente — cosiţele — amintesc de funia frizei superioare sau a cornișei. În fond, meduzele sînt ornate în maniera secolului al II-lea e.n.

Dacă ne raportăm la sarcofagul adăpostit în București (fig. 159), sau la cele de la Constanţa (fig. 160), de la Romula (fig. 161) etc., observăm că legătura de sub bărbie a meduzei aparţine unei forme apropiate (cf. fig. 130).

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 112, 119.

Fig. 160. — Sarcofagul cu simboluri de la Constanța, la care se vede tipul meduzei.

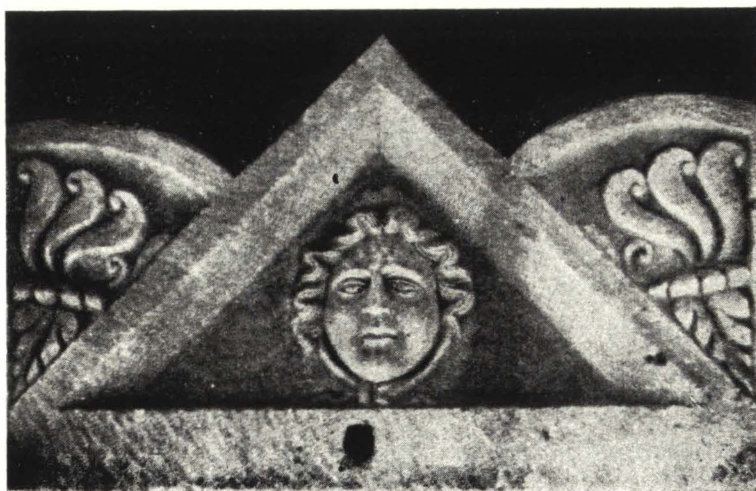

Fig. 161. — Frontonul sarcofagului cu meduză al lui Iulianus de la Romula de la începutul sec. al III-lea, conservat la Muzeul din Caracal.

PROBLEMA ELEMENTELOR DECORATIVE

Nu putem încheia acest capitol, fără să facem unele consideraţii privind problema elementelor decorative. Dacă examinăm minuţios friza inferioară, ne dăm seama că suportul acantului și al capetelor de lupi colţaţi îl constituie o suprafaţă rotunjită ușor. Aceasta indică un rafinament sculptural. El se resimte și la redarea siluetelor feminine (metopele XLIX (inv. 48) și L (inv. 49)), ca și în alte împrejurări. Aici apare însă mult mai evident. În tratarea motivului ornamental de pe friza de jos, există în general o unitate perfectă. După cum am arătat mai sus şi în cazul blocurilor de friză inferioară au lucrat mai multe echipe. Deşi desenul după care se executa decoraţia era acelaşi, în funcţie de aceste echipe, realizarea apare variată.

Cum se desfășoară desenul metopelor. În raport cu blocul de piatră, nu există o desfăşurare pe lăţime bine căutată a desenului. Aceasta ne-a făcut să deducem că proiectarea scenelor n-a atras după sine o dispoziţie a blocurilor pentru a corespunde tratării în funcţie de simplitatea sau complexitatea lor. Piesele au fost sculptate pe măsură ce erau livrate. Aşa se explică de ce unele scene sînt îngrămădite (metopele XXIII, XLIV), iar altele prezintă spaţii nejustificate (metopele XLIII, XLVIII).

Valoarea artistică a sculpturilor. Fără să fi analizat cu atenţie tot materialul decorativ, numeroși autori s-au grăbit să formuleze păreri cu privire la lipsa valorii artistice a materialului sculptat. Ceea ce este cu totul eronat.

Pentru a ne da seama de calitatea reală a sculpturilor, va trebui să ne ocupăm de proiectul general și de realizările sculpturale în special.

Roberto Paribeni, cu aproximativ 35 de ani în urmă, a făcut o formulare cu totul justă privind monumentul în întregime [1]: « Concepţia, desenul întregului, linia, proporţia corpului arată mintea idealizatoare a unui arhitect valoros... ». Într-adevăr, sub aspect decorativ chiar, unitatea întregului este în afară de orice îndoială. Racordările și corelaţiile dintre elementele ornamentale, care revin stereotip, aproape ca un refren al aceluiași cîntec, le-am arătat într-un capitol aparte. Nu mai vorbesc de unitatea de construcţie.

Dar punctul asupra căruia autorii nu au căzut de acord este calitatea sculpturilor.

Sculpturile de calitate nu sînt rare în complexul ornamental. Ele au fost însă neglijate. Le vom enumera rînd pe rînd. Soclul, cu torul său detașabil, constituie un element de proporţii bine studiate. Pietrele de parament — în număr de cîteva sute — lucrate cu o precizie desăvîrșită, sînt tot atîtea exemple de lucru bine executat. Friza inferioară are un desen relativ fin, deşi nu este o noutate prin motivul decorativ. Pilaştrii canelaţi sau cu ornamente în vrej cu desen absolut

[1] Roberto Paribeni, *Optimus Princeps*, I, p. 326.

regulat, cum a remarcat şi C. W. Wutzer la 1860 sînt piese demne de admirat. Friza superioară, la rîndul ei, cu un ornament stereotip, impune prin regularitatea execuţiei și tratarea motivului funiei și palmetei. Piesele de parapet își îndeplinesc rostul lor decorativ, fără să supere ochiul de la înălţimea la care erau puse. Pilaștrii de la construcţia hexagonală sînt și ei decoraţi cu grijă. De asemenea, trofeul din vîrful construcţiei hexagonale este bine studiat. Nu putem să nu amintim cornișa uniform și bine executată la fiecare bloc în parte. Piesele cu sens decorativ — frizele și pilaștrii — au și un element comun, de corelaţie, care trădează concepţia artistică a proiectantului: salba de olive și lenticule. Silvio Ferri a enumerat șapte elemente decorative care se repetă [1]. El a stăruit și asupra unităţii decorative. « Cît privește unitatea de stil, cred că ea se poate susţine; vor constitui drept bază părţile decorative, care se extind ca atare la toate registrele monumentului » [2].

Care sînt sculpturile grosolane, lipsite de orice calitate artistică? Autorii anteriori, spre deosebire de Ferri, nu le-au deosebit în mod special și au vorbit adesea despre sculpturi în general. Astfel, Roberto Paribeni face unele consideraţii privitoare la toate categoriile de sculptură de pe monument, ceea ce este cu totul nejustificat: «. . . orice s-ar spune, execuţia sculpturilor și a părţilor ornamentate este mai mult decît grosolană și puerilă. Este o stranie și singulară grosolănie și puerilitate, care trădează nu numai o completă lipsă de experienţă, dar absenţa elementelor variabile arată neputinţa de a se ridica spre ceva mai bun » [3]. În continuare, Paribeni pune în opoziţie reliefurile de la monument, pe care le găsește fără sens artistic, cu reliefurile romane: « La reliefurile de la Roma spre exemplu, dintre care atîtea reamintesc monumentul nostru, nu lipsesc figuri tot atît de grosolane și ridicole, însă se simte că va apare ceva, că acea artă nu va fi sterilă și că va avea o urmare » [4].

Consideraţia de mai sus a lui Paribeni nu este întemeiată. Care au fost sculpturile care l-au făcut să fie atît de aspru? Nu putem ști cu precizie, desigur însă se referă la reliefurile cu scene, adică la metope și chiar la creneluri. Să fie oare sculpturile, absolut toate, atît de grosolane?

Metopele sînt blocuri dreptunghiulare tăiate cu o desăvîrșită precizie. Profilul lor este totdeauna exact, iar perspectiva în compoziţie adeseori perfectă. Figurile sînt redate de multe ori cu stîngăcie, nepricepere, dar nu sînt puerile. La creneluri, blocurile sînt de asemenea tăiate corect, iar profilul lor — mult mai bogat — este uniform. În cazuri rare se observă la aripi eforturi stîngace în încercarea de a se sublinia linia curbă pe care sînt plasate. Figurile umane, ca și arborii, deși sub o perspectivă destul de bună deseori, sînt redate cu destulă

[1] Silvio Ferri, *Nuovi documenti relativi al trofeo di Traiano nella Moesia inferiore*, p. 4.
[2] *Ibidem*.
[3] Roberto Paribeni, *Optimus Princeps*, p. 326, 327.
[4] *Ibidem*, p. 327.

stîngăcie. Cu alte cuvinte, chiar la același bloc de piatră există o deosebire netă între ceea ce formează lucrul unui pietrar și ceea ce revine pietrarului sculptor: în timp ce primul este realizat perfect, cel de-al doilea prezintă stîngăcii permanente. Concluzia care s-ar putea trage din această situaţie — ce n-a fost remarcată de cercetătorii anteriori — ar fi următoarea: cioplitul pietrelor a fost lăsat pe seama unor pietrari, care — deși nu erau exersaţi în sculptura în relief — au trebuit să execute totuși și sculpturile. Desenul, prin varietatea și frumuseţea compoziţiilor, era al unui mare proiectant.

Au existat însă și lucrători în piatră calificaţi. Lor li se datoresc o serie întreagă de părţi decorate, în primul rînd frizele, trofeul, cornișa etc. Chiar o serie de basoreliefuri trădează oarecum mîna unor asemenea lucrători calificaţi.

Raportul între piesele lucrate artistic și cele sculptate stîngaci. În vederea perspectivă a monumentului, spaţiul deţinut de sculpturile stîngace, reprezentate de cele 54 metope și 26 creneluri, este cu totul nesemnificativ, ca să nu mai vorbim de raportul numeric între aceste 80 piese și cele executate cu măiestrie, după cum am amintit: 85 blocuri de soclu, 510 blocuri de parament, 54 blocuri pentru friza inferioară şi tot atîtea pentru cea superioară, 54 pilaştri, 84 blocuri de cornişă, 52 piese de parapet...

Dar lăsînd la o parte raportul numeric, trebuie să reamintim că metopele și crenelurile, fiind așezate la înălţime, aspectul grosolan al sculpturilor se pierde — fapt remarcat de Gr. Florescu — ceea ce desigur s-a avut în vedere la executarea lor.

Analiza pe care am făcut-o ne arată în mod convingător că elementele decorative, cu valoare artistică în sine, au fost considerate cu totul superficial și pînă acum am avut o imagine greșită a raportului real între sculpturile cu calităţi artistice și cele cu aspect grosolan. Am văzut că în ansamblul decorativ acestea din urmă apar net dominate de cele executate cu măiestrie. În consecinţă, un alt tablou al monumentului trebuie să-și facă loc în mintea noastră.

Monumentul de la Adamklissi trebuie studiat sub o perspectivă ştiinţifică realistă. Părţile cu rost decorativ atrag atenţia în mod deosebit: soclul, friza cu acant de o sobrietate austeră, pilaştrii, friza cu decor de funie terminat în palmetă, cornişa, brîul de parapet crenelat cu leii de podoabă în faţă, tropaeum-ul bogat împodobit.

Mai există o altă problemă care a ridicat de multă vreme obiecţii destul de contradictorii. Este vorba de problema elementelor decorative. Ce reprezintă oare motivele ornamentale de pe frize, metope sau tropaeum? Sînt ele pe linia unei arte dirijată de metropolă sau reprezintă forme sau dezvoltări locale? Este în afară de orice îndoială că întreaga decoraţie a monumentului de la Adamklissi nu este străină de formele decorative din epoca lui Traian. Elementele de artă de pe acest trofeu au însă un caracter individualizat, ceea ce face ca în ansamblul său, decoraţia monumentului să aibe un aspect deosebit de ceea ce cunoaştem.

Trebuie să subliniem că la monument — desenat în ansamblu şi în cele mai mici detalii de mîna unui mare arhitect — au lucrat meşteri cu pregătire şi origine variată. Am amintit mai sus că la decorarea blocurilor de parapet în special, cît şi a crenelurilor, se pot distinge două echipe de meşteri. Mai subliniem şi faptul că meşterii erau în marea lor majoritate de provenienţă sudică. Aşa se explică de ce tulpina arborelui este redată ca fiind de palmier, iar frunzele ca cele de stejar. Aceasta înseamnă că aceşti decoratori-sculptori aveau practica decorării în folosirea elementelor din vegetaţia mediteraneană, pe care le puteau reda uşor; ei însă n-au putut să nu înfăţişeze şi elementul vegetal tipic dobrogean de la Adamklissi, care a fost şi este şi acum reprezentat prin stejar (cf. reprezentarea stejarului cu tulpină de palmier la crenelurile nr. IV, VIII etc.).

În orice caz, problema decorării este foarte complicată şi abia după publicarea integrală a materialului despre monumentul de la Adamklissi, aşa cum am făcut-o noi, vor putea fi întreprinse vaste studii comparative privind dezvoltarea artei decorative în imperiul roman în epoca lui Traian. Încă de pe acum studiile în această direcţie demonstrează că modul de redare al frunzei pe tropaeum este tipic pentru epoca lui Traian; acest mod nu se cunoaşte la palatul de la Spalato, după cum au arătat J. Toynbee şi J. W. Perkins [1]. Iar Gilbert Charles Picard în monumentala sa lucrare despre trofeele romane remarcă confuzia ce domneşte în ornamentarea arhitravei şi a frizei, a coronamentului crenelat etc., dar faptul este explicat prin spiritul de îndepărtare de arta oficială, care se observă la monumentele funerare [2]. Antonio Frova vede în libertatea de redare a scenelor un nou spirit, care se ridică împotriva tiraniei artei clasice [3]. În excepţionala sa lucrare despre arta Romei şi a lumii romane a arătat în mod clar că la monumentul de la Adamklissi avem un fenomen specific: « L'importanza di Adamklissi, ingiustamente denigrata o polemicamente esaltata, sta nel suo valore antecipatore, nel suo consacrare ufficialmente quello « stile delle legioni », che in modo discontinuo ma schietto veniva affermando lungo il *limes*, aperto alle infiltrazioni del gusto dei Sarmati, la nuova sensibilità anticlassica, barbarica d'Europa. È il risultato di quell'arte provinciale che in Roma stessa portò all'affermazione dell'arco di Costantino ».

Dificultatea studierii comparative a elementelor decorative. Nu putem ascunde dificultatea de a studia cu folos raportul dintre elementele decorative ale monumentului cu cele de pe alte monumente din epoca lui Traian, din perioada pretraiană ori posttraiană. Materialul ilustrativ pe care l-am avut la dispoziţie, oricît ar fi fost de bogat, nu poate permite un studiu aprofundat al tehnicii de lucru,

[1] Miss J. Toynbee şi J. W. Perkins, vezi *Papers Br. Schools*, XVIII, 1950, p. 30.

[2] Gilbert Charles Picard, *Les Trophées romains*, Paris 1957, p. 400.

[3] Antonio Frova, *Recensioni*, în *Centro di studi preistorici e archeologici*, Varese, Musei civici di villa Mirabello. Extras din *Sibrium*, IV, 1958—1959, p. 162. Idem, *L'arte di Roma e del mondo romano*, Torino, U.T.E.T. 1961, p. 581.

care ar prilejui posibilităţi de analogii, chiar dacă elementul ornamental diferă ca structură de cel al nostru. Fără studii comparative, adîncite în întreaga zonă mediteraneană, această problemă nu va putea să-şi găsească dezlegarea pe deplin.

B. RACORDĂRI ȘI CORELAȚII

La marile monumente arhitectonice racordările între elementele adiacente și corelaţia unor elemente decorative cu rol de factor comun pot apărea ca o adevărată formulă. Problema racordărilor și corelaţiilor nici n-a fost pusă la monumentul de la Adamklissi, fiindcă cercetătorii din trecut n-au surprins gama înlănţuirilor succesive dintre elementele de construcţie și arhitectură, precum și dintre cele decorative. Cu alte cuvinte, ei n-au pătruns în schema arhitectonică adevărată, singura care le-ar fi dat dezlegarea problemei unităţii de construcţie.

Fig. 162. — Detaliu de ornament la friza superioară. Se observă transformarea olivelor şi lenticulelor în mosorașe.

În altă parte, am insistat asupra necesităţii și importanţei racordărilor. « Prin simpla comparaţie a elementelor de construcţie cu observarea racordărilor sau analiza structurală a materialului în general, s-ar putea determina dacă monumentul de la Adamklissi reprezintă o construcţie iniţială sau una care a suferit restaurări » [1]. Soclul atît de frumos realizat al monumentului își găsește reflexul în cornișă. Friza inferioară oferă spre margini un chenar din olive alternate prin cîte două lenticule care uneori se transformă în mosorașe (fig. 162). Același lucru se repetă întocmai și la friza superioară. Chenarul de olive și lenticule revine și pe acoperiș la pilaștrii corintici ai hexagonului, cu o lenticulă mai puţin între olive. Astfel, pe corpul cilindric al edificiului, ca și sus, la construcţia de bază

[1] Florea Bobu Florescu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, anul II (1955), nr. 3—4, p. 31.

a trofeului, își fac apariția aceleași motive, care înconjură monumentul ca două coliere de perle, iar sus împodobesc pilaștrii în care se încadrează inscripția monumentală. Pilaștrii dintre metope prezintă și ei acest motiv ornamental, corelîndu-se astfel cu ornamentul frizei superioare și identificîndu-se cu pilaștrii de la hexagon.

Masivele blocuri ale frizei superioare prezintă riguros falțuri pentru încadrarea metopelor, iar porțiunea mediană de la blocurile de friză inferioară corespund perfect lățimii pilaștrilor. Din punct de vedere constructiv, acest complex — frize, metope și pilaștri — formează un tot organic. Asamblarea tuturor acestor elemente de construcție nu s-a putut face decît inițial în diferitele faze ale ridicării monumentului. Păstrarea riguroasă a racordărilor și corelațiilor n-ar fi putut fi realizată la o refacere sau restaurare. Plecînd de la necesitatea urmăririi racordărilor și de la observația că un parapet avea la un capăt un ornament de pătrat neterminat, iar parapetul alăturat avea și el capătul cu totul neornat și prevăzut cu o gaură de scurgerea apei, ne-am pus problema formării parapetului din două bucăți între basoreliefurile sau crenelurile cu prizonieri. În cazul acesta, începutul de ornament pe un parapet și lipsa lui pe cel de-al doilea parapet erau explicabile: parapetul cu gaură pentru apă era apărat de privire de capul leului, iar parapetul cu ornament început era acoperit de corpul leului.

Trecînd apoi la asamblări, observînd pe de o parte racordările între parapete, iar pe de alta între extremitățile acestora și crenelurile cu prizonieri, am reușit să stabilim lanțul desfășurării complexului de parapete îmbinate, alternate de crenelurile cu prizonieri.

Studiul racordărilor ne-a dus la descoperirea formulei arhitectonice, rezolvîndu-se astfel problema spinoasă a formei monumentului la înălțimea brîului de parapet crenelat.

Metopele nu au elemente de racordare cu pilaștrii, dar ordinea lor am stabilit-o prin racordarea decorativă și arhitectonică a blocurilor de friză inferioară.

« Accidente » de sculptură au făcut să avem la îndemînă cîteva argumente netipice pentru ilustrarea corelațiilor între piese. Le vom enumera.

a) Execuția unei metope nereușind din cauza prezenței în cantitate mare a moluștelor din specia *Mactra fabreana*, piatra n-a rămas nefolosită: sculptorul i-a dat destinația de pilastru, decorîndu-i cantul cu vrej, fără să mai taie bucata de prisos (cf. fig. 12). Cu alte cuvinte, concomitent cu sculptarea metopelor, avea loc și decorarea pilaștrilor. Pilaștrii dintre metope, la rîndul lor, au corespondenți la construcția hexagonală deasupra acoperișului.

b) Mai avem încă un alt caz de schimbare a destinației inițiale a unui bloc de piatră. Blocul de friză cu arme D—E (fig. 115) la început a fost afectat

pentru un tambur al trofeului, căci pe partea lui din spate, în dreapta, apare clar figura ștearsă a unei meduze. Apoi, din motive necunoscute, blocul de piatră s-a folosit pentru friza cu arme.

c) În incinta monumentului există doi pilaștri al căror decor a fost executat pe cantul unor blocuri, care inițial fuseseră destinate pentru piesele de parapet nr. 14,16 (inv. teren nr. 1 și 8).

d) Blocul incomplet sculptat și zidit la nivelul și în spatele soclului, asupra căruia stăruim în alt capitol, ne determină să afirmăm că înainte de începerea construirii propriu-zise a monumentului s-au executat concomitent toate piesele de arhitectură și construcție. Bineînțeles că extremitățile de racordare au putut să fie lăsate neterminate pentru ajustări după montare, dar nu la toate piesele. Aceasta este valabil mai ales pentru creneluri.

Ideea « ajustării » în timpul montării elementelor de construcție sau arhitectură este confirmată de intervenția asupra feței superioare a blocurilor de friză, de la friza de sus. Pe fața acestor blocuri s-a așezat cornișa, formată din numeroase blocuri relativ scurte. Blocurile de cornișă, decorate stereotip cu o torsadă, aveau mici diferențe de înălțime — de altfel ca toate piesele monumentului — care nu permiteau racordarea perfectă la linie a torsadei. Torsada fiind mare ca volum, ondularea ei ar fi fost vizibilă. Din acest motiv s-a ajustat locul pe fața superioară a frizei de sus aproape pentru fiecare bloc de cornișă în parte, prin realizarea de diferite nivele, ca înălțime de ordinul milimetrilor. Intervenția în scopul ajustării se observă și pe fața frizei inferioare, în locul unde erau montați pilaștrii sau metopele.

Așadar, cîteva « accidente » și unele observații de amănunt vin să întărească ideea cu privire la execuția simultană a tuturor elementelor componente ale feței exterioare a monumentului de la Adamklissi.

După publicarea ediţiei I au mai fost observate o serie întreagă de elemente, care duc la stabilirea unor racordări între piese. Un caz foarte interesant îl prezintă parapetul nr. 18 aflat la Bucureşti. Pe spatele lui şi anume pe marginea extremităţii drepte, se observă foarte clar săparea în piatră a unui lăcaş pentru buza răsfrîntă a tubului metalic, care era pus pentru scurgerea apei în orificiul parapetului vecin din dreapta, nr. 19. Prin observarea acestui detaliu tehnic, am putut să ne dăm seama în primul rînd de justeţea alăturării acestor două piese şi în al doilea rînd, ne-am format convingerea că trebuie studiat şi exploatat orice indiciu tehnic de pe piesele monumentului.

O altă observaţie, de mare importanţă pentru cunoaşterea formei finale a monumentului, priveşte registrul frizelor. Se ştia că fiecare bloc de friză inferioară prezintă spre margine nişte falţuri, cărora le corespundeau anumite porţiuni din metope, dar nu s-a trecut la un studiu mai aprofundat, care să arate în ce măsură materialul existent permite o determinare a metopelor situate deasupra a cîte două

blocuri de friză. Studiul nostru ne-a dus la constatarea că alăturînd, prin tatonare, extremităţile a cîte două blocuri de friză inferioară, putem afla lăţimea metopelor corespunzătoare.

Studiul racordărilor și corelaţiilor ne-a dat astfel posibilitatea să înţelegem unitatea de construcţie și decorativă a măreţului tropaeum, să stabilim ordinea basoreliefurilor cu prizonieri în raportul lor cu piesele de parapet, probleme considerate pînă acum insolubile. Ca o consecinţă a acestor determinări intervine şi o nouă reconstituire a monumentului, refăcută total la înălţimea frizelor şi metopelor, precum şi a brîului de parapet crenelat, cu numeroase alte puneri la punct.

VI. RECONSTITUIREA MONUMENTULUI

Este o obligaţie profesională pentru cercetătorul de antichităţi să încerce a reda forma iniţială a monumentelor descoperite. Reuşita în asemenea tentative depinde de elementele materiale aflate *in situ* şi de materialul comparativ care îi stă la dispoziţie. Operele unice sînt reconstituite numai pe baza materialului descoperit, în funcţie desigur de puterea de reconstituire a cercetătorului, care trebuie să descopere formula arhitectonică.

Monumentul de la Adamklissi a oferit un enorm material *in situ*. Acest material purta urme arhitectonice şi decorative cu caractere precise, unele unice, ca dovadă că monumentul reprezenta în sine o creaţie şi nu o treaptă din scara de evoluţie a unui tip, decît ca aspect general. Piesele aflate rezolvau ele însele o parte din forma de reconstituire: treptele, promenoarul, soclul, două rînduri de pietre cioplite de parament. De asemenea, două mari fragmente din inscripţie se aflau chiar pe acoperişul monumentului. Problema reconstituirii propriu-zise se punea, de fapt, numai de la cel de-al doilea rînd de pietre cioplite în sus. Cu alte cuvinte, monumentul este păstrat intact, începînd de la baza treptelor pe o porţiune de 3,64 m. Ce elemente aveau la îndemînă cei care au încercat să reconstituie monumentul şi de la această linie în sus? Urmele lăsate de şirurile de pietre, vizibile şi astăzi datorită felului de nivelare a umpluturii la nivelul pietrelor de parament şi al frizelor; urmele lăsate de metope, pilaştri şi cornişă; dimensiunile pe verticală a elementelor de construcţie şi arhitectură constituiau — ca şi elementele decorative — tot atîtea temeiuri de bază de la care se putea porni.

În legătură cu restituirea imaginii iniţiale a monumentului, cercetările efectuate au arătat că materialul dispersat constituia de asemenea un temei preţios. Acest material consta din cele mai variate piese, cu însuşiri tot atît de variate: ele puteau fi racordate după elementul decorativ, ori decorativ şi arhitectonic. Aceasta arată că materialul dispersat nu trebuia subestimat pentru faptul că împrejurări vitrege îl desprinseseră din operă, ci adunat şi explorat cu atenţie. Însuşirea

de care am vorbit a materialului dispersat ar fi dat posibilitatea la 1895 — cînd starea lui de conservare era mai bună ca astăzi — să se cunoască mai bine componenţa registrelor volumelor cilindric, hexagonal etc. Buna cunoaştere a dispoziţiei pieselor pe registre ar fi asigurat o şi mai precisă determinare a poziţiei

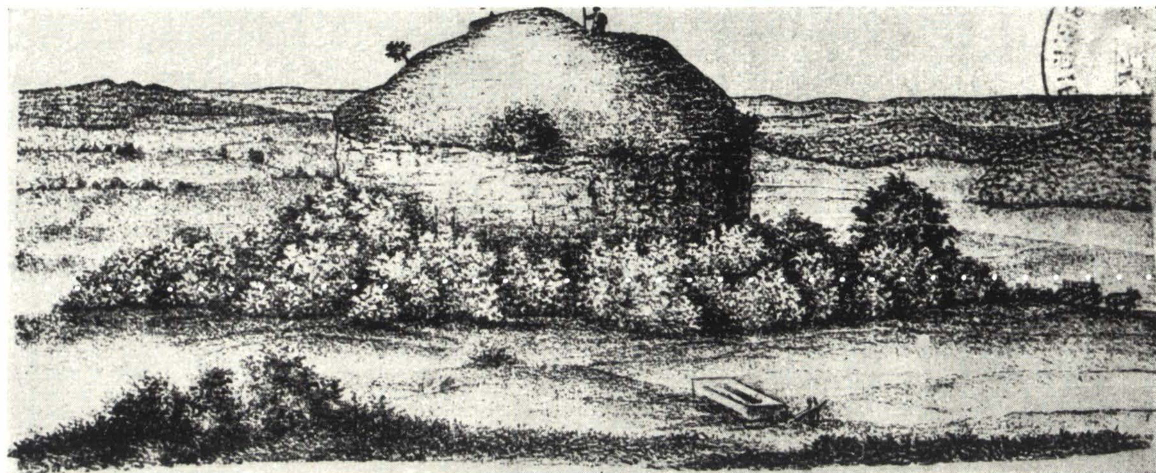

Fig. 163. — Vederea monumentului la 1867, după Karl Ferdinand Peters.

corelate a pieselor care alcătuiesc friza principală a corpului cilindric. Ceea ce am realizat noi astăzi (cf. p. 396—399 şi pl. VII, VIII, XII și XIII) ar fi putut fi efectuat în condiţii şi mai fericite la 1895.

Reconstituirea formei iniţiale a monumentului este totuşi posibilă, datorită unui număr mare de piese-cheie păstrate şi mai ales posibilităţii întreprinderii studiului cu privire la poziţia corelată a principalelor piese care compun registrele principale ale corpului cilindric în special (blocuri de friză inferioară, metope şi pilaştri, blocuri de friză superioară). De un real folos ne-a fost şi identificarea blocului de cornişă pentru registrul al doilea al volumului hexagonal etc.

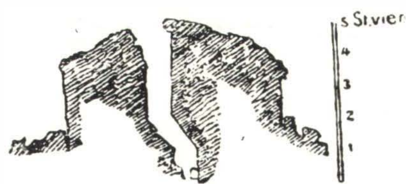

Fig. 164. — O secţiune prin monument întocmită de Karl Ferdinand Peters, după datele furnizate de colegul său de drum Weikum, publicată la 1867.

O schiţă și o secţiune prin monument la 1867. Cele dintîi înfăţişări grafice ale monumentului constau dintr-o schiţă (fig. 163) și o secţiune făcută de K. F. Peters[1] (fig. 164). În secţiune apare un canal destul de larg, care se înclină la un moment dat și care apoi ia din nou direcţia verticală. Vederea perspectivă este extrem de utilă,

[1] K. F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, p. 64.

căci ne arată, printre altele, că pe la 1860 treptele monumentului erau complet acoperite de pămînt.

Reconstituirea lui Al. I. Odobescu. Al. I. Odobescu a fost cel dintîi care, pe baza unor informaţii şi observaţii sumare, a realizat o reconstituire cuprinzînd toate categoriile de piese (fig. 165). Ea a fost publicată la 1888 [1], iar mai tîrziu este reprodusă şi de Gr. Tocilescu [2]. « Reconstituirea închipuită a monumentului

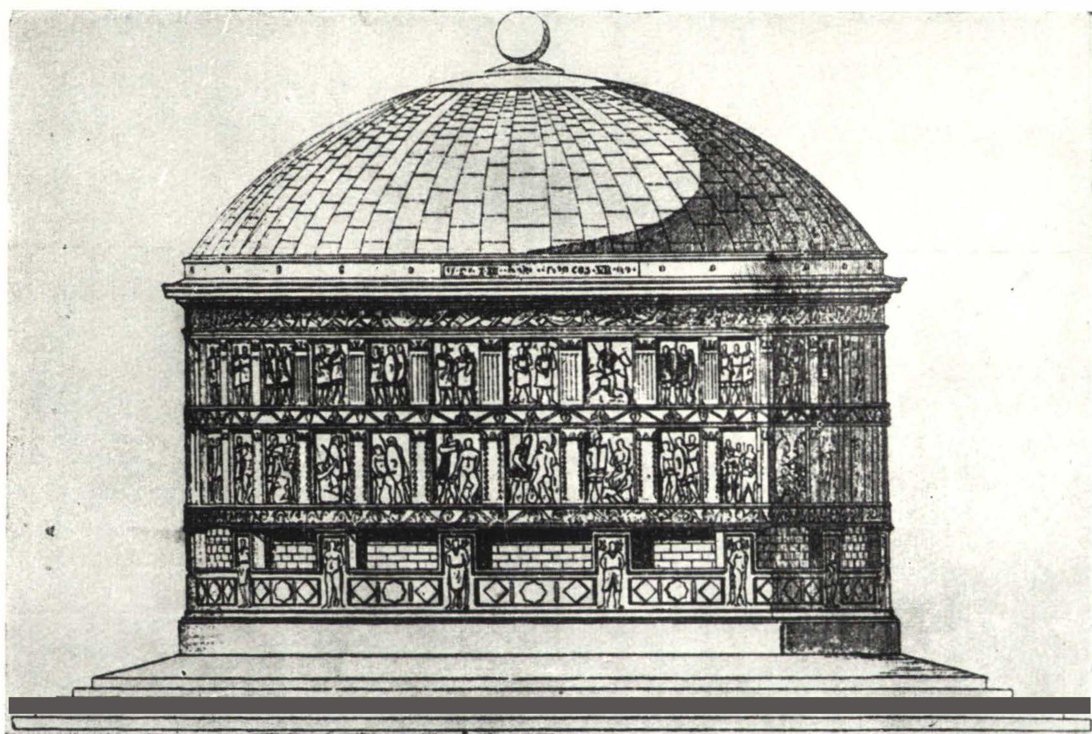

Fig. 165. — Încercarea de reconstituire a lui Al. I. Odobescu, din anul 1888.

de la Adamklissi », cum îi spunea Al. Odobescu, îşi găsea următoarea motivare: « este de bănuit că monumentul circular de la Adamklissi stă aşezat pe un postament de cîteva trepte care-l împresoară încă peste tot; apoi poate să fi fost rînduite pe suprafaţa lui circulară două sau trei frize diferite, sculptate tot cu arme, cu foi, cu păsărele şi cu capete de smei sau de lupi colţaţi, astfel cum sînt trîmbiţele dacice de pe Coloana lui Traian. Între aceste frize poate să fi fost încastrate subiecte de război [3] ». În contiuare, el propune termenul de metope « înfipte de-a rîndul în perete », despărţite prin pilaştri. El îşi pune şi

[1] Al. Odobescu, *Atheneul Romîn şi clădirile antice cu dom circular*, p. 328.

[2] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 22.

[3] Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 324.

problema existenţei unei statui în creştet: « în locul unei sfere de piatră deasupra ar fi putut fi o întreagă statuă de împărat, al cărui trunchi colosal au început acum de curînd săpătorii locului să o dezgroape din ţărînă ».

Din amănuntele de mai sus se poate uşor vedea că reconstituirea lui Al. Odobescu i-a servit lui Grigore Tocilescu şi colaboratorului său G. Niemann.

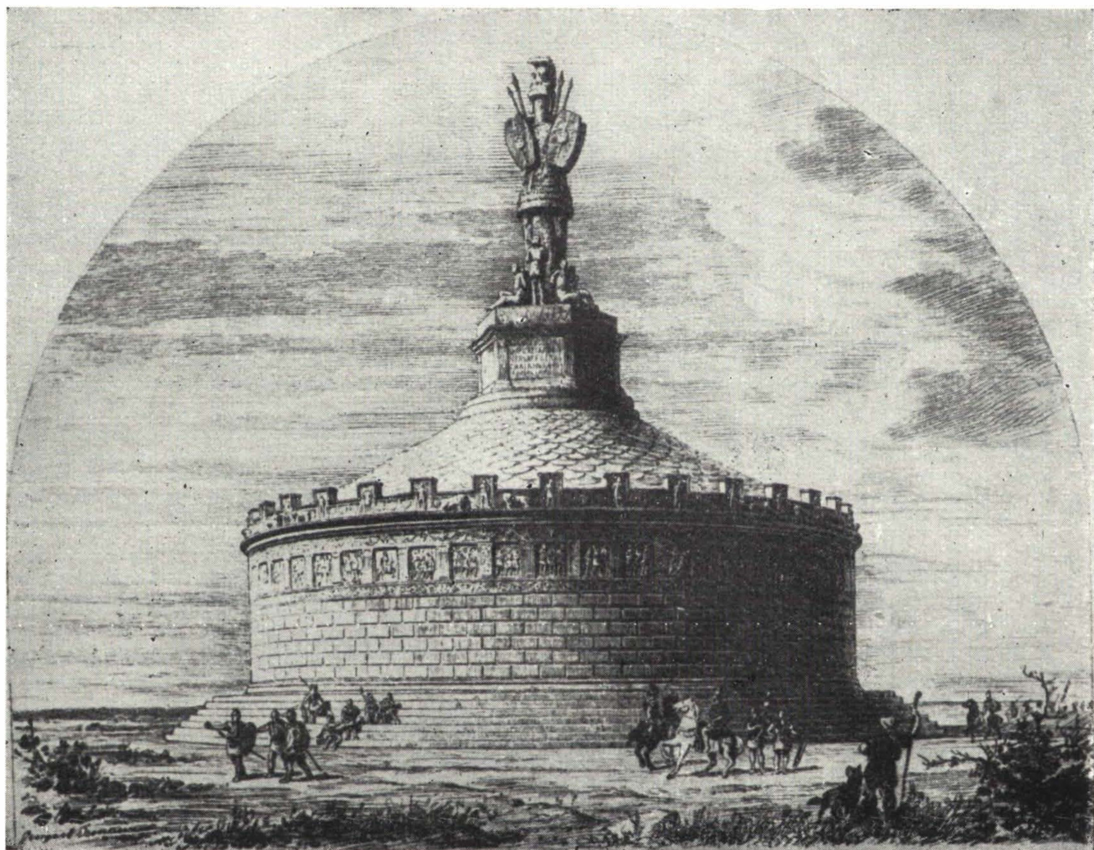

Fig. 166. — Reconstituirea făcută de G. Niemann-Gr. Tocilescu la 1895.

Reconstituirea G. Niemann-Gr. Tocilescu. Cel care a reuşit să înfăţişeze o imagine excepţională şi deosebit de atrăgătoare a monumentului a fost arhitectul vienez G. Niemann, care a lucrat în strînsă colaborare şi sub îndrumarea lui Gr. Tocilescu. Caracteristica primei sale reconstituiri (fig. 166) constă în determinarea siluetei edificiului, în care îşi găsea o asamblare fericită majoritatea pieselor arhitectonice. Reconstituirea aceasta a fost contestată numai în unele părţi de amănunt, privind construcţia hexagonală de pe acoperiş, care cuprindea inscripţia. În reconstituirea G. Niemann-Gr. Tocilescu este valabilă partea inferioară aflată *in situ*, adică pînă la nivelul marginii superioare al celui de-al doilea

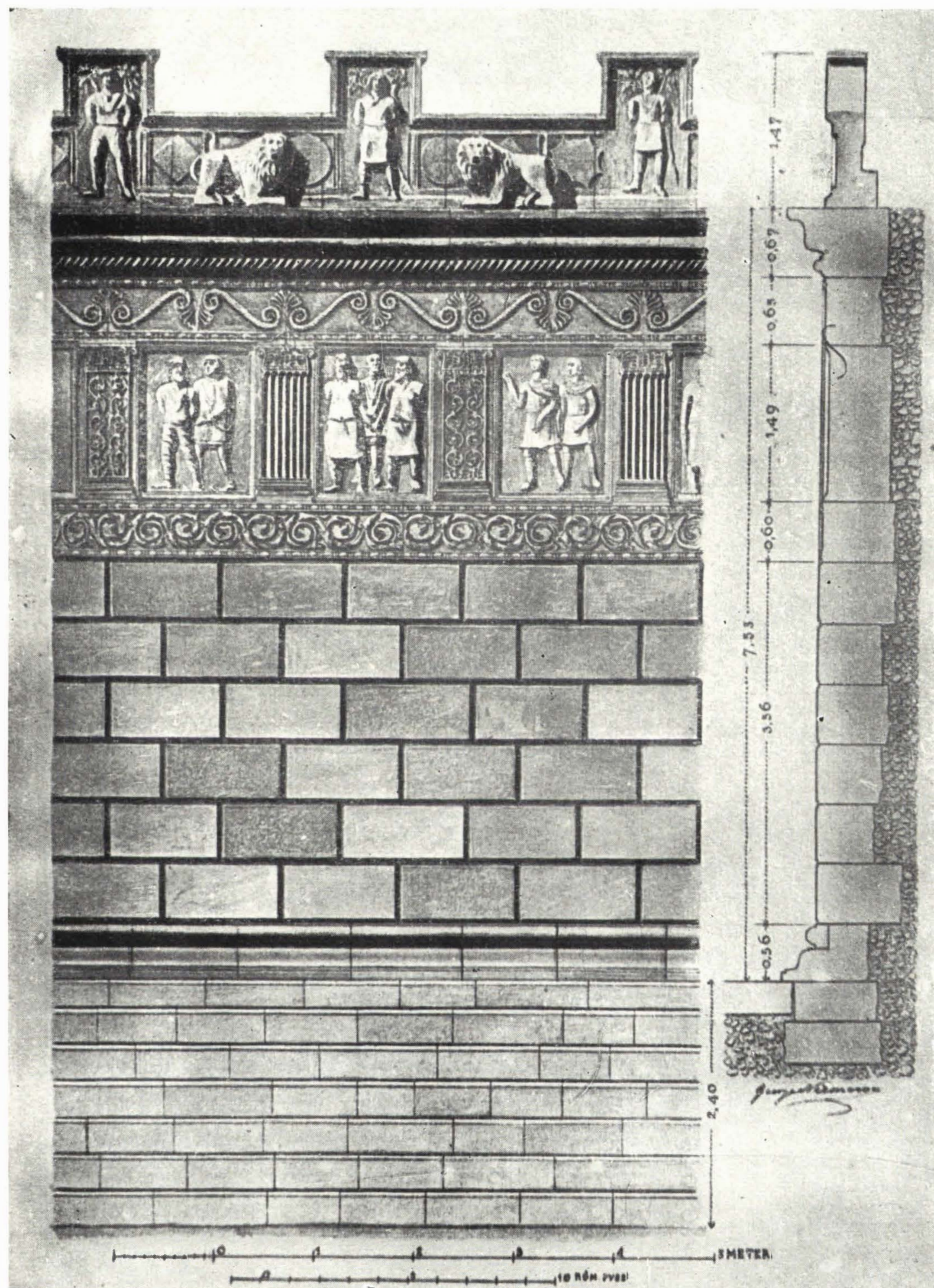

Fig. 167. — Travee după G Niemann-Gr. Tocilescu, în care se observă alternarea eronată a crenelurilor cu elementele de parapet, ca şi amplasamentul forţat al leilor.

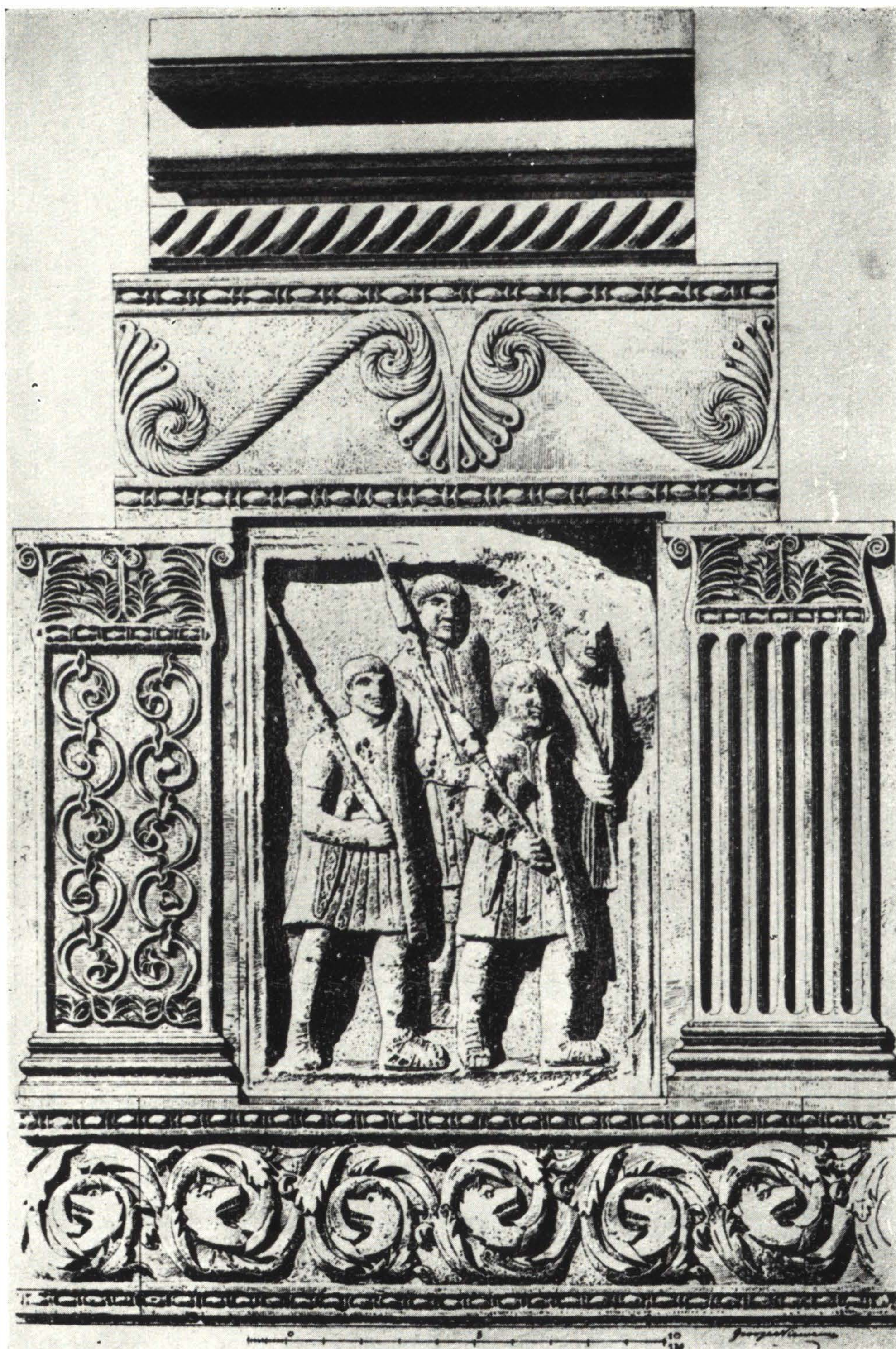

Fig. 168. — Asamblarea elementelor importante ale cilindrului monumentului între friză și cornișă, propusă de Tocilescu, în care este greșită amplasarea frizei inferioare.

rînd de pietre de parament, unde sîntem la 3,64 m de sol. De asemenea, este justă parţial și reconstituirea în continuare pînă la cornișă. Tocilescu-Niemann n-au determinat poziţia corelată a celor 216 piese ale frizei principale (blocuri de friză inferioară, metope, pilaştri, blocuri de friză superioară) ţinînd seama de racordarea decorativă şi arhitectonică a blocurilor de friză inferioară (cf. p. 276—283). Ei n-au dat atenţie amplasării frizei inferioare, care primea sprijinul metopei la margini, iar nu în partea mediană, cum reiese din asamblarea lui Tocilescu-Niemann (fig. 168). Reconstituirea făcută de Gr. Tocilescu-G. Niemann pînă la cornișă inclusiv trebuie privită totuşi ca o realizare excepţională. Observaţiile și calculele pe care le-am făcut confirmă justeţea numărului de metope și de pilaştri propus, care este de 54 pentru fiecare categorie.

În ceea ce privește brîul de parapet crenelat format din parapete care încadrează basoreliefurile cu prizonieri, reconstituirea Gr. Tocilescu-G. Niemann nu este verosimilă. Ei au reconstituit această parte, făcînd să alterneze o piesă de parapet cu un crenel (fig. 167, 169).

Obiecţiile aduse mai de mult reconstituirii lui G. Niemann priveau construcţia hexagonală de pe acoperiș, pe care se afla inscripţia (fig. 170) și trofeul (fig. 171). La 1896, A. Furtwängler afirmă că inscripţia a fost așezată jumătate la nordul și jumătate la sudul clădirii [1] (cf. fig. 93). Această greșeală a fost posibilă deoarece Niemann considera că nu poate fi vorba de o singură placă, care fiind prea mare nu și-ar fi găsit loc pe nici o parte a clădirii. Același argument l-a determinat de fapt și pe A. Furtwängler să susţină că inscripţia nu aparţine clădirii iniţiale [2]. Mai tîrziu, G. Niemann, luînd în considerare constatările lui A. Furtwängler cu privire la niște pilaștri de colţ, a însărcinat pe arhitectul Otto Richter cu executarea unor măsurători, iar în anul 1898 a afirmat că este în stare să comunice « o imagine exactă a pilaștrilor » [3]. El publică cu această ocazie o nouă schiţă de reconstituire (fig. 172), ajungînd la constatarea că pilaștrii de colţ ar putea aparţine însă și unei alte construcţii hexagonale, care ar fi putut exista în apropierea monumentului.

Macheta în ghips a fost executată de M. Dreger, conform unui angajament încheiat în anul 1893 [4] (fig. 173).

Macheta s-a făcut deci înainte de publicarea monografiei lui Tocilescu. La acea vreme, Tocilescu și Niemann ajunseseră deja la forma de reconstituire. Dar succesiunea metopelor nu era încă definitiv fixată, deoarece între machetă și ordinea publicată ulterior de Tocilescu există mari diferenţe.

[1] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi*, p. 52.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 456.

[3] G. Niemann, *Zur Basis des Tropaeums von Adamklissi*, în *Jahresheften des österreichischen Institutes*, Wien, I, 1898, p. 139—143.

[4] Gr. Tocilescu, ms., vol. I, p. 80.

Analizînd reconstituirea propusă de Grigore G. Tocilescu şi colaboratorul său arh. Georg Niemann, ne putem da seama de procesul care i-a dus la această reconstituire.

În ceea ce priveşte treptele, ei le-au considerat în număr de şase, la care au adăugat şi promenoarul. Sondajul pe care l-au efectuat la fundaţie şi trepte — după profilul publicat — nu a surprins particularitatea specifică a celui de-al doilea

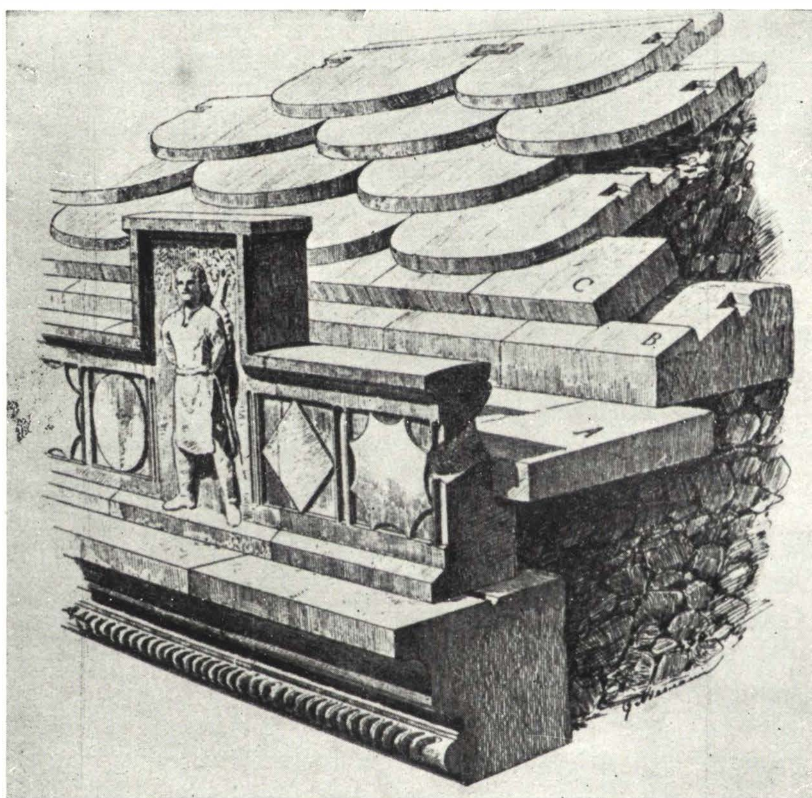

Fig. 169. — Detaliu de reconstituire a grupului cornişă-coronament-acoperiş după Gr. Tocilescu-G. Niemann.

rînd de pietre care formează fundaţia treptelor, adică al rîndului ce zace imediat sub prima treaptă. La acest rînd de pietre, jumătatea inferioară este mai retrasă, partea superioară profilîndu-se ca un ieşind. Nesesizînd această particularitate, Gr. Tocilescu şi G. Niemann nu şi-au pus nici problema dacă acest ieşind era sau nu vizibil. În ediţia întîi a lucrării de faţă, ieşindul la care ne referim a fost indicat prin cotă, dar din eroarea desenatorului copist, acest ieşind n-a fost redat şi pe profilul efectuat pe hîrtie milimetrică. În orice caz, deşi el ne era cunoscut, încă nu rezolvasem problema dacă era vizibil.

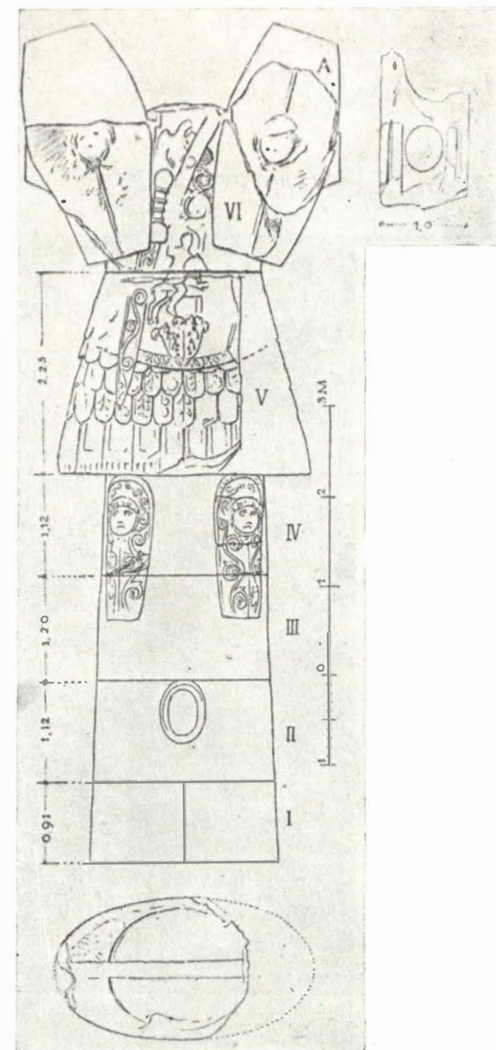

Fig. 170. — Construcția hexagonală și amplasarea eronată a unei părți a inscripției, după Gr. Tocilescu-G. Niemann.

Fig. 171. — Detaliu **cu** *tropaeum-ul, cu plasarea greșită a ovei (cioturlui), după Gr. Tocilescu-G. Niemann*

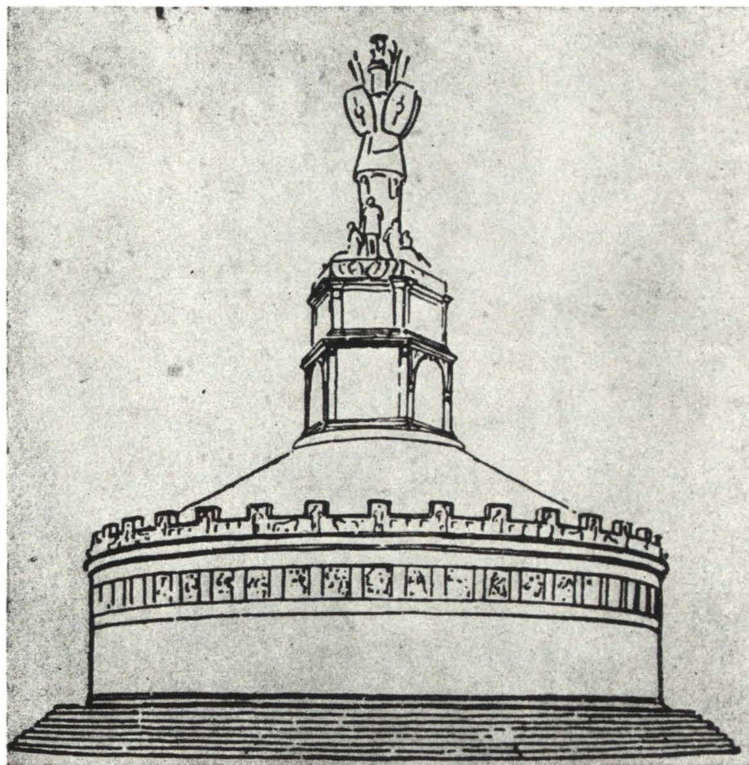

Fig. 172. — O nouă schiță de reconstituire propusă de G. Niemann la 1898.

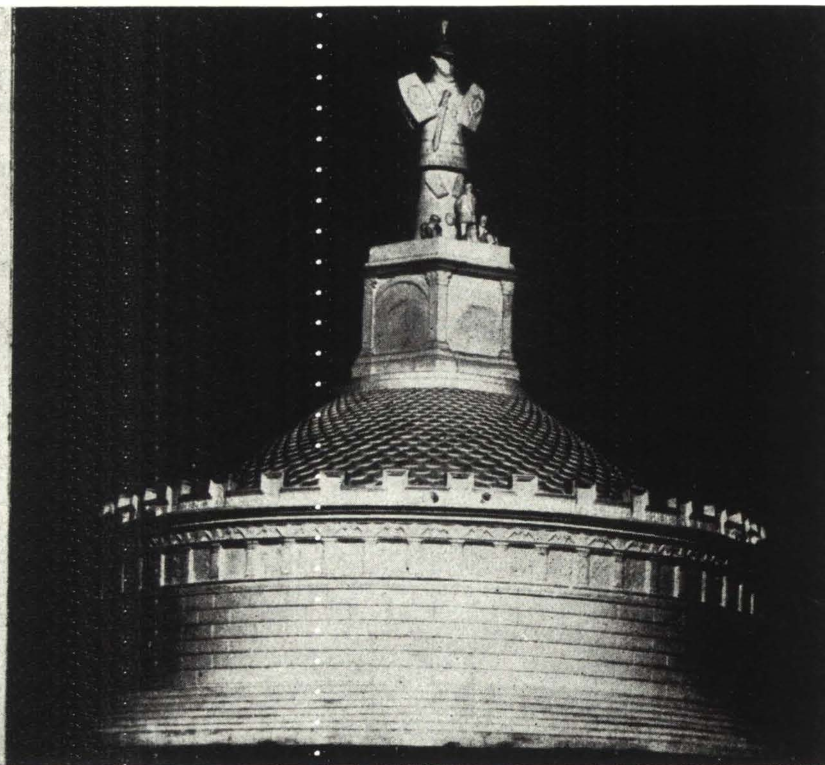

Fig. 173. — Macheta în ghips a monumentului, de Moritz Dreger (1893).

Şi despre asize nu se dau detalii suficiente de către Grigore G. Tocilescu — Georg Niemann — Otto Benndorf. Ei au considerat înălţimea blocurilor celor şase rînduri de parament egală, adică de cîte 60,0 cm, ceea ce dă o înălţime totală de 360,0 cm. În realitate însă, blocurile celor şase rînduri au uneori dimensiuni variate pe verticală. Citirea pe ruină a cotei inferioare de la prima asiză şi a cotei superioare de la cea de-a şasea asiză ne indică o înălţime totală de 367,0 cm, ceea ce presupune o medie de 61,1 cm. Notăm că citirea am făcut-o în două locuri diferite, în cursul primăverii anului 1960. Eroarea lui Tocilescu — Niemann — Benndorf provine din faptul că ei au măsurat un singur bloc şi dimensiunea aflată au atribuit-o tuturor asizelor, fără să mai facă controlul pe ruină.

Cît priveşte coronamentul, autorii citaţi n-au întregit totdeauna piesele din bucăţile pe care le aveau la îndemînă. Amintesc de cazul crenelului nr. IX, din care s-a considerat că există doar jumătatea inferioară, în realitate mai exista încă un fragment, care a fost degajat în primăvara anului 1960 şi care era în mod sigur apărut în săpăturile lui Tocilescu. Acest fragment se racordează perfect cu jumătatea inferioară şi ne dă imaginea crenelului pînă sub bărbia figurii reprezentate (fig. 243 b); cf. şi pl. VIII, crenelul nr. IX. Fragmentul din crenelul nr. XV din ediţia I aparţine tot crenelului IX şi în acest caz avem două creneluri complet necunoscute, în loc de unul.

De asemenea, cei trei autori nu au utilizat toate piesele în forma de reconstituire propusă. Într-adevăr, după cum am arătat mai sus, într-o statistică publicată de Tocilescu erau înregistrate 55 bucăţi din parapet sau « piese intermediare » (în ms. vorbeşte chiar de 56), dar în reconstituire găseşte loc numai pentru 39 piese. Este adevărat că între cele 55—56 bucăţi erau şi fragmente, pe care aceşti autori n-au încercat să le asambleze şi să stabilească astfel cîte piese întregi sau întregibile şi cîte fragmentare există. Tot aşa s-a procedat şi cu crenelurile. Statistica actuală ne arată că există 22 creneluri cărora li se poate stabili lăţimea exactă (deşi unele nu sînt întregi), două sînt fragmentare, iar două lipsă. Dintre piesele de parapet, toate descoperite de Tocilescu la timpul său, avem un număr de 39 piese întregi (numerele 6, 15, 25, 36, 39 fiind complet întregite din bucăţi) şi 13 fragmentare.

După părerea noastră, neutilizarea la reconstituire a tuturor pieselor nu se datoreşte numai necunoaşterii numărului lor, ci şi faptului că la ipoteza de reconstituire a acestor autori aceste piese nu-şi găseau amplasament. Utilizarea lor, la formula de reconstituire propusă, ar fi avut ca urmare o mărire considerabilă a perimetrului monumentului. Este în afară de orice îndoială că după ce aceşti autori au determinat prin măsurare directă perimetrul monumentului la 94,88 m, ei au căutat să găsească o soluţie ca acest perimetru să fie obţinut cu oarecare aproximaţie atît la nivelul metopelor, cît şi la nivelul coronamentului. După cum am arătat, pentru aflarea perimetrelor la aceste nivele au luat anumite medii şi raporturi. În ceea ce priveşte coronamentul, ei au plecat de la un raport de 1:1

între creneluri şi blocurile de parapet şi au găsit nişte medii după care au calculat perimetrul monumentului. Raportul real între creneluri şi blocurile de parapet este însă de 1:2, adică la 26 creneluri corespund 52 piese de parapet, după cum apare şi în schema noastră grafică (pl. VIII).

Din examinarea părţii superioare a ruinei actuale (cf. pl. V), reiese că Grigore G. Tocilescu a întreprins adevărate săpături, piesele fiind curăţate şi bine puse în evidenţă. De altfel, «descoperirea» pe ruină a unui mare fragment din inscripţie de către primarul comunei Enigea (astăzi Deleni) la 1885 — deci la trei ani după ce Tocilescu începuse săpăturile — dovedeşte că la vederea actuală s-a ajuns după degajări îndelungate. Însuşi Tocilescu, venit în grabă după această descoperire, mai descoperă — evident după o prealabilă degajare în continuare — un alt fragment mare din inscripţie, ca şi un pilastru. Desigur că degajările au continuat, dar de la el nu ştim nimic despre felul cum a decurs lucrul şi despre scopul urmărit. Din examinarea actuală a ruinei dezvelite de el (cf. pl. V) se vede cît se poate de clar ce intenţionase: să determine structura construcţiei hexagonale de pe acoperiş. Prin degajările efectuate el a pus în evidenţă o serie de elemente: limita superioară a turnului central şi limita exactă a bazei cilindrice a construcţiei hexagonale, întrucît cercul în care se înscria această bază este marcat în piatră şi el se vede şi astăzi. De asemenea, din examinarea unor serii de blocuri *in situ*, a determinat înălţimea acestei baze cilindrice şi nivelul la care începea construcţia hexagonală. Înălţimea construcţiei hexagonale (etajul unic, care va corespunde cu etajul inferior) a fost uşor de determinat datorită prezenţei unor blocuri de soclu şi de cornişă. În reconstituirea etajului întîi al construcţiei hexagonale, Grigore Tocilescu s-a bazat nemijlocit pe observaţia directă şi atît lui, cît şi colaboratorilor săi, în special lui Georg Niemann, le revine meritul incontestabil de a fi pus adevărata temelie la studiul suprastructurii.

Două fapte n-au fost observate totuşi de Grigore Tocilescu şi colaboratorii săi: depăşirea laturii nord-vestice a turnului de către cercul desenat pentru baza cilindrică a suprastructurii (cf. pl. V) — care este semnul unei erori de construcţie corijate — şi existenţa unui al doilea etaj. Amplasarea eronată a inscripţiei şi a frizei cu arme decurgea din necunoştinţa existenţei etajului superior.

Din cele expuse mai sus, cu privire la reconstituirea propusă de Grigore Tocilescu şi colaboratorii lui, reies următoarele:

1. Observaţia directă şi studiul materialului au permis, în cîteva cazuri, să se redea o situaţie care să corespundă întocmai realităţii iniţiale.

2. De multe ori însă, mai ales din cauza studierii nu prea atente a materialului, soluţiile date au fost eronate.

În linii mari, propunerea de reconstituire făcută de Grigore Tocilescu şi colaboratorii săi constituie totuşi o excelentă bază de plecare, folosită cu succes de către toţi cercetătorii ulteriori.

Reconstituirea făcută de arhitectul Bühlmann. După acest arhitect partea care conţinea inscripţia era mult mai înaltă [1] (fig. 174).

Reconstituirea întocmită de A. Furtwängler. El combate pe bună dreptate prima reconstituire a lui G. Niemann și nu este de acord nici cu a doua formă de reconstituire a acestuia. Cercetînd materialul la București, A. Furtwängler a reușit să lămurească problema dificilă a plasării inscripţiei pe monument. El a plecat de la constatarea că arh. O. Richter a examinat superficial materialul și făcînd la faţa locului schiţa părţii superioare a pilastrului a însemnat, cu dimensiuni, doar urmele late ale scoabei orientate spre dreapta [2]. Probabil că acasă abia — de dragul simetriei, spune Furtwängler — a indicat și în partea stîngă lăcașul unei scoabe de aceeași mărime, dar nu a îndrăznit să-i dea dimensiunea. Niemann, întemeindu-se pe această schiţă [3], a afirmat că nu găsește nici o corespondenţă cu inscripţia, căci pilastrul avea scoaba lată, iar inscripţia una îngustă. În realitate, observă A. Furtwängler, pilastrul avea la stînga, spre deosebire de partea dreaptă, o scoabă îngustă, care corespunde cu cea din colţul de sus al plăcii cu inscripţia. Arheologul münchenez mai afirmă că întrucît pe pilastrul de colţ se găsesc urmele a două genuri de scoabe, este o dovadă că spre dreapta și stînga erau adosate pietre diferite.

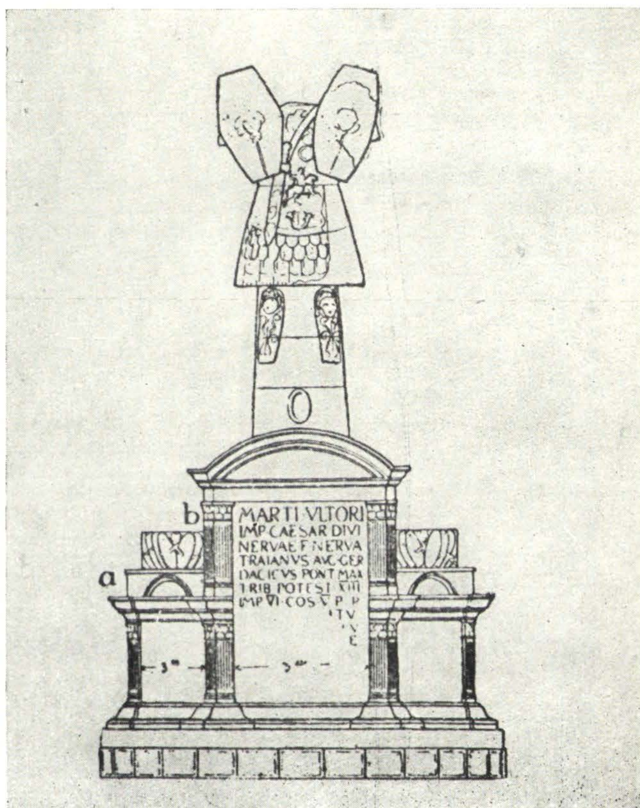

Fig. 174. — Detaliu de reconstituire pentru suprastructură propus de arh. Bühlmann.

A. Furtwängler a mai făcut constatarea că placa cu inscripţia are la dreapta, sus, urma unei scoabe de fier, identică cu cea a pilastrului hexagonal de sus din stînga, fapt care l-a făcut să presupună că au stat alături. Aceasta pentru că și

[1] Vezi comentariul lui Gr. Tocilescu, in ms. 5128, vol. I, p. 261.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 459.

[3] G. Niemann, *Zur Basis des Tropeums. . . .*, fig. 43.

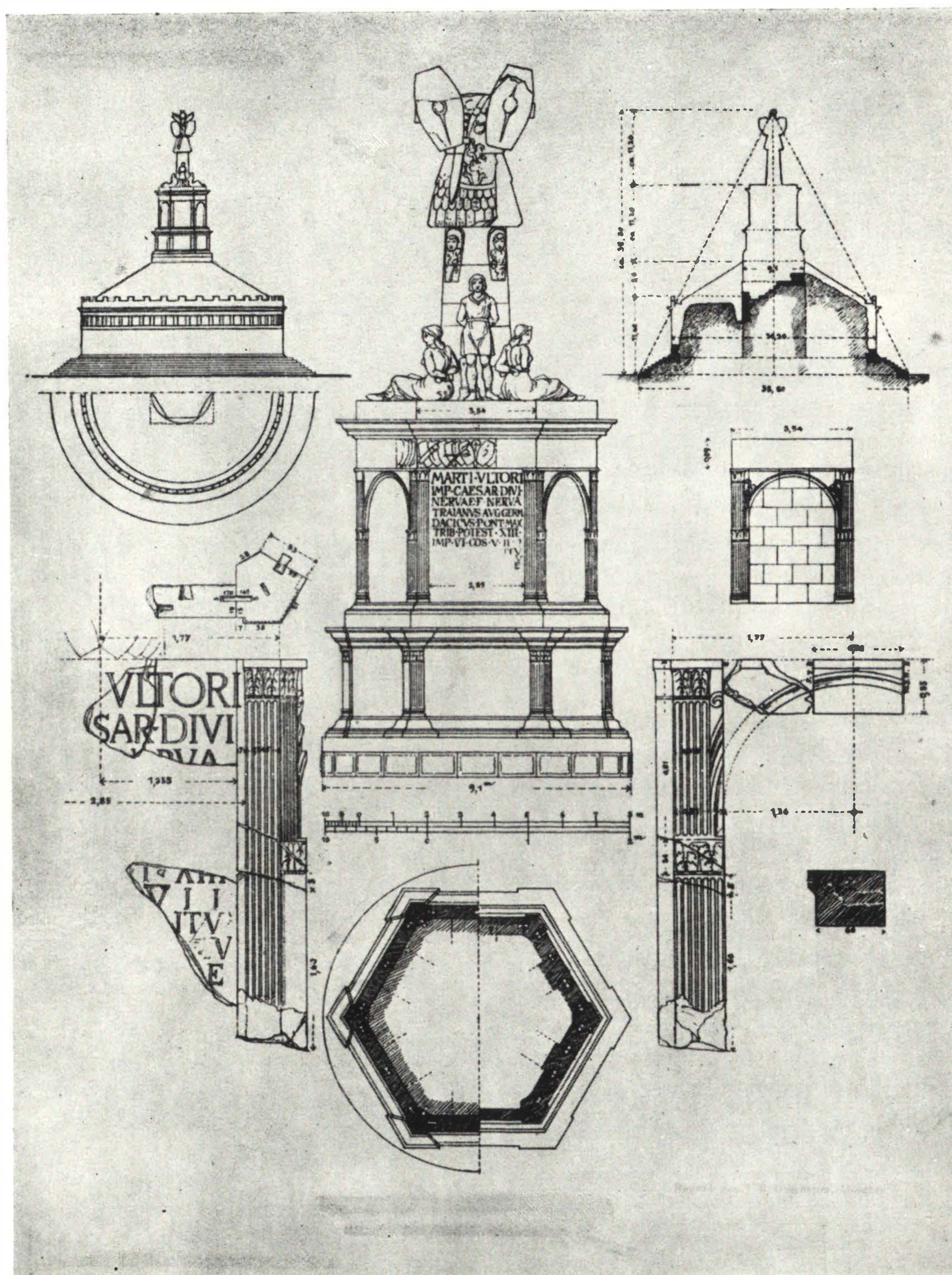

Fig. 175. — Studiu pentru o nouă reconstituire, întocmit de A. Furtwängler, din anul 1903.

Fig. 176. — Reconstituirea din anul 1903 a monumentului, făcută de A. Furtwängler.

distanţa la care se găsesc urmele de scoabe în raport cu faţa era aceeaşi, de 15 cm. După plecarea sa, pe acest pilastru la care adera inscripţia, Gr. Tocilescu a găsit, spre bucuria lui, urmele literii I, la colţ, din cuvîntul ULTORI, afirmaţie care, după cum am arătat, nu este justă.

În baza examinării atente a resturilor materiale, A. Furtwängler a făcut observaţii din cele mai preţioase: « spre stînga am constatat placa înaltă şi îngustă a inscripţiei », căreia « îi corespunde forma jumătăţii stîngi a stîlpului pe care era aşezat un pilastru cu caneluri de sus pînă jos, care forma ramele marii lespezi a inscripţiei » [1]. De asemenea, constată că « pe jumătatea dreaptă, stîlpul indică două etaje de pilaştri, adică pilaştri suprapuşi, cel de sus fiind ceva mai subţire ». De fapt, prin această observaţie cu privire la suprapunerea stîlpilor, cercetătorul german răsturna ipoteza de reconstituire a lui G. Niemann.

Tot Furtwängler remarcă cum profilul arcadei corespunde cu profilul arcadelor de la Niemann, fără loc în reconstituirea acestuia. Profilul bucăţii mari de arcadă corespunde exact cu urmele racordărilor aflate pe pilaştrii de colţ. În afară de aceasta — constată acelaşi autor — la două din arcade se păstrează locurile scoabelor mari de lemn, care corespund cu lăcaşurile scoabelor de pe pilastrul de colţ din dreapta. De fapt, pilastrul considerat amplasat lîngă inscripţie nu are urma literei, ceea ce arată că un altul avea o astfel de amplasare (deci agrafele erau aşezate identic, din moment ce cel discutat are lăcaşuri corespunzătoare cu cele de pe inscripţie). O serie întreagă de amănunte, canelura de pe arcadă care corespunde cu cea de pe pilastru etc., sînt argumente importante care-l fac pe autor să propună o altă reconstituire a construcţiei hexagonale (fig. *175*) decît cea propusă de G. Niemann-Tocilescu.

Reconstituirea corectă a construcţiei hexagonale de pe acoperiş se datoreşte astfel lui A. Furtwängler. Această construcţie avea două etaje, cel inferior fiind mai scund.

În privinţa frizei cu arme, A. Furtwängler nu crede că « barbarii » erau aşezaţi pe faţa ei superioară. Potrivit părerii arh. E. Fiechter, redată în desen de prof. Bühlmann, această friză se sprijinea pe pilaştri, după care venea o cornişă şi apoi soclul pentru statuile cu barbari. După calculele lui Bühlmann, temeiul acestei reconstituiri era următorul: « Lăţimea plăcii inscripţiei, după cum se poate determina din rîndurile de sus conservate ale inscripţiei (2,85 m), împreună cu lăţimea celor doi pilaştri (de 2 ori 0,345 × 2,85 — 3,54 m), sînt de o izbitoare identitate cu lăţimea frizei de arme, care, socotind după jumătatea sa existentă, are 3,54 m » [2]. De asemenea, A. Furtwängler mai notează: « La una dintre pietrele cioplite cu segment de arc se poate determina cu oarecare exactitate mărimea

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 460.

[2] *Ibidem*, p. 464.

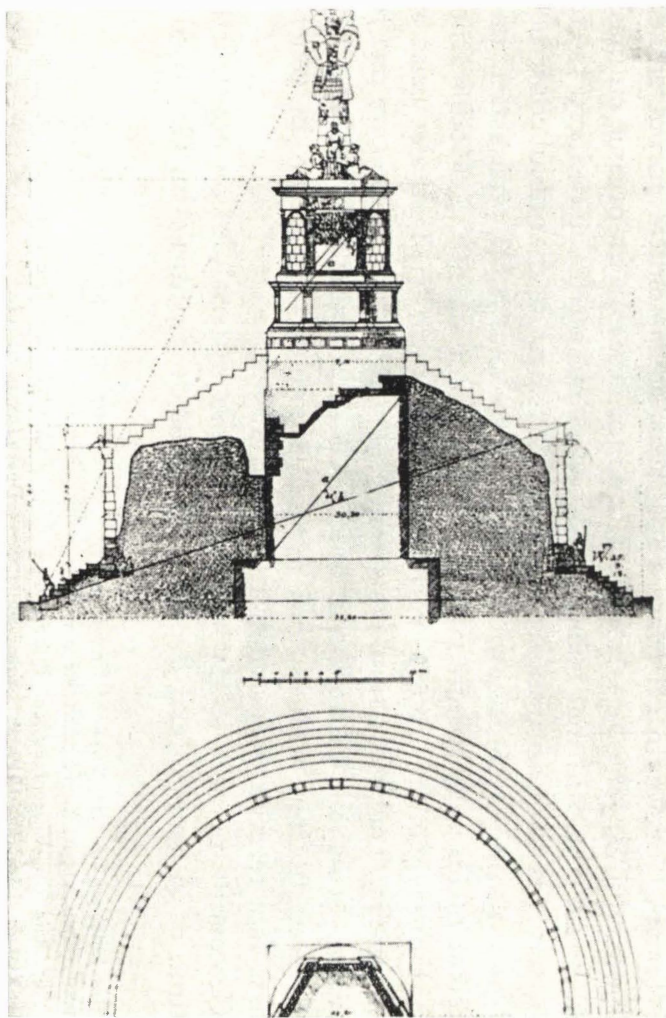

Fig. 177. — Secţiunea cu diagonalele a şi b, după W. Jänecke.

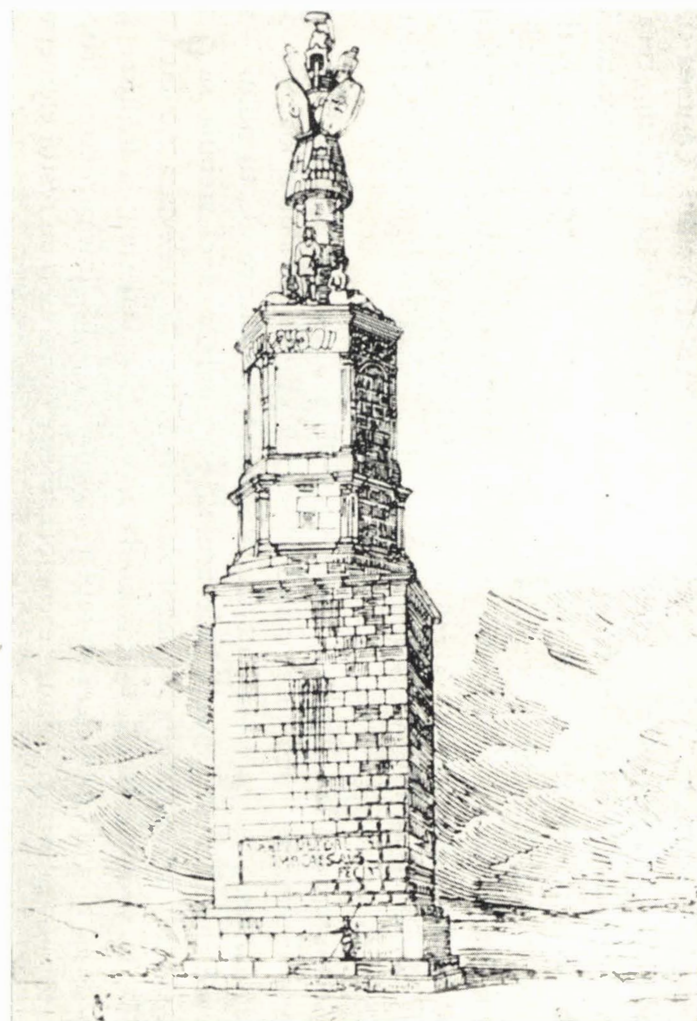

Fig. 178. — Turnul, după W. Jänecke.

razei cercului. Aceasta are 1,25 m de la cantul intern al arcului. Lăţimea pilastrului (0,51 m), împreună cu această rază de cerc, dă iarăşi 1,77 m, ceea ce reprezintă jumătate din lăţimea frizei cu arme ». Ar trebui să se întregească însă partea dintre etajul de sus şi cel de jos, ca şi cea de sub figurile de barbari. Reconstituirea lui Bühlmann arată că înălţimea monumentului era egală cu diametrul bazei, adică de 38,80 m. Pe baza acestei reconstituiri, prof. Reichold a schiţat desenul monumentului, în genul lui G. Niemann.

Reconstituirea lui A. Furtwängler aduce deci noi elemente pozitive (fig. 176).

Reconstituirea lui Wilhelm Jänecke (1919). De fapt, W. Jänecke neagă unitatea complexului turn-corp cilindric. Argumentele lui sînt două: pe de o parte regularitatea cu care sînt lucrate blocurile constitutive ale turnului — afirmaţie care însă nu corespunde adevărului — ar indica că el trebuia să fi fost expus vederii [1], iar pe de alta, « diagonalele a şi b (fig. 177) deviază nu cu puţin, ci cu 35°, în timp ce la clădirea rotundă raporturile de lăţime şi înălţime între pilaştrii de la blocul inscripţiei se repetă aidoma la toată infrastructura tropaionului şi, tot aşa, raporturile dintre creneluri şi frize corespund cu restul elementelor construcţiei rotunde » [2].

W. Jänecke a reconstituit turnul în două variante, una cu soclu (fig. 178) şi alta fără soclu.

Distanţa în timp între construirea turnului şi a corpului cilindric este foarte mare după acest autor. Dacă turnul a fost ridicat de Licinius Crassus (28 î.e.n.), corpul cilindric se datoreşte lui Traian (108 e.n.), iar dacă turnul a fost zidit de Traian, Constantin cel Mare a fost acela care a ridicat corpul cilindric!

Ipoteza lui W. Jänecke este falsă. Turnul formează un tot organic cu masivul cilindric. El s-a construit mai înainte ca o consecinţă a tehnicii de lucru în etape, fiindcă a servit la clădirea suprastructurii, iar nu detaşat de ansamblul construcţiei.

Noua noastră reconstituire din 1961. Din anul 1903 pînă astăzi, nu s-a mai încercat nici o reconstituire grafică generală a monumentului. Modificările pe care A. Furtwängler le făcuse vechilor reconstituiri, şi mai ales celei a lui G. Niemann-Gr. Tocilescu, erau considerate în genere ca ultimele care mai fuseseră posibile. Însuşi C. Cichorius în anul 1904 scria textual: « Problema referitoare la reconstituirea arhitectonică a monumentului, după cum în genere se recunoaşte fără rezerve, a fost definitiv rezolvată » [3].

Cercetările pe care le-am întreprins asupra materialului de construcţie şi arhitectură, ca şi asupra celui decorativ, dezvelit de săpăturile lui Gr. Tocilescu

[1] Wilhelm Jänecke, *Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*. Philosoph-historische Klasse. Jahrgang 1919,20. Abhandlung. Heidelberg, 1919, p. 11.

[2] *Ibidem*, p. 7.

[3] C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 12.

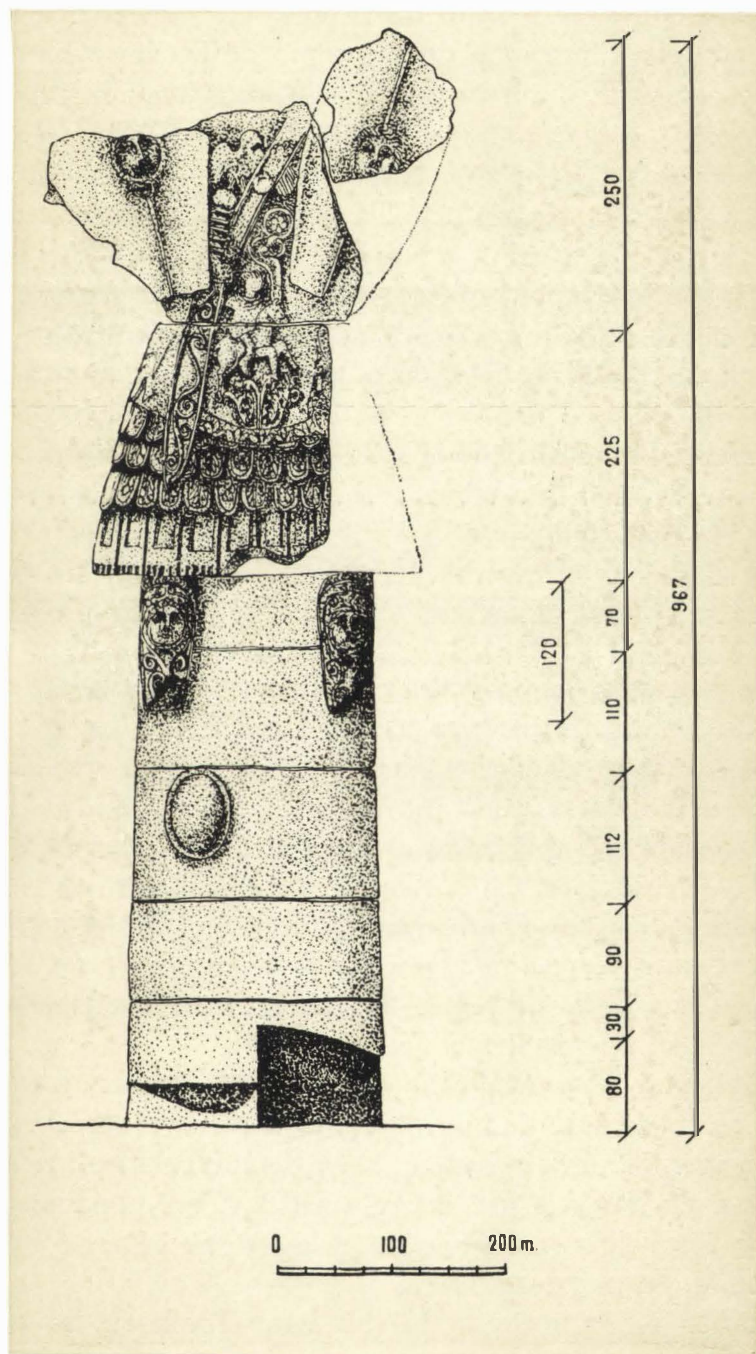

Fig. 179. — Tropaeum-ul cu noi detalii, cu aşezarea corectă a ovei (ciotului).

între anii 1882 și 1892, ne-au dus la noi rezultate care impun modificări și în imaginea pe care ne-o propunea A. Furtwängler în anul 1903. Aceste modificări privesc brîul de parapet crenelat și așezarea leilor, ordinea metopelor etc. Raportul între piesele care compuneau brîul de parapet crenelat era cu totul altul și în consecință numărul lor diferea față de cel propus de Tocilescu-Niemann și pe care-l admiseseră toți cercetătorii ulteriori. Crenelurile stăteau în raport de 1 : 2 față de piesele de parapet, ceea ce numeric înseamnă 26 creneluri și 52 piese de parapet. Prin studiul elementelor de racordare am stabilit chiar modul în care crenelurile erau alternate de piesele de parapet. De asemenea, în funcţie de elementul de parapet nr. 1, pe care l-am găsit rezemat pe treapta de jos a edificiului — considerat de noi *in situ* — am determinat rotirea întregului brîu de parapet crenelat (creneluri-piese de parapet) față de punctele cardinale și față de metope, admiţînd succesiunea metopelor propusă de Tocilescu, uşor modificată de noi în ediţia de față.

Am stabilit în mod definitiv numărul leilor prin gura cărora se scurgea apa de pe acoperiş. Ei erau în număr de *13*, amplasaţi la fiecare al doilea interval dintre creneluri, neîncadrînd crenelurile aşa cum greşit propusese Niemann-Tocilescu (cf. fig. *167*, *169*).

Studiul de detaliu al racordării pieselor de parapet între ele și al capetelor lor libere cu crenelurile demonstrează convingător justeţea noului rezultat la care am ajuns (pl. VIII, XII și XIII).

Trebuie să menţionăm în mod cu totul special că la baza orînduirii pieselor componente ale brîului de parapet crenelat stau cifre absolute, cu intervenirea unor medii sau calcule speciale privind casetele doar în cîteva cazuri, care nu au semnificaţie procentuală. În această privinţă se pot face însă unele observaţii.

Nu este valabilă în totalitatea ei reconstituirea construcţiei de pe acoperiș propusă de A. Furtwängler. La frizele cu arme — la care se pot distinge cinci feţe din șase cîte au existat —, am constatat în partea din spate, la colţuri sau în mijloc existenţa unor praguri de angrenare și de sprijin (cf. fig. 115). La trofeu de asemenea am adus o serie de puneri la punct, relevînd elemente noi la primul tambur, la tamburul cu ovă (ciot) etc. (fig. *179*).

Menţionăm, de asemenea, că la o verificare mai atentă n-am reușit să găsim urma literei I pe fragmentul de inscripţie sau pe pilastrul din dreapta — presupus că ar înrăma inscripţia. În consecinţă, mărturia lui Tocilescu referitoare la acel I şi reconstituirea lui Furtwängler nu se verifică. Corespondenţa între lăcașurile de agrafe de la acest pilastru cu cele de pe inscripţie ne arată că un alt pilastru, cu lăcașe similare, purta gravată litera.

Din vechea reconstituire a lui Niemann-Tocilescu, se menţine întreaga porţiune de la pămînt pînă la nivelul celei de-a 6-a asize a paramentului. El n-a dat atenţie amplasării metopelor și pilaștrilor pe friza inferioară. Metopele se sprijineau pe porţiunile terminale ale bucăţilor de friză, iar pilaștrii pe partea lor

mediană, invers de cum apare în reconstituirea autorilor menţionaţi (cf. fig. 168, și pl. XII). Nu numai atît.

Sondajele şi degajările din incinta monumentului de la Adamklissi care au avut loc în primăvara anului 1960 au dus la descoperirea unor fragmente sau piese de mare valoare pentru cunoaşterea mai bună a feţei exterioare a monumentului. Chiar şi perieghezele s-au soldat cu identificarea unor piese noi. Astfel, a fost descoperit un fragment tipic din parapetul nr. 31 şi un fragment atipic, dar singurul cunoscut, din parapetul nr. 51; de asemenea, săpăturile au dat la lumină şi un fragment din dreapta al unui parapet, care în urma unui studiu amănunţit a căpătat în succesiune nr. 5.

Graţie descoperirilor menţionate mai sus, în momentul de faţă nu mai există nici o piesă din coronament necunoscută, ceea ce înseamnă că s-a ajuns la determinarea definitivă a componenţei acestui important registru al feţei exterioare al monumentului.

Descoperirea fragmentelor din parapetele 5, 31 şi 51 a reclamat unele modificări în schema de rotire a pieselor care alcătuiesc brîul de parapet crenalat sau coronamentul. După părerea noastră, apare exclusă posibilitatea descoperirii vreunui material care să necesite noi modificări în schema de rotire pe care o propunem.

Cunoaşterea volumului cilindric al monumentului a ajuns la o fază finală şi sub un alt aspect. Cercetarea atentă a blocurilor de friză inferioară şi superioară — al căror număr, în special pentru friza inferioară, a sporit enorm în anul 1960 — ne-a dus la cunoaşterea ordinii acestor blocuri şi a raportului lor cu alte piese din registrele alăturate (raportul lor cu metopele şi pilaştri). În monumentul de faţă se cunoaşte cu precizie poziţia corelată a frizei principale a monumentului compusă din 216 piese (54 blocuri de friză inferioară, 54 metope, 54 pilaştri şi 54 blocuri de friză superioară). Aceasta constituie una din cele mai mari descoperiri privind monumentul de la Adamklissi (cf. pl. VII).

De la brîul de parapet crenelat în sus reconstituirea noastră are un alt caracter, prin schimbarea totală a aspectului acestui brîu, ca și prin modificarea unor elemente de detaliu sau introducerea altora noi, privind construcţia de pe acoperiş. Reconstituirea noastră propusă în ediţia I a fost definitivată.

În reconstituire am ţinut seama de perimetrul de la înălţimea brîului de parapet crenelat, de cel topometric, perimetre care nu diferă esenţial unele de altele, vizînd o medie apropiată.

În forma prezentată, noua reconstituire (pl. XIII) redă imaginea iniţială a monumentului, cu erori minime, care nu mai impietează cu nimic asupra structurii întregului. Prin aceasta se încheie, în fine, discuţiile purtate în jurul formei originale a acestui impunător edificiu antic.

VII. RELIEFURILE CU SCENE

A. ATESTĂRILE SCRISE ȘI NARAȚIUNEA PLASTICĂ

În genere, raportul dintre atestarea scrisă a unui eveniment nu este în mod necesar echivalentă cu scenele narative plastice de pe monumentele care comemorează acel eveniment. Amănuntele din descrierile istorice nu-și găsesc neapărat o traducere în formă plastică. Tocmai pentru că nu s-a dat atenţia cuvenită acestui fapt elementar, parte din comentariile la reprezentările de pe monumente în general, inclusiv cele de pe Coloana lui Traian, sînt forţate, adesea eronate.

În ceea ce privește monumentul de la Adamklissi, erorile privesc deopotrivă apartenenţa etnică a figurilor reprezentate, particularitatea elementelor etnografice etc.

Măreţul Tropaeum din Dobrogea trebuia să marcheze o dată memorabilă din istoria romană. El avea să arate urmașilor succesul repurtat, dar și dificultăţile care au stat în calea victoriei finale. Acest monument este un simbol al drumului spre victorie și al victoriei însăși. Aceasta este semnificaţia esenţială a unui Tropaeum [1]. Acest înţeles, după cum a arătat Gilbert Charles Picard, n-a existat la început, fiind vorba de un rit [2]. Coloana lui Traian are aceeaşi semnificaţie în înţelesul mai nou, comemorativ, al trofeului.

Dacă urmărim rînd pe rînd reliefurile monumentului dobrogean, desprindem o singură concluzie: scenele sînt episoade dintr-o luptă mare, iar nu o cronică a acesteia. Cu alte cuvinte, locul naraţiunii continui, a cronicii, l-au luat frînturi sau momente mai semnificative. În schimb, urmărind desfășurarea scenelor de pe Coloana lui Traian, ne dăm seama dintr-o dată că avem în faţă o naraţiune, cu o introducere, o tratare plină de amănunt și o încheiere. Coloana lui Traian este o cronică de război plastică.

[1] Zofia Gansiniec, *Geneza Tropaionu*, p. 134—135.
[2] Gilbert Charles Picard, *Les trophées romains*, p. 16 şi urm.

Cele două genuri de reprezentări — unul cu caracter de cronică, iar altul cu caracter antologic cum i-am zice noi — trebuie ţinute în seamă. Numai aşa vom putea evita nenumărate erori şi controverse în paralelismul dintre monumentul dobrogean şi Coloana lui Traian.

Ţinînd seama de observaţiile de mai sus, credem totuşi că paralelismul între cele două monumente se poate face cu destul folos, avînd în vedere că ambele construcţii au fost ridicate în acelaşi scop — de a sărbători terminarea unor mari lupte cu o victorie deplină. Episoadele principale de pe aceste monumente prezintă asemănări. Dacă ne referim la reliefurile cu scene, mai observăm şi alte elemente comune şi anume formele de cultură materială figurate. Judecînd după unitatea lor structurală pe ambele monumente, ajungem la concluzia că figurile înfăţişate reprezintă pe geto-daci. Dar asupra acestor probleme vom reveni mai detaliat.

B. METOPELE

Reliefurile care cuprind scenele cele mai variate din războaiele romano-dace sînt aşa-zisele metope.

Cele mai vechi descrieri de metope datează abia de pe la începutul primei jumătăţi a secolului al XIX-lea. C. W. Wutzer [1] este primul călător străin cunoscut, care a descris cu amănunte realiste trei metope pierdute, ceea ce ne-a făcut să adoptăm aceste descrieri (pentru metopele XXXVIII, LI şi LII).

Karl Ferdinand Peters [2] ne-a lăsat schiţa metopei XIX. O prezentare detaliată a cîtorva metope este făcută în anul 1881 de M. C. Soutzo [3]. Gr. Tocilescu le descrie sistematic în « starea reală a lucrului » şi caută să justifice succesiunea lor [4]. Descrieri sumare despre metope se găsesc şi la A. Furtwängler [5].

În vechile descrieri sînt strecurate nepotriviri sau erori. De aceea am socotit necesară reluarea descrierii metopelor, la adăpostul unor noi cunoştinţe, mai ales din domeniul etnografiei. Astăzi se pune mare preţ pe cunoaşterea detaliilor privind războaiele romane-dace [6].

1. ORÎNDUIREA METOPELOR

O problemă considerată în general ca nesatisfăcător rezolvată a fost cea privitoare la succesiunea metopelor [7]. Nici Gr. Tocilescu nu vedea posibilă o

[1] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, p. 257—259.

[2] Karl Ferdinand Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, p. 144, fig. 20.

[3] M. C. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobrodja*, in *Revue Archéologique*, 1881, p. 2893, 8—2.

[4] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 63.

[5] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 489—493.

[6] Raymond Bloch, *Florea Bobu Florescu, Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani* (Recenzie), în *Revue de philologie, littérature et histoire ancienne*, anul şi tomul 54 (1960), fascicola 2, p. 182.

[7] Despre poziţia pe teren a unor metope, ca şi a altor piese, vezi Tocilescu, ms. 5132, p. 6—8.

determinare precisă a felului cum se succedau metopele, după cum reiese dintr-o frază echivocă a sa: «...vom motiva la fine, pe cît va fi posibil, ordinea urmată în înşirarea metopelor »[1]. Cel care reia insistent problema ordinii metopelor este Teohari Antonescu[2]. Într-o reprezentare grafică sub forma unui cerc, autorul stabileşte şapte grupe de metope (fig. 261). Tulburarea ordinii reale a metopelor, datorită lipsei unui sistem elementar de marcare a locului unde a fost găsită fiecare piatră, a dat naştere la obiecţii justificate. Mai mult, Nicolae Iorga vorbeşte chiar de un « transport barbar » al reliefurilor[3].

Încercările lui Teohari Antonescu de a aduce o lumină în această privinţă, apreciate și de Eugen Petersen, ne par justificate. Teohari Antonescu crede că unele dintre metope s-ar putea să nu fi fost indicate chiar la locul lor iniţial. Nu poate fi însă îndoială în ceea ce privește rînduirea grupelor, susţine acest autor: « Acestea merg de la stînga, dinspre colţul de sud-vest al trofeului, și după ce ocolesc feţele de sud-răsărit, nord și apus, ajung iarăși la punctul de plecare »[4].

O parte din metope, după patină, se asociază oarecum pe grupe. O prea mare perturbare în ordinea lor şi deci o denaturare a naraţiunii nu poate fi însă concepută. Pentru determinarea ordinii metopelor ar fi fost deajuns — după cum am arătat mai sus — să se marcheze locul fiecărui bloc de friză superioară.

Faţă de stadiul cunoştinţelor noastre la publicarea ediţiei I astăzi ne este cunoscută atît succesiunea metopelor, cît şi a blocurilor de friză inferioară şi superioară. Poziţia corelată a tuturor pieselor care compun friza principală a volumului cilindric este redată grafic (cf. pl. VII).

De altfel, monumentul redînd numai episoade din luptă, nici nu poate fi valorificat sub raportul naraţiunii cu fir neîntrerupt. Ceea ce este esenţial este să stabilim dacă reliefurile reprezintă momente din luptele dacilor, iar nu ale altor barbari, cu romanii. De la o asemenea realitate vom putea porni la o serie întreagă de studii paralele în ceea ce priveşte elementele etnografice.

2. PREZENTAREA METOPELOR ÎN ORDINEA SUCCESIUNII (I — LIV)

Metopa nr. I (fig. 180). Înfăţișează un călăreţ roman cu o lance în mînă. Părul său este pieptănat peste cap. Este îmbrăcat în veșmînt de zale ca un fagure, cu mîneci scurte pînă la cot și pantaloni strîmţi, care fac niște cute pe pulpă. Este încălţat cu pero ca și călăreţul de pe tropaeum. La gît poartă un balteus — curea, de care este prinsă o spadă; din ea este intenţionat redată doar o parte din mînerul rotunjit, căci arma fiind purtată de obicei în partea stîngă a corpului nu trebuia

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 63.

[2] Teohari Antonescu, *Le trophée d'Adamklissi*, p. 65, 66.

[3] N. Iorga, *Explicaţia monumentului de la Adamklissi*, p. 201.

[4] Teohari Antonescu, *Columna Traiană*, Iaşi, 1910, p. 152.

să se vadă. Călăreţul ţine în mîna stîngă un scut. Calul, în galop, are un harnaşament bogat. Din căpăstru se observă ochelarii, botarul, o parte din cefar şi frîul. Pe gîtul calului sînt înfăşurate trei curele, prima fiind ornată cu phalere. Pe pieptul calului se vede un pieptar cu şase phalere şi o lunula care se continuă, desigur, pe sub arşă spre coada calului; de această porţiune « atîrnă zece cureluşe cu cîte două noduri fiecare »[1]. Calul poartă moţ, coama este tăiată scurt, iar coada puternic răsucită. A fost reprodusă de Radu Vulpe [2]. Dimensiuni: lăţime 115,5 cm.

Metopa nr. II (fig. 181). Reprezintă o figură călare ţinînd o suliţă în mînă, dar nu în poziţie de atac. Pe marginea de jos a platoşei, după cum a observat Gr. Tocilescu, s-au omis găurile făcute cu sfredelul. Piciorul drept nu este gol —fapt relevat de A. Furtwängler [3] — ci se observă două cute ale unui pantalon. La acelaşi picior, apar urme din încălţămintea pero. Scutul e bine vizibil. Pieptarul de la harnaşament are opt phalere mici şi lunulă; ea se continuă pe sub arşă spre coadă şi, în această porţiune, de fîşia respectivă atîrnă cureluşe cu nod, ca la metopa nr. I. Aplicaţii de phalere se observă şi pe gîtar. Călăreţul, îmbrăcat în armură ca un fagure, poartă la gît o curea de care atîrnă în partea stîngă o spadă, din care se observă doar capul rotund al mînerului. Dimensiuni: lăţime 117,0 cm.

Metopa nr. III (fig. 182 a, b). Pe ea apar doi stegari romani călări, care poartă îmbrăcăminte identică cu cei de pe metopele I şi II. Ei ţin cu mîna stîngă, deasupra capului calului, suportul de steag *(vexillum)*. « Steagul din dreapta este rupt pînă la mîna călăreţului, cel din stînga s-a păstrat numai ca un ghiomotoc inform, aproape dreptunghiular. Se văd resturi din cămăşile de zale de fier şi s-a pierdut cureaua de-a curmeziş a sabiei şi coifurile, din care totuşi o urmă pare a se fi păstrat la conturul capului călăreţului de dincoace »[4]. Reconstituită de Eusebiu Mironescu, după indicaţiile noastre (fig. 182 b). Dimensiuni: lăţime 115,4 cm.

Metopa nr. IV (fig. 183 a, b). Înfăţişează un călăreţ roman în luptă cu un dac. Lipseşte o treime din metopă. Întregită (fig. 183 a); reconstituită (fig. 183 b), după indicaţiile noastre, de Eusebiu Mironescu. Călăreţul poartă coif, iar în rest, cît se vede, este îmbrăcat ca şi cei de pe metopele I şi II; este arătat într-o încordată mişcare de atac cu lancea. Dacul, un bătrîn cu barbă, se apără cu un scut oval cu umbo; « din îmbrăcămintea lui nu se mai cunoaşte decît o refăcătură la gît ». Harnaşamentul este împodobit la piept cu phalere, iar din fîşia laterală a curelei atîrnă nişte foi în formă de inimă. Dimensiuni: lăţime 118,5 cm.

Metopa nr. V (fig. 184). Înfăţişează un călăreţ roman în luptă cu trei daci. Îmbrăcămintea călăreţului ca la metopele I, II, IV. Harnaşamentul calului puţin înzorzonat. Unul dintre daci, în timp ce fuge, se uită în urmă la călăreţ; altul a căzut sub picioarele calului, iar al treilea, greu vizibil din cauza erodării, este

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 64.
[2] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, pl. XVIII, fig. 28.
[3] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 489.
[4] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 65.

răpus. Primii doi au barbă și poartă cioareci cu crețuri. La cel de sub picioarele calului se vede legătura cioarecilor sub un tiv lat. La cel mort, după Gr. Tocilescu, s-ar vedea « pieptul cu minteanul spintecat », în timp ce A. Furtwängler socotește că e vorba de urmele unei răni [1]. După același, doi dintre barbari poartă bonetă. Dimensiuni: lățime 118,7 cm.

Metopa nr. VI (fig. 185). Prezintă pe împărat strivind cu calul un dac. Este înfățișat ca statuie, deoarece — observă Gr. Tocilescu [2] — picioarele de dindărăt ale calului stau pe o bază. Împăratul este îmbrăcat în cămașă de zale cu mîneci scurte, din solzi, cu două șiruri de șuvițe tăiate în colțuri. Sub ea, are o tunică. Peste mijloc este încins cu o centură cu marginile tivite și împodobite cu plăci. În fuga calului, la spate îi flutură o haină, așa cum se observă și în alte reprezentări. Cu mîna dreaptă ține o lance. Harnașamentul calului este bogat; « pieptarul și profilul liniate pe margini și cu ciucuri pendinți, cum este și la arșà; pe lîngă aceasta, pieptarul are dinainte o mască de animal oarecum un cap de leu cu gura căscată; cureaua cea de mai de sus, de la gît, este cu un rînd îndoit de bumbi; coama este legată între urechi » [3]. Dacul cade, sprijinindu-se. El poartă pe cap un fel de bonetă moțată de sub care iese părul stufos. Trunchiul corpului său este neîmbrăcat; în schimb poartă cioareci cu crețuri, lăsați ușor în față; la marginea de sus se observă o îngroșare rezultată din îndoirea peste brînișor. Bazîndu-se pe cămașa de zale, A. Furtwängler contestă că este vorba de împărat. Nici ideea că aici s-ar reprezenta pe postament o grupă în chip statuar nu este admisă de el, căci, în acest caz, barbarul ar sta în aer [4]. Explicația dată de Gr. Tocilescu și mai tîrziu și de Otto Benndorf [5] rămîne în picioare, dacă ne referim la atîtea alte reprezentări. După Gilbert Charles Picard, motivul are ca prototip o statue imperială, reprodusă şi în numismatică [6]. Dimensiuni: lățime 116,2 cm.

Metopa nr. VII (fig. 186 a, b). Înfățișează un călăreț alergînd spre dreapta, care ține capul tăiat al unui dac ce se prăbușește. Călărețul este îmbrăcat în cămașă de zale cu solzi fără șuvițe la brațe și picioare, pantaloni și curea. Pe cap a avut un coif. În mîna dreaptă ține o armă. La gît are agățată o curea, de care atîrnă probabil o spadă. Calul are coama înaltă, coada răsucită și buclată; harnașament relativ vizibil: o arșà, pieptar cu prelungire spre coadă etc. Dacul purta ițari strîmți; are barbă. Dimensiuni: lățime 109,5 cm.

Metopa nr. VIII (fig. 187). Înfățișează o turmă de oi. N-ar fi exclus ca pe această metopă să fie arătată o luptă simbolică. După Radu Vulpe ar fi vorba de « o turmă părăsită de barbari » [7]. Dimensiuni: lățime 109,5 cm.

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 489.
[2] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 66.
[3] *Ibidem*.
[4] A. Furtwängler. *op. cit.*, p. 490.
[5] Otto Benndorf, *Adamklissi noch einmal*, în *Jahreshefte des österreichischen arhaeologischen Institutes in Wien*, I, p. 133.
[6] Gilbert Charles Picard, *Les trophées romains*, Paris, 1957, p. 404.
[7] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XXI, fig. 35.

Fig. 180. — Metopa I.

Fig. 181. — Metopa II.

Fig. 182 a. — Metopa III: starea actuală.

Fig. 182 b. — Metopa III: reconstituire de Eusebiu Mironescu.

Fig. 183 a. — Metopa IV: starea actuală întregită.

Fig. 183 b. — Metopa IV: reconstituire de Eusebiu Mironescu.

Fig. 184. — Metopa V.

Fig. 185. — Metopa VI.

Fig. 186 a. — Metopa VII: starea actuală.

Fig. 186 b. — Metopa VII: reconstituire de arh. Dinu Teodorescu.

Fig. 187. — Metopa VIII.

Fig. 188. — *Metopa IX.*

Fig. 189 a. — Metopa X: starea actuală întregită.

Fig. 189 b. — Metopa X: reconstituire de Eusebiu Mironescu.

Fig. 190. — Metopa XI.

Fig. 191. — Metopa XII.

Fig. 192. — Metopa XIII.

Fig. 193. — Metopa XIV.

Fig. 194 a. — Metopa XV: starea actuală.

Fig. 194 b. — Metopa XV: reconstituire de Eusebiu Mironescu.

Fig. 195 a. — Metopa XVI: starea actuală.

Fig. 195 b. — Metopa XVI: reconstituire de arh. Dinu Teodorescu.

Fig. 196. — Metopa XVII.

Fig. 197. — Metopa XVIII.

Fig. 198. — Metopa XIX.

Fig. 199. — Metopa XX.

Fig.' 200. — Metopa XXI.

Fig. 201. — Metopa XXII.

Fig. 202. — Metopa XXIII.

Fig. 203. — Metopa XXIV.

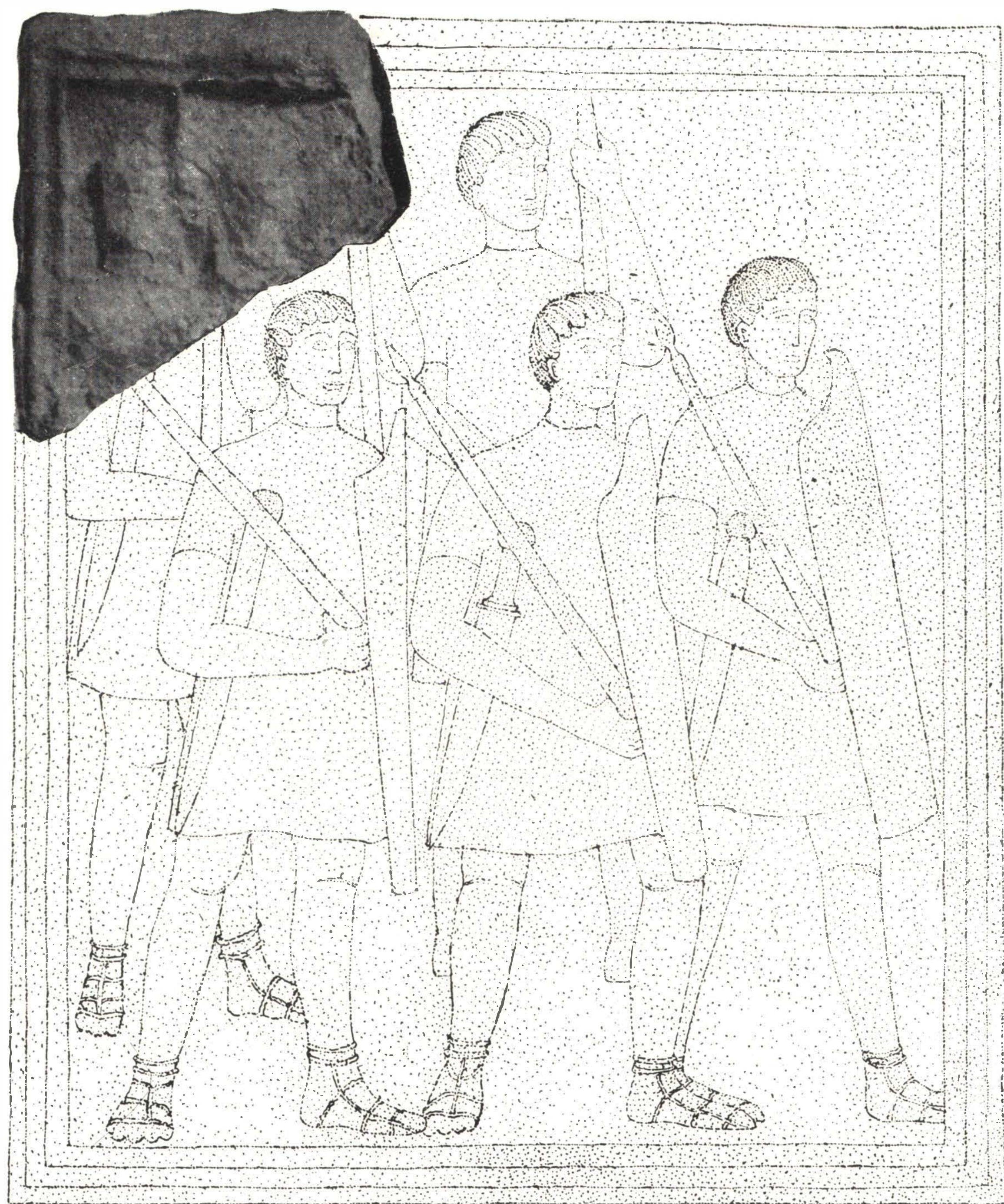

Fig. 204 a. — Metopa XXV: fragment reprodus după Tocilescu și întregit.

Fig. 204 b. — Metopa XXV: reconstituire de Eusebiu Mironescu.

Fig. 205. — Metopa XXVI.

Fig. 206. — Metopa XXVII.

Fig. 207. — Metopa XXVIII. După o fotografie comunicată de Muzeul de arheologie din Istanbul în anul 1957.

Fig. 208. — Metopa XXIX.

Fig. 209. — Metopa XXX.

Fig. 210. — Metopa XXXI.

Fig. 211. — Metopa XXXII.

Fig. 212. — Metopa XXXIII.

Fig. 213. — Metopa XXXIV.

Fig. 214. — Metopa XXXV.

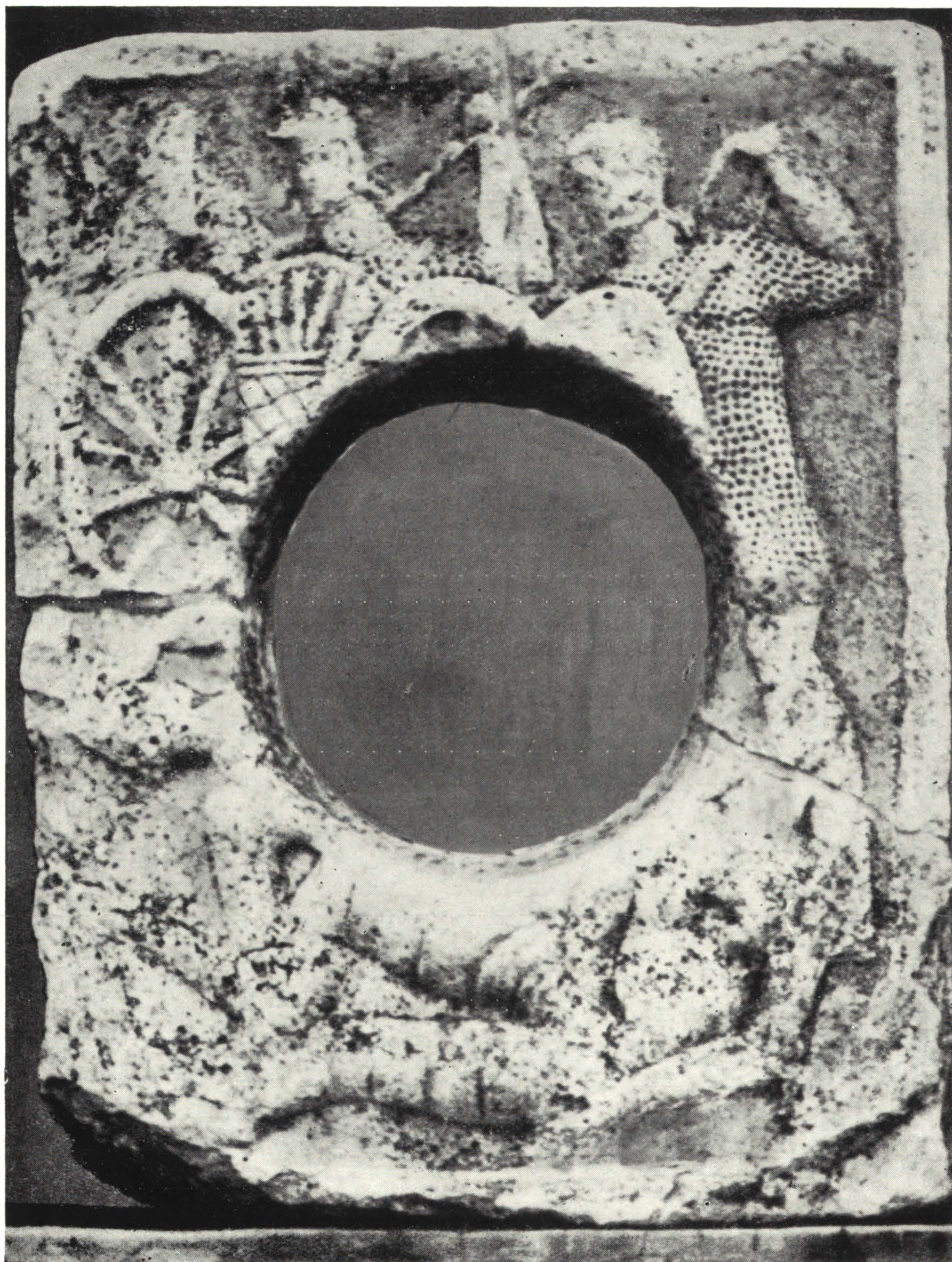

Fig. 215 a. — Metopa XXXVI: starea actuală.

Fig. 215 b. — Metopa XXXVI: reconstituire de arh. Dinu Teodorescu.

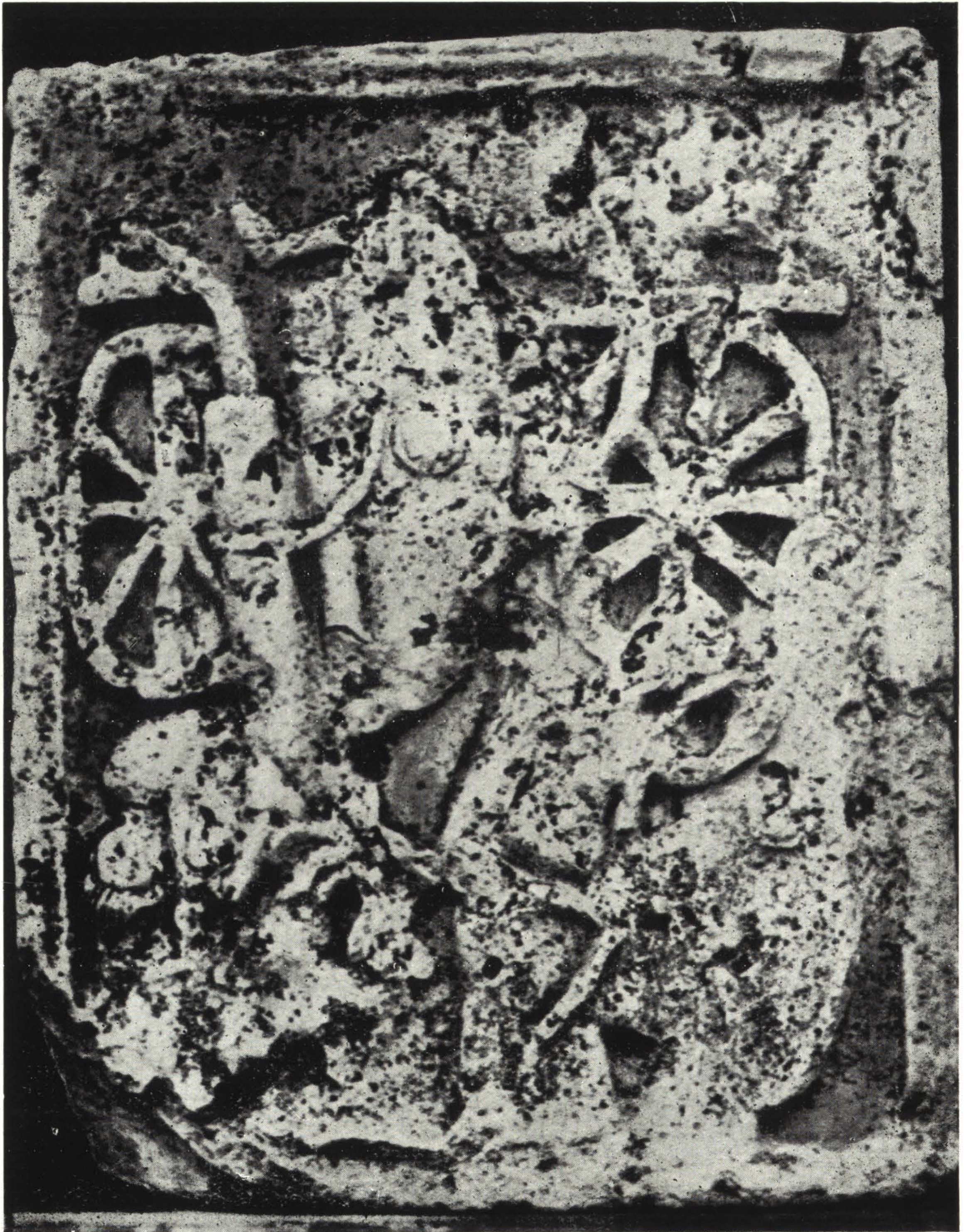

Fig. 216 a. — Metopa XXXVII: starea actuală.

Fig. 216 b. — Metopa XXXVII: reconstituire de Eusebiu Mironescu.

Fig. 217. — Cadrul metopei pierdute XXXVIII (inv. nr. 52).

Fig. 218. — Metopa XXXIX (inv. nr. 38).

Fig. 219. — Metopa XL (inv. nr. 39).

Fig. 220. — Metopa XLI (inv. nr. 40).

Fig. 221. — Metopa XLII (inv. nr. 41).

Fig. 222. — Metopa XLIII (inv. nr. 42).

Fig. 223. — Metopa XLIV (inv. nr. 43).

Fig. 224. — Metopa XLV (inv. nr. 44).

Fig. 225. — Metopa XLVI (inv. nr. 45).

Fig. 226. — Metopa XLVII (inv. nr. 46).

Fig. 227. — Metopa XLVIII (inv. nr. 47).

Fig. 228. — Metopa XLIX (inv. nr. 48).

Fig. 229. — Metopa L (inv. nr. 49).

Fig. 230. — Cadrul metopei pierdute LI (inv. nr. 50).

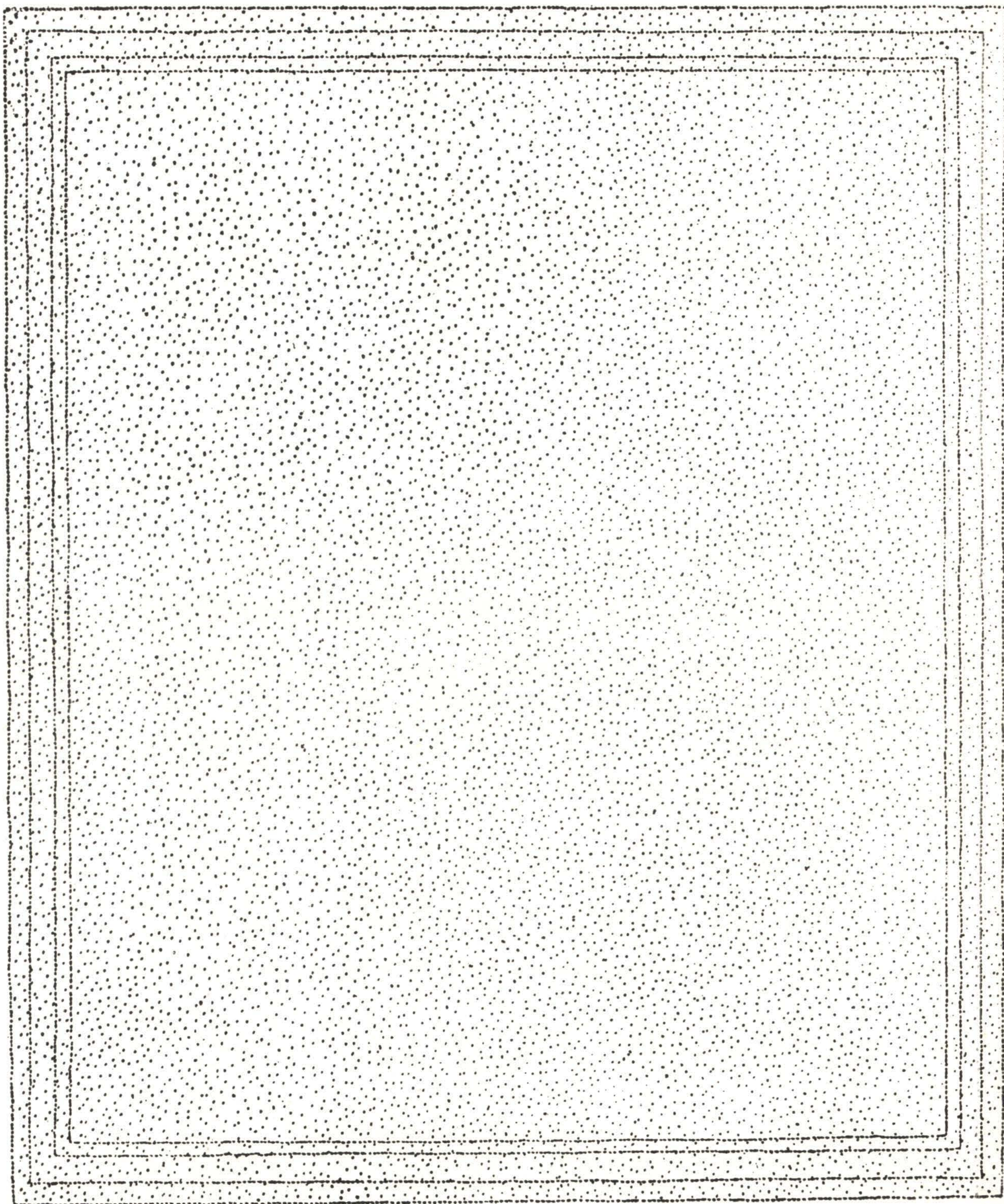

Fig. 231. — Cadrul metopei pierdute LII (inv. nr. 51).

Fig. 232. — Cadrul metopei pierdute LIII (inv. nr. 53).

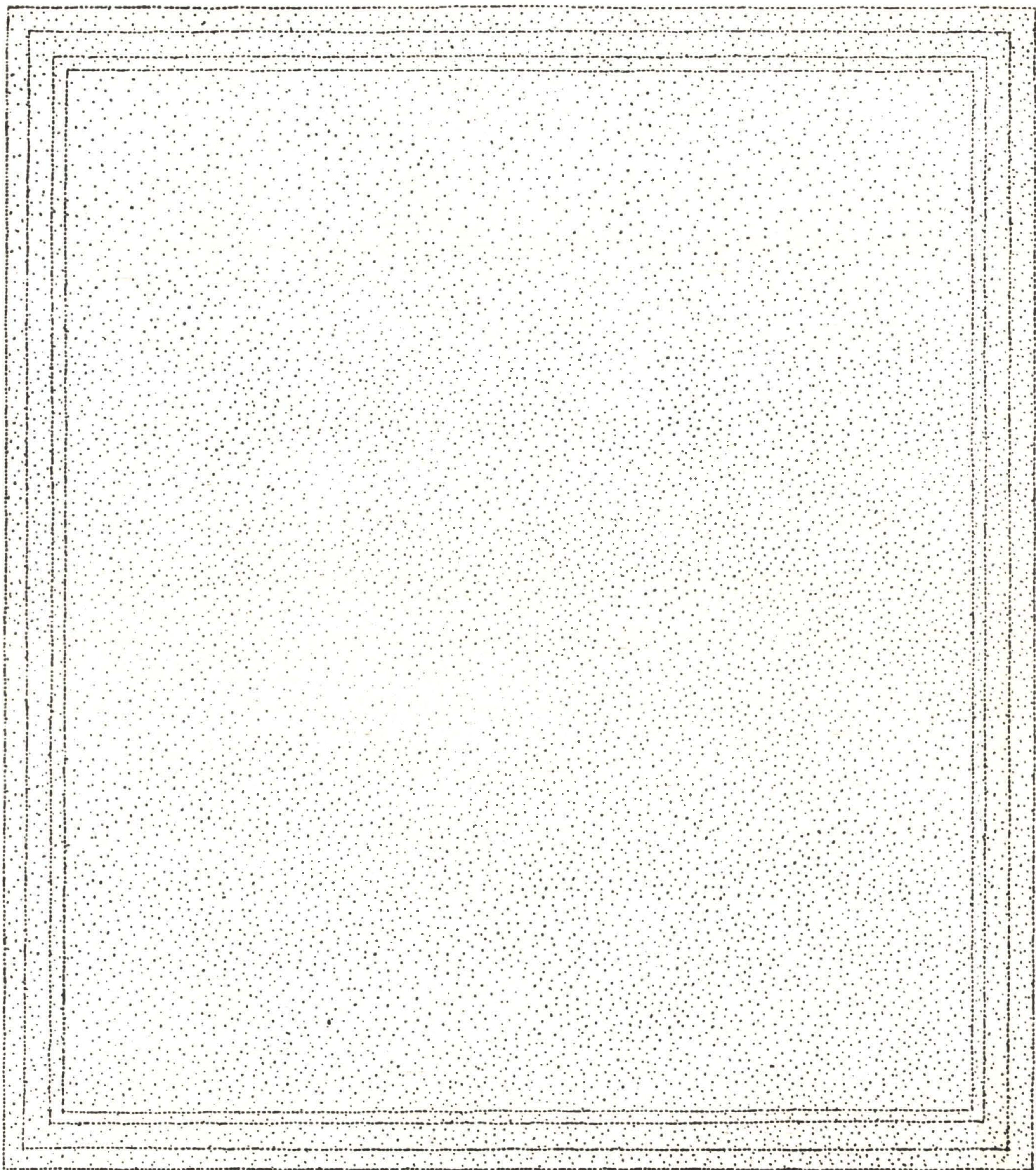

Fig. 233.— Cadrul metopei pierdute LIV (inv. nr. 54).

Metopa nr. IX (fig. 188). Înfăţişează o familie de barbari într-un car cu patru roate, tras de o vită cornută. Se observă: un bătrîn purtînt bonetă, fără barbă, îmbrăcat cu o haină cu creţuri şi cioareci largi încreţiţi, legaţi cu o curea; o femeie îmbrăcată cu haină lungă cu mîneci, avînd creţuri, şi un copil. Pe lîngă car un alt bătrîn, purtînd bonetă, are trunchiul corpului dezbrăcat, dar poartă cioareci sau iţari cu creţuri aşezate transversal pe lungime; în mînă, rezemată pe umărul drept, are o bîtă. În car se observă o ladă. « Lada e ferecată pe margine cu dungi şi cu linii verticale, mergînd paralel; ea are deasupra, la mijloc, o broască pătrată cu gaură pentru cheie; numai piciorul ei din stînga este vizibil » [1]. Teohari Antonescu consideră că pe metopă sînt reprezentaţi sarmaţi roxolani, socotind — în mod eronat — că există asemănare între boneta de pe această metopă şi coiful « catafractarilor » de pe Coloana lui Traian [2]. După acelaşi, « bastarnul care stă în car » ar înfăţişa « un şef sarmat », iar « pileatul care merge alături de car este un nobil dac ». Nu ne-a spus însă ce apartenenţă etnică ar avea femeia şi copilul.

A fost reprodusă de Fr. Studniczka [3], de N. Iorga cu menţiunea « Barbari sarmaţi în Sciţia Mică » [4], de Radu Vulpe cu menţiunea « Metopă reprezentînd o familie barbară, cu caractere germanice, refugiată » [5], precum şi de Bobich [6] şi Ferri [7]. Dimensiuni: lăţime 119,0 cm.

Metopa nr. X (fig. 189 a, b). Înfăţişează pe împărat între doi războinici. Scena este astfel descrisă de Gr. Tocilescu: « el poartă o lorică grecească cu şuviţe pe margini, decorată cu vreji încolăciţi cu cingulum şi cu acvila înaripată întoarsă spre dreapta, un paloş la coapsa stîngă şi o mantie peste piept şi umeri; în stînga un toiag, lung, mîna dreaptă cu degetul cel mare strîns o ţine înaintea pieptului, podul palmei este întors în afară. Cei ce-l însoţesc au cămăşi de zale cu două şiruri de şuviţe, la cel din stînga se vede restul unei cingători; mîna lui stîngă pare a fi lăsată în jos, ţinînd lancea » [8]. Întregită (fig. 189 a); reconstituită de Eusebiu Mironescu, după indicaţiile noastre (fig. 189 b). Dimensiuni: lăţimea 116,0 cm.

Metopa nr. XI (fig. 190). Reprezintă trei cornişti romani, mergînd spre dreapta. « Cel dintîi, din stînga, are cămaşă de zale cu solzi, ceilalţi cămaşă simplă de zale; toate sînt cu trei şi patru şiruri de suviţe; mînecile cămăşilor de zale se arată însă şi ele cu solzi » [9]. Reprodusă de Fr. Studniczka [10]. Dimensiuni: lăţimea 117,7 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 68.

[2] Teohari Antonescu, *Le trophée d'Adamclissi*, p. 171.

[3] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 139.

[4] N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, Bucureşti, 1937, vol. I, partea a II-a, fig. 17.

[5] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XX, fig. 33.

[6] Gjika Bobich, *Orme di Roma nell'oriente europeo. Il trofeo di Traiano in Adamklissi*, în *La strada di Francia* (1940?).

[7] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 379, fig. 518.

[8] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 68.

[9] *Ibidem*, p. 69.

[10] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 138.

Metopa nr. XII (fig. 191). Pe ea apar trei legionari romani, ţinînd în jos cu mîna un pilum întins în faţa a trei purtători de steaguri. Ei au cămăşi cu zale din solzi, avînd două şiruri de şuviţe tăiate în colţuri. Tunicile lor sînt mai lungi decît cămaşa cu zale. La mîna dreaptă au brăţări, pe cap coifuri, iar în picioare caliga. Scuturile lor sînt semicilindrice cu umbo, apropiate de corp. « Coada de lemn a pilului se îngroaşă de sus în jos, în forma unei pîlnii îndoite; la vîrful ei vine partea de metal, în care probabil lemnul trebuie să fi fost îmbucat; metalul se subţiază din ce în ce şi se termină într-un vîrf deosebit. Signiferii, în zale cu solzi, focale »[1], iar ca încălţăminte au caliga. Reprodusă de Fr. Studniczka[2]. Dimensiuni: lăţimea 117,4 cm.

Metopa nr. XIII (fig. 192). Înfăţişează trei legionari romani, ţinînd cu mîna pilum întins în faţa a trei steaguri. Grigore Tocilescu observă că formele de signa sînt deosebite, iar cele de pila mai scurte. Platoşele au un rînd de şuviţe, iar piciorul stîng al primului legionar are pulpar la stînga. Signiferul din stînga are barbă scurtă. Toţi au la antebraţul drept cîte o brăţară. « Coadele steagurilor sînt fără capitel. Deasupra lor acvila legionară cu aripile destinse ţine un mănunchi de fulgere în ghiare. Signa ale legiunii au forma de zăbrele »[3]. Dimensiuni: lăţime 117,0 cm.

Metopa nr. XIV (fig. 193). Ruptă pe margini. Reprezintă trei romani mergînd spre dreapta cu spadele scoase. Pe cap au coifuri prinse cu cureluşe sub bărbie, cu apărătoarea la ceafă. Toţi sînt îmbrăcaţi în cămăşi de zale în fagure. La gît au curele pe care stau prinse tecile de spadă, vizibile doar la capătul de sus. Spadele sînt relativ mari cu două tăişuri. Din încălţăminte, şi anume caliga, se poate distinge numai talpa. Dimensiuni: lăţimea s-a dedus prin raport de vecinătate ţinînd seama de blocurile de friză inferioară nr. 13—14 şi este de 129,5 cm (cf. tab. 22 col. 4 şi p. 283).

Metopa nr. XV (fig. 194 a,b). Înfăţişează trei romani. La aceste figuri se observă cămaşa de zale, urme de caliga mai vizibile la primul. La cel de-al treilea se distinge conturul capului şi apare « un scut oval văzut din faţă; umbonele scutului este indicat cu margini împrejur şi sub dînsul muchia în lung a scutului merge vertical »[4]. Deasupra capului celui de-al treilea soldat apare « ceva care se ridică în sus spre dreapta, reprezentînd probabil o trompetă (tuba) ». Gr. Tocilescu afirmă greşit că figura ar reprezenta pretorieni. Piatra este ruptă în partea de sus. Fragmentul a fost scos din Dunăre de Tocilescu; este publicat pentru prima oară la noi. Reconstituită de Eusebiu Mironescu, după indicaţiile noastre (fig. 194 b). Dimensiuni: lăţime 114,5 cm.

Metopa nr. XVI (fig. 195 a, b,). Înfăţişează un legionar roman în luptă cu doi daci. Legionarul poartă coif, platoşă, iar în picioare caliga. În mîna dreaptă ţine

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 68.
[2] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 140.
[3] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 70.
[4] *Ibidem*, p. 71.

o spadă cu care vrea să atace, iar în cea stîngă scutul. Dacul de jos este lovit în piept de o lance sau de un pilum și ține în stînga un paloș curbat; el poartă bonetă [1] și cioareci largi cu crețuri. « Celălalt dac se pune cu lancea în apărare și mînuiește un scut oval cu umbo ». Deși erodat, la el mai « recunoaștem barba întoarsă în afară » și părul strîns sub formă de nod sau ghemotoc pe tîmpla dreaptă. Veșmîntul, probabil o haină cu crețuri și o mantie,«fîlfîie de la subțioara din dreapta în jos » [2]. Dimensiuni: lățime 118,0 cm.

Metopa nr. XVII (fig. 196). Reprezintă un roman în luptă cu doi daci. Pe cap romanul poartă coif, cu apărătoare la spate și curelușă sub bărbie. La el se mai distinge clar partea care acoperă capul sub forma unui gluguș ascuțit cu cerc, din care pleacă niște fîșii prinse în vîrf în două inele. « Platoșa sa consistă din solzi în forma unor foi cu muchii și ascuțite, avînd marginile ridicate, și se termină peste șold în două șiruri de șuvițe, jos rotunjite, iar la braț într-un singur șir mai lung. Antebrațul este apărat de 11 brățare anulare, vîrîte unele într-altele » [3]. Este încălțat cu caliga. În mîna dreaptă are o spadă cu care atacă. Mînerul spadei are un bumb și o toartă groasă cu talon de apărare; lama este lungă cu două tăișuri și cu muchie la mijloc. Teaca este prinsă sub subțioară. Pe margini prezintă niște dungi în relief și se termină printr-un bumb. Scutul legionarului are un chenar, un umbo mare la mijloc, iar la fiecare colț cîte un ornament sub forma unei linii dreptunghiulare în relief. Dacul de jos are părul strîns sub forma unui nod peste tîmpla dreaptă; poartă cioareci largi cu cute și opincă, la care, cu ochiul liber, se distinge clar pe metopă conturul și ațele care trec dintr-o parte în alta pe picior. Vîrful opincii este erodat. De umăr are rezemată o lance. Dacul în picioare poartă un veșmînt cu crețuri, cu mînecile lungi, deschis la piept. El este înarmat cu paloșul curbat. Pe cap poartă o bonetă aderentă [4]. După Radu Vulpe cele două figuri barbare ar fi de neam germanic [5]. După G. Girke, numai războinicul de jos este bastarn [6]. Reprodusă de Bobich [7] și Ferri [8]. Dimensiuni: lățime 117,0 cm.

Metopa nr. XVIII (fig. 197). Înfățișează un legionar roman care înjunghie un dac. Teaca spadei, atîrnată de o cingătoare, este împodobită cu un ornament în spirală, întocmai ca și teaca spadei de pe platoșa tropaeum-ului (cf. fig. 179); pe cap poartă un coif ca la metopa nr. XVII, dar care se termină cu un vîrf. Cămașa de zale e cu fagure. Teaca spadei are sus ca ornament « un quadrifolium într-un

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 490.

[2] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 71.

[3] *Ibidem*, p. 73.

[4] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 490.

[5] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XIX, fig. 30.

[6] Georg Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtliche Zeit*, Berlin, 1922, pl. 36, fig. 6.

[7] Gjika Bobich, *op. cit.*

[8] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 382, fig. 521.

quadrat ». Scutul n-are umbo. Dacul poartă pe cap o bonetă [1] și are barbă. Este îmbrăcat cu iţari strîmţi. Paloșul său curb are o proeminenţă metalică în forma unui talon de apărare și o lamă cu două tăișuri, la mijloc cu muchie. Dimensiuni: lăţime 115,0 cm.

Metopa nr. XIX (fig. 198) [2]. Înfăţișează un legionar roman cu lance, străpungînd un dac. Romanul este îmbrăcat ca și cel de pe metopa XVII și XVIII. Poartă o spadă al cărei mîner e la înălţimea subsuorii. Scutul are ca ornament trei dungi în pieziș, cea de la mijloc este în parte acoperită de umbo. Dacul, în apărare, a prins vîrful lăncii, după ce și-a aruncat paloșul curbat. Poartă barbă, iar pe cap — după Furtwängler — o bonetă aderentă. Este îmbrăcat cu cioareci largi cu creţuri. Brăzdăturile de pe piept care merg de la umărul stîng spre subsuoara dreaptă sînt — după arheologul german — urme de curelușe și nu « efectul stricăciunii timpului », cum crezuse Gr. Tocilescu. Dimensiuni: lăţime 117,7 cm.

Metopa nr. XX (fig. 199). Înfăţișează un legionar roman în luptă cu doi daci. Romanul este îmbrăcat ca cel de pe metopele XVII, XVIII, XIX, cu mici diferenţieri. Grigore Tocilescu observă că « legionarul poartă brăţar la subţioară și cingătoarea săbiei (spadei — *n.n.*) este vizibilă. Mai jos de cingătoare se află o dungă în relief de forma arcului, care între acestea este ornată cu inele de zale » [3]. La piciorul stîng « de la genunchi în jos se observă un pulpar » [4]. Dacul în genunchi ţine paloșul cu ambele mîini. Pe cap are o bonetă aderentă. Poartă barbă. Trunchiul corpului său este gol, dar este îmbrăcat în cioareci largi cu creţuri, legaţi printr-un brînișor, care se vede în faţă ieșind de sub postavul îndoit. Dacul de jos are părul legat în partea dreaptă sub forma unui nod; poartă barbă. De la piept spre spate îi atîrnă o glugă. Este îmbrăcat în cioareci largi și încreţiţi. Dimensiuni: lăţime 116,8 cm.

Metopa nr. XXI (fig. 200). Înfăţișează un legionar roman, atacînd un dac îngenuncheat. Elementele de costum ale romanului se găsesc pe metopele XVII, XX. « Scutul romanului era împodobit cu un fulger în forma unei săgeţi de trăsnet cu două colţuri, ce merg șerpuind » [5]. Dacul ar fi avut barbă [6] și stă în genunchi pe piciorul drept. El este îmbrăcat cu iţari strîmţi legaţi cu o curea. Are un scut cu marginea împletită și, cam pe la mijloc, o linie transversală cu extremităţi întoarse. În spatele lui apare o lance. Reprodusă de Ferri [7]. Dimensiuni: lăţime 111,1 cm.

Metopa nr. XXII (fig. 201). Înfăţișează un legionar roman în luptă cu doi daci. Legionarul împlîntă sabia în clavicula unuia. « Cămașa sa de zale are două

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 490.

[2] Publicată sub forma unei schiţe de Karl Ferdinand Peters, *op. cit.*, p. 140, fig. 20 şi de M. C. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobrodja*, pl. XXIII.

[3] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 73.

[4] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 490.

[5] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 74.

[6] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 490.

[7] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 381, fig. 520.

șiruri de șuvițe peste marginea tunicii (?), ce este mai lungă decît zaua, iar la braț intră în brățarul anular; teaca este ornată cu vreji învîrtite și sus cu un quadrifolium într-un pătrat »[1]. Dacul înjunghiat are bonetă aderentă pe cap[2]. Trunchiul său este gol. Din cauza îngustimii postavului, ițarii strîmți lasă pîntecele gol; ei sînt legați printr-un brînișor, care trece liber peste pîntece. Paloșul său curbat este cu muchie prin mijloc, deci cu două tăișuri. Dacul răpus n-avea nimic pe cap, deși A. Furtwängler presupune nodus-ul; el purta barbă. Trunchiul corpului său era descoperit, dar purta ițari încrețiți transversal. Dimensiuni: lățime 116,0 cm.

Metopa nr. XXIII (fig. 202). Reprezintă un legionar roman cu sabia scoasă, îndărătul a trei daci. Îmbrăcămintea romanului prezintă analogii cu a celor de pe metopele XVII, XX. Barbarul dinainte cade spre dreapta și ține un paloș mare curbat. De la al doilea barbar se observă capul, pieptul și extremitatea unui picior. Cel de-al treilea ține o lance. Primii doi — remarcă Tocilescu — au cioareci largi încrețiți, cel de-al doilea mai are și o glugă, iar cel de-al treilea o haină cu crețuri, cu mîneci lungi, încinsă sus. După A. Furtwängler, la primul se observă o bonetă netedă[3]; cel de-al doilea are părul răsucit în formă de nod, la cel de-al treilea părul este crescut mare și lăsat liber în părți. Toți dacii poartă barbă. Dimensiuni: lățime 112,0 cm.

Metopa nr. XXIV (fig. 203). Arată trei daci uciși în luptă pe un teren muntos. « Cel din mijloc se prăbușește dintr-o înălțime pe spate, cu un scut oval ce-l ține încă de curea cu stînga; între spete stă înfiptă o dardă. Dincolo, cel de-al doilea cade, sau deja e culcat la pămînt; capul său tăiat — care după Furtwängler ar fi avut nodus — cade vertical între brațele ce-i atîrnă în jos, în partea cealaltă este un scut oval cu umbo »[4]. Cel de-al treilea dac este rezemat în cot. La toți se observă părul netuns și bărbile. În timp ce doi din ei sînt complet dezbrăcați, cel de jos poartă cioareci încrețiți. Pe scutul primului barbar, Tocilescu observă o curea transversală, ca la metopele nr. I, XXI. Dimensiuni: lățime 119,0 cm.

Metopa nr. XXV (fig. 204 a, b). Este un fragment înalt de 0,6 m din colțul superior de la stînga al unei metope, descrisă cu oarecare reținere de Tocilescu. Pierdut între timp. Fragmentul întregit (fig. 204 a). Reconstituită de Eusebiu Mironescu după indicațiile noastre. După raportul de vecinătate ținînd seama de falțul încadrator de metopă al blocului de friză superioară nr. 25 a avut o lățime de 124 cm (cf. tab. 22 şi p. 283).

Metopa nr. XXVI (fig. 205). Înfățișează trei purtători de steaguri. Ei au cămașă de zale redată ca fagurele, cu două rînduri de șuvițe și pantaloni scurți. Primii doi au cingători la brîu. Spada lor e prinsă mult mai sus de cingătoare cu

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 74.
[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 490.
[3] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 491.
[4] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 75.

o curea dată peste umăr, dar care nu a fost reprezentată. « Steagul din mijloc are trei coroane, cele două vexile consistă din table dreptunghiulare cu margini, garnituri la colţuri şi ciucurii resfiraţi în jos »[1]. Dimensiuni: lăţime 114,7 cm.

Metopa nr. XXVII (fig. 206). Reprezintă — după Gr. Tocilescu — pe Traian întors spre dreapta în adlocuţiune, însoţit de un locotenent al său, care este încălţat cu caliga, tunică, focale, paenula şi spadă. Traian ţine în stînga un baston de comandant, care nu atinge pămîntul. Dimensiuni: lăţime 110,0 cm.

Metopa nr. XXVIII (fig. 207). Aflată la 1895 în grădina lui Halil Bey din Constantinopol, publicată de Gr. Tocilescu după o fotografie datorită lui Handy-Bey. Reprodusă de noi după o fotografie de la Muzeul de arheologie din Istanbul primită în anul 1957. Arată doi romani. Ei poartă tunică cu mîneci, fiind încinşi peste ea; încălţaţi cu caliga « cu focale şi paenula, sprijinind lancea în pămînt şi prezentînd scutul . . . Umbonele acoperă punctul unde se încrucişează o garnitură de linii orizontale cu o săgeată de trăsnet verticală; aceasta are muchia oblică şi este însoţită, sus şi jos, de scîntei de fulger divergente, din care una merge în linie frîntă meandric, cealaltă este învîrtită ca şarpele; în cîmpul liber al cuartierelor scutului sînt în fiecare cîte o stea şi cîte două. O sabie scurtă cu bumbul mare şi cu mînerul lucrat în dungi transversale atîrnă la stînga în teacă; aceasta este legată de un cingulum şi ornată cu vreji încolăcite. La spintecătura paenulei, în stînga, sînt patru nasturi. Tunica are deasupra cingătorii încreţituri largi, sub ea cutele sînt subţiri »[2]. Descrisă de G. Mendel[3]. Dimensiuni: lăţime 122,5 cm.

Metopa nr. XXIX (fig. 208). Înfăţişează un legionar roman care urmăreşte pe un barbar dac. Romanul are pe cap un coif cu apărătoare la spate, cămaşă de zale cu solzi, avînd la braţ două rînduri de şuviţe. Teaca pare prinsă de cingătoare la coapsa dreaptă. În mîna stîngă ţine un scut semicilindric cu umbo şi cu o garnitură transversală mai jos de mijloc. Dacul are pe cap — după Gr. Tocilescu — o piesă « de o ştofă împletită »[4] sau « o căciulă răsucită transversal »[5] care ar mai apărea pe metopele VI, XLVII (inv. 46), iar după A. Furtwängler[6], o bonetă din benzi, ceea ce nu este verosimil. El poartă iţari strîmţi, ca şi cînd ar fi realizaţi din moletiere, şi legaţi, sub tivul uşor îngroşat prin răsucire, cu un brăcinar. Trunchiul este acoperit doar de o paenulă. Dimensiuni: lăţime 116,3 cm.

Metopa nr. XXX (fig. 209). Reprezintă — după Tocilescu — pe Decebal călare trecînd peste un dac căzut şi fiind apucat de un legionar roman. El « se distinge şi prin portul său, ca şi prin amănuntele particulare ale reprezentaţiunii.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 77.

[2] *Ibidem*, p. 79.

[3] G. Mendel, *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines*, tomul III, nr. 1095.

[4] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 78.

[5] *Ibidem*, p. 100.

[6] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 491.

Calul sare cu capul ridicat peste barbarul căzut, pe care l-a lovit o lance în cap; deși piatra este stricată, totuși se poate recunoaște o arșă mare cu chingă și profil, precum și coama tunsă și coada răsucită. Călărețul se întoarce înapoi către legionarul care îl urmărește, lancea însă n-o ține în poziție de apărare; poartă o haină deschisă la piept . . . Romanul, în cămașă de zale și încins la mijloc, calcă, pe cît se vede, pe genunchele celui căzut, apucă pe călăreț și îl amenință cu sabia, de aceea scutul lipsește; pe umărul său stîng se lasă în jos o curea. Barbarul căzut poartă nădragi încrețiți (transversal — *n.n.*) și probabil este fără arme » [1]. Dimensiuni: lățime 118,5 cm.

Metopa nr. XXXI (fig. 210). Înfățișează un legionar roman în luptă cu un arcaș suit într-un arbore. Romanul are coif, cămașă de zale ca un fagure, spadă la brîu și scutul de apărare; el înaintează spre a împunge pe arcaș cu lancea sau pilum. Jos este un barbar gol, cu pîntecele deschis și cu capul tăiat și despărțit de trunchi; brațul stîng este întins pe pămînt, iar cel drept e încovoiat pe după cap și atîrnă în jos. În spate, în dreptul capului, se vede o spadă de tip roman rezemată de un scut oval. Arcașul dac, îngenuncheat pe piciorul drept, se pregătește a trage cu arcul. Reprodusă de Fr. Studniczka [2], iar detalii la Silvio Ferri [3]. Dimensiuni: lățime 118,0 cm.

Metopa nr. XXXII (fig. 211). Înfățișează pe împărat îmbrăcat cu platoșă grecească, întors spre stînga, cu doi soldați. « Platoșa se termină la braț cu două șiruri de șuvițe, jos cu patru șiruri și este împodobită cu un caliciu de foi, peste care sînt resturi dintr-o acvilă întoarsă spre dreapta. Lîngă clapa de la umărul drept cade jos cureaua curmezișă a săbiei; mînerul săbiei se termină într-un cap de pasăre. Pe umărul din stînga, indicațiune schematică a unei mantale; încălțăminte înaltă cu patru nasturi deasupra piciorului ». Romanii « poartă coifuri, cămăși de zale cu tunica mai lungă decît zaua, scuturi ovale cu umbo, nădragi scurți și încălțăminte (caliga — *n.n.*); brațele lor nu apar; se vede foarte bine că mărimea soldaților a fost cu intenție accentuată (comp. nr. XIV și XV) » [4]. Reprodusă de Fr. Studniczka [5] și de Ferri [6]. Dimensiuni: lățime 115,0 cm.

Metopa nr. XXXIII (fig. 212). Înfățișează un legionar roman urmărind un dac fugar. Romanul are coif pe cap. El poartă pantaloni scurți și pulpar la piciorul stîng; o platoșă cu solzi mari în formă de sferturi de ou cu două clape pe umeri și un șir de șuvițe peste tunica ce este mai lungă decît platoșa. Pe mîna dreaptă se distinge brățara anulară. La mijloc este încins cu o cingătoare, iar la gît are o cingătoare-curea, de care este agățată teaca săbiei. În urmărirea dacului

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 78—79.
[2] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 142, fig. 82.
[3] Silvio Ferri, *Nuovi documenti sul trofeo di Traiano*, fig. 10; idem, *Arte romana sul Danubio*, p. 374, fig. 509.
[4] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 79.
[5] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 142, fig. 83.
[6] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 378, fig. 517.

legionarul roman și-a aruncat scutul. Dacul, al cărui trunchi este gol, are pe cap o bonetă [1] aderentă și poartă barbă, cioareci largi încrețiți, legați cu brînișor băgat prin betelie sau văcălie. În fugă, el și-a aruncat paloșul curbat. Dimensiuni: lățime 119,0 cm.

Metopa nr. XXXIV (fig. 213). Înfățișează un roman în luptă cu trei barbari daci, socotiți de Radu Vulpe drept germanici [2]. Romanul, care ridică o spadă lungă apărîndu-se cu un scut, are pe cap un coif cu apărătoare la spate. Este îmbrăcat în cămașă de zale ca fagurele și poartă pantaloni scurți. La gît are agățată o curea de care atîrnă teaca spadei pe coapsa stîngă. După Gr. Tocilescu, îmbrăcămintea romanului corespunde cu a soldaților de pe metopele XIV, XV și XXXII, greşit presupuşi pretorieni. În partea de sus se observă un dac răpus, întors pe spate. El este dezbrăcat. Jos, al doilea dac, este înfățișat cu paloșul curbat, pe care-l folosește cu amîndouă mîinile împotriva romanului, încercînd să-l lovească pe sub scut. Acest dac are barbă, poartă o bonetă și cioareci largi încrețiți, legați printr-un brînișor și cu o sfoară pe deasupra. Dacul fugar cu paloșul curbat pe umăr are pantalonii numai în parte executați cu crețuri și anume la piciorul drept. În rest, ei au rămas doar schițați. Și acest barbar poartă barbă și bonetă [3]. Trunchiul corpului este dezbrăcat. Reprodusă de Ferri [4]. Dimensiuni: lățime 117,7 cm.

Metopa nr. XXXV (fig. 214). Înfățișează o familie de daci în refugiu, într-un car atacat de un legionar roman. « Carul are două roate cu cîte opt spițe; peste roata din stînga se vede o ridicătură în formă de ladă, iar deasupra celei din dreapta altă ridicătură în chip de podea. La stînga stă în picioare în car romanul, vizibil de la genunche în sus » [5]. El poartă pe cap coif cu apărătoare la spate și este îmbrăcat în cămașă de zale în fagure. La mîna dreaptă, pînă la încheietura carpiană, apar crețurile mînecii unui veșmînt. La subțioară are teaca spadei — desigur legată de o baieră — din care n-a fost scoasă spada, întrucît se vede clar capătul rotund al mînerului ei. Teaca, cu linii în lung și margine, prezintă și un ornament. Cu mîna dreaptă romanul a înfipt lancea în clavicula dacului de jos. În față romanul are scut. Dacul răpus are trunchiul corpului gol și este îmbrăcat cu cioareci încrețiți, legați pe deasupra cu o cingătoare ca o curea. El are în mînă un paloș curbat, cu care pare a-și omorî propriul său copil. În car e o femeie îmbrăcată în haină cu crețuri cu mîneci lungi, care — după Tocilescu — « își ridică rugătoare capul și mîinile către roman. Jos fuge un băiat de tot gol... Bărbat, femeie și copil formează aici, ca și la metopele nr. IX și XL (inv. 39), echipajul carului ». A. Furtwängler consideră că « barbarul » cu paloș ar purta o

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 491.

[2] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XIX, fig. 31.

[3] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 491.

[4] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 380, fig. 10.

[5] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 80.

bonetă. Chiar și femeia ar purta așa ceva [1]. Carl Patsch, pe de altă parte, consideră că pe ea ar fi reprezentaţi sarmaţi roxolani, afirmaţie care nu poate fi admisă [2]. Dimensiuni: lăţime 112 cm.

Metopa nr. XXXVI (fig. 215 a, b). Înfăţișează o luptă în jurul unui car între doi romani și trei daci. La mijloc are o gaură de 0,64 m în diametru, căci a servit drept colac de puţ. « În stînga sus, două roţi de car; cea din stînga, în întregime conservată, are zece spiţe; între dînsele o tolbă patrulateră, cilindrică, plină cu săgeţi. Deasupra roţii din stînga se vede, stricată, partea superioară a unui barbar întors spre dreapta, de la care un braţ este indicat între spiţe, iar un picior dedesubtul roţii. Contra lui năvălesc, dincolo și dincoace de car, doi romani cu scut și lance, ambii văzuţi din spate, avînd cămașă de zale, coif și curea de sabie. Uniforma lor seamănă cu a pretorienilor presupuși în nr. XIV, XV și XXXII. Pe cureaua săbiei (balteus) luptătorului de dincoace de car, se observă un șir de ornamente în forma capetelor de cuie. Jos, doi barbari căzuţi, cel mai mare poartă nădragi » [3] (iţari cu creţuri transversale — *n. n.*). Dimensiuni: lăţime 119,0 cm.

Metopa nr. XXXVII (fig. 216 a, b). Înfăţișează un car cu o familie de daci în refugiu. A fost publicată pentru prima dată de M. Suţu [4]. « Sus, două roţi cu cîte opt spiţe, deasupra o podea de scînduri cu căpătîie la amîndouă marginile și o figură omenească (femeie) culcată pe dînsa. La car sînt atîrnate de la dreapta încoace: o sabie curbă, scut oval cu umbo, tolbă cu săgeţi și sabie cu mîner întors și cu teaca ascuţită la vîrf. Sub roata din dreapta, pe o ridicătură, șade, întors spre dreapta, un om cu capul plecat; el ţine o sabie curbă și-și reazemă mîna stîngă pe marginea unui scut oval cu umbo. Sub roata din stînga, cadavrul unui copil, al cărui cap și picioare atîrnă în jos. Proporţiile figurilor sînt, după cum se vede, cu intenţie tare mult gradate; din această împrejurare și din compararea cu reprezentările analoge de pe metopele nr. IX și XXXV, înţelegem că aici avem bărbat, femeie și copil » [5]. Faptul că piatra e stricată din pricină că a fost expusă la intemperii cu faţa sculptată nu ne permite să stabilim dacă, mai jos de copil, unde s-ar aștepta o umplutură, mai era încă un accesoriu. « Cu această scenă de totală nimicire se încheie descrierea războiului » [6]. Reconstituită de Eusebiu Mironescu, după indicaţiile noastre (fig. 216 b). Dimensiuni: lăţime 120,2 cm.

Metopa nr. XXXVIII (inv. 52) (fig. 217). Tot Wutzer ne descrie o metopă care a fost greșit considerată de Gr. Tocilescu drept metopa nr. XXXVII. Prezenţa unor vieţuitoare cu aspect înfricoșător, care lipsesc pe metopa nr. XXXVII, sînt un indiciu neîndoielnic că de fapt este vorba de una din metopele pierdute. Iată cum descrie Wutzer această metopă: « O a patra piatră arată și mai

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 491.

[2] Carl Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Traian*, Viena, 1937, p. 19.

[3] Gr. Tocilesu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 81.

[4] M. Soutzo, *op. cit.*, p. XXIV.

[5] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 82.

[6] *Ibidem*.

clar figura unei *quadriga* (car — *n.n.*); examinatorul recunoaște cele două roţi din partea dinspre el. Înaintea roţii din faţă se află figura unui șarpe în înălţime, al cărui gît și cap sînt ușor de recunoscut. Între cele două roţi și în urma celor din spate, la aceeași înălţime cu a capetelor de șarpe, se observă capetele altor animale, care se aseamănă cu a unui cîine, a unui lup sau a unei hiene. Pentru forma capului de cîine vorbește botul lung și urechile aplecate — poate capul unui cerberus sau ceva asemănător. Probabil avem aici de-a face cu un car de război; figurile de animale sînt înfăţișate nu numai ca animale de tracţiune dar și ca imagini, care serveau la îngrozirea dușmanului. Corpurile acestor animale au devenit de nerecunoscut. Restul vreunei figuri umane nu se observă »[1]. Lăţimea piesei, dată de un bloc de friză superioară, este de 130 cm (vezi tab. nr. 22 şi pl. VII şi p. 283).

*Metopa nr. XXXIX (*inv. 38*)* (fig. 218). Înfăţișează patru romani pe două coloane în marş. Toţi au capul descoperit. Sînt îmbrăcaţi cu un veșmînt cu mîneca scurtă, încins pe la brîu, după cum se observă la prima figură. Poartă pantaloni scurţi și ca încălţăminte au caliga. Cele două figuri din rîndul întîi au prinsă, se pare, de brîu, cîte o spadă. La ambele, dar mai ales la prima figură, teaca săbiei are un ornament de vrej asemănător cu cel de pe pilaştri și care apare și pe teaca spadei de pe trofeu (cf. fig. 327). Este vorba deci de un important element decorativ de corelaţie. Pe umeri, toţi poartă cîte o lance care apare sub Traian[2] (fig. 329). În faţă, apropiat de corp, fiecare are un scut. Dimensiuni: lăţime 119,4 cm.

Metopa nr. XL (inv. 39) (fig. 219). Reprezintă pe împărat cu un locotenent. Figurile poartă costum identic și ţin cîte un scut în stînga. Mantaua împăratului este mai lungă, cingătoarea are margini, tunica are cute mai fine. Figura împăratului a fost executată cu deosebită îngrijire, mai cu seamă la păr[3]. Otto Benndorf a mers oarecum departe cu interpretarea, considerînd că Traian purta perucă[4], ceea ce A. Furtwängler contestă. Acesta reproduce partea superioară a metopei[5]. Dimensiuni: lăţime 116,0 cm.

Metopa nr. XLI (inv. 40) (fig. 220). Înfăţișează trei stegari privind spre stînga, în cămașă de zale cu fagure, cu șuviţe la poale și pelerină pe umărul drept. Sînt încinși cu cingulum și poartă cîte o spadă băgată într-o teacă ornamentată cu linii în relief pe margini; poartă pantaloni scurţi, iar ca încălţăminte caliga. « Cozile steagurilor au vîrfurile ca o lance; coada steagului din mijloc are deasupra mîinii stîngi un inel gros sferic cu muchii și încă două coroane ce au rămas, căci metopa este la locul acesta stricată. Celelalte două steaguri formează dreptunghiuri în poziţie verticală, la marginea de jos sînt cu ciucuri, la celelalte laturi au chenare,

[1] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, p. 257.

[2] Teohari Antonescu, *Le trophée d'Adamklissi*, p. 170.

[3] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 83.

[4] Otto Benndorf, *Adamklissi noch einmal*, în *Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Instituts in Wien*, vol. I, 1898, p. 130.

[5] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 493 şi pl. VII, 1.

iar la colţuri garnituri dreptunghiulare »[1]. Reprodusă de Fr. Studniczka[2] şi de Radu Vulpe[3]. Dimensiuni: lăţime 117,4 cm.

Metopa nr. XLII (inv. 41) (fig. 221). Reprezintă trei cornişti în mers ca la metopa nr. XI. Cămăşile lor de zale sînt mai puţin ornate, iar spada şi cingătoarea sînt lăsate pe coapsa dreaptă; au mantia aruncată peste piept şi umeri. Sub genunchiul celui din stînga — după A. Furtwängler[4] — se observă desluşit marginea pantalonilor scurţi. « Mîna stîngă a cîtor-şi trei ţine un instrument mai jos de bocal; cea dreaptă, bara transversală împodobită cu rozete; această bară trece şi sus şi jos peste încovoitura metalică a cornului şi are la rîndul ei o bară mai mică transversală, ce merge către bocal. Părul capului la figura din mijloc este făcută în formă de bucle, la celelalte în şuviţe »[5]. Dimensiuni: lăţime 119,7 cm.

Metopa nr. XLIII (inv. 42) (fig. 222). Înfăţişează doi stegari. Capul lor este descoperit. Poartă tunică cu creţuri fine pe latul din faţă, pantaloni scurţi, mantie cu focale şi caliga. « Sabia scurtă, e legată de un cingulum pe coapsa stîngă; mînerul este cu dungi transversale şi are la vîrf un bumb »[6]. Dimensiuni: lăţime 117,7 cm.

Metopa nr. XLIV (inv. 43) (fig. 223). Înfăţişează patru romani în marş pe două coloane. Au capul gol, poartă tunică cu mîneci scurte şi paenula, pantaloni scurţi şi caliga. Ţin aproape de corp scutul oblic încovoiat fără umbo, iar pe umăr duc lănci. Reprodusă de Fr. Studniczka[7]. Dimensiuni: lăţime 113,0 cm.

Metopa nr. XLV (inv. 44) (fig. 224). Reprezintă — după Gr. Tocilescu — pe împărat cu un locotenent ca pe metopa nr. XL (inv. 39). « Portretul lui Traian este aşa de bine reuşit încît, pare imposibil a nu fi recunoscut; caracteristic pentru dînsul este părul, care-i cade stufos pe frunte,ceea ce nu se repetă la nici o altă figură din metopele noastre. Sabia lui este mai mare »[8]. Ambii sînt îmbrăcaţi cu tunică legată la mijloc cu un cingulum de care este prinsă cîte o spadă. Pe umeri au mantie. Poartă pantaloni scurţi, iar în picioare caliga. Dimensiuni: lăţime 115,0 cm.

Metopa nr. XLVI (inv. 45) (fig. 225). Înfăţişează un roman care ţine în lanţ doi prizonieri daci. Romanul poartă focal, lorică de piele, tunică mai lungă decît lorica şi o paenulă spintecată în faţă şi aruncată la dreapta pe umăr; pantaloni scurţi şi caliga. Dacii sînt legaţi cu un lanţ, care se termină printr-un mare belciug. Costumul lor constă dintr-o bonetă, cămaşă sau veşmînt despicat în părţi — cum se observă şi pe Coloana lui Traian —, curea cu cataramă, la unul rectan-

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 83.
[2] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 138, fig. 75.
[3] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XVIII, fig.29.
[4] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 492.
[5] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 84.
[6] *Ibidem.*
[7] Fr. Studniczka, *op. cit.*, p. 140, fig. 79.
[8] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 65.

gulară, iar la altul ovală, și ițari strîmți, la unul cu crețuri în forma moletierelor. Dimensiuni: lățime 118,0 cm.

Metopa nr. XLVII (inv. 46) (fig. 226). Înfățișează doi prizonieri daci ținuți în lanț de un ostaș roman. Dacii poartă ițari strîmți redați sub formă de moletiere și o « haină cu mîneci fără crețuri; ea este spintecată de ambele părți de la coapsă în jos și merge pînă dincolo de genunche; este strînsă cu o cingătoare, care se observă destul de bine în mijlocul corpului » [1], o cataramă de formă ovală și alta rectangulară prin care iese în jos un capăt al curelei. Romanul are capul descoperit și poartă pantaloni scurți și caliga. Paenula este numai în parte spintecată mai jos de gît, pe cînd la nr. XLIV (inv. 43) și XLV (inv. 44) tăietura trece peste piept în jos, pînă la marginea hainei. Reprodusă de A. Furtwängler [2], Radu Vulpe [3], Bobich [4], D. Tudor [5] și Ferri [6]. Dimensiuni: lățime 119,1 cm.

Metopa XLVIII (inv. 47) (fig. 227). Înfățișează un roman, care ține în lanț un prizonier dac. Dacul are părul cu cărare și răsucit într-un nod deasupra urechii drepte. El poartă acoperitoare de umeri, ițari strîmți stilizați sub formă de moletiere, legați pe deasupra cu o curea, sub tiv. Romanul poartă focal, lorică, tunică mai lungă decît lorica și o paenula spintecată în față și aruncată la dreapta pe umăr. Este încălțat cu caliga, vizibilă la piciorul stîng. Reprodusă de G. Girke, cu indicarea că prizonierul este bastarn [7]. Reprodusă de Adolf Furtwängler [8]. Dimensiuni: lățime 117,2 cm.

Metopa nr. XLIX (inv. 48) (fig. 228). Înfățișează un dac care-și ține de mînă soția. Dacul este netuns. El poartă ițari strîmți redați sub formă de moletiere, o cămașă sau haină lungă aproape fără nici o încrețitură, cu mîneci lungi strînse pe braț și spintecată pe ambele părți de la șolduri, pînă în jos de genunchi; este încinsă cu o curea. La aceasta se observă în mijloc o cataramă, dar fără să atîrne în jos capătul curelei, ca la nr. XLVI, XLVII. Pe cap, femeia poartă o broboadă de sub care iese părul, fapt care a fost remarcat pe bună dreptate de A. Furtwängler [9]. Femeia poartă o cămașă încrețită la gît și cu mîneci scurte. Gura gîtului de la cămașă este formată deopotrivă din foile trupului, cît și din foile mînecilor; pe lîngă aceasta, o fotă sau fustă lungă pînă la glezne și sumeasă la marginea de sus ca un fel de sul, pe care îl ține cu mîna stîngă; asemenea suflecături se văd și astăzi. Pieptul este redat cu măiestrie pe sub crețurile cămășii. Reprodusă de Bobich [10]. Dimensiuni: lățime 110,0 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 86.

[2] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, p. 65.

[3] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XX, fig. 32.

[4] Gjika Bobich, *Orme di Roma nell'oriente europeo*.

[5] D. Tudor, *Istoria sclavajului*, în *Dacia romană*, fig. 4, p. 47.

[6] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 376, fig. 514, 515 (detaliu).

[7] G. Girke, *op. cit.*, pl. 36, fig. 2.

[8] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 65.

[9] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 493.

[10] Gjika Bobich, *op. cit.*

Metopa nr. L (inv.49) (fig. 229). Înfățișează două femei dace, socotite ca atare și de Radu Vulpe [1]. Ambele în același costum ca pe metopa nr. XLIX (inv. 48). Cea care pare a fi mai tînără poartă în brațe un băiețel gol, care stă în picioare, sprijinindu-se cu mîna dreaptă de pieptul ei. El se ridică dintr-un scutec. Scutecul învăluie mîna mamei și se vede cum este orientat peste umărul ei spre spate. Desigur că nu este vorba de un scutec simplu care ar învălui numai copilul, ci

Fig. 234. — Metopa L. Detaliu.

de unul mai complicat, redat aici schematic. Ne gîndim la scutecul care înfășoară pe la spate și în față mama, cuprinzînd și pe copil. Pentru înțelegerea modului în care era purtat un astfel de scutec, vezi forma actuală (fig. 315 a-d). Ambele au părul pieptănat cu cărare; la cea mai în vîrstă se lasă pe spate. Pieptul este redat cu aceeași măiestrie ca în metopa nr. XLIX (inv. 48). Dimensiuni: lățime 122,8 cm.

Metopa nr. LI (inv. 50) (fig. 230). Este vorba de o metopă pierdută după anul 1856. În luna septembrie a acelui an, C. W. Wutzer o descrisese cît se poate de

[1] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, pl. XXI, fig. 34.

clar. Călătorul german atrăsese atenţia că materialul pietros din jurul monumentului este ars pentru obţinerea de piatră de var şi că savanţii trebuie să se grăbească pentru a salva de la distrugere ceea ce se mai poate [1].

Redăm descrierea făcută de Wutzer pentru această metopă, căreia i-am dat numărul de inv. 50. Menţionăm că, judecînd după îmbrăcăminte, figura socotită femeiască era tot bărbătească. Altfel, descrierea este corectă: « O altă tăblie arată două figuri omeneşti în basorelief, înalte cam de trei picioare, dintre care una ceva mai mare, bărbătească, iar cealaltă ceva mai mică pare a fi femeiască, după cum reiese din forma sînului celei din urmă. Din păcate, ambele sînt măcinate de timp pînă la nerecunoaştere, cu toate că la figura cea mică se vede foarte bine că poartă cioareci foarte largi, care ajung pînă la oul piciorului şi arată numeroase cute orizontale şi costişate. Este de remarcat că peste aceşti cioareci nu se lasă nici un fel de tunică. Trăsăturile feţelor lor sînt şterse, totuşi la cap se observă urma unei pieptănături stufoase. Figura cea mare poartă o tunică, care atîrnă pînă aproape de genunchi. Gleznele şi încheietura genunchiului n-au fost sculptate. Picioarele celor două figuri, ca şi încălţămintea lor, au devenit de nerecunoscut ».

Este îmbucurător faptul că am putut determina lăţimea acestei metope lipsă. Studiind succesiunea metopelor în raport cu frizele, am determinat că lăţimea acestei metope este dată de falţurile însumate ale blocurilor de friză inferioară nr. 38 şi 39 şi este de 123,0 cm (cf. tab. 22, col. 4—5 şi p. 283).

Metopa nr. LII (inv. 51) (fig. 231). Datorită lui C. W. Wutzer cunoaştem şi o a doua metopă din cele pierdute. Reproducem textul care se referă la această metopă, căreia i-am dat numărul de inv. 51: « Pe o tăblie din cele aflate la mare depărtare, apare basorelieful unei figuri în poziţie înclinată, la care mîna stîngă este întinsă înainte, un picior îndoit din genunchi, pus peste celălalt. Această figură arată o nobilă fizionomie într-un desen bun, bine păstrat. Ea poartă o barbă lungă de vreo patru ţoli, tunsă dedesubt de-a curmezişul şi luînd în considerare tăieturile ei verticale paralele, aceasta pare a indica că barba era împletită şi oarecum îngrijită ca la vechii perşi. În afară de aceasta, partea anterioară a bărbii a fost puternic tocită de timp. Arme sau costum de război nu s-au observat » [2].

Întrucît personajul descris nu poartă armă, încercarea lui Tocilescu de a identifica această metopă cu metopa nr. XXIII este cu totul greşită. Sîntem fără îndoială în faţa unei metope, pe care Wutzer n-a putut să distingă mai multe detalii, probabil datorită faptului că şi restul pietrei, în afară de porţiunea bărbii, era tocită de timp.

Lăţimea acestei metope a fost determinată în urma studiului poziţiei corelate a pieselor care compun friza principală a volumului cilindric, fiind indicată de

[1] C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, p. 256, 257.

[2] *Ibidem*, p. 257.

falţul încadrator de metopă al blocului de friză superioară nr. 52 (nr. inv. 21) și de falţurile blocurilor de friză inferioară nr. 39 (nr. inv. 19) şi nr. 40 (nr. inv. 8). Ea măsoară 114,0 cm (cf. tab. 22, col. 4-5 şi p. 283).

Metopa LIII (fig. 232). Graţie blocului de friză superioară nr. 53 (inv. nr. 25) cunoaştem şi lăţimea acestei metope pierdute, care potrivit lungimii falţului piesei amintite era de 122,5 cm. Această lăţime este confirmată de valoarea însumată a falţurilor blocului de friză inferioară nr. 40 (nr. inv. 8) şi nr. 41 (nr. inv. 7) (cf. tab. 22, col. 4-5 şi p. 283).

Metopa LIV (fig. 233). Deşi nu cunoaştem scena de pe metopa nr. LIV, îi ştim în mod sigur lăţimea cu ajutorul blocurilor de friză inferioară 41—42 şi a unui bloc de friză superioară, al cărui falţ măsoară 118,0 cm; blocul de friză superioară nr. 54 (nr. inv. 5) nu-și găseşte amplasarea în schema de succesiune decît în dreptul metopei 54 (cf. tab. 22, col. 4-5 şi p. 283).

Este deosebit de important faptul că datorită falţurilor unor blocuri de friză superioară sau inferioară am reuşit să determinăm lăţimea metopelor lipsă (XXXVIII, LI, LII, LIII, LIV) şi a metopelor fragmentare (XIV, XXV).

C. CRENELURILE CU PRIZONIERI ÎN ALTERNAREA LOR CU ELEMENTELE DE PARAPET

După cum am arătat, brîul de parapet crenelat este format din două elemente: piesa de parapet ornamentată și crenelul sau basorelieful cu prizonier. Ambele categorii de elemente îndeplinesc și un vădit rol decorativ.

Cercetarea basoreliefurilor cu prizonieri, pe care le vom numi mai des creneluri, a fost făcută pînă acum oarecum formal. Ceea ce pare și mai surprinzător este că « barbarii » figuraţi nu au fost studiaţi comparativ cu cei de pe metope.

Subiectul acestor basoreliefuri este extrem de uniform. Grigore Tocilescu remarcase că schema generală pentru basoreliefurile cu prizonieri este mereu aceeași: « pe fiecare basorelif cu prizonier, un arbore, în faţa căruia stă un barbar cu picioarele distanţate și cu mîinile legate la spate » [1].

Este interesant că Gr. Tocilescu încearcă să deosebească tipuri diferite de barbari: « În port și forma capului se deosebesc tipuri determinate de barbari» [2]. Pe baza costumului purtat de acești barbari, Gr. Tocilescu deosebește trei grupe: «După port reies grupe principale în care predomină absolut sau prevalează aceleași tipuri ale capului ». Prima grupă este reprezentată de purtătorii de « nădragi încreţiţi, strînși pe corp, și de cele mai multe ori, printr-o haină cu guler, lăsată de la umeri ascuţit pe piept... părul de regulă răsucit într-un ghem deasupra tîmplei drepte » [3]. Cea de-a doua grupă este formată de purtătorii de caftan [4], iar

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p 115.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, p. 118; idem, *Fouilles et recherches*, p. 41, fig. 21.

[4] *Ibidem*, p. 117.

cea de-a treia din cei îmbrăcaţi în veşmînt sau cămaşă despicată în părţi: « bluză cu mîneci lungi şi încinsă, care merge pînă la genunchi; este spintecată la şold de ambele părţi, iar la gît de regulă aşa de largă, încît bordura de la gît se lasă adînc în jos pe piept, în forma unui unghi ascuţit » [1].

În descrierea care urmează vom urmări succesiunea crenelurilor sau basoreliefurilor cu prizonieri în alternarea lor cu elementele de parapet care le încadrează şi cu care — după cum am văzut — se racordează. Vom dobîndi astfel imaginea succesiunii reale a acestor figuri. Cercetătorii din trecut nu şi-au pus nici măcar ipoteza acestei succesiuni.

În ceea ce priveşte problema ridicată de Gr. Tocilescu şi alţi cercetători, referitoare la îmbrăcămintea prizonierilor de pe basoreliefuri, ca şi apartenenţa etnică a acestora, le vom analiza în alte capitole.

PREZENTAREA ELEMENTELOR DE PARAPET ŞI A CRENELURILOR PE GRUPE (I—XXVI)

Raportul dintre piesele de parapet şi creneluri, care constă din încadrarea unui crenel de către două parapete, formează unitatea de rotire a acestor elemente. Numărul crenelurilor indică astfel pe acela al grupelor, fiind deci de 26. Grupele, la rîndul lor, prin elementele de racordare se unesc formînd un lanţ continuu. Vom descrie pe scurt elementele componente ale fiecărei grupe.

Elementele de parapet nu au fost descrise de cercetători anteriori, care nu au sesizat importanţa lor. În schimb, crenelurile au fost descrise şi în parte chiar reproduse. Pînă în prezent menţionarea crenelurilor se făcea după numărul de ordine din monografia lui Gr. Tocilescu şi a colaboratorilor săi. Noi însă sîntem nevoiţi să notăm aceste elemente în ordinea dată de racordări. Pentru uşurarea studiilor, iată corespondenţa între noul număr de ordine, notat cu cifre romane, şi cel vechi, redat în paranteză cu cifre arabe: I (1), II (13), III (24) [2], IV (10), V (23), VI (22), VII (14), VIII (21), IX (12, 19), X (8), XI (9), XII (5), XIII (18), XIV (20), XV (—), XVI (7), XVII (4), XVIII (11), XIX (17), XX (—) [3], XXI (6), XXII (15), XXIII (3), XXIV (16), XXV (2), XXVI (25) [4].

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 118, fig. 114.

[2] Sub nr. 24, Tocilescu vorbeşte de « jumătatea de sus şi cea de jos din stînga » cu « figura de tot stricată », astăzi pierdute. În epoca săpăturilor lui Tocilescu au existat 25 de creneluri.

[3] Fragmentul de crenel reprodus de noi sub nr. XX, care constă din colţul superior stîng cu profilul bine păstrat şi frunze, reprezintă un crenel distrus, nesemnalat de Gr. Tocilescu.

[4] Sub nr. 25 Gr. Tocilescu descrie partea inferioară a crenelului, dar el reproduce ambele părţi în *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 40, fig. 20.

În prezentarea de față crenelurile se bucură de o descriere amănunțită, iar elementele de parapet de una cu caracter mai ales tehnic.

Reproduceri (fig. 235—260) și un grafic (pl. VIII) indică locul fiecărei piese.

Grupa I (fig. 235 a, b, c)

Parapetul nr. 1 [1]. Este o piesă de parapet din care lipsește extremitatea stîngă și care a fost găsită rezemată pe ultima treaptă la azimutul 289ᶜ - 09ˋ - 71″ (170° - 11′ - 14″) al razei monumentului ce trece prin acest punct (vezi coordonata 154,31 de la p. 125). Este considerată de noi ca piesă *in situ*, față de care redăm rotirea grupelor de creneluri-parapete, deoarece presupunem că fiind sprijinită chiar pe treaptă, este singura aflată cel mai aproape de locul unde a fost montată. În cazul de față, Gr. Tocilescu n-a mutat-o de la locul unde a fost găsită, așa cum a făcut cu restul elementelor de parapet. Racordările obligatorii ne-au întărit ideea că această piatră, prin exactitatea cu care a fost stabilit locul ei inițial în construcție, poate fi luată ca punct de plecare pentru redarea imaginii rotirii parapetelor și crenelurilor. Porțiunea superioară a piesei este stricată, iar cea inferioară lipsă. Elementul decorativ de racordare din porțiunea lipsă a extremității stîngi a fost — după raportul de vecinătate — probabil un fragment de cerc în casetă de 50/35,5 cm. Elementul decorativ central, o rozetă [2], este înscris în casetă de 50/50,5 cm. Ornamentul de racordare din dreapta este un fragment de pătrat, în casetă de 50/35,0 cm, care în porțiunea secționată măsoară 32,0 cm. Cele două figuri ornamentale păstrate sînt despărțite printr-o canelură de 10,5 cm. Lungimea fragmentului: 81,5 cm. Lungimea probabilă a acestui element de parapet — luînd în considerare raporturile de vecinătate [3] — a fost de 142,0 cm.

Crenelul nr. I [4]. Piesă relativ bine păstrată, prezintă însă o ruptură la colțul drept de jos și știrbituri la buza superioară. A. Furtwängler redă partea superioară a acestui fragment deosebit de important și bine lucrat: « Frunzele palmierului sînt adînc tăiate și lucrate ca și vrejurile de acant de pe friză » [5]. În ambele părți, ca element de racordare găsim cîte un fragment de pătrat, avînd la secțiune 32 cm și fiind încadrat cel din stînga în casetă de 50/17 cm, iar cel din dreapta în casetă de 50/16 cm. Caseta din dreapta este mărginită de cîteva caneluri. Crenelul participă la balustradă în ambele laturi cu cîte o porțiune de 14 cm. Lățimea: 116,0 cm.

[1] Ca și Tocilescu vom folosi termenul de parapet în loc de element de parapet.

[2] Sub denumirea de rozetă vom indica totdeauna rozeta octogonală.

[3] Despre importanța studiului raporturilor de vecinătate pentru determinarea lungimii parapetelor, vezi p. 300—303, 347, 348.

[4] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 117, nr. 1, fig. 14; idem, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, p. 41, fig. 21; A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, fig. de la p. 67.

[5] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 493, nr. 1, vezi pl. V, 1.

În mijloc e reprezentat un dac captiv, legat de un curmal, care are în dreapta un ciorchine. După A. Furtwängler, capul acestuia « este plin de expresie. Privirea, de un patos chinuitor, este aruncată în depărtare. Sprîncenele sînt reliefate și îndreptate puternic spre nas » [1]. În toate aceste mijloace de expresie el vede o influență elenistică. Prizonierul dac are părul strîns într-un nod; poartă mustăţi și barbă. Îmbrăcămintea lui constă dintr-un fel de guler ce acoperă umărul, avînd pe piept niște colţișori ornamentali. Este vorba de un element de port de genul paenula. Trunchiul corpului este dezbrăcat, neprotejat de nici o altă piesă de port. Poartă iţari lipiţi de picior, cu creţuri oblice, pornind ca niște coaste de pe linia anterioară în lungul piciorului. Ei sînt legaţi, se pare, cu brînișor, adică cu aţă băgată prin betelie sau veacă. La piciorul drept se distinge clar o opincă, la care se observă numeroase detalii, printre care și nojiţa sau tîrsîna care o fixează pe picior. Asupra acestor amănunte revenim la capitolul despre îmbrăcăminte. Captivul dac a fost considerat bastarn de A. Furtwängler, G. Girke [2] și Ernst Petersen [3].

Sub profilul din dreapta, deasupra casetei, crenelul prezintă niște caneluri. Trebuie să remarcăm că nici un alt basorelief cu prizonier nu are asemenea caneluri. Este evident însă că ele sînt de aceeași factură cu canelurile verticale care mărginesc casetele. Canelurile verticale, la rîndul lor, nu apar la toate crenelurile și, de asemenea, nu sînt dispuse la marginea ambelor casete, deci au o așezare asimetrică.

Trebuie să relevăm că acest crenel are în partea de sus o adîncitură, care e un bun lăcaș pentru o agrafă metalică. Sîntem siguri că aceasta primea o ghiară metalică, care priponea crenelul. Probabil că la un oarecare timp după construire, din motive greu de ghicit, parapetul era ameninţat să-și piardă echilibrul și atunci, cu ajutorul unui tirant, a fost prins de una din piesele mai stabile de pe acoperiș. În felul acesta, crenelul nr. I este singura piesă care stă mărturie despre îngrijirea monumentului în epoca dominaţiei romane.

Parapetul nr. 2. Blocul prezintă știrbituri, iar colţul de sus din stînga este rupt. Elementul decorativ de racordare din stînga este un fragment de pătrat, puternic erodat, în casetă de 50/30 cm. Deși erodată, latura secţionată a fost ușor calculată la 32 cm, avînd în vedere că de la partea secţionată pînă la colţul superior sau inferior este o distanţă de 7 cm. Ornamentul central este un cerc neregulat, în casetă de 50/50 cm, încadrat de caneluri de 7 cm. Canelura din dreapta este străbătută de o gaură de scurs apa. Elementul decorativ de

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 493, nr. I.

[2] Georg Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtliche Zeit*, Berlin, 1922, p. 4, 27, 33, 67, pl. 35, fig. a.

[3] Ernst Petersen, *Bastarnen und Skiren*, în *Das deutsche Volk*, vol. 13, Leipzig, 1940, p. 937.

racordare din partea dreaptă este un fragment de rozetă, care este înscrisă în casetă de 50/42,5 cm. Latura sa secţionată măsoară 24 cm. Lungimea: 136,5 cm.

Grupa II (fig. 236 a, b, c)

Parapetul nr. 3. Prezintă ştirbituri fără însemnătate la colţul drept de sus şi jos, precum şi la partea secţionată a rozetei din dreapta. Ornamentul din stînga este un mic fragment dintr-o rozetă, în casetă de 50/7 cm, care în partea secţionată măsoară 23 cm. În mijloc este un cerc în casetă pătrată, încadrat de două caneluri a 7 cm. În partea dreaptă are ca ornament un fragment de rozetă puţin tăiată, care în această porţiune are 24 cm; este încadrată într-o casetă de 50/42 cm. Lungimea: 113,0 cm.

Crenelul nr. II[1]. Piatra este ruptă în trei bucăţi. La publicarea ei de către Gr. Tocilescu, era spartă numai în două. De o parte şi de alta a capului unui captiv se ridică două ramuri cu frunze. Elementul de racordare din stînga este o rozetă înscrisă în casetă de 50/8 cm, care în porţiunea secţionată măsoară 24 cm. În partea dreaptă elementul de racordare a fost tot un fragment de rozetă în casetă de 50/6 cm, a cărei latură a fost de 22 cm. Lăţimea: 121,2 cm.

Prizonierul dac, legat de arbore, poartă bonetă aderentă. Este îmbrăcat în cămaşă despicată în părţi cu tiv pronunţat la gură, avînd creţuri regulate pe mîneci, trup şi poale. A. Furtwängler a combătut ideea că la piept ar fi putut exista eventual « o fîşie... de la umeri pe piept » [2]. Poartă iţari fără să se poată stabili dacă sînt încreţiţi ori nu, din cauza stării rele de conservare a părţii inferioare a figurii. Prizonierul este încins cu o centură lată, probabil de piele.

Parapetul nr. 4. Blocul rupt puţin la colţul de jos din dreapta. Figura centrală, un cerc erodat puternic, cam trei sferturi, spre partea de sus. Ornamentul din partea stîngă este un fragment de rozetă frumos proporţionat şi lucrat care la secţiune măsoară 26,5 cm, cuprins în casetă de 50/43 cm. Cercul din mijloc, aşezat într-o casetă pătrată, este mărginit de caneluri a 10 cm. Elementul decorativ din dreapta constă dintr-un fragment de pătrat care în partea tăiată are 38, 5 cm, încadrat într-o casetă de 50/32,5 cm. Lungimea: 145,5 cm.

Grupa III (fig. 237 a, b, c)

Parapetul nr. 5. În 1960 a apărut un fragment din extremitatea dreaptă a unui parapet, care începe printr-o canelură de 8 cm, înlocuind de fapt ornamentul

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119, nr. 13, fig. 119; A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, fig. de la p. 69.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 13.

de racordare. Locul lui nu putea fi decît lîngă crenelul nr. III, singurul care ar fi putut să se racordeze spre stînga cu un parapet lipsit de ornament de racordare. După canelură, urmează o rozetă octogonală, păstrată parțial, care pare a fi fost în casetă de 50/50 cm. A urmat apoi o canelură de 8 cm, iar după ea ornamentul de racordare, un fragment de pătrat în casetă de 50/18 cm. Lungimea probabilă a fragmentului a fost de 84 cm.

Crenelul nr. III. Mic fragment care s-a pierdut în împrejurări necunoscute, după ce Gr. Tocilescu l-a descris în felul următor: « Jumătatea de sus și cea de jos din stînga, desigur ținînd una de alta, cu arbure și figură de tot stricată, lățime 0,65 m. »[1].

Acest crenel, după raporturile de vecinătate, avea în stînga pentru racordare un fragment de pătrat, în casetă de 50/17,5 cm, iar în partea dreaptă o altă porțiune de pătrat în casetă de 50/14 cm. După norma obișnuită de dimensionare a porțiunii de balustradă, crenelul acesta avea în stînga o aripă de 6,5 cm, iar în dreapta una de 3 cm. Lățimea medie: 111,44 cm.

Parapetul nr. 6. Blocul rupt vertical în două bucăți. Prezintă știrbituri de mică însemnătate atît la buza superioară, cît și la cea inferioară. Ornamentul de racordare din stînga este un fragment de pătrat în casetă de 50/36 cm, cu latura secționată de 30 cm. Elementul decorativ central, o rozetă în casetă de 50/50 cm, este mărginit de două caneluri a 11 cm. În dreapta, ornamentul de racordare este un fragment de cerc în casetă de 50/32 cm, cu latura secționată de 42 cm. Lungimea: 140,0 cm.

Grupa IV (fig. 238 a, b, c)

Parapetul nr. 7. Piatra frumos lucrată, avînd știrbitură la colțul superior stîng. Prezintă orificiu pentru scurs apa. Decorul său constă dintr-un sector de cerc în stînga, în casetă de 50/17,5 cm, care are latura secționată de 42,5 cm, o rozetă în mijloc dispusă în casetă pătrată încadrată de caneluri a 11,5 cm, iar în partea dreaptă dintr-un fragment de pătrat în casetă de 50,5/42 cm, cu latura secționată de 18 cm. Curbura parapetului este deosebit de evidentă. Lungimea: 133,0 cm.

Crenelul nr. IV[2]. Nereprodus pînă acum, dar descris sub numărul 10. Este rupt în două în treimea superioară. Prezintă caneluri dese la limita casetei. În dreapta figurii se află un stejar cu ghindă și solzi, cu două ramuri cu frunze, încadrînd capul figurii. Ca element de racordare, în stînga prezintă un fragment de pătrat într-o casetă de 51/9 cm; în porțiunea secționată acesta măsoară 18,5 cm, în dreapta apare o rozetă al cărei arc central are 13 cm, înscrisă în casetă de

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 120, nr. 24.

[2] *Ibidem*, p. 118, nr. 10.

51/8,5 cm. În porţiunea secţionată fragmentul de rozetă avea circa 21 cm. Participă la balustradă cu 6 cm în stînga și 5 cm în dreapta. Lăţimea: 102 cm.

După cît se pare, prizonierul dac purta păr lung, netuns și a avut probabil mustăţi și barbă. Îmbrăcat cu un suman strîns pe corp, care pare a fi îmblănit. Captivul purta iţari strîmţi. Creţurile iţarilor în partea de jos, neacoperite de suman, sînt net transversale. Ele se continuă și în sus, iar sculptorul, printr-o desăvîrșită abilitate tehnică, le-a redat ca văzîndu-se prin suman într-o formă oblică, deci schematic. Este încins cu o centură, curea sau bete. În picioare pare că a purtat cento. Asemănarea costumului său cu al dacului de pe crenelul nr. XI este evidentă.

Parapetul nr. 8. Relativ bine conservat. În stînga este decorat cu o rozetă aproape întreagă, încadrată într-o casetă de 50/45 cm, care în porţiunea secţionată măsoară 20,5 cm. La extremitatea dreaptă prezintă ca decor un segment de cerc în casetă de 50/10,5 cm, care la secţiune are 30,5 cm. Ornamentul central este un pătrat în casetă de 50/51 cm, încadrat de două caneluri a cîte 9 cm. Lungimea: 124,5 cm.

Grupa V (fig. 239 a, b, c)

Parapetul nr. 9. Piesa este aşchiată la buza superioară şi parţial ruptă la cea de jos. Ornamentele bine păstrate. În partea stîngă are un cerc tăiat, care la secţiune măsoară 31 cm, încadrat într-o casetă de 50/41,5 cm. În mijloc prezintă o rozetă înscrisă în casetă de 50/49,5 cm încadrată de caneluri a 7,5 cm. În dreapta o porţiune dintr-un pătrat, care la secţiune măsoară 28,5 cm, este înscrisă într-o casetă de 50/34 cm. Lungimea: 140,0 cm.

Crenelul nr. V [1]. Piesa este ruptă în două și destul de stricată din cauza loviturilor, care au desfigurat în mare parte jumătatea superioară a figurii. Două crengi de stejar încadrează capul acesteia. Ambele elemente de racordare sînt fragmente de pătrat. Cel din stînga, în casetă de 30/13 cm, are latura secţionată de 30 cm, iar cel din dreapta, în casetă de 50/11 cm, la secţiune măsoară 26 cm. Participă la balustradă cu 9 cm în stînga și 8 cm în dreapta. Lăţimea: 108,3 cm.

Prizonierul dac, legat de arbore, poartă păr lung și probabil a avut mustăţi și barbă. Este îmbrăcat în cămașă despicată în părţi, peste care este încins cu un brînișor sau nojiţă înfășurată de două ori. Poartă iţari strîmţi, fără urme de creţuri. În piciorul drept pare a fi avut opincă. În parte reconstituit de Eusebiu Mironescu, după indicaţiile noastre (fig. A, p. 556).

Parapetul nr. 10. Piesă de mici dimensiuni, avînd colţul superior din dreapta rupt. Frumos lucrată. Elementul decorativ din stînga este un fragment de pătrat în casetă de 50/41 cm, cu latura secţionată de 25,5 cm. Elementul decorativ

[1] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 120, nr. 22.

central este o rozetă în casetă de 50/54 cm, încadrată în stînga de o canelură de 7,5 cm, iar în dreapta de una de 9 cm. Elementul decorativ de racordare din dreapta este un mic fragment de pătrat, în casetă de 50/3 cm, avînd latura secționată de 6 cm. Lungimea: 114,5 cm.

Grupa VI (fig. 240 a, b, c)

Parapetul nr. 11. Fragment de parapet din care se păstrează extremitatea stîngă, decorat cu un pătrat în casetă de circa 50/47 cm, cu latura secționată de 6 cm. Canelura măsoară 8 cm. Fragmentul din dreapta s-a dezvelit în vara anului 1960. A avut orificiu pentru scurgerea apei, care afecta pătratul. În forma sa fragmentară măsoară 135 cm. În dreapta a avut probabil un fragment de pătrat în casetă de 50/49,5 cm, iar în mijloc un cerc în casetă de 50,5/50 cm. Lungimea calculată prin raport de vecinătate: 153,0 cm.

Crenelul nr. VI [1]. Piesa ruptă în două. Capul captivului este încadrat de două crengi de stejar cu ghindă. În ambele părți elementul de racordare este reprezentat printr-un fragment de pătrat. Cel din stînga măsoară în porțiunea secționată 22,5 cm, iar cel din dreapta 19,5 cm. Primul este încadrat în casetă de 50/10,5 cm, iar cel de-al doilea în casetă de 50/10 cm. Participă la balustradă în stînga cu 9 cm, iar în dreapta cu 8 cm. Lățimea: 103,2 cm.

Prizonierul dac, legat de stejar, poartă păr lung și este îmbrăcat în cămașă despicată în părți; are ițari cu urme ușoare de crețuri. La piciorul drept pare a avea un cento. Reconstituit de Florentina Dumitrescu (fig. B, p. 556).

Parapetul nr. 12. Piatra are ușoare știrbituri la buza superioară dreaptă și două la cea inferioară. Prezintă ornamente frumos proporționate și executate. Ușoară curbură vizibilă a pietrei. Decorul constă dintr-un fragment de pătrat în stînga, în casetă de 50/43,5 cm, care în partea secționată are 18 cm. Rozeta din centru, în casetă de 50/51 cm, este încadrată de două caneluri a 9,5 cm. În dreapta fragmentul de cerc, în casetă de 50/34,5 cm, este secționat pe diametrul său de 45 cm. Lungimea: 148,0 cm.

Grupa VII (fig. 241 a, b, c)

Parapetul nr. 13. Fragment mic din care s-a păstrat în parte elementul de racordare de la extremitatea dreaptă, care constă dintr-un fragment de rozetă în casetă de 50/39,5 cm, cu partea secționată de 32 cm. Canelura din dreapta are 7,5 cm. În stînga a avut probabil un fragment de cerc în casetă de 50/15,5 cm, iar în mijloc un pătrat. Lungimea fragmentului 80 cm, iar a parapetului probabil, după calculul prin raport de vecinătate, de 116,0 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 120, nr. 23.

Crenelul nr. VII[1]. Piesa are puţine ştirbituri la marginea de sus şi de jos. Prezintă un arbore aşezat în partea stîngă a figurii cu două crengi şi frunze care încadrează capul acestuia. Fragmentul de rozetă din stînga era înscris în casetă de 49,5/10,5 cm; deşi stricat, i s-a putut stabili mărimea la partea secţionată, care este de 32 cm. Fragmentul de rozetă din dreapta, cuprins în casetă de 49,5/21,5 cm, măsoară în porţiunea secţionată 42 cm. Participă la balustradă cu 12 cm în stînga şi 18 cm în dreapta. Lăţimea: 121,5 cm.

Prizonierul dac, legat de stejar, poartă bonetă aderentă [2]. N-are mustaţă şi barbă. Este îmbrăcat în cămaşă despicată în părţi cu gură mică avînd tivul pronunţat. Prezintă creţuri oblice pe mînecă şi cute sub formă de arc pe piept şi poale. Poartă iţari strîmţi. În picioare este încălţat cu un calceus în formă de cento, asemuit greşit de Gr. Tocilescu cu opincile.

Parapetul nr. 14. Blocul rupt pieziş la capătul şi colţul superior din dreapta, afectînd ornamentul de racordare. Piatra nefiind ruptă pe toată grosimea, partea din spate a rămas intactă. Aceasta ne-a permis să ştim lungimea exactă a parapetului din spate: 136 cm. Aplicînd o suprafaţă plană pe extremitatea parapetului — anume pe partea neafectată de ruptură şi care este plană — am putut determina şi lungimea parapetului pe faţa externă: 141,0 cm. Întrucît rozeta a fost ruptă chiar pe verticala diametrului, ţinînd seama şi de lungimea feţei, am aflat că în porţiunea secţionată ea măsura 42 cm. Lungimea feţei parapetului este dată şi de cifrele parţiale (cf. pl. VIII, şi fig. 241 c).

Parapetul acesta are o importanţă excepţională în dezlegarea problemei grupării parapetelor între ele şi în raport cu crenelurile.

În dreapta, ornamentul, care trebuia să fie un pătrat, este lăsat neterminat. Acest capăt al parapetului se racordează cu piesa de parapet nr. 15, care este lipsită de asemenea de ornament şi prezintă un orificiu pentru scurgerea apei. Cum se explică acest ornament neterminat? Prin aşezarea leului în faţa extremităţilor celor două parapete, ornamentul a devenit de prisos. Dar aceasta ne mai arată că între basoreliefurile cu prizonieri erau două parapete, iar nu unul cum a presupus Tocilescu şi colaboratorii săi. În consecinţă şi numărul basoreliefurilor cu prizonieri este altul decît crezuseră aceşti cercetători. De la această observaţie am ajuns la o nouă reconstituire a monumentului.

Grupa VIII (fig. 242 a, b, c)

Parapetul nr. 15. Piatra ruptă în mai multe bucăţi, care nu dăunează cu nimic imaginea feţei, se află ca şi nr. 14 în partea de sud. Caracteristica acestui parapet este existenţa unei găuri prin care se scurge apa de pe acoperiş spre

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119, nr. 14, fig. 120.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 14.

gura leului. A doua caracteristică comună cu a parapetului nr. 14 este ornamentul neterminat sau neînceput. Partea cu ornament neînceput în dreapta prezintă și gaura de apă. Ea n-a fost lucrată anume, fiind acoperită de capul și pieptul leului. Partea nelucrată de la parapetul nr. 14 era acoperită de restul corpului leului. Cele două piese se racordează la capetele nelucrate și, fiind găsite alături, este clar că sîntem în fața unui caz de importanță deosebită, după cum am spus, pentru cunoașterea grupării parapetelor in raport cu basoreliefurile cu prizonieri.

Ornamentele acestui parapet constau dintr-o rozetă în partea dreaptă, care în porțiunea secționată are 24 cm, așezată în casetă de 50/37,5 cm, o canelură de 9 cm și un pătrat neterminat. Anume, latura lui oblică de jos din dreapta n-a fost executată decît parțial. Marcarea casetei în dreptul ei a fost făcută parțial și sculptată pe o profunzime atît de mică, încît, din cauza lichenilor care au invadat piatra, nici nu se imprimă pe pelicula fotografică. Lipsa de interes pentru desăvîrșirea lucrului se observă nu numai la execuția propriu-zisă, dar și în proporția unor laturi. În timp ce laturile piezișe din dreapta ale pătratului pornesc din mijlocul casetei, cea de sus începe mai dinspre stînga. Partea nelucrată s-ar fi potrivit pentru un ornament cu o casetă de 50/35,5 cm. Lungimea: 132,0 cm.

Crenelul nr. VIII[1]. Piatra foarte stricată și ruptă în patru, din care cauză din figura prizonierului au rămas doar unele elemente. Bine păstrat este doar colțul superior stîng, pe care apare o ramură cu frunze de stejar, a cărui tulpină este cu romburi sau solzi. În ambele părți ca element de racordare are cîte un segment de rozetă. Cea din stînga măsoară la secțiune 22,5 cm, iar cea din dreapta 24,5 cm, prima fiind înscrisă în casetă de 50/7,5 cm, iar cea de-a doua în casetă de 50/6 cm. Participă la balustradă cu 4 cm în stînga și 2,8 cm în dreapta. Lățimea: 99,5 cm.

Prizonierul dac, legat de stejar, a fost îmbrăcat în cămașă despicată în părți. La piciorul stîng se observă un cento. Figura extrem de erodată. Reconstituit de Eusebiu Mironescu, după indicațiile noastre (fig. C, p. 557).

Parapetul nr. 16. Blocul rupt în colțul din stînga şi marginea de sus. Frumos proporționat și lucrat. Ca elemente decorative și de racordare prezintă în stînga un fragment de rozetă în casetă de 50/42,5 cm, latura secționată de 26 cm. În mijloc cercul, în casetă de 50/51 cm, este mărginit de două caneluri a 10 cm. În dreapta elementul de racordare este un fragment de pătrat în casetă de 50/22 cm, care în porțiunea secționată măsoară 40 cm. Lungimea: 135,5 cm (în spate, din cauza curburii, lungimea este de 132,5 cm).

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 120, nr. 21.

Grupa IX (fig. 243, a, b, c)

Parapetul nr. 17. Mic fragment avînd păstrată o porţiune de pătrat în casetă de circa 50/38 cm, cu latura secţionată de 26 cm. Canelura din dreapta este de 8 cm. În mijloc avea probabil un cerc în casetă de 50/50 cm, iar în stînga un pătrat cu casetă de 50/28,5 cm. Lungimea probabilă era de 132,5 cm.

Crenelul nr. IX [1]. Piesa s-a păstrat sub forma a trei fragmente. Primul a fost descris de Grigore Tocilescu, al doilea tot de el, dar fără să fi ştiut că ţin unul de altul, şi al treilea, fragmentul din mijloc, care n-a fost descris pînă acum, a apărut în săpăturile din vara anului 1960. Ruptura a afectat parţial și elementul de racordare din dreapta. Ambele ornamente de racordare sînt reprezentate printr-un fragment de pătrat. Cel din stînga are latura secţionată de 26 cm, fiind înscris în casetă de 49,5/13 cm, iar cel din dreapta măsoară în porţiunea secţionată 28 cm și este înscris în casetă de 49,5/14 cm. Rezervate pentru balustradă 12 cm în stînga și 14 în dreapta. Lăţimea: 115,3 cm.

Prizonierul dac s-a păstrat pînă pe sub gît prin două fragmente, cel superior fiind degajat în incintă în 1960; purta suman, care din fantezia artistului nu apare desfăcut pînă jos în faţă și purta iţari cu creţuri oblice. A fost reconstituit de Eusebiu Mironescu, după indicaţiile noastre (fig. D, p. 557).

Parapetul nr. 18. Piatra în mare parte ruptă la buza superioară și cea inferioară spre colţuri. În stînga, ca element de racordare are un pătrat secţionat parţial, cu latura tăiată de 29 cm, înscris în casetă de 50/32 cm. În mijloc este o rozetă, în casetă de 50/50 cm, încadrată de două caneluri a 8 cm. În partea dreaptă ornamentul constă dintr-un fragment de cerc în casetă de 50/43 cm, care în porţiunea secţionată măsoară 29 cm. Pe spate prezintă un lăcaş de ancorare a tubului metalic pentru scurgerea apei de la parapetul nr. 19, prin aceasta dovedindu-se justeţea racordării propuse. Lungimea: 141,0 cm.

Grupa X (fig. 244 a, b, c)

Parapetul nr. 19. Ruptă și pierdută extremitatea stîngă care avea probabil ca element de racordare un sector de cerc în casetă de 50/7 cm. Elementul decorativ central, o rozetă în casetă de 50/50,5 cm, încadrată de două caneluri a 8 cm. Elementul decorativ din dreapta este un fragment de pătrat, care în porţiunea secţionată măsoară 28 cm, în casetă de 50/37,5 cm. Lungimea probabilă de 111,0 cm. La stînga prezintă un orificiu pentru scurs apa.

Crenelul nr. X [2]. Piatra ruptă pieziș în două. Decorată cu un stejar, avînd două ramuri cu frunze, care încadrează capul unui captiv. Elementele de racor-

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 118, fig. 12, 19.

[2] *Ibidem*, p. 117, fig. 117, nr. 8, idem, *Fouilles et recherches*, p. 41, fig. 19; A. Furtwängler il redă în schiţă în *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, la p. 68.

dare sînt două fragmente de pătrat, iar nu de « octogon », cum notează Gr. Tocilescu. Cel din stînga are la secţiune 27 cm, iar cel din dreapta 11 cm, primul fiind înscris în casetă de 50/14 cm, iar cel de-al doilea în casetă de 50/4,5 cm. Pentru balustradă, din acest crenel s-au rezervat 4 cm în stînga și 2 cm în partea dreaptă. Lăţimea: 93,0 cm, iar nu 120 cm, cum dă autorul mai sus citat.

Prizonierul dac, legat de arbore, poartă păr lung, netuns, mustăţi și barbă. Este îmbrăcat în suman îmblănit. Gr. Tocilescu nota despre el următorul amănunt interesant: « Pe piept, în punctul unde cele două pulpane ale hainei sînt încheiate, se află un nasture cu o curea, care atîrnă în jos la dreapta și la stînga; se distinge foarte bine cingătoarea nădragilor încreţiţi și la marginea de sus a cizmei o legătură cu două căpătîie lăsate în jos ». Din toate acestea nu se mai vede acum decît sumanul și iţarii cu creţurile lor oblice; este de remarcat că la piciorul stîng se distinge cu greutate conturul unui cento, iar nu al unei cizme.

Parapetul nr. 20. Piatra are buza superioară ruptă; cea de jos stricată numai spre extremitatea stîngă. În partea stîngă, ca element decorativ și de racordare, are un pătrat în casetă de 50/42 cm, cu porţiunea secţionată de 11 cm. Rozeta din centru, în casetă de 50/50 cm, este încadrată de două caneluri a 7,5 cm. La extremitatea dreaptă elementul de racordare, un segment de cerc înscris în casetă de 50/8 cm, are porţiunea secţionată de 34 cm. Lungimea: 115,0 cm.

Grupa XI (fig. 245 a, b, c)

Parapetul nr. 21. Bloc cu rupturi, care afectează ornamentele. În partea stîngă prezintă un fragment de cerc în casetă de 50/40 cm, care are latura secţionată de 35 cm. În mijloc, bine centrat, se află un pătrat în casetă de 50/51,5 cm, încadrat de două caneluri a 8 cm. În partea dreaptă există un fragment de rozetă cu arcuri inegale dar simetrice, în casetă de 50/39,5 cm, care are latura secţionată de 26 cm. Lungimea: 147,0 cm.

Crenelul nr. XI[1]. În general piatra bine păstrată cu rupturi numai la marginea de jos, stînga. Decorat cu un stejar cu tulpină în solzi cu două ramuri, care încadrează capul prizonierului. Rozeta de racordare din stînga, în casetă de 49,5/15,5 cm, are la secţiune 27,5 cm. Cea din dreapta, în casetă de 49,5/17 cm, are la secţiune 37,5 cm. Participă la balustradă cu 15 cm în stînga și 15 cm în dreapta. Lăţimea: 118,5 cm.

Prizonierul dac, legat de un stejar, poartă păr lung netuns și barbă. Îmbricat într-un suman legat la gît cu o aţă, așa cum se leagă astăzi mai ales cămășile bărbătești de purtare. Stofa pare a fi căptușită pe dinăuntru cu blană. Sculptorul, spre a arăta aceasta, a desfăcut ușor marginile sumanului. Croiul său este simplu

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 117, fig. 118, nr. 9.

(cf. fig. 284), în genul sumanelor de astăzi. Poartă iţari încreţiţi transversal în partea care iese de sub suman, vizibilă la piciorul drept. Iţarii, legaţi cu o curea, sînt încreţiţi şi sub suman. Sculptorul a arătat aceasta cu rară abilitate, marcînd cîteva creţuri oblice pe suman. În sus, ele trebuiau să fie tot transversale, dar aceasta era mai greu de redat. Ar fi putut fi însă de la genunchi în sus și oblice, așa cum se observă la crenelul nr. XIV, ceea ce este mai puţin probabil.

Parapetul nr. 22. Piatra relativ bine păstrată cu ornamente frumos prezentate. În stînga elementul de racordare este un fragment de rozetă, înscris în casetă de 50/38 cm. Rozeta, în porţiunea secţionată, este neterminată, în sensul că arcul este executat numai în partea superioară, în cea inferioară fiind nelucrat. Avînd în vedere că în partea lucrată, de la limita casetei pînă la punctul de secţiune sînt 6 cm, porţiunea secţionată era calculată la 38 cm. Este primul caz cînd un ornament bine lucrat nu este dus pînă la capăt. Elementul decorativ central este un pătrat în casetă de 50/55,5 cm, neregulat, încadrat de două caneluri a 8,5 și 7,5 cm. Ornamentul din dreapta constă dintr-un sector de cerc în casetă de 50/35 cm, care la partea secţionată măsoară 44 cm. Lungimea: 144,5 cm.

Grupa XII (fig. 246 a, b, c)

Parapetul nr. 23. Piatra prezintă rupturi neînsemnate. În stînga, are un fragment de cerc în casetă de 51,5/20 cm, care la secţiune măsoară 45 cm, ușor afectat de un orificiu pentru scurs apa. În mijloc o rozetă, în casetă de 51,5/52,5 cm, este mărginită de caneluri a 9,5 cm. Ornamentul din dreapta — un pătrat în casetă de 51,5/43 — are latura secţionată de 21,5 cm. Lungimea: 134,5 cm.

Crenelul nr. XII [1]. Nereprodus pînă acum. Colţul superior rupt. Figura reprezentată pe el este erodată și în parte ruptă. Prezintă caneluri la limita casetei stîngi. Elementul decorativ și de racordare din stînga constă dintr-un fragment de pătrat în casetă de 51/13 cm, cu latura secţionată de 22,5 cm, iar cel din dreapta este o rozetă în casetă de 51/16,5 cm, latura sa secţionată măsurînd 38 cm. Participă la balustradă în ambele părţi cu cîte 12,5 cm. Lăţimea: 116,6 cm.

Prizonierul dac este înfăţișat legat de un arbore de forma finicului, cu două ramuri de care « atîrnă foi mari de stejar » [2] (?). Pare a fi purtat păr lung netuns și are mustăţi și barbă. Trunchiul corpului pare dezbrăcat, dar A. Furtwängler crede că a purtat paenula [3]. Poartă iţari cu ușoare urme de creţuri oblice, legaţi cu ceva băgat prin betelie, probabil o curea. Starea de conservare rea. Reconstituit de Eusebiu Mironescu după indicaţiile noastre (fig. E, p. 558).

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 117, nr. 5.
[2] *Ibidem.*
[3] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 5.

Parapetul nr. 24. Fragment avînd la extremitatea stîngă ca element de racordare o rozetă în casetă de 50/33 cm, cu marginea de racordare de 39 cm. În mijloc prezintă un pătrat în casetă de 50/52 cm. Canelura lată de 9 cm, iar la dreapta probabil un cerc în casetă de 50/6 cm. Lungimea probabilă de 109,0 cm.

Grupa XIII (fig. 247 a, b, c)

Parapetul nr. 25. Prezintă spărtură ușor oblică la capătul stîng traversînd ornamentul cerc și spărtură la colțul inferior drept; buza superioară și fragmentul rupt. Judecînd după pătrat și rozetă, piatra a fost foarte bine sculptată. Ca element decorativ deosebim în stînga un cerc tăiat, în mijloc o rozetă, în dreapta un pătrat secționat. Cercul în porțiunea tăiată are 19 cm și este înscris în casetă de 50/45 cm. Rozeta e cuprinsă în casetă pătrată și încadrată de două caneluri a 11 cm. Fragmentul de pătrat este înscris în casetă de 50/36 cm. Latura secționată are 28 cm. Lungimea: 153,0 cm.

Crenelul nr. XIII [1]. În general, piatra puternic erodată, avînd colțul superior drept rupt. Decorat cu un stejar cu tulpină în solzi și crengi. Pătratul de racordare din stînga are la secțiune 28,5 cm, iar cel din dreapta 23,5 cm, cel dintîi fiind înscris în casetă de 50/12 cm, iar cel de-al doilea de 50/12 cm. Participă la balustradă cu cîte 10,5 cm în fiecare parte. Lățimea: 107,0 cm.

Prizonierul dac legat de arbore este îmbrăcat cu cămașă despicată în părți. Pare a fi avut păr lung [2]. Complet erodat. A fost reconstituit de Eusebiu Mironescu, după indicațiile noastre (fig. F, p. 558).

Parapetul nr. 26. Prezintă mici știrbituri la buza superioară, găuri naturale și urme de lovituri de glonț, relativ recente. În stînga are ca ornament un fragment de pătrat, care în porțiunea secționată are 22,5 cm, înscris în casetă de 51/40 cm. Ornamentul central este o rozetă în casetă de 51/52 cm, încadrat de două caneluri a 7 cm. Ornamentul din dreapta este un semicerc secționat la 45,5 cm și înscris în casetă de 51/22 cm. Lungimea: 128,0 cm.

Grupa XIV (fig. 248 a, b, c)

Parapetul nr. 27. Piatra ruptă pieziș pe trei sferturi la extremitatea stîngă, afectînd ornamentul de racordare. De asemenea buza superioară dinspre stînga este știrbită. Ornamentul este un fragment de cerc în casetă de 29,5/51 cm. Între el și canelura alăturată, sus, o gaură pentru scurs apa. În porțiunea secționată are 45,5 cm. Rozeta din centru este frumos proporționată și executată, fiind

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119—120, nr. 18.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 18.

înscrisă în casetă de 51/51,5 cm. În dreapta apare un fragment de pătrat, care la secţiune are 16 cm, înscris în casetă de 50/44 cm. Lungimea: 139 cm.

Crenelul nr. XIV[1]. Reprodus de A. Furtwängler[2], blocul este rupt la colţul drept de jos, afectînd ornamentul de racordare. Capul figurii, precum și piciorul sînt rupte. În stînga captivului, tulpina unui stejar cu coajă în formă de solzi; două ramuri ale stejarului încadrează capul prizonierului. Elementul de racordare din stînga este un fragment de pătrat în casetă de 49/8,5 cm, care la secţiune măsoară 16,5 cm. În partea dreaptă, a avut probabil un fragment de pătrat în casetă de 50/23 cm. Participă la balustradă spre stînga cu 8 cm, iar spre dreapta cu 19 cm. Partea superioară lată de 89 cm. Lăţimea: 120,5 cm.

Prizonierul dac, legat de stejar, poartă păr lung. Îmbrăcat în cămașă despicată în părţi cu mînecile increţite în cîteva locuri. Peste cămașă, la mijloc, este încins cu o centură. Poartă cioareci, care la piciorul stîng apar cu creţuri oblice, convergînd spre interior.

Parapetul nr. 28. Piatra are știrbituri neînsemnate pe margini. Prezintă ornamente bine proporţionate și frumos lucrate. Ornamentul din stînga este jumătate de pătrat în casetă de 50/27,5 cm. Rozeta centrală, în casetă de 50/51 cm, este încadrată de caneluri a 13 cm. Elementul de racordare din dreapta, în casetă de 51/20 cm, este un semicerc cu diametrul de 45 cm. Lungimea: 124,5 cm.

Grupa XV (fig. 249 a, b, c)

Parapetul nr. 29. Blocul rupt în două. Fragmentul din dreapta este distrus în partea inferioară, afectînd ornamentul de margine şi pe cel central. Elementul decorativ din stînga este un cerc secţionat la 46 cm, în casetă de 50/30 cm. Elementul decorativ central este o rozetă în casetă de 50/50 cm, încadrată de caneluri a 13,5 cm. Ornamentul de racordare din dreapta, un fragment de pătrat în casetă de 50/40 cm, are latura secţionată la 28 cm. Lungimea: 147,0 cm.

Crenelul nr. XV. Piesa este pierdută. (În ediţia I sub acest număr apărea un alt crenel, care acum are nr. XVIII. Această schimbare a fost reclamată de racordările pieselor de parapet descoperite în vara anului 1960).

După raportul de vecinătate, în stînga avea ca ornament de racordare pătrat, care la secţiune măsura 28 cm, aşezat în casetă de 50/10,5 cm. În partea dreaptă elementul de racordare era o rozetă octogonală în casetă de 50/43 cm, care în porţiunea secţionată măsura 26 cm. Probabil participa la balustradă în stînga cu 10 cm, iar în dreapta cu 28,5 cm. După raportul de vecinătate, ar fi avut o lăţime de 114,5 cm, iar după medie de 111,0 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 120, nr. 20.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495, pl. VI, mijloc.

Parapetul nr. 30. Cu ştirbituri absolut neînsemnate pe margini, acest parapet prezintă ornamente frumos proporţionate şi bine conservate. Este decorat în stînga cu un fragment de rozetă în casetă de 50/46,5 cm, care în porţiunea secţionată măsoară 23,5 cm. În mijloc are un cerc în casetă de 50/51 cm, încadrat între două caneluri a 10 cm. La extremitatea dreaptă prezintă un fragment de rozetă în casetă de 50/7,5 cm, care la secţiune măsoară 26 cm. Lungimea: 125,0 cm.

Grupa XVI (fig. 250 a, b, c)

Parapetul nr. 31. În primăvara anului 1960, cu ocazia degajărilor pentru inventarierea materialului, au apărut trei fragmente, unul de dreapta care confirma elementul decorativ presupus în ediţia I şi două din extremitatea stîngă, fără urmă de ornament. În partea dreaptă avea ca element decorativ un hexagon în casetă de 50/42 cu secţiunea de 24 cm, mărginit în stînga de o canelură de 8 cm. În mijloc prezenta un pătrat în casetă de 50/47,5 cm, mărginit spre stînga de o canelură probabil de 8 cm. Elementul decorativ de racordare din stînga era probabil un fragment de rozetă în casetă de 50/5,5 cm, care la secţiune măsura 23 cm Lungimea fragmentului este de 74,5 cm, iar a parapetului a fost probabil de 111,0 cm. În partea stîngă avea un orificiu pentru scurs apa de pe acoperiş.

Crenelul nr. XVI [1]. Blocul de piatră este rupt oblic de la stînga spre dreapta, puţin mai sus de jumătate. Două ramuri cu frunze ale unui stejar încadrează capul unui captiv. Scoarţa stejarului redată sub formă de romburi. Elementul decorativ din stînga este un fragment de octogon, care are latura secţionată de 24 cm, înscris în casetă de 48/13 cm; în dreapta, elementul de racordare, un cerc, măsoară la secţiune 21 cm. Este încadrat într-o casetă de 48,5/5 cm. Participă la balustradă numai în partea stîngă, cu 5,5 cm, în partea dreaptă latura fiind verticală. Lăţimea: 99,0 cm.

Captivul dac poartă păr lung, mustăţi și barbă. Îmbrăcat în suman (caftan) lung, desigur îmblănit, cu marginile ușor răsfrînte. Încheiat la gît prin înnodarea a două sfori, în genul legăturilor de la hainele albe sau sumanele de astăzi. A purtat iţari cu creţuri transversale (cf. crenelurile IV, IX—XI, XVI).

Parapetul nr. 32. Piatra stricată în multe locuri, fiind afectat și elementul ornamental din stînga, un cerc încadrat într-o casetă de 50/46 cm. După un calcul ușor partea secţionată a acestuia a fost evaluată la 20 cm. Rozeta centrală, cu arcuri inegale dar simetrice, este plasată într-o casetă de 50/53 cm și încadrată de două caneluri a 8 cm. La extremitatea din dreapta ornamentul constă dintr-un colţ de pătrat, care are latura secţionată de 21 cm, fiind înscris în casetă de 50/9 cm. Lungimea: 124,0 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 117, nr. 7, fig. 116; A. Furtwängler il redă în schiţă în *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, la p. 68.

Grupa XVII (fig. 251 a, b, c)

Parapetul nr. 33. Este o piesă aproape intactă, care prezintă numai două elemente decorative, extremitatea dreaptă avînd doar o canelură pe înălţimea casetei. În partea stîngă elementul de racordare constă dintr-un fragment de pătrat în casetă de 50/44 cm, care în porţiunea secţionată are 19 cm. Rozeta centrală, înscrisă în casetă de 50/50 cm, este încadrată de două caneluri a 12 cm. Lungimea: 122,0 cm.

Crenelul nr. XVII [1]. Piatra prezintă rupturi ușoare la marginea de jos. Decorată cu două ramuri de stejar cu frunze și ghindă. Element de racordare are numai în dreapta, un fragment de pătrat, care în porţiunea secţionată măsoară 28,5 cm, înscris în casetă de 49,5/12,5 cm la marginea de sus și de 49,5/13,5 cm la marginea de jos. Imperfect executată. Participă la balustradă cu 4 cm în partea stîngă și 2 cm în partea dreaptă. Lăţimea: 92,6 cm.

Prizonierul dac, legat de un stejar, are părul adus spre tîmpla dreaptă și răsucit sub formă de ghemotoc. A. Furtwängler remarcă această pieptănătură [2] și îl consideră pe captivul dac drept german. Trunchiul corpului acestuia este dezbrăcat, acoperit parţial de paenula, care prezintă mai multe creţuri. Poartă iţari cu creţuri oblice convergînd spre partea internă, legaţi cu ceva introdus prin betelie, probabil o fîșie mai lată sau curea. Iţarii sînt încreţiţi transversal la extremitatea piciorului stîng, unde apar șase creţuri, un detaliu foarte important. Creţurile nu par a proveni de la iţari, ci de la ceva exterior, probabil o tîrsînă sau aţă învîrtită pe fluierul piciorului, peste obială, după ce se legase cu ea încălţămintea (opinca?), așa cum se procedează și astăzi, deoarece cutele transversale nu continuă pe cele oblice, ci par a le acoperi. Impresia aceasta reiese clar din examinarea directă a pietrei. Dacul este considerat bastarn de G. Girke [3].

Parapetul nr. 34. Are colţurile superioare rupte, afectînd și ornamentul din extremitatea dreaptă. Elementul decorativ din stînga este un fragment de pătrat în casetă de 50/30 cm, avînd latura secţionată de 30 cm. Ornamentul central este o rozetă înscrisă în casetă de 50/51 cm, încadrată în dreapta de o canelură de 9 cm, iar în stînga de una de 12 cm, nelucrată, fiind în dreptul orificiului pentru scurs apa. Este al treilea caz cînd nu se execută sculptura din cauza prezenţei gurii de apă, care reclama așezarea în faţă a unui leu. Ornamentul de racordare din dreapta este un semicerc în casetă de 50/27,5 cm, care la secţiune măsoară 45 cm. Lungimea: 129,5 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 116, nr. 4, fig. 115; A. Furtwängler îl redă în schiţă în *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, la p. 67.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 404, nr. 3.

[3] G. Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichte Zeit*, pl. 25 A., fig. b.

Grupa XVIII (fig. 252 a, b, c)

Parapetul nr. 35. Blocul are colţul superior şi extremitatea dreaptă aşchiată afectînd elementul de racordare. Buza superioară şi inferioară rupte parţial. Elementul de racordare din stînga constă dintr-un segment de cerc în casetă de 51,5/24 cm, care la secţiune măsoară 46,5 cm. Ornamentul de racordare din dreapta este un fragment de pătrat în casetă de 51,5/26 cm, secţionat pe diagonală, avînd 51 cm. Ornamentul central este o rozetă frumos lucrată în casetă de 50/51,5 cm, încadrată de un relief care de obicei este destinat unei caneluri ce n-a fost executată, lat de 11,5 cm. În partea sa dreaptă se află o canelură de 11,5 cm. Relieful nelucrat arată că alături parapetul era racordat cu un altul — adică cu parapetul nr. 34 — care prezintă gaură pentru scurs apa. Canelurile nelucrate de la parapetul 34 şi 35 erau mascate de prezenţa leului. Lungimea: 124,5 cm.

Crenelul nr. XVIII[1]. Piatra ruptă în două bucăţi, care afectează figura şi elementul de racordare. În partea stîngă a captivului apare o tulpină de stejar cu coaja în romburi, avînd două ramuri şi frunze, care-i încadrează capul. Elementul de racordare din stînga, un pătrat în casetă de 50/24,5 cm, are latura secţionată de 50 cm. Cel din dreapta, tot un pătrat în casetă de 50/23 cm, este secţionat pe diagonală, avînd o lungime de 50 cm. Participă la balustradă probabil cu cîte 20,5 cm în fiecare parte. Lăţimea: 131,0 cm.

Prizonierul dac, legat de arbore, poartă pe cap o bonetă aderentă, barba îi este mişcată de vînt. Îmbrăcat în cămaşă despicată în părţi, tivită la gură, avînd creţuri pe mînecă, trup şi poale cu totul neregulate, ceea ce indică o dată mai mult o pînză relativ subţire. Poartă iţari cu creţuri oblice, după cum se poate remarca la piciorul drept. Trăsăturile feţei nu sînt nici ordinare, nici grase, după cum observă A. Furtwängler[2], care-l combate pe Gr. Tocilescu.

Parapetul nr. 36. Parapetul rupt, dar lucrat frumos. Ornamentul de racordare din stînga este un fragment de pătrat, care în porţiunea secţionată are 50 cm, el fiind cuprins în casetă de 50/26,5 cm. Elementul decorativ central este un cerc în casetă de 50/48,5 cm, avînd în stînga o canelură de 8 cm. Canelura din dreapta avea probabil tot 8 cm. În dreapta a avut probabil un pătrat în casetă de 50/42,5 cm, care la secţiune măsura 16 cm. Lungimea probabilă: 133,5 cm.

Grupa XIX (fig. 253 a, b, c)

Parapetul nr. 37. Blocul lovit în colţul stîng superior. La extremitatea stîngă, elementul decorativ de racordare constă dintr-un mic fragment de pătrat

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 118, nr. 11.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495, nr. 19, pl. IV, fig. 3.

în casetă de 50/8 cm, care la secţiune măsoară doar 16 cm. Ornamentul central, în casetă de 50/52,5 cm, este încadrat de caneluri a 8 cm. Elementul de racordare din dreapta constă dintr-o rozetă în casetă de 50/39 cm, cu latura secţionată de 30 cm. Lungimea: 115,5 cm.

Crenelul nr. XIX [1]. Nereprodus pînă acum. Marginea superioară ruptă. Captivul are capul în mare parte sfărîmat, iar piciorul stîng, braţul și antebraţul rupte. În partea dreaptă a prizonierului apare un platan cu mai multe ramuri și frunze. Caneluri verticale la limita casetelor. Elementele de racordare din ambele părţi constau din fragmente de rozete. Cea din stînga, în casetă de 49,5/15,5 cm, are latura secţionată de 29 cm, iar cea din dreapta, în casetă de 49,5/18 cm, măsoară la secţiune 35 cm. Pentru balustradă revin 12,5 cm în stînga și 15 cm în dreapta. Lăţimea: 118,4 cm. Reconstituit de Eusebiu Mironescu după indicaţiile noastre (fig. G, p. 559).

Prizonierul dac legat de arbore a purtat probabil păr lung netuns [2], mustăţi și barbă. Îmbrăcat în cămașă despicată în părţi, cu creţuri pe mîneci, piept și poale. Încins cu o nojiţă legată în faţă, în ochi. Poartă iţari cu creţuri transversale, care se observă la piciorul drept.

Parapetul nr. 38. Mic fragment de parapet aflat la București, desigur dintr-un parapet întreg pierdut în timpul transportului de la Adamklissi la București. Prezintă urmă de gaură pentru scurs apa spre extremitatea dreaptă. În stînga, după raporturile de vecinătate, a avut o rozetă în casetă de 50/32 cm, în mijloc un cerc în casetă de 50/50 cm, iar în dreapta un fragment de pătrat în casetă de 50/10 cm. Canelurile au fost de 8 cm. Lungimea probabilă de 108,0 cm.

Grupa XX (fig. 254 a, b, c)

Parapetul nr. 39. Parapetul are ca ornament de racordare în partea stîngă un fragment de pătrat, care la secţiune măsoară 26 cm, cuprins în casetă de 50/39,5 cm. Cercul din mijloc, așezat într-o casetă de 50/50,5 cm, este încadrat de caneluri a 8 cm. În dreapta prezintă un fragment de pătrat în casetă de 50/34 cm, care la secţiune măsoară 31 cm. Lungimea: 140,0 cm.

Crenelul nr. XX. Mic fragment în care se disting frunze dintr-un arbore. După raporturile de vecinătate, ca elemente de racordare a avut în ambele părţi cîte un fragment de pătrat, cel din stînga în casetă de 50/16 cm, iar cel din dreapta de 50/21 cm. Pentru balustradă oferea în stînga o porţiune de 6 cm, iar în dreapta una de 11 cm. Lăţimea probabilă: 111,4 cm.

Parapetul nr. 40. Buza superioară ruptă, cea inferioară numai la colţul drept. Ornamente bine proporţionate și frumos lucrate. Elementele decorative

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119, nr. 17.

[2] *Ibidem*, p. 120, nr. 20.

constau din fragment de pătrat în stînga, rozetă la mijloc și fragment de cerc la extremitatea dreaptă. Primul, în casetă de 50/29 cm, are latura secţionată de 42 cm, iar al treilea, în casetă de 50/16,5 cm, măsoară la secţiune 42 cm. Rozeta din mijloc, în casetă pătrată, este încadrată de două caneluri a 10 cm. Lungimea: 115,5 cm.

Grupa XXI (fig. 255 a, b, c)

Parapetul nr. 41. Prezintă buza superioară ruptă. De asemenea, lipsește o parte din colţul inferior stîng. Altfel, piatra a fost ornată îngrijit. Ca ornament, în stînga se află un fragment de cerc în casetă de 51/37 cm, care în partea secţionată are 44 cm. Rozeta din mijloc, înscrisă în casetă de 51/53 cm, este încadrată de două caneluri a 7 cm. Fragmentul de pătrat din dreapta, în casetă de 51/35,5 cm, are latura secţionată de 36 cm. Lungimea: 139,5 cm.

Crenelul nr. XXI [1]. Piatra ruptă în partea superioară. Ca element de racordare are un pătrat în dreapta și unul în stînga. Celui din stînga, deși afectat de rupturi, i s-a putut stabili mărimea la secţiune de 36,5 cm. El era înscris în casetă de 50/19,5 cm. Cel din dreapta, în casetă de 50/20 cm, măsoară la secţiune 41,5 cm. Participă la balustradă în stînga probabil cu 15,5 cm și în dreapta tot cu atît. Lăţimea: 119,5 cm.

Prizonierul dac, legat de un stejar, poartă mustăţi și barbă. Pe capul său A. Furtwängler recunoaște boneta și urma unui nodus, asociere care nu se mai observă la alţi prizonieri. Trunchiul corpului este dezbrăcat complet și aceasta îl face să se deosebească — după același cercetător german — de grupa celor cu nodus [2]. Poartă iţari avînd creţuri oblice la piciorul stîng, luînd parţial forma unor moletiere; ei sînt legaţi cu un fel de bentiţă, imediat sub marginea de sus, care este ușor răsfrîntă.

Parapetul nr. 42. Piatra prezintă așchieri la baza superioară și inferioară, colţul stîng. Ornamentele sînt proporţionat lucrate. În stînga elementul ornamental de racordare este un fragment de pătrat, plasat în casetă de 49/30 cm, în partea secţionată avînd 41,5 cm. În mijloc se află o rozetă în casetă pătrată, încadrată de două caneluri a 9,5 cm. La extremitatea dreaptă elementul de racordare este un fragment de cerc în casetă de 49/32,5 cm, avînd latura secţionată de 43 cm. Prezintă un orificiu de scurs apa. Lungimea: 130,5 cm.

Grupa XXII (fig. 256 a, b, c)

Parapetul nr. 43. Prezintă știrbituri cu așchieri pe marginea superioară și inferioară, fără însemnătate. Frumos sculptat. Elementul decorativ de racordare din stînga este un segment de cerc, care în porţiunea secţionată măsoară 43 cm,

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 117, nr. 6.

[2] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 6.

fiind înscris în casetă de 51/17,5 cm. Ornamentul central este o rozetă în casetă de 50/51 cm, încadrată de două caneluri a 9 cm. Elementul decorativ de racordare din dreapta constă dintr-un fragment de pătrat, în casetă de 51/32,5 cm, latura secţionată de 40 cm. Lungimea: 119,0 cm.

Crenelul nr. XXII [1]. Piatra ruptă în două la înălţimea jumătăţii superioare. Prezintă caneluri la marginea casetelor. Decorat cu un stejar cu tulpina acoperită de solzi, avînd două ramuri care încadrează capul unei figuri. Elementul decorativ de racordare din stînga este un pătrat în casetă de 50/18,5 cm, cu latura secţionată de 39 cm. Ornamentul din dreapta este tot un fragment de pătrat, în casetă de 50/21 cm, cu latura secţionată de 42 cm. Participă la balustradă în stînga cu 15 cm, iar în dreapta cu 16 cm. Reprodus de O. Tafrali [2]. Lăţimea: 117,3 cm.

Captivul poartă păr netuns şi este îmbrăcat cu veşmînt despicat în părţi, legat cu centură, iţari ca molitierele şi încălţat cu cento.

Parapetul nr. 44. Un fragment la care se păstrează parte din elementul de racordare din capătul stîng şi un al doilea la care se păstrează elemente din caseta centrală şi dreaptă (considerat greşit în ediţia I ca fragment din parapetul nr. 29). La stînga prezintă un fragment de pătrat cu latura secţionată evaluată la 42 cm. Ornamentul central a fost o rozetă, probabil în casetă de 50/50 cm, iar în partea dreaptă un sector de cerc în casetă de 50/34 cm. Lungimea probabilă, după raportul de vecinătate, de 131,0 cm.

Grupa XXIII (fig. 257 a, b, c)

Parapetul nr. 45. Bloc frumos lucrat, avînd ruptă buza superioară și inferioară la colţul drept. În stînga are un segment de cerc în casetă de 50/16 cm, porţiunea secţionată avînd 43 cm. Rozeta centrală, în casetă pătrată, este încadrată de caneluri a 8,5 cm. Elementul de racordare din dreapta, un fragment de pătrat în casetă de 50/30 cm, are latura secţionată de 40 cm. Lungimea: 113,0 cm.

Crenelul nr. XXIII [3]. În afară de unele așchieri la marginea de jos, se află în bună stare. Ca element de racordare la ambele laturi are cîte un fragment de pătrat. Cel din stînga, încadrat de casetă de 51/18,5 cm, are partea secţionată de 38,5 cm; cel din dreapta, înscris în casetă de 51/16 cm, are partea secţionată de 33,5 cm. Participă la balustradă în stînga cu 14,5 cm, iar la dreapta cu 14 cm. Lăţimea: 117,0 cm.

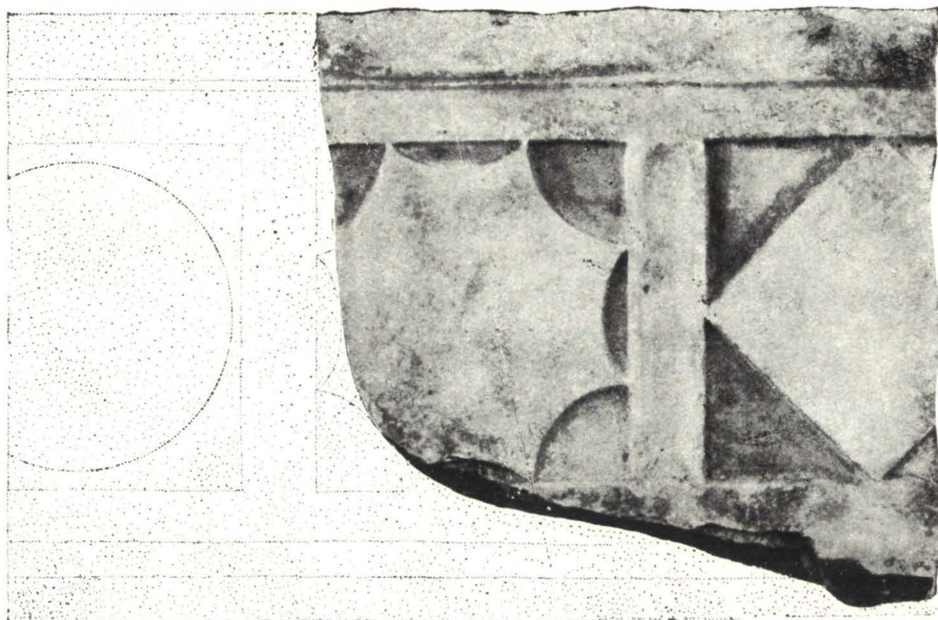
Prizonierul dac, legat cu mîinile la spate de un stejar, are părul strîns și răsucit la tîmpla dreaptă sub formă de ghemotoc; poartă mustăţi și barbă.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119, nr. 15 şi fig. 121; Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 144, fig. 83.

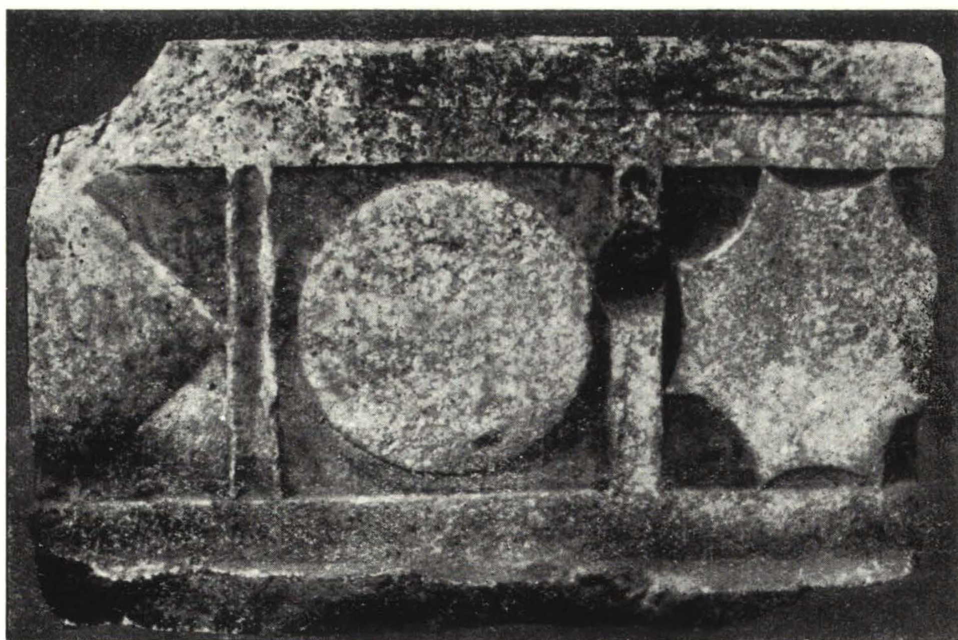
[2] O. Tafrali, *La Roumanie transdanubienne (La Dobrudja)*, Paris, 1918, fig. 5.

[3] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 41, fig. 23; idem, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 116, nr. 3 şi fig. 15.

Fig. 235. — Grupa I.

a, parapetul 1.

c, parapetul 2.

Fig. 235. — Grupa I.

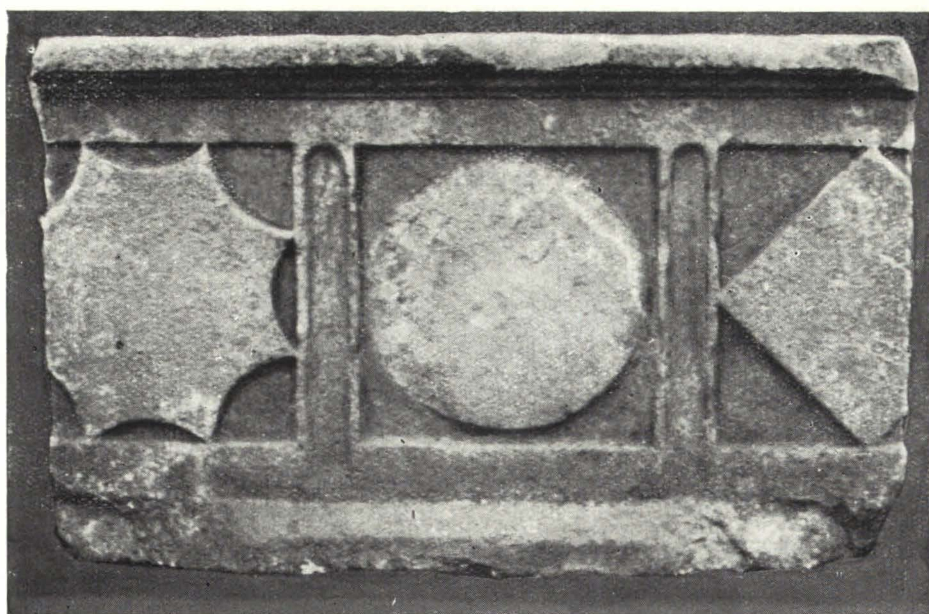

b, crenelul I.

Fig. 236. — Grupa II.

a, parapetul 3.

c, parapetul 4.

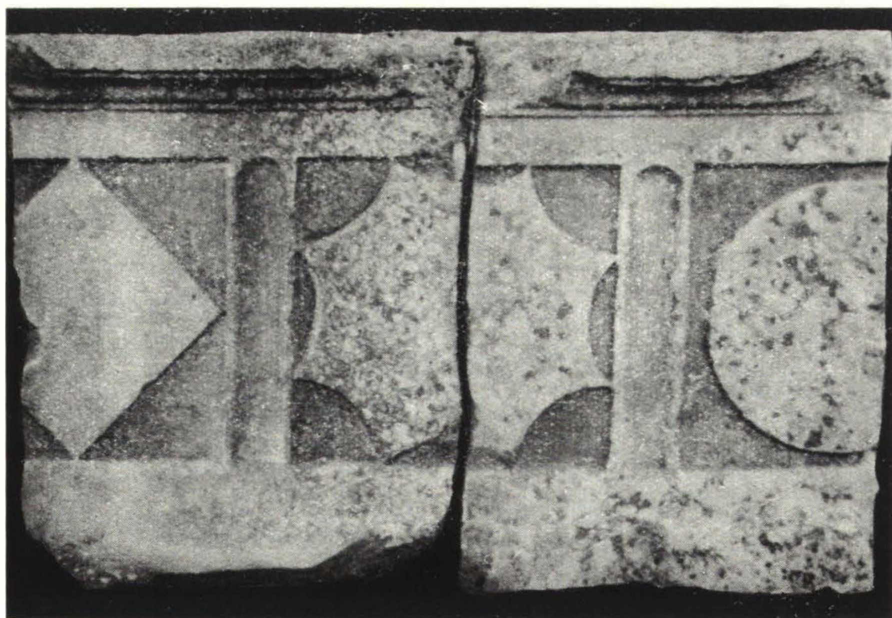
Fig. 236. — Grupa II.

b, crenelul II.

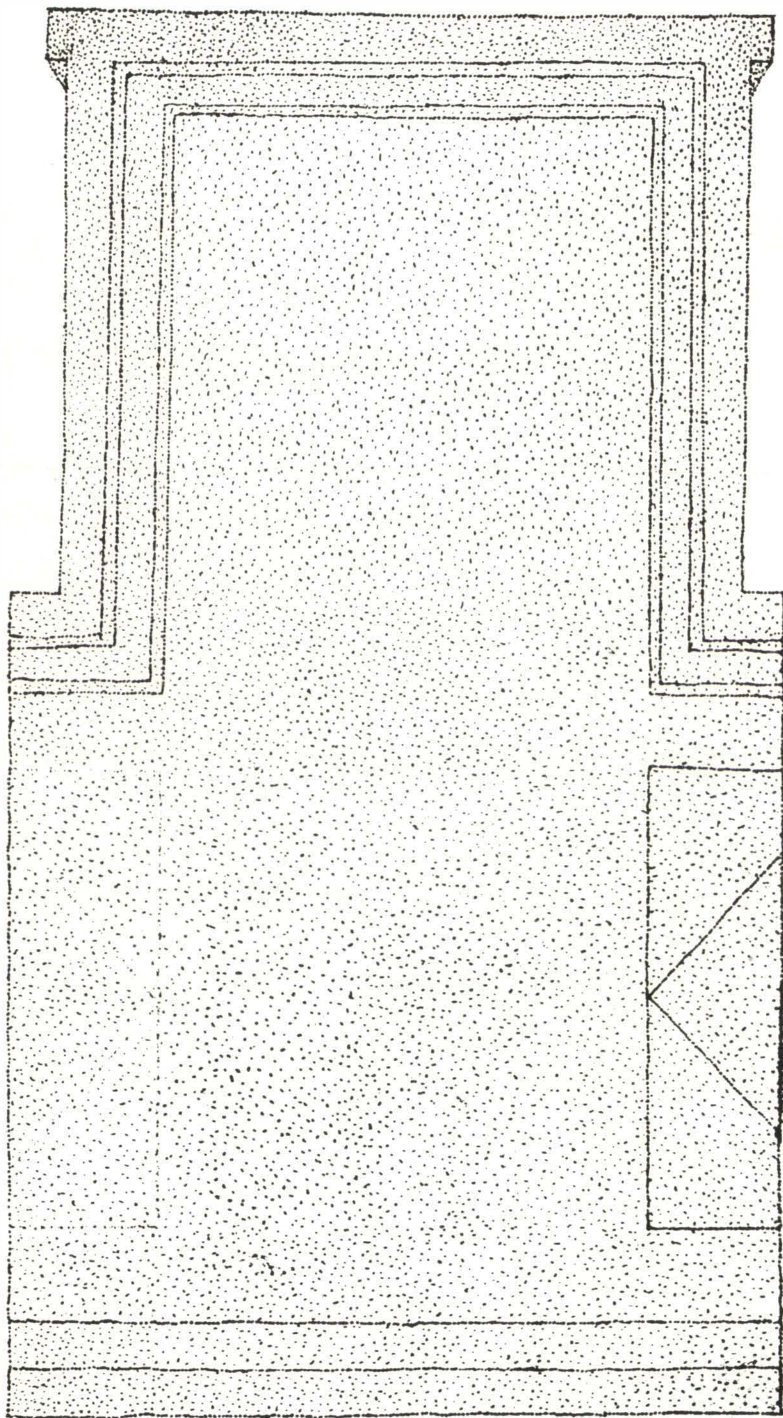
Fig. 237. — Grupa III.

a, parapetul 5.

c, parapetul 6.

Fig. 237. — Grupa III.

b, crenelul III (lipsă).

Fig. 238. — Grupa IV.

a, parapetul 7.

c, parapetul 8.

Fig. 238. — Grupa IV.

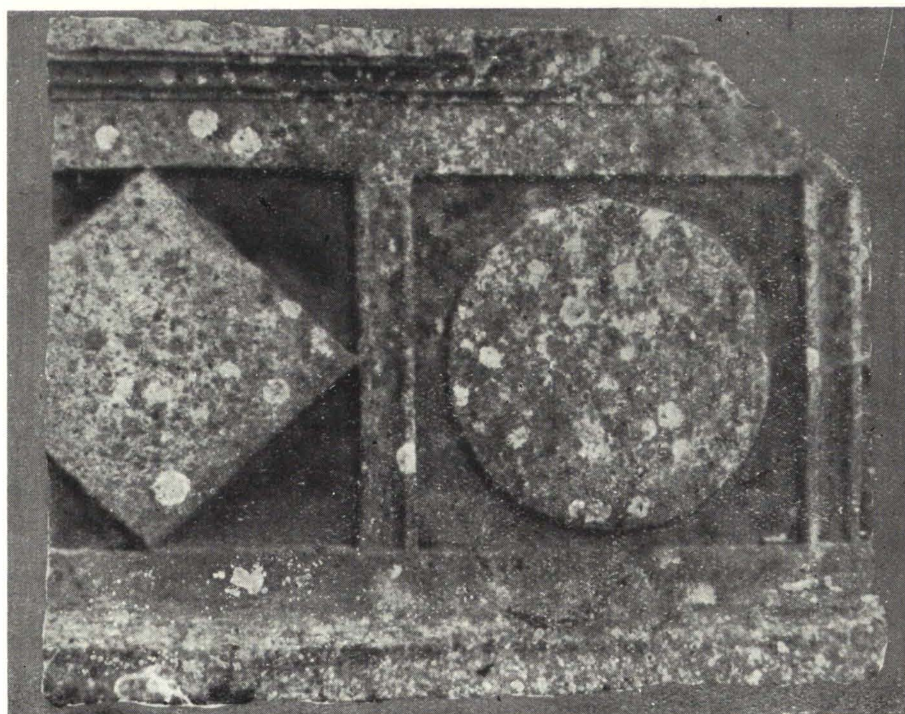

b, crenelul IV.

Fig. 239. — Grupa V.

a, parapetul 9.

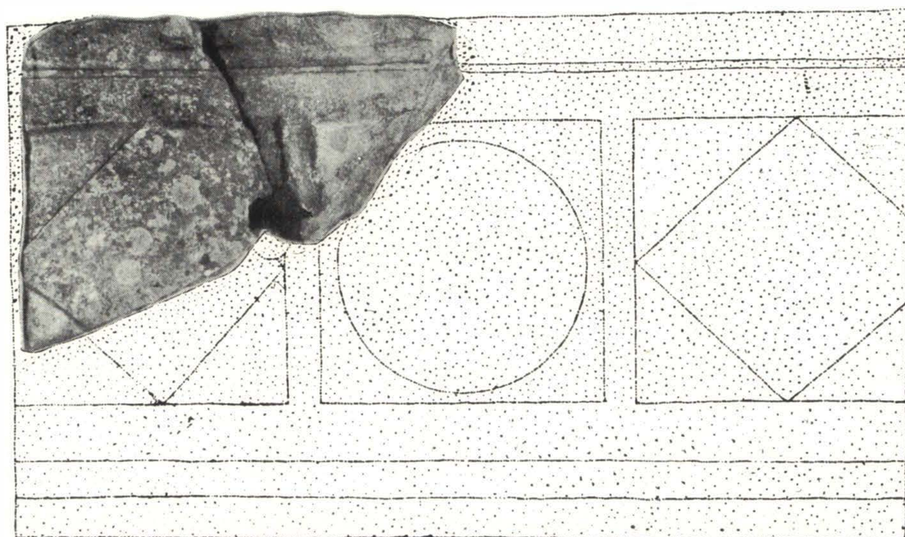
c, parapetul 10.

Fig. 239. — Grupa V.

b, crenelul V (vezi reconstituirea la p. 556, fig. A).

Fig. 240. — Grupa VI.

a, parapetul 11.

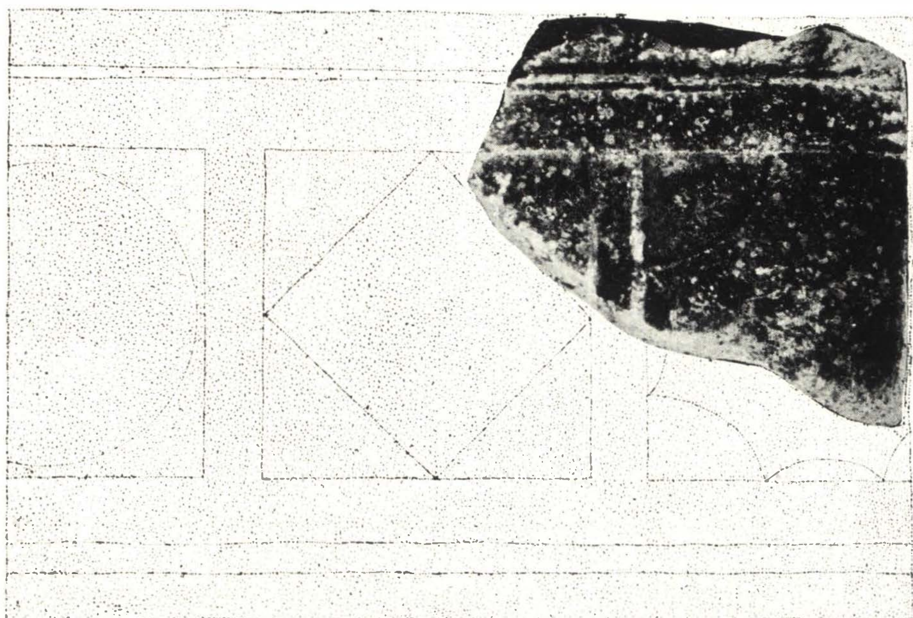
c, parapetul 12.

Fig. 240. — Grupa VI.

b, crenelul VI (vezi reconstituirea la p. 556, fig. B).

Fig. 241. – Grupa VII.

a, parapetul 13.

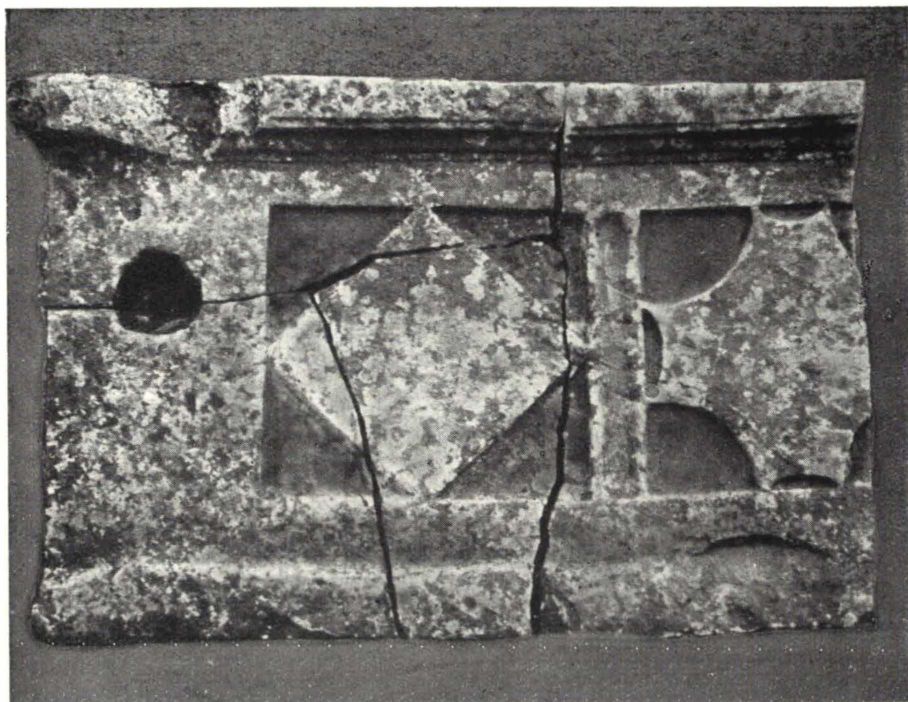
c, parapetul 14.

Fig. 241. — Grupa VII.

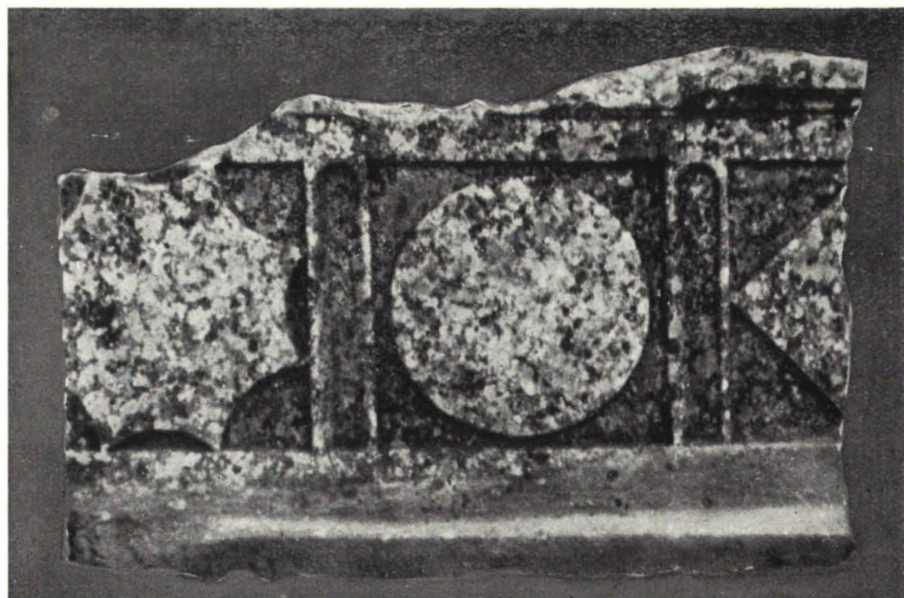

b, crenelul VII.

Fig. 242. — Grupa VIII.

a, parapetul 15.

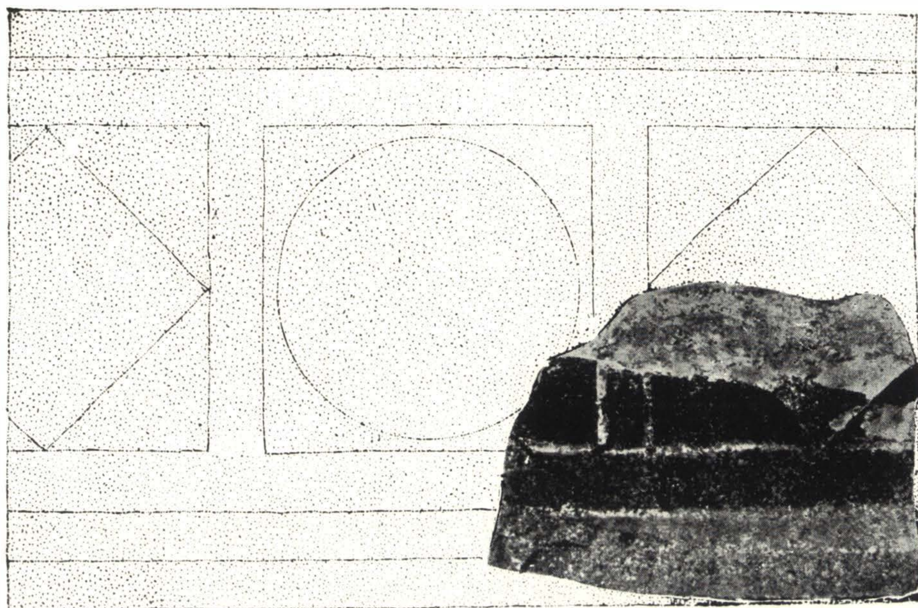
c, parapetul 16.

Fig. 242. — Grupa VIII.

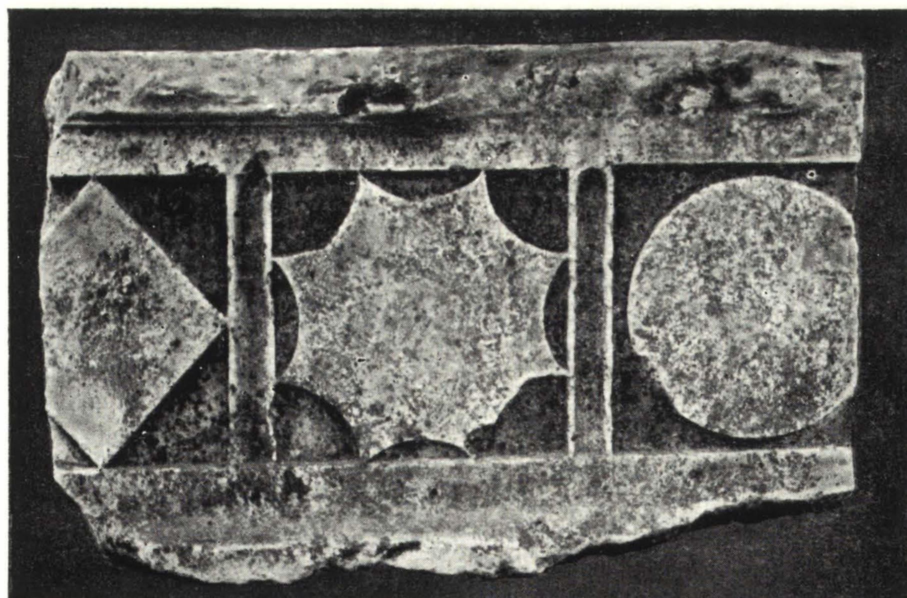

b, crenelul VIII (vezi reconstituirea la p. 557, fig. C).

Fig. 243. — Grupa IX.

a, parapetul 17.

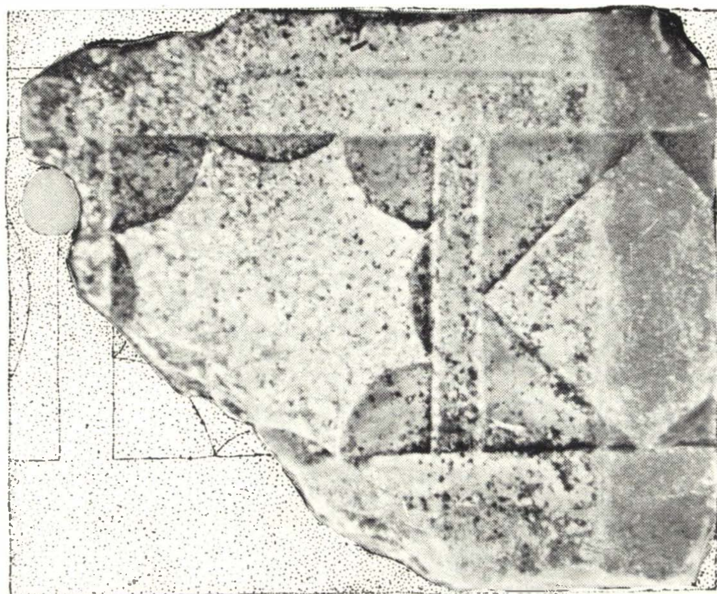
c, parapetul 18.

Fig. 243. — Grupa IX.

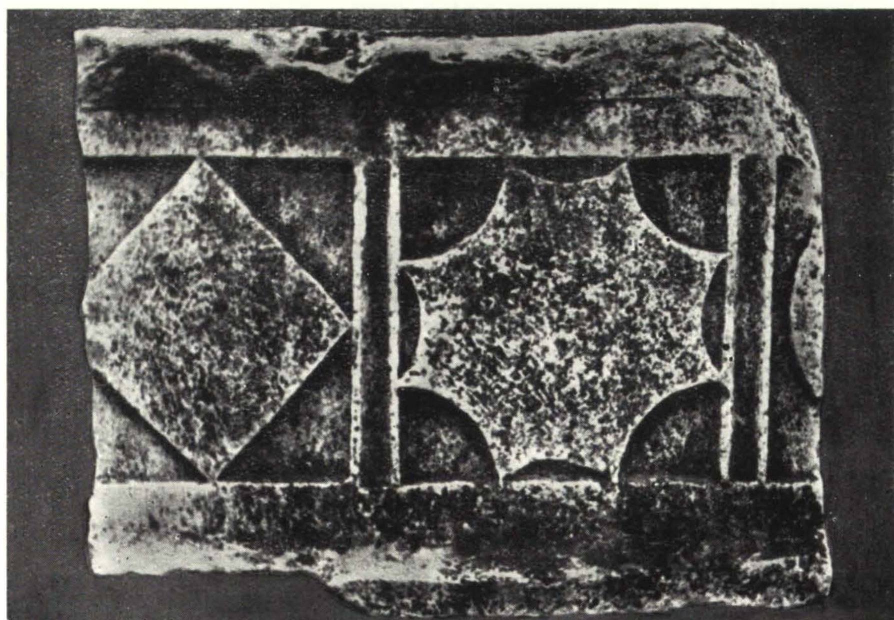

b, crenelul IX (vezi reconstituirea la p. 557, fig. D).

Fig. 244. — Grupa X.

a, parapetul 19.

c, parapetul 20.

Fig. 244. — Grupa X.

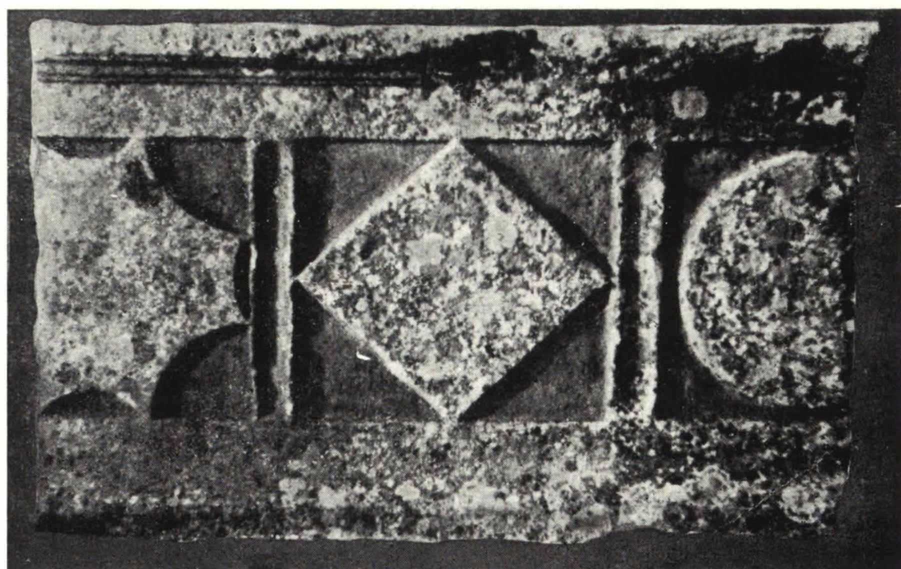

b, crenelul X.

Fig. 245. — Grupa XI.

a, parapetul 21.

c, parapetul 22.

Fig. 245. — Grupa XI.

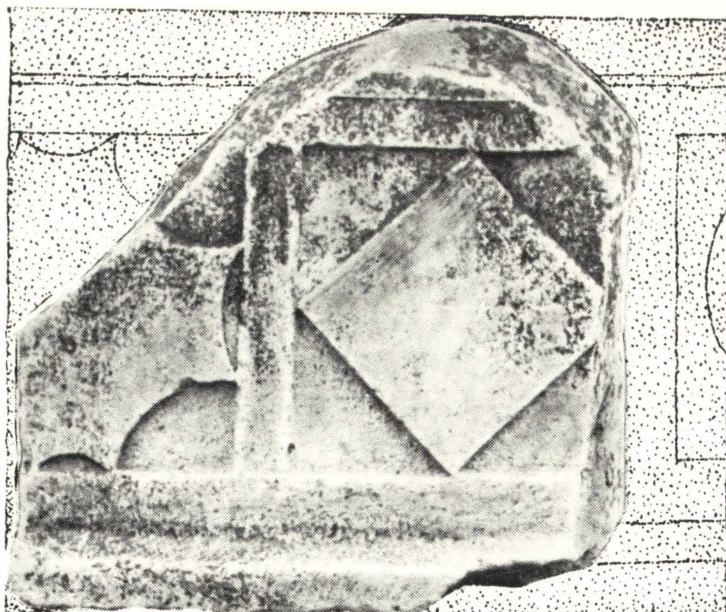

b, crenelul XI.

Fig. 246. — Grupa XII.

a, parapetul 23.

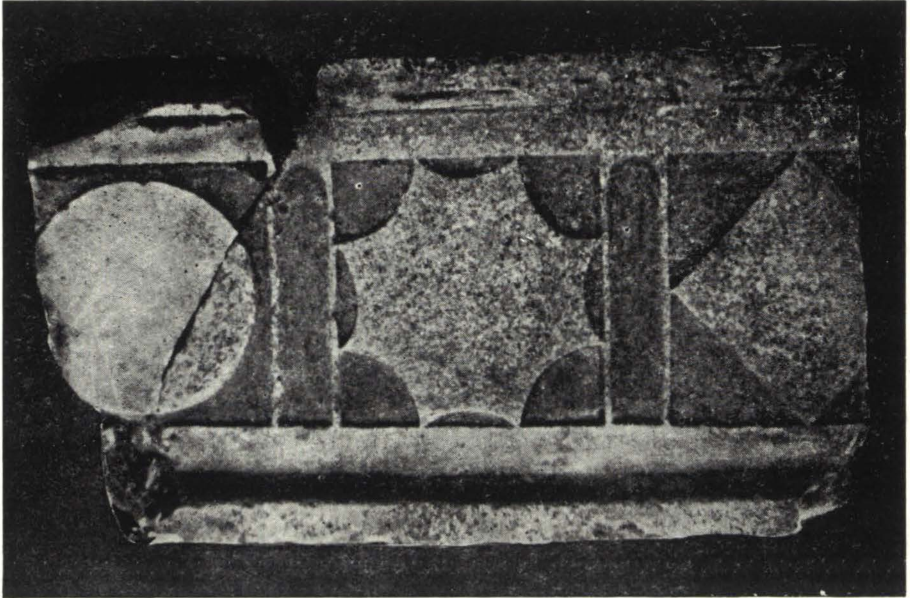
c, parapetul 24.

Fig. 246. — Grupa XII.

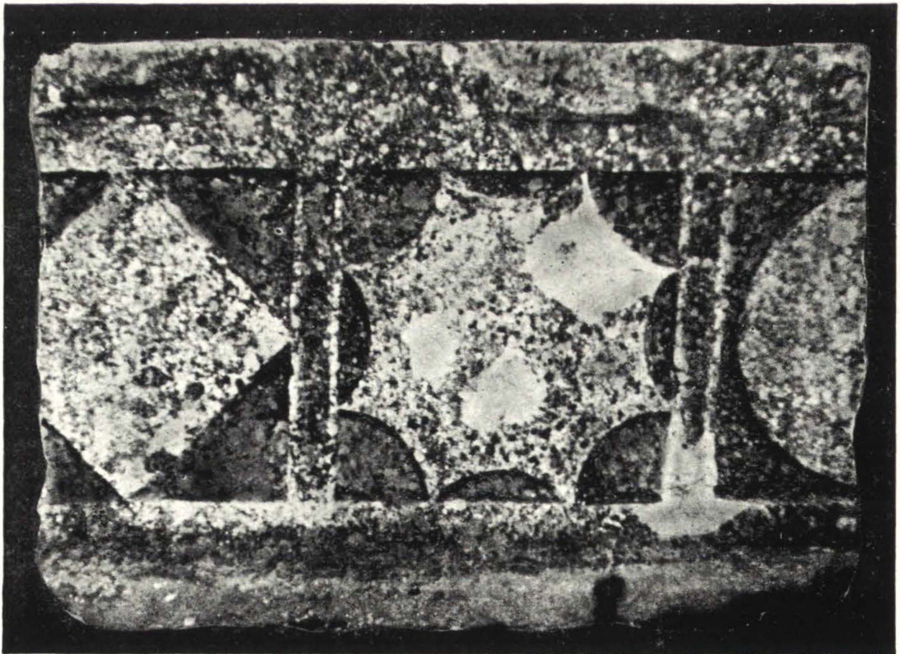

b, crenelul XII (vezi reconstituirea la p. 558, fig. E).

Fig. 247. — Grupa XIII.

a, parapetul 25.

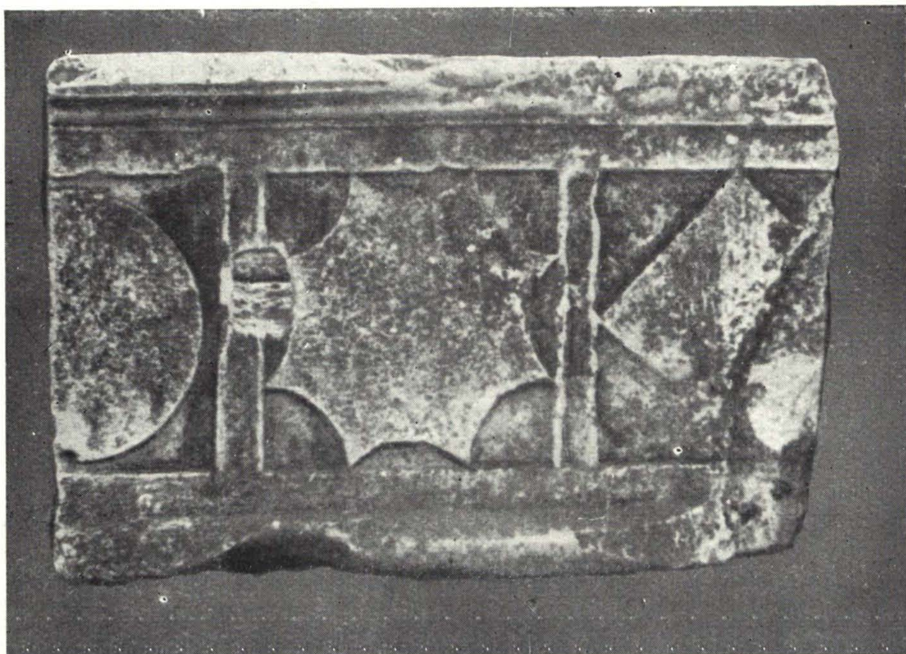
c, parapetul 26.

Fig. 247. — Grupa XIII.

b, crenelul XIII (vezi reconstituirea la p. 558, fig. F).

Fig. 248. — Grupa XIV.

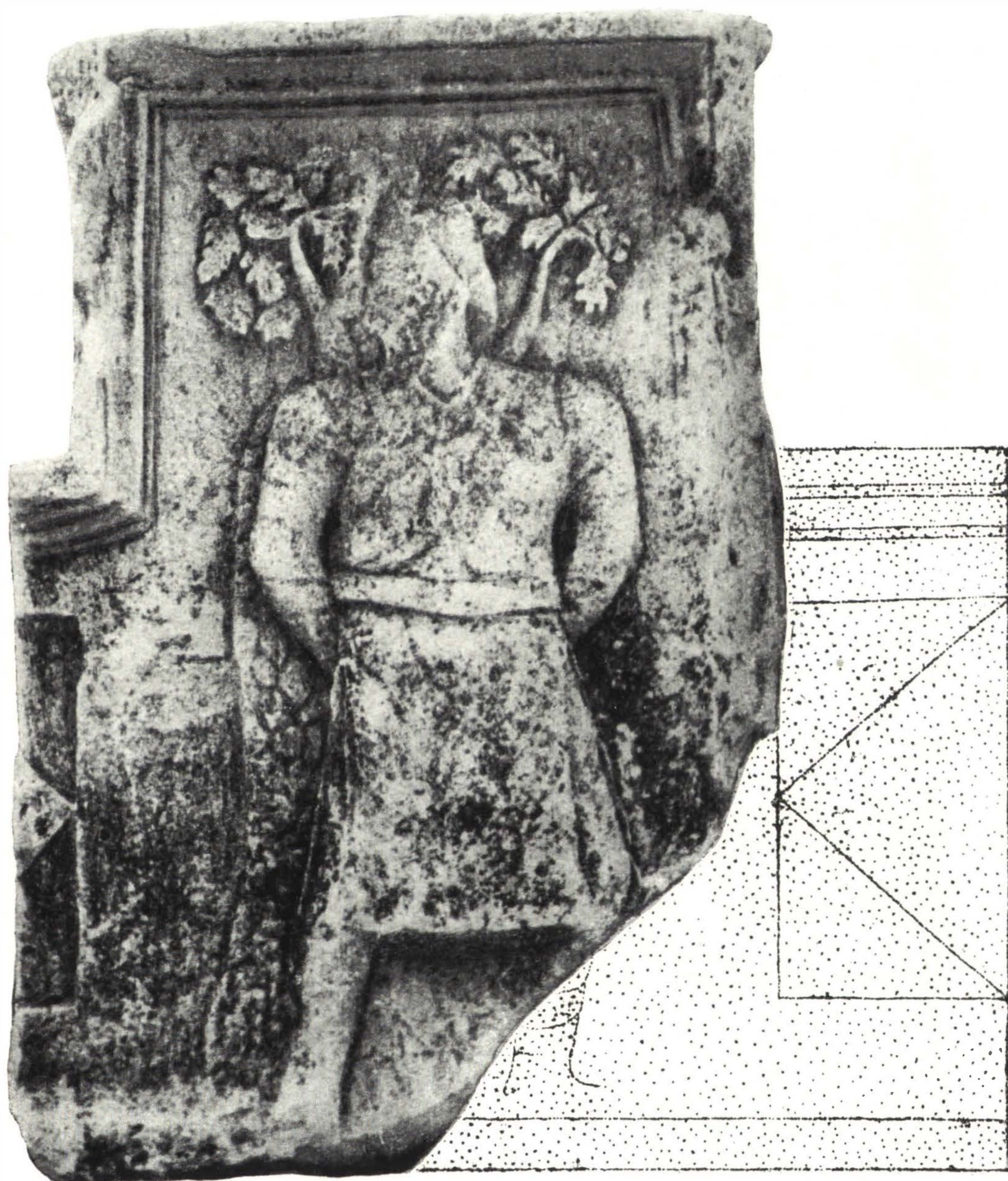

a, parapetul 27.

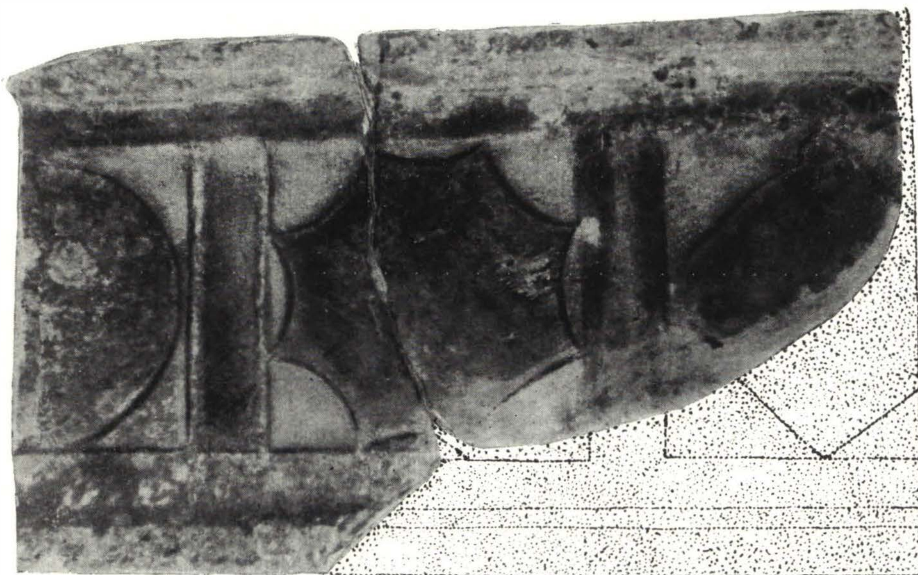
c. parapetul 28.

Fig. 248. — Grupa XIV.

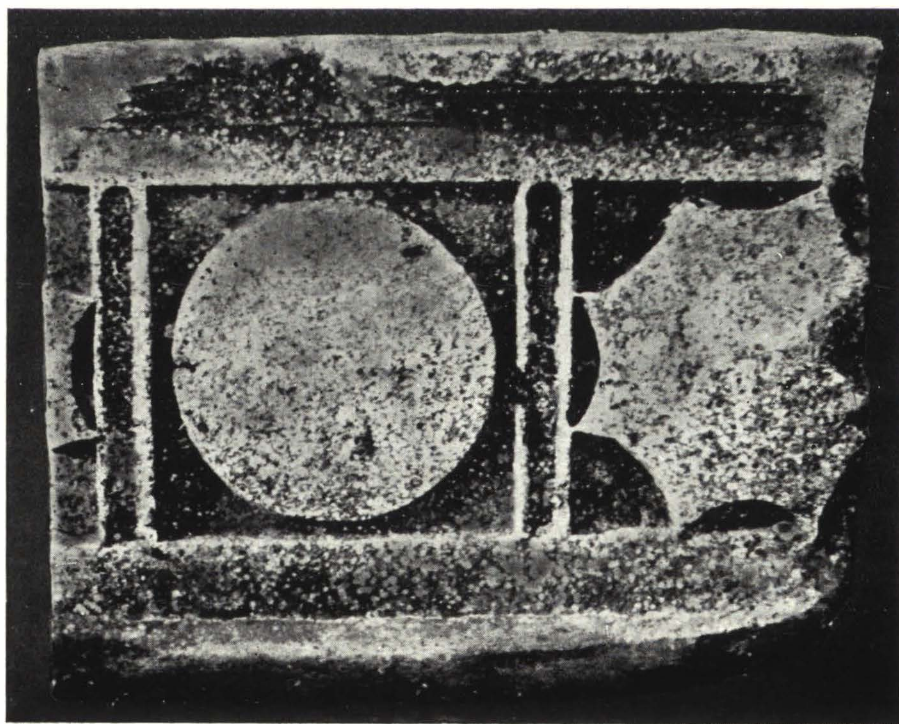

b, crenelul XIV.

Fig. 249. — Grupa XV.

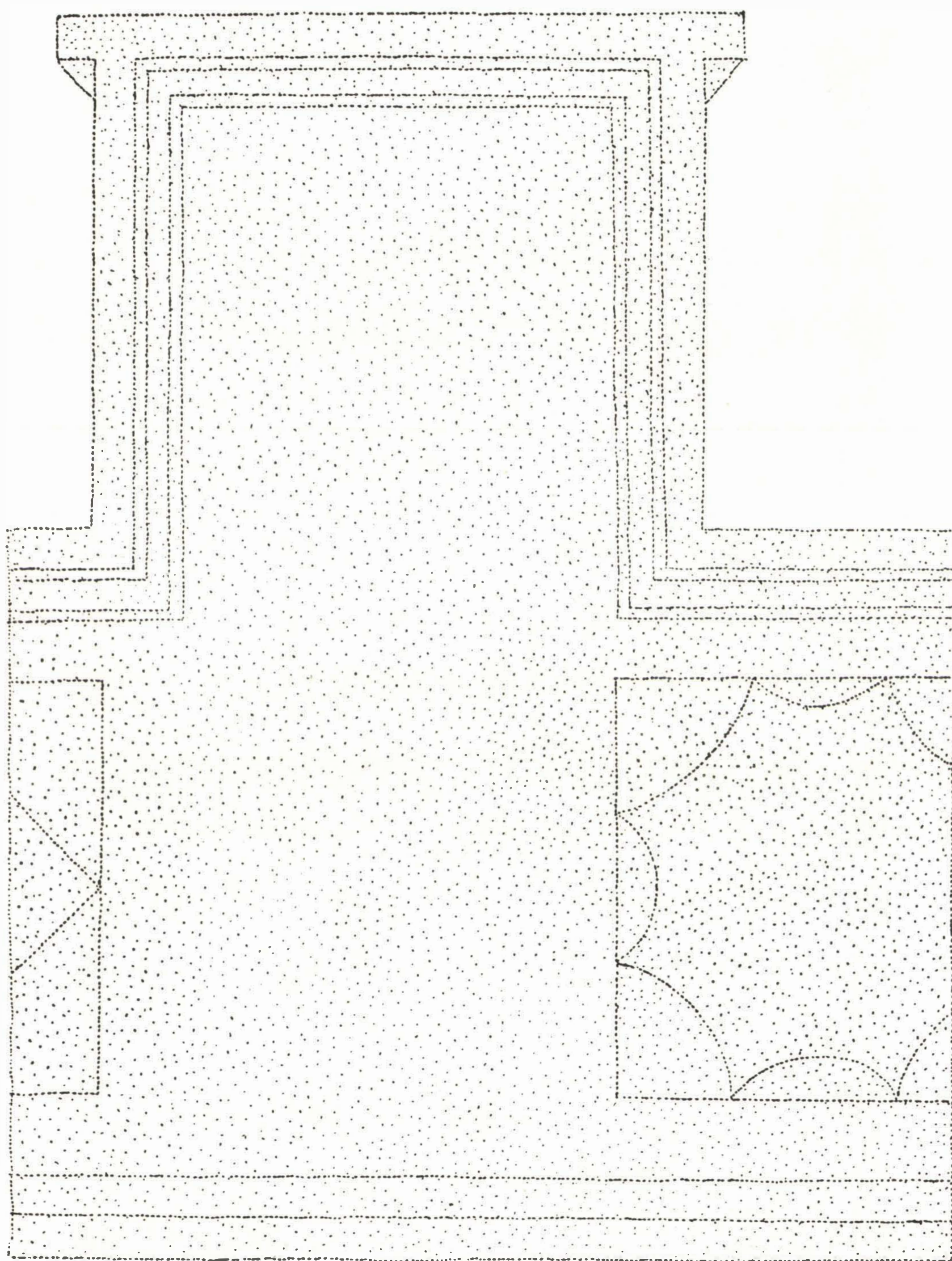

a, parapetul 29.

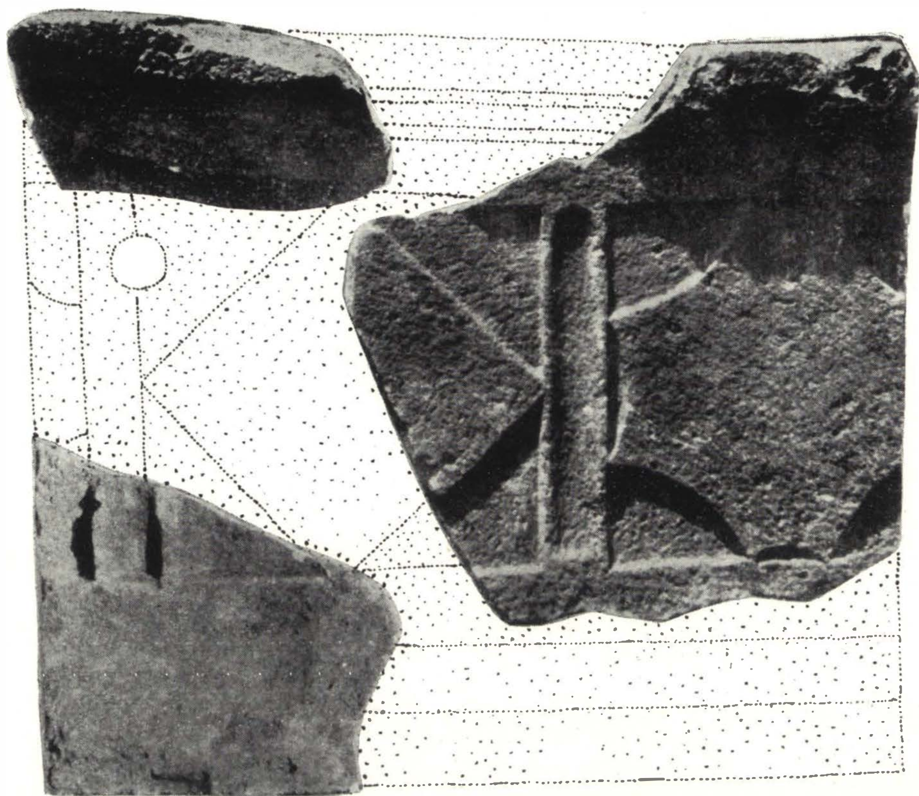
c, parapetul 30.

Fig. 249. — Grupa XV.

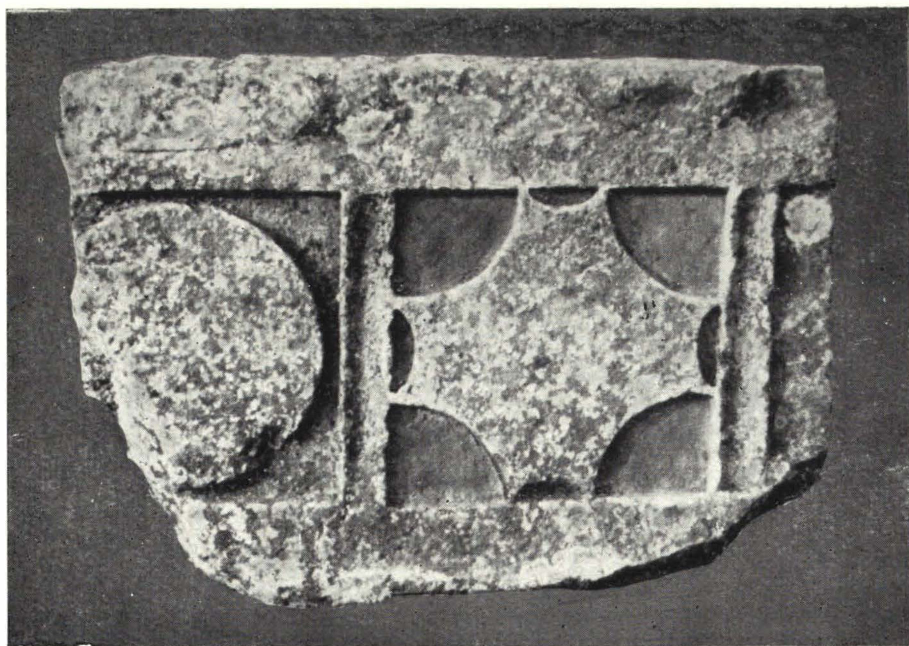

b, crenelul XV (lipsă).

Fig. 250. — Grupa XVI.

a, parapetul 31.

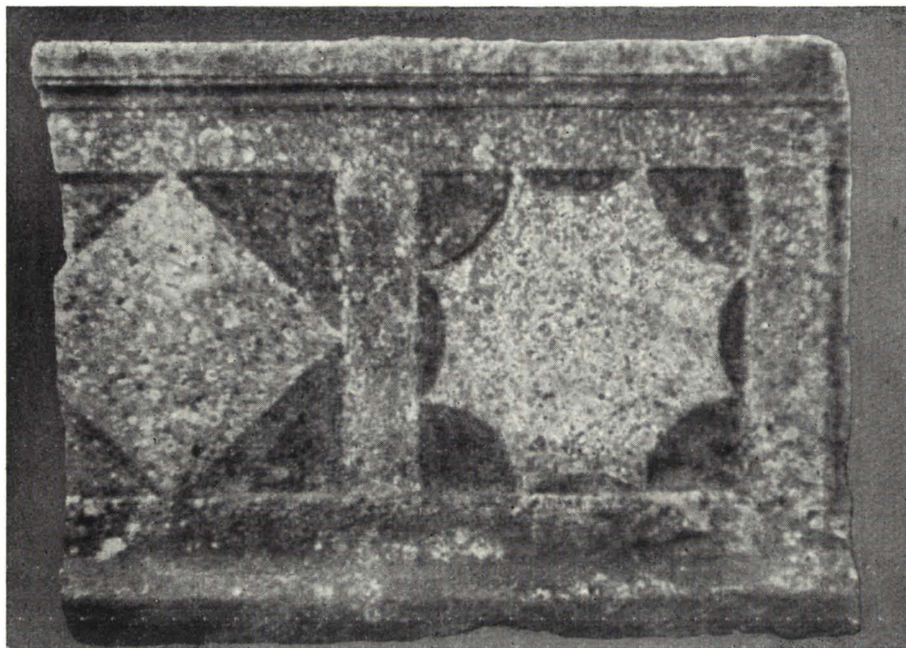
c, parapetul 32.

Fig. 250. — Grupa XVI.

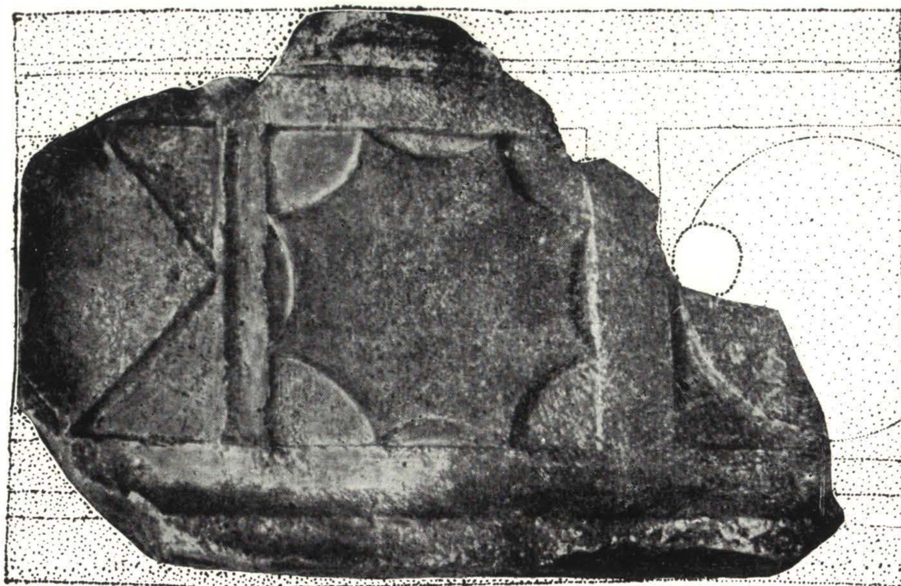

b, crenelul XVI.

Fig. 251. — Grupa XVII.

a, parapetul 33.

c, parapetul 34.

Fig. 251. — Grupa XVII.

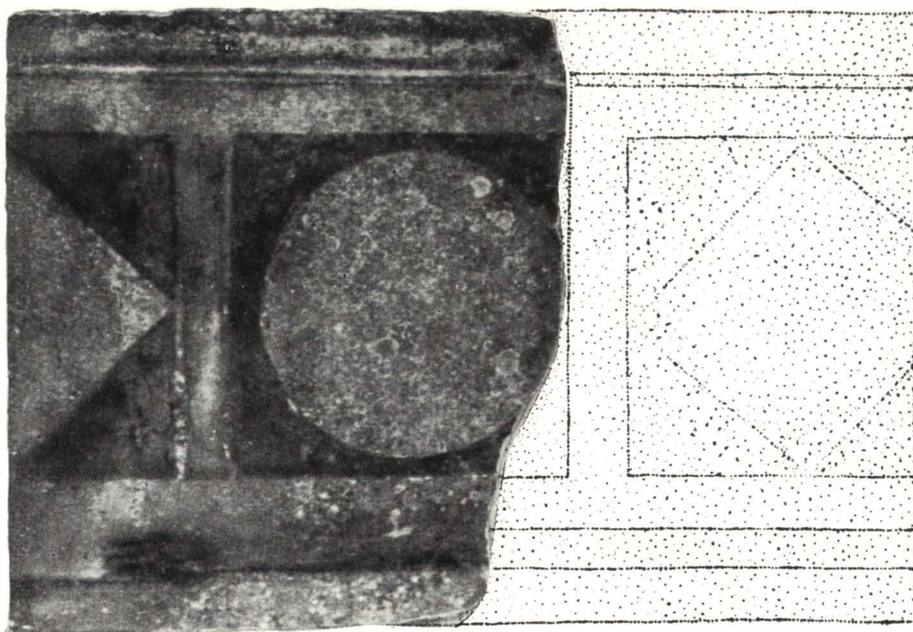

b, crenelul XVII.

Fig. 252. — Grupa XVIII.

a, parapetul 35.

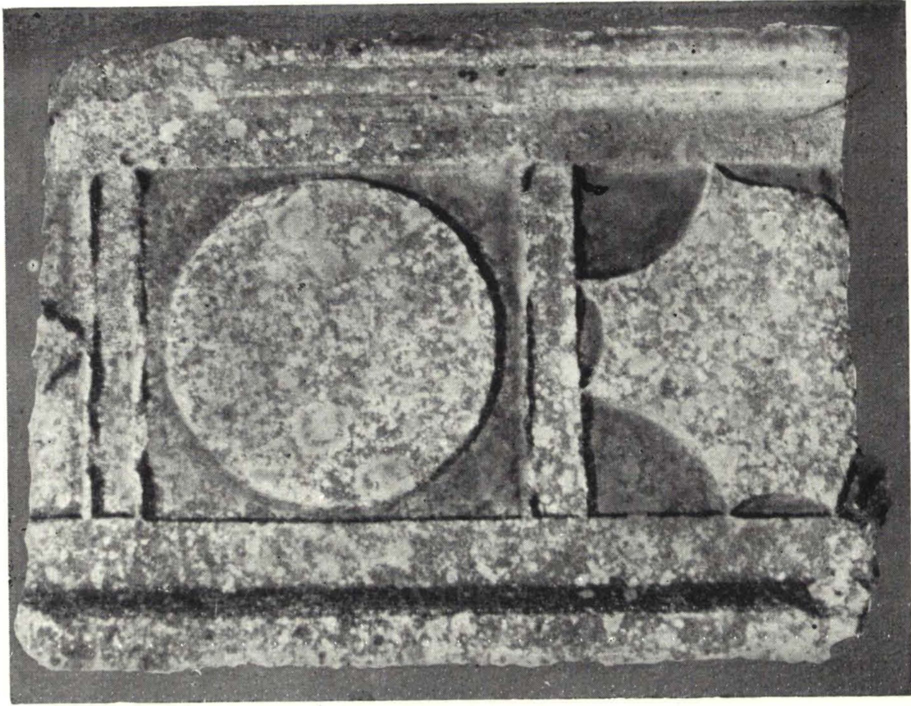
c, parapetul 36.

Fig. 252. — Grupa XVIII.

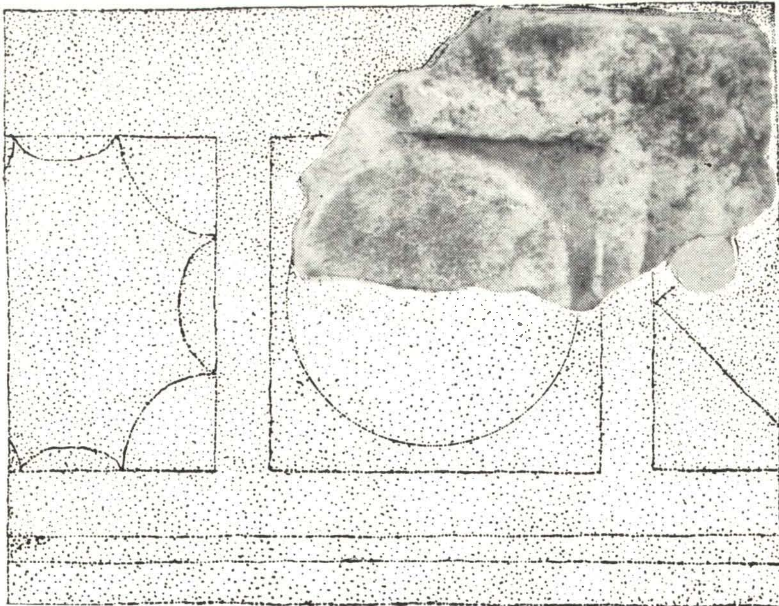

b, crenelul XVIII.

Fig. 253. — Grupa XIX.

a, parapetul 37.

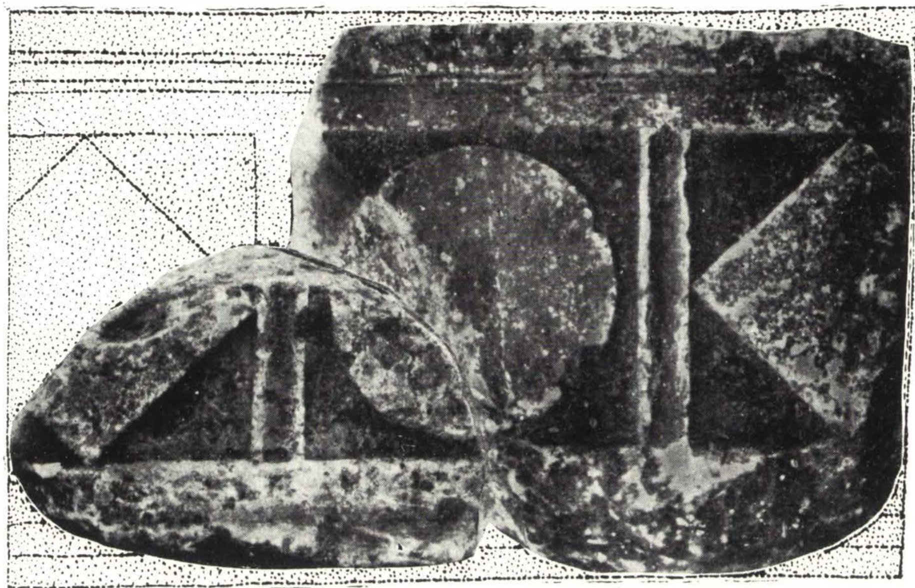
c, parapetul 38.

Fig. 253. — Grupa XIX.

b, crenelul XIX (vezi reconstituirea la p. 559, fig. G).

Fig. 254. — Grupa XX.

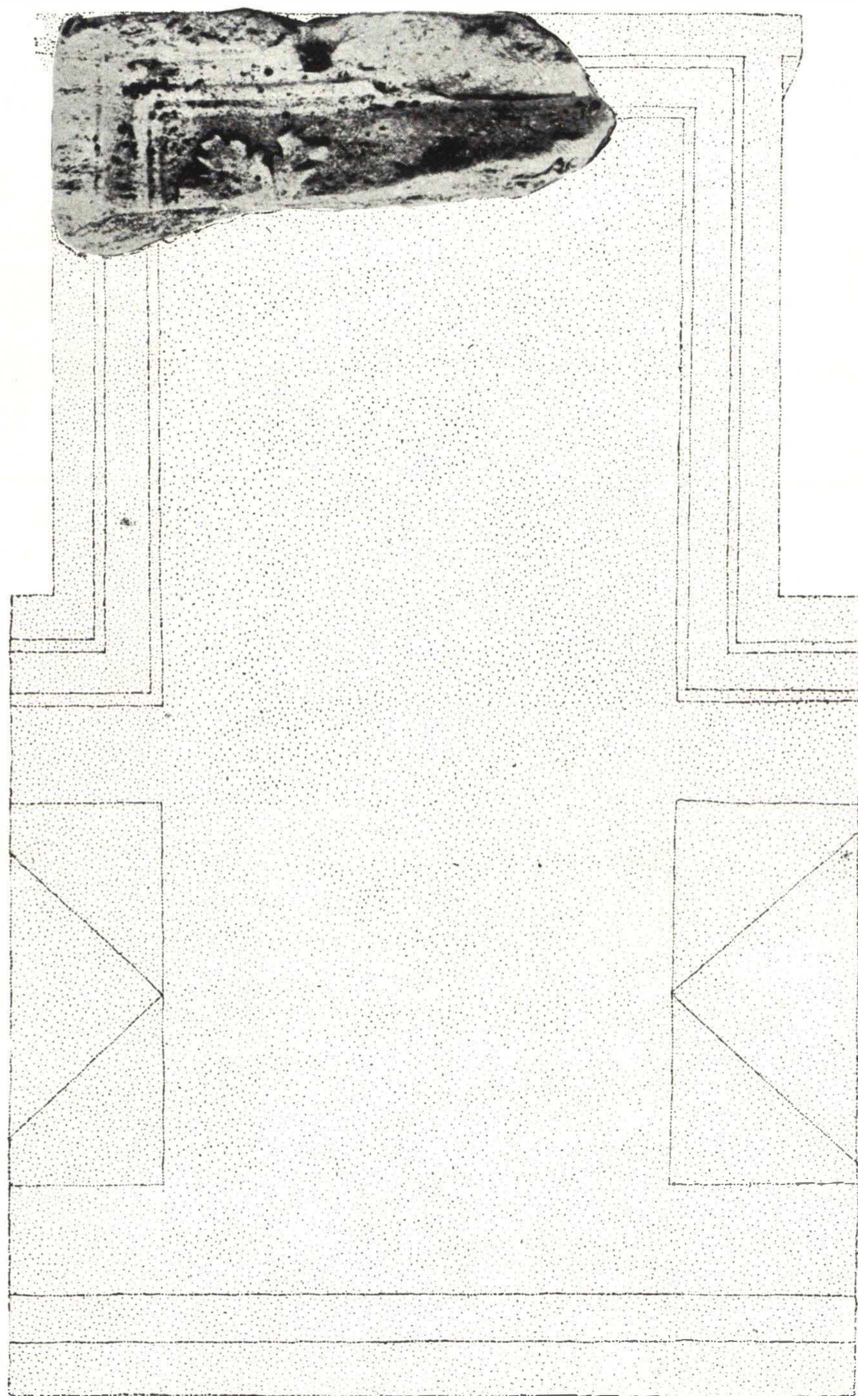

a, parapetul 39.

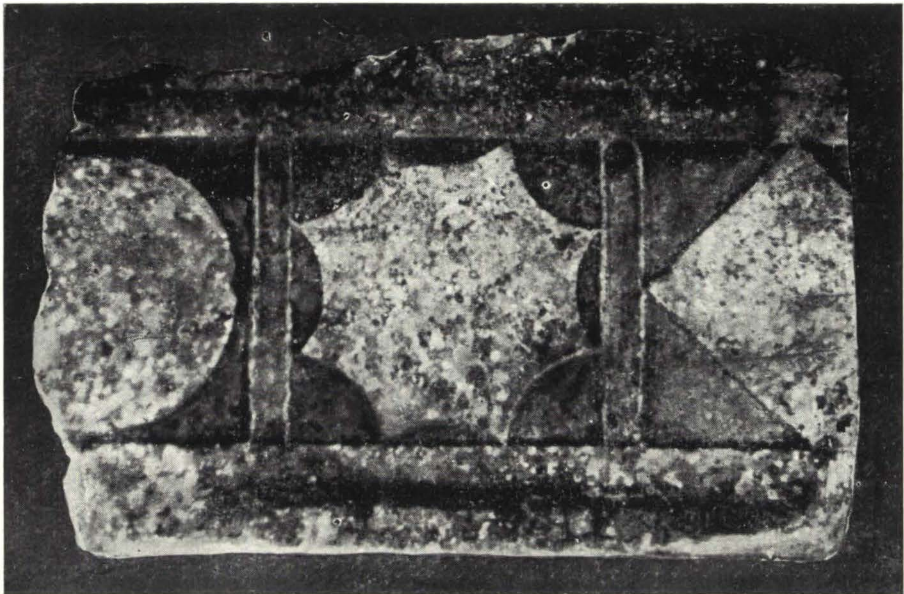
c, parapetul 40.

Fig. 254. — Grupa XX.

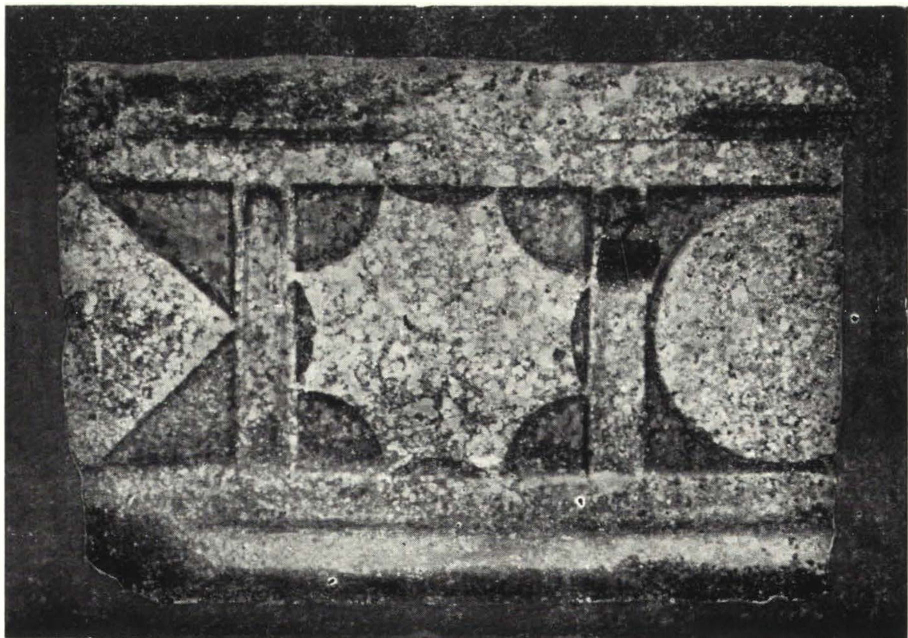

b, crenelul XX.

Fig. 255. — Grupa XXI.

a, parapetul 41.

c, parapetul 42.

Fig. 255. — Grupa XXI.

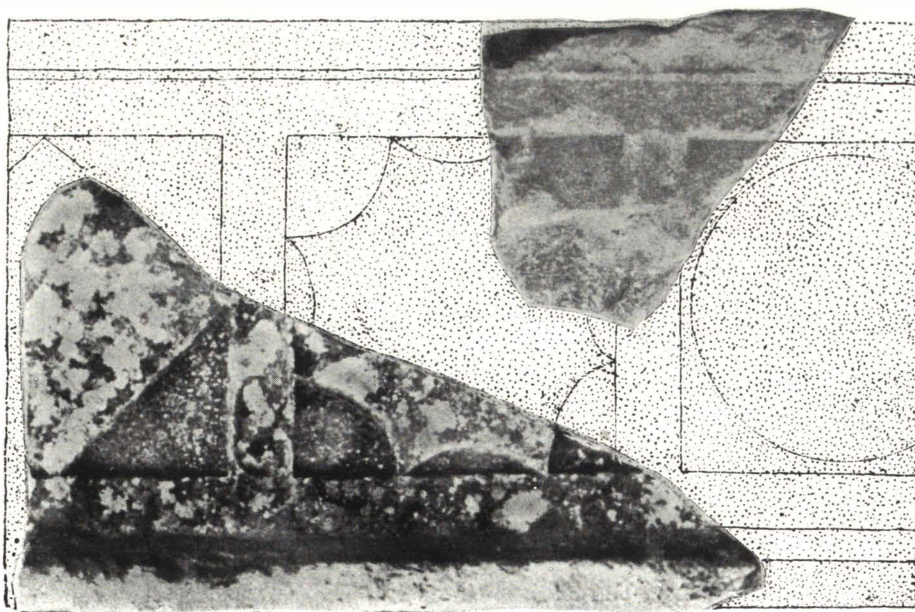

b, crenelul XXI.

Fig. 256. — Grupa XXII.

a, parapetul 43.

c, parapetul 44.

Fig. 256. — Grupa XXII.

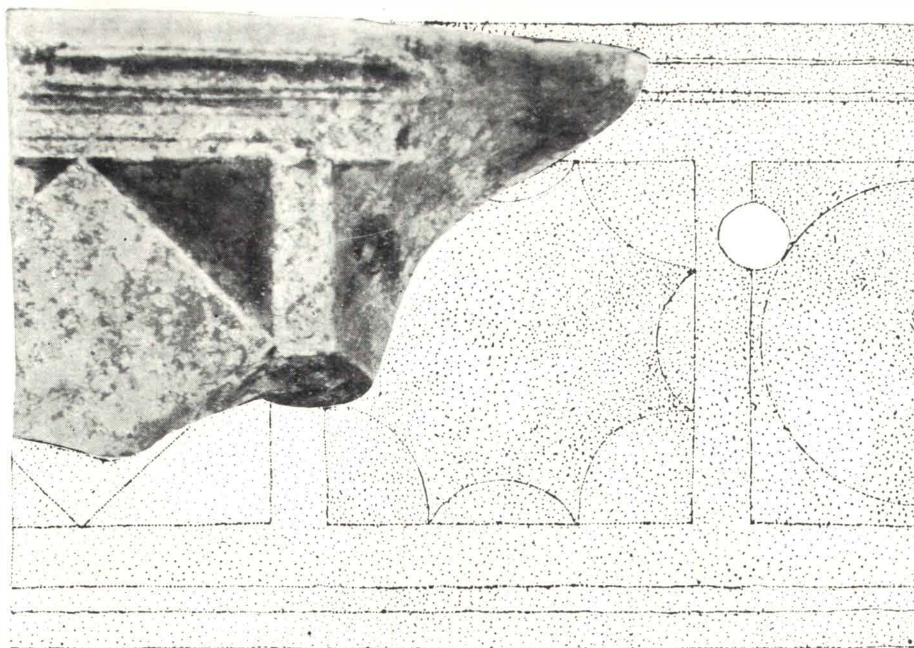

b, crenelul XXII.

Fig. 257. — Grupa XXIII.

a, parapetul 45.

c, parapetul 46.

Fig. 257. — Grupa XXIII.

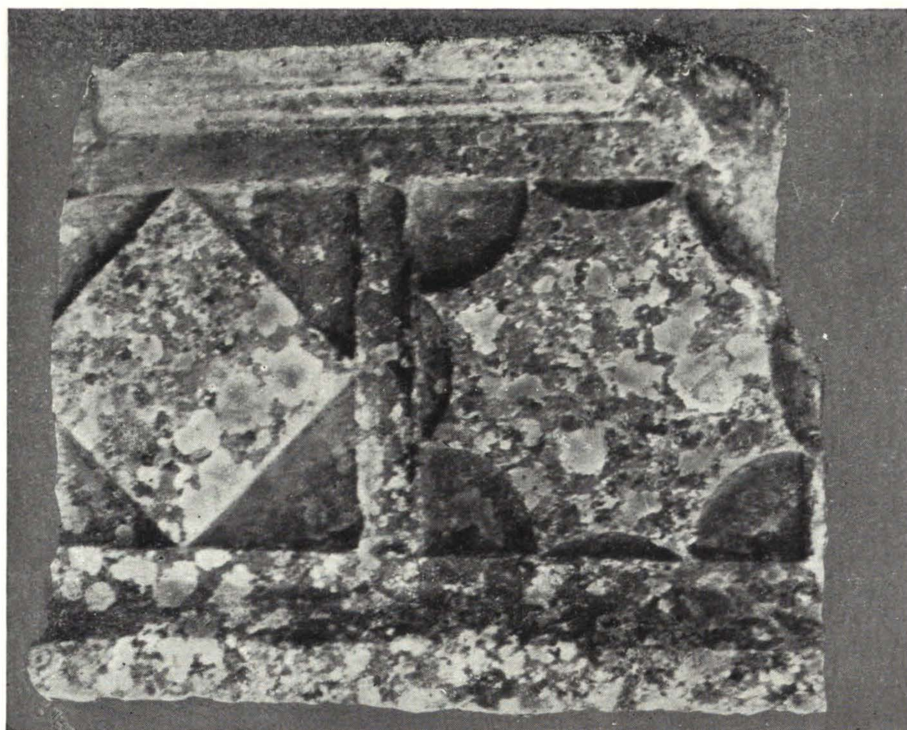

b, crenelul XXIII.

Fig. 258. – Grupa XXIV.

a, parapetul 47.

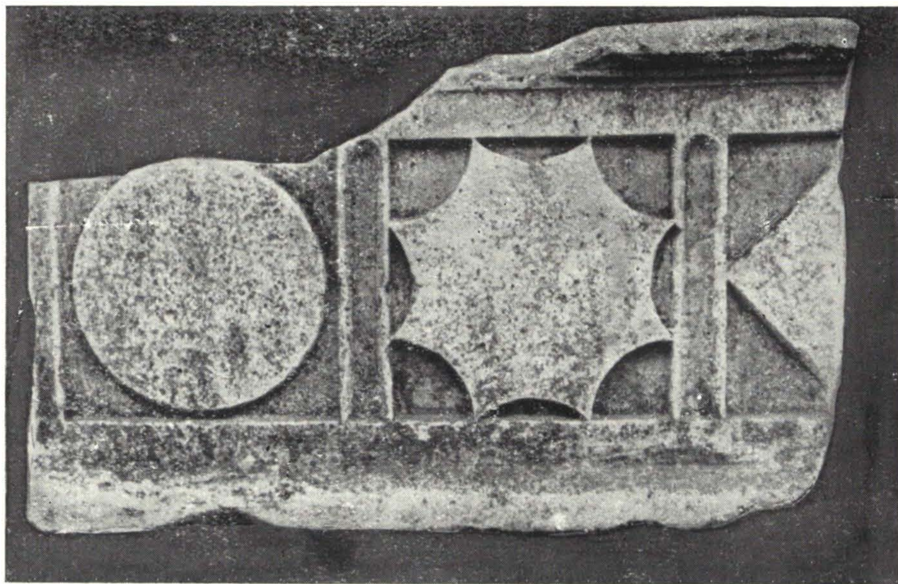
c, parapetul 48.

Fig. 258. — Grupa XXIV.

b, crenelul XXIV (vezi reconstituirea la p. 559, fig. H).

Fig. 259. — Grupa XXV.

a, parapetul 49.

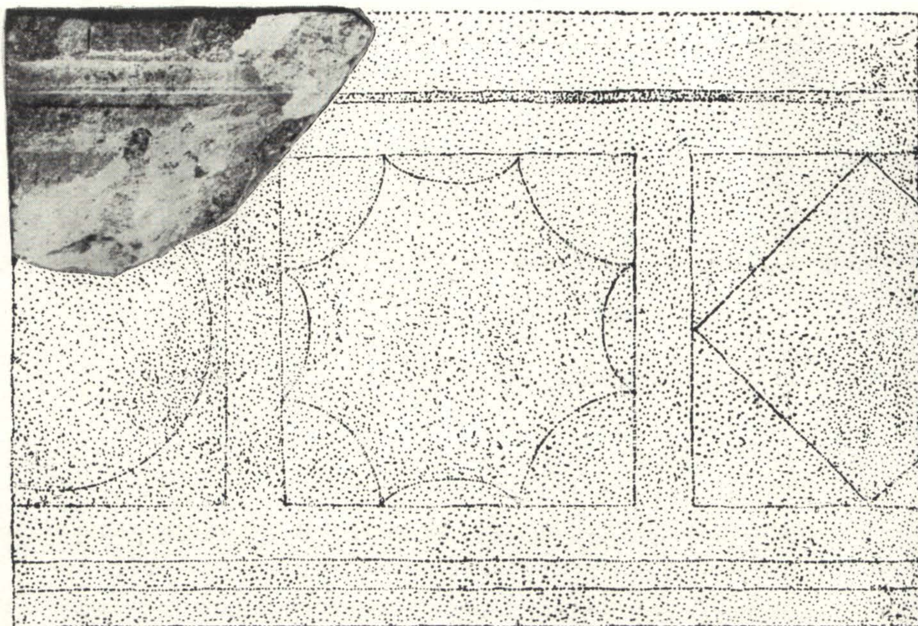
c, parapetul 50.

Fig. 259. — Grupa XXV.

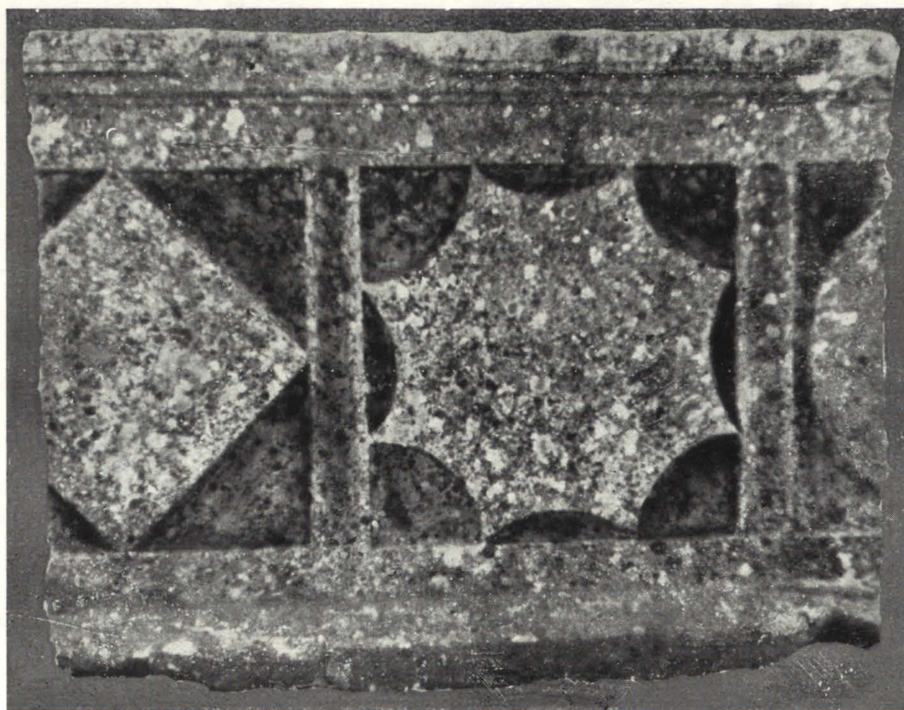

b, crenelul XXV.

Fig. 260. — Grupa XXVI.

a, parapetul 51.

c, parapetul 52.

Fig. 260. — Grupa XXVI.

b, crenelul XXVI.

Fig. A. — Reconstituirea crenelului V,
de Eusebiu Mironescu.

Fig. B. — Reconstituirea crenelului VI,
de Florentina Dumitrescu.

Fig. C. — Reconstituirea crenelului VIII,
de Eusebiu Mironescu.

Fig. D. — Reconstituirea crenelului IX,
de Eusebiu Mironescu.

Fig. E. — Reconstituirea crenelului XII, de Eusebiu Mironescu.

Fig. F. — Reconstituirea crenelului XIII, de Eusebiu Mironescu.

Fig. G. — Reconstituirea crenelului XIX,
de Eusebiu Mironescu.

Fig. H. — Reconstituirea crenelului XXIV,
de Eusebiu Mironescu.

Trunchiul corpului său acoperit în parte de paenula, lungă în faţă, depăşind regiunea inguinală; formată din două bucăţi, dacă nu cumva linia care pare a le uni nu este un simplu tiv. Poartă iţari strîmţi cu creţuri ca nişte moletiere legaţi sub un tiv gros cu o aţă. Menţionat de A. Furtwängler la grupa I [1], Radu Vulpe îl consideră « captiv de origine germanică » [2], iar G. Girke bastarn [3].

Parapetul nr. 46. Mic fragment. Din el s-a păstrat o porţiune de 52 cm, cu un fragment de pătrat care în partea secţionată are 32 cm şi este cuprins într-o casetă de 50/35 cm. Canelura care separa pătratul de figura centrală avea 8 cm. Probabil avea în mijloc o rozetă în casetă de 50/50 cm, iar în partea dreaptă o porţiune de cerc care, după raporturile de vecinătate, era într-o casetă de 50/20 cm, cu latura secţionată de 46 cm. La dreapta a avut un orificiu pentru scurs apa. Lungimea probabilă, după raportul de vecinătate, 121,0 cm.

Grupa XXIV (fig. 258 a, b, c)

Parapetul nr. 47. Piatra are buza superioară aproape în întregime ruptă. Din cea de jos se păstrează doar o mică porţiune. La extremitatea stîngă, elementul decorativ de racordare constă dintr-un fragment de cerc, care în porţiunea secţionată măsoară 44 cm, fiind înscris în casetă de 49,5/31 cm. Ornamentul central, o rozetă în casetă de 49,5/48 cm, este încadrată de două caneluri a 8,5 cm. Elementul decorativ de racordare din dreapta constă dintr-un fragment de pătrat în casetă de 49,5/45 cm. Pătratul din care face parte a fost doar atins de secţiune, latura secţionată măsurînd numai 11 cm. Lungimea: 141,0 cm.

Crenelul nr. XXIV [4]. Piesa ruptă, iar treimea inferioară lipsă. Două ramuri de stejar cu frunze şi ghindă încadrează capul unei figuri. Nici o urmă din elementele decorative de racordare. După raporturile de vecinătate, se presupune că în stînga şi în dreapta a avut cîte un fragment de pătrat. N-a participat la formarea balustradei, ceea ce reiese şi din micimea casetelor (50/3,5 şi 50/4,5 cm). Lăţimea: 84 cm.

Prizonierul dac, legat de stejar, poartă pe cap — după cum observă A. Furtwängler [5] — o bonetă aderentă. Nu este vorba de păr a cărui « lucrare în jos s-ar fi accentuat de timp » cum presupune Tocilescu. Îmbrăcat în cămaşă despicată în părţi, cu tivul de la gură destul de gros, avînd creţuri oblice nesimetrice. Încins cu o fîşie înfăşurată de două ori la mijloc. Poartă iţari cu creţuri oblice. Reconstituit de Eusebiu Mironescu după indicaţiile noastre (fig. H, p. 559).

Parapetul nr. 48. De dimensiune mică, are colţul superior drept rupt. Ruptura a afectat parţial octogonul. Foarte important prin aceea că, la extremi-

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 3.

[2] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, fig. 36.

[3] G. Girke, *Die Tracht der Germanen in der for- und frühgeschichtliche Zeit*, planşa 35 A, fig. a.

[4] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119, nr. 16, fig. 122; idem, *Fouilles et recherches*, p. 41, fig. 24.

[5] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 494, nr. 16.

tatea dreaptă, nu are figură pentru racordare. Ornamentul din stînga constă dintr-un fragment de pătrat, în casetă de 50/46 cm, care la secţiune are 11,5 cm. Al doilea ornament este o rozetă în casetă de 50/52 cm, despărţit de figura din dreapta printr-o canelură de 9 cm. Parapetul are o deosebită importanţă, fiind aflat lîngă treaptă. Este de menţionat că el a fost găsit lîngă parapetul nr. 1, la sud de acesta. Încadrarea în rotire a acestor parapete este însă inversă. Aceasta înseamnă că la cădere și rostogolire — sau poate chiar la o încercare de mutare — ele s-au încrucișat. Totuși, sînt destul de învecinate în schema de rotire.

Trebuie să remarcăm un fapt foarte important. Ornamentul central este mărginit în dreapta de un fragment de canelură, care măsoară doar 3 cm. Acest fragment de canelură, împreună cu fragmentul de canelură de pe parapetul adiacent nr. 49, formează o canelură întreagă de 8 cm. Este primul caz cînd racordarea parapetelor se face prin caneluri de mărimi inegale, care la un loc formează dimensiunea unei caneluri normale. Lungimea: 110,0 cm.

Grupa XXV (fig. 259 a, b, c)

Parapetul nr. 49. Piatra ruptă la marginea de sus în afară de o mică porţiune. Nu are element de racordare la extremitatea stîngă, ci o simplă canelură de 5 cm, care se racordează cu fragmentul de canelură de pe parapetul nr. 48. Elementul decorativ central este o rozetă în casetă de 50,5/50,5 cm, mărginită de caneluri a 9 cm. În stînga ca element decorativ prezintă un cerc în casetă de 50,5/50,5 cm, iar în dreapta o mică porţiune dintr-un pătrat înscris în casetă de 50,5/21 cm, care la secţiune măsoară 42 cm. Lungimea: 145,0 cm.

Crenelul nr. XXV [1]. Spart oblic în două bucăţi. Captivul are nodus, paenula și iţari cu creţuri oblice. Ca element de racordare prezintă două pătrate. Cel din stînga, în casetă de 50/29,5 cm, măsoară în porţiunea secţionată 43 cm. Cel din dreapta, în casetă de 50/19 cm, în porţiunea secţionată are 42 cm. Acest crenel are rezervat pentru balustradă 24,5 cm în partea stîngă și 14 cm în cea dreaptă. Lăţimea: 129,5 cm.

Parapetul nr. 50. Piatră avînd orificiu pentru scurs apa, practicat spre extremitatea dreaptă. La capătul stîng prezintă ca element de racordare un fragment de pătrat în casetă de 50/28 cm, cu latura secţionată de 43 cm. În mijloc, ca motiv decorativ, are o rozetă în casetă de 50/49,5 cm, iar la extremitatea dreaptă ornamentul este un sector de cerc, care la secţiune măsoară 42 cm și este încadrat în casetă de 50/18 cm. Elementul decorativ central este încadrat de caneluri a 8,5 cm. Lungimea: 112,0 cm.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 116, nr. 2; idem, *Fouilles et recherches*, p. 42, fig. 22; cf. A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, nr. 2, pl. VI, nr. 2 dreapta.

Grupa XXVI (fig. 260 a, b, c)

Parapetul nr. 51. Piatra păstrată sub forma unui mic fragment de profil. Probabil a avut ca elemente decorative de racordare — după raportul de vecinătate un fragment de cerc în stînga, unul de pătrat în dreapta, iar ca ornament central, o rozetă. Casetele erau de 50/32 cm pentru primul, 50/35 cm pentru al doilea, iar pentru cel central de 50/50 cm. Trebuie să atragem atenţia din nou asupra faptului că datele probabile merită să fie considerate ca verosimile, pentru raţiunea arătată cu ocazia examinării calculului care a stat la baza ornamentării casetelor de pe piesele de parapet şi creneluri. Este de prisos să mai amintim că cele cîteva piese de parapet lipsă, reconstituite de noi, au poziţii obligatorii în schema brîului de parapet crenelat. Lungimea probabilă, după raportul de vecinătate a piesei, era de 134,0 cm.

Crenelul nr. XXVI [1]. Reprodus de Tocilescu [2] şi A. Furtwängler [3]. Piesa ruptă cam pe la jumătate, pe o linie oblică de la dreapta spre stînga. Două ramuri de stejar cu frunze şi ghindă încadrează capul unei figuri. Elementul de racordare din ambele părţi este reprezentat prin cîte un fragment de pătrat. Cel din stînga, în casetă de 50/15 cm, are latura secţionată de 29 cm. Ornamentul din dreapta, în casetă de 50/14,5 cm, are latura secţionată de 30 cm. Porţiunea de balustradă dată de acest crenel măsoară în ambele părţi cîte 11 cm. Lăţimea: 112,5 cm.

Prizonierul dac, legat de stejar, poartă păr lung, netuns, mustăţi şi barbă. Îmbrăcat în cămaşă despicată în părţi, cu tiv îngroşat la gură şi avînd numeroase creţuri oblice pe mîneci, trup şi mai puţin la poale. Încins cu o centură, probabil o curea. Poartă iţari cu creţuri transversale vizibile la piciorul stîng. Probabil a fost încălţat cu un calceus, forma cento.

Parapetul nr. 52. Piesă relativ bine conservată, cu ornamente frumos sculptate. Elementul decorativ de racordare din stînga este un fragment de pătrat în casetă de 53/36,5 cm, avînd latura secţionată de 31 cm. Ornamentul central, o rozetă în casetă de 53/52 cm, este încadrată de caneluri de 7 cm. Elementul decorativ şi de racordare din dreapta este un segment de cerc în casetă de 53/14,5 cm, cu porţiunea secţionată de 43 cm. Lungimea: 117,0 cm.

D. GRUPUL STATUAR DIN JURUL TROPAEUM-ULUI

Deasupra frizei cu arme s-a ridicat în mod sigur un grup statuar. Acest grup nu era — după cum ne dovedesc statuile feminine — solidarizat special, ci aşezat pe un postament. Locul statuilor care reprezintă femei nu putea fi decît în ungul

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 45, nr. 25.

[2] Idem, *Fouilles et recherches*, p. 41, fig. 20.

[3] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495, pl. IV, fig. 2 şi pl. V, fig. 2.

feţei frizei cu arme, iar poziţia statuii de bărbat în picioare se afla, desigur, la mijlocul feţei ei, încadrată de cele două statui feminine.

1. *Dacul în picioare.* Figura în picioare ar fi reprezentat un barbar stînd cu piciorul drept înainte [1] (cf. fig. 116). De la el ar fi provenit un fragment de picior cu opincă pierdut între timp, de care face menţiune Tocilescu. Figura era înaltă de 4—5 m, îmbrăcată cu nădragi, cu o haină încinsă la brîu și spintecată de la coapsă în jos. Este vorba de veșmîntul dacic tipic.

2. *Femeia dacă întoarsă spre stînga* (cf. fig. 119, 121). Această figură este descrisă astfel de Gr. Tocilescu: « piciorul stîng, ce pare gol, iese afară la mijlocul șoldului superior, din haina cea cu brîu încinsă » [2].

3. *Femeia dacă întoarsă spre dreapta* (cf. fig. 118, 119, 120). După același Gr. Tocilescu, corpul acesteia « este pronunţat de femeie » [3]. Ea are pe spate « o haină cu creţuri strîmtă pe corp și o mantie care iese bine în afară aruncată dinainte peste picioare ». În partea de sus, noi distingem — ca și la cealaltă statuie — cămașa încreţită la gît.

E. RĂZBOAIELE REPREZENTATE PE RELIEFURI

Determinarea precisă a episoadelor reprezentate în scenele de pe monument, specificarea dacă ele aparţin primului sau celui de-al doilea război dacic, ori eventual ambelor, constituie probleme deosebit de importante.

Gr. Tocilescu pomenește despre dificultatea acestei determinări, arătînd că totul rămîne în sfera ipotezelor. Totuși acest autor afirmă că « ordinea metopelor a avut de bază un plan real » [4]. După acest învăţat există trei mari categorii de momente, care se pot distinge pe metope.

« I. Primul război dacic, nr. 1—27:

1. Atacul călăreţilor, nr. 1—6
2. Suplicaţiunea înaintea împăratului cu oferirea tributului, nr. 7—9
3. Bătălia principală, nr. 10—23
4. Adlocuţiunea, nr. 24—27.

II. Ideala reprezentaţiune statuarică a împăratului victorios, ca simbol al primului triumf dacic, nr. 28.

III. Al doilea război dacic, nr. 29—54:

1. Lupta, prinderea lui Decebal, luarea unei fortăreţe de care, nr. 29—37

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 111, fig. 109.
[2] *Ibidem*, p. 110, fig. 110.
[3] *Ibidem*, p. 111—112, fig. 111.
[4] *Ibidem*, p. 92.

2. Adlocuţiunea, nr. 38—40
3. Defilarea prinşilor de război, nr. 41—49
4. Sacrificiul, nr. 50—54 » [1].

Analizînd reliefurile monumentului dobrogean, în comparaţie cu cele de pe Coloana lui Traian, Teohari Antonescu face o serie de obiecţii, căutînd să aducă diferite explicaţii cu privire la prezentarea pretorienilor, lupta din partea de sud-est, prinderea barbarilor şi defilarea prizonierilor, marea luptă, adlocuţia [2]. Acelaşi autor revine mai tîrziu asupra acestei chestiuni şi intră în studiul de detaliu al metopelor, susţinînd că acestea se pot rîndui pe serii, formînd o sumă de şapte grupe (fig. 261), care eventual s-ar putea reduce la cinci:

« Pe faţa de sud: I. Prezentarea pretorienilor, compusă din metopele 26, 14, 14b, 15, 27 şi 28, rînduite de la apus spre răsărit. II. Lupta cavaleriei, cu metopele 1, 2, 3, 3b, 6, 7, 4, 5.

Pe faţa de răsărit: III. Lupta de lîngă care, cu metopele 19, 33, 17, 22, 23, 30, 8, 8b, 9, 35, 36, 37.

Pe faţa de nord: IV. Primirea barbarilor şi defilarea prizonierilor, cu metopele 48, 49, 39, 47, 45, 46. V. Pregătirile luptei mari, cu metopele 12, 13, 42, 42b, 11, 41, 50, 50b, 44, 49.

Pe latura de apus: VI. Lupta cea mare, cu metopele 21, 18, 16, 20, 31, 32, 24. VII. Adlocuţia, cu metopele 38, 43, 10, 25, 40 » [3].

Teohari Antonescu afirmă că metopele trofeului reproduc episodul Coloanei lui Traian din a doua campanie. După noi metopele reprezintă doar episoade, nefiind deci vorba de o naraţiune plastică care să urmărească desfăşurarea războaielor în genul cronicii. Tocilescu a stabilit marile categorii de momente ale episoadelor. Faptul că nu există o naraţiune continuă nu înseamnă că «...timpul — la Adamklissi — în opoziţie cu coloana lui Traian, este în afara naturii şi istoriei» [4], după cum spune S. Bettini. Afirmaţiile aceluiaşi că este vorba de o «măsură ireală, o cadenţă abstractă, iraţională; un ritm care lipseşte figurile de la Adamklissi de orice raport cu momente istorice precise» [5] nu pot fi acceptate. Scenele de la Adamklissi redau aspecte reale de luptă într-o manieră fragmentară, iar amănuntul elementelor etnografice, asemănătoare cu cele de pe Coloană, subliniază nota realistă care a stat la baza proiectării scenelor de pe metope.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 92.

[2] Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi*, p. 97—140.

[3] Idem, *Columna Traiană*, p. 151, 152.

[4] Apud Antonio Frova, *L'Arte di Roma e del mondo romano*, p. 582.

[5] *Ibidem*.

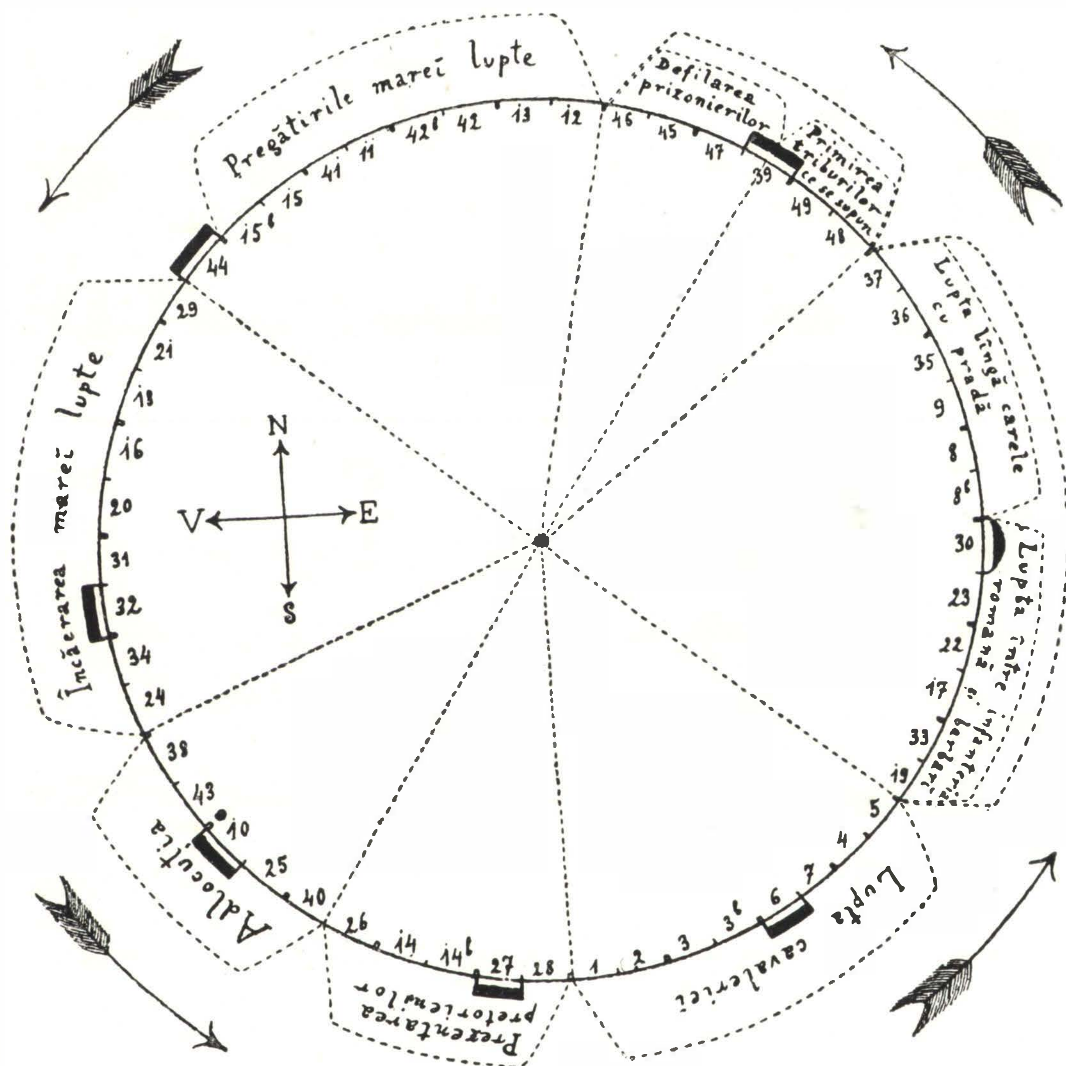

Fig. 261. — Schiţa dispoziţiei metopelor cu o încercare de regrupare, după Teohari Antonescu.

F. CATEGORIILE DE « BARBARI » DE PE RELIEFURI, DUPĂ NATURA ACȚIUNII LOR

Documentele etnografice care apar pe monumentul dobrogean nu pot fi valorificate fără o cunoaștere mai sistematică a reprezentărilor de pe el. De aceea trebuie să ne dăm seama în primul rînd de acțiunea și semnificația pe care o au figurile de « barbari ».

Dacă examinăm cu mai multă atenție sensul scenelor de pe trofeul dobrogean ne dăm seama că se disting trei categorii de figuri. În altă parte, am vorbit de existența a trei categorii — luptători, prizonieri și refugiați. Metopele și crenelurile ilustrează din plin această întreită înfățișare a adversarilor romanilor. Asupra existenței categoriei de refugiați a atras atenția și Eugen Petersen [1]. El consideră că această categorie este oferită după orice teatru de război. Despre apariția unor anumite categorii de figuri în sînul învinșilor amintește și Conrad Cichorius [2].

Interpretarea pe care o dăm cu privire la cele trei categorii de « barbari » este caracteristică pentru orice teatru de război. Scenele de pe reliefurile monumentalei construcții trebuie puse în legătură cu o mare și decisivă campanie militară. Pe Coloana lui Traian, Eugen Petersen a identificat deportați, printre care se află femei și copii [3].

Totalitatea reliefurilor monumentului — metope și creneluri — înfățișează episoade și nu redă o narațiune continuă a evenimentului militar ce i-a prilejuit nașterea. Cercetarea acestor scene ne duce la concluzia că a existat intenția de a se lucra aspecte diferite, episoade, redînd pe dușmani în stare de luptă, refugiu și ca prizonieri de război. În atare împrejurări, este temerar să se încerce o însăilare de fapte pe baza simplei examinări a scenelor de pe reliefuri. Caracterul lor episodic stă împotriva unor asemenea încercări. Nici un monument de artă din vechea antichitate, cu excepția Coloanei lui Traian, nu și-a propus să îndeplinească cu exactitate, sau cel puțin cu respectarea etapelor mai importante succesive, rolul de narator al unor evenimente istorice.

G. REALISMUL SCENELOR DE PE RELIEFURI

Aspectul scenelor de pe reliefurile tropaeum-ului este destul de interesant. Figurile în mișcare, bine studiate, varietatea pozițiilor, care nu se repetă niciodată, ne dau ideea unei compoziții desăvîrșite. Dacă metopele ar fi fost

[1] Eugen Petersen, *Antonescu T., Le Trophée d'Adamclissi*, p. 617.

[2] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, p. 183.

[3] Eugen Petersen, *Trajans dakische Kriege*, Leipzig, 1899, vol. I, p. 52.

destinate amplasării la o înălţime mai mică, şi minuţiozitatea sculptorului s-ar fi revărsat asupra lor ca la elementele pur decorative de pe frize. În acest caz, desigur că aceste scene ar fi constituit adevărate capodopere de artă. Aşezate însă la mare înălţime, totul este redat aplatizat, în linie orizontală: feţele figurilor devin excesiv de rotunde, gîturile, nasurile şi urechile lor par prea dezvoltate, ori lăţite. Grija de a reda amănuntul a făcut — indiferent de modificările reclamate de racursiuri — ca elementele de cultură materială să capete o notă realistă pronunţată şi aceasta este un avantaj pentru cercetător. Se poate spune chiar că elementele etnografice de pe reliefuri n-ar fi putut fi interpretate, dacă n-ar fi avut un caracter accentuat realist.

Piesele de costum şi anume opinca, cămaşa bărbătească despicată în părţi, cămaşa femeiască etc. par pur şi simplu studiate. Pe cînd cămaşa bărbătească cu despicătură are partea din faţă trasă intenţionat spre dreapta, iar cea din spate spre stînga pentru ca să se sublinieze că are o foaie liberă în faţă şi una la spate, pe Coloana lui Traian despicătura este indicată într-o parte a corpului, doar printr-o linie care ţine seama de poziţia pe care o ia în timpul mişcării corpului [1]. Se pare că sculptorul roman o redă fără a avea intenţia de a sublinia neapărat specificul acestui element de port. Tot aşa, pe monumentul dobrogean, sculptorul a redat cît mai bine detaliile de îngurzire a opincii, a răsucit uşor piciorul, iar pentru a se observa căptuşeala sumanului, i-a întors uşor marginile.

Elementele « studiate » de pe Coloana lui Traian realizează o intenţie artistică, iar nu o tendinţă realistă a meşterului, cum se distinge la monumentul de la Adamklissi. Arhitecţii şi sculptorii din metropola romană lucrau într-o manieră artistică superioară, de epocă. Meşterii din Dacia au conceput scenele de pe monumentul dobrogean într-o formă cît mai apropiată de realitatea locală. Realismul scenelor de pe monumentul dobrogean se poate explica şi prin tendinţa pe care a avut-o învingătorul de a fixa pentru totdeauna imaginea cît mai fidelă a inamicului învins.

Gr. Tocilescu a atras atenţia asupra realismului acestui monument roman provincial [2].

Realismul scenelor de pe monumentul de la Adamklissi ne-a uşurat munca de analiză a structurii elementelor etnografice şi ne-a condus la stabilirea unor analogii cu elemente înfăţişate pe Coloana lui Traian sau cu piese de costum care se regăsesc şi astăzi purtate la poporul romîn.

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, pl. XVI—239, XCII—245, XCIV—251, LXXXIX—236 etc.; W. Froehner, *op. cit.*, pl. 105.

[2] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 120, nr. 24.

VIII. CERCETAREA ELEMENTELOR ETNOGRAFICE

Pentru a restabili realitatea cu privire la determinarea specificului unor elemente de cultură materială înfăţişate pe monumentul dobrogean şi, în consecinţă, la identificarea apartenenţei etnice a figurilor reprezentate pe acest edificiu vom utiliza cu grija cuvenită metoda comparativă de cercetare a elementelor de cultură materială. Examinînd cu atenţie reprezentările de pe reliefurile măreţului Tropaeum, surprindem o serie de elemente etnografice nebăgate în seamă sau considerate doar în treacăt, care au însă o deosebită importanţă în conturarea imaginii populaţiei locale la începutul secolului al II-lea e.n.

Cercetătorii din trecut n-au utilizat o metodă riguroasă de studiu. Ei n-au sesizat că analiza structurii elementelor etnografice care coexistau cu nodus-ul ar putea duce la concluzii noi în legătură cu trofeul. În felul acesta, nu numai că s-a manifestat o deficienţă metodologică, dar s-a neglijat şi un material esenţial în rezolvarea unor probleme ridicate de monumentul dobrogean, între care apartenenţa etnică a figurilor înfăţişate şi chiar determinarea epocii de construcţie a acestuia. Pe de altă parte, lipsa unei metode juste de cercetare a înlăturat, pentru multă vreme, orice posibilitate de rezolvare a unei probleme cum este aceea a nodus-ului în raport cu celelalte elemente de cultură materială, alături de care există.

Documentele etnografice constituie pentru cercetători un material de interpretare. Elementele de cultură materială, în general, oferă, în lipsa mărturiilor scrise, baza necesară pentru interpretarea justă a fenomenelor istorice petrecute. Pentru aceasta, este nevoie de o metodă precisă de lucru, care să nu lase loc arbitrarului. Şi această metodă este cea a analizei structurii morfologice. Determinarea caracterelor morfologice a elementelor etnografice nu înseamnă numai o simplă cunoaştere tipologică, căci aceasta nu constituie un scop în sine. O asemenea determinare — ca în cazul nostru — constituie un document de bază care ne poate

fi de folos sub dublu aspect: cunoașterea unor forme de cultură materială și, ca o consecință, determinarea adevăratei apartenențe etnice a purtătorilor unor asemenea elemente de cultură materială, numai în cadrul cunoașterii complexului etnografic. Căci structura morfologică specifică a elementelor de cultură materială conține în sine caractere care pot fi recunoscute în evoluțiile succesive și deci permit urmărirea în timp a unui fenomen de cultură materială tipic. O dată determinată structura morfologică specifică a elementelor de cultură, este ușurată și posibilitatea stabilirii analogiilor.

Dacă cercetăm cît de sumar reliefurile cu scene, constatăm cu ușurință existența unei game de elemente etnografice. Ele apar deopotrivă în rîndul romanilor, ca și al « barbarilor ».

Studiul unui document arhaic în scopul de a lămuri originea, cît și valoarea sa istorică, nu se poate face exhaustiv fără o cercetare etnografică. Prin studiul etnografic o serie de elemente de cultură materială își găsesc explicația tipologică și a dezvoltării lor în timp.

A. ELEMENTELE DE CULTURĂ MATERIALĂ ALE « BARBARILOR »

În cadrul scenelor de război apar o serie de elemente etnografice specifice pentru « barbari ». De o deosebită valoare sînt cele privitoare la îmbrăcăminte. După cum vom vedea, ele constituie un element etnic distinctiv. Nu trebuie subestimate nici alte forme de cultură materială, armele de luptă etc.

1. ÎMBRĂCĂMINTEA

Prin caracterul său distinctiv, îmbrăcămintea a constituit în toate timpurile pentru cercetători un izvor istoric foarte prețuit. De aceea, problema care ne interesează în primul rînd este să stabilim care erau popoarele din sud-estul european în secolele I, II e.n. și cum arăta îmbrăcămintea acestor popoare. Izvoarele menționează ca popor dominant pe cel trac, cu numeroasele sale triburi, răspîndite atît în nordul, cît și în sudul Dunării. Ele mai amintesc de o serie de triburi sau populații din zone mai apropiate sau mai îndepărtate ca acelea ale sarmaților, bastarnilor etc. În aceeași perioadă de timp și mult mai tîrziu pe litoralul mării existau și așezări grecești sau romane.

Cum putem afla care era aspectul îmbrăcămintei acestor seminții atît de variate? Îmbrăcămintea grecească sau romană poate fi lăsată în afara discuției. În mare, ea urma linia de dezvoltare a costumului grecesc sau roman pe care-l cunoaștem. Influențele pe care le-au suferit aceste costume pe teritoriul în cauză, sau pe care l-au exercitat asupra portului local, constituie o altă problemă. Cunoașterea aspectului îmbrăcămintei celorlalte populații întîmpină foarte mari greutăți. Singura metodă care ne ajută la determinarea specificului costumului

lor este cea comparativă, pe bază de izvoare diferite. Și aceste izvoare sînt foarte sporadice pentru unele din triburile sau populaţiile amintite.

Identificarea tipului morfologic al diferitelor piese de costum aparţinînd populaţiilor la care ne referim nu poate fi făcută cu succes, decît pe baza documentelor plastice. Lucrul acesta este posibil pentru traci, sciţi, dar în schimb nu ne poate fi de folos pentru majoritatea triburilor din sud-estul european. Informaţiile clasicilor au un rol secundar cînd este vorba de identificarea formei precise a unui element de port. Dacă ne referim la Ovidiu, de pildă, constatăm că atît geţii, cît și bessii și sarmaţii purtau pantaloni. Dar dintr-o asemenea atestare noi nu ne putem da seama dacă era sau nu vreo deosebire între pantalonii purtaţi de fiecare trib în parte. Ceea ce este important însă, rămîne faptul răspîndirii acelorași piese de port la triburi de origine etnică diferită.

După mărturia lui Herodot, tracii formau cel mai mare popor din lume, după indieni. Aceasta ne îndrituiește să credem că triburile care veneau în atingere cu acest popor erau influenţate de el.

Examinarea costumului de pe reliefurile monumentului de la Adamklissi ne arată o unitate de port, stînjenită numai aparent de existenţa nodus-ului. Nu există nici un motiv obiectiv care să ne ducă la analogii de costume cu ale altor popoare îndepărtate. Coloana lui Traian servește în bună măsură ca martor. Sub aspectul îmbrăcămintei, pe reliefurile acestui monument sînt înfăţișate numai triburi trace. Istoricii, în general, susţin că pe monumentul dobrogean ar trebui să fie reprezentate și alte triburi care au participat la luptă împotriva romanilor. Existenţa aceluiași costum nu poate fi decît dovada fie că celelalte triburi n-au fost reprezentate, fie că ele ajunseseră să adopte portul tracic. Reminiscenţa nodus-ului de la bastarni ar fi doar indiciul unui element etnografic germanic, iar nu un semn distinctiv etnic, care să implice ca germanice și celelalte piese de port, cu un specific net tracic. S-ar putea admite iarăși, că bastarnii împrumutaseră portul tracic, dar menţinuseră nodus-ul, ceea ce este mai puţin probabil. În orice caz, costumul de pe reliefurile monumentului oferă piese de studiu comparativ, care ni-l indică ca specific tracic.

Piesele componente ale costumului. Portul figurilor « barbare » reprezentate pe reliefurile monumentului vor fi examinate pe categorii, după funcţii: pieptănături și piese pentru cap, elementele de port pentru trup, piese care îmbracă corpul de la talie în jos și cingătorile, piese care acoperă tot corpul, încălţămintea și, în sfîrșit, elementele de podoabă. Vom examina, pe rînd, costumul bărbătesc și costumul femeiesc. În primul rînd, vom căuta să identificăm elementele de port și să determinăm modul lor de asociere, spre a obţine imaginea tipului de costum reprezentat. În al doilea rînd, vom trece la studiul structurii morfologice, pentru a ne da seama de caracteristicile esenţiale ale fiecărui element de port în parte.

Judecînd după felul cum sînt asociate diferitele elemente de costum, ca și după aspectul lor general, portul bărbătesc este reprezentat deopotrivă prin costum de vară și costum de timp răcoros. Costumul de vară este cîteodată atît de simplu, încît el constă doar din cioareci, trunchiul corpului fiind neacoperit; cel de timp răcoros apare sub forma unui costum caracterizat prin prezența sumanului (caftanului). Elementele de port și pieptănăturile care se disting la figurile de pe metope sau creneluri sînt următoarele:

— Pieptănătura și piese pentru cap: părul tuns scurt, părul netuns, părul legat sub forma unui nod, bonetă, căciulă răsucită.

— Elemente de port pentru trup: acoperitoare de umeri (paenula), gluga (sagum), veșmîntul despicat în părți, haina cu crețuri.

— Piese care îmbracă corpul de la talie în jos și cingătorile: cureaua, brînișorul (sfoară), cioarecii și ițarii.

— Elemente care acoperă tot corpul: sumanul (caftanul).

— Încălțămintea: cento (călțunii) și opincile.

Elementele de port enumerate nu apar cu aceeași frecvență, după cum se vede clar în tabelul care urmează (tab. 46). O examinare a elementelor de veșmînt din tabel ne arată că, într-adevăr, ele sînt asociate în diferite chipuri, astfel încît « imaginea » costumului este destul de variată. Căci aceste piese de veșmînt, nu prea bogate ca număr, asociate diferit între ele dau o serie de complexe de costume mai mult sau mai puțin importante. Unele din aceste complexe fuseseră socotite ca reprezentînd costume specifice pentru anumite triburi. Astfel, purtatul cioarecilor, fără ca trunchiul corpului să fie acoperit, era considerat drept portul de luptă germanic, după unii, sau tracic, după alții; existența sumanului era un indiciu de costum tracic și așa mai departe. Fără îndoială, era o interpretare cu totul falsă a posibilităților de asociere a acelorași elemente de port, de unde și atribuirea aceluiași complex de piese cînd unor triburi, cînd altora, deși aceste triburi erau de apartenență etnică diferită. Numărul posibilităților observate de noi în folosirea sau asocierea pieselor de costum sînt următoarele:

ițari sau cioareci — trunchiul corpului neacoperit;
opinci — cioareci — trunchiul corpului neacoperit — nodus;
opinci — ițari — acoperitoare de umeri (paenula) — nodus;
ițari — glugă (sagum) — bonetă;
ițari — cămașă sau veșmînt despicat în părți — curea — bonetă;
ițari — haină cu crețuri — bonetă;
călțuni — ițari — suman (caftan).

Este ușor de constatat că, dacă la prima posibilitate de folosire a unui singur element de port adăugăm rînd pe rînd opinca, acoperitoarea de umeri, gluga, veșmîntul despicat în părți etc., obținem o serie de șapte asocieri diferite.

Nr.	Nun	Indic	Lup	Priz	Refi	Cu	Cu	Fără	Cu	Cu	Cu	Fără	Ned	Bon	Căci	Ned	Aco	Căn	Hain	Tru	Cu	Cu	Brîn	Cen	Cur	Cioa	Strî	Cu	Cu	Ca	Ned	Glu	Sur	Cen	Opi	Des	Ned	Cor	Păr	Năf	Nec	Căn	Fot	Hai	Des	Scu
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46

A. Elemente de costum la figurile de pe metope

1	IV	1	+	—	—					+								+ ?								+																				
2	V	1	+	—	—		+													+		+					+																			
3	»	2	+	—	—		+							+						+			+				+																			
4	VI	1	+	—	—		+		+	+				+						+						+																				
5	VII	1	+	—	—		+		+											+							+																			
6	IX	1	—	—	+		+		+					+						+								+																		
7	»	2	—	—	+		+		+					+					+					+		+																				
8	»	3	—	—	+																																							+		
9	»	4	—	—	+																																	+								
10	XVI	1	+	—	—		+		+			+																				+														
11	»	2	+				+		+	+				+																		+														
12	XVII	1	+	—	—		+		+			+								+						+									+											
13	»	2	+	—	—		+		+					+					+							+																				
14	XVIII	1	+	—	—		+							+						+							+ ?																			
15	XIX	1	+	—	—		+		+					+						+						+																				
16	XX	1	+	—	—		+		+			+					+									+																				
17	»	2	+	—	—		+		+					+			+			+						+																				
18	XXI	1	+	—	—																	+					+																			
19	XXII	1	+	—	—		+		+					+						+								+																		
20	»	2	+	—	—		+		+	+																		+																		
21	XXIII	1	+	—	—		+		+					+						+						+																				
22	»	2	+	—	—		+		+			+														+						+														
23	»	3	+	—	—		+		+	+									+																											
24	XXIV	1	+	—	—		+		+	+										+						+																				
25	»	2	+	—	—		+		+	+																												+								
26	»	3	+	—	—					+																												+								
27	XXIX	1	+	—	—		+								+		+				+									+																
28	XXX	1	+	—	—		+		+	+										+								+																		
29	»	2	+	—	—								+																		+		+													
30	XXXI	1	+	—	—					+																												+								
31	»	2	+	—	—					+																												+								
32	XXXIII	1	+	—	—		+		+					+									+			+																				
33	XXXIV	1	+	—	—		+		+					+						+	+					+																				
34	»	2	+	—	—					+																												+								
35	»	3	+	—	—		+		+					+						+							+																			
36	XXXV	1	—	—	+								+							+				+		+																				
37	»	2	—	—	+																																							+		
38	»	3	—	—	+																																	+								
39	XXXVI	1														+				+								+																		
40	»	2																													+															
41	»	3																													+															
42	XXXVII	1	—	—	+																																							+		
43	»	2	—	—	+					+										+											+															
44	»	3	—	—	+															+						+																				
45	XLVI (inv. 45)	1	—	+	—		+		+	+								+							+						+					+										
46	»	2	—	+	—		+		+	+								+							+					+						+										
47	XLVII(inv. 46)	1	—	+	—		+		+					+				+							+					+																
48	»	2	—	+	—		+		+					+				+							+					+						+										
49	XLVIII(inv. 47)	1	—	+	—		+		+		+						+							+						+						+										
50	XLIX (inv. 48)	1	—	+	—									+				+						+			+									+										
51	»	2	—	+																																				+ ?		+	+		+	
52	L (inv. 49)	1	—	+	—																																		+			+	+			
53	»	2																																					+			+	+			
54	»	3																																				+								+

B. Elemente de costum la figurile de pe **creneluri**

55	I	1	—	+	—		+		+			+					+				+								+						+											
56	II	1	—	+	—	+		+						+				+						+							+															
57	IV	1	—	+	—					+														+				+					+				+									
58	V	1	—	+	—		+		+	+								+				+									+						+									
59	VI	1	—	+	—	+				+								+													+						+									
60	VII	1	—	+	—	+		+						+				+						+							+															
61	VIII	1	—	+	—		+		+									+													+			+												
62	IX	1	—	+	—		+		+	+																			+				+													
63	X	1	—	+	—		+		+	+																			+				+	+												
64	XI	1	—	+	—		+		+	+																		+					+	+			+									
65	XII	1	—	+	—		+			+										+	+								+																	
66	XIII	1	—	+	—											+		+													+															
67	XIV	1	—	+	—					+								+						+					+																	
68	XVI	1	—	+	—		+		+	+																		+					+													
69	XVII	1	—	+	—		+					+					+													+					+[2]											
70	XVIII	1	—	+	—		+	+						+				+													+		+													
71	XIX	1	—	+	—								+					+						+				+																		
72	XXI	1	—	+	—				+	+										+	+								+																	
73	XXII	1	—	+	—	+				+								+						+					+								+									
74	XXIII	1	—	+	—		+		+			+					+				+									+																
75	XXIV	1	—	+	—	+			+						+[3]			+				+							+																	
76	XXV	1	—	+	—	+		+				+					+						+					+	+																	
77	XXVI	1	—	+	—		+		+	+								+													+															

C. Elemente de costum la statuile colosale

78	1	1																+					+																							
79	2	1																																												
80	3	1																																								+	+			

1 Ordinea numerotării figurilor dace de pe reliefuri este făcută pornindu-se de obicei de la planul întîi.
2 Deşi nu se vede opinca, nişte creţuri transversale dese par a indica în mod cert nojiţele, care sînt înfăşurate la gleznă, întocmai cum se observă încă astăzi prin regiunile muntoase.
3 Căciulă cu blana înăuntru?

c 1650

TABELUL nr. 46

Costumul dacilor de pe reliefuri

Nr. crt.	Relieful, figurile de pe el cărora li se identifică piesele de costum și categoria din care fac parte aceste figuri					Enumerarea elementelor de costum																																								
						La bărbați																																	La femei							
						Îngrijirea părului								Acoperitoare de cap			Îmbrăcămintea pentru trup				Îmbrăcămintea de la brîu în jos											Veșminte pentru tot corpul		*Încălțămintea*					Pieptănături, acoperitoare de cap			Piese de costum				
											Nodus										Cingători					Pantaloni																				
																					Sfoară legată						Ițari																			
Nr. crt.	Numărul de ordine al piesei	Indicarea figurii căreia i se identifică portul[1]	Luptător	Prizonieri	Refugiați	Cu barbă rasă	Cu barbă nerasă	Fără mustăți	Cu mustăți	Cu păr netuns	Cu cărare în păr	Fără cărare în păr	Nedefinit	Bonetă	Căciulă	Nedefinit	Acoperitoare de umeri (paenula)	Cămăși sau veșmînt despicat în părți	Haină cu crețuri	Trunchiul dezbrăcat	Cu o singură înfășurare	Cu două înfășurări	Brînișor sau curea introdusă prin betelie	Centură sau bete	Curea cu cataramă	Cioareci	Strîmți	Cu crețuri transversale	Cu crețuri oblice	Ca niște moletiere	Nedefinit	Glugă (Sagum), pelerină	Suman (caftan)	Cento (călțuni)	Opinci	Desculț	Nedefinit	Corpul întreg dezbrăcat	Păr pieptănat peste cap	Năframă	Nedefinit	Cămașă încrețită la gît	Fota (sau fustă)	Haină cu mîneci învîrtite	Desculțe	Scutec pentru copii
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46
	A. Elemente de costum la figurile de pe metope																																													
1	IV	1	+	—	—					+								+?								+																				
2	V	1	+	—	—		+													+		+					+																			
3	»	2	+	—	—		+							+						+			+				+																			
4	VI	1	+	—	—		+		+	+				+						+						+																				
5	VII	1	+	—	—		+		+											+							+																			
6	IX	1	—	—	+		+		+					+						+								+																		
7	»	2	—	—	+		+		+					+					+					+		+																				
8	»	3	—	—	+																																							+		
9	»	4	—	—	+																																		+								
10	XVI	1	+	—	—		+		+			+																				+														
11	»	2	+				+		+	+				+																		+														
12	XVII	1	+	—	—		+		+			+								+						+									+											
13	»	2	+	—	—		+		+					+					+							+																				
14	XVIII	1	+	—	—		+							+						+							+?																			
15	XIX	1	+	—	—		+		+					+						+						+																				
16	XX	1	+	—	—		+		+			+					+									+																				
17	»	2	+	—	—		+		+					+			+			+						+																				
18	XXI	1	+	—	—																	+					+																			
19	XXII	1	+	—	—		+		+					+						+								+																		
20	»	2	+	—	—		+		+	+																		+																		
21	XXIII	1	+	—	—		+		+					+						+						+																				
22	»	2	+	—	—		+		+			+														+						+														
23	»	3	+	—	—		+		+	+									+																											
24	XXIV	1	+	—	—		+		+	+										+						+																				
25	»	2	+	—	—		+		+	+																												+								
26	»	3	+	—	—					+																												+								
27	XXIX	1	+	—	—		+								+		+				+									+																
28	XXX	1	+	—	—		+		+	+										+								+																		
29	»	2	+	—	—								+																		+		+													
30	XXXI	1	+	—	—					+																												+								
31	»	2	+	—	—					+																												+								
32	XXXIII	1	+	—	—		+		+					+									+			+																				
33	XXXIV	1	+	—	—		+		+					+						+	+					+																				
34	»	2	+	—	—					+																												+								
35	»	3	+	—	—		+		+					+						+							+																			
36	XXXV	1	—	—	+								+							+				+		+																				
37	»	2	—	—	+																																							+		
38	»	3	—	—	+																																		+								
39	XXXVI	1														+				+								+																		
40	»	2																													+															
41	»	3																													+															
42	XXXVII	1	—	—	+																																							+		
43	»	2	—	—	+					+										+											+															
44	»	3	—	—	+															+						+																				
45	XLVI (inv. 45)	1	—	+	—		+		+	+								+							+						+					+										
46	»	2	—	+	—		+		+	+								+							+					+						+										
47	XLVII (inv. 46)	1	—	+	—		+		+					+				+							+					+																
48	»	2	—	+	—		+		+					+				+							+					+						+										
49	XLVIII (inv. 47)	1	—	+	—		+		+		+						+							+						+						+										
50	XLIX (inv. 48)	1	—	+	—									+				+						+			+									+										
51	»	2	—	+	—																																			+?		+	+		+	
52	L (inv. 49)	1	—	+	—																																		+			+	+			
53	»	2																																					+			+	+			
54	»	3																																				+								+
	B. Elemente de costum la figurile de pe creneluri																																													
55	I	1	—	+	—		+		+			+					+				+								+						+											
56	II	1	—	+	—	+		+						+				+						+							+															
57	IV	1	—	+	—					+														+				+					+				+									
58	V	1	—	+	—		+		+	+								+				+									+						+									
59	VI	1	—	+	—	+				+								+													+						+									
60	VII	1	—	+	—	+		+						+				+						+							+															
61	VIII	1	—	+	—		+		+									+													+			+												
62	IX	1	—	+	—		+		+	+																			+				+													
63	X	1	—	+	—		+		+	+																			+				+	+												
64	XI	1	—	+	—		+		+	+																		+					+	+			+									
65	XII	1	—	+	—		+			+										+	+								+																	
66	XIII	1	—	+	—											+		+													+															

Ducînd mai departe observaţia, constatăm că cele trei categorii de figuri reprezentate pe reliefurile monumentului poartă costume care indică o anumită preferinţă în asocierea pieselor, după cum ne indică tabelul nr. 46. Luptătorii, mai toţi îmbrăcaţi în cioareci şi rar în iţari, sînt desculţi, cu o singură excepţie (metopa XVII), şi în general au trunchiul corpului neacoperit. Avem însă şi cazuri cînd apare pe umeri fie acoperitoarea triunghiulară (metopa XXIX), fie gluga (metopele XVI, XX, XXIII), sau haina cu creţuri (metopele XVII, XXIII).

Este cît se poate de clar, judecînd după îmbrăcăminte, că sîntem în faţa unor oameni care au căutat comoditatea mişcărilor în luptă. A. Furtwängler remarcase, în anul 1903, că al patrulea tip de figuri este greu de distins, întrucît luptele au reclamat oarecare comoditate şi deci eliminarea unor piese de port, între care şi a sumanului [1]. Într-adevăr, luptătorii apar în cele mai diferite scene de război, care cereau o îmbrăcăminte adecvată: luptă corp la corp, luptă în munţii stîncoşi, luptă în arbori, încăierări cu armele, călare.

Prizonierii, deşi toţi poartă iţari, nici unul dintre ei nu are trunchiul corpului neacoperit. În cazul cel mai rău, ei au o acoperitoare pe umeri (metopa XLVIII — inv. 47 şi crenelurile I, XVII, XXIII, XXV), care la luptători apare o singură dată. Astfel, la prizonieri distingem unele piese de port în plus. Prin aceasta căpătăm, fără îndoială, imaginea îmbrăcămintei concrete a acelora care luptau dezbrăcaţi: cămaşa sau veşmîntul bărbătesc despicat în părţi (metopele IV?, XLVI — inv. 45, XLVII — inv. 46, XLVIII — inv. 47 şi crenelurile II, V—VIII, XIII, XIV, XVIII, XIX, XXII, XXIV, XXVI), sumanul (caftanul) (crenelurile IV, IX—XI, XVI), călţunii (crenelurile II, XX, XXIII etc.).

Opincile reapar şi la prizonieri, dar tot o singură dată (crenelul nr. I).

În ceea ce îi priveşte pe refugiaţi, după cum era şi de aşteptat, ei reprezintă imaginea unor oameni care încearcă să-şi scape, o dată cu viaţa, şi avutul (metopele IX, XXXV). Portul refugiaţilor grupează elemente din costumul celorlalte două categorii de figuri: luptători şi prizonieri. Este de remarcat că la refugiaţi apare o haină lungă cu creţuri bogate la gît şi pe mîneci (metopa IX), pe care o întîlnim purtată şi de doi luptători (metopele XVII, XXIII). Iţarii sau cioarecii, boneta şi alte elemente de costum ne arată clar că refugaţii aparţin aceluiaşi popor ca şi prizonierii. De altfel credem că însuşi Grigore Tocilescu a ajuns la concluzia că figurile de pe creneluri îi înfăţişează pe daci [2], plecînd de la unitatea care se degaja din simpla comparaţie a elementelor etnografice.

Enumerarea elementelor de costum purtate de cele trei categorii de figuri ne duc la două concluzii din cele mai importante:

— luptătorii sînt înfăţişaţi într-un costum adaptat pentru război, iar prizonierii şi refugiaţii în costumul obişnuit pentru toate anotimpurile;

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495.

[2] Grigore Tocilescu, *Fouilles et recherches*, fig. 19—26.

— costumul de război nu are o factură specifică; el nu este altceva decît îmbrăcămintea de toate zilele, lipsită de piesele mai greoaie (cămașa despicată în părţi, sumanul).

În urma acestor constatări putem conchide că cele trei categorii de figuri reprezentate pe reliefurile monumentului aparţin unuia și aceluiași popor. Concluzia aceasta trebuie admisă, fiindcă altfel am avea o situaţie paradoxală:

— în cazul că iţarii sau cioarecii, boneta și opincile n-ar fi elemente de port comune pentru luptători și prizonieri, atunci luptătorii ar apărea ca reprezentînd un popor, iar prizonierii alte popoare, care n-au intrat în luptă;

— dacă i-am considera pe prizonierii purtători de acoperitoare de umeri de același neam cu singurul luptător care are o asemenea acoperitoare, ajungem la constatarea ciudată că luptătorii cu corpul neacoperit n-au reprezentanţi printre prizonieri, iar prizonierii purtători de cămăși despicate în părţi și de sumane — dacă presupusul Decebal nu are o asemenea piesă —, n-au reprezentanţi printre luptători! Doar refugiaţii la care apare o haină cu creţuri, purtată și de doi luptători, ar avea reprezentanţii lor siguri printre cei angajaţi în luptă. Ar fi însă și nelogic să considerăm haina cu creţuri, iar nu pe cele care apar mai frecvent, ca element de bază al costumului obișnuit.

Despre piesele de costum dace s-a ocupat de curînd acad. Constantin Daicoviciu [1].

Analiza formei elementelor de port. După cum am văzut, simpla determinare a modului cum sînt înveșmîntate figurile de pe reliefurile monumentului duce la concluzia că piesele de costum reprezintă pur și simplu elementele aceluiași port și, ca o consecinţă, aceste figuri aparţin unuia și aceluiași popor.

Analiza morfologică a pieselor de costum ne va permite cunoașterea structurii lor specifice, ceea ce va ușura, pe de o parte, urmărirea evoluţiei lor în timp și, ca urmare, va permite stabilirea unor analogii. Pe de altă parte, de cunoașterea structurii morfologice depinde și posibilitatea determinării dependenţei formelor date ale unor piese de port de o anumită manieră de a sculpta. Posibilităţile tehnice în redarea plastică a elementelor de cultură materială nu trebuie neglijate, deoarece adeseori ele pot duce în eroare.

În descifrarea specificului formelor de cultură materială, folosim metoda comparativă, procedeul analitic. În general, însă, această metodă nu a fost aplicată cu rigurozitate în trecut. Metoda pe care o întrebuinţăm preconizează adîncirea analizei, generalizată la toate formele de cultură materială coexistente, prin observarea strictă a caracteristicilor morfologice tipice. Scopul unei astfel de metode este de a surprinde specificul propriu al unui element de cultură materială, de o calitate deosebită faţă de altul similar, dar eterogen.

[1] Vezi *Istoria Romîniei*, I, București, 1960, p. 268.

Dacă ne închipuim în contact două elemente de geneză diferită, putem observa fenomene de coexistenţă, contaminare sau înlăturare. Este uşor de înţeles că un element de cultură materială general comun nu intră decît ca martor în studiile comparative. Metoda propusă poate fi aplicată cu succes în studiul elementelor de cultură materială, întrucît s-a observat că în general grupele de popoare sau popoarele înseşi manifestă tendinţe particulare specifice în activitatea lor creatoare. Dificultăţile care stau în faţa unor asemenea investigaţii asupra fenomenului de cultură sînt destul de mari. Aplicînd cu rigurozitate analiza structurii morfologice, ajungem adesea, după cum vom vedea, la identificarea unui material documentar de valoare nebănuită pentru studiile comparative. În felul acesta, putem avea temeiuri sigure pentru cunoaşterea structurii de bază a anumitor elemente de cultură materială, vechi de secole, care fac obiectul cercetării noastre.

ELEMENTE DE PORT BĂRBĂTESC

a) *Pieptănături şi acoperitoare pentru cap* (tab. nr. 46, col. 6—16).

La adversarii romanilor, pieptănăturile sînt redate cu multă claritate. Se deosebesc următoarele genuri:

— părul tuns scurt, lăsat pe frunte ca un breton; este vorba de o pieptănătură simplă;

— părul netuns, care acoperă bogat capul sau iese de sub acoperămîntul capului (metopele IV, VI etc. şi crenelurile IV, V, VI, IX—XII, XIV, XVI, XXI, XXII, XXVI);

— părul prins într-o parte sub forma unui nod. Acest gen de pieptănătură este atestat de scriitorii clasici latini sub denumirea de *nodus.*

Din examinarea felului de reprezentare a nodus-ului, constatăm că el era realizat în următoarele moduri:

— părul era despărţit prin cărare; cel din jumătatea dreaptă a capului era răsucit sub forma unui ghemotoc deasupra tîmplei, iar cel din cealaltă jumătate era probabil adus pe după ceafă şi prins în acelaşi nod (metopa XLVIII—inv. 47);

— tot părul este strîns în partea dreaptă a capului şi apoi răsucit sub formă de nod (metopele XVI, XVII, XX, XXIII; vezi şi figurile de pe crenelurile I, XVII, XXIII, XXV).

Trebuie să arătăm că atît părul, cît şi bărbile, nu constituie indicii pentru determinarea apartenenţei etnice a figurilor.

Între piesele de port care acoperă capul se disting două: boneta şi căciula. Boneta figurilor de pe reliefuri apare sub tipul bonetei aderente. Boneta aderentă pe cap, care ia forma acestuia, aminteşte pe cea albaneză contemporană. Această bonetă aderentă se observă la nenumărate figuri, atît la luptători şi prizonieri,

cît și la refugiați (tab. nr. 45, col. 14). Pe Coloana lui Traian boneta este mai greu de distins [1]. Boneta dacică aderentă apare într-o personificare a Daciei care poartă insigna legiunii XIII Gemina, fapt semnalat de curînd într-un important studiu de Paul Veyne [2]. Autorul s-a întemeiat pe datele publicate de noi în ediția I.

Pe reliefurile monumentului întîlnim și căciula, dintre care una este o « căciulă răsucită » [3], care se aseamănă cu un fel de căciulă înaltă cu suflecături

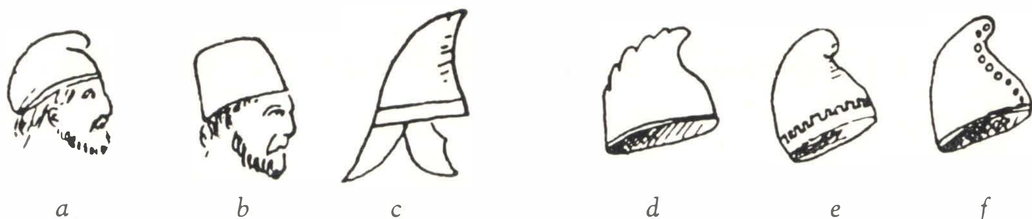

Fig. 262. — Tipuri de acoperitoare de cap. Căciuli și coifuri: a, b, c, la popoarele de pe Dunăre; d, la anglo-saxoni; e, f, la franci. După G. Girke.

(metopa XIX). A. Furtwängler o identifică cu cîrpa legată sub forma unui nod, așa cum se observă și pe Coloana lui Traian [4]. Trebuie remarcat că apare și o căciulă aderentă, care poate fi confundată cu boneta, și anume pe crenelul XXIV. Pare a fi o căciulă strîmtă din blană, cu lîna pe dinăuntru. Gama acoperitoarelor de cap ale adversarilor romanilor este interesantă și ea diferă de ceea ce cunoaștem la alte popoare (fig. 262 *a—f*).

b) *Îmbrăcămintea pentru trup* (tab. nr. 46, col. 17—20).

Acoperitoare de umeri (paenula). Unele figuri îmbrăcate cu ițari (metopele XX, XXIX, XLVIII — inv. 47; crenelurile I, XVII, XXIII, XXV), dintre care și una încălțată cu opinci, poartă pe umeri un fel de acoperitoare triunghiulară. Este un element de costum asemănător cu paenula etruscă, cunoscută la romani și alte popoare [5]. Această piesă de port a putut apărea în părțile noastre din necesitatea de a apăra de arsură pielea de pe umeri, în timpul marilor călduri. Croiul ei a fost reconstituit [6] (fig. 263).

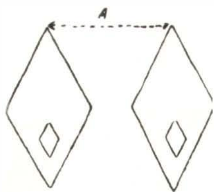

Fig. 263. — Croiul acoperitoarei de umeri (paenula), după G. Girke.

Cămașa sau veșmîntul despicat în părți. Un element de port bărbătesc de mare însemnătate este cămașa despicată în părți, care apare pe metopele IV(?), XLVI — inv. 45, XVLII —

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule.*, pl. XVIII—245.

[2] Paul Veyne, *Personification de la Dacie tenant l'enseigne de la Légion XIII Gemina*, Extras din *Cahiers de Byrsa*, tome VIII (1958—1959). Musée Lavigerie, Carthage (Tunisie), p. 87—96, pl. I.

[3] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 100.

[4] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 498.

[5] Victor Geramb, *Steierisches Trachtenbuch*, vol. I, p. 137—160

[6] G. Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtliche Zeit.*, vol. II, pl. 36 c.

inv. 46, XLIX — inv. 48 și pe crenelurile II, V—VIII, XIII—XIV, XVIII, XIX, XXII, XXIV și XXVI. Acest element de port nu se cunoaște decît pe două monumente antice, monumentul de la Adamklissi și Coloana lui Traian[1]. Cămașa bărbătească despicată în părţi era făcută dintr-o pînză groasă și se purta peste iţari. Pe Coloana lui Traian ea apare dintr-un material mai subţire și tocmai această calitate a materialului explică creţurile pe care le formează la mîneci sau la poale. Uneori creţurile se observă și la cămășile de pe monumentul dobrogean. Aceasta ar pleda pentru ipoteza că veșmîntul în cauză putea fi confecţionat cînd din pînză subţire, cînd din pînză groasă.

În ceea ce privește apartenenţa etnică a purtătorilor de cămăși despicate în părţi, ea este ușor de aflat. Simpla coincidenţă a unui astfel de veșmînt la dacii de pe Coloana lui Traian (fig. 264, 265, 266) și la figurile de pe monumentul de la Adamklissi ne duce la concluzia că sîntem în faţa acelorași elemente dace. Acest tip de cămașă sau veșmînt despicat în părţi este socotit dacic și de Teohari Antonescu[2]. Pe de altă parte, Vasile Pârvan[3] consideră dac un bărbat în veșmînt despicat în părţi și care ţine de mînă o femeie, figuraţi pe metopa XLIX (inv. 48).

Despicătura în părţi a acestui veșmînt se datorește, fără îndoială, adaptării sale la călărie. Lucrul acesta este confirmat, de fapt, de prezenţa veșmîntului despicat în părţi la dacii călăreţi de pe Coloana lui Traian[4]. Purtătorii de cămăși despicate în părţi de pe Tropaeum Traiani reprezintă, pe călăreţii daci. Trebuie observat că aceștia apar numai ca prizonieri, iar nu și ca luptători. Prin aceasta s-a urmărit, probabil, să se arate dezastrul provocat de cavaleria romană și rolul neînsemnat jucat de călărimea dacă.

Cămașa despicată în părţi — avînd un croi simplu (fig. 267) — nu se întîlnește la nici un popor contemporan cu cel dac. Cum se explică existenţa acestui veșmînt la daci? El este adaptat vieţii de călărie și provine desigur dintr-un element de costum obișnuit: cămașa. Cu timpul, veșmîntul despicat în părţi a devenit la rîndul său o piesă de costum de toate zilele, transmiţîndu-se apoi din generaţie în generaţie și după perioada de formare a poporului romîn.

Cămașa despicată în părţi la romîni. Cămașa despicată în părţi s-a folosit la romîni pînă într-o epocă foarte apropiată. Prima semnalare a unei asemenea piese de port o avem din anul 1837. Ea apare într-un desen de A. Raffet, făcut chiar în București, intitulat *L'Église des Grecs en 1837* (fig. 268). Tabloul repre-

[1] Cichorius C., *Die Reliefs der Trajanssäule*, pl. XCVI — 254, XCIV — 251, XCV — 311, CXXII, CXXIII — 326, 327, CXXXII — 354, CXXXIII—356, 357, LXXXIX—236 etc.

[2] Teohari Antonescu, *Le trophée d'Adamclissi*, p. 165.

[3] Vasile Pârvan, *Getica*, p. 124.

[4] C. Cichorius, *op. cit.*, pl. XCI—239, XVII—245, XCVI—254, XCIV—251, LXXXIX—236, CXI—294, 296, CXXIII—236, 237, CXXXIII—356, 357 etc.

zintă biserica, în curtea căreia se văd niște orășeni și un ţăran a cărui cămașă este despicată în părţi pînă la brîu. O altă mărturie grafică se datorește picto-

Fig. 264. — Grup de daci călări, purtători de cămăși despicate în părţi. După C. Cichorius, pl. CV, scena CXLIV (382).

rului Carol Popp de Szathmary, care a făcut adevărate studii asupra costumului ţărănesc. Într-o acuarelă-desen nedatată, dar după toate probabilităţile executată

în jurul anului 1865, apare într-o piaţă un ţăran la care se distinge clar cămaşa despicată în părţi (fig. 269). Asemenea cămăşi s-au purtat în secolul al XIX-lea şi în părţile muntoase. Chiar şi în primele două decenii ale secolului nostru

Fig. 265. — Grup de daci, femei, bătrîni şi copii. Se observă cămaşa despicată în părţi şi la copii. După C. Cichorius, pl. LVI, scena LXXVI (200—201).

s-au mai folosit astfel de cămăşi: un bătrîn rucărean îşi aducea bine aminte de asemenea cămăşi. Mai trebuie menţionat şi faptul că această cămaşă n-a dispărut nici astăzi cu desăvîrşire. Spre surprinderea juriului, o astfel de cămaşă a apărut la un costum prezentat la Expoziţia de artă populară organizată în anul 1956 de Casa centrală a creaţiei populare. Afirmaţia lui Hristo Vakarelski

și Dimitr Ivanov că îmbrăcămintea dacului în lanț, din dreapta, de pe metopa XLVIII (inv. 47), ar fi de altă tradiție este fără temei[1]. Părăsirea acestui tip de cămașă trebuie pusă în legătură cu tendințele de modificare a costumului popular și cu

Fig. 266. – Dac răpus, purtător de cămașă despicată în părți. După C. Cichorius, pl. LXX, scena XCVI (254).

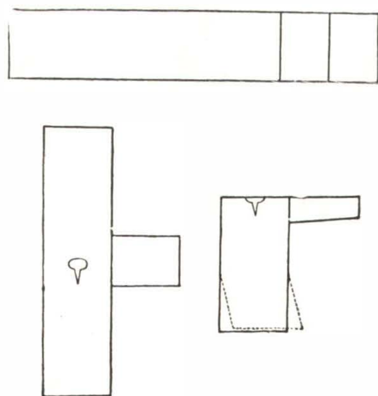

Fig. 267. – Croiul cămășii dacice despicate în părți.

scăderea valorii ei practice, după ce viața de călărie și-a pierdut din intensitate.

Haina cu crețuri (tab. nr. 46, col. 19). Este demn de remarcat că pe metopele care înfățișează luptători (XVII, XXIII), ca și pe cele cu refugiați (IX), se observă un veșmînt cu crețuri pe mîneci și în lungul hainei. El este semnalat pentru lumea tracică pe o serie de stele funerare [2]. Este vorba de un veșmînt care — după cum vom vedea mai jos — nu se depărtează de structura hainelor lungi și a cămășilor femeiești.

[1] Hristo Vakarelski și Dimitr Ivanov, *Български народни носии сега и в миналото*, Sofia (f.a.), p. 18, fig. 17.

[2] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 180.

c) *Îmbrăcămintea de la brîu în jos* (tab. nr. 46, col. 21—31).

Pantalonii. Un element de port interesant este reprezentat de pantaloni. Ei apar sub două forme: cioareci și ițari.

Cioarecii (tab. nr. 46, col. 26). Cioarecii prezintă totdeauna cute bine marcate, ceea ce denotă că ei erau ceva mai lungi și destul de largi. Existența

Fig. 268. - Cămașa despicată în părți purtată de un țăran din București la 1837. Desen după natură de A. Raffet, «L'Eglise des Grecs en 1837».

Fig. 269. Un romîn purtător de cămașă despicată în părți într-o acuarelă de Carol Popp de Szathmary, în jurul anului 1865.

cioarecilor la geți și sarmați este amintită de Ovidiu, cînd vorbește de lupta lor împotriva frigului:

— *Pellibus et laxis arcent mala frigora bracis* [1].

De asemenea, același autor mai spune:

— *Vulgus adest Scythicum bracataque turba Getarum* [2].

Într-alt loc, poetul roman, referindu-se la lupta grea împotriva frigului

[1] Ovidiu, *Tristia*, cartea V, el. VII, 49: « se apără greu de frigul aspru folosind piei de animale și cioareci largi »; la T. Naum, *Ovidiu, Scrisori din exil*, București, 1957: « Ițarii și cojocul il apără de frig ».

[2] *Ibidem*, cartea IV, el. VI, 47: « mereu am in față poporul scit și mulțimea zgomotoasă de geți îmbrăcați in cioareci ». La T. Naum, *op. cit.*: « Aici văd numai hoarde de geți ce poartă cioareci ».

dusă de sarmaţi, geţi și bessi, arată cum aceștia se folosesc de piei și de cioareci cusuţi:

— *pellibus et sutis arcent mala frigora bracis* [1].

În atestările lui Ovidiu, cercetătorii au găsit că este vorba numai de cioareci largi. Noi punem la îndoială acest sens unic. Este adevărat însă că pe monumentul de la Adamklissi asemenea cioareci apar destul de frecvent (metopele IV, VI, IX, XVII, XIX, XX, XXIII, XXIV, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVII).

Fig. 270. — Moldovean purtînd cioareci cu falduri la 1792. După o stampă din colecţia G. Sion, de la Biblioteca din Cluj.

Cioarecii largi cu creţuri bine marcate, identice cu cele de pe monumentul dobrogean, erau purtaţi încă în secolul al XVIII-lea, după cum reiese dintr-o stampă, care reprezintă un moldovean (fig. 270).

După cutele care apar la cioarecii purtaţi de dacii de pe reliefurile monumentului, ei erau din stofă groasă, de lînă.

Iţarii. Destul de frecvent apar și iţarii, executaţi dintr-un material subţire. Redarea lor s-a făcut în maniere sculpturale diferite, ceea ce face ca ei să apară sub forma mai multor tipuri de realizare plastică:

— *Iţarii strîmţi* (tab. nr. 46, col. 27). Acest fel de iţari apar lipiţi de pulpă și picior (metopele V, VII, XVIII (?), XXI, XXXIV, XLIX, — inv. 48 și crenelurile II, V, VII, XV). Pe cîteva metope și pe un crenel ei sînt atît de strîmţi încît, ca să folosim o expresie populară, ţipă. Acest fapt se datorește îngustimii pînzei. Tot din această cauză, cît și datorită croiului primitiv, uneori ei nu ajung să acopere pîntecele în partea superioară, după cum se vede clar la un dac de pe metopa XXII.

Iţari strîmţi apar și pe Coloana lui Traian (fig. 271).

Este de menţinut că iţarii strîmţi nu se semnalează la nici un popor din antichitate, în afară de cel geto-dac, iar astăzi ei se întîlnesc numai la romîni și la populaţiile influenţate de ei, ca huţulii, ciangăii etc. Asemenea iţari sînt în uz și astăzi la romîni.

[1] *Ovidiu*, cartea III, el. X, 19: « se apără greu de frigul aspru folosind piei și cioareci cusuţi ». La T. Naum, *op. cit.*: « Atunci de frig barbarii își pun pe ei cojoace. Își pun iţari »...

Fig. 271. — Grup de daci. La cel din primul plan se observă iţarul strîmt şi felul cum a fost încheiat. După C. Cichorius, pl. XXI, scena XXVII (68).

— *Iţarii cu creţuri.* Atrag atenţia în mod particular şi iţarii la care sînt vizibile o sumedenie de creţuri. După felul cum sînt dispuse creţurile, se disting trei feluri de iţari:

a) *Iţari cu creţuri transversale* (tab. nr. 46, col. 28). La cîteva figuri de pe monumentul dobrogean se distinge cu multă claritate forma iţarilor cu creţuri transversale pe lungime (metopele IX, XXII, XXX, XXXVI, crenelurile IV, XI, XVI, XIX, XXVI). Asemenea iţari se întîlnesc şi la două figuri îmbrăcate cu suman. Din cauza lungimii sumanului însă, din iţari se vede doar o mică porţiune (crenelul XI). Iţarii de acest fel sînt cunoscuţi la traci. La Muzeul arheologic din Sofia există o piesă reprezentînd un trac îmbrăcat cu iţari identici (fig. 272). Ei apar şi cu un fel de şliţ (fig. 273). Existenţa iţarilor cu creţuri transversale n-a fost bine valorificată. Grigore Tocilescu, referindu-se la ei, scria: « La piciorul drept, creţuri cu stofă » [1].

Trebuie remarcat că, printr-o abilitate tehnică, sculptorul arată cum iţarul se continuă pe sub suman tot încreţit, fapt care subliniază tendinţa realistă de care era stăpînit. Croiul iţarilor este specific (fig. 274).

Iţarii cu creţuri transversale se întîlnesc şi astăzi (fig. 275, 276). Creţurile pot fi chiar « cultivate », ceea ce înseamnă că ele constituie şi elemente de decor. Într-adevăr, în unele părţi din Moldova de nord, creţurile pînă la genunchi sînt apretate. Ele îşi păstrează perfect forma, iar aspectul lor de cute transversale se apropie de cutele iţarilor de pe monumentul dobrogean pînă la identitate. Iţarii cu creţuri transversale nu sînt cunoscuţi de nici un popor din sud-estul Europei. Excepţie fac huţulii, precum şi rutenii de cîmpie din Moldova de nord. Cele două grupuri au preluat iţarii de la romîni. Huţulii folosesc chiar denumirea romînească cu accentuarea ultimului fonem — iţarì.

b) *Iţarii cu creţuri dispuse oblic* (tab. nr. 46, col. 29). Adesea iţarii reprezentaţi pe monument au creţuri aşezate oblic (crenelurile I, VIII, IX, X, XII, XIV, XVII, XXI, XXIV, XXV), datorită atît redării unor creţuri naturale piezişe, asemănătoare celor de la cioareci, cît şi — după cum reiese din examinarea mai multor cazuri — datorită unei maniere de simplificare sculpturală (fig. 277). Asemenea iţari sînt purtaţi mai ales de luptători şi prizonieri. La aceşti iţari se observă clar conturul arcuit al creţurilor stofei.

c) *Iţari cu creţuri stilizate în forma moletierelor* (tab. nr. 46, col. 30). Sînt purtaţi şi de figurile cu cămăşi despicate în părţi, cămăşi care apar constant la dacii de pe Coloana lui Traian. Astfel de iţari se observă la figurile de pe metopele XXIX, XLVI—XLVIII (inv. 45—47), ca şi la unele de pe crenelurile XXII şi XXIII. Din cele trei figuri de prizonieri îmbrăcate cu suman, una poartă asemenea

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 117.

Fig. 272.—Cavaler trac purtător de iţari cu creţuri transversale. Conservat la muzeul de arheologie din Sofia (După o fotografie comunicată de acel muzeu în 1958).

Fig. 273. — Detaliu de iţari la care se vede un fel de şliţ în faţă.

iţari stilizaţi în forma moletierelor (crenelul XXII). Acest tip de iţari ridică o problemă complicată: forma lor plastică se datorește manierei sculpturale de care am amintit sau sîntem în faţa unui tip real? N-ar fi exclus ca acești iţari să fi fost formaţi din simple fîșii înfășurate pe picior, ca și moletierele, mai ales că acest sistem se cunoaște din epoci îndepărtate [1].

Problema analogiilor. Forma iţarilor de pe monumentul de la Adamklissi este atît de neașteptată, încît nici un cercetător străin nu s-a încumetat s-o discute. Care este caracteristica lor structurală? Iţarii cu creţuri transversale — ca și ceilalţi iţari — au o structură simplă. Ei sînt făcuţi, judecînd după aspectul lor, analog cu cel de astăzi, din două lungimi de pînză, fiecare de circa 1,40—1,80 m sau 4 m, și cîte un pătrat de mici dimensiuni din același material. Iţarii cu creţuri transversale, care au scăpat observaţiei cercetătorilor, cu excepţia lui Emil Fischer, au corespondent pînă astăzi. În Moldova, sau, după cum scrie autorul amintit [2], « din regiunea Neamţului pînă în Suceava », se întîlnesc într-adevăr iţari care se poartă încreţiţi pe picior. De fapt regiunile unde se purtau asemenea iţari sînt mult mai numeroase în Moldova, între care amintim cea a Romanului, Iașului etc. Asemenea iţari, dar cu creţuri puţine, se observă și în alte părţi, în Transilvania, Muntenia etc. Ei sînt din lînă toarsă foarte subţire, ţesuţi în patru iţe. În ceea ce privește lungimea, ea diferă: dacă creţurile se fac pînă la jumătatea fluierului piciorului sau în orice caz pînă sub genunchi, iţarii sînt mai lungi cu două palme decît cei normali, adică cu circa 0,40 m; dacă creţurile sînt pînă la jumătatea femurului, măsura iţarilor este de înălţimea omului: prin această dimensionare, numărul creţurilor de la individ la individ este constant raportat la lungimea piciorului. În sfîrșit, mai există și « iţari de 101 », adică cu 101 creţuri: lungimea lor este oarecum constantă și anume de 4 m. Deci cele trei dimensiuni ar oscila între 1,40, 1,70—1,80 sau 4 m. În baza acelorași cercetări, am constatat o arie necunoscută pînă acum de răspîndire a iţarilor încreţiţi ca o armonică și foarte lungi, în jurul orașului Botoșani, cu centrul la Frumușica-Flămînzi.

Am amintit că figurile de pe reliefurile monumentului sînt redate aproape în mărime naturală, iar proporţiile diferitelor părţi ale corpului sînt normale. Acest fapt ne permite să determinăm — prin analogie cu cele arătate mai sus — unele date referitoare la materialul folosit pentru confecţionarea pieselor de costum. Pe de altă parte, dacă examinăm iţarii cu creţuri transversale ai figurii înjunghiate de pe metopa XXII, constatăm că în faţă ei nu acoperă pîntecele și că un brînișor (aţă), care leagă iţarii, se profilează pe el. Ce concluzie putem trage de aici? Lăţimea materialului era mică, de circa 28 cm pînă la maximum

[1] Victor Geramb, *Steierisches Trachtenbuch*, p. 101, 175, 176.

[2] Emil Fischer, *Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölkerschaften*, p. 7.

32 cm. O asemenea lăţime este şi astăzi tipică pentru materialul din care se confecţionează iţarii şi ea nu este suficientă pentru a le asigura lărgimea necesară ca să acopere complet pîntecele purtătorilor. Spre a remedia acest lucru, dar folosindu-se tot o ţesătură îngustă, ar trebui executat un adaos, care să se aplice în faţă. Acest adaos în general nu se aplică la iţari, căci ei, deşi se folosesc curent şi iarna, au totuşi caracterul unei piese de port de vară, ţinînd seama de ţesătura subţire a materialului.

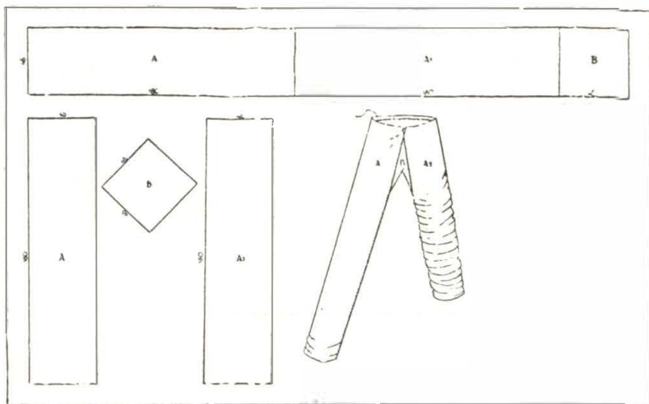

Fig. 274. — Croiul iţarilor lungi, purtati încreţiţi.

În mod indirect deci, ne putem da seama de îngustimea ţesăturilor dace şi a spetelor care se foloseau la executarea lor, precum şi de identitatea tehnicii confecţionării lor cu a iţarilor strîmţi de astăzi. Pe timp răcoros, deşi subţiri, iţarii cu multe cute menţin o cantitate suficientă de aer cald. Pe de altă parte, iţarii, spre deosebire de cioareci sau nădragi, sînt uşori şi foarte potriviţi pentru o viaţă păstorească.

Problema apartenenţei etnice a purtătorilor de iţari s-a pus la 1896, mai întîi de A. Furtwängler [1], care considerase că purtătorii de pantaloni strîmţi sînt reprezentanţi ai elementelor germanice. Acelaşi autor însă, întemeiat pe afirmaţia lui W. Tomaschek, îi consideră pe cei îmbrăcaţi în sumane drept traci, fără să observe că şi aceştia poartă iţari, iar unii dintre ei chiar iţari cu creţuri transversale. În lucrarea sa din anul 1903 [2], A. Furtwängler revine asupra acestei păreri, atribuind iţarii geţilor. Dacă ţinem seama că iţarii cu creţuri transversale cu aceeaşi structură morfologică se întîlnesc pînă astăzi la poporul romîn şi că iliro-tracii au cunoscut pantalonii înaintea triburilor germanice [3], ajungem la concluzia că purtătorii unor asemenea iţari reprezintă aceeaşi populaţie traco-dacă pe care o indică şi alte articole de port. Coexistenţa unor forme de pantaloni strîmţi cu unii mai largi reprezintă, desigur, adaptări la diferite ocupaţii. O asemenea coexistenţă se observă şi astăzi. Ovidiu [4] vorbeşte la daci numai de cioareci largi, « braca ». Deşi în urmă acest termen este tradus prin « iţari » [5], pe baza textului lui Ovidiu, nu putem recurge la un izvor unilateral, care este

[1] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi*, p. 65.

[2] Idem. *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 499.

[3] Georg Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtliche Zeit*, p. 53, 54.

[4] Ovidiu, *loc. cit.*

[5] Gh. Ştefan, *Contribuţii la cunoaşterea dacilor din nordul Dobrogei*, în *Studii şi referate privind Istoria Rominiei*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 29; cf. şi T. Naum, *op. cit.* 1. c.

subordonat documentului de cultură materială în cauză de pe monumentul dobrogean pe care l-am analizat.

În legătură cu epoca de apariţie a iţarilor sau a cioarecilor cu creţuri, Emil Fischer, încă din anul 1906, a arătat că aceste piese de port apar la figuri-

Fig. 275. — Moldovean purtînd iţari cu creţuri transversale, în 1895.

Fig. 276. — Pereche de vrînceni. Bărbatul poartă iţari cu creţuri transversale, la 1895.

nele neolitice [1]. Dacă acest fapt este adevărat, înseamnă că vechea și răspîndita teorie că pantalonii au fost folosiţi rînd pe rînd de moesi, perși, sciţi, iliro-traci etc. trebuie înlăturată. Admiţînd identificările făcute de E. Fischer, recunoaștem implicit că epoca de apariţie a pantalonilor a avut loc cu peste 2000 ani î.e.n., la triburile neolitice din care se dezvoltă tracii. Încercarea făcută de E. Fischer nu trebuie deloc nesocotită. Este adevărat că dacă examinăm figurinele la care se referă, considerate în sine, interpretarea este grea; comparate însă cu reprezentările de pe monumentul de la Adamklissi, intervine posibilitatea unei

[1] Emil Fischer, *Die Haar -und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölkerschaften*, p. 6.

descifrări. Dar mai întîi să privim elementele în comparaţie. Desenul de pe figurina neolitică corespunde aidoma — abstrăgînd faptul că la talie nu se întrerupe — cu reliefurile de cute ale iţarilor sau cioarecilor de pe monumentul dobrogean. Dacă luăm în ansamblu desenul de pe aceeaşi figurină şi îmbrăcămintea de pe unele metope, constatăm o identitate intenţionată de redare plastică. Sîntem deci, fără îndoială — după un interval de timp de peste două mii de ani —, în faţa unor aceloraşi oameni, cu aceeaşi îmbrăcăminte. Dacă descoperirile viitoare vor putea duce la observaţii mai sigure cu privire la îmbinarea la talie a pieselor de costum de la figurine, ipoteza lui E. Fischer va fi pentru totdeauna confirmată.

Fig. 277. — Detaliu de pe crenelul I, în care se observă maniera convenţională de redare a creţurilor pe fluierul piciorului.

d) *Cingători*

Cureaua şi brînişorul. La unele figuri de pe reliefuri se distinge cu claritate şi cureaua (metopele XLVI—inv. 45, XLVII—inv. 46). Ea este îngustă şi prezintă fie o cataramă de formă rectangulară — identică cu catarama ţigănească de astăzi —, fie una uşor ovală. Cureaua se observă numai la figurile dace cu cămăşi despicate în părţi. După formă, catarama rectangulară pare mai rudimentară decît cea ovală. Cea din urmă se observă şi la cureaua unui localnic, probabil dac, dintr-o scenă murală din secolul III—IV de lîngă Silistra[1]. Menţionăm că la daci se constată folosirea frecventă a brînişorului sau aţei, introdus prin betelie, ca şi un gen de centură sau brîu aplicat pe deasupra cioarecilor sau iţarilor (cf. tab. nr. 46, col. 21—25).

e) *Îmbrăcămintea pentru tot corpul*

Gluga (sagum) şi pelerina (tab. nr. 46, col. 32). Prin glugă (sagum) şi pelerină, deosebim un veşmînt care atîrnă peste umeri prins de după gît (metopa XVII), ca şi gluga de astăzi (cf. fig. 283). Dacă ne-o închipuim desfăşurată, ar fi ceva

[1] D. Dimitrov, *Стенописание на късно антигната гробница при Силистра*, in *Arhitectura*, nr. 10, Sofia, 1947.

mai lată decît gluga actuală, de dimensiunea unei scurteici mai lungi, dar asemănătoare pelerinei cavalerilor traci. O astfel de piesă se întîlnește frecvent pe coloana lui Traian, la dacii purtători de veșminte despicate în părţi [1] (fig. 278, 279), ca și la purtătorii de nodus sau de cîrpă legată [2]. Acest veșmînt se compune din două părţi: glugușul și pulpeana, care se disting foarte ușor la figurile de pe coloană. Pe monumentul dobrogean are mai mult aspect de pelerină. Acest element de port dacic este potrivit pentru regiunile carpatice ploioase. Asemănarea glugii dacice cu cea de astăzi l-a făcut pe Romulus Vuia să considere gluga actuală ca fiind de origine dacică [3]. Acest cercetător a publicat un grup de daci de pe Coloana lui Traian (fig. 278), alături de un grup de ţărani pădureni din vremea noastră, purtători de glugi, ca și dacii. Impresia care se degajă din examinarea celor două reproduceri este într-adevăr că piesa de astăzi reproduce un prototip dacic. Totuși un examen atent ne arată că gluga dacică de pe ambele monumente considerate apare mai lată ca cea actuală. Cu toate acestea este cît se poate de clar că sîntem în faţa unui element de port dacic, care probabil printr-o evoluţie ulterioară (dacă nu cumva chiar atunci avea o variantă asemănătoare celei de astăzi) s-a dezvoltat spre tipul actual.

Gluga la romîni, nu însă și pelerina, este atestată de-a lungul istoriei. Astfel o serie întreagă de stampe îi arată pe romînii ardeleni ca păstori purtători de glugi. Breslele săsești din Ardeal confecţionau și ele glugi, special pentru romîni. Este de menţionat că în secolul al XVIII-lea, și anume la 1746, a izbucnit o vie dispută între postăvarii din Cisnădie și croitorii organizaţi în bresle din Sibiu, întrucît postăvarii reclamau pentru ei dreptul de a face și vinde glugi pentru populaţia romînească [4].

Dar sînt și alte documente care amintesc de glugă. Astfel, romînii apar ca purtători de glugi într-un codex de la Graz [5], ca și într-un alt codex vienez, păstrat la Cabinetul de stampe al Academiei R.P.R., cunoscut sub numele de *Trachten Cabinet von Siebenbürgen*, care datează din anul 1730 (fig. 281, 282). De asemenea, două cărţi de croiuri săsești, conservate la Arhivele statului din Sibiu, cuprind cîte un croi de glugă. Pe croiul glugii din cartea de croiuri de la 1703 stă scrisă inscripţia « Portant glugam Valachyi » [6] (fig. 280).

Sumanul (caftanul) (tab. nr. 46, col. 33). O piesă de port, care a făcut obiectul discuţiei unei serii de cercetători, este și sumanul. El apare la trei prizonieri

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, pl. CXVI—313, CXII—373, CXIX—325; W. Froehner, *La Colonne Trajane*, pl. 49, 105 etc.

[2] W. Froehner, *op. cit.*, pl. 130.

[3] R. Vuia, *Dovezi etnografice pentru continuitatea romînilor*, în *Transilvania*, București, 1943.

[4] Florea Bobu Florescu, *Producţia meșteșugărească a ţăranilor și meșterilor romîni neautorizaţi din Transilvania*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, Anul III (1956), nr. 1—2, p. 30.

[5] Gh. Barbul, *Portul romînesc în secolul al XVII-lea*, Cluj, 1938.

[6] Vezi Arhivele statului din Sibiu, Matergbuch, Z, I, nr. 131.

de pe monumentul dobrogean (metopa XXX și crenelurile IV, IX — XI, XVI). Este vorba de un veșmînt fără guler, avînd un croi simplu (fig. 284).

Purtătorii de suman apar în calitate de prizonieri. După W. Tomaschek, aceștia ar reprezenta pe « tracii predispuși la îngrășare »[1], socotiţi ca atare — după

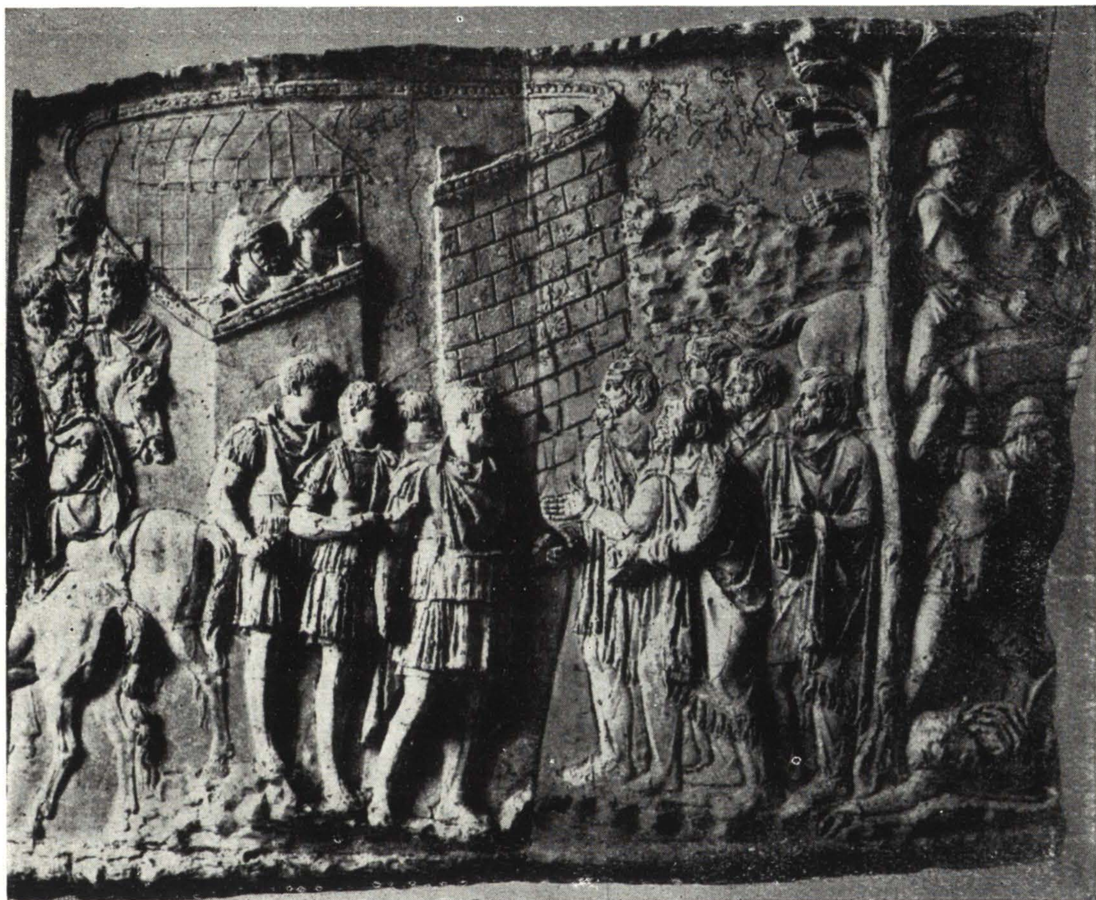

Fig. 278. — Grup de daci, la care se observă glugile cu franjuri. După C. Cichorius, pl. XXI, scena XXVIII (69—70).

cum am arătat — și de A. Furtwängler. Vasile Pârvan, care s-a ocupat numai în treacăt de monumentul de la Adamklissi, a luat și el în discuţie problema figurilor reprezentate și, referindu-se la purtătorii de suman, afirmă: « credem că ei trebuie să reprezinte în special populaţia geto-iraniană »[2], care, în ultima analiză, ar fi după el o populaţie sarmată. Nici unul dintre cercetătorii menţionaţi nu au adus argumente pentru susţinerea afirmaţiilor făcute. În realitate, purtătorii de suman — după cum am remarcat mai sus — sînt și purtători de iţari. Sumanul, deci, nu apare pe monumentul de la Adamklissi ca un element de cultură mate-

[1] W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, p. 116

[2] Vasile Pârvan, *Getica*, p. 125.

rială izolat, și nici distinctiv din punct de vedere etnic, căci nu-l putem compara cu o piesă similară de port a vreunei populații din secolul I—II e. n.

Purtătorii de suman sînt identificați în apartenența lor etnică, care este dacică, după structura tipică a ițarilor cu crețuri transversale sau oblice, asociați cu veșmîntul sau cămașa despicată în părți (cf. tab. nr. 46). Prin această identificare însă, sumanul se ridică și el la valoarea unui document etnic distinctiv. Sumanele reprezintă piese de costum pentru timp răcoros. N-ar fi exclus ca prizonierii îmbrăcați cu asemenea elemente de port să înfățișeze căpeteniile îmbrăcate într-un costum mai arătos. Lucrul este de presupus mai ales dacă ne gîndim la faptul că sumanele sînt îmblănite, iar sculptorul a avut grijă să desfacă ușor marginile lor, spre a se vedea aceasta. Nu ne putem gîndi că soldații de rînd purtau asemenea veșminte îmblănite, care pot fi socotite elemente de port de lux. Prin simplitatea croiului său, sumanul înfățișat pe monumentul de la Adamklissi amintește elemente de port de astăzi, lipsite de clini laterali sau avînd clini extrem de înguști. Am cita, de pildă, minteanul din zona Făgărașului, fără guler, avînd un clin mic, ca și țundra din zona Sibiului și din alte regiuni, din Munții Apuseni, de pildă, deși cea din urmă este mai scurtă.

Fig. 279. — Dac purtător de glugă, căruia i se distinge glugușul. După C. Cichorius, pl. XC, scena CXIX (325).

f) *Încălțămintea*

Încălțămintea purtată de figurile reprezentînd pe dușmanii romanilor de pe monument este destul de clar reprezentată. Ea nu este însă prea variată. Trebuie menționat că majoritatea acestor figuri sînt înfățișate desculțe.

Piesele de încălțăminte care se disting sînt în număr de două: călțunii, un gen simplu de încălțăminte, și opincile, un gen mult mai evoluat.

Cento (tab. nr. 46, col. 34). Călţunii, sub forma romană cento, apar de cîteva ori la personajele care luptă împotriva romanilor (crenelurile IV (?), VIII, X, XXII). Ei sînt purtaţi mai ales de prizonieri. Forma călţunilor, diferită structural de cea a opincilor, nu a fost observată de Grigore Tocilescu. Din acest motiv, călţunii purtaţi de un prizonier sînt asemuiţi pe nedrept cu opincile: « . . .și o încălţăminte cu nojiţă de forma opincii, analogă cu încălţămintea figurii din picioare de la baza trofeului » [1]. De fapt, încălţămintea la care s-a referit se distinge în modul cel mai clar (crenelul nr. VIII) și se vede că este vorba de călţuni. Forma călţunilor, deși simplă, denotă grija de frumos a celui care i-a confecţionat (fig. 285). Ei erau făcuţi din pîslă, ca și scarpeţii, tîrlicii sau ciocii de astăzi, executaţi din postav mai gros. Marginea lor interioară era croită în lobi (fig. 286 *a*, *b*). Călţunii amintesc un «calceus » roman, de tipul « cento » [2] (fig. 287). Într-adevăr, un asemenea tip de călţun de influenţă romană apare la Oberflacht, Oberant, Tuttlingen, în secolul VII e.n. Girke consideră această încălţăminte de factură romană și face trimitere și la alţi autori [3]. Cu toate că acest gen de încălţăminte se întîlnește la romani și în zonele pe care le-au stăpînit chiar pînă mult mai tîrziu, călţunii, scarpeţii sau ciocii pot fi atribuiţi dacilor de pe reliefurile monumentului, întrucît și pe Coloana lui Traian apar constant la daci, cu detalii asemănătoare [4], iar pe monumentul dobrogean ei nu sînt purtaţi de nici un ostaș roman. De altfel, călţunii erau cunoscuţi pe pămîntul ţării noastre încă din neolitic. În vara anului 1952, am avut ocazia să identificăm o formă de călţuni modelaţi din lut, la un picior de figurină aparţinînd culturii Cucuteni, faza A B din așezarea de la Traian (Neamţ), menţionaţi apoi și într-un catalog de expoziţie arheologică [5]. Faptul că pe monumentul dobrogean călţunii apar într-o formă apropiată de un calceus roman din pîslă se datorește, credem, asemănării reale dintre călţunii dacici și această formă de calceus. La romani, cento este menţionat ca o încălţăminte de război ușor de confecţionat; probabil că fusese imitată în unele amănunte de către daci.

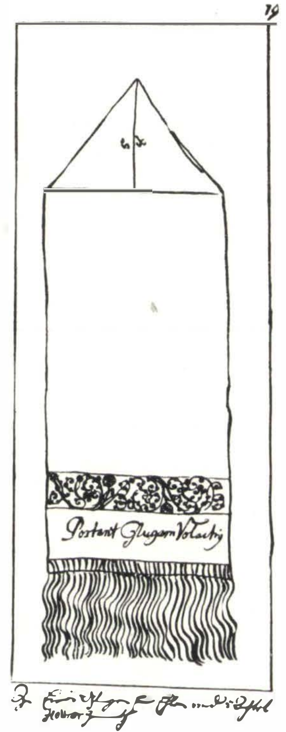

Fig. 280. — Gluga la romîni la 1703, după o carte săsească de croiuri, conservată la Arhivele statului din Sibiu.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 119 și fig. 121.

[2] G. Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtliche Zeit*, pl. 51 a 2, fig. 14.

[3] I. Blümer, *Römische Privataltertümer*, p. 224; J. Marquardt, *Das Privatleben der Römer*, I, Berlin, 1892, p. 593; Frauberger, *Antike und Frühmittelalterliche Fussbekleidung von Achmim-Panopolis*, Düsseldorf, 1896.

[4] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, pl. CXXXII—354 etc.

[5] *Expoziţia arheologică*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1952, p. 14—15.

Opincile (tab. nr. 46, col. 35). Piesa de încălţăminte care atrage în special atenţia prin structura sa particulară rămîne opinca. Problema opincilor, această încălţăminte care îmbracă bine piciorul în raport cu cele din genul sandalei, este destul de interesantă sub raportul evoluţiei istorice. Documentele materiale cunoscute astăzi ne permit să urmărim evoluţia ei în timp. În spaţiul iliro-tracic

Fig. 281. — Romîn purtător de glugă, după o stampă din 1730 cuprinsă în Trachten Cabinet von Siebenbürgen. *Conservat la Academia R.P.R.*

Fig. 282. — Romîn purtător de glugă, după o stampă din aceeaşi colecţie.

se deosebesc două tipuri de opinci, unele îngurzite uniform la partea anterioară și deci lipsite de gurgui, iar altele prezentînd un gurgui. Opincile reprezentate pe monumentul dobrogean aparţin tipului cu gurgui.

Într-adevăr, alături de tipul de opincă cu creţuri uniforme la partea anterioară, de tip Turdaș, în lumea iliro-tracică a existat un alt tip de opincă și anume tipul de opincă cu gurgui, după cum demonstrează două mărturii importante: restul de opincă ilirică de la Dürrnberg, de lîngă Hallein în Austria, și opincile înfăţișate pe Tropaeum Traiani. Între tipul Turdaș-Kostelitz-Bihać și cel cu gurgui există o deosebire esenţială: în timp ce primul tip este realizat prin simpla încreţire a unui dreptunghi de piele cu colţurile anterioare ușor rotunjite, tipul de opincă cu gurgui este « îngurzit » la vîrf și în treimea anterioară, adică pe umerii opincii. La acest al doilea tip, pentru realizarea gurguiului sau vîrfului nu se rotunjesc

colţurile de la marginea anterioară, dreptunghiul de piele fiind folosit în întregime. Este vorba deci de o diferenţiere tehnică. Ar fi totuşi posibil ca opinca încreţită uniform la partea din faţă să fie anterioară tipului de opincă cu gurgui, care are o tehnică mai complicată, dar care îi asigură o rezistenţă mai mare.

În cele ce urmează vom analiza structura specifică a opincilor înfăţişate pe monumentul dobrogean, ca şi a unei alte mărturii ilirice: opinca de la Dürrnberg de lîngă Hallein-Austria.

Opinca de pe monument. Cînd Grigore Tocilescu publică lucrarea asupra monumentului de la Adamklissi, detaliile cu privire la tipul articolelor de port care se observă la figurile de pe monument nu fuseseră urmărite îndeaproape. Din acest motiv, în cele două rînduri în care aminteşte despre opinci, nu este vorba în realitate decît de cento. Cît priveşte opincile, ele apar de două ori la dacii de pe monument, dar Tocilescu le aminteşte doar o singură dată. El notează: «... poartă încălţăminte vizibilă »[1]. Deşi opinca purtată de dacul legat de arbore la care se referă este uşor de recunoscut (fig. 235 b — crenelul I, 277, 288, 289), el nu aminteşte nici nojiţele şi nici vreun alt detaliu. O a doua opincă se observă la un dac scos din luptă (fig. 196 — metopa XVII, 290, 291). Detaliile ei se mai pot urmări pe monument, dar apar foarte şterse în fotografie.

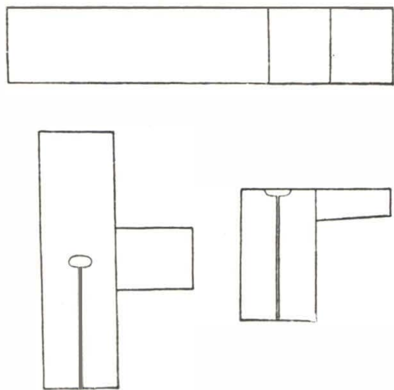

Fig. 283. — Argeşean purtînd glugă pe bîtă.

Tehnica opincii dacice. La cele două opinci dacice, una purtată de dacul legat de arbore, iar alta de dacul scos din luptă, se pot urmări detalii tehnice surprinzătoare. La prima opincă (fig. 292 *a*, *b*, *c*) se observă clar numeroase elemente: gurguiul, încreţiturile din treimea anterioară, vîrzogul care persistă şi astăzi (fig. 293), găurelele de pe marginea opincii şi nojiţa arătînd cum pătrunde peste sau pe sub marginea opincii, cum se încrucişează şi apucă apoi în altă direcţie. Pentru a reda imaginea cît mai exactă a opincii, sculptorul a răsucit uşor piciorul, astfel încît se pot vedea pe ambele părţi încreţiturile de pe umeri ale opincii şi felul

[1] Gr. Tocilescu, în *Monumentul de la Adamklissi*, p. 116.

cum nojiţa este trecută dintr-o parte într-alta, pentru încălţarea opincii. Detaliile la opinca purtată de dacul scos din luptă sînt mai puţin clare. Alături de conturul sigur al opincii, excluzînd partea anterioară care cuprinde gurguiul și umerii, se observă destul de clar doar nojiţele. Gurguiul propriu-zis este distrus de vreme, iar ceea ce apare în fotografie în formă de gurgui (metopa XVII) nu este altceva decît o imagine falsă a pietrei erodate în acea porţiune. Dar și cu aceste amănunte tehnice, mai reduse ca număr, acest exemplar este valoros, deoarece atestă existenţa opincilor la daci, nu în chip izolat și nici întîmplător.

Fig. 284. — Croiul sumanului dacic.

Detaliile tehnice de la cele două opinci dacice duc, de fapt, la identificarea tipului de opincă dacică. Acest tip este realizat astfel: dintr-o bucată de piele, de forma unui dreptunghi, se detașează pe margine o fîșie îngustă (*a*) începînd de la marginea posterioară, pînă la jumătatea marginii anterioare; pe aceeași bucată de piele se fac apoi numeroase împunsături de vîrf de briceag și găuri: cîte șase împunsături pe fiecare jumătate a marginii anterioare (*b—b*, *b′—b′*) paralel cu ea; cîte zece împunsături (*c—c*, *c′—c′*) pe fiecare treime anterioară, dispuse perpendicular pe margine; pe laturile opincii se execută cîte cinci găuri (*d—d*, *d′—d′*). După cum se vede, în datele de mai sus nu avem nici un fel de indiciu cu privire la formarea călcîiului. Opinca dacului legat de arbore sau a celui scos din luptă nu oferă detalii în ceea ce privește tipul de călcîi. Avînd în vedere faptul că piciorul dacului legat de arbore este arătat la călcîi ca fiind bine îmbrăcat, putem presupune că este vorba de tipul de călcîi « cu punte » sau cu « purcea », constituit ingenios de simplu: o tăietură de circa 4 cm paralelă cu marginea posterioară, în faţa căreia este o gaură cît vîrful unui briceag. Fîșia rezultată după tăietura amintită se introduce pe dinăuntru în afară în gaură, realizîndu-se astfel un călcîi bine închis, după cum se întîlnește foarte frecvent și astăzi. Desigur că tipul de călcîi dacic putea fi diferit de cel de astăzi. Acest examen atent al opincilor reprezentate pe monument ne permite să conchidem că detaliile tehnice pentru formarea opincii dacice sînt importante: pe de o parte, pentru realizarea opincii nu se recurge la nici o bucată de piele din afară, ceea ce denotă o perfecţiune tehnică, iar pe de alta, împunsăturile și găurile sînt absolut simetrice, condiţie esenţială a unei încălţăminte bune.

Îngurzirea. Îngurzirea — adică operaţia prin care opinca, după ce a fost croită, este cusută și încreţită — este deosebit de importantă pentru opinca dacică. Îngurzirea începe la gurguiul opincii cu fîșia de piele *a*, care se dă peste muchie; după îngurzirea gurguiului, cu aceeași fîșie se continuă îngurzirea sau încreţirea

opincii pe umărul sau treimea anterioară externă. După îngurzirea umărului extern, cu fîșia rămasă se trece de la baza acestui umăr — în tehnica specifică și zilelor noastre — la baza gurguiului, de unde se continuă și îngurzirea umărului intern al opincii. Prin îngurzirea ambelor treimi anterioare sau umerilor opincii cu aceeași fîșie se realizează « vîrzogul », care nu este altceva decît porţiunea de fîșie de la baza umărului extern pînă la baza gurguiului, întocmai ca și astăzi (fig. 294). În ceea ce privește formarea călcîiului, îl considerăm realizat din tăietura și gaura pe care le întîlnim la călcîiul zis cu « punte » sau cu « purcea », dar nu este exclus ca el să fi avut forme variate. În epoca dacică puteau să coexiste mai multe forme de călcîi, ca și astăzi: cele închise sînt pentru timpul ploios, iar cele deschise pentru vară. În orice caz, forma călcîiului nu determină tipul opincii. Făcînd abstracţie de forma călcîiului, structura morfologică a opincii dace este bine conturată: detaliile tehnice sînt cele ale opincii cu « vîrzog ». Tehnica opincii dace, care se dovedește pe cît de simplă, pe atît de ingenioasă și desăvîrșită, duce la concluzia că nu sîntem în faţa unui articol de port recent, ci al unui articol de port străvechi chiar pentru acea epocă, derivat, fără îndoială, dintr-un prototip mai simplu.

Opinca ilirică de la Dürrnberg de lîngă Hallein (Austria). Curînd după anul 1900, într-o veche mină de sare de la Dürrnberg, s-a descoperit o opincă, alături de alte obiecte datate din epocile Halstatt- La Tène. Georg Kyrle afirmă că exploatarea sării la Dürrnberg s-a făcut de la începutul Halstatt-ului pînă la sfîrșitul epocii La Tène [1]: « und am Dürrnberg

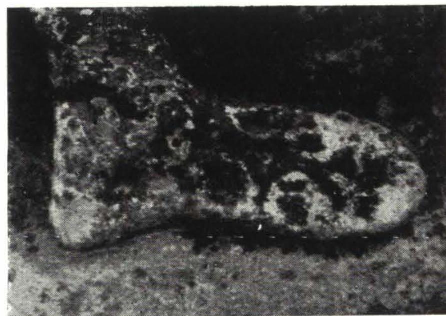
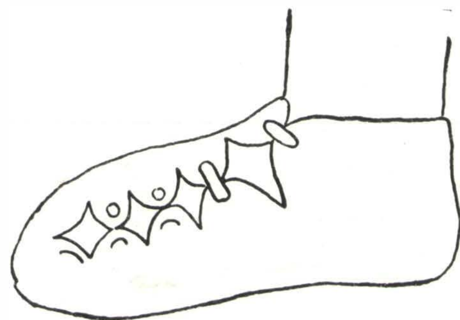
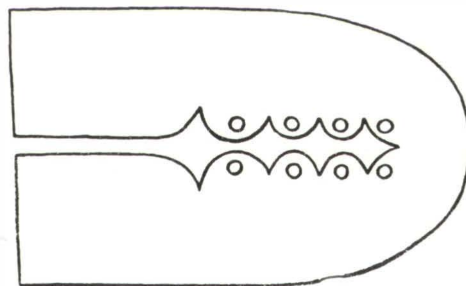

Fig. 285. — Călţun sub forma lui cento.

a

b

Fig. 286 a, b — Schiţa încălţămintei cento.

Fig. 287. — Cento, încălţăminte romană din Renania, după G. Girke.

[1] Georg Kyrle, în *Reallexikon der Vorgeschichte*, editat de Max Ebert, vol. I, p. 423.

Fig. 288. — Opinca dacului legat de arbore, de pe crenelul nr. I.

Fig. 289. — Fotografie de pe un desen al opincii dacului legat de arbore.

Fig. 290. — Opinca dacului răpus de pe metopa nr. XVII, cu o ușoară întărire a detaliilor. Fotografie de pe un desen.

Fig. 291. — Schiţa opincii dacului răpus de pe metopa nr. XVII.

standen die Betriebe vom Beginn der Halstatt-zeit, bis ans Ende der La Tène Zeit im Abbau. Die Römer haben an Dürrnberg nicht mehr Salz gewonnen ». Dürrnberg-ul avusese însă un rol subordonat Halstatt-ului —care era situat pe o arteră de comunicaţie —și aici au trăit doar « locuitorii legaţi de exploatarea sării » [1]. Descoperirea este deosebit de importantă, mai ales că ea vine cu certitudine de la o populaţie ilirică, care nu locuia pe una din căile de comerţ ale acelei epoci. Georg Kyrle și-a dat seama de însemnătatea acestui articol de port, căci, după ce enumeră alte obiecte descoperite, scrie: « în special o încălţăminte de piele de viţel de forma opincilor ». Dar acest rest de opincă (fig. 295) nu a fost analizat, ca să se constate care sînt elementele de tehnică comune cu ale opincilor de astăzi din spaţiul carpato-balcanic sau chiar european. Mai mult: vîrful opincii este socotit drept călcîi [2]. În prima sa lucrare [3], Georg Kyrle descria opinca descoperită în felul următor: « O opincă, a cărei parte anterioară, din păcate, este cu totul distrusă, din piele de viţel cu părul în afară. La călcîi pielea a fost îndoită în sus și ambele margini prinse împreună cu o fîșie de piele. Opinca a fost purtată mult timp, pentru că, atît pe talpă și pe porţiunea care era atinsă de pămîntul moale sau de noroi, părul a dispărut complet. Imediat sub marginea opincii, de o parte și de alta, în lungul ei, sînt găuri, care lasă să se vadă că prin ele au fost trase curelușe de

[1] Georg Kyrle, în *Reallexikon der Vorgeschichte*, editat de Max Ebert, p. 424, 425.

[2] *Ibidem*, vol. I, pl. 131, b—c.

[3] Georg Kyrle, *Der prähistorische Salzbergbau am Dürrnberg bei Hallein*, în *Jahrbuch für Altertumskunde*, editat de K. k. Zentralkommission, Viena, 1913, vol. VII, caiet 1, p. 48—50 și fig. 27.

piele, care strînse la vîrf și peste picior au fixat opinca de picior, întocmai ca și opincile actuale ale popoarelor sudice ».

Georg Kyrle nu consideră unică apariţia opincii de la Dürrnberg. Acest autor [1] citează un pasaj din Mestrof cu descrierea unei opinci, pe care din nefericire n-am putut-o examina în nici o planșă. În orice caz, opinca de la

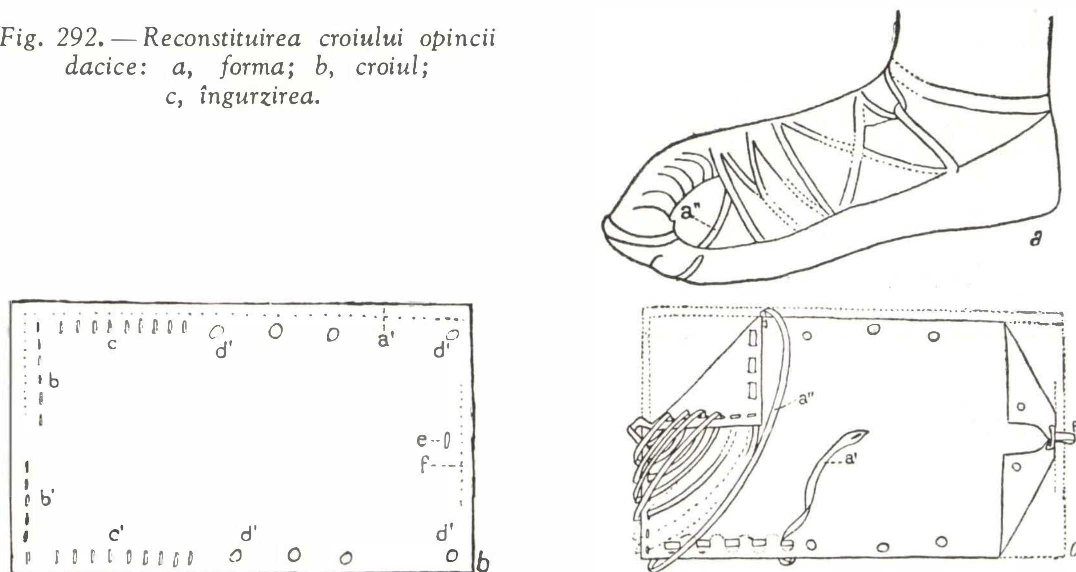

Fig. 292. — Reconstituirea croiului opincii dacice: a, forma; b, croiul; c, îngurzirea.

Dürrnberg merită o examinare mai atentă, mai ales că îi putem cunoaște structura morfologică din fotografia publicată de Kyrle și reprodusă de noi.

Tehnica (fig. 296). Opinca de la Dürrnberg este făcută dintr-o bucată de piele de forma unui dreptunghi lung de circa 29 cm. Pielea, după cum se poate observa după părul care persistă încă, a fost de viţel. Pe dreptunghiul de piele din care este făcută opinca se observă o serie întreagă de elemente: o fîșie de piele tăiată pe margine, de circa 0,5 cm, care se oprește la jumătatea marginii anterioare, cîte cinci împunsături de vîrf de briceag pe fiecare jumătate a marginii anterioare, dispuse paralel cu aceasta (*b—b'*), găuri pe fiecare latură a opincii și alte găuri la călcîi. Îngurzirea opincii de la Dürrnberg începe la vîrf, cu fîșia de piele detașată pe margine; îngurzirea se face în cruce, trecîndu-se alternativ peste sau pe sub marginile opincii.

Opinca de la Dürrnberg nu este încreţită pe umeri. Lipsa creţurilor pe umeri se întîlnește și la unele tipuri de opinci de astăzi, în Maramureș, Rodna și Dorohoi. Tehnica opincii de la Dürrnberg este identică cu a opincii de astăzi: la opinca de Maramureș etc. întîlnim același dreptunghi de piele din care se detașează pe margine o fîșie îngustă, aceeași îngurzire la vîrf (fig. 297, 298, 299). Tehnica opincii de la Dürrnberg, cu detașarea fîșiei de piele pe margine și îngurzirea cruciș, arată fără

[1] Georg Kyrle, *Der prähistorische Salzbergbau am Dürrnberg bei Hallein*, p. 49.

îndoială că sîntem în faţa unui articol de port de veche tradiţie încă la acea epocă, căci primul tip ar fi trebuit să fie simplu, iar nu îngurzit în cruce [1]. Opinca de la Dürrnberg apare astfel ca o formă evoluată căreia și astăzi îi găsim corespondentul. Trebuie să presupunem că acest tip a coexistat cu alte tipuri, făcînd parte din aceeași categorie, ca de pildă tipul îngurzit la gurgui peste muchie, care l-a precedat și care se întîlnește și astăzi.

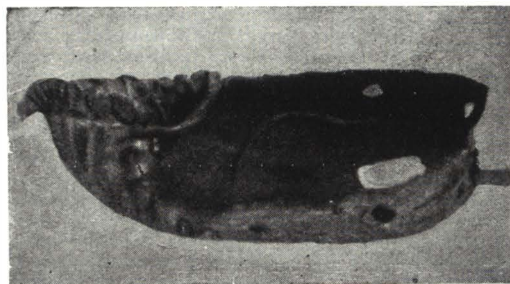
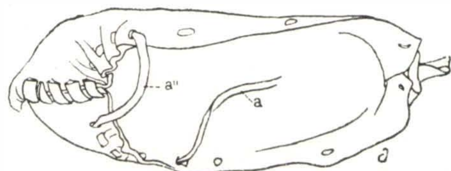
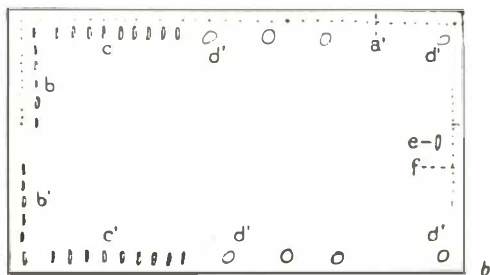

Fig. 293. — Opinca actuală cu vîrzog din comuna Titești-Ţara Loviștei, identică cu cea dacică.

Prin opinca ilirică de la Dürrnberg și opinca dacică de pe Tropaeum Traiani constatăm în lumea iliro-tracică răspîndirea opincilor cu gurgui, care au pînă astăzi corespondentele lor la poporul romîn. Cele două tipuri de opinci permit cunoașterea gamei de opinci iliro-tracice, ceea ce ușurează înţelegerea tipurilor de opinci actuale.

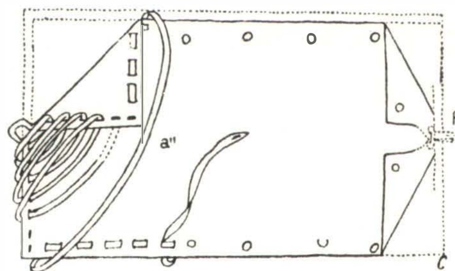

Fig. 294. — Croiul opincii actuale din comuna Titești, identică cu cea dacică.

Prin descoperirea lor etnografia aduce o contribuţie pozitivă la cunoașterea urmelor de cultură materială autohtonă, care reprezintă un substrat al celei actuale.

Încălţămintea iliro-tracică în raport cu cea a altor popoare. Înţelegerea specificului încălţămintei iliro-tracice nu se poate face fără cunoașterea încălţămintei triburilor sau popoarelor din spaţiile învecinate. Fără o astfel de cunoaștere n-am putea fi siguri că opinca iliro-tracică, de pildă, nu era un bun comun și altor populaţii. Studiul încălţămintei diferitelor popoare de dinaintea erei noastre și din era noastră ne duce la concluzia că în anumite spaţii au coexistat cîteva tipuri de încălţăminte, începînd din cele mai îndepărtate epoci, și anume:

1. Încălţămintea iliro-tracică sub forma a două tipuri de opinci, opinca fără gurgui încreţită uniform la vîrf, după cum atestă descoperirile de la Turdaș,

[1] Florea Bobu Florescu, *Opincile la romîni*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1957, fig. 1.

Kostelitz, Bihać (fig. 301), și tipul de opincă cu gurgui, reprezentată prin opinca găsită la mina de sare de la Dürrnberg (fig. 295) și cea dacică înfățișată pe Tropaeum Traiani (fig. 289).

2. Încălțămintea gen sandală a popoarelor de cultură clasică (fig. 302).

3. Încălțămintea grecească, cu urme microasiatice.

4. Încălțămintea triburilor germanice (fig. 303—304), socotită de influență romană, dar evoluată ulterior spre forme proprii.

5. Încălțămintea slavă, care se prezintă sub forma a două tipuri: lapcie, încălțăminte împletită, răspîndită în Ucraina, Bielorusia, Velicorusia și Malorusia, Polonia, Estonia, Letonia, Finlanda etc. (fig. 306), și chodaki, încălțăminte de forma opincii, asimetrică, descoperită la Gniezno (Lituania), datată în sec. X (fig. 305); același tip s-a găsit la Parsecko din regiunea Szczecinek și Volin de la vărsarea Oderului. Acest tip de încălțăminte are la partea anterioară un croi specific pentru petrecerea muchiilor, croi care se repetă și la formarea călcîiului, și prin aceasta el se înrudește, de fapt, cu încălțămintea germanică.

Fig. 295. — Restul (gurguiul) opincii ilirice, descoperită în salina de la Dürrnberg de lîngă Hallein (Austria), datînd din epoca Halsttat sau La Tène.

Studiul morfologic al încălțămintei iliro-tracice în raport cu a altor popoare duce la constatarea că ea prezintă tehnica cea mai simplă, dar cea mai desăvîrșită pentru adaptarea la cerințele variate ale mediului înconjurător. Gama de evoluție a opincii iliro-tracice ne arată că structura ei morfologică proprie s-a putut adapta cînd șesului — abia îmbrăcînd piciorul —, cînd muntelui și dealurilor — devenind foarte închisă, pentru a feri piciorul de umezeală și noroi.

ELEMENTE DE PORT FEMEIESC

După cum am văzut mai sus, piesele de port femeiesc sînt mai reduse ca număr. Cu toate acestea, ele prezintă caractere specifice, menite a întregi imaginea despre îmbrăcămintea populației locale prin secolele I—II e.n.

a) *Pieptănături* (tab. nr. 46, col. 39—41)

La cele două femei de pe metopa L (inv. 49), ca și la femeia de pe metopa XLIX (inv. 48), se observă limpede o pieptănătură simplă. Părul este despărțit la mijloc printr-o cărare și adus spre spate din față și din părți; probabil că la figura

din stînga de pe metopa L (inv. 49) el era prins la spate sub forma unui coc. O pieptănătură asemănătoare par a avea și femeile de pe metopele cu refugiați.

b) *Îmbrăcămintea pentru trup* (tab. nr. 46, col. 42—44)

Din examinarea tuturor metopelor pe care apar femei, reiese că ele sînt îmbrăcate fie cu o cămașă, fie cu o haină bogată în crețuri.

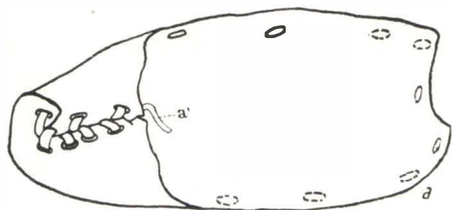
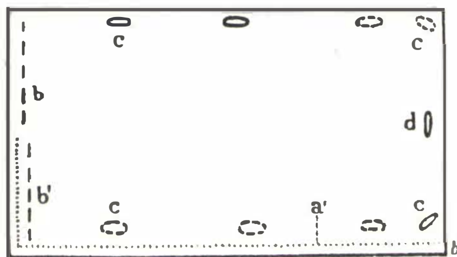
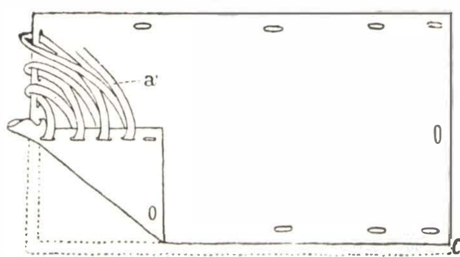

Fig. 296. — Reconstituirea croiului opincii ilirice de la Dürrnberg de lîngă Hallein (Austria): a, forma; b, croiul; c, îngurzirea.

Cămașa femeiască. Poate una din cele mai însemnate piese de costum, care se observă la figurile de pe monument, este cămașa femeiască. Cu deosebită claritate sînt redate cămășile a trei femei (metopele XLIX — inv. 48 și L — inv. 49). Asemenea

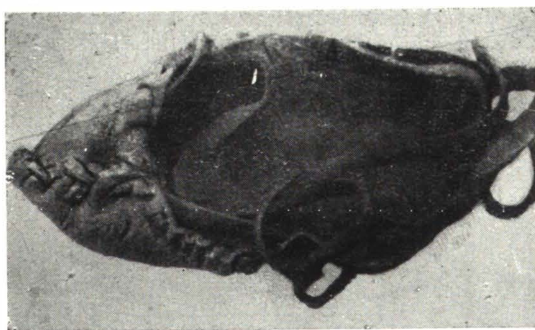

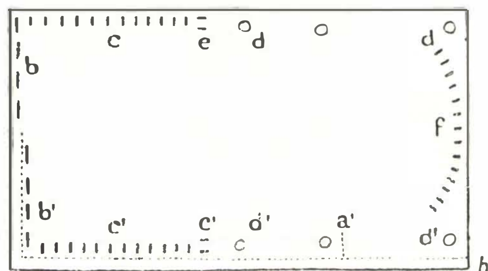
Fig. 297. — Opinca actuală de Maramureș îngurzită la gurgui ca și cea ilirică.

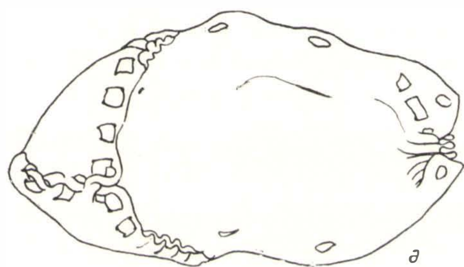

Fig. 298. — Opinca parțial îngurzită la gurgui, ca și cea de la Dürrnberg, purtată în Maramureș.

cămăși apar și pe Coloana lui Traian (fig. 307—308). Cunoașterea structurii morfologice a acestui element de port femeiesc este de mare însemnătate pentru studiul evoluției tipului de cămașă femeiască din sud-estul european. Pe un punct de vedere opus s-a situat Al. Tzigara-Samurcaș, care nu atribuia nici o valoare

articolelor de port înfăţişate pe monumentul dobrogean, iar cu privire la cămaşa femeiască scria: « Femeile reprezentate pe cele trei metope ale monumentului de la Adamklissi poartă o cămaşă lungă, încreţită la gît şi piept, dar cu mîneci scurte de tot, acoperind numai umerii, ceea ce este cu totul neobişnuit în portul nostru femeiesc » [1]. În realitate, cămaşa femeiască în forma în care o întîlnim la cele trei femei dace de pe metopele XLIX (inv. 48) şi L (inv. 49) reprezintă un element de cultură materială bine definit, oferind prin aceasta unul din cele mai bune prile-

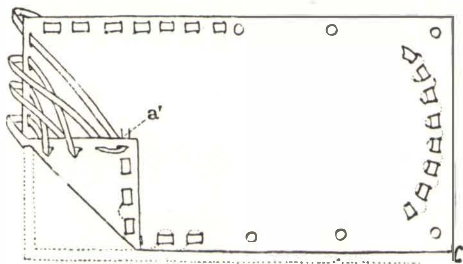

Fig. 299. — Croiul opincii actuale de Maramureş, identică cu cea ilirică de la Dürrnberg: a, forma; b, croiul; c, îngurzirea.

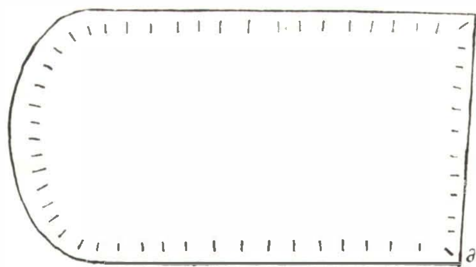
juri de analiză a structurii morfologice a unui articol de port. Această analiză, la rîndul ei, poate fi utilă în stabilirea analogiilor cu ceea ce întîlnim şi astăzi. Detaliile de sculptură la cele trei cămăşi: creţurile de la gît — prinse la una după cît se pare cu o aţă, iar la cealaltă acoperite de un guleraş îngust [2] —, ca şi asocierea mînecii la formarea gurii de la gît a cămăşii constituie elemente suficiente care determină tipul lor morfologic. Prin ce se caracterizează acest tip de cămaşă femeiască? El este realizat cu ajutorul a patru foi de pînză (fig. 309): unul pentru piept, unul pentru spate şi cîte unul pentru fiecare mînecă. Putem determina chiar lăţimea pînzei din care era făcută cămaşa. Ţinînd seama că figurile sînt redate în mărime naturală, iar cămăşile aderă bine la corp, lăţimea maximă a celor două foi nu putea fi decît de 55 cm. Gura de la gît a acestui tip de cămaşă se obţine printr-o tehnică cu totul specifică: prin încreţirea pe o aţă a celor patru foi de pînză. Cercetările ne-au arătat că, spre deosebire de ceea ce susţine Al. Tzigara-Samurcaş, structura specifică a cămăşii femeieşti înfăţişată

[1] Al. Tzigara-Samurcaş, *Vechimea portului ţărănesc*, Bucureşti, 1945, p. 7.

[2] Este de remarcat că sculptorul a urmărit cu fineţe încreţiturile de la gît, chiar prin guleraş, aşa că aproape nici nu-ţi dai bine seama dacă guleraşul nu este altceva decît îngroşarea cutelor în dreptul trecerii aţei prin ele. Tipul de bază este însă acelaşi, chiar dacă am admite existenţa celor două forme de încreţire

Fig. 300. — Romîn purtător de opincă îngurzită peste muchie, după o stampă din 1730, cuprinsă în Trachten Cabien von Siebenbürgen. *Colecția de stampe a bibliotecii Academiei R.P.R.*

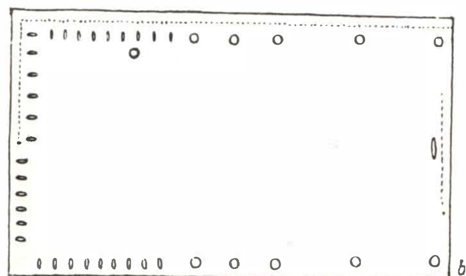

Fig. 301. — Încălțămintea iliro-tracică, sub forma a două tipuri.

pe monumentul de la Adamklissi se menţine și astăzi. Într-adevăr, în Moldova de nord există un tip de cămașă numit « cămașă cu altiţă » sau « cămașă cu brezărău », realizat din patru foi de pînză, două pentru trup și două pentru mîneci (fig. 310). Gura de la gît a acestui tip de cămașă se obţine și ea prin simpla încreţire a foilor de pînză care formează trupul și mînecile. Acest tip de cămașă este deci identic cu cel dacic și socotim inutil să-i mai redăm croiul. O cercetare mai atentă a structurii cămășilor femeiești ne arată că muchia încreţiturilor de la gura gîtului, obţinute cu ajutorul « spăcmei » sau « brezărăului »[1], poate fi acoperită cu o fîșie de pînză și, în cazul acesta, cămașa femeiască, deși păstrează aceeași structură cu cea descrisă anterior, apare cu guleraș (fig. 311), cum observăm și la două cămăși de pe monumentul de la Adamklissi. În Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat și o mare parte din centrul și sudul Transilvaniei, cămășile femeiești de astăzi prezintă cîte un guleraș. Tipul de cămașă încreţită la gît, fără guleraș, se întîlnește frecvent în Moldova de nord și cu totul sporadic în restul Moldovei și Munteniei. Cele două tipuri de cămăși de pe monumentul de la Adamklissi, primul fără guleraș, iar al doilea cu guleraș, își au deci corespondentele lor actuale. Cu alte cuvinte, structura cămășilor reprezentate pe monumentul de la Adamklissi este însăși structura cămășilor purtate și astăzi de ţărancele noastre. Cele două tipuri de cămăși actuale, de factură identică cu cele de pe monumentul dobrogean, prezintă și unele variante. Aceste variante se caracterizează prin existenţa cîtorva ele-

[1] Menţionăm că uneori termenul de brezărău, pronunţat și « brizărău » sau « bizărău », are sensul de încreţitură.

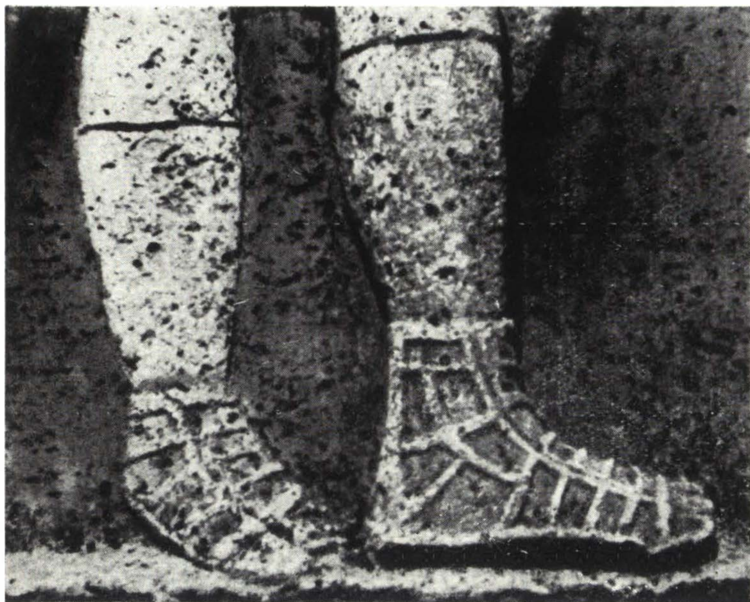
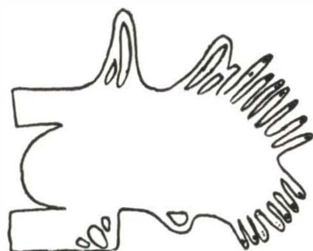

Fig. 302. — Încălțămintea gen sandală a popoarelor de cultură clasică.

a.

b.

Fig. 303 a, b. — Încălțăminte germanică din Ardorf.

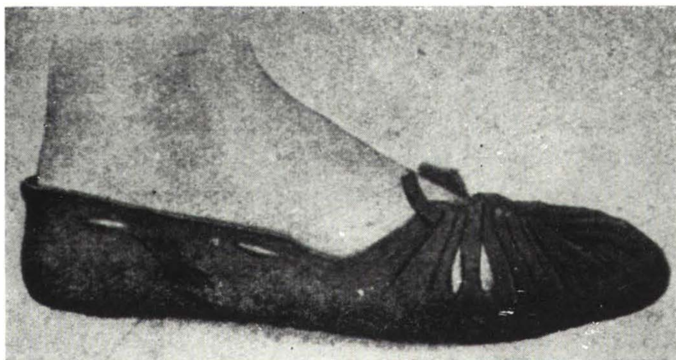

Fig. 304. — Opincă din Roswinkel (Olanda).

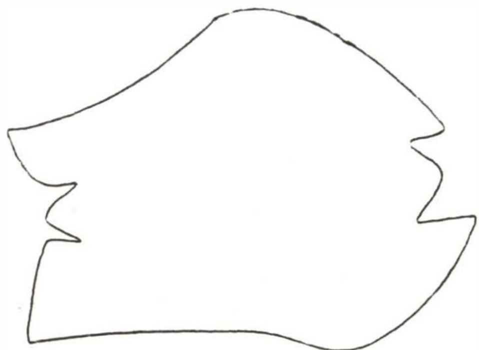

Fig. 305. — Croiul opincii nordice și slave de tip Gniezno, sec. X.

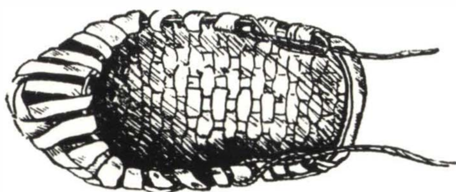

Fig. 306. — Încălțăminte slavă sub forma « lapcie ».

mente secundare de structură: clini la subţioară (fig. 312), clini la trup și subţioară (fig. 313), clini la trup, subţioară și mîneci (fig. 314) (care pot fi despicaţi sau nedespicaţi, ca în zona Pădurenilor-Hunedoara etc.); trupul din trei foi și clini la subţioară, trupul din trei foi, mînecă din trei bucăţi și clini la sub-

Fig. 307. — Femei dace înfăţişate pe Coloana lui Traian. După C. Cichorius, pl. LXV, scena XCI (239–240).

ţioară etc. Toate aceste modificări secundare în structura cămășilor femeieşti își au explicaţii din cele mai variate: pentru lărgirea cămășii, pentru a ușura mișcarea sau manipularea în timpul cusutului (altiţei, încreţului) etc.

Mai rămîne de lămurit o întrebare în legătură cu tipul de cămașă de pe monumentul de la Adamklissi: în afară de analogiile de astăzi, prezintă el vreun raport cu cămășile cunoscute lumii antice? Referindu-ne la documentele

Fig. 308. — Grup de bărbaţi şi femei dace. După C. Cichorius, pl. XXII, scena XXIX (72—73).

materiale, asemenea tip de cămașă nu poate fi atribuit decît tracilor [1] și dacilor [2]. La nici un alt popor nu se menționează astfel de cămăși. După caracteristicile structurale, cămașa dacică este bine individualizată și ea reprezintă în sine un tip. Cum se încadrează tipul de cămașă dacică, alături de alte tipuri cunoscute?

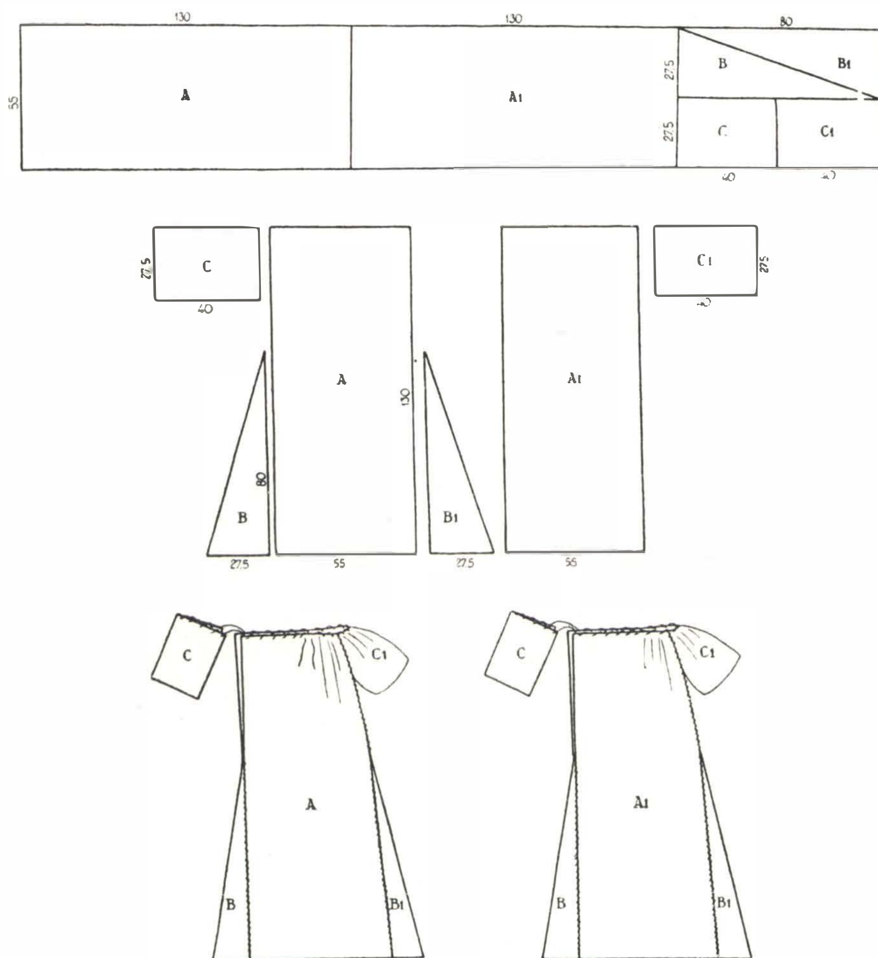

Fig. 309. — Croiul cămășii femeiești dace.

Max Tilke, în vestita sa lucrare [3], deosebește două tipuri de cămăși: unul « european » și altul « slav ». Pentru această clasificare, el ia în considerare piese de port contemporane aflate la muzeul din Berlin. Este o împărțire arbitrară. Subliniem că tipul de cămașă dacică apare și pe stelele funerare din spațiul tracic și chiar mai departe. În general, reprezentările de pe aceste stele sînt atît de stereotipe și schematic redate, încît nici una din ele nu are valoare de document ca

[1] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, p. 390, 391, fig. 555.

[2] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, pl. XCI—240.

[3] Max Tilke, *Osteuropäische Volkstrachten*, Berlin, 1925.

cele de pe monumentul de la Adamklissi. Linia simplificată se simte și în redarea cămășilor femeiești dacice de pe Coloana lui Traian. Pînă la noi descoperiri, cămașa femeiască dacică este singura mărturie plastică de un realism documentar absolut din sec. al II-lea, deci anterior tipului copt egiptean datat secolul al IV-lea.

Studiul tipurilor de cămăși femeiești de la noi, din sud-estul european sau în general din Europa, nu poate avea decît un punct de plecare incontestabil: cămașa dacică. Mai există însă și o altă reprezentare plastică de cămașă femeiască,

Fig. 310. — Cămașă actuală din Moldova de nord; ca și cea dacică are gura de la gît formată prin încrețirea cu o ață.

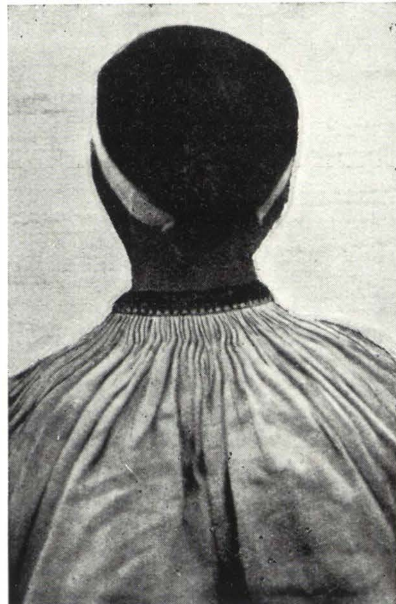

Fig. 311. — Cămașă actuală din Hunedoara, de aceeași structură ca și cea dacică.

la figurina de la Cîrna. Din păcate, schematismul cu care este redată cămașa nu ne permite să identificăm același tip morfologic. În schimb, la acea cămașă din epoca bronzului am identificat existența cusăturilor, marcate prin niște linii: la umăr, peste cot și la brățară. Este vorba de cusături care reapar și astăzi în același loc pe mînecă la cămașa de structură dacică actuală. Acest fapt ridică problema dacă putem presupune că în epoca bronzului a existat cămașa de structură dacică ornată sau că ea a apărut mai tîrziu și s-au transpus cusături existente la o cămașă de alt tip? Ambele presupuneri sînt posibile.

În sfîrșit, o ultimă întrebare în legătură cu tipul de cămăși înfățișat pe monumentul dobrogean: care este apartenența etnică a purtătorilor unui tip atît de caracteristic? Lucrul acesta nu este greu de stabilit. Am arătat mai sus

că veșmîntul bărbătesc despicat în părţi — care s-a menţinut la poporul romîn pînă în preajma secolului al XX-lea — este dacic. Această determinare este deosebit de importantă, fiindcă un prizonier îmbrăcat într-un astfel de veșmînt ţine de mînă o femeie, care poartă cămașă (metopa XLIX—inv. 48). Ea nu poate fi decît soţia

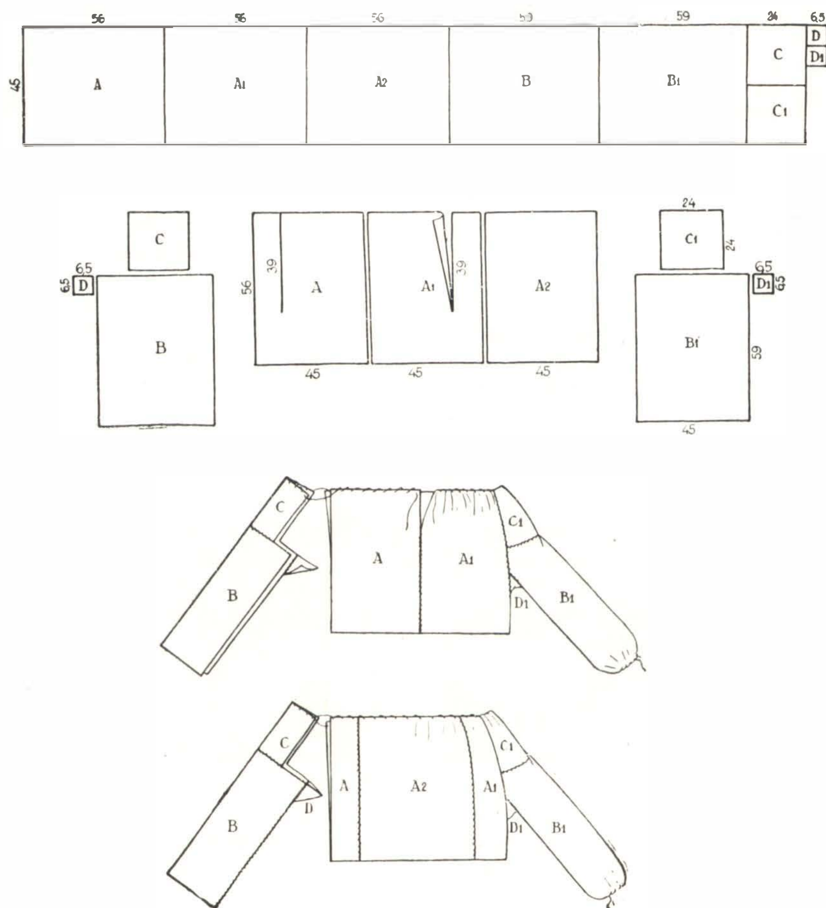

Fig. 312. — Croiul cămășii de astăzi, puţin diferit de cel dacic prin introducerea unui clin.

acestuia și de aceeași origine dacică ca și el. La rîndul lor, celelalte femei de pe metopa L (inv. 49), îmbrăcate cu cămăși identice, nu pot avea decît aceeași apartenenţă etnică. Prezenţa tipului de cămașă la femeile dace de pe Coloana lui Traian sau de pe alte monumente trace, după cum am amintit, sînt confirmări ale altor argumente cu privire la originea dacică a femeilor înfăţișate pe monumentul de la Adamklissi, care sînt îmbrăcate cu un tip de cămașă atît de caracteristic.

Cămașa dacică pe care o observăm la femeile de pe cele două metope ale monumentului dobrogean reprezintă un document etnografic de o valoare

excepţională, căci această cămaşă, ca şi opinca sau iţarii, se păstrează pînă astăzi în aceeaşi structură morfologică.

Haina cu creţuri. La femeile plecate în refugiu de pe metopele IX şi XXXV, se observă o îmbrăcăminte cu mînecile încreţite, uşor răsucite. Răsucirea ar putea să se datoreze lungimii excesive a mînecilor, deşi croiul ar fi normal. N-ar fi exclus ca mînecile să fie croite într-un anumit chip, ca să asigure încreţirea spiralată cum s-a păstrat prin Moldova, (Vrancea), Muntenia (Muscel) sau sudul Transilvaniei (zona Bran). Tipul acesta de veşmînt este înrudit cu cămaşa dacică încreţită la gît şi el se întîlneşte în lumea tracică [1].

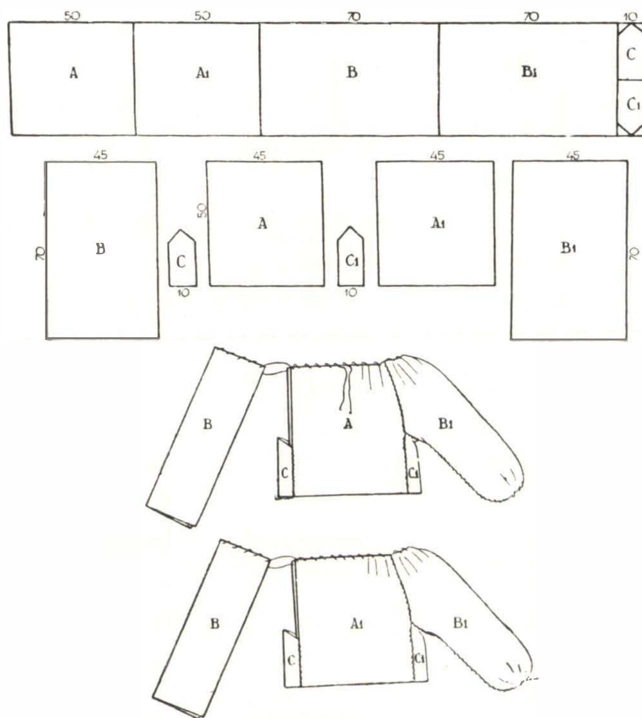

Fig. 313. — Cămaşă de tip dacic, avînd clin la subţioară şi în părţi.

c) *Îmbrăcămintea de la brîu în jos*

Fota (fusta). Un număr de trei femei, şi anume cele îmbrăcate în cămăşi, poartă un fel de fotă sau fustă (cf. fig. 228, 229, 234). Capetele ei se petrec întocmai ca ale fotei de astăzi. De asemenea, ea nu este fixată pe corp cu ajutorul betelor, ci prin simpla îndoire a marginii superioare, care vine apoi suflecată înăuntru. Într-o lucrare mai restrînsă [2], am evitat să punem în discuţie problema originii fotei şi prezenţa ei la femeile dace. Piesa de port care se observă la aceste femei este dintr-un material subţire, din care cauză prezintă unele creţuri după ce este sumeasă. Fota actuală, fiind dintr-o ţesătură mai groasă, nu face asemenea creţuri. Femeile dace poartă însă în mod sigur un element de port de formă dreptunghiulară, înfăşurat peste coapse şi fixat prin sumeterea marginii superioare. Care este originea acestei fote? Max Tilke, vorbind despre fotă, o aseamănă cu un şorţ: « În sfîrşit, trebuie să amintesc încă o a treia categorie mare de şorţuri(!). Acesta este pus sub forma unei rochii de jur-împrejur de la spate şi încins ca

[1] Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio.*

[2] Florea Bobu Florescu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, anul II (1955), nr. 3—4, p. 74.

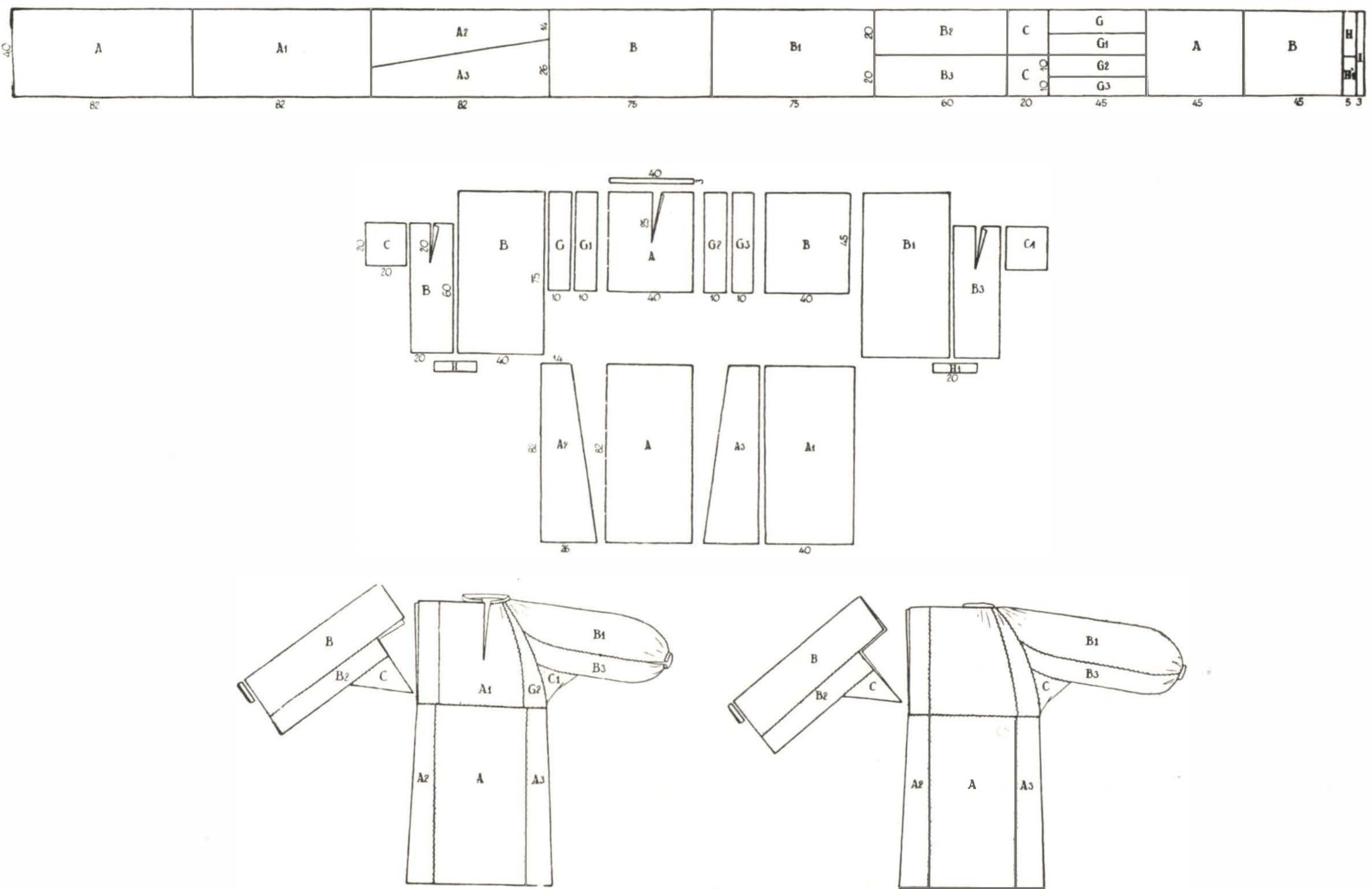

Fig. 314. — Croi de cămașă cu poale, care presupune tipul dacic.

celelalte șorțuri. Capetele sînt așezate unele peste altele în față și pentru ca purtătoarea să nu fie împiedicată la mers, marginile din stînga și dreapta pot fi ridicate și suflecate pe după bete »[1]. Dar Tilke nu rezolvă problema locului ei de apariție. Dacă ne reamintim reprezentările de pe cele mai felurite monumente egiptene și din Orientul apropiat, constatăm că pe ele este mereu redată o piesă de port dreptunghiulară, înfășurată pe corp. Deci fota a apărut în spațiul Orientului apropiat și ea trebuie privită în țara noastră ca o influență venită din acele părți. Legăturile comerciale, favorizate de Marea Neagră, și eventualele deplasări de populație puteau ușura o asemenea influență. Dacă ne gîndim că zona de răspîndire a fotei se întinde aproximativ de pe linia Oltului pînă dincolo de granițele Moldovei de nord, ne putem da seama că ea apare, de fapt, în teritoriile care privesc spre mare, ceea ce nu poate fi întîmplător. Spre apus de Olt avem aria de răspîndire a catrinței, iar în Banat, zona opregului în franjuri. Aceste două piese de port s-au observat la figurina de lut descoperită în necropola de la Cîrna-Dolj [2], de la sfîrșitul epocii bronzului. Aria de răspîndire a catrinței cuprinde, de altfel, întregul teritoriu ardelean, cu mici excepții. Dar observația de mai sus ne duce la constatarea că femeile dace cunoșteau deopotrivă fota, catrința și opregul în franjuri. Dintre aceste trei piese de port care îmbracă corpul de la talie în jos, numai fota trebuie privită ca un element eterogen, de influență. Cu alte cuvinte, el a fost adus sau preluat de la alte popoare. Cînd a avut loc această influență este greu de spus. Cert este că la daci fota era foarte răspîndită, după cum se poate observa și pe o stelă funerară publicată [3]. Pe stela la care ne referim se constată chiar că de sub fotă iese cam de un lat de palmă cămașa, așa cum de altfel întîlnim și astăzi în zona de răspîndire a fotei.

Studiul elementelor de port femeiesc este extrem de util, în vederea stabilirii tipologiei actuale a anumitor piese de costum ale poporului romîn. Fiecare din puținele articole de port femeiesc, care apar la femeile de pe monument, își are și astăzi analogii precise.

d) *Alte elemente de costum* (tab. nr. 46, col. 46)

Scutecul susținător, învelitor de copil și mamă. Dacă examinăm atent scutecul care învăluie copilul femeii dace de pe metopa L (inv. 49), ne dăm seama că el nu este ceva obișnuit. Copilul, deși stă ridicat în picioare, se vede că a fost înfășurat în acest scutec într-o anumită manieră.

[1] Max Tilke, *Osteuropäische Volkstrachten*, p. 21.

[2] Vladimir Dumitrescu și C. Nicolăescu-Plopșor, *Statuetele din epoca bronzului descoperite în necropola de la Cîrna-Dolj* (Extras), Craiova, 1944.

[3] Grigore Florescu, *I monumenti funerari romani nella Dacia inferiore*, București, 1942, p. 25 (fig. 10).

Fig. 315 a, b. — Modul cum este înfășurat copilul în scutec în comuna Vișeul de Sus-Maramureș, asemănător cu ceea ce se observă pe metopa L (inv. 49).

Vizitînd în vara anului 1956 zona Maramureșului, am constatat că la romîncele din comuna Vișeul de Sus maniera de a înfășura copilul este aidoma cu cea de pe metopă. În ce constă aceasta? Fîșia de scutec — o țesătură de desagă lată de 40 cm și lungă de circa 4 m — este mai întîi înfășurată de două-trei ori la un capăt pe copil, în rotire de la dreapta spre stînga. Apoi, restul de fîșie rămasă, mult mai lungă, se înfășoară astfel: se duce în sus, trecîndu-se peste umărul stîng la spate, se trece pe spate, apoi pe sub mîna dreaptă, iar capătul rămas, numai de vreo palmă și jumătate, este suflecat sub copil. La apăsarea copilului și a fîșiei de lînă aderentă pe corpul femeii, acest capăt nu se desface (fig. 315 a, b, c, d). Mama ține adesea mîna sub scutec, pentru siguranță. Identitatea între scutecul dacic și cel maramureșan este evidentă. Nu cunoaștem vreo analogie similară la un alt popor.

2. ARMELE (tab. nr. 47)

a) *Armele de luptă*

La barbarii luptători de pe metopele monumentului se deosebesc mai multe feluri de arme (tab. nr. 47).

Fig. 315 c, d. — Modul cum este înfășurat copilul în scutec în comuna Vișeul de Sus-Maramureș, asemănător cu ceea ce se observă pe metopa L (inv. 49).

Arcul. Această armă apare la un singur luptător, care ţintește dintr-un arbore un roman (metopa XXXI). Aceeași armă se observă și la un « catafractar », presupus sarmat roxolan, de pe Coloana lui Traian [1]. Nu poate fi vorba însă de o armă specifică. Arcul are aceeași formă, indiferent de poporul care-l folosește. Ţinînd seama de împrejurarea în care apare pe metopa amintită și de faptul că ceilalţi luptători de pe aceeași metopă sînt daci, îmbrăcaţi în costum specific, figura care-l folosește, deși dezbrăcată, nu poate reprezenta decît un dac.

Tolba cu săgeţi (fig. 316), care este ilustrată o dată pe metopa XXXV, fiind atîrnată la un car alături de alte arme, iar a doua oară pe friza cu arme de la baza tropaeum-ului (cf. pl. XIII), constituie o dovadă palpabilă a răspîndirii arcurilor la daci. Reprezentarea unui singur arcaș se datorește, desigur, lipsei de spaţiu.

Paloșul curbat. O armă atestată ca specific dacică [2] și descoperită în mai multe staţiuni arheologice (se găsesc exemplare la muzeele din Sf. Gheorghe, Bistriţa, Cluj etc.) este paloșul curbat (fig. 317). Asemănările dintre paloșul de

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs Trajanssäule*, pl. XXXVII.

[2] « *Sagitarum ictus post ingentia Dacorum falcibus inalta volnera despicatui habentibus* » (*Frontonis et M. Aurelii Epistulae*, p. 20, cf. N. Iorga, *Histoire des Roumains*, I, partea II).

Tabelul nr. 47

Armele folosite de daci

Nr. crt.	Relieful pe care apar armele şi la cîte figuri	Arme de luptă							Arme de apărare		
		Paloşul curbat dacic		Lancea	Suliţa	Gladius	Arcul	Tolba cu săgeţi	Scut		
		Paloş curbat cu 1 tăiş	Paloş curbat cu 2 tăişuri						Fără ornamente	Cu umbo	Cu ornamente
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				A. Reprezentarea armelor pe metope							
1	IV									+	
2	V	+									
3	XVI				+					+	
4	XVI	+									
5	XVII		+	+							
6	XVIII	+									
7	XIX	+									
8	XX	+									
9	XXI			+							+
10	XXII		+								
11	XXIII	+		+							
12	XXIV								+		+
13	XXX				+						
14	XXXI					+ ?	+		+		
15	XXXIII	+									
16	XXXIV	+								+	
17	XXXIV	+									
18	XXXV	+									
19	XXXVI							+			
20	XXXVII	+						+	+		
				B. Reprezentarea armelor pe friza cu arme [1]							
21	A—B			+	+	+			+		
22	B—C									+	
23	C—D	+				+			+	+	
24	D—E							+	+		
25	E—F							+	+		
26	F—G			+						+	
27	G—H			+	+			+	+		
	H—I								+		
				+	+			+		+	

[1] Armele de pe frize nu se pot distinge separat pentru daci şi romani. Această parte de tabel are doar valoare recapitulativă.

pe monument și cel de pe Coloana lui Traian sînt evidente (cf. fig. 264—266). Dezorientaţi de mărimea excesivă a acestei arme de pe metope, cercetătorii au făcut legătura — de altfel cu totul greșită —, cu precizarea lui Tacit *(Istorii*, I, 79) că roxolanii aveau o armă pe care o mînuiau cu două mîini și au tras

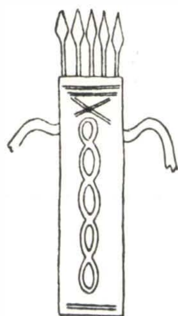

Fig. 316. — Tolba cu săgeţi.

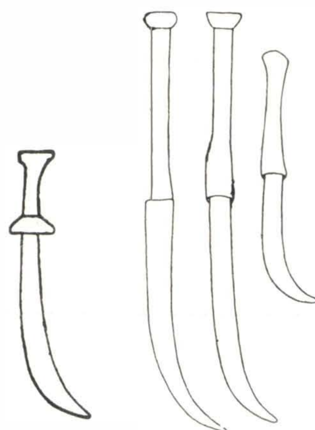

Fig. 317. — Armă dacică curbată, în diferite reprezentări.

concluzia că barbarii care o folosesc ar fi sarmaţi roxolani. Despre o asemenea armă roxolană curbată nu avem nici un indiciu morfologic sau vreo atestare scrisă. De la Tacit cunoaștem numai că ei foloseau un gladius, excesiv de lung, care nu se putea utiliza nici cu ajutorul ambelor mîini, în cazul cînd caii mergeau pe un teren alunecos. Nici vorbă deci că arma curbă de pe monument ar aparţine unor luptători sarmaţi și, după cum vom arăta, încercările mai recente ale lui Carl Patsch de a demonstra acest lucru sînt lipsite de orice temei științific. De altfel, nici presupușii catafractari roxolani sarmaţi de pe Coloana lui Traian nu poartă o asemenea armă, ci arcul și un gladius scurt, identic cu arma luptătorilor romani din aceeași scenă. Și A. Furtwängler considerase Sichelschwert-ul ca nefiind dacic, ci bastarn, dar el a revenit asupra acestei afirmaţii în anul 1903, atribuindu-l geţilor [1]: « arma lor caracteristică, care nu se află la nici un alt popor reprezentat, este Sichelschwert-ul ». După cele relatate de unii scriitori antici, arma curbată era încetăţenită la daci; cu o asemenea armă și-a răpus viaţa însuși Decebal [2]. A nu atribui o armă unui popor numai din cauza mărimii mînerului, a lamei, sau a acestora împreună, fără a avea vreo indicaţie despre structura morfologică, constituie o eroare metodologică.

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495.

[2] Vasile Pârvan, *Getica*, p. 125.

Ţoghia. La unul dintre dacii de pe metopa nr. XVII și mai ales de pe metopa XXIII se distinge o lance, cu o lamă lungă, avînd la capăt un fel de vîrf de săgeată. Pare a fi vorba de o ţoghie, adică o armă care mărește rana la extragere. Ea apare reprezentată și pe friza de la baza tropaeum-ului.

b) *Armele de apărare*

Dacii apar în lupta cu romanii în condiţii dezavantajoase. Ei sînt reprezentaţi ca niște barbari pe jumătate goi, iar unul dintre ei este chiar complet gol. În atare împrejurări armele de apărare nu au un mare rol. Este surprinzător totuși că pe tropaeum scutul apare de opt ori (tab. nr. 47), deși pe Coloana lui Traian scuturile revin destul de des.

3. ALTE ELEMENTE ETNOGRAFICE

Între elementele de cultură materială ale dacilor luptători sau ale geţilor ar mai fi de amintit carul tras de vite cornute. După cum spune Strabo, ei peregrinau mereu cu carele lor. Este curios că două dintre care, cele de pe metopele IX și XXXV, au cîte opt spiţe, iar la cel care poartă arme de luptă se observă zece spiţe (metopa XXXVI). Modul în care au fost înjugaţi boii la carul de pe metopa IX se poate observa destul de bine. Ei trăgeau la jug. Lăsînd la o parte unele părţi vizibile ale carului, mai observăm că în el se află o ladă, cu partea prin care se introduce cheia și cu o gaură bine vizibile. În această ladă se află, desigur, avutul mai de preţ al familiei de daci în refugiu.

B. ELEMENTELE DE CULTURĂ MATERIALĂ ALE ROMANILOR

Din examinarea reliefurilor ne putem face o idee destul de clară despre natura elementelor de cultură materială romane reprezentate. Ca și în cazul scenelor cu « barbari », acestea sînt de mai multe categorii, privind îmbrăcămintea, armele de luptă și de apărare etc.

1. ÎMBRĂCĂMINTEA

În general, veșmintele romanilor apar destul de uniforme. La luptători distingem de obicei coiful cu apărătoare la spate, armura de zale, de forma unor solzi sau fagure de miere, cu mînecare, paenula și pulparele. În general, în picioare poartă caliga, greșit considerată de Grigore Tocilescu ca reprezentînd cizme cu nojiţe [1]. Călăreţii sînt încălţaţi cu calceus, sub forma lui pero.

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 84.

În ceea ce privește existența pulparelor, Al. Tzigara-Samurcaș socotise că ele sînt necunoscute de romani și deci luptătorii respectivi fac parte din trupele auxiliare [1]. Problema aceasta nu este prea simplă. Se știe bine că armatele romane preluau anumite piese de îmbrăcăminte de la populațiile învinse și este firesc

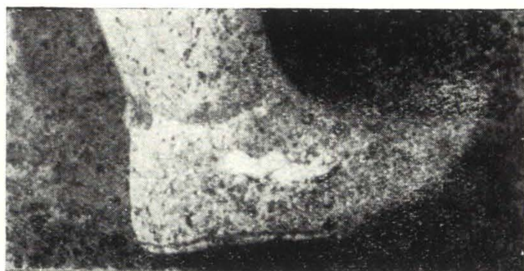

Fig. 318. — Încălțămintea pero, care se observă la călăreții romani de pe metopele I, II și la călărețul de pe platoșa tropaeum-ului.

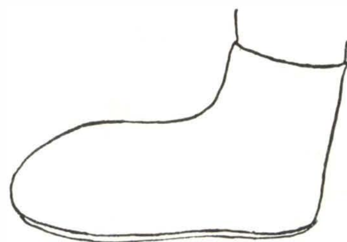

Fig. 319. — Schița încălțămintei pero.

acest fapt. Astfel, trupele din Germania preluaseră pantalonii de la germani. La întoarcerea lor în metropolă soldații nu au mai renunțat la pantaloni. Faptul acesta a fost considerat drept o încălcare a datoriei cetățenești față de municipiu, ceea ce a prilejuit o intervenție oficială. În anul 397 Arcadius și Honorius au interzis sub pedeapsă portul pantalonilor: « *ut nemini liceret intra urbem bracce gestare* ».

Documentele ne arată că au fost împrumutați în primul rînd pantalonii scurți — în primul secol al erei noastre — de la batavi și că abia din epoca lui Adrian s-au încetățenit într-o oarecare măsură și pantalonii lungi. Este ușor de înțeles că pentru clima aspră din Dacia și Moesia inferioară, portul pantalonilor sub forma pulparelor nu trebuie pusă numaidecît pe seama trupelor auxiliare, acest tip de pantaloni fiind încetățenit încă din sec. I în rîndul armatelor romane care luptau departe de metropolă.

Fig. 320. — Încălțăminte purtată de Traian pe metopa XXXII.

În legătură cu piesele de port ar mai fi de remarcat că structura coifului de pe metope corespunde cu cea a coifului purtat de soldații romani de pe Coloana lui Traian (cf. fig. 345).

Călăreții romani sînt îmbrăcați într-o haină de zale. Cei doi cavaleriști sînt încălțați cu pero. Acest tip de calceus este ușor de reconstituit. Demnitarii romani au toți capul descoperit, inclusiv împăratul Traian; poartă paenula, tunică, iar în picioare caliga. Dintre piesele de port atrage atenția în chip deosebit încălțămintea.

[1] Al. Tzigara-Samurcaș, *Trofeul de la Adam-Klissi*, p. 6.

Fig. 321. — O încălţăminte apropiată de genul pero, în forma ghetrelor. Detaliu de pe metopa XL (inv. 39).

Fig. 322. — Detaliu de pe metopa XLVII (inv. 46). Se observă picioare de daci desculţi şi picioare de romani purtînd caliga.

2. ÎNCĂLŢĂMINTEA ROMANĂ ILUSTRATĂ PE RELIEFURILE MONUMENTULUI

Două dintre piesele de port romane sînt redate deosebit de clar: pero și caliga.

Pero. După modul cum încalţă piciorul și după materialul folosit, calceus-ul roman purta diferite denumiri: talar, subtalar, cento și pero. Pero este o formă

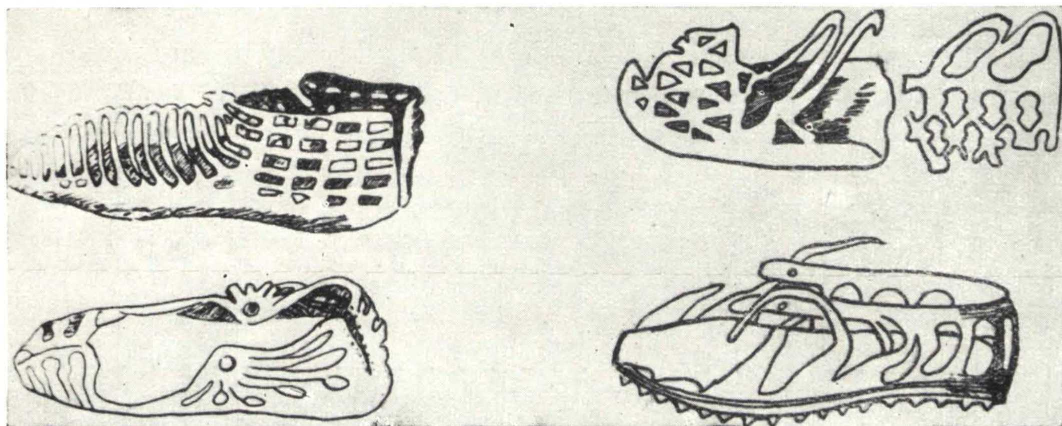

Fig. 323. — Încălţăminte romană. British Museum.

Fig. 324. — Încălţăminte romană. Muzeul din Trier.

simplă de calceus. El încalţă piciorul pînă la glezne și are forma unui călţun sau ciorap scurt (fig. 318, 319). Pero poate avea și o talpă subţire. O singură dată pe Tropaeum Traiani prezintă și niște găurele bine păstrate, ceea ce arată că el era încheiat în genul ghetrelor cu bumbi (vezi călăreţul de pe metopa nr. I, fig. 180, 318).

Caliga. Dacă pero se întîlnește numai la două figuri, caliga reprezintă încălţămintea obișnuită la toţi romanii luptători sau demnitari, înfăţișaţi pe metope. Această încălţăminte se caracterizează prin curelușe, care plecînd de la talpă,

încalță piciorul în genul sandalei (fig. 322—324). Caliga este o încălțăminte de război, atestată pentru prima dată de Cicero. Pero ca și cento — care apare la dacii prizonieri — sînt citate, de altfel, ca încălțăminte de război. Mai remarcăm prezența unui gen de pero[1] ca niște « ghetre » cu talpă (fig. 320), precum și un fel de ghete cu nasturi (metopa XXXII), cărora nu le-am găsit analogii.

3. ARMELE DE LUPTĂ ȘI APĂRARE

Gladius. Cea mai frecventă armă de luptă a soldaților romani este o spadă, care, prin forma ei, amintește baioneta modernă (fig. 325, 326, 327). Ea avea o lamă cu două tăișuri, ușor rotunjită și ascuțită la vîrf, montată într-o plăsea sau

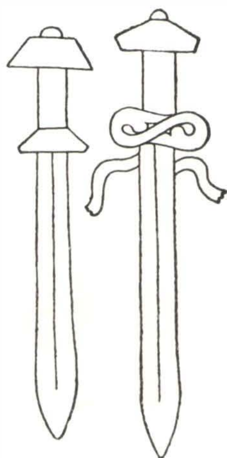

Fig. 325

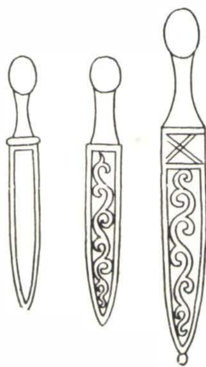

Fig. 326

Fig. 327

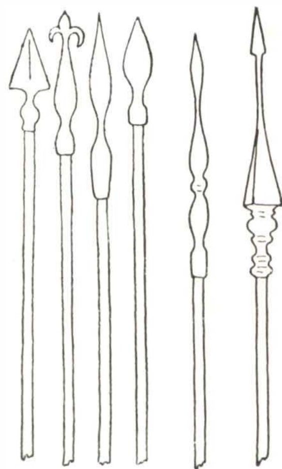

Fig. 328 *Fig. 329*

Fig. 325. — Gladius în diferite reprezentări; Fig. 326. — Gladius în teci ornamentate; Fig. 327. — Gladius reprezentat pe platoșa tropaeum-ului; Fig. 328. — Lănci; Fig. 329. — Lănci.

mîner scurt cu apărare, ușor adus în formă de S. Spada se purta într-o teacă de lemn sau de piele, cu unele ornamente în arabesc. Această armă — gladius — apare și pe friza cu arme de la baza tropaeum-ului (cf. pl. XIII). Vezi o formă similară la Lindenschmit[2]. De asemenea, este frecventă la soldații de pe Coloana lui Traian, fiind purtată și de cavaleriști în armură greșit considerați ca reprezentînd pe sarmații roxolani, după cum arătăm la capitolul respectiv.

Lancea. Lancea reprezintă o armă mai puțin frecventă (fig. 328, 329). Este ilustrată și pe friza de la baza tropaeum-ului. Acest pilum este purtat de unii dintre soldații care merg în marș. Trebuie remarcat faptul că — după cum arată Teohari Antonescu — are aceeași formă cu cea reprezentată pe coloană:

[1] Léon Heuzey, *Calceus*, in *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, publicat de Ch. Darenberg și Edm. Saglio, tom. I, partea a 2-a, p. 816.

[2] Ludwig Lindenschmit, *Tracht und Bewaffnung des römischen Heers während der Kaiserzeit*, Braunschweig, 1882, pl. XI, 5, VI, 1, 2, pl. II, 1—2.

« Dar —constată Teohari Antonescu — ceea ce este încă mai interesant, este faptul că forma însăși a acestei pila este identică pe cele două monumente »[1].

Sulița. Această armă este purtată de cei doi cavaleriști de pe metopele I și II.

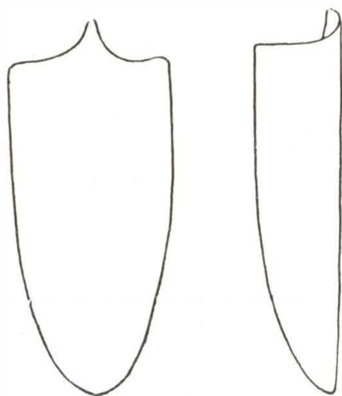

Fig. 330. — Scuturi simple.

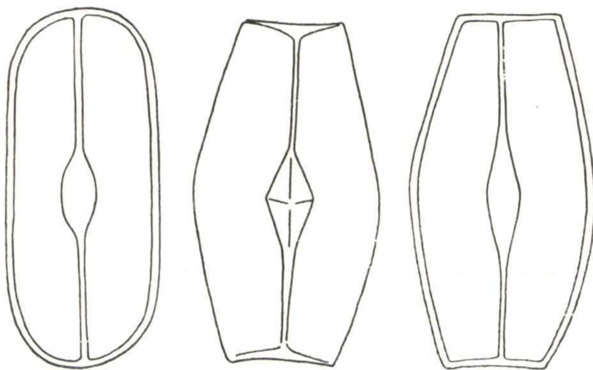

Fig. 331. — Scuturi cu umbo.

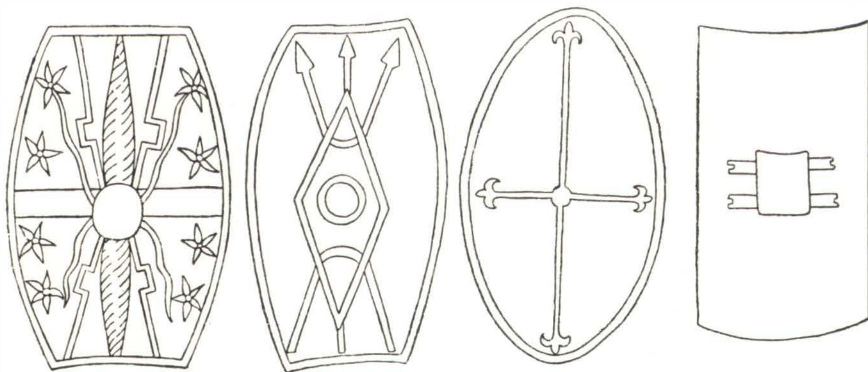

Fig. 332. — Scuturi cu diferite elemente decorative.

Scutul. Apare de multe ori la luptători, ca și pe friza cu arme (fig. 330, 331, 332). O formă de scut se aseamănă cu scutul de pe friza de la Louvre, în care se aduc sacrificii lui Marte[2]. Forme de scut apropiate, la Lindenschmit[3].

[1] Teohari Antonescu, *Le Trofée d'Adamklissi*, p. 193. Vezi o formă apropiată pentru secolul I la Paul Couissin, *Les armes romaines. Essai sur les origines et l'évolution des armes individuelles du legionaire romain*, Paris, 1926, p. 393, fig. 149 (Stela lui Valerius Crispus).

[2] Eugenia Strong, *La scultura romana da Augusto a Costantino*, vol. I, Florența, 1923, pl. III.

[3] Ludwig Lindenschmit, *Tracht und Bewaffnung des rőmischen Heers während der Kaiserzeit*, pl. II, 1 și pl. IV.

4. ALTE ELEMENTE ETNOGRAFICE

Cei doi cavaleriști romani de pe metopele I și II au cai care prezintă harnașamente identice. Ele se aseamănă cu reprezentările de pe Coloana lui Traian.

Studiul elementelor etnografice care apar pe reliefurile monumentului de la Adamklissi constituie un punct de plecare pentru cercetările comparative privind fenomenul de cultură materială atît din sud-estul european, cît şi din întreaga zonă de extensiune a Imperiului roman. Pe baza materialelor prezentate de noi, se vor putea iniţia lucrări de mare importanţă pentru cunoaşterea caracterului elementelor etnografice din secolul al II-lea.

În vara anului 1960, la cetatea Histria, s-a descoperit în emplectonul zidului o stelă funerară din care se păstrează o porţiune din inscripţie şi partea inferioară a unei figuri. La această figură apar opincile, care sînt încălţate peste obiele. Ținînd seama de epoca refacerii zidurilor, stela respectivă nu poate fi decît din secolul al II-lea. Tipul de opinci de la această figură este apropiat de cel observat pe metopa XVII şi crenelul nr. 1 de la monumentul de la Adamklissi, iar mai precis, acest tip este identic cu tipul actual de opincă cu limbă sau trăgătoare, îngurzit la gurgui din ambele părţi. În schema de evoluţie a opincilor în epoca iliro-tracică, noi am presupus acest tip [1].

[1] Florea Bobu Florescu, *Opincile la romîni*, fig. 1, 47, 48.

IX. APARTENENŢA ETNICĂ A «BARBARILOR» DE PE RELIEFURI

În căutarea explicării evenimentului istoric care a prilejuit ridicarea monumentului, cercetătorii arheologi, istorici sau etnografi au pus insistent problema identificării apartenenţei etnice a figurilor reprezentate pe reliefuri. A. Furtwängler crede că pe reliefuri sînt înfăţişaţi, deopotrivă, bastarni şi vrăjmaşi de ai romanilor reprezentaţi prin diferite triburi trace, care participaseră la lupte în anul 29—28 î.e.n., sub August [1]; C. Cichorius încearcă să descopere pe sarmaţi şi daci, T. Antonescu şi Carl Patsch pe roxolanii catafractari, sarmaţi în general etc. [2]. Pe ce se întemeiază aceşti cercetători sau alţii nemenţionaţi aici? Ei recurg la argumente de natură variată: tipul somatic, îmbrăcămintea şi armele de luptă etc.

Trebuie să remarcăm însă că, luate în sine, argumentele enumerate sînt de valoare inegală. Ar fi o absurditate să credem că în secolul I şi II e.n. « barbarii » din spaţiul iliro-tracic prezentau caractere somatice pure şi că i-am putea identifica după felul cum sînt redate craniul sau faţa. Nu trebuie uitat, de asemenea, că metopele şi crenelurile erau aşezate la mare înălţime, iar sub perspectiva privirii de jos figurile au fost acuzate în trăsăturile lor generale. Două din argumente cad greu în cumpănă: îmbrăcămintea şi armele de luptă. Dar pentru ca ele să fie invocate, trebuie să avem mărturii istorice sigure: relatări scrise şi documente materiale comparative. De existenţa şi veracitatea acestor documente depinde dezlegarea controversatei probleme a apartenenţei etnice a figurilor înfăţişate.

Examinînd cu atenţie argumentele la care au recurs cercetătorii de pînă acum, ne-am dat seama că ele aveau la bază mai ales informaţia istorică şi numai rar erau puse în discuţie, în mod sistematic, fapte de cultură materială. Din păcate, nici

[1] A. Furtwängler, *Die ältesten Darstellungen der Germanen*, p. 58; idem, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 494, urm.

[2] C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 4.

informaţia istorică n-a fost utilizată cu exigenţa ştiinţifică necesară. Autorii la care ne referim, şi în primul rînd A. Furtwängler, C. Cichorius şi Carl Patsch, au folosit ori un anumit sens al atestării clasice, ori — şi aceasta este neştiinţific — au forţat pur şi simplu interpretarea.

Pentru a putea determina apartenenţa etnică reală a figurilor înfăţişate pe monumentul dobrogean, va trebui să examinăm părerile cercetătorilor de pînă acum şi să analizăm în acelaşi timp elementele de cultură materială care apar pe reliefuri, ca şi atestările clasice scrise.

A. PROBLEMA « AUXILIARILOR » DE PE MONUMENT

Ca şi pe Coloana lui Traian, cercetătorii au căutat să identifice trupe auxiliare şi pe monumentul dobrogean. În afară de pieptănătura nodus-ului, toate celelalte piese de port, ca şi restul elementelor de cultură materială, apar de tradiţie tracică. Cu toate acestea, purtătorii de nodus au fost consideraţi germanici. Teohari Antonescu şi Carl Patsch vorbesc şi de reprezentarea roxolanilor pe reliefuri. Nici această teză nu este fericită, materialul documentar indicîndu-ne din nou pe geţi şi daci. Trupele auxiliare puteau fi formate din populaţii care aveau uneori aceleaşi elemente de cultură materială. Deci ele nu pot fi identificate separat. La unele din ele, anumite forme de cultură materială puteau fi de sorginte eterogenă. În cazul acesta, existenţa acestor elemente de cultură materială nu ne poate da indicaţii asupra apartenenţei etnice reale a figurilor, ele neavînd valoare etnică distinctivă. Numai formele de cultură endogenă sînt menite a trăda apartenenţa etnică a purtătorilor lor.

Nodus-ul, care apare ca un accident alături de celelalte elemente de cultură materială, este un element eterogen de influenţă germanică. El putea fi preluat de populaţiile trace, sau eventual păstrat de populaţii germanice asimilate. Dar nici această concluzie nu poate fi primită fără rezerve. În legătură cu nodus-ul, trebuie să amintim că el este cunoscut la greci şi traci, după cum a dovedit Alois Gotsmich. Este sigur că unele forme de cultură materială erau comune mai multor popoare. De altfel, Ovidiu vorbeşte de « braca » la geţi, besi, sarmaţi, parţi şi sciţi. Aceasta arată îndeajuns că problema nodus-ului şi a apartenenţei etnice a purtătorilor lui trebuie considerată cu mai multă atenţie. De altfel, nu există dovezi că purtătorii de nodus sînt germanici. Dacii nu apar pe reliefuri într-un costum de război, ci în portul de toate zilele. Dacă populaţiile care au dat trupe auxiliare ar fi avut un alt tip de costum, trupele lor ar fi fost reprezentate îmbrăcate într-un port diferit. Uniformitatea costumului dovedeşte că toate figurile reprezentate aparţin unui singur popor. Deci nici nu poate fi vorba că sub un costum cu caracter popular se ascund trupe auxiliare. Dacă pe reliefuri am avea numai

figuri în costume militare, s-ar fi putut ușor admite că sub aceeași uniformă și-au pierdut caracterul distinctiv etnic toate trupele auxiliare.

Din cauza unor elemente de cultură materială obiective, nu putem admite prezența trupelor auxiliare printre luptătorii, prizonierii sau refugiații de pe reliefurile monumentului de la Adamklissi[1]. Este cît se poate de clar că nu există corespondență între textele generale care vorbesc de trupe auxiliare în războaiele dacice și elementele de cultură materială figurate pe monumentul dobrogean.

Din constatările de mai sus, nu trebuie să se înțeleagă că reliefurile de pe monument constituie un document material care arată că în războaiele dacice n-au participat auxiliari.

B. PROBLEMA IDENTIFICĂRII TRACILOR ȘI TRIBURILOR LOR

Este cît se poate de firesc ca toți cercetătorii să fi admis fără rezerve că pe reliefurile monumentului sînt înfățișate anumite triburi trace. Criteriile după care s-a încercat identificarea acestor triburi au fost însă variate. Unii autori au căutat să dovedească că între aceste triburi existau anumite diferențieri în ceea ce privește înfățișarea, îmbrăcămintea și clasa socială.

Nevoia de a se încerca o identificare riguroasă a apartenenței etnice a figurilor de pe reliefuri s-a simțit mai ales după ce cercetătorii germani au revendicat pe purtătorii de nodus pentru tribul bastarn.

Vom reda diferitele încercări cu privire la idenficarea tracilor în general sau a diferitelor lor ramuri, geți, daci, moesi etc.

a) *Tracii.* În literatura existentă, tracii sînt identificați fie pe triburi, fie ca grup etnic unitar. Sînt și cazuri cînd ei sînt pomeniți concomitent cu triburi de ale lor, probabil avîndu-se în vedere diferențierile mai accentuate ale unora dintre triburi.

Cel care încearcă să-i distingă pe traci după anumite caractere somatice și îmbrăcăminte, în opoziție cu bastarnii și alte triburi, este Adolf Furtwängler. Împărțind figurile de pe reliefuri în mai multe tipuri, Furtwängler consideră că tipul al treilea reprezentat de figurile mai grase de pe un crenel[2] sau de pe metopa cu luptători (XXI) și de pe unele metope cu prizonieri XLV (inv. 44), XLVII (inv. 46), XLIX (inv. 48) ar reprezenta pe tracii predispuși la îngrășare, denumiți de Galen 7 ἰμελωδείς (cei grași)[3]. Elementul de port caracteristic la acest tip îl formează veșmîntul despicat în părți. După cercetătorul german, sub acest tip s-ar putea să fie reprezentați tracii și anume moesii sau alte triburi trace învinse de Crassus[4].

[1] Cf. Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 102.

[2] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, p. 68.

[3] W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Viena, 1893, p. 116.

[4] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 69.

Autorul german — după cum am arătat în alt capitol — consideră că monumentul a fost ridicat sub August, prin anul 29 î.e.n., și că este menit a arăta victoria repurtată de Licinius Crassus asupra geţilor și bastarnilor.

Tracii reapar și în clasificarea făcută de arheologul münchenez în anul 1903. Tipul al patrulea, căruia îi aparţin, este reprezentat de oameni de asemenea netunși, purtători de sumane (caftane), care înfăţișează pe traci. Acest tip este însă greu de distins, spune A. Furtwängler, fiindcă luptele au necesitat oarecare comoditate și deci eliminarea unor piese de port, între care și sumanul [1]. Călăreţul de pe metopa XXX ar avea un asemenea veșmînt, de asemenea și o figură de pe metopa XXIV. Tipul acesta se distinge și pe creneluri: 7—12 [2] (XVI, X, XI, IV,— [3], IX) [4], reprezentînd prizonieri.

b) *Geţii*. Independent de identificarea tracilor, A. Furtwängler i-a căutat pe monument și pe geţi. După el, geţii sînt reprezentaţi prin tipul al doilea.

În prima sa lucrare din 1896 [5], A. Furtwängler consideră că tipul al doilea reprezintă pe daci (și pe geţii atît de apropiaţi de aceștia) luînd în considerare — după cum am văzut — îmbrăcămintea și găsind în orice caz o apropiere între acest tip și dacii de pe Coloana lui Traian, dar constatînd și unele deosebiri.

În lucrarea sa din anul 1903 [6], geţii devin subiectul de predilecţie. După arheologul german, tipul al doilea, la care se observă boneta aderentă pe cap și fusta (*sic*) legată cu curea, reprezintă pe geţi. Autorul afirmă că « ceea ce s-a transmis despre ei se potrivește întocmai »; pe de altă parte, monumentul este construit în zona lor și, în sfîrșit, acest tip « este cel mai mult luat în considerare în scenele de luptă ». Geţii apar dezbrăcaţi în lupte pe numeroase metope (V, VI, XVI, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI); ei însoţesc carele sau, transformîndu-le în baricade, se apără (metopele IX, XXXV, XXXVI). A. Furtwängler constată, de asemenea, că « arma lor caracteristică, care nu se află la nici un alt popor reprezentat, este Sichelschwert-ul » — paloșul curbat (metopele V, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXII, XXIII, XXXIII, XXXIV, XXXV). Geţii sînt reprezentaţi și pe creneluri: 13 (II), 14 (VII), 16 (XXIV), 19 (XVIII)[7]. În legătură cu tipul al doilea care reprezintă pe geţi, cercetătorul german mai face și alte constatări importante: «și alte trăsături se potrivesc tipului II pentru identificarea geţilor; așa, de pildă, aspectul gras al acestor figuri, barba lor lungă și portul pantalonilor (atestaţi de Ovidiu); chiar și peregrinările lor

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 498.

[2] *Ibidem*, p. 495.

[3] Fragmentului de crenel nr. 11 de la Furtwängler îi corespunde la noi crenelul IX, deoarece el s-a asamblat !

[4] Cifrele romane din paranteză reprezintă noile numere de ordine ale crenelurilor.

[5] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, p. 68.

[6] Idem, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495.

[7] Cifrele din paranteză reprezintă noile numere de ordine ale crenelurilor.

cu carele; viaţa de migraţiune continuă este mărturisită pentru geţi, care, după Strabo, treceau mereu de pe un mal pe altul al Dunării » [1].

După cum se poate uşor constata din datele de mai sus, ceea ce A. Furtwängler considera caracteristic pentru bastarni în lucrarea sa din 1896 — barba lungă, pantaloni strîmţi, trunchiul corpului dezbrăcat, Sichelschwert-ul etc., în lucrarea din 1903 este atribuit geţilor.

O. Tafrali reproduce crenelul nr. XXII cu menţiunea « un prizonier get » [2].

c) *Dacii*. Cel care pentru prima dată identifică drept dac pe un « barbar » de pe metopa XIX, publicată într-o schiţă a lui Karl Ferdinand Peters [3] în anul 1867, a fost E. von Saken [4]. K. F. Peters scrie următoarele despre identificarea dacului: « desenul în zig-zag ce se vede pe picioarele unui bărbat care ţine în mîini spada întinsă de-a curmezişul aduce, după părerea custodelui baron von Saken din Viena, cu unii barbari daci ».

Părerile cercetătorilor despre dacii înfăţişaţi pe reliefurile monumentului dobrogean sînt diferite. Grigore Tocilescu, în general, presupune că peste tot avem în faţă daci. În lucrarea sa din 1900, la figurile reproduse scrie stereotip: « Prizonier dac legat de arbore » [5]. Adolf Furtwängler îi recunoaşte sub forma tipului II, alăturîndu-le şi pe geţi. Întemeindu-se pe afirmaţia lui W. Tomaschek, acest arheolog susţine că tipul al II-lea este dat de purtătorii de caftan de pe creneluri, care au pantaloni, încălţăminte, părul neîngrijit [6], care ar reprezenta pe daci sau pe geţii atît de apropiaţi de aceştia. A. Furtwängler pierde de fapt din vedere că acest al doilea tip poartă pantaloni strîmţi pe care îi atribuie — după cum vom vedea — bastarnilor. El mai observă că tipul doi este înrudit cu al dacilor de pe coloana lui Traian, deşi sub unele aspecte se deosebeşte [7]. În lucrarea din anul 1903, dacii nu mai fac obiectul unei atenţii speciale din partea cercetătorului münchenez. Nu este nici o îndoială că ei sînt înglobaţi la geţi.

Despre imaginea dacilor pe monumentul de la Adamklissi a scris şi Otto Benndorf [8]. Pentru Eugen Petersen, tipurile II şi III, de care vorbeşte A. Furtwängler în cea de-a doua lucrare a sa, reprezintă acelaşi popor [9]. Teohari Antonescu distinge în tipul al doilea barbari daci. După acest autor, « îmbrăcămintea lor constă din cămaşă despicată în părţi, iţari lungi şi încreţiţi introduşi în sandale cu şireturi sau în botini cu botul uşor îndoit, ca la sandalele (opincile) ţăranilor

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 498.

[2] O. Tafrali, *La Roumanie transdanubienne (La Dobroudja)*, Paris, 1918, fig. 5.

[3] Karl Ferdinand Peters, *op. cit.*, p. 144.

[4] Al. I. Odobescu a reprodus textul în *Ateneul romîn şi clădirile antice cu dom circular*, p. 324; cf. Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 14.

[5] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 39, fig. 19, p. 40, fig. 20, p. 41, fig. 21, p. 42, fig. 22, p. 43, fig. 23, p. 44, fig. 24, p. 45, fig. 25.

[6] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi*, p. 68, cf. W. Thomaschek, *Die alten Thraker*, p. 116.

[7] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 68.

[8] Otto Benndorf, *Neues über Adamklissi*, in *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, vol. VI, 1903, p. 259.

[9] Eugen Petersen, *Tropeum-Adamklissi*, in *Mittheilungen der k. deutschen archeologischen Instituts, Römische Abteilung*, 1903, XVIII, p. 72.

romîni. Uneori, poartă pe deasupra o manta cu mîneci lungi, poate imaginea caftanului, veşmînt caracteristic tipului trei » [1]. El mai observă că între reprezentanţii acestui tip există figuri aproape complet dezbrăcate, avînd sau neavînd bonetă pe cap. Este ciudat că ni se vorbeşte chiar de o cămaşă ornată cu franjuri [2], ceea ce nu corespunde reprezentărilor plastice. Autorul ieşean aminteşte că arma lor e paloşul curbat. « O singură dată (metopa XXXI) apare sabia dreaptă cu două tăişuri. Adesea luptă cu lancea şi o singură dată este înarmat cu ghioagă (massue) ca la barbarul tipului anterior. Ca armă de apărare el posedă scutul oval » [3]. Pentru a dovedi că este vorba de daci, şi nu de geţi şi de daci cum crezuse A. Furtwängler, care la 1896 îi considerase la un loc, Teohari Antonescu face referinţe la costum: pantalonii strîmţi, cămaşa despicată [4]; de asemenea, la arme: « Armele dacilor erau paloşele curbate, lungi sau scurte; o spadă (epée) lungă cu teacă, sabie scurtă cu două tăişuri, lancea lungă şi chiar pilum roman, arcul şi tolba cu săgeţi, baltagul (hache), ghioaga uneori ferecată. Pentru apărare: lorica hamata a soldatului roman şi scutul oval cu umbo » [5].

Teohari Antonescu, comentînd scena a II-a, a ajuns la unele concluzii privind reprezentarea barbarilor, pe care îi deosebeşte în trei tipuri [6], cel de-al treilea înfăţişînd pe daci. Dacii se caracterizează nu numai prin înfăţişarea lor fizică, dar şi prin înveşmîntarea lor dacică, prin sabia lor curbată la vîrf şi prin boneta pe care o poartă — cei mai mulţi însă sînt simpli comaţi, de unde şi numele de comati; aceştia sînt daci [7].

Este fără îndoială stranie afirmaţia lui C. Cichorius — admisă şi citată de Carl Patsch — că nu există asemănare între dacii de pe coloana lui Traian şi figurile de pe tropaeum. El afirmă textual: « Pe tropaeum, care cinsteşte înfrîngerea domiţiană la Adamklissi, sînt reprezentate şi tipuri de barbari ce sînt cu totul diferite faţă de sutele de figuri ce ne sînt bine cunoscute (de pe coloană — *n.n.*) şi care ne aduc în faţă cu totul alte triburi » [8].

d) *Moesii*. În lucrarea din 1896, A. Furtwängler, vorbind de daci, se gîndeşte şi la moesi. În anul 1903 acest autor îi consideră ca reprezentînd un tip aparte, caracterizat prin păr netuns, cămaşă scurtă legată cu o curea. După el, acest tip apare destul de des: pe metopa XLVI (inv. 45), ca şi pe crenelurile 15 (XXII) [9], 17 (XIX), 18 (XIII), 20 (XIV), şi chiar pe crenelul 22 [10] (VI). Moesii sînt insistent atestaţi de texte [11].

[1] Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi*, p. 163.

[2] *Ibidem*, p. 164.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 163.

[5] *Ibidem*, p. 166.

[6] *Ibidem*, p. 175.

[7] Teohari Antonoscu, *Columna Traiană*, p. 157.

[8] C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 4; cf. Carl Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Traian*, p. 19.

[9] Cifrele romane din paranteză redau noile numere de ordine ale crenelurilor.

[10] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 495.

[11] T. Zlatkovskaia, *Нижнедунайские племена в первые два века нашей эры*, in *Вестник древней истории*, nr. 1, 1951, p. 232.

În legătură cu moesii, trebuie să spunem că nu există nici un document care să ne indice vreun element de cultură materială specific lor și care să ne stea la îndemînă pentru a-i identifica atît pe metope cît și pe creneluri.

Identificarea triburilor trace nu poate fi făcută cu certitudine. Putem însă determina, după cum am arătat, elementele de cultură materială trace sau dacice. Determinarea tracilor ca popor și a dacilor ca trib este posibilă numai pe baza documentelor de cultură materială, ţinîndu-se seama de atestările scrise în măsura în care ele au un conţinut veridic. Coroborarea datelor privind elementele de cultură materială ale triburilor geto-dace cu caracterizarea acestor triburi de către scriitorii clasici ne-a putut reda imaginea populaţiilor de pe la începutul secolului al doilea, care sînt înfăţișate prin figuri de războinici pe monumentul de la Adamklissi.

Elementele de cultură materială ne-au arătat însă că toate aparţin geto-dacilor, deci figurile de pe reliefurile monumentului înfăţișează numai triburi trace. Este știut, de pildă, că tracii aveau o cultură materială foarte dezvoltată, care s-a extins pe un spaţiu destul de mare, ceea ce s-a relevat și într-un studiu mai recent al lui A. P. Manţevici [1].

C. PROBLEMA IDENTIFICĂRII BARBARILOR PRESUPUȘI DE ALTE APARTENENŢE ETNICE

1. IDENTIFICAREA APARTENENŢEI ETNICE A PURTĂTORILOR DE « NODUS »

Una dintre primele probleme ridicate de studiul monumentului de la Adamklissi și care a dat naștere la numeroase controverse a fost aceea a nodus-ului. Acesta reprezintă o pieptănătură bărbătească care constă în legarea părului — mai ales în dreptul tîmplei drepte — sub forma unui nod sau ghemotoc (metopele XVI, XVII, XX, XXIII, XLVIII — inv. 47 și crenelurile I, XVII, XXIII, XXV).

O astfel de pieptănătură este atestată de scriitorii clasici latini sub numele de « nodus ». Problema pe care o ridica existenţa unei astfel de pieptănături părea la început destul de simplă. Pe de o parte nodus-ul era menţionat în literatura clasică, iar pe de alta, monumentul de la Adamklissi, Coloana lui Traian și numeroase alte urme răspîndite pînă în vestul Europei (fig. 333, 334, 335, 336) îi confirmă existenţa. Cercetătorii vedeau astfel o corespondenţă între atestările scrise și mărturiile arheologice ale epocii. Dificultăţile s-au ivit însă în clipa în care s-a trecut la identificarea apartenenţei etnice a purtătorilor de nodus. Discuţiile pe seama purtătorilor de nodus de pe monumentul dobrogean au fost numeroase. Deoarece această temă este mereu reluată, vom urmări îndeaproape

[1] A. P. Manţevici, *Ритон Талаевского кургана, История и археология древнего Крыма*, Kiev, 1957, p. 155—173.

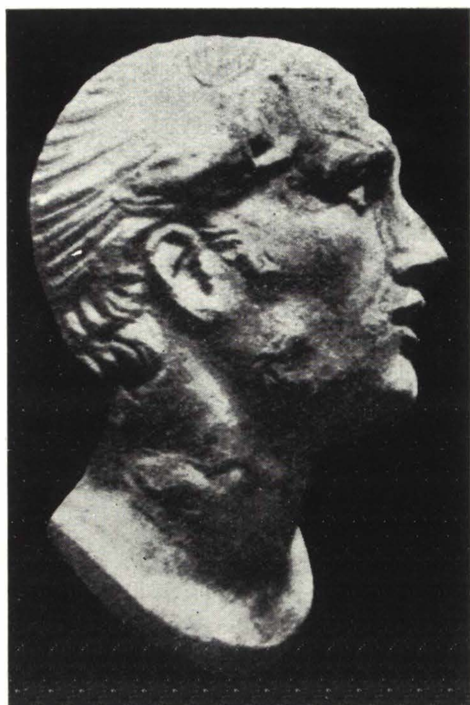
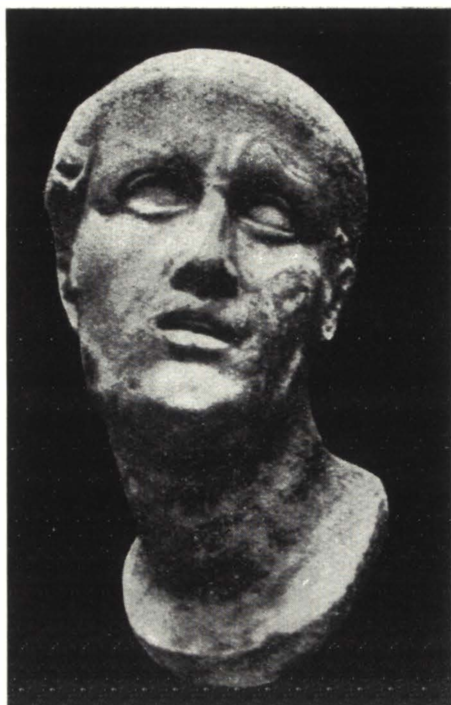

Fig. 333. — Un rănit grav purtător de nodus, socotit pe nedrept bastarn. Provine din partea răsăriteană a zonei mediteraneene. Marmură. Bruxelles.

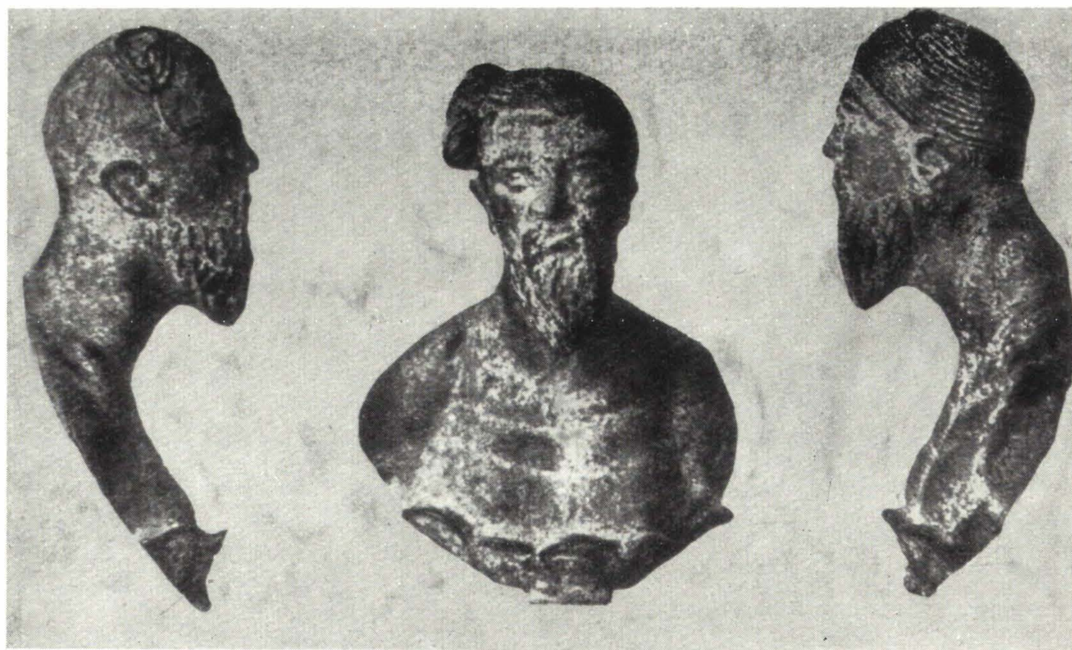

Fig. 334. — Bustul unui bătrîn purtător de nodus, socotit bastarn, de la Brigetio.

părerile diferiţilor cercetători şi ne vom adresa la mărturiile clasice cunoscute, spre a ajunge la unele concluzii.

În general, cercetătorii alegeau din atestarea lui Tacit privitoare la nodus un anumit sens şi considerau realitatea etnografică drept expresia acestei mărturii trunchiate. De aici decurgea importanţa care se conferea nodus-ului şi subordonarea faţă de el a celorlalte elemente de cultură materială coexistente.

Înainte de a urmări argumentele diferiţilor autori cu privire la originea pieptănăturii nodus, vom aminti de ariile de răspîndire determinate pentru această pieptănătură, ca şi de semnificaţia care i se atribuie.

a) *Spaţiul de răspîndire a nodus-ului.* Deşi răspîndirea nodus-ului nu este limitată la un spaţiu restrîns, P. Bieńkowski a încercat totuşi să delimiteze teritoriul în care a fost menţionat. Cercetătorul polonez distinge două zone, care nu corespund cu cele trei tipuri de nodus pe care le-a determinat. « O grupă cuprinde Franţa apuseană şi Renania, iar cealaltă popoarele din zona mijlocie şi de jos a Dunării; primei îi aparţin triburile germanice şi în special cele suebe şi celtice, iar celei de-a doua probabil triburi trace »[1].

Cum se explică prezenţa pieptănăturii nodus pe un spaţiu atît de întins? Lămurirea poate veni numai dacă considerăm această pieptănătură ca un element circulatoriu, aşa cum motivele folclorice îşi justifică adesea existenţa pe spaţii imense. Dar nodus-ul n-a devenit element de circulaţie universală, şi a avut totuşi o răspîndire periferică marilor culturi ale epocii respective. Între cele două zone stabilite de cercetătorul polonez, motivele etnografice puteau să circule cu uşurinţă. Contactul cultural între răsăritul şi apusul european este atestat din epoci foarte îndepărtate. Nu lipseau nici relaţiile comerciale. Cultura estică, de esenţă iliro-tracică, în opoziţie cu cea vestică şi nordică, a pătruns departe în inima teritoriului Austriei actuale şi a Germaniei încă în neolitic. Unii cercetători afirmă că aceste trei tipuri de cultură au creat pe teritoriul Austriei un tip nou; cultura vestică şi nordică se întîlnesc şi ele separat, la Bodensee (Lacus venetus). Unii dintre cercetători susţin, de asemenea, că n-ar fi fost posibilă o cultură neolitică pe teritoriul Germaniei, fără influenţa ilirică. Şi mai tîrziu, în epoca bronzului, existau relaţii de schimb între triburile germanice şi cele tracice, căci pe atunci se aducea aur din Transilvania [2].

Contactele au dus la influenţe reciproce între triburile care populau odinioară cele două zone de răspîndire ale nodus-ului. Între timp, au avut loc nu numai contacte culturale şi de schimb, dar în epoca migraţiilor s-a produs şi un amestec între populaţii. Asemenea contacte au dus la transmiterea continuă de obiceiuri

[1] P. Bieńkowski, *O starosytnych ludach z fryzura kobieca (Über antike Völkerschaften mit dem sog. suebischen Haarknoten)*, în *Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie*, Classe de philologie. Classe d'histoire et de philosophie, nr. 4, aprilie 1902, p. 61—62.

[2] Hans Reinerth, *Die Urgermanen*, în *Das Deutsche Volk*, Leipzig, 1940, vol. I, p. 44.

dintr-o parte într-alta. În aceste împrejurări putea să fie adoptată și pieptănătura specifică a nodus-ului. Materialele care se vor descoperi în decursul timpului vor duce la o mai bună cunoaștere a intensității schimbului cultural și poate chiar a structurii populațiilor din zona Dunării de jos și cele din apusul european.

b) *Semnificația socială a nodus-ului*. Observația justă că atît pe Coloana lui Traian, cît și pe monumentul de la Adamklissi nodus-ul apare la un număr redus de persoane, i-a dus pe cercetători la ipoteza că această pieptănătură ar putea avea o semnificație socială sau militară.

Într-o lucrare publicată de H. Fischer în anul 1891, el insistă asupra semnificației sociale a ciudatei pieptănături, afirmînd: « Tacitus sagt, dass nur die Freien diesen Haarputz haben *principes* et *ornationen habent* » [1]. Mai tîrziu, autorul german revine asupra acestei teme și susține că nodus-ul reprezintă o caracteristică a conducătorilor: « Nach meiner Ansicht ist der Nodus auf der bildlichen Darstellungen eine Auszeichnung der Führer... » [2]. Autorul subliniază că prin conducători trebuie înțeleși șefii în general, cei mai răsăriți din mulțime, sau « primus inter pares », am adăuga noi.

Dacă atribuim pieptănătura în cauză numai celor liberi, firește că este vorba de un semn de distincție socială. În cazul că ea era purtată numai de conducători, pare a fi o indicație a celui mai puternic, indiferent dacă este vorba de un șef în timp de pace sau în vreme de război.

Încercarea de a se da o anumită semnificație nodus-ului nu este hazardată din punct de vedere ipotetic. Dacă ne ducem cu gîndul la mentalitatea unor triburi contemporane, ne putem da ușor seama de justețea ipotezei amintite. După cum la asemenea triburi conducătorii sînt recunoscuți după anumite podoabe, tot așa și în perioada cînd se purta nodus-ul, o asemenea pieptănătură putea să constituie un semn distinctiv al conducătorului sau al unei pături sociale. Alois Gotsmich pune pieptănătura nodus-ului în legătură cu semnificații magice, atît la traci cît și la alte popoare [3].

c) *Problema nodus-ului văzută de cercetătorii străini*. E. Petersen a fost primul care a constatat că o parte din barbarii de pe monumentul de la Adamklissi poartă un nod în felul celui descris de Tacit la suebi în *Germania*, cap. 38 [4]. Cel care avea să reia acest argument și să încerce să-l impună a fost A. Furtwängler [5].

[1] Hermann Fischer, *Die Haartracht der Sueben* (Tacit, *Germania*, 38), în *Philologus*, vol. 50, Göttingen, 1891, p. 380.

[2] Idem, *Der germanische nodus und Verwandtes*, p. 192.

[3] Alois Gotsmich, *Volkstümliche Anschaungen in der griechische Kunst*, p. 139.

[4] Eugen Petersen über Tocilesco—Benndorf—Niemann: *das Monument von Adamklissi, Tropaeum Trajani* (dare de seamă în ședința ținută la 6 martie 1896), in *Sitzugsberichte* din *Mittheilungen der k. deutschen arheologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. XI, Roma, 1896, p. 106; vezi și Eugen Petersen, *Sul monumento di Adamklissi*, în *Mittheilungen der k. deutschen arheologischen Instituts, Römische Abteilung*, vol. XI, Roma, 1896, p. 302—303.

[5] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, Leipzig-Berlin, 1896.

Acest arheolog recunoaște că nodus-ul, caracteristic triburilor germanice, a fost preluat și de alte triburi: « După Tacit, el se întîlnea și la alte triburi și anume la acelea care erau înrudite cu suebii sau, ceea ce se întîmplă adesea, la cele care îl luaseră prin imitaţie; totuși el apare la acestea doar la tineri, în timp ce la suebi se poartă pînă la adînci bătrîneţe »[1]. Acest autor, însă, nu ţine de loc seama de cele enunţate mai sus, cînd trece la examinarea purtătorilor de nodus de pe monumentul de la Adamklissi. El nici măcar nu-și pune problema că figurile purtătoare de nodus ar putea reprezenta alte triburi decît cele germanice. După Furtwängler, purtătorii ciudatei pieptănături înfăţișaţi pe reliefurile monumentului dobrogean reprezintă pe bastarni. Bastarnii, care își fac apariţia înainte de era noastră în părţile Mării Negre[2], ar fi făcut parte — după A. Furtwängler[3] — din familia triburilor suebe. De fapt, arheologul münchenez stabilește că pe reliefurile monumentului de la Adamklissi se deosebesc trei tipuri de « barbari ». Primul tip înfăţișează pe bastarni, iar celelalte două, unele triburi trace. Identificarea diferitelor triburi barbare este făcută pe baza pieselor de costum. « Regula este — afirmă A. Furtwängler — ca ei (bastarnii — *n. n.*) să poarte pantaloni strîmţi și să aibă trunchiul gol: metopele V, VI, VII, IX, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXII, XXIII, XXIV, XXIX, XXX, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII; doar de cîteva ori apare un guler (acoperitoare de umeri, paenula): metopele, V, XX, XXIX, XLVIII (inv. 47); cei avuţi poartă o

Fig. 335. — Cap de german cu nodus, dintr-un mormînt de la Cantaber.

Fig. 336. — Mască avînd părul răsucit sub formă de nod sau ghemotoc.

[1] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, p. 67.

[2] Christoph Obermüller, *Die deutschen Stämme*, Bielefeld-Leipzig, 1941, p. 11.

[3] A. Furtwängler, *op. cit.*, p. 65.

haină cu mîneci: metopele XVII, XXIII, ca și călărețul de pe metopa XXX; ei pot avea și o haină scurtă: metopele XVI, XXIII; părul lor poate fi strîns într-un nod: metopele XVI, XVII, XX, XXIII, XXIV; pe cap sînt tunși sau poartă o bonetă: metopele VI, IX, XVII, XVIII, XIX, XX, XXII, XXIII, XXXIII, XXXIV, XXXV; părul lor poate fi lăsat lung: metopele XXIII, XXIV, XXXIV; bastarnii căzuţi în luptă sînt înfăţişaţi goi: metopele XXIV, XXXI ». În ceea ce privește arma lor, A. Furtwängler afirmă că ea constă mai ales dintr-un lung « Sichelschwert, un paloș curbat de forma secerii: metopele V, XVI, XVIII, XIX, XX, XXII, XXIII, XXXIII, XXXIV, XXXVII; mai rar scutul oval: metopele IV, XVI, XXXVII. N-ar fi exclus ca paloșul curbat — cu toate că era destul de răspîndit la germani — să fi fost preluat de la daci »[1]. Din cele de mai sus reiese că A. Furtwängler nu face o analiză comparativă a elementelor de cultură materială, care să-l ducă la anumite concluzii precise cu privire la specificul etnic al acestora, pe baza cărora să poată vorbi de apartenenţa etnică a figurilor reprezentate. De asemenea, în descrierea diferitelor scene de pe reliefurile monumentului, el se mulţumește să facă simple afirmaţii fără a aduce în cumpănă vreun argument care să ne convingă că « barbarii » în luptă cu romanii aparţin unui trib sau altul: « Diferite scene de luptă în picioare dintre romani și bastarni, le arată metopele XVI, XX, XXII, XXIII, XXIX, XXXIII, XXXIV »; « Metopa XXXV, un roman s-a urcat în car și înjunghie pe bastarn. În car femeia, jos copilul ». « Metopa XXXVI, doi romani năvălesc peste un bastarn, care-și apără carul; doi tovarăși zac deja răpuși ». « Metopa XXXVII, sfîrșitul luptei, distrugerea bastarnilor în carele lor ». « Metopa IX ilustrează caracterul nomad al poporului bastarn » etc [2].

Toate pasajele citate ne arată cît se poate de clar că în studiul elementelor de cultură materială lui A. Furtwängler îi era străină metoda comparativă bazată pe analiza adîncită a structurii lor morfologice. Totuși, el nu s-a ferit să tragă concluzii cu caracter general. El susţine, de pildă, — fără să ne lămurească motivul — că pe baza formei iţarilor de pe monumentul dobrogean vor putea fi identificaţi germanii înfăţişaţi pe alte monumente, între care și cei de pe Coloana lui Traian, unde apar alături de romani: « ei (germanii — *n. n.*) se pot recunoaște după portul caracteristic: au pantaloni strîmţi și luptă cu trunchiul corpului dezbrăcat »[3]. Invocînd și unele atestări clasice, arheologul german conchide: « Acolo unde întîlnim barbari cu trunchiul corpului dezbrăcat și pantaloni strîmţi, cu bărbi mari și capul descoperit, va trebui să ne gîndim totdeauna mai întîi la germani »[4].

[1] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, p. 66, 67, 68.

[2] *Ibidem*, p. 64.

[3] *Ibidem*, p. 70.

[4] *Ibidem*, p. 73.

Conrad Cichorius, fără să vădească o metodă mai bună în studiul elementelor de cultură materială, împărtăşeşte părerea lui A. Furtwängler cu privire la originea germanică a purtătorilor de nodus de pe coloana lui Traian şi a celor care au trunchiul corpului neacoperit [1]. W. Froehner, străin şi el de metoda comparativă, pe baza analizei structurii morfologice consideră că «barbarii» de pe monumentul de la Roma reprezintă în general pe geţi şi sarmaţi.

Afirmaţiile făcute de A. Furtwängler în lucrarea sa din 1896, pe care le-am examinat mai sus, au avut un mare răsunet. Ele domină încă în literatura istorică,

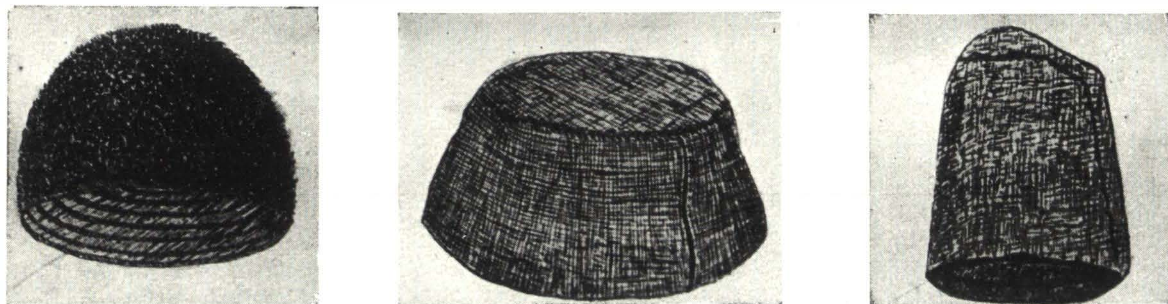

Fig. 337. — Căciuli germanice din epoca bronzului, după Girke.

arheologică şi etnografică, nu numai din Germania, dar şi din alte ţări, deşi, după cum vom vedea, autorul a revenit asupra lor într-o lucrare ulterioară. O examinare mai atentă a diferitelor afirmaţii făcute de arheologul münchenez este, din cauza influenţei amintite, absolut necesară. Afirmaţiile lui A. Furtwängler nu rezistă la o analiză critică mai amănunţită. În ceea ce priveşte pantalonii strîmţi, de pildă, el nu aduce nici un argument care să ne convingă că acest tip este de origine germanică. Şi aceasta este explicabil. În epoca în care şi-a scris lucrarea, studiile cu privire la costumul triburilor germanice erau abia la început. Acum, de pildă, se ştie că aceste triburi au preluat pantalonii de la iliro-traci abia în epoca fierului [2]. Diferitele triburi trace cunoşteau deci pantalonii cu mult înainte de epoca cînd s-a construit monumentul de la Adamklissi, pe care nu puteau fi reprezentate decît purtînd o asemenea piesă de port. Prezenţa iţarilor nu poate deci constitui un indiciu cu privire la apartenenţa etnică germanică a purtătorilor lor. Nici afirmaţia că germanii luptau cu trunchiul corpului neacoperit nu poate fi admisă fără rezerve, căci şi tracii porneau astfel la luptă: « După cum ştim de la scriitorii antici, tracii (şi anume căpeteniile) mergeau la luptă cu trunchiul corpului dezbrăcat » [3]. Pe de altă parte, obiceiul de a umbla cu capul descoperit

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, vol. III, p. 148, 382.

[2] G. Girke, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtlichen Zeit*, Berlin, 1922, p. 53, 54.

[3] Emil Fischer, *Die Haar und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen-und Balkanvölkerschaften*, in *Archiv für Anthropologie*, vol. VII, caiet I, Braunschweig, 1908, p. 6.

nu era generalizat la triburile germanice, căci unele din ele cunoșteau căciula cu mult înaintea erei noastre și încă de o realizare tehnică superioară (fig. 337) [1]. Nici gulerul (acoperitoarea de umeri, paenula) nu poate fi atribuit neapărat germanilor, un asemenea element de port fiind cunoscut de etrusci și de alte popoare [2]. Cît privește haina cu mîneci, ea este cunoscută în lumea tracă; de asemenea și boneta.

Din cele de mai sus, reiese că nu numai pantalonii strîmţi, dar nici un alt element de port nu poate fi invocat pentru a se identifica, fără rezerve, apartenenţa etnică germanică a purtătorilor de nodus.

Literatura timpului a întîmpinat cu rezervă lucrarea arheologului münchenez, dar numai în ceea ce privește partea referitoare la epoca de construcţie a monumentului de la Adamklissi. În general, cercetătorii au căutat să răstoarne, prin diferite argumente, ipoteza cu privire la data zidirii monumentului; în schimb, i-a preocupat mult mai puţin sau chiar de loc elucidarea problemei de bază referitoare la apartenenţa etnică a figurilor reprezentate. Polemicile care au avut loc au dat naștere unei noi lucrări, pe care A. Furtwängler a publicat-o în anul 1903 [3]. După cum au remarcat și alţi cercetători, în esenţă A. Furtwängler nu renunţă nici în noua lucrare la ipoteza că monumentul a fost construit sub împăratul August. Dar el revine asupra multor afirmaţii făcute anterior, cu privire la apartenenţa etnică a figurilor reprezentate. Mai mult. Acest cercetător afirmă — referindu-se la prima lucrare — că din cauza unei documentaţii nesatisfăcătoare a determinat doar trei tipuri de barbari și că « tipul I și II au fost eronat amestecate și socotite ca unul singur și numit bastarn » [4]. De data aceasta, el deosebește pe reliefurile monumentului patru tipuri de barbari: tipul bastarn, tipul get, tipul moesilor și tipul tracic. Tipul întîi, puţin frecvent, înfăţișează — după părerea sa — pe bastarni. La acest tip se constată existenţa nodus-ului și a unui guler (acoperitoarea de umeri, paenula). Acest tip apare pe metopa XXIX, probabil pe metopa IV (ţinîndu-se seama de scut și conturul capului), și poate chiar pe metopa VII. De asemenea, crenelurile 1—5 (I, XXV, XXIII, XVII, XII) [5] înfăţișează figuri de tipul I. O serie de alte amănunte confirmă că autorul german și-a schimbat într-adevăr părerile iniţiale. Astfel, bastarnii nu mai apar cu trunchiul corpului neacoperit: « Corpul nu este de tot gol, existînd un guler » (metopa XX). Arma lor nu mai este Sichelschwert-ul, ci lancea (metopele XVI, XVII) și scutul (metopa XVI). În sprijinul afirmaţiei că tipul întîi reprezintă pe bastarni, Furtwängler invocă din nou mărturia lui Tacit [6], dar fără să ţină seama de afirmaţia acestuia, după care, pe lîngă triburile germanice înrudite cu

[1] Hans Reinerth, *Die Urgermanen. Das deutsche Volk*, vol. II, Bibliographisches Institut, Leipzig, 1940, p. 4.

[2] Victor Geramb, *Steierisches Trachtenbuch*, vol. I, Graz, 1932, p. 137.

[3] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, München, 1903.

[4] *Ibidem*, p. 497.

[5] Cifrele romane reprezintă noile numere de ordine ale crenelurilor.

[6] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 497.

suebii, nodus-ul a fost preluat prin imitaţie şi de popoarele negermanice. De asemenea, Furtwängler mai face şi observaţia că tipurile amintite pot apărea pe aceeaşi metopă: tipul I, II şi III pe metopa XXIII, iar tipul I şi II pe metopele XVI, XVII, XX, XXII şi XXIII. Pentru autorul german aceasta este explicabil, datorită faptului că « bastarnii erau supuşi geţilor şi deci trebuiau să apară împreună»[1].

Împărţirea nouă în patru tipuri a figurilor reprezentate pe reliefurile monumentului dobrogean a ridicat obiecţii. Teohari Antonescu, care admitea vechea împărţire în trei tipuri, nu este de acord cu identificarea a patru tipuri de figuri. El consideră că tipul II şi III sînt, în fond, două clase sociale ale aceluiaşi popor, una reprezentată prin *comaţi* şi alta prin *pileaţi*[2]. Cercetătorul ieşean nu face însă nici un fel de obiecţie cu privire la identificarea tipului bastarnilor pe monumentul de la Adamklissi, primul tip — după părerea sa — reprezentînd într-adevăr pe bastarni.

Examinarea atentă a elementelor de cultură materială atribuite celor patru tipuri de către A. Furtwängler ne duce la concluzii cu totul noi. În primul rînd constatăm că, în afară de nodus şi guler (acoperitoarea de umeri, paenula) nici o altă piesă de port nu mai este atribuită de acest autor tipului I, adică tribului bastarn. Dar paenula însăşi nu poate da nici o indicaţie cu privire la apartenenţa etnică a purtătorilor ei, dată fiind răspîndirea acestei piese de port, după cum am amintit, la multe popoare. Este de remarcat, în acelaşi timp, că A. Furtwängler renunţă să mai considere pantalonii drept o piesă de port specific germanică. El nu face însă nici o menţiune cu privire la încălţăminte, deşi doi dintre purtătorii de nodus sînt încălţaţi în opinci. În realitate, pe lîngă piesele de port ca, de pildă, iţarii, sumanul, cămaşa despicată în părţi, haina cu mîneci, boneta, atribuite de Furtwängler geţilor sau altor triburi trace, mai există altele ca opincile, călţunii, căciula, gluga (sagum), cămaşa femeiască încreţită la gît, fota (fusta), haina cu creţuri femeiască şi bărbătească, care au structuri morfologice bine definite. Ele n-au fost însă analizate morfologic nici în cea de-a doua lucrare a arheologului german, în vederea cunoaşterii particularităţilor legate de etnic şi a elucidării pe această bază a problemei apartenenţei etnice a purtătorilor lor. Mai mult decît atît, A. Furtwängler nu şi-a dat seama nici de data aceasta că, faţă de bogata gamă constantă a elementelor de port, nodus-ul apare cu totul izolat, ca un accident, şi e deci subordonat ca valoare documentară faţă de celelalte elemente. Este uşor de tras concluzia logică a acestei constatări: determinarea apartenenţei etnice a purtătorilor de nodus nu poate fi făcută decît ţinîndu-se seama de piesele de port cu care se asociază, ca şi de celelalte elemente de cultură materială care apar pe reliefuri, dacă sînt cunoscute ca specifice pentru un anumit popor.

Primele consideraţii ale lui A. Furtwängler din anul 1896, admise de Conrad Cichorius în ceea ce priveşte determinarea apartenenţei etnice a purtătorilor de

[1] A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 498—499.

[2] Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi*, p. 162.

nodus, s-au dovedit nefondate prin înseși cercetările sale ulterioare. Atunci el a considerat nodus-ul ca element principal, iar celelalte elemente de cultură materială îi erau subordonate. Este curios, că deși aceste elemente fuseseră identificate în funcţie de nodus drept germanice, la rîndul lor ele constituiau baza altor identificări etnice, cum a fost cazul cu iţarii etc. Eroarea în care a căzut iniţial cercetătorul german se datorește tocmai lipsei de sesizare a greutăţii specifice pe care o aveau elementele de cultură materială în raporturile dintre ele.

În descifrarea apartenenţei etnice a figurilor înfăţișate pe monumentul de la Adamklissi vom porni — utilizînd o nouă metodă — de la o analiză morfologică, care va trebui să ne arate caracterul specific al elementului de cultură materială pe seama fiecărui trib sau popor în parte.

Problema reprezentării unor triburi germanice pe monumentul de la Adamklissi a frămîntat pe mulţi alţi cercetători. Franz Studniczka îi consideră de asemenea germanici pe purtătorii de nodus, dar este de-a dreptul nedumerit că ei apar într-un peisaj sud-est european: « ca reminiscenţă a unei ţări sud-estice este acel palmier caracteristic, de care spre surprinderea noastră apare legat unul dintre prizonierii nordici, în loc să fie legat, ca toţi ceilalţi, de stejar, castan sau alţi copaci asemănători » [1].

Pentru identificarea apartenenţei etnice a purtătorilor de nodus, Hermann Fischer se referă și el la costum [2]. Totuși, el susţine că în chestiunea nodus-ului ar fi « cuminte să renunţăm la etnografie. Portul, fiind supus modei, poate să treacă ușor de la un popor la altul, și în loc de a ridica o problemă etnografică, să ne întrebăm dacă pieptănătura aceasta nu are o semnificaţie socială sau militară » [3]. Tot în legătură cu pieptănătura în cauză scrisese și mai înainte [4]. După ce publică o lucrare privitoare la îngrijirea părului [5], acest autor reia abia în anul 1912, într-un studiu mai temeinic, problema apartenenţei etnice a purtătorilor de nodus [6]. El recurge la numeroase mărturii clasice, ca și la materiale arheologice. Deoarece, însă, privește nodus-ul izolat de restul elementelor de cultură materială cu care se asociază și coexistă, și nu utilizează metoda analizei structurii morfologice pentru surprinderea specificului lor ca particularităţi etnice, el nu ajunge la nici un rezultat pozitiv. Textele pe care le-a utilizat merită să fie cunoscute, ca să avem în faţă baza materială principală de discuţie. O parte din aceste texte au fost folosite, de altfel, și de alţi cercetători.

După Hermann Fischer textele care atestă sigur sau cu probabilitate nodus-ul sînt următoarele:

[1] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 146.

[2] Hermann Fischer, *Der germanische nodus und Verwandtes*, in *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Litteratur*, vol. 53, Berlin, 1912, p. 190.

[3] *Ibidem*, p. 199.

[4] Hermann Fischer, *Die Haartracht der Sueben*, in *Philologus*, vol. 50, Goettingen, 1891, p. 379, 380.

[5] Idem, *Sapo, cinnebat und Verwandtes*, in *Philologus*, vol. 28, Berlin, 1906.

[6] Idem, *Der germanische nodus und Verwandtes*, p. 183, 187.

1. Seneca, *De ira*, 3,26 [1]: *Non est Aethiopis inter suos insignitus color nec rufus crinis et coactus in nodum apud Germanos virum dedecet.*

2. Idem, *Epist.*, 124, 22 (6,7) [2]: *Cum illum (capillum) vel effuderis more Parthorum vel Germanorum more vinxeris.*

3. Martialis, *Ist spect.*, 3, 9 [3]: *crinibus in nodum tortis venere Sicambri, Atque aliter tortis crinibus Aethiopes.*

4. Idem, *Epigr.*, 5, 37, 7 [4]: *Quae crine vicit baetici gregis vellus Rhenique nodos aureamque nittelam.*

5. Silius Italicus, 4,200 [5]: *Flavam qui ponere victor Caesariem crinemque tibi, Gravide, vovebat Auro certantem et rutilum sub vertice nodum.*

6. Tacitus, *Germ.*, 38 [6]: *insigne gentis obliquare crinem nodoque substrigere: sic Suebi a ceteris Germanis, sic sueborum ingenui a servis separantur. In aliis gentibus. seu cognatione aliqua Sueborum seu, quod saepe accidit, imitatione, rarum et intra juventae spatium, apud Suebos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequntur, ac saepe in ipso solo vertice religatur.*

Textul următor se referă cu probabilitate şi el la nodus, după cum arată cercetătorul german:

7. Ammianus Marcellinus, 16, 12, 24 [7]: *Chrodomarius... cujus vertici flammeus torulus aptabatur.*

Texte de mai puţină încredere şi nesigure sînt:

8. Silius Italicus, 5, 134 [8]: *Cui vertice surgens Triplex crista jubas effundit crine Suebo.*

9. Juvenalis, 13, 164 [9]: *Caerula quis stupuit Germani lumina flavam Caesariem et madido torquentem cornua cirro.*

[1] « Culoarea etiopului nu este remarcată între semenii săi, după cum la germani, părul roşu şi strîns în nod nu stă rău unui bărbat ».

[2] « Deoarece < părul > sau ţi l-ai despărţit după obiceiul parţilor, sau ţi l-ai legat, după obiceiul germanilor ».

[3] « Sicambrii au venit cu părul răsucit în nod, iar etiopienii cu părul răsucit în alt chip ».

[4] « < Fecioara > al cărei păr întrece lîna betică, nodurile renane şi strălucirea aurului ». În legătură cu acest citat, H. Fischer observă în notă: accentul cade aici pe culoarea de aur a părului. Ne îndoim că « nodus-ul » ar reprezenta coada de pe capul femeiesc, întrucît sicambrii la nr. 3 apar ca popor pe Rin, iar punctul 4, pe care noi, de altfel, îl cunoaştem, nici nu aduce ceva nou.

[5] « Cel învingător îşi taie pletele blonde şi ţie, Marte, îţi închină părul ce rivaliza cu aurul şi nodul galben auriu din creştet ». Aici H. Fischer remarcă: « Despre un gal, care este descris ca un german. Aceasta corespunde cu ce a afirmat Tacit, *His.*, 4,61, *Germ.*,31». Autorul aminteşte şi cele susţinute în lucrarea sa *Sapo, cinnebat und Verwandtes.*

[6] « Caracteristic pentru acest popor este să-şi ridice părul în sus şi să-l strîngă într-un nod; astfel se disting suebii de ceilalţi germani şi suebii liberi de cei sclavi. La alte neamuri, fie printr-o oarecare înrudire cu suebii, fie prin imitaţie, cum se întîmplă adesea, acest obicei apare rar şi e rezervat numai tinerilor; la suebi este obiceiul ca pînă cînd încărunţeşte să-şi dea pe spate părul hidos şi adeseori să-l lege chiar în creştet ».

[7] « Chrodomarius... în creştetul căruia era potrivit un coc roşiatic ».

[8] « O triplă creastă, ce se ridică din vîrful acestuia (a coifului), lasă să cadă o coamă de păr sueb ».

[9] « Cine se miră de ochii albaştri ai germanului, de părul lui blond, ca şi de uzanţa ce o are de a şi-l răsuci în formă de coarne, cu o şuviţă (panglică) muiată în alifie parfumată ».

10. Lucanus, 1,463 [1]: *Cirrigeros (al. Crinigeros) Belgis (vulgo bellis) arcere Chaucos (al. Caycos).*

11. Claudiamus, *De quarto cons. Hon.*, 655 [2]: *Crinitusque tuo sudabit fasce Suebus.*

12. Isid., *Orig.*, 19, 23, 7 [3]: *cirros Germanorum.*

Citatele următoare, care se leagă de cel din Tacit, nu se pot interpreta — după Fischer — cu certitudine:

13. Sidonius Apollinnaris, *Epist.*, 8, 9 [4]: *Istic saxona caerulum videmus... Cujus verticis extimas per oras, Non contenta suos tenere morsus, Altat lamina marginem comarum, Et sic crinibus ad cutem recisis, Decrescit caput additurque vultus.*

14. *Ibidem* (continuare de la 13) [5]: *Hic tonso occipiti, senex Sicamber, Postquam victus es, elicis retrorsum Cervicem ad veterem novos capillos.*

Idem, *Carm.*, 5, 238 [6]: *Rutili quibus arce cerebri Ad frontem comma tracta jacet nudataque cervix Setarum per damna nitet.*

15. Paul Diaconul, *Hist. Longob.*, 4, 22 [7]: *Cervicem usque ad occipitum radentes nudabant, capillos a facie usque ad os dimissos habentes, quos in utramque partem in frontis discrimine dividebant.*

Textele reproduse nu-l ajută pe H. Fischer să ajungă la concluzii sigure. Se observă mai degrabă că ele sînt considerate cu prudenţă: « Din toate aceste atestări (1—6) se poate şi chiar trebuie să deducem un port al părului, care constă în pieptănatul părului împotriva naturii şi legarea lui sub forma unui nod, a unui şomoiog sau ceva asemănător » [8].

În vederea unei juste elucidări a problemelor ridicate de existenţa pieptănăturii nodus, H. Fischer s-a adresat şi la mărturiile arheologice cunoscute în vremea sa [9]. El stabileşte — după poziţia nodus-ului — trei categorii. Frecvenţa cazurilor, în cadrul categoriilor, se distribuie astfel: I—XXVI, cu nodus în dreapta

[1] « Belgii cu părul ondulat au gonit pe chauci ». « Cine citeşte crinigeros — scrie H. Fischer — poate să înţeleagă un păr lung şi creţ; dar cirrus trebuie să se refere la vreun port special al părului, deoarece părul populaţiei germanice, din natură, nu este mai creţ decît al popoarelor mediteraniene ».

[2] « Şi suebul cu chica lungă va asuda luptînd sub ordinele tale ».

[3] « Părul ondulat al germanilor ».

[4] « Acolo îl văzurăm pe saxonul cu ochii albaştri... linia părului său o ridică mai sus de înălţimea frunţii, tăindu-l cu briciul, nemulţumindu-se să-l roadă cu dinţii. În felul acesta, părul fiindu-i tăiat pînă la piele, capul i se micşorează, iar figura i se alungeşte ».

[5] « Aici bătrîne sicambre, cu occipitalul ras, după ce ai fost înfrînt, revenind acum la vechiul tău obicei, îţi acoperi iară ceafa cu părul ce-l laşi să-ţi crească din nou ».

[6] « Părul roşu e adus din creştetul capului spre frunte iar ceafa rămînînd goală, prin lipsa părului, le străluceşte ».

[7] « Răzîndu-se pînă la occipital, ceafa le apărea goală, iar părul lăsat în faţă pînă în dreptul gurii şi-l despărţeau în două după linia frunţii ». Vezi Lindenschmitt, *Altertumskunde*, I, p. 316.

[8] Hermann Fischer, *Der germanische Nodus und Verwandtes*, p. 184.

[9] Fischer adaugă: « Ich lasse weg Stellen wie Lucan 10, 132 refugosque gerens a fronte capillos und Sidon. Apoll. Epist. 1, 2. capitis apex rotundus, in quo a planitie frontis in verticem caesaries refuga crispatur. Das blosse Nachrichtenkämmen der Haare ist ebenso gallisch, vgl. das Zs. 48, 403 anm. 1. gesagte und etwa. Claud. Stilich. 2,241 Flava repexo Gallia crine ferox ».

capului; XXVII—XXVIII, în partea stîngă, și XXIX—XXXI, cu nodus așezat la ceafă (hinten am Wirbel). Faptul că nu este vorba numai de o singură categorie de nodus, poate să ne împingă spre concluzia că forma lui iniţială — ca poziţie firește — n-a rămas neschimbată. Dar cum a luat naștere nodus-ul? În afară de pieptănătura cu coc, care se întîlnește la alte popoare, la egipteni, etrusci, precum și de cozi, nici o altă pieptănătură cu părul la spate n-ar putea explica apariţia nodus-ului. Pieptănătura într-o parte apare încă de timpuriu la greci, iar mai tîrziu la gali. N-ar fi exclus ca nodus-ul să provină tocmai din această pieptănătură, într-o epocă cînd nici « barbarii » nu se tundeau [1]. În orice caz, este greu de stabilit care este tipul iniţial de nodus.

Trebuie să subliniem că s-ar comite o eroare dacă s-ar considera tipic nodus-ul așezat în partea stîngă. Un asemenea caz trebuie pus pe seama necesităţilor tehnice [2]. Raritatea mărturiilor arheologice confirmă faptul că nodus-ul în partea stîngă constituie o excepţie. În ceea ce privește nodus-ul de la spate, se crede că el a apărut ulterior și numai sub influenţa coafurii feminine (coc, cozi) și trebuie socotit tot ca o excepţie. Cu toate cercetările polonezului P. Bieńkowski, chestiunea este departe de a fi clarificată. După poziţiile pe care le are nodus-ul — altele însă decît la Fischer — acesta deosebește trei tipuri de nodus [3]: primul este tipul A, de periferie (în frunte, la tîmpla dreaptă sau stîngă), pe care-l numeşte « *sub vertice* »; lui îi corespunde acel « *obliquare crinem nodoque sustringere* » de la Tacit; al doilea tip ar fi nodus-ul B aşezat în vîrful capului « *in vertice* », care are o variantă ce poate fi notată Bb. şi acestui tip i se găseşte confirmarea la Tacit: « *saepe in ipso solo vertice religant* ». În sfîrşit, al treilea tip, adică tipul C, este reprezentat de nodus-ul realizat la capătul firelor de păr care de asemenea este menţionat de Tacit: « *horrentem capillum retro sequuntur* » [4]. După P. Bieńkowski referirile la Coloana lui Traian sau monumentul de la Adamklissi în explicarea aşa-zisului nod suebic n-au dus la rezultate. Cercetătorul polonez mai face şi încercarea, nereuşită însă, de a arăta că ar exista o corespondenţă între tipul fizic şi un anumit fel de nodus [5].

Comparînd nodus-urile descrise de cei doi cercetători, constatăm că în primul tip al lui Bieńkowski se includ primele două tipuri ale lui Fischer (nodus-ul din partea dreaptă și cel din stînga), iar tipul trei ar putea corespunde nodus-ului de la spate al cercetătorului german. Tipul doi însă de la Bieńkowski, nodus-ul « *in vertice* », nu corespunde nici unuia din tipurile lui Fischer. Dar

[1] La greci secole de-a rîndul, pieptănătura era aceeaşi la bărbaţi şi femei, diferenţierea venind mult mai tîrziu. Presupunem un proces similar şi la celelalte seminţii contemporane lor.

[2] Georg Girke, *Die Tracht der Germanen in die vor- und frühgeschichtliche Zeit*, p. 6.

[3] P. Bieńkowski, *O starosytnych ludach z fryzura kobieca (Über antike Völkerschaften mit dem sog. suebischen Haarknoten)*, în *Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie*, Classe de philologie, Classe d'histoire et de philosophie, nr. 4, aprilie 1902, p. 61, 62.

[4] *Ibidem*, p. 62.

[5] *Ibidem*.

cercetătorul german, care a publicat studiul după Bieńkowski, nu ia nici un fel de poziţie faţă de cele trei tipuri de nodus, stabilite de acesta după Tacit. Tipul de nodus « in vertice » seamănă aidoma cu o încercare de redare a moţului, fie prin frizuri, fie prin acoperăminte ale capului, ca de pildă bonetele dace destul de frecvente.

Cercetătorul Hermann Fischer se preocupă insistent de problema autenticităţii germanice a celor 31 cazuri de nodus. Deşi presupune că totdeauna este vorba de germani, ezitările lui rămîn destul de evidente: « Presupun că avem de-a face mereu cu o populaţie germanică. În primul caz, acest lucru rămîne stabilit. În celelalte reprezentări materiale este peste tot posibil, adeseori sigur. Tacit, la punctul 6, indică nodus-ul ca sueb; şi punctele 7, 8, (11) [1], (15) ar corespunde cu aşa ceva, chiar dacă nu ştim ce este de făcut cu crinitus (11). Numai în punctele 1, 2, 9, este vorba chiar de germani, în 3, (14) de sicambri, în 4 de Rin, în (10) de chauci, în (13) de saxoni ». Toate aceste popoare din regiuni deosebit de întinse, care înconjoară spaţiul suebilor de la Dunăre pînă în Laponia, nu sînt niciodată socotite de Tacit ca suebe. El menţionează chiar că nodus-ul apare şi în altă parte, chiar dacă expresia este cam stîngace. Nici nu se putea o mai evidentă atribuire la diverse triburi a nodus-ului, ca cea care se desprinde din cuvintele lui Fischer însuşi [2]. Referinţele clasicilor nu sînt de loc concludente. Ele indică mai degrabă existenţa nodus-ului, decît triburile sau seminţiile care l-au purtat. Întinderea teritoriului în care apare coafura ce ne preocupă este imens. Nici mărturiile arheologice nu-i pot oferi autorului elementele hotărîtoare. În ceea ce priveşte monumentul de la Adamklissi, afirmă că nu se ştie încă dacă el datează din epoca lui August sau Traian. Din această atitudine reiese că pentru el bastarnii nu au putut persista de-a lungul veacurilor la ţărmul Mării Negre. Şi în ceea ce priveşte Coloana lui Traian, autorul găseşte piedici care stau în calea identificării apartenenţei etnice a purtătorilor de nodus: « Pe Coloana lui Traian germanii sînt de partea romană; originea lor este greu de stabilit » [3].

Identificarea apartenenţei etnice a « barbarilor » de pe Coloana lui Marc Aureliu prezintă de asemenea dificultăţi, după cum reiese dintr-o notă a lui H. Fischer: « Luca, în *Archäol. Jahrbuch.*, 15,33, a reafirmat părerea ketseriană, că sarmaţii şi germanii nu se deosebesc unii de alţii şi că dacii de pe Coloana lui Traian au servit ca model; portul, aparent german, este în realitate costumul barbar obişnuit » [4]. În faţa acestor afirmaţii făcute de H. Fischer, venim cu cîteva constatări. Amintim că aşa-zişii « germani » de pe Coloana lui Traian nu apar,

[1] Sînt puse în paranteză citatele considerate îndoielnice.

[2] Hermann Fischer, *Der germanische nodus und Verwandtes*, p. 191.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 194.

după unii autori germani, numai de partea romanilor; unele figuri, socotite a fi germanice, se întîlnesc și alături de daci (fig. 338). Noi contestăm însă că asemenea figuri ar reprezenta vreun trib germanic. Nu se poate deduce dacă și H. Fischer avea o părere similară.

Cercetătorii din trecut, între care și C. Cichorius, nu s-au ostenit să identifice apartenenţa etnică a figurilor « barbare » reprezentate pe Coloana lui Traian și au admis teza emisă de Eugen Petersen și dusă mai departe de A. Furtwängler în ceea ce privește reprezentarea elementelor germanice. Mai mult, ei n-au ţinut seama de revenirea lui A. Furtwängler asupra afirmaţiilor sale din 1896, în lucrarea din 1903, cînd recunoaște deschis greșelile iniţiale de interpretare. După cum vom arăta, teza reprezentării elementelor germanice pe monumentul dobrogean este spulberată de o serie de documente de cultură materială. Nici alţi cercetători germani n-au ajuns la o concluzie sigură cu privire la originea germanică a nodusului purtat de figurile considerate germanice de pe monumentul de la Adamklissi. Gustav Kossina în mod vădit interpretează forţat și tendenţios textele clasice, în favoarea tezei germanice. S. Feist, într-un studiu despre germani, susţine că obiceiul de a purta nodus nu poate fi atribuit numai unui singur popor: reprezentările de bastarni de pe monumentul de la Adamklissi sau cele de pe Coloana lui Traian din Roma (cu toate afirmaţiile lui Kossina, *Deutsche Vorgeschichte*, p. 69, ed. II), nu aduc nimic hotărîtor în problema dacă este germanic sau negermanic (portul părului cu nod a putut să fie răspîndit atît la suebi, cît și la triburi negermanice) [1].

Originea germanică a bastarnilor a fost combătută de Adolf Baur în anul 1918 [2]. El aminteşte că Polibiu îi consideră pe bastarni celţi (« *facile Bastarnis Scordiscos iter daturos, nec enim aut lingua aut moribus abhorere* »). Abia mai tîrziu Strabo îi indică pe bastarni ca germani, în timp ce Tit Liviu este rezervat şi subliniază că a avut loc chiar un amestec între bastarni şi sarmaţi (« *Peucinorum, Venetorumquae et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito, Guamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. sordes omnium ac torpor procerum connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur* »). La Appian, bastarnii erau consideraţi geţi, iar la Dio, sciţi.

În ceea ce priveşte cultura spirituală şi materială, Adolf Baur nu găseşte dovezi în privinţa determinării originii lor. El scrie textul: « Auch die aus den Sitten, der Tracht und Bewaffnung hergeholten Argumente beweisen für ihre Herkunft ebensowenig wie die Darstellung auf der Trajanssäule und auf dem Denkmal von Adamklissi » [3].

[1] S. Feist, *Germanen*, in *Reallexicon der Vorgeschichte*, Ed. Max Ebert, Berlin, 1925—1929, p. 285.

[2] Adolf Baur, *Herkunft der Bastarnen*, in *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Philologisch-historische Classe*, 185. Bd., 2. Abhandlung, p. 3.

[3] *Ibidem*, p. 11.

În anul 1922 Friedrich Drexel aminteşte de A. Baur, care a contestat germanicitatea bastarnilor; el face apel şi la germanistul Neckel, care în ceea ce priveşte nodus-ul face referinţă la o atestare a lui Herodot. Acest autor arată greutatea de a se afirma dacă toţi barbarii de pe monumentul de la Adamklissi sînt daci sau dacă printre ei ar trebui recunoscuţi şi reprezentanţii altor populaţii[1]. W. Tomaschek, în studiul său *Die alten Thraker*, vorbeşte de existenţa nodus-ului la traci [2].

Într-o epocă mai apropiată, arheologul vienez Carl Patsch invocă din nou pasajul din capitolul 38 din *Germania* lui Tacit, pentru a reînvia ipoteza că pe monumentul de la Adamklissi ar fi înfăţișate figuri germanice. Arheologul vienez se menţine — după felul cum consideră textele clasice — pe linia unui academism infructuos. El nu aduce nimic nou ca metodă de interpretare a documentelor, indiferent de natura lor. După ce citează pasajul din Tacit, Patsch afirmă că purtătorii de nodus înfăţișaţi în pl. LXXIII, scena C în albumul lui C. Cichorius sînt germani care tratează cu romanii. El amintește de M. Rostovtzeff (*Gnomon*, X, 1934,2) care nu este de acord cu el în această privinţă, dar și de alţi cercetători care îi susţin teza, între care și C. Cichorius. Poziţia lui C. Cichorius este cît se poate de clară, dar nu este și justă. El afirmă: « Și acum, trecînd la fiecare grupă de barbari, fiecare din ele, formată din doi-trei bărbaţi și avînd costum diferit unul de altul, reprezintă un alt popor. Froehner le consideră, fără să le despartă, ca gete sau sarmate, și trebuie singur să faci cercetarea minuţioasă pentru fiecare. Interesul principal îl reclamă, firește, marile figuri, cele trei din faţa împăratului ... cu bărbile lor mari și lăsate în jos și portul lor special. Costumul lor, trunchiul corpului descoperit și, în același timp, portul lor ciudat pentru cap sînt dovedite ca germanice și de aceea mai de mult am considerat personajele ca fiind germanice. Între timp (*sic*), A. Furtwängler a ajuns la aceeași recunoaștere și a adus în *Intermezzi*, p. 71 (cf. și Petersen, *Roem. Mitth.*, XI, 303) dovezi amănunţite în această privinţă, arătînd că aici trebuie să recunoaștem triburi germanice bastarne din nordul Dunării, care într-adevăr erau în relaţii de prietenie cu Roma » [3]. De la început trebuie să facem remarca că împricinatul cu nodus din pl. C tratează ca inamic, fiind în grupul « barbarilor », așa încît sfîrșitul pledoariei lui C. Cichorius pare curios. Este clar că autorul german n-a adus nici un element convingător în susţinerea tezei sale, ignorînd elementele de cultură materială care coexistă cu nodus-ul. Gotsmich arată că forme similare cu nodus-ul și însuși nodus-ul reprezintă elemente cunoscute de traci [4], greci etc., în legătură cu anumite obiceiuri străvechi.

[1] Friedrich Drexel, *Altes und Neues von Tropaeum Trajani*, în *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, geschichte und deutsche Litteratur*, Anul 25 (1922), vol. XLIX şi L, caietul 1/2, p. 338.

[2] Wilhelm Tomaschek, *Die alten Thraker. Eine ethkologische Untersuchung*, in *Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Classe*, vol. CXXVIII, IV. Abhandlung, Viena, 1893, p. 116.

[3] C. Cichorius, *op. cit.*, p. 148, vol. III.

[4] Alois Gotsmich, *Volkstümliche Anschauungen in der griechischen Kunst*, in *VI. Internationaler Kongress für Archeologie*, Berlin, 21—26 august 1939, p. 438.

Nu putem să nu amintim şi un fapt, care aruncă îndoială asupra metodelor de identificare a figurilor purtătoare de nodus. Vestitul bastarn conservat la Bruxelles (fig. 333), ieşit din mîna unui sculptor grec din sec. I î.e.n., provine din partea răsăriteană a zonei mediteraneene[1]. Ţinînd seama de acest lucru, este de la sine înţeles că identificarea ca bastarn a purtătorului de nodus amintit nu o putem admite. El aparţine, logic vorbind, unui trib tracic.

În anul 1940, Ernst Petersen consideră în mod eronat că purtătorii de nodus de pe reliefurile monumentului de la Adamklissi reprezintă pe bastarni [2].

Într-o lucrare destul de recentă [3], Istvan Jardannyi-Paulovics în considerarea nodus-ului porneşte din nou de la cunoscutele texte referitoare la această pieptănătură. În această operă de o rară valoare documentară sînt adunate la un loc figuri purtătoare de nodus care apar pe diferitele monumente găsite pe teritoriul maghiar. În ceea ce priveşte interpretarea apartenenţei etnice a purtătorilor de nodus, autorul este pentru teza că ei reprezintă populaţii germanice. Argumentaţia nu este convingătoare, autorul neaducînd argumente noi în cumpănă.

d) *Cercetătorii romîni şi problema nodus-ului.* Problema nodus-ului n-a constituit pentru învăţaţii romîni un subiect special. El a fost considerat indirect ca un element de distincţie etnică. Nicolae Iorga admite chiar teza lui A. Furtwängler, după care purtătorii de nodus de pe monumentul dobrogean reprezintă pe germanii bastarni [4]. Radu Vulpe, în lucrarea sa consacrată arheologiei Dobrogei, acceptă teza arheologului german cu privire la purtătorii de nodus [5]. Teohari Antonescu admite şi el că bastarnii prezintă caracterele descrise de A. Furtwängler. După acest autor romîn, tipul bastarnilor poate fi caracterizat după înfăţişare, îmbrăcăminte, ca şi după arme. Metopele pe care ar apărea acest tip sînt după el următoarele: XVI, XVII, XX, XXII, XLVIII (inv. 47). Propriu-zis, Teohari Antonescu nu are nici o poziţie personală şi nu aduce nici o argumentaţie nouă în întărirea afirmaţiilor unor alţi autori cu privire la caracterizarea şi identificarea bastarnilor.

e) *Nodus-ul în raport cu alte elemente etnografice.* În cercetarea nodus-ului, care pune probleme complexe, trebuie să se facă distincţie între acest element etnografic ca problemă generală şi prezenţa lui în mijlocul unor elemente etnografice cu caracter specific, cînd el nu are decît o valoare secundară.

În studiul elementelor de cultură materială se cere o sistematică adîncire a tuturor elementelor care coexistă cu forma pe care ne propunem să o cunoaştem. Monumentul de la Adamklissi, ca şi Coloana lui Traian, redau aspecte din luptele purtate pe pămîntul dacic. La prima vedere, aceasta ar părea suficient ca să considerăm că elementele de costum, de pildă, ar putea fi atribuite triburilor trace. Dar

[1] Ernst Petersen, *Bastarnen und Skiren*, în *Das deutsche Volk*, vol. 13, Leipzig, 1940, p. 937 (autorul reproduce crenelul nr. I).

[2] *Ibidem.*

[3] Istvan Jardannyi-Paulovics, *Germanen Darstellungen auf panonischen Denkmälern*, Budapesta, 1945.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, p. 207, 208.

[5] Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 149; cf. *Comunicări în Secţia orînduirii sclavagiste*, în *Studii şi cercetări de istorie veche*, anul VI, 1955, nr. 1—2, p. 339.

chiar dacă am admite că cele două monumente ar reprezenta elemente geto-dace, discuţia cu privire la problema nodus-ului nu poate fi închisă. Cum s-ar explica în cazul acesta atîtea mărturii arheologice despre nodus, presărate din Dacia pînă pe pămîntul de astăzi al Belgiei? Mai trebuie amintit că există o serie de elemente etnografice înfăţişate pe acelaşi monument dobrogean şi care ridică la rîndul lor probleme cu mult mai importante decît pieptănătura cu nodus. Invocînd textele autorilor latini şi prezentîndu-le unilateral, unii dintre arheologi au atribuit o valoare cu totul greşită nodus-ului. Aceşti arheologi pierdeau din vedere faptul că nodus-ul nu reprezintă un element cu caracter stabil în pieptănătura bărbătească; că, în consecinţă, acest nodus putea fi uşor părăsit de unele triburi şi preluat de altele. Arheologii germani în special au nesocotit examinarea a numeroase elemente etnografice ce coexistau alături de nodus şi aveau un caracter stabil, redînd astfel specificul etnic al unui popor: elementele de costum. Datorită acestui fapt, cercetătorii amintiţi s-au pus în situaţia de a considera totdeauna nodus-ul ca specific germanic şi de a construi pe această bază o teorie falsă cu privire la reprezentarea bastarnilor pe monumentul de la Adamklissi. Ei nu şi-au pus de loc problema înfăţişării unor altor triburi, pe baza elementelor de costum sau a altor forme de cultură materială. Lipsa de metodă ştiinţifică în studiul elementelor de cultură materială a dus la subordonarea faţă de nodus a formelor de cultură specifică, care au caracter de stabilitate. Din moment ce nodus-ul este germanic, şi piesele de port ca iţarii sau opincile sînt pentru aceşti cercetători tot germanice. Deşi unii arheologi, ca de pildă A. Furtwängler, au atribuit unele elemente etnografice triburilor locale geto-dace, revenind asupra unor păreri anterioare potrivit cărora le socotiseră specific germanice, etnografii grăbiţi au neglijat noua poziţie ştiinţifică a acestui cercetător şi au reprodus părerile sale iniţiale cu privire la originea germanică a pantalonilor etc. [1]. Nodus-ul, fără îndoială, a fost cunoscut de triburile germanice, dar el, potrivit informaţiei lui Tacit, a fost curînd preluat de alte popoare, care trăiau dincolo de sfera de civilizaţie greco-romană, devenind astfel, dintr-un element germanic specific, un element de port comun circulatoriu. Prin această pătrundere a nodus-ului la alte popoare, el şi-a pierdut de fapt orice valoare etnografică. De aici înainte nodus-ul va putea fi considerat ca un element de cultură de provenienţă suebă sau germanică, fără ca prezenţa lui să poată da vreo indicaţie asupra apartenenţei etnice a celor care îl poartă.

2. IDENTIFICAREA APARTENENŢEI ETNICE A PRESUPUŞILOR SARMAŢI ROXOLANI DE PE COLOANA LUI TRAIAN ŞI TROPAEUM TRAIANI

Plecînd de la o nouă interpretare a atestării scrise care a servit istoricilor în identificarea unor figuri de « barbari » ca sarmaţii roxolani pe Coloana lui Traian sau pe monumentul de la Adamklissi, după ce vom face examinarea

[1] Vezi de pildă Geramb Victor, *Steierisches Trachtenbuch*, p. 103—104.

structurii morfologice a unor elemente de cultură materială, vom încerca să clarificăm problema cu privire la adevărata origine etnică a acestor presupuși sarmaţi din tribul roxolanilor.

Cel care pentru prima dată s-a gîndit că două interesante grupe de cavaleriști barbari aflate în avangardă, avînd corpul apărat de o armură de solzi, de pe Coloana lui Traian, ar putea reprezenta pe sarmaţii roxolani a fost W. Froehner. Despre cavaleria identificată de el ca roxolană, cu toate ezitările sale, ni se amintește comentînd pl. 54, 55: «Cavalerie dace se noyant dans un fleuve»[1]; pl. 55, 56: «Attaque d'un camp romain»[2]; și pl. 61, 62: «Défaite des catafractaires»[3]. Descrierea cea mai insistentă privind cavaleria barbarilor este făcută pe marginea interpretării scenei atacului dat asupra unui lagăr roman. Textul în cauză cuprinde două aliniate, în care se dezvoltă idei diferite. În primul, el încearcă să arate unele analogii în ceea ce privește folosirea armurii la popoare diferite și în epoci variate: «Les porte-étendards coiffés de bonnets, arrivent en toute hâte sur le champ de bataille; ils sont précédés de trois cavaliers qui, eux et leur chevaux, sont couverts de pied en cap d'une cuirasse (catafracta) en écailles. Les historiens mentionnent les catafractaires employés dans les armées asiatiques, chez les peuples du Nord, chez les Macédoniens et plus tard chez les Romains[4]. Ceux que nous voyons devant nous et que nous rencontrerons dans la suite ont le visage découvert. Leurs casques de forme conique sont munis d'un garde-nuque recourbé et cerclé de lames de bronze. Dans leur langage figuré les auteurs anciens comparent la cuirasse avec ses écailles superposées au plumage des oiseaux (lorica plumata) et les cuirassiers à des statues de bronze. Les chevaux sont plastronés jusqu-aux sabots; leurs yeux même se trouvent garantis par deux petits disques percés de trous. Au XI-e siècle, les Abaspes se servaient encore de chevaux cuirassés»[5].

În aliniatul al doilea, autorul trece la concluzii. El constată că este greu de stabilit apartenenţa etnică a călăreţilor care vin să dea ajutor regelui dac, dar totul face să se creadă că este vorba de sarmaţi, vecinii dacilor. Apoi vorbește de luptele roxolanilor din anul 69, întemeindu-se pe un text din Tacit etc.: «Il est plus difficile de dire à quelle nation appartiennent les cavaliers qui sont venus au secours du roi dace, mais tout porte à croire que ce sont de Sarmates, ses voisins. Déjà l'an 69, sous l'empereur Othon[6], les Sarmates Rhoxolans avaient commis un acte d'hostilité envers le peuple romain, en revangeant la Moesie, et

[1] W. Froehner, *La colonne Trajanne*, Paris, 1872, p. 10.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, p. 3.

[4] I. Becker, *Grabschrift eines roem. Panzerreiter-offiziers*, in *Frankfurter Neujahresblatt*, 1868, p. 20 (după W. Froehner).

[5] W. Froehner, *op. cit.*, p. 30, 34.

[6] Attaliota Mihael, *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, Bonnae, MDCCCLIII, p. 234; Krause, *Byzantiner des Mittelalters*, p. 165.

l'ont raconte[1] qu'à cette époque leurs princes et la noblesse étaient revêtus de cuirasse d'écailles en fer ou en cuir. Trois siècles plus tard, sous le règne de Constance (358), nous leur voyons le même costume, avec cette différence que les écailles étaient en corne polie[2]. Dans le sanctuaire d'Esculape à Athènes, Pousa-

Fig. 338. — Soli daci în tratative cu romanii; printre ei, unul pare a avea un nod realizat dintr-o legătură de pînză acoperitoare de cap. După C. Cichorius, pl. LXXIII, scena C (262, 263, 264).

nias vit une cuirasse sarmate faite de sabots de cheval, qu'il compare judicieusement à une pomme de pin ou à une peau de serpent. Les Rhoxolans étaient d'origine gothique ».

Citatele pe care le-am reprodus nu sînt de loc convingătoare, după cum vom vedea. Totuși, C. Cichorius avea să reia în anul 1896, sub o formă mai categorică, teza lui W. Froehner că acei « catafractari » ar reprezenta pe sarmaţii roxolani.

Referindu-se la grupul de călăreţi care apar în scena XXXVII, C. Cichorius scrie categoric: « Daci cu siguranţă nu sînt; în timp ce mai înainte se încerca a

[1] Tacit, *Istorii*, I: *(cataphractarum pondus) principibus et nobilissimo cuique tegimen ferreis laminis aut praeduro corio consertum, ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum.*

[2] Ammianus Marcellinus, 1, XVII, 12: *Loricae ex cornibus rasis et legigatis plumarum speciae linteis indumentis iunexae.*

se vedea în ei populații parthe auxiliare dacilor, Froehner a arătat deja pe bună dreptate — după costumul lor caracteristic — că sînt mai mult sarmați. Nu poate fi vorba de cele două triburi principale ale iagizilor așezați în vestul Ungariei. Dimpotrivă, această provincie (Moesia inferioară) a fost supusă invaziilor altor

Fig. 339. — Daci trecînd un fluviu. În fața purtătorului de stindard cu dragon se află un grup de catafractari daci. După C. Cichorius, pl. XXIII, scena XXXI (75–76).

triburi principale, sarmați roxolani, care locuiau dincolo de Delta Dunării, în stepă, pe malul Mării Negre, de unde, după Tacit (*Hist.*, I, 1,79 și Josephus, *Bell. Jud.*, VII, 4, 3), au invadat-o de trei ori în iernile anilor 68, 69 și 70 d. Chr. » [1]. În continuare, C. Cichorius atrage atenția asupra textului lui Tacit: « Chiar acestor

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, vol. I, p. 150.

roxolani Tacit le descrie costumele și armele, întru totul identice cu ceea ce recunoaștem la călăreţii din figurile noastre; ca și cei din urmă, roxolanii se luptau călare şi erau îmbrăcaţi cu o armură în solzi cu totul identică ». Portul a fost cel care ar fi avut rol la identificare. « În ceea ce privește armele, și ei

Fig. 340. — Grup de catafractari daci, unul înarmat cu gladius asemănător cu al romanilor din aceeași scenă, iar altul cu un arc, fugăriţi de romani. După C. Cichorius, pl. XXVIII, scena XXXVII (92, 93, 94).

purtau lance și scut și chiar faptul însuși, că, în cele două tablouri XXXI și XXXVII, catafractarii luptă fără scut, este în mod special atestat de Tacit pentru roxolani. De aceea nu poate fi îndoială că și invazia, desigur de iarnă, a unui trib sarmat în Moesia inferioară, înfățișată aici, poate fi atribuită unui sarmat ». C. Cichorius revine asupra identificării roxolanilor când comentează reprezentările din scena

XXXVII. « Figurile călăreţilor, avînd asemănare numai cu cele din tabl. XXXI, este în afară de orice îndoială — afirmă el — că s-a avut în vedere acelaşi trib şi că tabloul arată un atac al aceloraşi barbari în Moesia inferioară » [1]. C. Cichorius mai intervine cu un argument pentru susţinerea tezei sale: cel antropologic. El scrie textual: « Etnografic, sarmaţii, făcînd abstracţie de costumul lor care ne învaţă mult, au feţele — datorită desigur unor modele vii, probabil de prizonieri — lucrate interesant. Atrag atenţia asupra călăreţilor din dreapta mai depărtaţi şi a celor din urmă, a căror ochi migdalaţi, mustăţi mai lăsate în jos şi întreaga înfăţişare a feţei arată în mod clar un tip mongolo-tătar » [2]. După cum reiese cît se poate de clar, Cichorius nu aduce nimic nou în problema identificării apartenenţei etnice a călăreţilor în cauză. El consideră teoria nesigură formulată de Froehner ca verosimilă şi o acceptă. Admite însă că alături de roxolani ar fi putut fi şi daci [3]. Cel care avea să stăruie şi mai mult în credinţa că acei călăreţi de pe coloană cu armură în solzi sînt roxolani este Carl Patsch. Carl Patsch afirmă pe nedrept că învăţatul C. Cichorius — întemeiat pe un text din Tacit — a identificat ca roxolani pe călăreţii cu coif şi armură cu solzi din scena XXXI (fig. 339) şi XXXVII (fig. 340), pe cei cu lance (XXXI), pe cel cu arc, respectiv scut (XXXVII) de pe caii în armură [4].

Dacă încercăm să pătrundem mai bine spiritul documentelor folosite de cercetătorii amintiţi, ne dăm cu uşurinţă seama că interpretările făcute pe baza lor nu sînt întemeiate. Documentele luate în considerare pentru determinarea apartenenţei etnice a roxolanilor sînt de două genuri: scrise şi plastice. Le vom analiza pe rînd. W. Froehner, iar după el şi alţi cercetători, în identificarea apartenenţei etnice a călăreţilor în armură de pe Coloana lui Traian, s-au întemeiat între altele pe un text din Tacit, care relatează evenimente din anul 69 e.n. Pentru a ne da seama că analiza atentă a acestui text duce, de fapt, la o nouă interpretare, îl reproducem în întregime (Tacitus, *Hist.*, I, 79): «. . . *eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme caesis duabus cohortibus, magna spe Moesiam inruperant, novem milia equitum, ex ferocia et successu praedae magis quam pugnae intenta, igitur vagos et incuriosos tertia legio adiunctis auxiliis repente invasit, apud Romanos omnia proelio apta: Sarmatae dispersi ante cupidine praedae, graves onere sarcinarum et lubrico itinerum adempta equorum pernicitate velut vincti caedebantur, namque mirum dictu ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos, nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum: ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit, sed tum umido die et soluto gelu neque conti neque gladii, quos praelongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis et catafractarum pondere, id principibus*

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, vol. I, p. 181.
[2] *Ibidem*, p. 183—184.
[3] *Ibidem*, vol. II, p. 181.
[4] Carl Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, p. 23.

et nobilissimo cuique tegimen, ferreis lamminis aut praeduro corio consertum, ut adversus ictus inpenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum; simul altitudine et mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facilis lorica et missili pilo aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim scuto defendi mos est) comminus fodiebat, donec pauci, qui proelio superfuerant, paludibus abderentur, ibi saevietia hiemis aut volnerum absumpti » [1].

În legătură cu acest text, trebuie să observăm că el nu este contemporan cu luptele lui Traian cu dacii, relatînd fapte anterioare cu circa 37 ani. Textul propriu-zis redă două știri demne de luat în considerație: principii și nobilii roxolani aveau armură și ei mînuiau cu două mîini o armă, fiind călare. Se dau detalii despre armură (consta din solzi) și despre armă. Datele cuprinse în text se pretează la interpretare. Este clar că roxolanii foloseau în luptă un costum din solzi. Dar acest costum nu le era caracteristic numai lor, fiind destul de răspîndit atît în acea epocă, cît și în epocile anterioare, ori posterioare, după cum a arătat W. Froehner. Argumentul « armură » deci nu poate fi invocat ca determinant. Să vedem celălalt argument, arma lor de luptă. Dacă știm că arma în cauză era folosită cu două mîini, îi mai putem deduce forma generală, dar nu aspectul sau dimensiunea reală. Dar o armă grea folosită doar de către călăreți nu apare la figurile presupuse roxolane de pe Coloana lui Traian.

Armele de pe Coloana lui Traian, redate plastic cît se poate de clar, sînt de două feluri: arcul și spada. Din examinarea structurii acestor arme nu observăm nimic care să corespundă cu descrierea lui Tacit. Arcul are o dimensiune normală, fiind utilizat cu ușurință de un călăreț armurat, care se retrage (fig. 340). Forma lui este izbitor de asemănătoare cu cea de pe metopa XXXI a monumentului de la Adamklissi. Spada este deosebit de mică, mai mică chiar decît o baionetă. Ea este dreaptă și se poartă într-o teacă de piele fără ornamente aplicate ori

[1] « Această neglijență încurajă pe roxolani. Acești sarmați, mîndri că distruseseră iarna precedentă două din cohortele noastre, se aruncaseră plini de nădejdi in Moesia, cu un număr de 9000 de cavaleriști; succesul mărise îndrăzneala lor firească, iar ei se gîndeau mai mult să prade decît să lupte. În timp ce alergau dintr-o parte într-alta, fără precauții, a treia legiune susținută de auxiliarii săi îi atacă brusc. La romani totul era dispus pentru luptă; sarmații dimpotrivă, erau împrăștiați de ardoarea prădării sau îngreunați de povara prăzii lor; iar caii lor pierzînd orice repeziciune pe un teren alunecos, ei se lăsau sugrumați, ca și cum ar fi fost înlănțuiți dinainte. Căci este un lucru straniu, în ce măsură puterea sarmaților pare să fie toată în afara lor înșiși. Dacă merg pe jos, nimic mai laș; dacă sosesc în escadroane, nimic nu rezistă la șocul lor. Dar atunci, luptînd pe gheţuri muiate în ploaie, aceste lungi spade pe care le mînuiesc cu două mîini deveneau inutile pe cai, care alunecau neîncetat, și sub greutatea catafractelor lor. Este numele unei armuri pe care o poartă șefii și nobilii lor; ea este compusă din lame de fier sau dintr-o piele foarte tare, prinse una peste alta ca niște solzi. Ea este de nepătruns loviturilor, dar o dată răsturnați de izbitura dușmanului, le este foarte greu să se mai ridice. Ei mai aveau împotrivă-le o zăpadă moale și foarte mare, în care se înfundau. Soldatul roman, acoperit de o simplă cuirasă, îi ataca cu lancea sau sulița sau, armîndu-se cu spada, străpungea ușor sarmații fără apărare, cărora întrebuințarea scutului le este necunoscută. Un mic număr, care scăpase din luptă, s-a ascuns în mlaștini, unde asprimea gerului și istovirea de pe urma rănilor, îi răpunea ».

imprimate. Tocmai prin această lipsă de ornamente se deosebește de cea romană, care apare în cadrul aceluiași tablou la luptătorii romani. Caracteristicile enumerate aici ale celor două arme indică cu certitudine că sîntem în fața unor tipuri de arme cunoscute și comune. Datorită micimii ei excesive aici nu poate fi vorba că spada s-a mînuit cu două mîini. Dacă arcul se întrebuințează angajînd ambele mîini, după structura sa, el nu are nimic specific ca să fie obiectul unei atenții deosebite. Dacă Tacit ar fi avut în vedere în descrierea sa un arc, ar fi spus-o printr-un singur cuvînt. Analiza textului lui Tacit, ca și a structurii morfologice a celor două arme care apar la catafractari, ne duce la concluzia că textul descrie alte tipuri de arme decît spada și arcul care se observă la catafractarii de pe coloană. Prin aceasta se dovedește că textul lui Tacit — care și așa datează dintr-o epocă anterioară reprezentărilor plastice — a fost greșit interpretat. Armura corpului — care apare în epoci anterioare și posterioare luptelor lui Traian — nu poate în sine constitui un argument pentru identificarea sarmaților roxolani pe Coloana lui Traian.

Înainte de a arăta apartenența etnică a catafractarilor de pe monumentul de la Roma, vom examina și argumentele aduse de alți cercetători pentru identificarea roxolanilor pe monumentul de la Adamklissi. E. Petersen susține că purtătorii de mantie ușoară, care acoperă partea superioară a corpului, ca și mînuitorii cu două mîini a paloșului, sînt roxolani; și figurile din care, femei și copii, reprezintă pe sarmați [1]. Teohari Antonescu este și el de această părere. Analizînd și unele ipoteze ale lui C. Cichorius, conchide: « Astfel, deci mai tragem o primă concluzie din situația geografică a teritoriului (se referă la un peisaj de pe Coloana lui Traian — *n. n.*): poporul care luptă contra romanilor sînt sarmații roxolani. Noi am ajuns la această ipoteză și pe baza aspectului fizic al barbarilor. Într-adevăr, pe coloană ca și pe reliefurile tropaeum-ului, înfățișarea fizică este aceeași: față rotundă sau alungită cîteodată, cum se poate vedea la o figură de pe creneluri, crenelul nr. X, corpul, trupul și fața cu pomeții ridicați, barba ascuțită și mustățile lăsate în jos. Acest tip corespunde pînă la identitate cu tipul barbarilor din tabl. XXIII și XXVII (C. Cichorius; cf. Froehner, pl. 55 și pl. 61), unde vedem catafractarii sarmați roxolani » [2]. Autorul este sigur de apropierea făcută, căci continuă: « Nu insistăm mai mult asupra asemănării, lucrul este ușor de constatat ». Acest autor pierde din vedere că în altă parte a atras atenția că dacă ne luăm după aspectul fizic, putem comite erori [3]. El consideră de asemenea că există o apropiere între boneta de pe metopa IX și coiful catafractarilor, supoziție cu

[1] Eugen Petersen, über Tocilesco — Benndorf — Niemann: *das Monument von Adamklissi, Tropaeum Trajani* (dare de seamă în ședința ținută la 6 martie 1896) în *Sitzungsberichte*, din *Mittheilungen der k. deutschen arheologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. IX, Roma, 1896, p. 105.

[2] Teohari Antonescu, *op. cit.*, p. 171.

[3] *Ibidem.*

totul eronată. Ocupîndu-se de suman (caftan), el îl găsește sarmat. Teohari Antonescu se ocupă și de veșmîntul cu crețuri. Este curios cum înțelege acest autor să comenteze scenele. Dintr-un grup de personaje de pe o metopă, el distinge deopotrivă reprezentanți daci și sarmați, după un criteriu ciudat. Iată anume ce scrie privitor la metopa IX: « Din contră, noi presupunem că bastarnul care stă în car pe metopa IX ne înfățișează un șef sarmat, în timp ce pileatul care merge alături de car este un nobil dac. În acest caz, s-ar potrivi de minune cuvintele lui Tacit (*Germ.*, 46) privitor la poporul sarmat care trăia în căruță și pe cal *(Sarmatis in plaustro equoque viventibus)* ». Este de la sine înțeles că încercările lui T. Antonescu nu pot fi admise și ele își găsesc răspuns în considerațiile noastre de mai sus. La rîndul său, Carl Patsch a căutat să identifice și el pe sarmații roxolani pe monumentul de la Adamklissi. În sprijinul ipotezei sale, el invocă ca argument paloșul curbat mînuit cu ambele mîini în lipsa totală a scutului. Metopele pe care s-ar afla reprezentați acești sarmați sînt destul de numeroase: XVI, XX, XXII, XXIII, XXXIII, XXXVII. În confirmarea acestei ipoteze, Patsch reproduce în întregime textul amintit mai sus din istoriile lui Tacit, folosit la timpul său de Froehner etc. Dar poziția lui Carl Patsch, care se referă și la identificările lui C. Cichorius de pe Coloana lui Traian, nu este tocmai sigură. El găsește o discrepanță între relatarea lui Tacit și ceea ce se vede pe metope, întrucît sarmații apar pe monumentul dobrogean complet neapărați, îmbrăcați doar în cioareci și haină, sau chiar cu trunchiul corpului complet gol. El se întreabă dacă nu există cumva un motiv special ca să fie înfățișați așa. Pe metopele XXXV și XXXVII sînt reprezentate lupte în jurul carelor cu femei, copii și avut. Este vorba, după el, de un atac roman asupra purtătoruluide paloș aflat în popas. Ceea ce este destul de curios este faptul că, întrucît pe metopele IX și XXXVI nu apare paloșul curbat, după părerea lui Patsch aici ar putea să fie reprezentate alte populații din cele înfățișate pe tropaeum. Referindu-se la prima categorie de metope unde nu apar animale înjugate la care, autorul consideră că figurile reprezintă, fără îndoială, capi de familie roxolani, aceasta judecînd după bărbile lor mari. Carl Patsch constată că pe metopole XVI, XVII, XX, XXIII, alături de roxolani, există și figuri care nu se aseamănă cu ei, căci roxolanii poartă o bonetă aderentă. Ce anume va fi determinat pe Carl Patsch să-i caute neapărat pe roxolani și pe monumentul dobrogean este greu de spus. Încercarea lui este cu totul nejustificată. Roxolanii identificați de el nu au nici o caracteristică corespunzătoare textului lui Tacit pe care-l reproduce. Ei poartă drept armă un paloș curbat, folosit de pedestrime și nu de călăreți; ei înșiși sînt parțial dezbrăcați, iar nu în armuri cum ni-i descrie Tacit (deși aceste armuri, după cum am amintit, nu pot fi considerate specifice numai pentru roxolani). Nici elementele de cultură materială ale acestora, arme și veșmînt, nu corespund cu ale presupușilor roxolani de pe Coloana lui Traian. Paloșul lor are formă de cosor, diferit structural de spadă. Arcul este singur

identic la figurile de pe ambele monumente. Dar ce ar putea diferenţia această armă, chiar dacă ea ar apărea la două popoare diferite din acelaşi spaţiu? Nimic.

Îmbrăcămintea presupuşilor roxolani de pe monumentul dobrogean diferă şi ea de a celor de pe Coloana lui Traian. În timp ce la primii distingem boneta aderentă pe cap, paenula, iţarii, cioarecii şi opinca, la femei o haină cu creţuri, la ceilalţi îmbrăcămintea este net de războinici de elită, coif, armura totală a corpului şi a cailor. Structura elementelor de port a barbarilor la care se referă arheologul vienez am arătat-o într-un capitol anterior, iar specificul lor dacic l-am demonstrat cu acelaşi prilej.

Acest tablou comparativ subliniază şi mai limpede că încercarea lui Carl Patsch de a identifica şi pe Tropaeum Traiani figuri de aceeaşi apartenenţă etnică cu cele presupuse roxolane pe Coloana lui Traian de la Roma este cu totul nefondată.

În textul lui Tacit, roxolanii apar caracterizaţi prin armură în solzi şi o armă care se mînuieşte cu două mîini, lungă şi desigur destul de grea. Din această cauză ecvestrul nu se putea folosi de ea în cazul cînd terenul era alunecos şi caii nu aveau un echilibru stabil. Roxolanii aveau deci o armă specifică pe care, din păcate, nu ne-o putem imagina precis din descrierea lui Tacit. W. Froehner, C. Cichorius şi mai ales Carl Patsch au schimbat sensul just al textului din Tacit. Determinarea apartenenţei etnice sarmate a călăreţilor de pe Coloana lui Traian este eronată. Parafrazîndu-l pe C. Cichorius, putem spune că « sarmaţi roxolani, ei nu sînt cu siguranţă ». Mai rămîne să vedem ce mărturii aduc elementele de cultură materială de pe ambele monumente. Figurile de pe Coloana lui Traian poartă o armură prin nimic specifică. Arma lor, spada, nu are nici ea ceva aparte; ba se aseamănă chiar cu cea romană. Arcul, a doua armă, la rîndul lui are o formă comună. Faţă de veşmintele şi armele de mai sus, care apar la presupuşii roxolani de pe Coloana lui Traian, figurile presupuse de aceeaşi apartenenţă etnică de pe Tropaeum Traiani prezintă un tablou diferit. În locul armurii în solzi găsim boneta aderentă pe cap, paenula, iţarii şi cioarecii. După cum am amintit, structura tuturor acestor piese de port este dacică. Spada cu teacă este înlocuită la ei de un paloş curbat, fără teacă. Arcul rămîne singurul element de cultură materială comun pe ambele monumente romane. În faţa acestor nepotriviri între textul lui Tacit pe de o parte şi elementele de cultură materială a presupuşilor roxolani de pe Coloană, iar de pe altă parte între aceste elemente de cultură şi cele care apar la figurile de pe monumentul dobrogean, ce concluzii se pot trage?

1. Textul lui Tacit relatează fapte şi descrie elemente de cultură care nu privesc figurile presupuse roxolane de pe Coloana lui Traian, el prezentînd realităţi anterioare. Textul ar fi putut fi invocat doar ca argument ajutător, dacă ar fi

existat din epoca lui Traian o descriere similară, privind special tema în amănuntul ei caracteristic.

2. Călăreţii de pe coloană, greşit presupuşi roxolani, trebuie priviţi ca reprezentînd o trupă de elită de şoc. Ea se afla în fruntea coloanei de daci, care poartă o dată şi stindardul cu dragon. Ne pare cu totul firesc ca dacii să fi avut în avangardă o trupă de călăreţi menită a produce dezordine şi panică la apariţia ei.

Este o eroare să se creadă că dacii se bizuiau pe trupele auxiliare în atacurile lor de şoc. Pe de altă parte, nu este logic să presupunem că atît în primul război cît şi în al doilea, trupa cea mai bine apărată de un costum special este reprezentată prin auxiliarii recrutaţi din triburi vecine, care au sărit în ajutor. Dacii erau cei care s-au pregătit îndelung de război şi au dus lupte grele cu cea mai mare putere militară a epocii. De aceea numai ei sînt cei care trebuiau să aibă o cavalerie de şoc în armură — cunoscută în epoci anterioare sau posterioare — menită a feri pe călăreţi de răniri. Faptul că un asemenea costum a fost utilizat epoci de-a rîndul şi chiar în imediata vecinătate a Daciei pledează pentru ipoteza că dacii au putut foarte uşor să-l adopte cu ocazia epocalelor lor lupte.

3. Încercarea lui C. Cichorius de a identifica pe roxolani invocînd argumentul antropologic nu are nici un temei. Ochii călăreţilor asupra cărora atrage atenţia nu pot fi consideraţi drept o indicaţie a caracteristicii lor mongoloide; tot aşa mustăţile şi barba nu sînt argumente hotărîtoare. Nu poate fi vorba de o populaţie mongolo-tătară, nici după felul cum arată faţa. Asemenea caractere morfologice apar des pe coloană şi ele trebuie privite ca expresii redate stîngaci de sculptori sau anume căutate din cauza racursiurilor. Pe de altă parte, la acea epocă, în spaţiul care ne interesează se numărau sute de ani de contact permanent şi deci şi de amestec între localnici şi populaţiile răsăritene sau sudice. Elementul mongoloid putea fi prezent, deşi craniile dace dezvelite pînă în prezent pe teritoriul ţării noastre nu trădează asemenea caractere morfologice.

4. Figurile presupuse roxolane pe Tropaeum Traiani reprezintă şi ele pe daci care sînt lipsiţi de armura şi acel gladius lung descris de Tacit; singurul călăreţ dac de pe metopa XXI nu are nici el şi nici calul său armură în solzi. Că aceste figuri reprezintă pe geto-daci, o dovedeşte seria elementelor de cultură materială, îmbrăcămintea şi o armă tipică, paloşul curbat de forma cosorului. Boneta, de pildă, aminteşte pe cea denumită frigiană. Iţarii, ca şi cioarecii, după cum am arătat mai sus, sînt specifici pentru daci şi ei se poartă pînă astăzi de ţăranii romîni. De altfel, este de mirare cum Carl Patsch nu găseşte asemănări între reprezentările de pe Coloana de la Roma şi monumentul dobrogean, dar ele îi sînt la îndemînă, ca şi lui C. Cichorius, atunci cînd îi caută, pe baza unei argumentaţii neîntemeiate, pe sarmaţii roxolani sau chiar pe bastarni.

În concluzie, constatăm că nu există mărturii scrise sau materiale care să ne facă să acceptăm vechea teză cu privire la apartenenţa etnică a catafractarilor de pe Coloana lui Traian. Costumul lor era cunoscut și în epoci anterioare și apare deci ca nespecific. Vechea determinare ca roxolani a călăreţilor, pe baza structurii costumului, ca și a armelor (spadă, arc), este eronată. Ea se datorește unei nejuste înţelegeri a unui text din Tacit și unei superficiale cunoașteri și interpretări a elementelor de cultură materială.

Călăreţii în armură de pe Coloana lui Traian, acei atît de discutaţi « catafractari », ca și figurile de pe monumentul de la Adamklissi presupuse, ca și ei, ca reprezentînd populaţii sarmate roxolane, sînt în realitate de apartenenţă etnică dacică. Această concluzie, de fapt, a fost deja acceptată [1].

[1] *La Chronique des arts*, în *Supplément à la «Gazette des Beaux-Arts»*, nr. 1076, Paris, 1958, pl. 13; Antonio Frova, *L'Arte di Roma e del mondo romano*, p. 580.

X. PROBLEMA ASEMĂNĂRII DINTRE TROPAEUM TRAIANI ŞI COLOANA LUI TRAIAN

Cercetătorii de pînă acum și-au pus — pe drept cuvînt — problema raportului de identitate dintre monumentul dobrogean și Coloana de la Roma. Nerezolvarea acestei chestiuni a constituit, din păcate, pentru unii, un temei spre a nega construirea monumentului dobrogean sub Traian, nesocotind însăși indicaţia clară pe care ne-o dă inscripţia.

Între monumentul dobrogean și cel de la Roma există deosebiri arhitectonice esenţiale. Unul reprezintă o coloană cilindrică uniformă, înaltă, cu un diametru mic, iar altul este închipuit la proporţia unui adevărat edificiu circular cu probleme speciale de construcţie, avînd o suprastructură, cu o gamă succesiv bogată în elemente de arhitectură și decorative. În fond, dacă privim vederea perspectivă a monumentului de la Adamklissi, ne dăm seama că el reprezintă prin corpul cilindric tot o coloană, iar elementele de arhitectură apar, cu mici excepţii, ca părţi specifice de coloană. El își menţine însă rolul de edificiu.

Schema generală de clădire rotundă, după Fr. Studniczka, poate fi urmărită în perioada elenistică [1]. Dar o serie de particularităţi — elementele de parapet care încadrează crenelurile, în faţa cărora din loc în loc se află cîte un leu cu rol decorativ, acoperișul în solzi, tropaeum-ul cu baza hexagonală, cu o suită de sculpturi împrejur — toate acestea indică un studiu particular unic, care a stat la baza proiectării monumentului. Prin masivitatea sa, ca și prin valoarea sa artistică, monumentul apare ca un simbol al victoriei finale. În ceea ce privește scenele cu naraţiuni, ele devin aproape superflue, fiind dominate de gigantismul construcţiei și de armonia desăvîrșită a elementelor arhitecturale și decorative.

Un asemenea edificiu măreţ, cu o inscripţie, ar grăi chiar dacă nu ar avea un adaos narativ. Datorită acestui fapt, scenele narative de pe monument ne înfăţișează doar episoade din luptele dintre romani și daci. Aceste episoade vor putea fi

[1] Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 150.

eventual identificate în unele amănunte, dar că nu poate fi vorba de « identificarea » a însăși războaielor dintre romani și daci, este în afară de orice îndoială.

În general, s-au făcut și observații utile cu privire la unele elemente care sînt identice pe ambele monumente.

Observînd unele diferențieri în ceea ce privește costumul romanilor de pe Coloana lui Traian și de pe monument, Gr. Tocilescu s-a gîndit la o epocă mult mai tîrzie, care ar putea oferi ceva asemănător cu ceea ce se observă pe monumentul dobrogean [1]. Acestor afirmații, susținute și de A. Furtwängler, profesorul Fr. Studniczka le opune o serie de argumente: « Tocilescu și Benndorf — ne spune el [2] — au arătat în lucrarea lor cu multă grijă diferențele de port între soldații romani de pe Tropaeum și cei de pe Coloana lui Traian, diferențe care mai de mult îi făcuseră pe Cichorius și Domaszewski [3] să situeze monumentul, sau cel puțin reliefurile sale, în epoca lui Constantin.

Contrar afirmațiilor acestor cercetători Fr. Studniczka remarcă o serie de similitudini caracteristice între cele două monumente [4]:

a) La Adamklissi legionarii romani poartă pantaloni tot atît de des ca și pe coloană (met. XII, XLI—inv. 40), în timp ce acest port în preajma epocii augustiniene se poate urmări numai la călăreți, în funcție de natura ocupației lor și, în parte, de originea lor.

b) În ceea ce privește harnașamentul, Gr. Tocilescu și O. Benndorf au dat detalii bogate [5]; A. Furtwängler — constată Fr. Studniczka — a arătat că o fîșie de piele de la gît se cunoștea deja în epoca flaviană și chiar la monumente foarte tîrzii, dar a lăsat neobservat faptul că aceasta, ca și alte trăsături caracteristice, ca de pildă anexele sau aplicarea de diferite phalere sau zorzoane pe fîșiile de la piept și crupă, revin cu regularitate pe tropaeum (metopa VI) și coloană [6], dar lipsesc în epoca imperială timpurie. Totuși, îngroșarea în față a curelei de la piept poate fi, la Adamklissi, o particularitate etnică [7].

Asemănările cu ceea ce întîlnim pe monumentul de la Roma sînt însă mai numeroase: scena de pe metopa XLIV (inv. 43) este identică cu una de pe coloană (II, 72). Între Tropaeum Traiani, mausoleul de la Adamklissi și Coloana lui Traian există asemănări în ceea ce privește motivul acantului, care apare și la edificii anterioare; mai mult decît atît, pe Forul lui Apollodor se repetă imaginea vasului de flori între ornamentul de acant [8]. Cu totul traianiană, după același Studniczka, este forma cupei de acant de pe platoșă care încercuiește în același loc pîntecele

[1] Gr. Tocilescu, *Monumentul de la Adamklissi*, p. 100; este de altă părere în mss., vol. I, unde vorbește de reforma costumelor.

[2] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 120.

[3] A. v. Domaszewski, *Bewaffnung des römischen Heeres*, in Paul Wissowa, *Real-Encyclopedie*, III, p. 378.

[4] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 120, 121.

[5] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 93.

[6] Foarte clar la Tocilescu, *op. cit.*, p. 44; cf. pentru Coloana lui Traian, Cichorius, *op. cit.*, I, pl. 65, 104.

[7] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 122.

[8] *Ibidem*, p. 148—149.

Fig. 341. — Împăratul Traian, reprezentare în Glyptoteca Ny-Carlsberg, după Fr. Studniczka.

Fig. 342. — Împăratul Traian, reprezentare pe arcul lui Constantin.

Fig. 343. — Iulius Caesar, statuie în Palatul Conservatorilor, după Fr. Studniczka.

Fig. 344. — Reprezentarea trofeului sub Constantin cel Mare.

(fig. 341, 342, 343); ea nu este dovedită înainte de Flavi (fig. 341, 342), dar nu se menţine şi mai tîrziu (fig. 344).

O altă observaţie merită atenţie. Astfel, atît pe monumentul dobrogean cît şi pe cel de la Roma, există o identitate între perspectiva redării pe două rînduri a figurilor [1].

În legătură cu afirmaţia lui A. Furtwängler, că şi-ar modifica concluzia referitoare la data construirii monumentului numai dacă se vor valorifica realităţile oferite de el [2], Franz Studniczka arată că va încerca acest lucru prin compararea cu celelalte monumente traianiene necontestate de pe acelaşi teritoriu [3]. Iată analogiile propuse de Studniczka în această privinţă:

a) Monumentul este închinat soldaţilor şi nu reprezintă un mormînt. El a fost ridicat de Traian, căci inscripţia nu poate fi contestată [4].

b) În apropiere există municipiul Tropaeum Traiani. Existenţa acestor construcţii — observă Fr. Studniczka — a rămas neînţeleasă pentru A. Furtwängler. Faptul că pietrele de construcţie de la monument nu sînt identice cu cele de la mausoleu arată că ele au fost dirijate corect la fiecare monument în parte [5].

În tendinţa răsturnării teoriilor lui A. Furtwängler cu privire la data construirii monumentului, Teohari Antonescu face eforturi vizibile de a căuta elemente asemănătoare între tropaeum-ul dobrogean şi Coloana de la Roma. În lucrarea sa din anul 1905, ca şi în cea din 1910, cercetătorul ieşean pune problema identităţii scenelor de pe cele două monumente şi este convins că a reuşit să o clarifice. Rezumînd el însuşi faptele care îl fac să admită o origine comună pentru cele două monumente, scrie: « Mai întîi împărţirea scenelor pe tropaeum este dispusă într-o ordine care se regăseşte pe coloană. Există cinci mari grupe care reprezintă scene speciale bine determinate şi bine distincte unele de altele. O scenă de prezentaţiune a pretorienilor care formează începutul campaniilor militare pe cele două monumente, urmată de o primă bătălie formată din trei mari episoade: unul, cel mai important, care constituie o luptă între cavaleria romană şi barbari, apoi alta la mijloc, reprezentînd lupta între infanteria romană şi cea a barbarilor şi, în sfîrşit, a treia, ca o concluzie, atacul şi distrugerea barbarilor lîngă care. Acelaşi aranjament îl întîlnim şi pe Coloana lui Traian, cu singura diferenţă că episodul al doilea şi al treilea de pe tropaeum constituie o scenă unică aici, iar nu separat ca pe monumentul de la Adamklissi » [6]. Mai mult, Teohari

[1] Franz Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 145.
[2] A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi*, p. 467.
[3] Franz Studniczka, *op. cit.*, p. 9.
[4] *Ibidem*; A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*, p. 473; Otto Benndorf, *Neues über Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreischichen archäologischen Institutes in Wien*, VI, 1903, p. 256.
[5] Fr. Studniczka, *op. cit.*, p. 14; E. Petersen, *Traians dakische Kriege*, II, p. 69.
[6] T. Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi*, p. 151, 152; cf. şi *Coloana Traiană*, p. 170 şi urm.

Antonescu consideră că ambele monumente au o origine comună, fiind schiţate de acelaşi artist [1].

După cum am mai arătat, nu trebuie să privim rezolvarea problemei datării monumentului prin echivalenţa scenelor. Originea lor comună este atestată de documente; pentru monumentul dobrogean de inscripţia însăşi, înaltă de aproape

Fig. 345. – Grup de romani de pe coloana lui Traian, în luptă. Se observă coiful cu pompon conic, identic cu cel de pe metopa nr. XXXI. Figurile romane poartă cămăşi cu zale, care se regăsesc pe metopele V, VII, VIII, X. După C. Cichorius, pl. LXXXV, scena CXV (309, 310, 311).

4 m. Asemănările pot fi căutate în ceea ce priveşte unele episoade, dar reprezentarea plastică de la Adamklissi nu redă o naraţiune continuă cum face Coloana de la Roma. Din moment ce monumentul epigrafic ne spune de cine şi cînd a fost ridicat monumentul şi chiar cui i-a fost dedicat, nu vedem raţiunea de a căuta neapărat asemănări între episoadele reprezentate. Căci înainte de toate, spiritul arhitectonic care a stat la baza zidirii celor două monumente este diferit. Ca o consecinţă, naraţiunea plastică de pe unul are un alt caracter decît pe celălalt. Acest lucru este clar, din momentul ce la crenelurile monumentului de la Adamklissi, în loc de scene narative, se repetă stereotip prizonieri, pe care îi găsim şi pe unele metope.

Fiind din aceeaşi epocă şi celebrînd acelaşi eveniment, este normal ca cele două monumente să aibă unele puncte de asemănare. Ele pot fi căutate în cîteva direcţii: piese de costum, arme de luptă şi alte elemente de cultură materială.

[1] Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi*, p. 157.

De asemenea, ţinînd seama de specificul culturii romane în epoca lui Traian, pot fi căutate anumite forme artistice, care să explice pe cele de pe monumentul dobrogean. După cum a arătat Fr. Studniczka, unele piese de port romane se găsesc pe ambele monumente; muzicanţii și stegarii de asemenea. Teohari Antonescu constată că sub Traian se întîlnește o armă care constituie o inovaţie [1].

Fig. 346. — Simbolul victoriei pe coloana lui Traian. Se observă armura și alte arme care apar pe unele metope ale monumentului de la Adamklissi. După C. Cichorius, pl. LVII, scena LXXVIII (204, 205, 206).

Nu trebuie pierdute din vedere nici unele fapte mai mărunte, coiful cu pompon (fig. 345 și met. XXXI), armurile (fig. 346, 347 și met. V, VII, X etc.), identitatea harnașamentelor, ca și acea redare în perspectivă pe două rînduri, asupra căreia a atras atenţia Studniczka. Nici moneda de la Tomis cu efigia monumentului nu poate fi uitată (fig. 348).

Un interesant argument îl constituie costumul în care sînt îmbrăcaţi « barbarii ». Unele piese de port apar clar pe ambele monumente: cămașa bărbătească despicată în părţi, gluga (sagum), cioarecii; de asemenea, cu toată stilizarea de pe Coloana lui Traian, cămașa femeiască este aceeași la femeile reprezentate. Mai observăm că una dintre femei, pe monumentul de la Adamklissi, este ţinută de mînă de un bărbat, soţul ei, care poartă cămașă despicată. Pe Coloana din Roma majoritatea luptătorilor, cu excepţia cîtorva, poartă un asemenea tip de cămașă, care nu mai apare pe alte monumente antice. În schimb, ea se menţine și astăzi la

[1] Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi*, p. 193, fig. 16.

romîni, iar cămașa femeiască dacică reprezintă, la rîndul ei, un tip aflat și astăzi în uz curent în formă identică sau sub forma unor variante. Cercetările morfologice făcute ne-au arătat că și alte piese de port, între care și iţarii — pînă și cei cu creţuri transversale atît de ciudaţi ca înfăţișare —, se poartă și astăzi. De asemenea, și opincile sînt

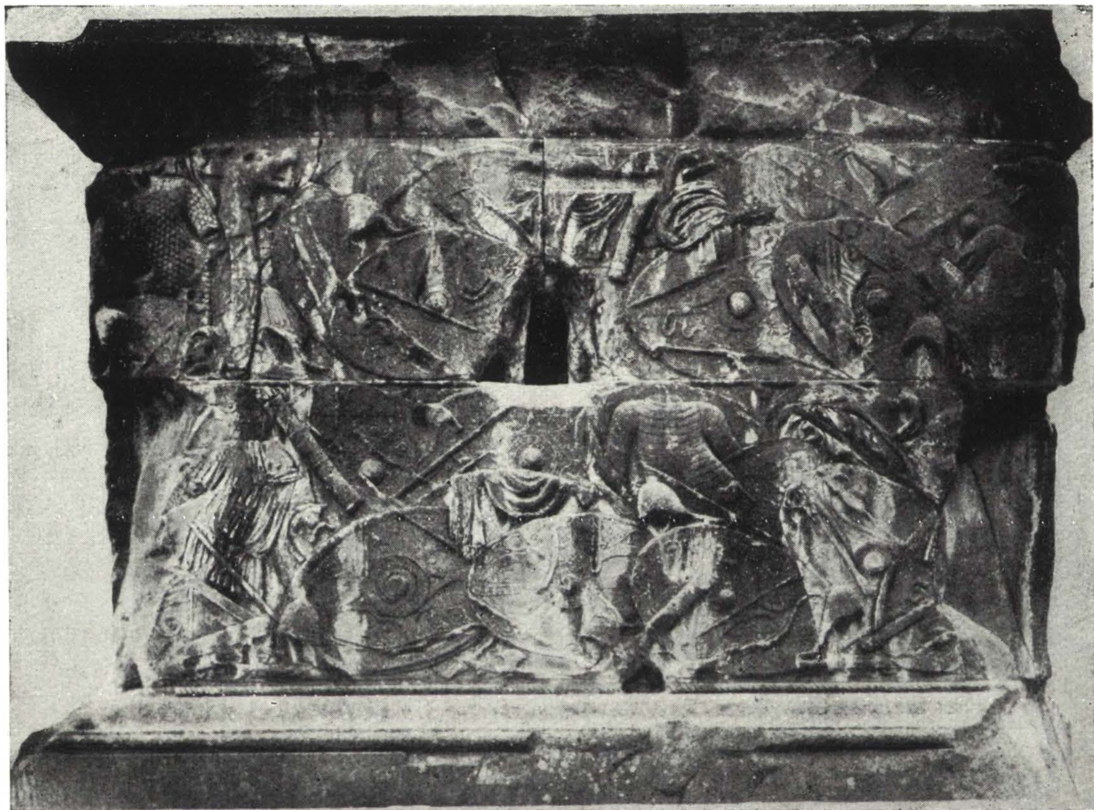

Fig. 347. — Friza cu arme de pe coloana lui Traian. Se observă armura și alte arme care apar pe metopele monumentului de la Adamklissi. După C. Cichorius, pl. II.

de tradiţie ilirico-tracică [1]. Pe monumentul de la Adamklissi sînt redate piesele de costum geto-dace, din toate anotimpurile. După cum vedem, monumentul dobrogean redă, sub un anumit aspect, o icoană mai bogată a stărilor geto-dace.

Arma de luptă a dacilor de pe Tropaeum Traiani este mereu paloșul curbat, alături de arc, care, de altfel, apare și la călăreţii daci de pe Coloană; rar vedem spada și scutul de apărare.

Din păcate, din cauza uniformităţii costumului, este greu să se poată ghici după fizionomie dacă alături de daci există și reprezentanţi ai altor triburi. Dar și această problemă este de altă natură.

[1] Florea Bobu Florescu, *Opincile la romîni*, București, 1957, fig. 1.

Prin o serie de elemente — costum, arme de luptă, care cu patru roţi etc. — se dovedește identitatea dintre « barbarii » de pe Coloana lui Traian și cei de pe monumentul de la Adamklissi, care, după cum ne spune istoria, reprezintă triburile trace, cu prevalenţă geto-dace.

Fig. 348. — Monedă bătută la Tomis de Traian, cu înfăţişarea tropaeum-ului.

Fig. 349. — Monedă bătută de Traian între 104 și 110.

Analiza comparativă a elementelor de artă, făcută cu multă pricepere de Fr. Studniczka, a dovedit cu prisosinţă că ele își găsesc asemănări cu cele din epoca lui Traian.

XI. GRADUL DE CUNOAŞTERE STATISTICĂ A STRUCTURII MONUMENTULUI

În capitolul de faţă ne propunem să arătăm pe registre gradul de cunoaştere a monumentului, pentru a veni în întîmpinarea unui eventual proiect de restaurare. Tocmai din acest motiv problema restaurării va fi abordată sub aspect teoretic general.

Monumentul de la Adamklissi ridică o problemă specială de restaurare datorită gigantescului construcţiei. Într-adevăr, în istorie nu se cunoaşte un monument atît de mare, despuiat de îmbrăcămintea sa exterioară, care să fi fost restaurat.

În stadiul cercetărilor de azi am ajuns la concluzia că se cunosc toate piesele care, repuse în operă, pot reda imaginea iniţială a edificiului. Piesele necesare pentru înlocuirea celor lipsă ar avea rolul de a umple unele goluri ale imaginii, iar nu de a contribui la desenarea conturului ei structural.

Vom recapitula datele esenţiale privind trofeul de la Adamklissi, la care am ajuns pe baza unor studii amănunţite.

1. *Identificarea monumentului.* Măreţul trofeu de la Adamklissi este înălţat în mod sigur de către Traian, în anul 109, după terminarea războaielor daco-romane. Indicaţia din inscripţie este deosebit de clară în această privinţă.

2. *Importanţa edificiului.* Fiind un monument care comemorează victoria romană în Dacia, cu reliefuri ilustrînd evenimentele petrecute, monumentul interesează direct istoria noastră, iar prin monumentalitate şi forma lui arhitectonică, atît ca tip de plan, cît şi ca elevaţie, această operă priveşte însăşi istoria artei universale.

3. *Materialul folosit la construcţie.* Este vorba de un calcar sarmaţian, în care se observă un foraminifer din genul *Nubecularia* avînd inclusiuni din molusca *Mactra vitaliana fabreana d'Orb.* Acest calcar a fost exploatat din cariera de la Deleni. Carierele se observă încă în starea în care au fost lăsate de romani. Materialul este omogen. Umplutura corpului cilindric constă dintr-un beton ciclopean turnat într-o singură perioadă de timp.

Monumentul, din studiul strict al materialului, reiese că n-a fost refăcut niciodată, după ce fusese construit. Putem vorbi de omogenitatea şi simultaneitatea construcţiei.

Rezistenţa materialului folosit la construcţie se poate aprecia din studiul multor piese utilizate la cişmele se pare încă din secolul al XVI-lea; ele n-au suferit degradări de pe urma apei, fiind vorba de un calcar rezistent din cauza incluziunilor de moluşte din care sînt constituite. Degradările se datoresc acţiunilor mecanice care pot fi evitate printr-un strat de silicon, care s-ar aplica pe piesele originale în cazul că s-ar hotărî ca ele să fie repuse în operă.

4. *Stilul construcţiei*. Monumentul se înalţă pe o suită de 6 trepte monumentale, care conturează un promenoar la nivelul soclului. De la acest nivel urmează desfăşurarea propriu-zisă a trofeului, cu o serie de volume care se succed astfel:

A. — Volumul cilindric care constituie corpul principal încoronat de o cornişă cu un atic crenelat decorat cu 52 panouri geometrice şi 26 reliefuri sculpturale dispuse pe verticală. La acest volum deosebim mai multe registre:

— primul registru este alcătuit din 6 rînduri de blocuri de parament, avînd rosturile uşor acuzate;

— peste primul registru se suprapune cel al frizei inferioare decorată cu acant şi capete de lupi;

— deasupra frizei inferioare se află registrul cu reliefuri scenice (metopele) despărţite prin pilaştri;

— registrul frizei superioare cu ornament în funie şi palmete, care încadrează partea de sus a metopelor şi pilaştrilor din registrul cu reliefuri scenice;

— în sfîrşit, registrul cornişei pe care se suprapune cel al coronamentului, de care am amintit.

B. — Acoperişul, de formă tronconică, îmbrăcat cu solzi dispuşi penat.

C. — Volumul hexagonal, desfăşurat pe două registre, delimitate fiecare în parte de elemente profilate, înscrise într-o formă hexagonală, care se ridică de la acoperiş în sus.

La acest volum se observă următoarele elemente:

a) baza cilindrică a suprastructurii,

b) elementele registrului inferior: soclu, 6 pilaştri unghiulari de colţ, pereţi apariaţi cu pietre de talie şi cornişa,

c) elementele registrului superior: soclu, 6 pilaştri unghiulari de colţ dubli faţă de cei de la registrul inferior, pereţi apariaţi cu pietre de talie, friza cu arme, cornişa, grupul statuar.

D. — Trofeul propriu-zis compus din 7 inele care apar eliptice în secţiune.

Această construcţie masivă are la bază un diametru de peste 38,50 de metri, o înălţime tot atît de mare şi un volum de 1235,848 mc.

DATE DESPRE PIESELE COMPONENTE ALE REGISTRELOR

În primul rînd, trebuie să subliniem că se cunosc piese din toate registrele, avînd astfel putinţa să cunoaştem exacta lor succesiune pe verticală şi deci să aflăm înălţimea pe care a avut-o monumentul, cu toate că piesele sînt desprinse din operă. De asemenea, subliniem că orice registru avea piesele lui specifice, neputîndu-se confunda de la un registru la altul.

Numărul și procentele în care se cunosc piesele diferitelor registre și semnificația lor

De la început trebuie să distingem patru categorii de piese:

1. piese neornamentate;
2. piese cu reliefuri scenice;
3. piese decorate;
4. piese unicate.

Piesele neornamentate cu modenatură. Cele mai multe elemente care compun exteriorul monumentului sînt neornamentate avînd o uşoară profilare. Ele se întîlnesc la următoarele registre:

— trepte;
— promenoar;
— soclu;
— paramentul din blocuri cioplite;
— acoperişul îmbrăcat în solzi.

După cum se observă în tab. nr. 39, în afară de solzi — care s-au pierdut, cu excepţia unuia întreg şi a cîtorva fragmente — din celelalte registre se cunosc piese în număr mare, dintre care multe *in situ* (blocuri de trepte, dale de promenoar, blocuri de soclu, blocuri de parament), piesele cunoscute avînd procente variate, unele însă atingînd un procent de peste 95%.

Piesele cu reliefuri scenice. Două registre cuprind piese cu reliefuri scenice:

— suita metopelor;
— coronamentul.

Din cele 54 metope cîte au fost la origine, cunoaştem materialmente 48 piese; încă una, şi anume metopa nr. XXV, o ştim din fragmentul publicat şi descris de Tocilescu, dar pierdut după anul 1895. Lipsesc deci cinci metope. Trei metope din cele pierdute (ipotetic metopele XXXVIII, XLI, XLII) le cunoaştem din descrierea lui C. W. Wutzer de la 1860. Făcînd abstracţie de aceste descrieri, în momentul de faţă cunoaştem şi lăţimea celor cinci metope lipsă, ca și pe a metopei fragmentare XIV și a metopei XXV (cf. p. 5, tab. 22 şi 37 şi pl. VII). Cu alte cuvinte, registrul metopelor ne este cunoscut, fapt de o rară importanţă pentru determinarea structurii iniţiale a monumentului.

Despre piesele cu reliefuri ale coronamentului, amintim că din 26 piese se cunosc 24; un fragment s-a pierdut după ce fusese descris de Tocilescu la 1895, iar un altul este necunoscut.

În procente situaţia se prezintă astfel la piesele de la cele două registre (metope şi coronament):

Tabelul. 48.

Numărul şi procentul reliefurilor scenice cunoscute şi lipsă

Categoria piesei	Numărul inițial	Existente				Publicate, dar pierdute după 1895		Date întrunite pentru col. 3—8		Pierdute		La cîte din cele pierdute, se cunoaşte dimensiunea pe orizontală		Totalul pieselor la care se cunoaşte dimensiunea pe orizontală (reală sau dedusă prin raport de vecinătate)	
		întregi		fragmentare											
		număr	%	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
Metope..	54	47	87	1	1,8	1	1,8	49	90,7	6	10,8	6	10,8	54	100
Creneluri	26	22	84,6	2	8	1	4	25	96	2	8	2[1]	8	26	100

[1] Inclusiv crenelul III inclus la col. 7.

Datele de mai sus ne arată că cele mai importante piese — reliefurile scenice, prin care ni se transmite în mod plastic naraţiunea care a determinat ridicarea însăşi a trofeului — s-au păstrat într-un procent ridicat. Din punct de vedere arhitectonic, cunoaşterea lăţimii metopelor pierdute (col. 11—12) este de un real folos.

Pietrele decorate. Piesele ornamentate se întîlnesc la următoarele registre:

— friza inferioară;

— reliefurile scenice (metopele, unde apar şi pilaştri decoraţi);

— friza superioară;

— cornişa;

— coronamentul, alcătuit pe lîngă creneluri şi din blocuri de parapet ornamentate;

— registrul inferior şi superior al volumului construcţiei hexagonale (care se ridică de la acoperiş în sus), fiecare avînd cîte şase pilaştri unghiulari de colţ.

Piesele decorate de la toate registrele au motive stereotipe, ceea ce înseamnă că cele lipsă pot fi înlocuite. În cazul blocurilor de friză inferioară menţionăm totuşi — în afara motivului stereotip — existenţa a încă două motive decorative: cantarosul cu păsărele şi acant (blocul nr. 28) şi caliciul din frunze de acant cu floare în formă de rozetă (blocul nr. 1). Accentuăm însă că motivele decorative amintite nu întrerup decoraţia stereotipă, ci pur şi simplu se încadrează în ea, creînd o desfăşurare decorativă bisimetrică (cf. fig. p. 275—284, fig. 72 şi pl. VII).

Celelalte blocuri decorative aparţinînd restului registrelor nu ridică nici un fel de probleme; în cadrul fiecărui registru, ele sînt riguros identice, respectîndu-se — ca în cazul pilaştrilor dintre metope şi al blocurilor de parapet — alternarea ornamentului: la pilaştri ornamentaţia canelată alternează cu cea în vrej, iar la parapete se succed într-o anumită ordine trei motive, pătratul, cercul şi rozeta octogonală. Menţionăm că cele trei motive decorative acoperă şi porţiuni de creneluri (cf. p. 297 şi pl. VIII).

Piesele decorate lipsă pot fi înlocuite, căci dimensiunea lor — cu excepţia blocurilor de cornişă, care pot avea lungimi variabile, şi a pilaştrilor de la cele două etaje ale suprastructurii, care au dimensiunea fixă — poate fi determinată prin calculul raportului de vecinătate, aşa cum am şi făcut (cf. p. 279—282 şi pl. VII).

Din cele de mai sus, reiese că avem posibilitatea să reconstituim aidoma întreaga suprafaţă decorativă a monumentului.

Situaţia numerică a pieselor decorate de la partea cilindrică a monumentului, este următoarea:

Tabelul 49

Numărul şi procentul pieselor decorate existente şi lipsă

Categoria piesei	Numărul iniţial	Existente						Lipsă	
		întregi		fragmentare		total întrunit			
		număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
Blocuri de friză inferioară	54	38	75,0	2	3,6	40	78,6	14	26,9
Pilaştrii dintre metope	54	35	64,8	1	0,5	36	65,5	18	34,5
Blocuri de friză superioară	54	29	54	2	1,6	31	55,6	23	44,4
Blocuri de cornişă	84	44	50	18	21,6	62	74,6	22	26,5
Blocuri de parapet	52	39	75	13	25	52	100	—	—

De asemenea, se cunoaşte cel puţin cîte o piesă decorată din registrele celor două volume hexagonale: doi pilaştri unghiulari de la cel inferior (cf. fig. 97, 99), un pilastru de la cel superior (cf. fig. 106, 107), două blocuri de cornişă de la cel inferior (cf. fig. 101—105) şi un bloc de cornişă — necunoscut pînă acum, doar presupus — de la registrul superior (cf. fig. 113).

Înlocuirea blocurilor ornamentate lipsă de la cele două volume hexagonale se poate face deci fără nici un fel de dificultate.

În totalitatea lor, piesele decorate existente ale monumentului ne permit cunoaşterea imaginii lui iniţiale sub acest aspect, căci pornind de la ele putem determina cu exactitate decorul şi dimensiunea pieselor lipsă.

4. *Piesele unicate.* Există şi o serie de piese unicate, deosebit de cele care alcătuiesc frizele cu reliefuri scenice (metope şi creneluri). Aceste piese privesc suprastructura. Piesele din această categorie sînt grupate la două registre:

— registrul superior al construcţiei hexagonale, unde apare friza cu arme şi un grup statuar;

— trofeul cu cele şapte inele sau tambure.

Din friza cu arme s-au păstrat o serie de blocuri (cf. pl. X), iar din trofeu toate elementele componente, ultimul fiind însă rupt la partea superioară.

Înlocuirea blocurilor din friza cu arme lipsă se va putea face cu piese nedecorate, iar extremitatea lipsă a ultimului tambur printr-o formă convenţională neutră.

Din cele arătate mai sus, se desprind cîteva constatări esenţiale pentru problema restaurării:

— Piesele neornamentate — cu excepţia solzilor — se păstrează în cantitate mare, variabilă totuşi de la un registru la altul. În locul pieselor lipsă pot fi puse altele executate în serie. La repunerea în operă a pieselor originale se va observa — dat fiind caracterul lor aspecific — să fie distribuite uniform în cadrul registrului respectiv.

— Piesele cu reliefuri scenice se păstrează aproape în totalitatea lor, iar cele puţine lipsă ar urma să fie înlocuite prin blocuri neornamentate, păstrînd profilul celor existente.

— Piesele decorate sînt conservate în număr destul de mare, ceea ce ne permite să determinăm mărimea şi decorul celor lipsă, care s-ar putea reda, avînd în vedere caracterul lor stereotip, avînd un semn distinctiv care le-ar deosebi totuşi de decoraţia celor originale.

— Piesele unicate, care se păstrează în totalitatea lor, nu ridică nici un fel de probleme, cu excepţia frizei cu arme, la care blocurile lipsă pot fi înlocuite cu blocuri neornamentate.

Succesiunea pieselor în cadrul registrelor. După ce am arătat modul în care s-au succedat pe verticală diferitele registre şi numărul pieselor care le compuneau, ne vom opri la o altă problemă importantă pentru reconstituirea monumentului şi anume ordinea pieselor pe orizontală, în cadrul registrelor.

De fapt, această problemă se pune pentru cîteva registre:

— friza inferioară;

— suita de reliefuri scenice (metope alternate de pilaştri);

— friza superioară;

— coronamentul;

— registrul superior al volumului hexagonal care conţine friza cu arme.

În ceea ce priveşte blocurile frizei inferioare, am putut determina succesiunea pieselor existente prin urmărirea elementului decorativ care se desfăşoară

prin repetiţie, fiind întrerupt incidental doar de lungimea blocului de friză. Racordarea aceasta decorativă este însoţită şi de una arhitectonică, care are la bază un calcul matematic. Falţurile blocurilor vecine însumează o lungime corespunzătoare cu lăţimea metopelor, iar porţiunea lor mediană fără falţ indică lăţimea pilaştrilor. Cu ajutorul acestor blocuri de friză inferioară am putut determina succesiunea atît a metopelor, cît şi a pilaştrilor (cf. pl. VII).

Ordinea metopelor coincide cu cea propusă de Grigore G. Tocilescu şi colaboratorii săi, pînă la metopa XXXVII. După această metopă se adaugă una necunoscută, ceea ce înseamnă că metopele următoare vor avea — faţă de numerotarea lui Tocilescu — un număr de ordine crescut cu o unitate.

Ordinea în care se succedau blocurile de friză superioară a fost determinată de cea a metopelor şi pilaştrilor. Poziţia corelată a tuturor pieselor (216) care formează friza principală a monumentului (blocuri de friză inferioară, metope, pilaştri şi blocuri de friză superioară) este redată în pl. VII.

În ceea ce priveşte coronamentul, alternarea unui crenel cu două blocuri de parapet s-a putut determina prin studiul racordării elementelor decorative (pătrat, cerc, rozetă octogonală). Datorită acestui studiu s-a aflat numărul crenelurilor faţă de cel al pieselor de parapet, stabilindu-se un raport de 1:2. În momentul de faţă cunoaştem şi raportul între piesele coronamentului şi reliefurile scenice şi decorative ale corpului cilindric.

Amplasarea metopei nr. I, care a fost « găsită la nord-vest » de Grigore Tocilescu, la 315° (350^c) atrage după sine orientarea faţă de punctele cardinale a blocurilor de friză inferioară, a pilaştrilor dintre metope şi a blocurilor de friză superioară. Faţă de acest complex scenic şi decorativ, coronamentul are la rîndul său o poziţie bine stabilită prin amplasarea blocului de parapet nr. 1 la azimutul 289^c—09`—71``, unde a fost găsit. Nu ştim însă cum au fost amplasate blocurile frizei cu arme faţă de punctele cardinale, ceea ce înseamnă că ea va avea în reconstituire o poziţie ipotetică. Inscripţia va avea orientarea spre răsărit, ţinînd seama că blocurile mari s-au găsit în partea de răsărit (cf. p. 63).

În baza celor de mai sus, se desprind următoarele concluzii:

1. Monumentul reprezintă o construcţie din epoca lui Traian, care comemorează sfîrşitul războaielor daco-romane.

2. Piatra din care a fost construit este de o constituţie rezistentă la acţiunile factorilor atmosferici.

3. Construcţia n-a fost niciodată refăcută.

4. Monumentul are o formă particulară cilindrică cu acoperiş tronconic, pe care se înalţă suprastructura din două etaje, care susţine trofeul.

5. Acest edificiu, cu diametrul bazei de peste 38 m şi avînd o înălţime tot atît de mare, este compus din mai multe registre, unele neornamentate, unele cu reliefuri scenice, iar altele cu ornamente stereotipe.

6. Piesele care compun registrele cu reliefuri scenice şi cele ornamentate se păstrează în număr mare, aşa încît astăzi putem cunoaşte sensul narativ şi decorativ al monumentului.

Tabelul de mai jos recapitulează situaţia actuală a principalelor piese care formează paramentul monumentului:

Tabelul 50

Numărul şi procentul pieselor care formează paramentul, existente şi lipsă

Categoria pieselor cu reliefuri sau decorate, care îmbracă corpul cilindric	Numărul inițial	Existente – intregi		Existente – fragmentare		Publicate, dar pierdute după 1895		Date intrunite pentru col. 3–8		Pierdute		La cite din cele pierdute se cunoaşte dimensiunea pe orizontală		Totalul celor la care se cunoaşte dimensiunea pe orizontală	
		număr	%	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
Blocuri de friză inferioară	54	38	75,0	2	3,6	—	—	40	78,6	14	26,65	14	26,65	54	100
Metope	54	47	87	1	1,85	1	1,85	49	90,7	6[2]	10,5	6	10,85	54	100
Pilaştri	54	35	64,8	1	0,5	—	—	36	65,5	18	34,5	18,0	34	54	100
Blocuri de friză superioară	54	28	54	3	1,6	—	—	31	55,6	23	44,4	23	44,4	54	100
Blocuri de cornişă	84	44	50	18	21,6	—	—	62	74,6	22	26,5	—	—	44	50
Creneluri	26	22	84,6	2[1]	8	1	4	25	96,1	1	4	1	4	26	100
Blocuri de parapet	52	39	75	13	25	—	—	52	100	—	—	—	—	52	100

[1] Nu s-a considerat fragmentar crenelul nr. XXIV, deoarece i se cunoaşte dimensiunea pe orizontală.

[2] Inclusiv fragmentul publicat din metopa XXV din col. 7.

Datele de mai sus arată cu prisosinţă că se cunosc procente ridicate din piesele cele mai importante care îmbracă corpul cilindric al trofeului şi este uşor să ne dăm seama de imaginea fidelă a monumentului, chiar dacă în locul tuturor pieselor lipsă am aşeza pietre fără decorul specific diferitelor categorii. Această măsură ar fi însă excesivă, de pildă, în cazul pilaştrilor care au o ornamentaţie stereotipă — caneluri sau vrej — cunoscută de noi, sau a blocurilor de friză inferioară, superioară şi a celor de cornişă, care au şi ele ornamente stereotipe. Cunoscînd în mod cert, prin raport de vecinătate, decoraţia de pe piesele de parapet fragmentare şi de pe crenelurile fragmentare ori lipsă, n-am avea nici un motiv să nu redăm acele ornamente, căutîndu-se modalitatea ca ele să poată fi citite de cercetător sau vizitator ca deduse. În schemele pe care le publicăm (cf. fig. 62/1—54, 67/1—54, 71/1—54 şi pl. VII) semnele grafice indică totdeauna cu claritate care sînt piesele originale şi care cele deduse. Date mai amănunţite în această privinţă se găsesc în tabele (nr. 31, 32, 33, 36, 37 şi 38), ca şi în unele scheme grafice (cf. pl. VII, VIII), unde se arată piesa dedusă atît din calculul raportului de vecinătate, cît şi anumite elemente ale ei — ca de pildă falţurile de la blocurile de friză inferioară — ţinînd seama de lungimea piesei însăşi.

În ultimul timp, concepţia ştiinţifică rigidă, care a dominat ani de-a rîndul în toate ţările mai ales în ce priveşte restaurarea monumentelor din epoca greco-romană, a fost abandonată. Restaurările au început să se facă pe scară largă, ţinîndu-se seama de simetria părţilor şi luîndu-se drept temei orice descoperire ştiinţifică, chiar dacă apărea izolat. S-a afirmat, pe bună dreptate, că dacă nu am proceda la restaurare — din cauza unor exigenţe exagerate — noi am fi cei care am priva pentru totdeauna generaţiile viitoare să cunoască imaginea unor opere celebre, căci în nici un caz posteritatea nu va avea la îndemînă elemente mai concludente pentru o imagine mai veridică a operelor aflate astăzi în ruină [1].

În baza rezultatelor ştiinţifice la care am ajuns, se poate constata că astăzi nu mai există nici o problemă esenţială nerezolvată în legătură cu imaginea iniţială arhitectonică şi decorativă. Se cunoaşte nu numai succesiunea pe verticală a diferitelor registre, ci şi ordinea pieselor în cadrul registrelor cu piese scenice sau decorative. Eventualele erori, după toate calculele făcute, n-ar putea fi decît cu totul neglijabile, fără nici o semnificaţie procentuală.

Monumentul de la Adamklissi, una din cele mai mari opere de artă ale lumii antice păstrată pe teritoriul patriei noastre, prin stilul arhitecturii, reliefurile scenice şi decoraţie, va constitui pentru totdeauna un nesecat izvor de studiu şi admiraţie pentru oamenii de ştiinţă şi iubitorii de frumos de pretutindeni.

[1] Vezi, în această privinţă, şi Renato Bonelli, *Danni di guerra, ricostruzione dei monumenti e revisione della teoria del restauro architettonico*, in *Architetura e restauro. Esempi di restauro eseguiti nel dopoguerra*, a cura di Carlo Perogalli in collaborazione con la direzione della rivista *Architettura-Cantiere*. Görlich Editore, Milano (f.a.).

PRIVIRE DE ANSAMBLU

Disputele științifice în jurul diferitelor probleme ridicate de monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani) — care durează de mai bine de o jumătate de veac — ajunseseră la un astfel de stadiu, încît nu se mai putea întrevedea o ieșire fără reluarea sistematică a cercetărilor de ansamblu. Inițial, scopul cercetărilor întreprinse de noi a fost de a verifica diferitele ipoteze contradictorii, dar după aceea ne-am dat curînd seama că materialul dezvelit prin săpăturile lui Grigore Gr. Tocilescu se cere el însuși a fi încă studiat. Din această cauză lucrarea noastră și-a propus să prezinte rezultatul noilor cercetări complexe, în care sînt folosite și observațiile cercetătorilor anteriori.

Stadiul cercetărilor la reluarea studiilor noastre se afla la un punct critic: unii autori afirmau că monumentul datează din epoca lui August, alții că aparține lui Traian și, în sfîrșit parte susțineau că datează dintr-o epocă mult mai tîrzie. Nu mai vorbim de arbitrariul care intervenea atunci cînd se discutau probleme ca apartenența etnică a figurilor reprezentate, elementele etnografice etc.

Cercetările efectuate — la care și-au dat contribuția și specialiști în topografie, litologie, fizica și chimia betoanelor și lianților — au dus la rezultate noi sub toate aspectele, pe care le vom indica în cele ce urmează.

După ce am reluat pe scurt problema situării geografice a monumentului, am analizat critic părerile cercetătorilor de pînă acum în legătură cu diferitele probleme ridicate de trofeul de la Adamklissi.

În legătură cu starea actuală a monumentului și a pieselor dispersate, cercetarea noastră aduce date precise cu privire la: starea ruinei, pietrele decorate sau nedecorate care se găsesc în jurul monumentului, în alte localități din Dobrogea și la București. În comparație cu o statistică publicată de Tocilescu asupra rezultatului săpăturilor din anul 1892, se determină numărul pieselor pierdute. În ceea ce privește reliefurile cu scene, se arată că din cele 54 metope lipsesc șase (fragmentul din metopa nr. XXV pierdut după 1895). În realitate însă, nu avem

nici un fel de date numai despre două metope: fragmentul pierdut amintit a fost descris de Tocilescu, iar C. W. Wutzer ne-a dat descrierea altor trei metope. Se arată, de asemenea, că nu lipsește decît un singur crenel, iar un altul, sub forma unui fragment, fusese descris de Tocilescu, dar pierdut între timp. La această concluzie s-a putut ajunge după ce s-a stabilit că au existat 26 creneluri, în loc de 39 cît socotise Tocilescu, iar raportul între aceste piese și elementele de parapet cu care se racordează a fost 1 : 2. Este cît se poate de clar că lipsa a șase metope și a unui singur crenel au o influență minimă în cunoașterea monumentului la înălțimea reliefurilor cu scene, iar legenda cu privire la « pietrele scufundate în Dunăre » nu mai are rost să persiste.

Inscripția monumentului a fost corect citită și întregită de Gr. Tocilescu, cu excepția lui I final din cuvîntul ULTORI, care în realitate nu există pe fragmentul indicat ci pe un pilastru pierdut.

În ceea ce privește construcția, se aduc contribuții noi în numeroase privințe. S-a determinat așezarea monumentului prin metode topografice și s-au obținut o serie de date pe cale topografică directă și indirectă *(ing. Sylviu Comănescu)*. S-au efectuat o serie de relevee privind edificiul. Tot pe bază topografică s-a calculat raza monumentului la diferite nivele, determinîndu-se perimetrul monumentului (95, 8846 m) etc.

În ceea ce privește materialul de construcție s-a trecut de la observația macroscopică la analiza microscopică. Prin studiul litologic făcut de geologul Mircea Chiriac, s-a stabilit că piatra folosită la construcție este absolut omogenă și se caracterizează prin prezența unui foraminifer, Nubecularia, avînd și o concentrare variabilă de molusca Mactra vitaliana fabreana d'Orb. Calcarul conținînd foraminiferul amintit se întîlnește într-un singur punct din Dobrogea și anume la Deleni (Enigea), la 3 km de monument. Se spulberă astfel părerea unor autori că materialul de construcție nu este același pentru toate elementele constitutive ale monumentului și că el ar proveni în parte de la unele construcții mai vechi. Cercetările litologice au fost deci în măsură să rezolve una dintre cele mai importante probleme referitoare la construcție.

Studiul betonului și al lianților a dus la concluzia că la zidirea monumentului s-a folosit betonul ciclopean și un liant hidraulic. Densitatea proprie a betonului scade gradat în raport cu înălțimea la care este folosit, ceea ce arată un rafinament de construcție: prin varierea agregatului, constructorul a evitat să dea o sarcină prea mare umpluturii. Aceasta denotă limpede că întreaga umplutură s-a realizat într-o singură etapă de lucru și deci nu poate fi vorba de vreo refacere a monumentului. Descoperirea unui bloc sculptat ca o cornișă la temelie a luminat o serie de probleme referitoare la pregătirea materialului, fazele de lucru ale clădirii și omogenitatea materialului. Includerea blocului în construcție, chiar la baza monumentului, arată clar că în momentul cînd s-a început zidirea

erau gata toate elementele de arhitectură, construcţie și decorative. Faptul că acest bloc a fost utilizat în construcţie are o explicaţie precisă: blocul avînd o altă înălţime decît a cornișei (cf. fig. 73 şi 76), pietrarul a renunţat să mai continue sculptarea. Piatra a rămas însă cu desenul făcut și cu un început general de sculptură. Pregătirea anticipată a întregului material este dovedită de fapt și de omogenitatea elementelor de construcţie, arhitectură sau decorative. Construirea monumentului într-un timp scurt poate fi înţeleasă: în prima fază s-a concentrat un număr impresionant de pietrari și sculptori, care au realizat lucrările într-un timp rapid; în a doua fază s-a început zidirea într-un ritm accelerat, lucru permis de existenţa întregului material. Cu această ocazie, în umplutură s-au folosit toate deșeurile. Sculptarea pietrelor a avut loc în ateliere din preajma monumentului.

Descoperirea în construcţie a acestui bloc cu început de sculptură şi cu desen ca pentru o cornișă ne-a permis astfel să pătrundem adînc în sistemul de construcţie a marilor monumente din secolul al II-lea e.n.

În ceea ce privește fazele în care s-au executat diferitele părţi ale construcţiei, s-a stabilit următoarea ordine: fundaţia, turnul central, construcţia hexagonală cu tropaeum-ul și grupul statuar, treptele, promenoarul, soclul, paramentul, friza inferioară, metopele cu pilaștrii și triglifele, friza superioară, cornișa, brîul de parapet crenelat alcătuit din creneluri și piese de parapet, în faţa căruia au fost plasaţi leii de podoabă și, în sfîrșit, acoperișul.

O serie întreagă de noi date știinţifice se referă la elementele principale care formează îmbrăcămintea exterioară a corpului cilindrului. Vom aminti pe cele mai importante în ordinea în care au fost tratate în lucrare.

Blocurile de friză inferioară prezintă spre extremităţi, pe marginea externă a feţei superioare, cîte un falţ, în timp ce partea mediană este fără falţ. Am stabilit ușor că pe porţiunea fără falţ se sprijinea stîlpul sau triglifa dintre două metope, iar în porţiunea falţului se sprijinea cîte o metopă, printr-o parte din ea foarte variabilă. Studiul atent al acestor falţuri — ţinînd seama de decorul blocurilor de friză inferioară — ne-a dus la determinarea succesiunii acestor blocuri şi, indirect, la aflarea succesiunii metopelor. Acest lucru a fost posibil deoarece blocurile de friză au lungimi variate şi tot variate sînt şi lăţimile metopelor şi pilaştrilor şi, în consecinţă, lungimea falţurilor a două blocuri alăturate corespunde lăţimii unei anumite metope. Media lăţimii pilaștrilor sprijiniţi pe porţiunea mediană a frizei inferioare am calculat-o la 59 cm, medie depărtată de lăţimea medie a tuturor pilaștrilor păstraţi, care este de 58,70 cm. La friza superioară falţul este median și lungimea lui indică însăși lăţimea metopelor. Dacă Tocilescu ar fi însemnat locul unde s-au găsit blocurile de friză superioară, am fi reușit să determinăm astăzi însăși succesiunea meto-

pelor. Spre capete, marginea feţei inferioare blocului de friză se sprijinea pe capitelul stîlpilor, dar nu acoperea riguros jumătate de stîlp.

Probleme noi a ridicat brîul de parapet crenelat. Elementele lui componente — crenelul și piesa de parapet — stau în alt raport numeric, și anume de 1 :2, decît au calculat cercetătorii de pînă acum. În consecinţă, în loc de 39 creneluri și 39 elemente de parapet, există 26 creneluri și 52 piese de parapet. Descoperirea acestui raport s-a făcut plecîndu-se de la o simplă observaţie de teren. Anume, în partea de sud-est există un element de parapet, cu un ornament de margine de forma unui pătrat neterminat, iar alături de el se află o altă piesă de parapet fără un ornament de margine, dar prezentînd un orificiu pentru scurs apă. În faţa acestei situaţii am presupus că, spre deosebire de ceea ce apare în reconstituirea veche a lui Niemann-Tocilescu ca și a lui Furtwängler, după două piese de parapet trebuie să urmeze un crenel. Și faptul s-a verificat ușor. Partea începută și neterminată de ornament de la primul bloc de parapet era destinată să stea în spatele capului leului și deci să fie acoperită de el, iar partea nici cel puţin începută de pe al doilea nimerea în faţa corpului leului, prin gura căruia se scurgea apa de pe acoperiș, și deci era acoperită de el. Ipoteza s-a verificat. Marcînd și numerotînd toate parapetele aflate în jurul monumentului sau la București, ne-am dat seama că numărul lor este mult mai mare decît apăreau în reconstituirile amintite. Studiul minuţios al racordării crenelurilor și pieselor de parapet ne-a dus la determinarea succesiunii lor. Această succesiune am raportat-o faţă de punctele cardinale, considerînd piesa de parapet nr. 1 *in situ*, ca și faţă de metope (cf. pl. VII şi VIII).

Studiul elementelor decorative din casetele de pe piesele de parapet și de pe creneluri ne duc la descoperirea calculului care a stat la baza ornamentării. Lungimea elementelor de parapet și lăţimea crenelurilor nu erau constante. Împărţirea casetelor dintre axele a două creneluri se făcea totuși cu precizie. Cele două jumătăţi de crenel și cele două piese de parapet formau în bloc un cîmp decorativ unic, pe care se marcau cinci casete pătrate sau aproape pătrate, în medie de 50,1/50 cm (trebuie să menţionăm că pe jumătatea crenelului era rezervat pentru casetă doar spaţiul de sub aripa destinată pentru balustradă). Din cauza lungimii totdeauna variabile a blocurilor de parapet și a lăţimii crenelurilor, precum și datorită principiului executării de casete egale, cele mediane nu au aproape niciodată poziţie absolut centrală. Descoperind calculul care a stat la baza ornării cu figuri geometrice a crenelurilor și pieselor de parapet, am găsit însăși formula determinării lungimii pieselor de parapet. Cunoscînd acest calcul, dacă am avea toate crenelurile și ar lipsi piesele de parapet, am ști — plecînd de la fragmentele de casetă de pe crenel — lungimea tuturor elementelor de parapet. Dar n-am putea proceda invers pentru aflarea lăţimii crenelurilor, întrucît porţiunea destinată pentru sculptarea prizonierului este variabilă; bineînţeles că în acest caz s-ar fi putut

stabili cu precizie doar dimensiunile casetelor și aripile destinate pentru balustradă.

Pe calea studiului raportului de vecinătate a casetelor am determinat lungimea pieselor de parapet lipsă, ca și a crenelurilor, în cazul din urmă, din cauza numărului redus de piese, cu eroare neglijabilă.

În afară de fotografii după piesele originale, publicăm desfășurarea grafică a brîului de parapet crenelat. Sînt publicate tabele cu diferite cifre absolute sau deduse.

Distanţa dintre axele crenelurilor în medie am calculat-o la 376,0 cm. Lungimea balustradei variază între 250 și 306,0 cm, cu o medie de 279,1 cm.

Elementele decorate de pe casetele brîului de parapet crenelat indică o lipsă de supraveghere a lucrărilor, existînd piese de parapet ornate doar parţial (nr. 14 și 15) sau porţiuni nesculptate destinate pentru caneluri (nr. 34, 35 etc.).

Determinarea perimetrului corpului cilindric (Pc) s-a făcut pe mai multe căi:

a) prin calcul topometric: 95,8846 m, iar mediu de 94,532 m.

b) la înălţimea metopelor (folosindu-se pentru cele fragmentare și lipsă cifre rezultate din raportul de vecinătate, iar pentru pilaștri media şi cifre rezultate din raportul de vecinătate): 94,953 m;

c) la înălţimea brîului de parapet crenelat, prin două sisteme:

— atribuindu-se pieselor lipsă media: 96,915 m;

— atribuindu-se pieselor lipsă valorile rezultate din calculul prin raport de vecinătate: 95,568 (cf.p. 348).

d) la nivelul frizei inferioare, care este de 94,978 şi la nivelul celei superioare, de 94,996 m.

Deși există nepotriviri — neglijabile la o asemenea construcţie și explicabile prin lipsa unor piese, de altfel puţine la număr, — ele vizează o medie comună. Aceste perimetre, care au la bază calcule precise, oscilează între 94,532 m și 96,915 m.

Majoritatea lor se apropie de cel măsurat direct de Tocilescu, care e de 94,88 m.

S-a putut determina, pentru fiecare categorie în parte, numărul blocurilor de piatră folosite la îmbrăcarea exterioară a corpului cilindric și al suprastructurii.

În privinţa elementelor decorative, trebuie să menţionăm că cele cu caracter pur ornamental, desăvîrșite din punct de vedere al realizărilor artistice, copleșesc pe cele care denotă stîngăcii sau imperfecţii sculpturale.

Piatra de construcţie este lucrată cu o dexteritate desăvîrșită, chiar dacă e vorba de blocuri pentru trepte sau parament. Elementele decorative, acant, torsade, diferite figuri geometrice, sînt de asemenea executate cu dezinvoltură și cu o fineţe austeră. Sculpturile, tratate în scop decorativ, ţinîndu-se seama de racursiuri și, avînd în vedere așezarea lor la peste 10 m înălţime, uneori neterminate sau nefinisate, par de aproape stîngace. Aceasta a făcut să se vorbească despre monument

ca despre o operă realizată barbar, neglijîndu-se faptul că scenele cu reliefuri sînt dominate de forme arhitectonice și decorative, care cresc într-un ritm nestăpînit de la bază spre vîrf.

Monumentul de la Adamklissi, de dimensiuni foarte mari, are în ansamblu o deosebită valoare artistică, fiind proiectat probabil de Apolodor din Damasc într-un spirit arhitectonic de o claritate desăvîrșită. Deși elementele de arhitectură și decorative copleșesc cu totul basoreliefurile cu scene și prizonieri, privite de la distanță chiar și acestea își păstrează funcția decorativă.

Un alt tablou al monumentului trebuie să-și facă loc în mintea noastră.

Desăvîrșirea studiului comparativ de detaliu al elementelor decorative nu se va putea face însă fără studii aprofundate asupra elementelor asemănătoare din zona Mediteranei.

Observînd unitatea organică de interdependență a unor elemente care țin de registre diferite, am adîncit problema racordărilor și corelațiilor. O serie întreagă de elemente decorative se racordează între ele sau sînt în corelație, ceea ce înseamnă că la baza proiectării lor a existat același spirit creator ce le-a dat viață prin omogenizarea lor ritmică și intermitentă. Olivele și lenticulele apar pe frize, pe pilaștrii dintre metope și pe cei care încadrează inscripția; mosoarele, acel rezultat al contopirii olivelor cu cele două lenticule de la capete, sînt și ele prezente la friza superioară, la pilaștrii dintre metope și la cei care încadrau inscripția. Apropieri de figuri — ca de pildă călărețul de pe platoșa tropaeum-ului și cea de pe metopa nr. I și nr. II, vădesc și ele mîna aceluiași proiectant, care le-a dat o siluetă identică. Nu mai vorbim de identitatea figurilor de pe metope cu cele de pe basoreliefurile cu prizonieri, identitatea armelor etc. Toate acestea ne arată într-adevăr unitatea monumentului sub raport constructiv, arhitectural, decorativ și scenic. Încă o dată unitatea arhitectonică a monumentului s-a confirmat și printr-un asemenea studiu. De fapt, prin studiul racordărilor am reușit să cunoaștem formula arhitectonică, care părea de nerezolvat, a formei monumentului la înălțimea brîului de parapet crenelat.

Problema reconstituirii grafice a formei inițiale a trofeului era considerată încheiată în anul 1903, după ce Adolf Furtwängler aduce o modificare esențială la reconstituirea lui G. Niemann-Gr. Tocilescu. În urma cercetărilor noastre am determinat precis, după cum am amintit, numărul și raportul dintre creneluri și elementele de parapet, ca și rotirea lor față de punctele cardinale sau metope. Vechea reconstituire este deci radical modificată la înălțimea brîului de parapet crenelat sau coronament, ca și la nivelul metopelor și frizelor. Numărul și distribuirea leilor de pe cornișă sînt altele decît presupuseseră cercetătorii anteriori.

Noua reconstituire a monumentului arată o operă a cărei valoare arhitectonică este uimitor sporită. Este de-a dreptul surprinzător, cum cercetătorii mai vechi nu au sesizat numărul mare al elementelor de parapet. Mai mult decît

atît, într-o statistică din 1892, Gr. Tocilescu enumeră 55 parapete, iar cînd face reconstituirea cu G. Niemann găsește plasament numai pentru 39, precum și pentru tot atîtea creneluri, deși numărul lor era în realitate de 52, respectiv 26.

În considerarea reliefurilor cu scene de pe monument atragem atenţia că acestea înfăţişează « episoade » iar nu reprezintă o naraţiune continuă, cum se întîmplă pe Coloana lui Traian. De altfel, încadrarea între pilaștri a fiecărei scene pare a fi o confirmare. Aceasta ne arată că însăși cunoașterea succesiunii reale a metopelor nu are o semnificaţie deosebită, cu atît mai mult cu cît episoadele în sine sînt greu de legat de seria episoadelor reale de luptă. Studiul falţurilor de pe blocurile de friză inferioară şi superioară ne-a dus în sfîrşit în 1960 la determinarea succesiunii metopelor, cu un eventual procent neglijabil de eroare.

Metopele sînt redescrise cu unele noi detalii; la numărul lor anterior am adăugat alte trei bucăţi, prin preluarea ca verosimilă a descrierii făcute în 1860 de C. W. Wutzer, asupra unor piese care s-au pierdut ulterior.

Pînă în prezent s-a reprodus o parte dintre creneluri și nici una dintre cele 39 piese de parapet întregi existente.

Crenelurile și elementele de parapet sînt reproduse și descrise pentru prima dată cu detalii privind figurile reprezentate, elementele decorative și datele metrice. Sînt înfăţișate în ordinea desfășurării lor după racordare, pe 26 grupe, numărul grupei fiind dat de numărul de ordine al crenelului. Piesele lipsă sînt prezentate punctat, iar forma lor este determinată pentru elementele de parapet prin calculul raportului de vecinătate; pentru creneluri, calculul prin raport de vecinătate este aplicat numai pentru mărimea fragmentelor de casetă și decorarea lor, precum și pentru aripa de balustradă.

Din punct de vedere al acţiunii lor, « barbarii » de pe reliefuri se împart în trei categorii: luptători, prizonieri și refugiaţi.

În ceea ce privește apartenenţa etnică a « barbarilor », am căutat pe de o parte să identificăm pe traci și triburile lor, iar pe de alta să vedem care este originea reală a « barbarilor » presupuși de alte origini etnice.

Tracii și triburile lor au fost identificaţi după specificul elementelor de cultură materială. N-am putut descoperi pe reprezentanţii unor trupe auxiliare, întrucît nici un element de cultură materială cunoscut la alte seminţii nu-și face apariţia pe reliefuri. O deosebită atenţie s-a dat purtătorilor de « nodus » și presupușilor sarmaţi roxolani.

Nodus-ul este cunoscut în tradiţia veche grecească și tracică (Alois Gotsmich). Prezenţa lui la unele figuri de pe reliefuri trebuie atribuită geţilor și dacilor, iar nu tribului bastarn, de origine germanică. Aceasta și pentru că el este asociat cu elemente de costum de origine tracică, iar nu germanică: iţarii

încreţiţi ca o armonică, opinca etc. Este greu de presupus că « bastarnii » se tracizaseră în ceea ce priveşte costumul şi se menţinuse ca specific bastarn numai nodus-ul.

În ceea ce priveşte pe sarmaţii roxolani, pe acei catafractari în armură, am ajuns la concluzia că şi ei sînt geto-daci. Cei de pe Coloana lui Traian *(Cichorius*, pl. XXXI şi XXXVII) poartă o spadă, iar nu spada lungă care se mînuia cu două mîini — *...gladii: quos praelongos utraque manu regunt...* — de care vorbise Tacit cu 37 de ani înainte cînd descrisese incursiunile sarmate. Pe monumentul de la Adamklissi, arma adversarilor care luptă împotriva romanilor este paloşul curbat *(sica)*, tipic dacic. Pe de altă parte, pe reliefuri nu apare nici un adversar în armură *(catafracta)* şi nici calul « barbarului » de pe metopa XXXI — presupusul Decebal — nu este îmbrăcat într-o asemenea armură. Afirmaţiile mai vechi ale lui Teohari Antonescu şi mai noi ale lui Carl Patsch despre prezenţa sarmaţilor roxolani pe reliefurile monumentului sînt nefondate.

Studiind elementele de cultură materială, mai ales ale « barbarilor », şi anume îmbrăcămintea şi armele de luptă, am ajuns la concluzia că ele sînt specific geto-dace sau trace în general.

Elementele de costum reprezintă piesele unui port unitar. Vechea împărţire a « barbarilor » după costum, făcută mai întîi de Gr. Tocilescu, admisă şi completată de A. Furtwängler, T. Antonescu, Carl Patsch etc., nu are nici un temei.

Piesele de costum bărbătesc care se disting cu claritate (iţarii sau cioarecii, acoperitoarea de umeri, boneta, gluga, cămaşa sau veşmîntul despicat în părţi, sumanul sau caftanul, opincile, călţunii) sînt asociate între ele în diferite chipuri. Pentru cercetătorii din trecut, fiecare asociere — şi ele nu au fost observate toate — reprezenta un costum, adică « costum cu iţari şi trunchiul corpului dezbrăcat », « costum cu suman (caftan) » etc., de unde şi concluzia falsă: « barbarii » purtători de iţari cu trunchiul corpului descoperit reprezintă pe bastarni *(A. Furtwängler* — 1896, *H. Fischer* — 1912 etc.) sau pe traci *(E. Fischer* — 1908, A. *Furtwängler* — 1903*)*; cei cu caftan pe traci *(W. Tomaschek* — 1895, *A. Furtwängler* — 1896) ş.a.m.d. De fapt, dacă la iţari adăugăm pe rînd acoperitoarea de umeri, sumanul, cămaşa sau veşmîntul despicat în părţi etc., obţinem diferite asocieri între elementele aceluiaşi port unitar. Cele trei categorii de figuri de pe reliefuri — luptători, prizonieri şi refugiaţi — recurg în chip diferit la asocierea pieselor de port, din cauza situaţiei lor deosebite.

Elementele fundamentale ale costumului rămîn aceleaşi. Însăşi structura pieselor este unitară. Nu există deci « un costum de război » pentru luptători, ci o îmbrăcăminte obişnuită, la care numărul de piese este redus fiindcă s-a urmărit comoditatea mişcărilor în timpul luptelor. Elementele de costum care nu se observă la luptători apar la prizonieri sau refugiaţi, întregind astfel imaginea portului de toate zilele şi chiar de anotimpuri diferite. Ca o urmare a observaţiilor

de pînă aici, se poate conchide că cele trei categorii de figuri aparţin unui singur popor.

Prin analiza morfologică comparativă a pieselor de costum am putut determina particularitatea lor etnică. Ne vom referi la cîteva din ele.

Deosebit de semnificativă este cămaşa sau veşmîntul bărbătesc cu despicătură în părţi. Această formă de veşmînt se observă numai la prizonieri. Ea apare în mod constant la dacii de pe Coloana lui Traian. Cercetătorii sînt de acord că este vorba de un element de costum dacic. Despicătura în părţi a acestui element de port se datoreşte fără îndoială adaptării unui element de port obişnuit la călărit. Cămaşa despicată în părţi a dăinuit la romîni pînă în secolul al XIX-lea şi chiar la începutul secolului al XX-lea.

Iţarii sînt şi ei des reprezentaţi la figurile de pe reliefuri. Iţarii de formă strîmtă lipiţi pe picior sînt purtaţi mai ales de prizonieri, îmbrăcaţi în sumane sau veşminte despicate în părţi. Se observă şi la cei care au pe umeri o simplă acoperitoare, dintre care doi sînt purtători de opinci şi nodus. Iţarii apar fie lipiţi pe picior, fie cu creţuri transversale sau uşor oblice, uneori asemănîndu-se cu nişte moletiere. În cazul din urmă ar putea fi vorba de un element realizat din nişte fîşii de piele sau din material ţesut. Judecînd după mulţimea creţurilor, iţarii sînt destul de lungi. Prin analogie cu cei purtaţi astăzi în Moldova, ei aveau o lungime între 1,40 şi 1,80 m. Există şi iţari a căror lungime atinge 4 m şi anume cei cu 101 creţuri. Iţari cu 101 creţuri, încreţiţi pînă la şolduri, poartă şi un cavaler trac înfăţişat pe o stelă funerară conservată la Muzeul de arheologie din Sofia. Faptul că iţarii se întîlnesc atît la purtătorii de cămăşi despicate în părţi, cît şi la prizonierul încălţat în opinci, este o dovadă că ei reprezintă o îmbrăcăminte dacică. Iţarii strîmţi cu creţuri s-au păstrat pînă astăzi la romîni, ca şi la unele grupe de populaţie eterogenă, care se află în contact imediat cu ei.

Cercetătorii din trecut consideraseră sumanul (caftanul) ca fiind purtat de figuri trace, dar nu observaseră asocierea sumanului cu a iţarilor cu creţuri transversale. De fapt, sumanul nu constituie în sine un element de port distinctiv etnic, neavînd o formă tipică. El este identificat ca o piesă de port dacică, după forma iţarilor cu creţuri transversale.

Opincile purtate de două figuri au o structură morfologică specifică, diferită de încălţămintea întrebuinţată de alte popoare, romani, sciţi, greci, germani şi slavi din epoci mai recente. Opinci cu aceeaşi structură ca cele de pe monumentul dobrogean apar înainte de era noastră în salina ilirică de la Dürrnberg de lîngă Hallein (Austria), care fusese în exploatare din Halstatt pînă în La Tène. Opincile de pe monumentul de la Adamklissi, avînd aceeaşi structură morfologică cu opinca ilirică, presupun un acelaşi prototip. Dar nu numai atît. Ambele tipuri de opinci, ilirică şi dacică, îşi au corespondenţe pînă astăzi printre cele purtate de poporul romîn.

Referindu-ne la elementele de costum femeiești, amintim de structura specifică a cămășii. Ea are un croi cu totul caracteristic: este făcută din două foi de pînză pentru trup și cîte una pentru fiecare mînecă. Probabil a avut și clini la mînecă, la subţioară, dar aceasta nu se poate observa. Din acest motiv redăm cămașa numai cu un clin de lărgire de la talie în jos. În cazul că ar fi avut clinii la subţioară, structura morfologică n-ar fi fost mult schimbată. Trebuie remarcat un fapt de o deosebită importanţă: gura de la gît a acestei piese de port se realizează prin simpla încreţire cu o aţă a celor două foi care formează trupul, precum și a foilor din care sînt constituite mînecile. Amintim că și astăzi găsim cămăși identice în cea mai mare parte a teritoriului ţării: Moldova, Oltenia, Muntenia, Transilvania centrală și sudică, precum și în Banat. Cu alte cuvinte, cămașa femeiască dacică reprezentată pe monument este însuși tipul cămășilor actuale femeiești al portului nostru. Croiul cămășii femeiești dacice trebuie privit ca o fază din evoluţia unui element de port necunoscut, mai vechi, fiindcă avem impresia că el a evoluat faţă de prototipul său.

În ceea ce privește haina femeiască cu creţuri în lungime și cu mînecile răsucite, desigur că ea face parte din aceeași familie ca și cămașa încreţită la gît. Această haină are analogii pînă astăzi în cămașa cu « mîneca învîrtită ».

Elementele de costum considerate pînă aici arată cît se poate de clar că aparţin unei populaţii geto-dace. Într-un asemenea complex de piese de port, cu o structură bine definită și caracter etnic, nodus-ul apare ca o curiozitate și subordonat acestora. El nu are nici o semnificaţie etnică.

Dintre armele de luptă, paloșul curbat este cel mai frecvent. O singură dată apare arcul și de două ori un gen de lance cu lama subţire, precum și suliţa sau ţoghia.

Din cauza unităţii de structură a elementelor etnografice — toţi barbarii poartă același costum și armele lor sînt identice — nu se poate pune problema așa-zișilor auxiliari printre luptătorii geto-daci. Dacă ei ar fi prezenţi, ar fi apărut în costumul lor specific și nu s-ar fi ascuns sub îmbrăcămintea geto-dacică de toate zilele.

Valoarea elementelor de cultură materială care apar pe metopele și crenelurile tropaionului dobrogean este deosebit de mare prin realismul cu care sînt înfăţișate.

În ceea ce privește asemănarea între Tropaeum Traiani și Coloana lui Traian, am indicat o serie de elemente comune.

Cercetările efectuate ne-au dus la concluzia că monumentul apare unitar sub raportul structural și al reprezentărilor și nu poate fi vorba de nici o restaurare după zidirea sa. În această privinţă expunem o serie de observaţii concludente.

Omogenitatea materialului de construcţie indică în mod evident că monumentul s-a construit într-o singură etapă. Calcarul sarmaţian, elementele de construcţie, betonul ciclopean cu rezistenţe variabile gradate în înălţime etc. confirmă toate acestea. De asemenea, treptele aflate *in situ* nu arată urme de

înlocuiri ulterioare. Pietrele cioplite ale paramentului, atîtea cîte sînt la locul lor inițial, se dovedesc a fi originale, cu o prelucrare identică, ca și toate pietrele similare aflate în jurul monumentului sau aiurea. Soclul nu apare nici el deranjat în vreun punct. Metopele și pilaștrii, sau triglifele dintre ele, sînt conturate mereu în același chip, încît părțile adiacente redau aceeași imagine de îmbinare. Frizele sînt realizate din blocuri identice, sculptate la fel, cu mici variații aproape inobservabile. Cornișa, obținută dintr-un număr impresionant de blocuri, apare și ea uimitor de unitară, deși sculptarea ei din cauza torsadei putea fi pe alocuri stîngace. Racordările dintre basoreliefurile cu prizonieri și elementele de parapet, ca și ale acestora între ele, sînt riguros exacte, cu diferențe de 0,5—1 cm absolut imperceptibile.

Nici unul din elementele de arhitectură enumerate nu prezintă un material diferit sau o abatere cît de mică de la maniera de lucru a categoriei respective. Același lucru este valabil pentru pilaștrii care încadrau inscripția, pentru blocurile frizei cu arme etc. Ele vădesc toate omogenitate de grup și unitate de întreg cu restul.

Corpul actual al monumentului, la rîndul său, nu prezintă nici o urmă de legătură care să se fi făcut cu ocazia vreunei reparații. Orice introducere de piesă nouă, în scopul reparației sau refacerii parțiale, ar fi trebuit să fie însoțită de anumite solidarizări de masivul monumentului. Urme de asemenea legături lipsesc cu desăvîrșire. Este știut că o parte din pilaștri sînt mai mari în profunzime, prevăzuți și cu un prag de o parte și de alta, spre a fi prinși în mortar. Pe corpul actual nu se vede urma niciunui beton străin de cel bogat reprezentat, care să constituie un indiciu de înlocuire a vreunui pilastru. De altfel, manevrarea lor necesita operații de neconceput: mișcarea pilaștrilor, ridicarea frizei superioare, a cornișei și a crenelurilor etc., ca să se poată introduce cepurile în friza inferioară, să se așeze apoi exact pe aceste cepuri și, în sfîrșit, să se monteze cepurile deasupra, să se potrivească friza superioară etc. Cine a urmărit atent sistemul de construcție al monumentului, își poate da seama că el constă din zidirea prin imbinări de suprapunere, sistem care nu admitea retușări nici cel puțin în timpul construcției. Dacă construirea a reușit cu toată această tehnică greoaie, aceasta se datorește calculului exact al suprafețelor, volumelor, curburilor etc., cît și execuției impecabile din partea pietrarilor.

Inscripția, așezată pe un edificiu omogen ca structură și reprezentări, ne arată că acesta a fost construit de împăratul Traian, iar numele lui este Tropaeum Traiani.

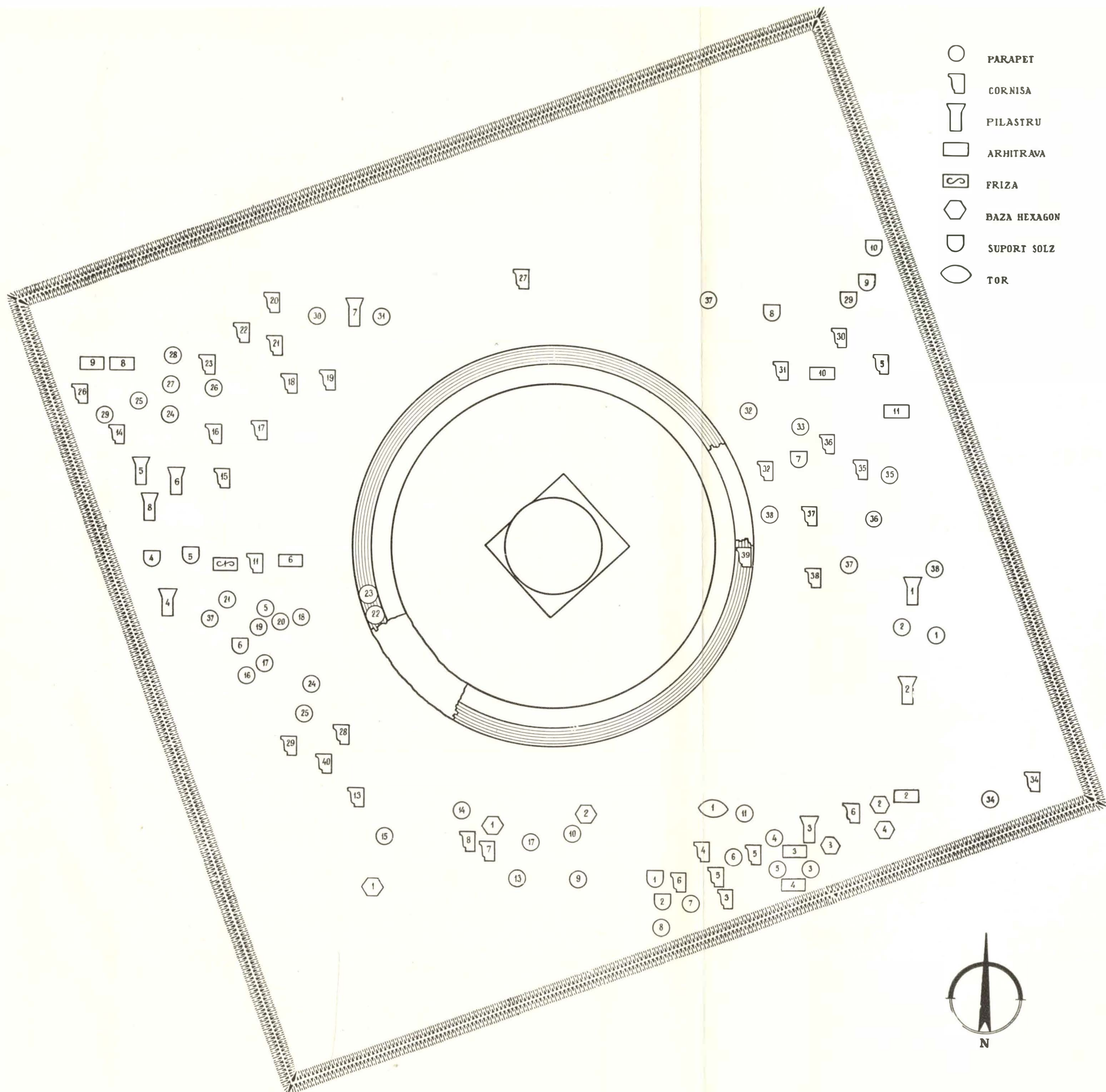
Analiza deopotrivă a mărturiilor clasice scrise și a materialului etnografic a avut ca urmare identificarea apartenenței etnice a figurilor de pe reliefuri, înlăturîndu-se vechile teorii ale lui A. Furtwängler, C. Cichorius, T. Antonescu, Carl Patsch etc. cu privire la reprezentarea pe ele a unor triburi germanice sau sarmate.

Tropaeum Traiani devine astfel un document istoric și etnografic. Descifrarea problemelor etnografice și stabilirea de analogii cu piese de costum actuale ajută la înţelegerea procesului de geneză a poporului nostru.

Monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani) este redat în integritatea sa deopotrivă istoricului, etnografului și iubitorului de artă.

Noile cercetări ne-au dus la determinarea poziţiei corelate a celor 216 piese care formează friza principală cu reliefuri scenice și bogat decorată: metope, pilaştri, blocurile frizei inferioare și superioare.

Noua reconstituire arhitecturală, care se întemeiază pe cercetări minuţioase de lungă durată, restituie efectiv imaginea iniţială veridică a celui mai mare trofeu ridicat vreodată de om şi-l așază printre operele de artă monumentală cele mai celebre din lume.

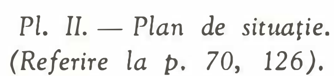
Pl. I. — Schiţa răspîndirii pieselor cu elemente decorative aflate în jurul monumentului (v. numărul de succesiune pentru piesele de parapet în nota 1, p. 52).

+205.200 +205.300 +205.400 +205.500
-195.900
-196.000
-196.100
-196.200
-196.300
-196.400
+205.200 +205.300 +205.400 +205.501

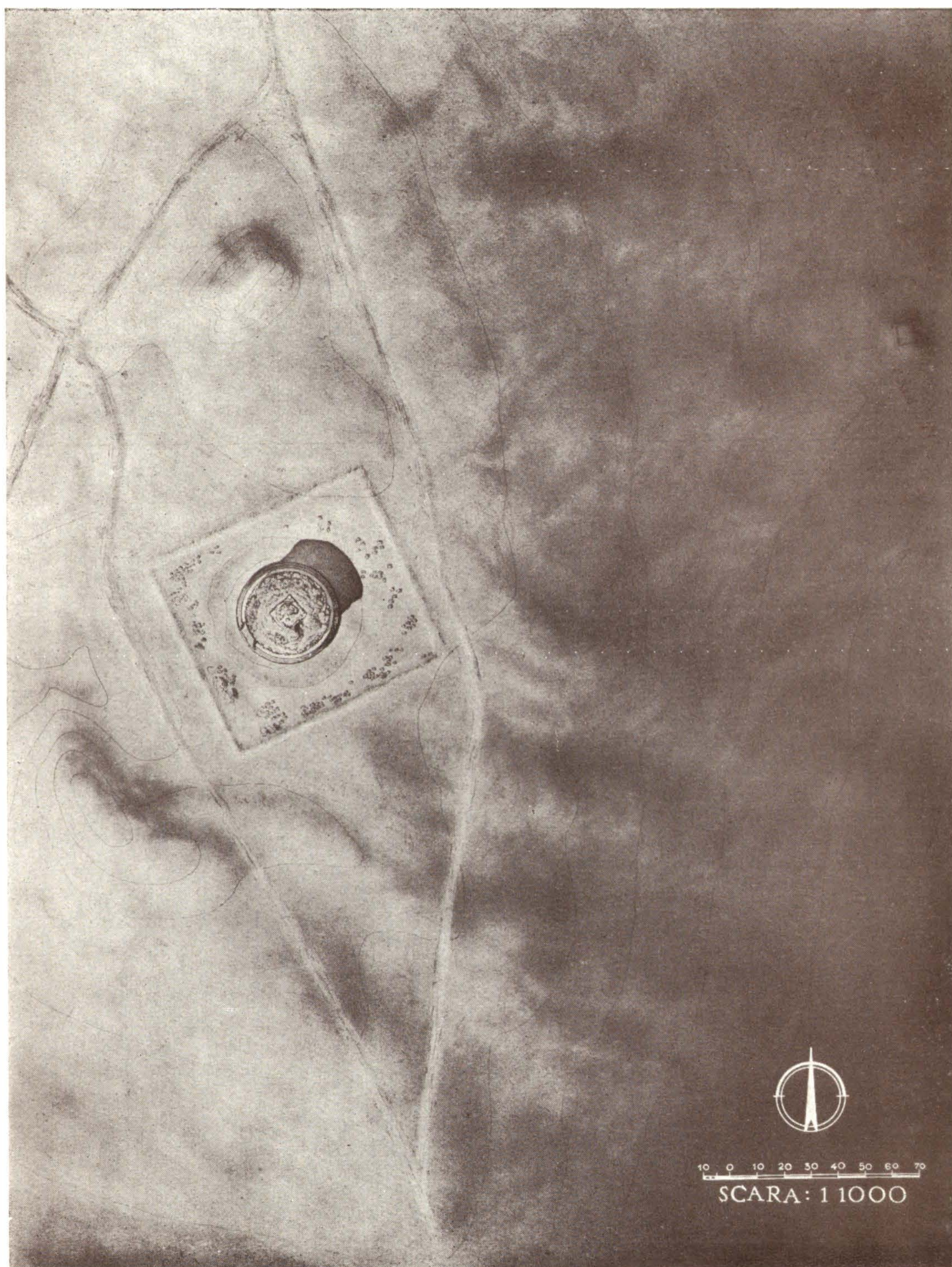
N
ABRUD
CUCURUZUL
TROPAEUM TRAIANI
ADAMKLISSI

III 155,79
T 160,72
109 160,57
105 156,58
108 156,13
107 156,85
106 156,44
165 155,90
164 155,26
104 156,28
144 152,93
Mm 51,86
II 155,13
168 155,21
103 155,25
P2 156,10
158 153,94
145 154,55
157 153,89
138 154,26
163 154,26
116 153,58
134 153,90
135 154,09
101 154,98
162 155,16
115 153,40
102 155,35
P1 155,53
142 153,88
158,65 Ms
114 156,73
141 154,66
140 155,01
139 154,98
138 155,08
137 154,94
I 154,45

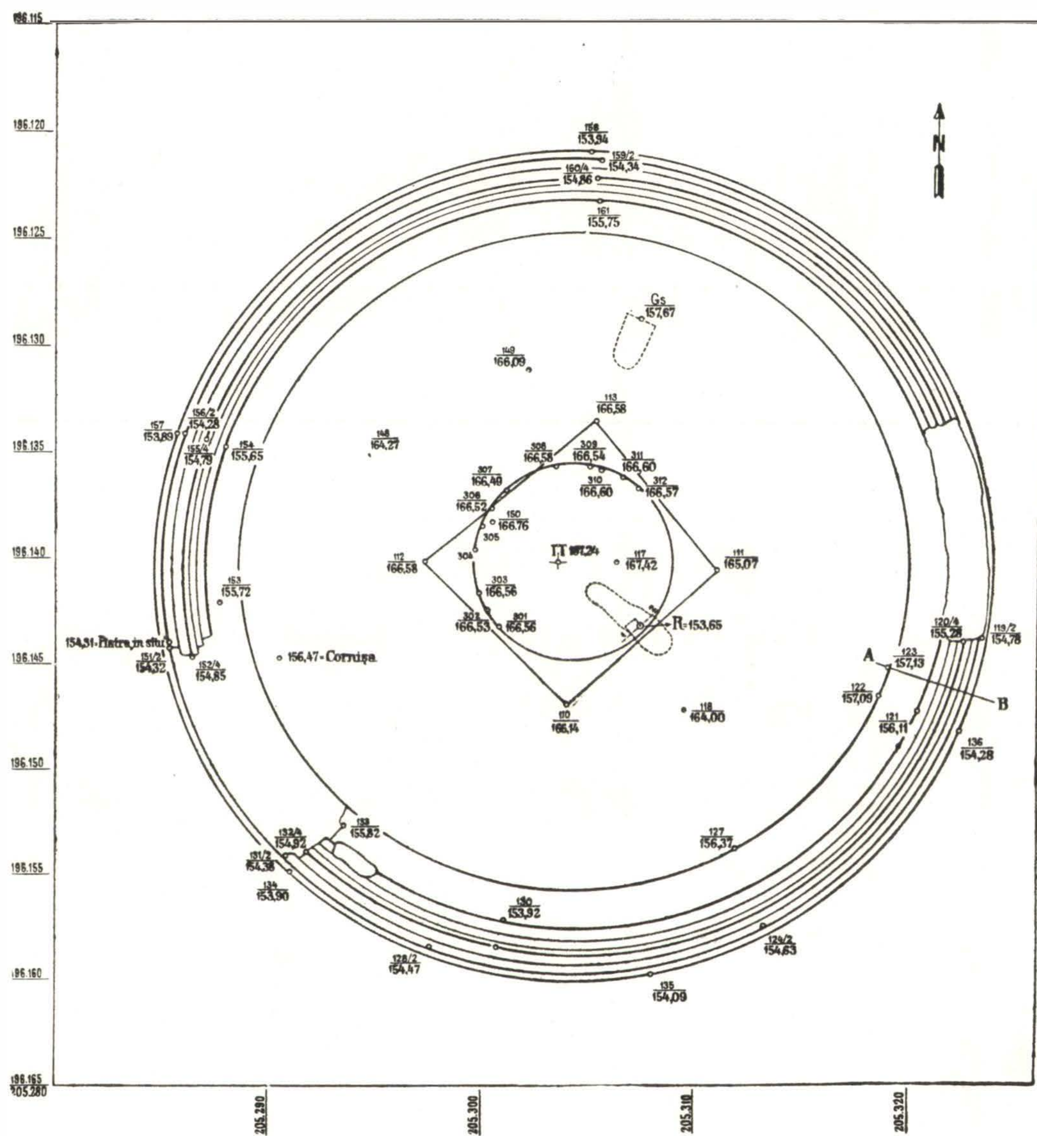
Scara
0 250 50 m.

Pl. II. — Plan de situaţie.
(Referire la p. 70, 126).

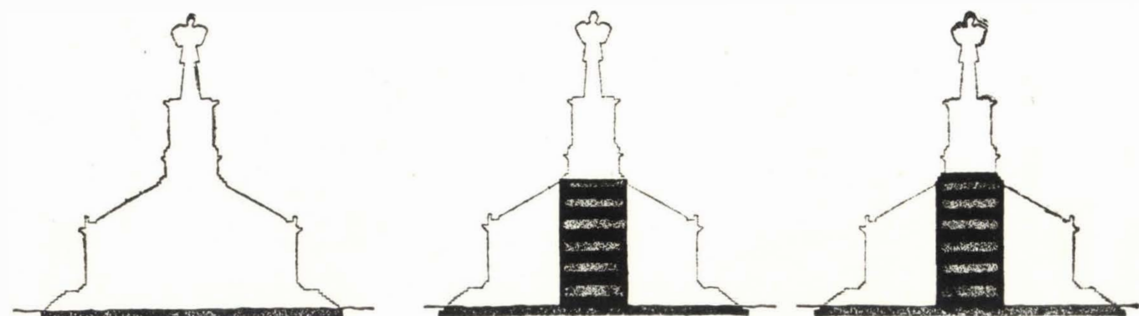
Pl. III. — Plan de situaţie randat.
(Referire la p. 126).

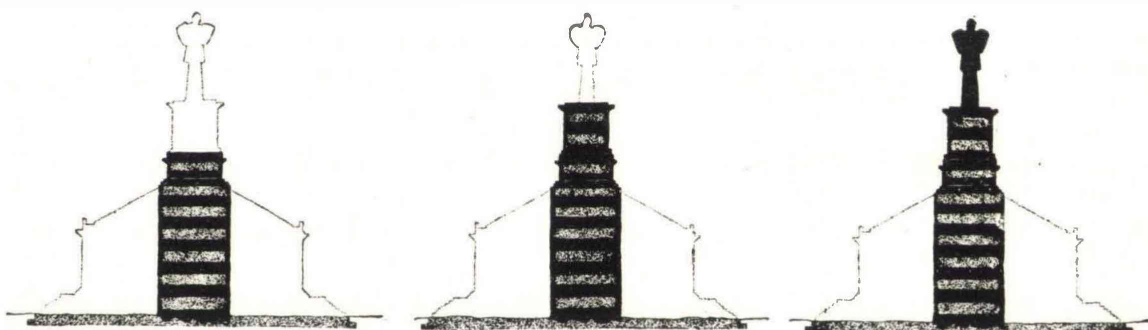
Pl. IV. — Planul ruinei monumentului.
(Referire la p. 70, 126).

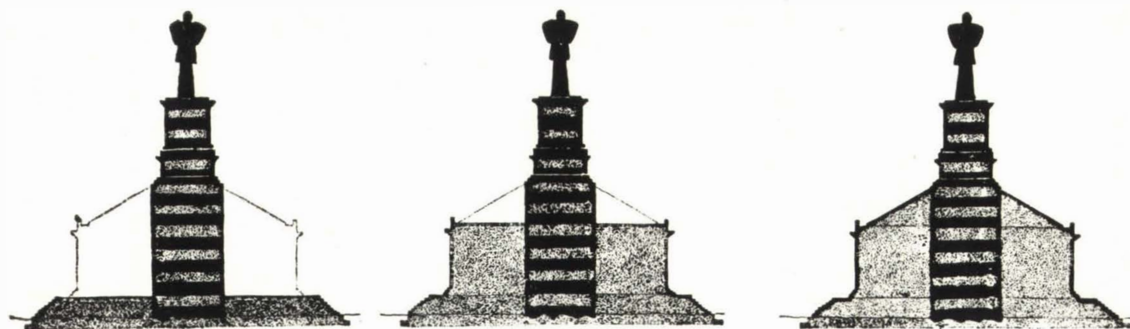

Pl. V. — Planul de detaliu la baza soclului trofeului, în starea actuală.
(Referire la p. 70, 126).

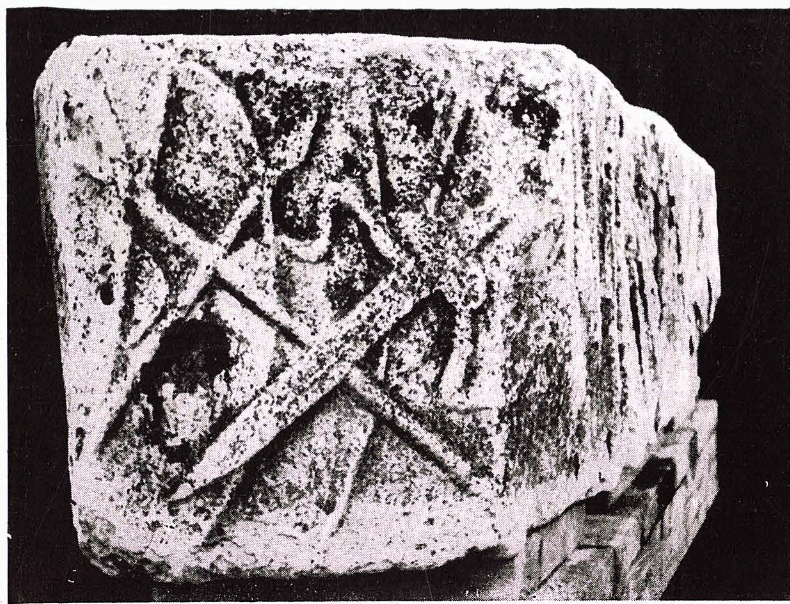

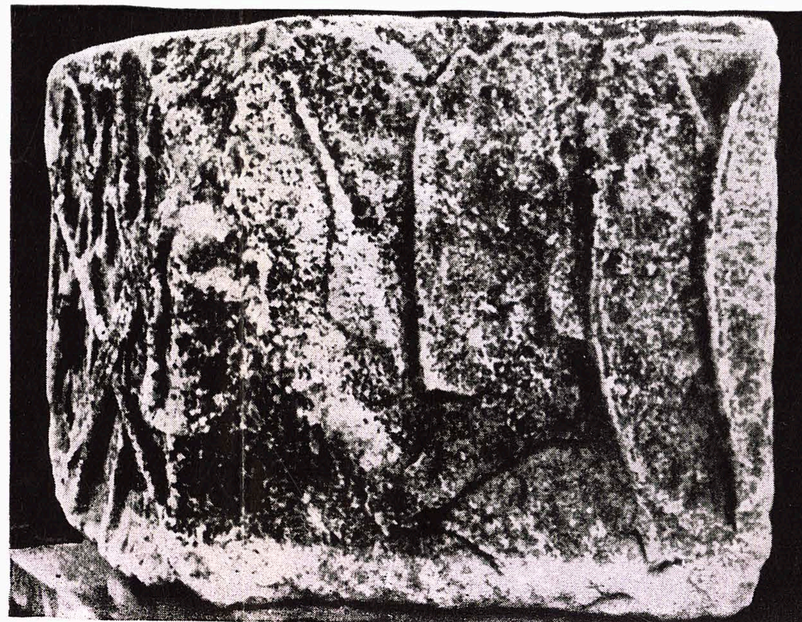
— *Piatră de talie alternată cu beton ciclopean*
— *Beton ciclopean apareiat cu piatră de talie*
— *Blocuri de piatră*

Pl. VI. — Etapele de construcţie ale monumentului.
(Referire la p. 169).

A — B

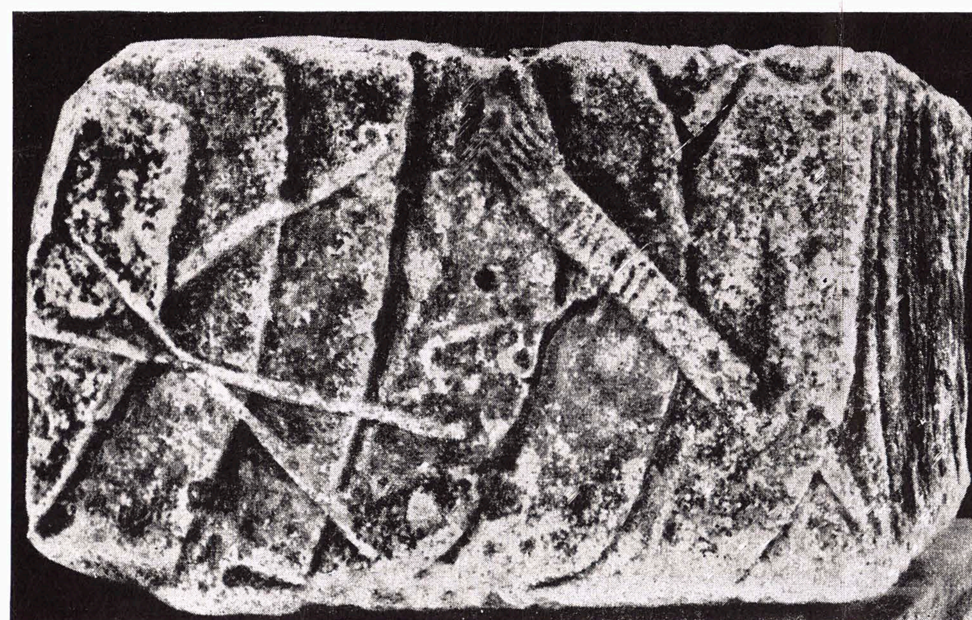

B — C

C — D

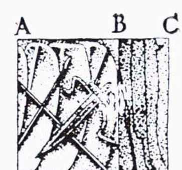

D — E

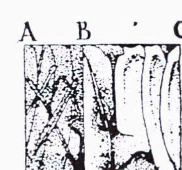

E — F

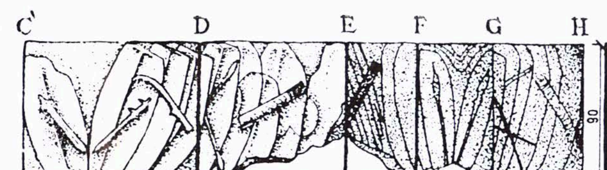

F — G

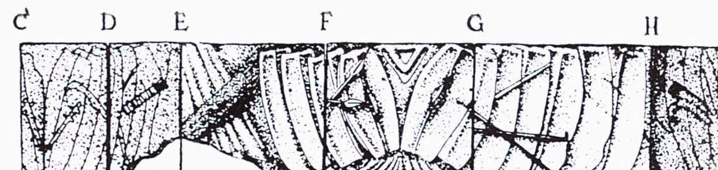

G — H

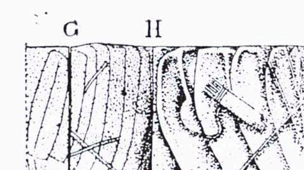

H — I

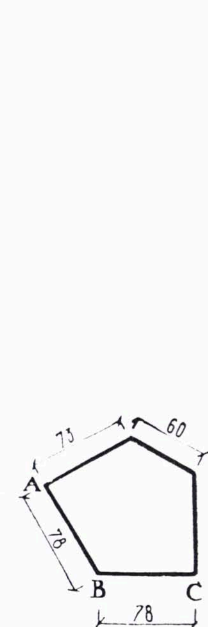

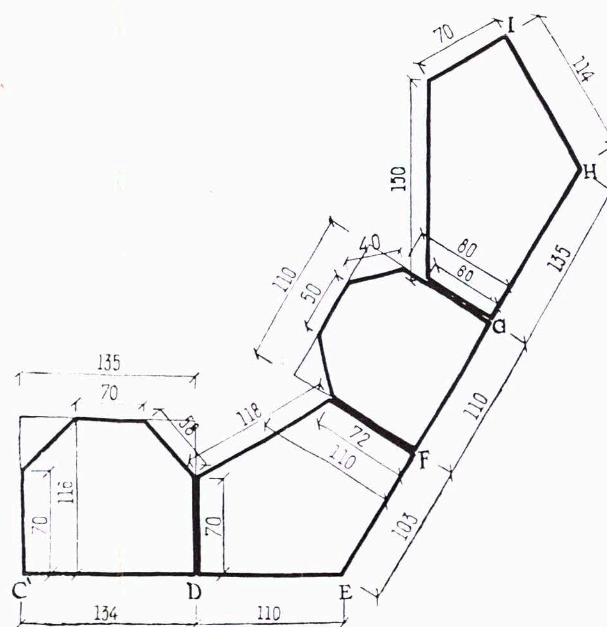

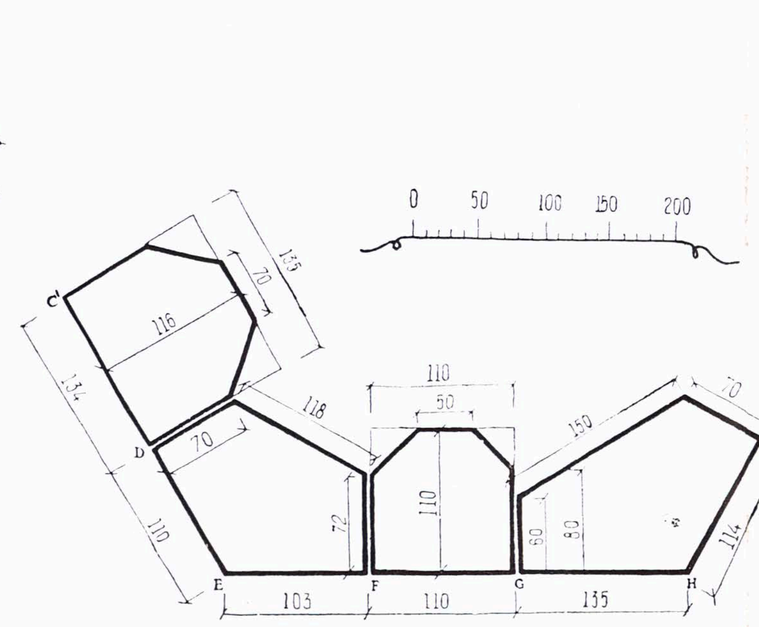

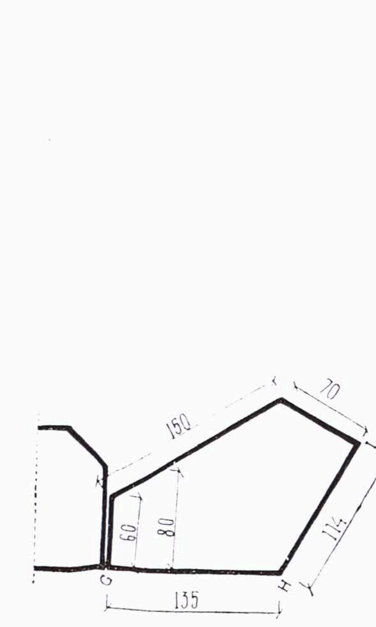

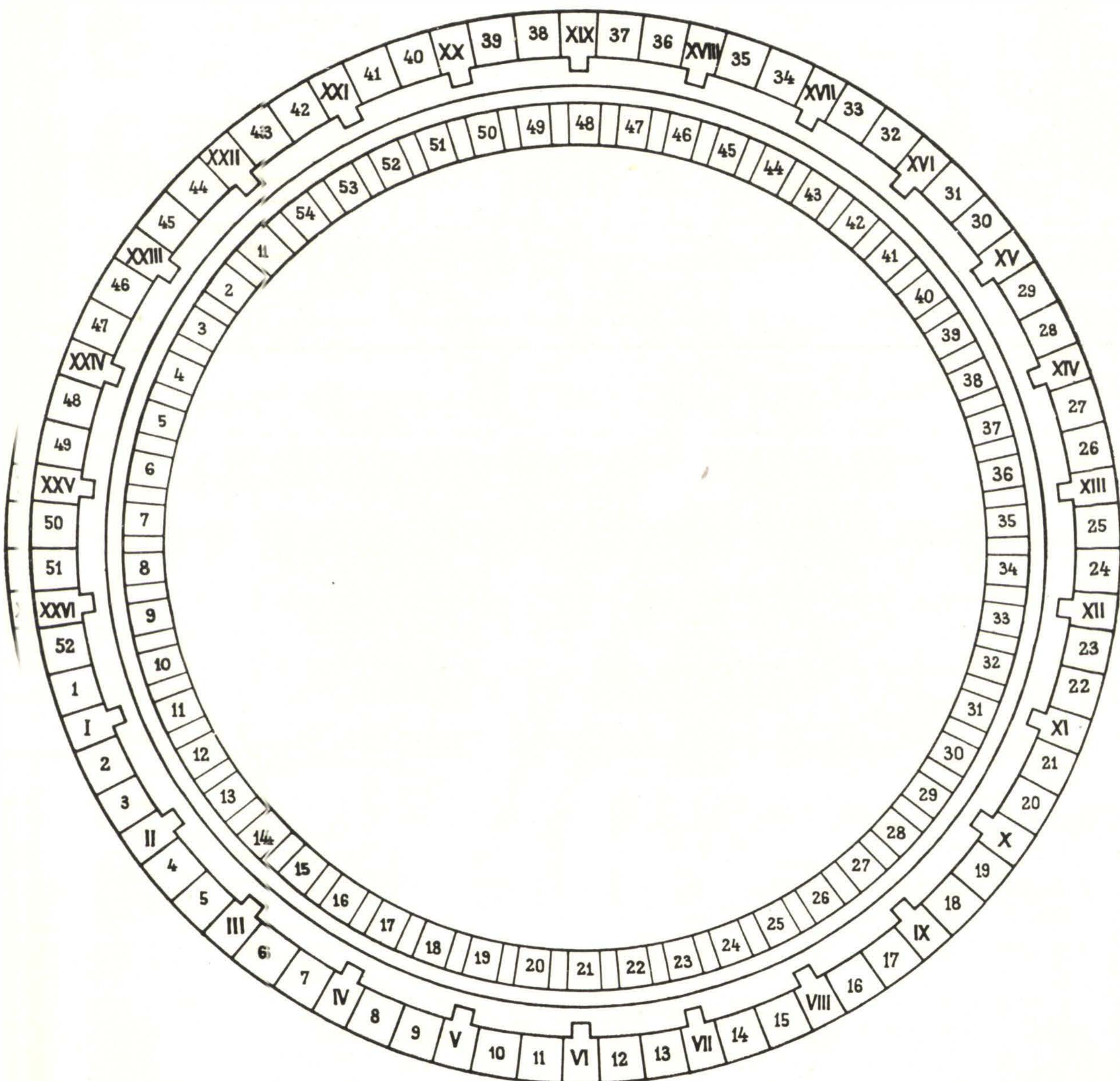

Pl. X. — Friza cu arme. Starea actuală, vederi, perspective şi secţiuni. (Referire la p. 328).

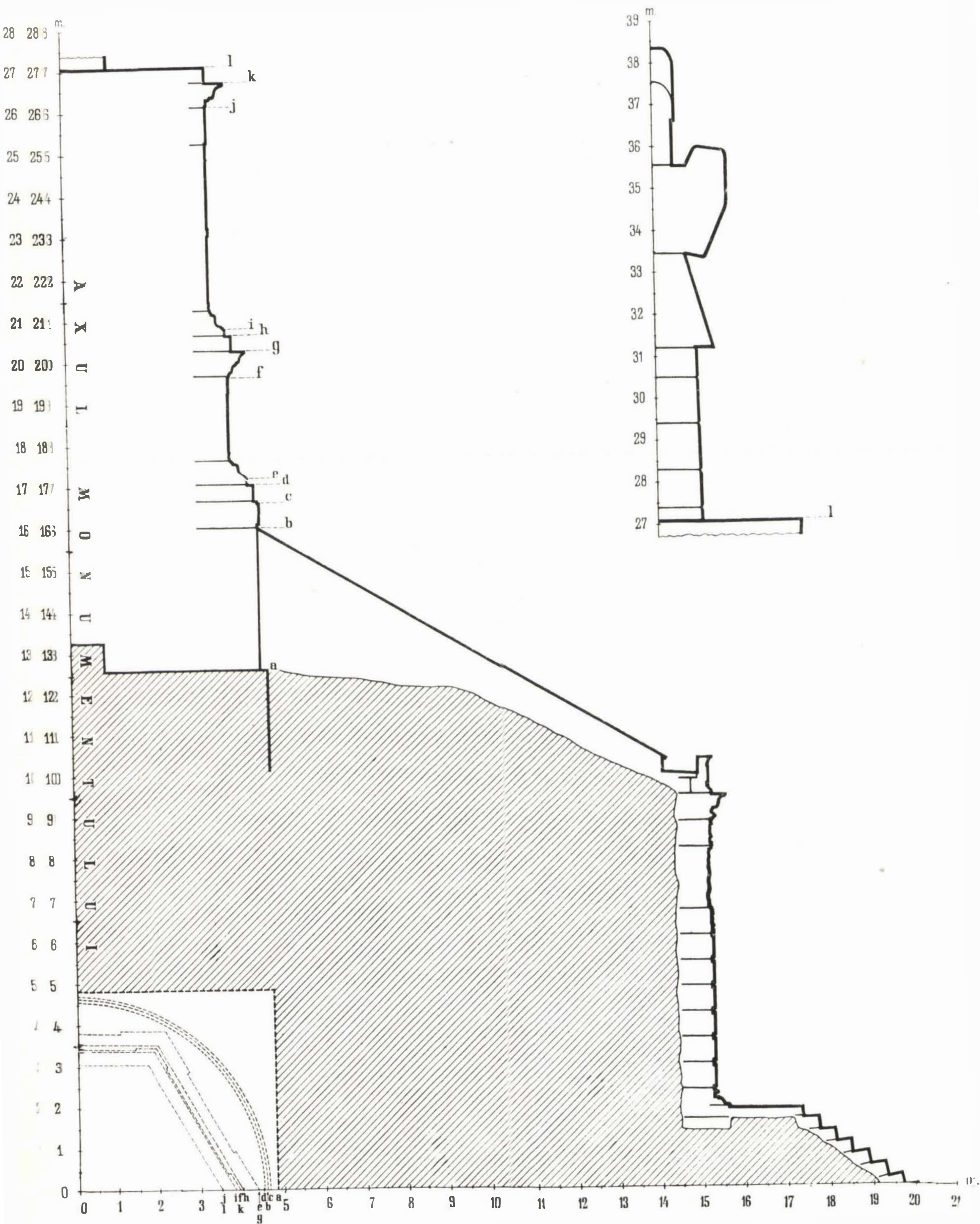
Pl. VII. *Determinarea poziției corelate a principalelor piese cu caracter scenic și decorativ, care formează friza principală: metope, blocuri de friză inferioară și superioară, pilaștri (referire la p. 5, 6, 14, 199, 201, 203—204, 230—231, 250, 253, 276, 278—279, 281, 290, 346, 380—391).*

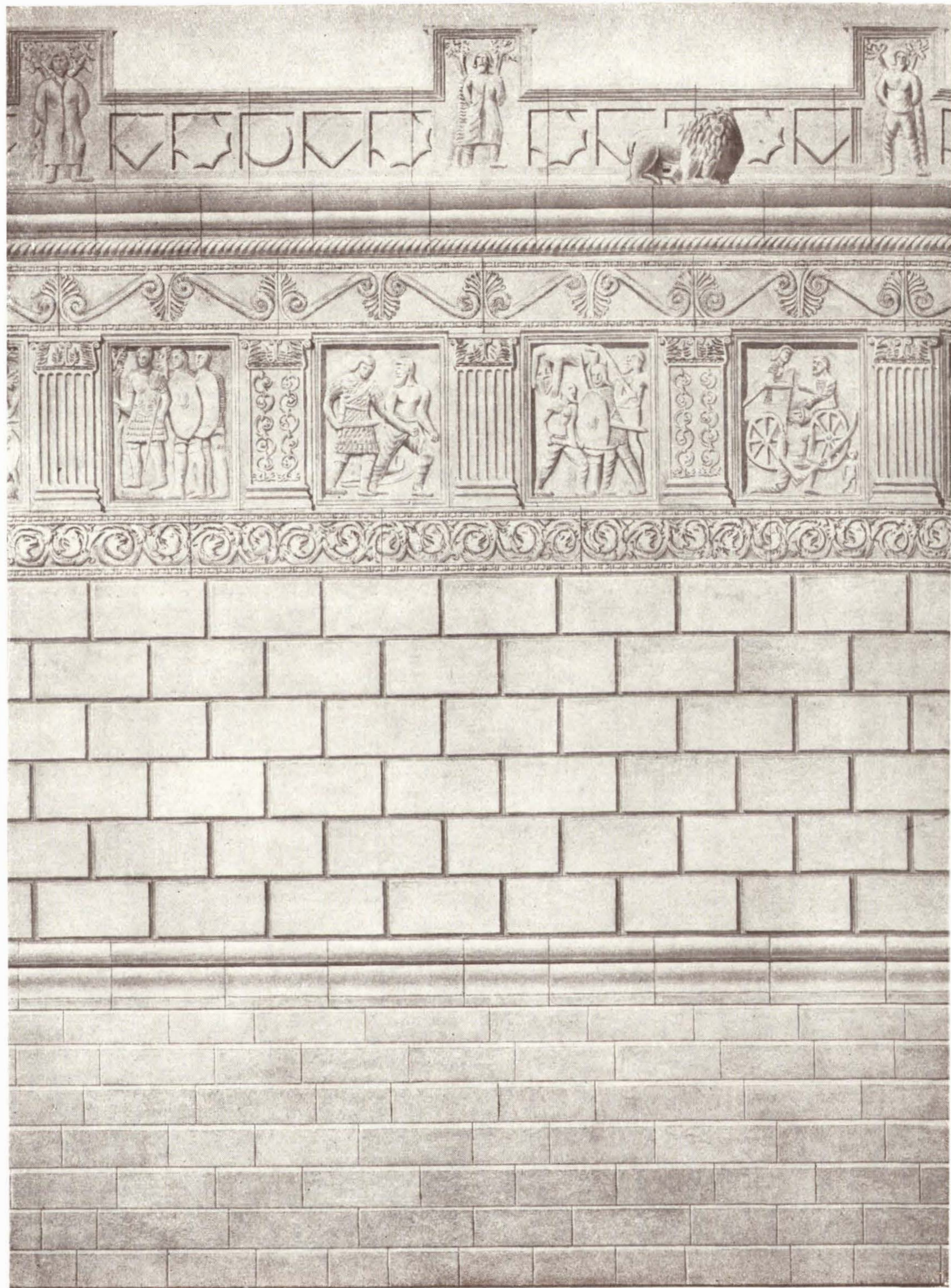
Pl. VIII. — Desfășurarea pieselor care compun brîul de parapet crenelat (coronamentul). (Referire la p. 6, 10, 11, 290, 294, 297, 302, 380, 389, 398).

Pl. IX. Raportul dle rotire între brîul de parapet crenelat (rîndul exterior) şi metope (rîndul interior). Metopa nr. 1 după indicaţia lui Tocilescu „găsită la nord-vest" s-a interpretat a fi la 350ᶜ (315°), iar piesa de parapet nr. 1 s-a considerat in situ *la azimutul 289ᶜ—09`—11`` (170°—11′—14″). (Referire la p. 6, 300).*

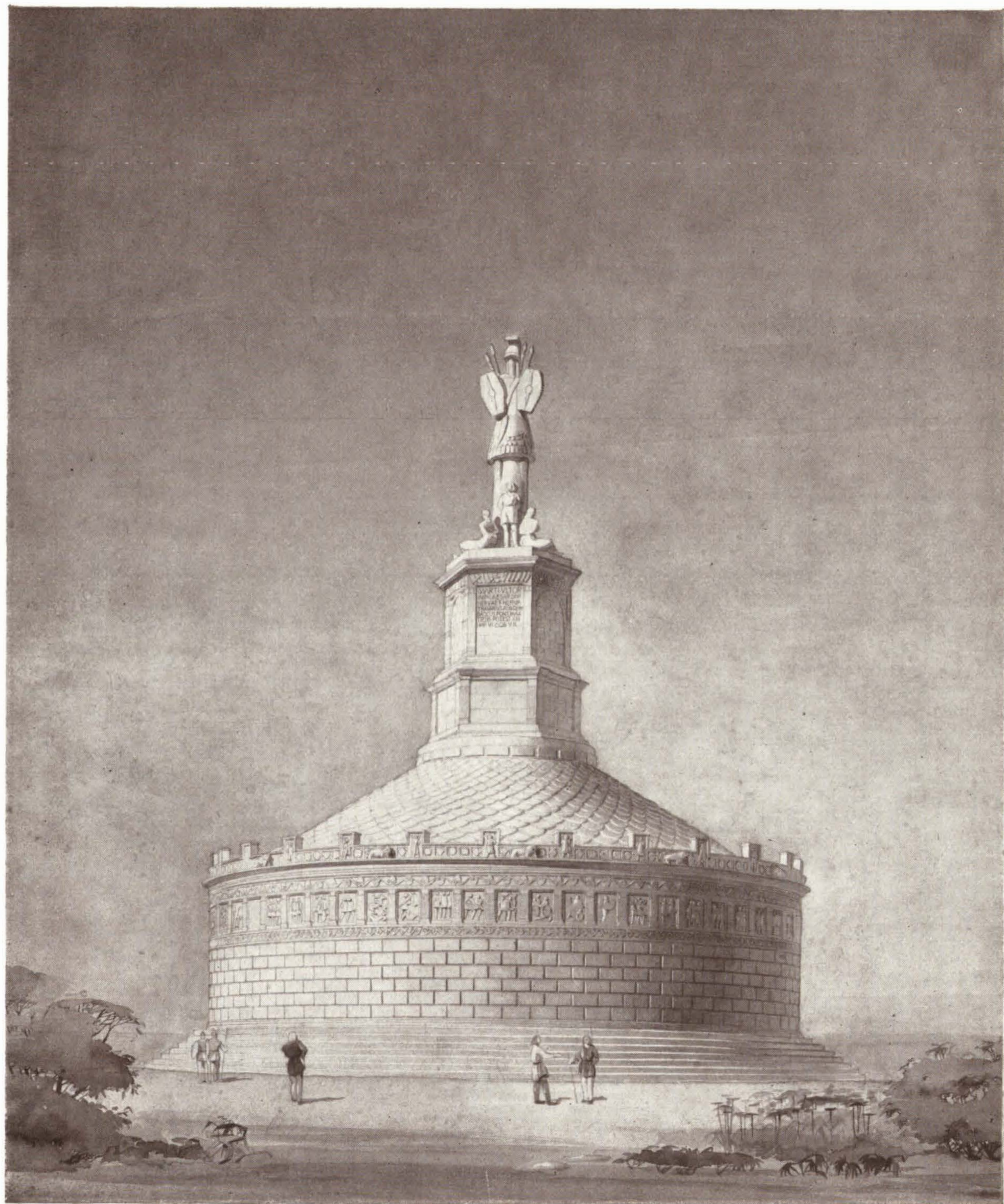

Planșa XI. Înălțimea monumentului. Referiri la p. 350—353.

0 0,5 1 2 M

Pl. XII. — O travee. Detaliu de compoziţie la faţa exterioară a monumentului.
(Referire la p. 399).

Pl. XIII. – Noua formă generală de reconstituire a monumentului. (Referire la p. 5, 6, 11, 12, 204, 280—284, 396, 399, 714, 730).

BIBLIOGRAFIE

Alföldi Andreas, *Die Roxolanen in der Walachei*, în *VI. Internationaler Kongress für Archäologie*, Berlin, 16.—20. August 1939.

Antonescu Teohari, *Le Trophée d'Adamklissi*, Iaşi, 1905, p. 252.

— *Columna lui Traian. Studiată din punct de vedere arheologic, geografic şi artistic*, Iaşi, 1910.

Antonino di Vita, *Un nuovo vaso dalla necropoli Alessandrina di Nandra*, în *Bolletino d'Arte*, Roma, an. XLI, seria IV, MCMLVI, nr. II.

Attaliota Michael, *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, Bonnae, MDCCCLIII.

Barbacci Alfredo, *Il restauro dei monumenti in Italia*, Istituto poligrafico dello stato, Roma 1956.

Barbul Eugen, *Costume romîneşti din veacul al XVII-lea*, Cluj, 1935.

Baur Adolf, *Herkunft der Bastarnen*, în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie. Philologisch-historische Klasse* (2. Abhandlung), vol. 195, p. 1—28.

Becker Johan, *Grabschrift einen römischen Panzerreiteroffitiers*, în *Frankfurter Neujahresblatt*, 1868, p. 20.

Bekkerus Immanuel, *Michaelis Attaliotae Historia. Opus a Wladimiro Brunneto de Presle Instituti Gallici Socio, inventum correctum*, Bonnae, MDCCCLIII.

Benndorf Otto, *Adamklissi*, în *Archäologische-epigrafische Mitteilungen, aus Österreich-Ungarn*, an. XIX (1896), Viena, p. 181—184, vol. XIX, 1896.

— *Adamklissi noch einmal*, în *Jahreshefte des österreichischen arhäologischen Institutes in Wien*, vol. I, 1898.

— *Neues über Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, vol. VI, 1903, p. 251—266.

Bieńkowski P. v., *O starosytnych ludach z fryzura kobieca (Über antike Völkerschaften mit dem sog. suebischen Haarknoten)*, în *Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie. Classe de philologie. Classe d'histoire et de philosophie*, nr. 4, aprilie 1902, p. 61, 62.

Bloch Raymond, *Florea Bobu Florescu, Monumentul de la Adamklisi. Tropaeum Traiani*. Recenzie în *Revue de Philologie, de littérature et d'histoire ancienne*, tome 62, anul 62, (1960), fascicula II, p. 330—331.

Bobich Gjika, *Orme di Roma nell'Oriente europeo. Il trofeo di Traiano in Adamklissi*, în *La strada di Francia*, 1940 (?).

Bonelli Renato, *Danni di guerra, ricostruzione dei monumenti e revisione della teoria del restauro architettonico*, în *Architettura e restauro. Esempi di restauro eseguiti nel dopoguerra*, a cura di Carlo Perogalli, in collaborazione con la direzione della rivista *Architettura-Cantiere*. Görlich editore, Milano (f.a.).

Bordenache Gabriella, *Florea Bobu Florescu, Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*. Recenzie în *Dacia*, nr. IV (1960), p. 595—597.

Brătescu C., *Sarcofagul cu simboluri*, în *Analele Dobrogei*, an. XII (1931), fasc. 1—12, p. 210—244.

Cichorius Conrad, *Die Reliefs des Denkmals von Adam-Klissi*, în *Philosophisch-Historische Beiträge Curt Wachsmuth zum sechzigsten Geburtstag*, Leipzig, 1897.

— *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha. Ein Erklärungsversuch*, Berlin, 1904.

— *Die Reliefs der Trajanssäule*, vol. I—III, Berlin, 1896—1900.

Ciuchindel C., *Să reparăm o greşală a trecutului*, în *Viaţa Romînească*, an XII (1959), nr. 11, p. 175.

Constantinescu Stefan, Florescu B. Florea, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, vol. I, 1956.

Couissin Paul, *Les frises de l'arc d'Orange*, în *Revue Archéologique*, seria 5, tom. XIX, 1924, ianuarie-iunie.

Courbaud Edmond, *Les bas-reliefs romains*, Paris, 1899.

Dèréz Léon, *Séance du 22 juillet 1898*, în *Revue Archéologique*, Paris, seria III, t. XXXIII, iulie-decembrie.

Dimitrov D., *Стенописание на късноантичната гробница при Силистра*, în *Архитектура*, nr. 10, Sofia, 1947.

Dinu Ion, *Ruinele romane de la Adamclissi*. Cu o prefaţă de Oreste Tafrali, Constanţa, 1928.

Domaszewski Alfred, *Bewaffnung*, în *Pauly-Wissova Realenciclopedie*, III (1897), II, p. 378.

— *Die Religion des römischen Heeres*, în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kultur*, editat la Trier de F. Hettner şi J. Hansen, An. XIV (1895), p. 1—124+5 pl.

Drexel Friedrich, *Altes und Neues von Tropheum Trajani*, în *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur*, Berlin, an. 25 (1922), vol. XLIX şi L, caietul 1/2, p. 330—344.

Duhn F., von, A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi und provinzial römische Kunst*, în *Berliner Philologische Wochenschrift*, an. 23 (1903), nr. 40, p. 1263—1271.

Dumitrescu Vladimir şi Nicolăescu-Plopşor C., *Statuetele din epoca bronzului descoperite în necropola de la Cîrna-Dolj* (Extras), Craiova, 1944.

Durry Marcel, *Les cohortes prétoriennes*, Paris, 1938.

Feist S., *Germanen*, în *Reallexicon der Vorgeschichte*, Ed. Max Ebert, Berlin, 1925—1929, p. 285.

Ferri Silvio, *Per il Traianeum di Bucureşti*, în *Bulletino del Museo Romano*, an. LIX (1931), Roma, 1932; v. traducerea în *Analele Dobrogei*, an. XIII—XIV (1932—1933).

— *Arte romana sul Danubio*, Milano, 1933.

— *Nuovi documenti relativi al trofeo di Traiano nella Mesia inferiore*, Bolonia, 1933. Extras din *Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa*, seria II, vol. II (1933).

Fischer E., *Die Haar -und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölkerschaften*, în *Archiv für Anthropologie. Neue Folge*, VII, caetul I, 1908, p. 15.

Fischer Hermann, *Die Haartracht der Sueben (Tac. 38)*, în *Philologus Zeitschrift für das classische Altertum*, Göttingen, 1891, vol. 50 (serie nouă, vol. IV), p. 379, 380.
— *Sapo, cinnebat und Verwandtes*, în *Zeitschrift für das deutsche Altertum und deutsche Litteratur*, vol. 28, Berlin, 1906.
— *Der germanische Nodus und Verwandtes*, în *Zeitschrift für das deutsche Altertum und deutsche Literatur*, vol. 53, Berlin, 1912, p. 183—197.
Florescu, Florea Bobu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, an. II (1955), nr. 3—4, p. 29—80.
— *Portul popular din Moldova de nord*, Editura pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1956.
— *Producţia meşteşugărească a ţăranilor şi meşterilor romîni neautorizaţi din Transilvania*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, an. III (1956), nr. 1—2.
— *Opincile la romîni*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957.
— *Apartenenţa etnică dacică a presupuşilor sarmaţi roxolani de pe Coloana lui Traian şi monumentul de la Adamklissi*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, an. IV (1957), nr. 1—2, p. 13—24.
Florescu Grigore, *Descoperiri arheologice în Constanţa şi monumente antice inedite din Muzeul regional al Dobrogei*, în *Analele Dobrogei*, An. XV (1934), p. 116—128.
— *I monumenti funerari romani della Dacia inferiore*, Bucureşti, 1942.
— *Fouilles et recherches archéologiques à Calachioi (Capidava) en 1924 et 1926*, în *Dacia*, an. III—IV (1927—1932), Bucureşti, 1933.
Frauberger H., *Antike und Frühmittelalterliche Fussbekleidung von Achnun-Panopolis*, Düsseldorf, 1896.
Froehner W., *La colonne Trajanne*, Paris, 1872—1874.
Frova Antonio, *Recensioni a cura di*, în *Centro di studi preistorici e archeologici — Varese*, Musei Civici di Villa Mirabello. Estratto da *Sibrium*, 1958—1959.
— *L'Arte di Roma e del mondo romano.* Torino, U. T. E. T., p. 947+713 figuri şi 14 pl. în afară de text.
Furtwängler Adolf, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen. Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien*, în *Abhandlungen der bayerischen Akademie, I. Cl.*, III Abhandlungen, vol. XXI, Leipzig-Berlin, 1896 p. 42 – 77.
— *Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften*, vol. I, München, 1897.
— *Das Tropaion von Adamklissi und provinzialrömische Kunst*, în *Abhandlungen der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften, I. Cl.*, III. Abhandlungen, vol. XXII, München, 1903.
— *Franz Studniczka, Tropaeum Traiani, ein Beitrag zur Kunstgeschichte der Kaiserzeit*, în *Berliner Philologische Wochenschrift*, an. 24 (1904), nr. 38, p. 1200—1207.
— *Zum Tropaion von Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse des k. b. Akademie der Wissenschaften zu München*, 1904, caietul III, p. 383—413.
Gansiniec Zofia, *Geneza Tropaionu*, Varşovia-Wroclaw, 1955.
*** *La chronique des arts*, în *Supplément à la Gazette des Beaux-Arts*, nr. 1076, Paris, 1958.
Geramb Victor, *Steierisches Trachtenbuch*, vol. I, Graz, 1932.
Girke Georg, *Die Tracht der Germanen in der vor- und frühgeschichtlichen Zeit*, Berlin, 1922.

Gotsmich Alois, *Volkstümliche Anschauungen in der griechischen Kunst*, în *VI. Internationaler Kongress für Archäologie*, Berlin, 21.—26. August 1939.

Henzey Léon, *Calceus*, în *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, publicat de Ch. Darrenberg şi Edm. Saglio, tom I, 2, p. 816.

Hirschfeld Gustav, *Helmuth von Moltke. Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835—1839*, ed. VI, Berlin, 1839, ed. 8, Berlin, 1917.

Hofmann Heinrich, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi*, în *Rumänien in Wort und Bild*, an. II (1918), Bucureşti, nr. 12, p. 8—17.

Iorga Nicolae, *Explicaţia monumentului de la Adamklissi*, în *Analele Acad. Rom., Mem. secţ. ist.*, s. III, t. XVII, Bucureşti, 1936.

— *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1937.

Istoria Romîniei, I, Bucureşti, 1960.

Irm(scher Iohannes), *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani.* Notiţă în *Byzantinoslavica*, an. XXI (1960), nr. 1, p. 203.

Jardanyi-Paulovics István, *Germanen Darstellungen auf pannonischen Denkmälern*, în *Budapest Régiségei*, Budapesta, XIV.

Jänecke Wilhelm, *Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adamklissi*, în *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. 20. Abhandlung*, Heidelberg, 1919.

Kostrezewski Jozef, *Les origines de la civilisation polonaise (préhistoire-protohistoire)*, Paris, 1949.

Kyrle Georg, *Der prähistorische Salzbergbau am Dürrnberg bei Hallein*, în *Jahrbuch für Altertumskunde*, Viena, 1913, vol. VII, caietul I.

Lehmann-Hartleben Karl, *Die Trajanssäule. Ein römisches Kunstwerk zu Beginn der Spätantike*, Berlin-Leipzig, 1926.

Leszczynski von, I., *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeit des General Feldmareschal Grafen von Moltke*, Berlin, 1916.

Lindenschmit Ludwig, *Tracht und Bewaffnung des römischen Heers während der Kaiserzeit*, Braunschweig, 1882.

Manţevici B. A., *Ритон Талаевского кургана*, în *История и археология Древнего Крыма*, 1957.

Marcadé Jean, *Florea Bobu Florescu — Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani* (Monografii de monumente, II). Recenzie în *Gazette des Beaux-Arts*, februarie 1960, p. 127.

Marquardt Joachim, *Das Privatleben der Römer*, vol. I—II, Berlin, 1897—1898.

Mateescu Corneliu N., *Florea Bobu Florescu, Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, Recenzie în *Studii şi cercetări de istoria artei*, an. VI (1959), nr. 2, p. 282 – 286.

Merlin Alfred, *Florea Bobu Florescu, Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani* (Monografii de monumente, II). Recenzie în *Journal des Savants* (Institut de France-Académie des Inscriptions et Belles-Lettres), aprilie-iunie 1959, p. 89—93.

Michel Jules, *Les travaux de défense des romains dans la Dobroudscha*, în *Mémoires de la Société impériale des antiquaires de France*, XXV, secţia 3, vol. V, Paris, 1862.

M. G., *Florescu B. Florea, Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, în *Buletinul de informare ştiinţifică*, Acad. R.P.R., Institutul de studii romîno-sovietic, nr. 19, 1956.

Müller I. V., *Handbuch des Klassischen Altertums*, V.

Murgu I., *Monumentul de la Adamclisi*, în *Flacăra*, nr. 2 (190) din 10 ianuarie 1959, p. 18.

Nicorescu Paul, *Neues über das Tropaeum von Adamklissi*, în *VI. Internationaler Kongress für Archäologie*, Berlin, 16.—19. August 1939.

Niemann I. G., *Zur Basis des Tropaeums von Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, vol. I, 1898.

— *Neues über Adamklissi*, în *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, VI, 1903, p. 247—251.

Nuovi scavi di Pompei. Casa dei Vetti, în *Napoli, Scavi*, 1895.

Obermüller Christoph, *Die deutschen Stämme*, Bielefeld—Leipzig, 1941.

Odobescu Alexandru I., *Atheneul Romîn și clădirile antice cu dom circular*, Bucureşti, 1888, 63 p. + 5 pl.

Orlić I. I., *Activitatea științifică a etnografilor romîni*, în *Советская этнография*, nr. 1, 1956.

Paribeni Roberto, *Optimus princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, vol. I, Messina, 1926.

— *L'ordinamento della conquista di Traiano*, în *Dacia*, an. II (1925), p. 1—21.

Paşa Ion, *Istoria scrisă în piatră a unor mari bătălii*, în *Ştiinţă şi tehnică*, an. IX (1957), seria II, nr. 10, p. 20, 21.

Patsch Carl, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Viena şi Leipzig, 1937.

Pârvan Vasile, *Getica*, Bucureşti, 1926.

Peters Karl Ferdinand, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, în *Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, math-naturwiss*, Cl. XXVII, Viena, 1867.

Petersen Ernst, *Die Bastarnen und Skiren*, în *Das deutsche Volk*, Leipzig, 1940, vol. 13, p. 867—942.

Petersen Eugen, *Trajans dakische Kriege*, Leipzig, 1899, vol. 1, 1903, vol. II.

— *Ara Pacis Augustae*, Viena, 1902.

— *Th. Antonescu, Le Trophée d'Adamklissi*. Recenzie, în *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und deutsche Literatur*, an. 8 (1905), Leipzig, p. 613—618.

— *Petersen über Tocilesco-Benndorf-Niemann: Das Monument von Adamklissi, Tropaeum Traiani. Sitzungsprotocole*, în *Mittheilungen des deutschen archäologischen Instituts, Römische Abteilung*, vol. IX, Roma, 1886, p. 103—111.

— *Tropaeum-Adamklissi*, în *Mittheilungen des k.deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. XVIII, 1903, p. 68—72.

— *Sul Monumento di Adamklissi*, în *Mittheilungen des k. deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. XI, 1896, p. 302—316.

Petrescu Stelian, *Cetatea de lîngă Adamklissi*, în *Călăuza căilor ferate romîne*, Bucureşti, 1913, p. 128—130.

Picard Charles, *La sculpture antique de Phidias et l'ère byzantine*, Paris, 1926, p. 394.

Picard Charles Gilbert, *Les trophées romains*, Paris, E. de Boccard, 1957, p. 534 + 31 pl.

Pick B., *Das Monument von Adamklissi auf Münzen*, în *Archäologisch-epigrafische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn*, an. XV (1892), caietul I, p. 19—20.

Polonic Pamfil, *Valurile antice din Dobrogea*, în *Natura*, an. XXIV (1935), p. 26.

Popescu-Spineni I., *Dreptul roman şi sarcofagul din Constanţa*, în *Revista clasică*, VII (t. III), (1931), nr. 3—4.

Reinach Salomon, *Chronique d'Orient*, în *Revue archéologique*, seria III, vol. XIX, ianuarie — iunie, 1892.

— *Repertoire de reliefs greques et romaines*, vol. I, Paris, 1909.

Revue archéologique, vol. XXI, 1893, p. 82.

Reinerth Hans, *Die Urgermanen*, în *Das deutsche Volk*, vol. II, Bibliografisches Institut, Leipzig, 1940.

Riegl Alois, *Mittheilungen des österr. Museums für Kunst und Industrie*, caietul I, 1896.

Rostowtzeff M., *Carl Pasch: Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa 5: Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas. 1. Teil: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien*. Wien: Hölder—Pichler—Tempsky 1932—206 S., în *Gnomon*, vol. 10 (1934), p. 1—10.

Schmidt Walther, *Germanische Tracht nach den Denkmälern griechischer und römischer Kunst*, în *Tracht und Schmuck im nordischen Raum*, *bearbeitet von Hanz Reinerth*, Leipzig, vol. I, p. 28—38.

Schober Arnold, *Zur Entstehung und Bedeutung der Provinzialrömischen Kunst*, în *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien*, vol. XXVI (1930), p. 32.

Schulz Walther, *Die Tracht der urgermanischer Zeit*, în *Tracht und Schmuck im nordischen Raum*, bearbeitet von Hanz Reinerth, vol. I, p. 13—27.

Sichart Emma, von, *Kostumkunde in 600 Bildern und Schnitten (nach Carl Köhler)*, München, vol. I, 1926.

Sieveking J., *Teohari Antonesco, Le Trophée d'Adamklissi, Étude archéologique*, în *Berliner Philologische Wochenschrift*, an. 26 (1906), nr. 5, p. 143—151.

Skrejinskaia E. C., *«История» Олимпиодора, Олимпиодор, «История», в записках и выборках Фотия*, în *Византийский временник*, VIII, 1956.

Soutzo C. Michel, *Coup d'œil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, în *Revue archéologique*, vol. XLII, Paris, 1881.

— *Nouvelles archéologiques et correspondance*, în *Revue archéologique*, seria nouă, XXXV, vol. 43.

Strong Eugenia, *La scultura romana da Augusto a Costantino*, I, II, Florenţa, 1923.

Studniczka Franz, *Tropaeum Trajani. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte der Kaiserzeit*, Leipzig, 1904.

Ştefan Gh., *Contribuţii arheologice la cunoaşterea dacilor din Dobrogea de nord*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, vol. I, Bucureşti, 1954.

Thiele Otto-Ernst, *Tracht und Schmuck der Germanen*, Leipzig, 1938.

Tilke Max, *Osteuropäische Volkstrachten*, Berlin, 1925.

Tafrali Oreste, *La Roumanie transdanubienne (La Dobroudja)*, Paris, 1918.

— *Manual de istoria artelor*, vol. I, Bucureşti 1925.

Tocilescu Gr. G., *Monumentul de la Adamklissi (Tropaeum Traiani)*, publicat în colaboraţiune cu Otto Benndorf şi George Niemann, cu 3 tabele şi 134 figuri în text, Viena, 1895.

— *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900.

— *Das Trajanische Siegesmonument von Adamklissi (Comunicare despre monumentul triumfal al lui Traian de la Adamklissi în Dobrogea*. Extras din *Mittheilungen des k. deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, vol. VI, 1891, fasc. A. (comunicarea a fost făcută la 23 ianuarie), Roma, p. 151—152.

*** *Msse. nr. 5128—5132*, conservate de bibl. Acad. R.P.R.

Tomaschek W., *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, în *Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften. Philologisch-historische Classe (IV. Abhandlung)*, vol. CXXVIII, Viena, 1893, p. 1—130.

Toynbee, Miss J. şi Perkins J. W., în *Papers Br. Shools*, XVIII, 1950, p. 30.

Trachten Cabinet von Siebenbürgen, datat 1730. Manuscris conservat la Cabinetul de stampe al Academiei R.P.R.

Tudor D., *Colonia Romula într-o nouă inscripție*, în *Revista Universității A. I. Cuza și a Institutului politehnic din Iași*, tom. I (1954), fasc. 1—2.
— *Răscoale și atacuri « barbare »*, în *Dacia Romană*, București, 1957.
— *Istoria sclavajului în Dacia romană*, București, 1957.
Vakarelski H. și Ivanov D., *Български народни носии сега и в миналото*, Sofia (f.a.)
Veyne Paul, *Personification de la Dacie tenant l'enseigne de la Légion XIII Gemina*, Extras din *Cahiers de Byrsa*, tome VIII (1958—1959). Musée Lavigerie, Carthage (Tunisie), p. 87—96, pl. 2.
Vinke Karl, von, *Das Karassu-Thal zwischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Schwarzen Meere bei Küstendschi*, în *Monatsberichte über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, I, Berlin, 1840.
Vulpe Radu, *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefurile de la Adamklissi*, în *Analele Dobrogei*, an. XII (1931), fasc. 1—12, p. 257—262.
— *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938.
— *Ferri Silvio, Nuovi documenti relativi al trofeo di Traiano nella Mesia inferiore*. Extras din *Annali de la R. Scuola Normale Superiore di Pisa*, seria II, vol. II (1933), Bolonia, p. 369—375, în *Revista istorică romînă*, an. III (1933), p. 393—394.
— *Noutăți arheologice dobrogene (1932—1934)*, în *Analele Dobrogei*, an. XV (1934), p. 200—210.
— *Trofeul de la Adamklissi. Stadiul actual al problemei*, în *Analele Dobrogei*, XVIII (1937), p. 173—183.
— *Comunicări în secția orînduirii sclavagiste*, în *Studii și cercetări de istoria veche*, an. VI (1955), nr. 1—2, p. 339.
Wagner Reinhold, *Moltke und Mühlbach, Zusammen unter dem Halbmonde*, 1837—1839, Berlin, 1893.
Wutzer C. W., *Reise in dem Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, vol. I, Eberfeld, 1860.
Zlatkovskaia T., *Нижнедунайские племена в первые два века нашей эры*, în *Вестник древней истории*, nr. 1/1951.

INDICE *

* Întocmit de autor în colaborare cu Emilia Florescu.

K

L

M

N

Q

R

Ş

T

Ţ

U

V

W

X

Z

LISTA FIGURILOR

Fig. 270. — Moldovean purtînd cioareci cu falduri la 1792. După o stampă din colecția G. Sion, de la Biblioteca din Cluj.
Fig. 271. — Grup de daci. La cel din primul plan se observă ițarul strîmt și felul cum a fost încheiat. După C. Cichorius, p. XXI, scena XXVII (68).
Fig. 272. — Cavaler trac purtător de ițari cu crețuri transversale. Conservat la Muzeul de arheologie din Sofia (După o fotografie comunicată de acel muzeu în 1958).
Fig. 273. — Detaliu de ițari la care se vede un fel de șliț în față.
Fig. 274. — Croiul ițarilor lungi, purtați încrețiți.
Fig. 275. — Moldovean purtînd ițari cu crețuri transversale, la 1895.
Fig. 276. — Pereche de vrînceni. Bărbatul poartă ițari cu crețuri transversale, la 1895.
Fig. 277. — Detaliu de pe crenelul I, în care se observă maniera convențională de redare a crețurilor pe fluierul piciorului.
Fig. 278. — Grup de daci, la care se observă glugile cu franjuri. După C. Cichorius, pl. XXI, scena XXVIII (69—70).
Fig. 279. — Dac purtător de glugă, căreia i se distinge glugușul. După C. Cichorius, pl. XC, scena CXIX (325).
Fig. 280. — Gluga la romîni la 1703, după o carte săsească de croiuri, conservată la Arhivele statului din Sibiu.
Fig. 281. — Romîn purtător de glugă, după o stampă din 1730 cuprinsă în *Trachten Cabinet von Siebenbürgen*. Conservat la Academia R.P.R.
Fig. 282. — Romîn purtător de glugă, după o stampă din aceeași colecție.
Fig. 283. — Argeșean purtînd glugă pe bîtă.
Fig. 284. — Croiul sumanului dacic.
Fig. 285. — Călțun sub forma lui cento.
Fig. 286 *a*, *b*. — Schița încălțămintei cento.
Fig. 287. — Cento, încălțăminte romană din Renania, după G. Girke.
Fig. 288. — Opinca dacului legat de arbore, de pe crenelul nr. I.
Fig. 289. — Fotografie de pe un desen al opincii dacului legat de arbore.
Fig. 290. — Opinca dacului răpus de pe metopa nr. XVII, cu o ușoară întărire a detaliilor. Fotografie de pe un desen.
Fig. 291. — Schița opincii dacului răpus de pe metopa nr. XVII.
Fig. 292. — Reconstituirea croiului opincii dacice: *a*, forma; *b*, croiul; *c*, îngurzirea.
Fig. 293. — Opinca actuală cu vîrzog din comuna Titești-Țara Loviștei, identică cu cea dacică.
Fig. 294. — Croiul opincii actuale din comuna Titești, identică cu cea dacică.
Fig. 295. — Restul (gurguiul) opincii ilirice, descoperită în salina de la Dürrnberg de lîngă Hallein (Austria), datînd din epoca Halstatt sau la Tène.
Fig. 296. — Reconstituirea croiului opincii ilirice de la Dürrnberg de lîngă Hallein (Austria): *a*, forma; *b*, croiul; *c*, îngurzirea.
Fig. 297. — Opincă actuală din Maramureș, îngurzită la gurgui ca și cea ilirică.
Fig. 298. — Opincă parțial îngurzită la gurgui ca și cea de la Dürrnberg, purtată în Maramureș.
Fig. 299. — Croiul opincii actuale de Maramureș, identică cu cea ilirică de la Dürrnberg: *a*, forma; *b*, croiul; *c*, îngurzirea.
Fig. 300. — Romîn purtător de opincă îngurzită peste muchie, după o stampă din 1730, cuprinsă în *Trachten Cabinet von Siebenbürgen*. Colecția de stampe a bibliotecii Academiei R.P.R.
Fig. 301. — Încălțămintea iliro-tracică, sub forma a două tipuri.
Fig. 302. — Încălțămintea gen sandală a popoarelor de cultură clasică.

PLANŞE

C U P R I N S

Pag.

Redactor responsabil: PEATNIŢCHI NEONILA

Dat la cules 28.02.1961. Bun de tipar 14.11.1961. Apărut 1961. Tiraj 1850 ex. legate. Hîrtie cretată de 100 g/m², 8/610×860. Coli editoriale 62,63. Coli de tipar 93,50. Planşe typo 7. A. 001189/1961. C.Z. pentru bibliotecile mari 902. 6 (488.52) Tropaeum Traiani. C.Z pentru bibliotecile mici 902.6 (R)

Întreprinderea poligrafică nr. 4, Calea Şerban-Vodă nr.133-135, Bucureşti, R.P.R.
Comanda nr. 1650.

ADDENDA

Reluăm problema decorativă pe marginea unei informații recente privind caliciul cu frunze din care ia naștere acantul ce decorează friza inferioară (fig. 62/1, 72, 136). Acest motiv ornamental de bază apare pe platoșa trofeului (fig. 122, 157), ca și pe metopa nr. XXXII (fig. 211, 151), care ni-l înfățișează pe Traian.

În lucrarea privind un motiv elenistic în arta imperială [1], autorii J.M.C. Toynbee și J. B. Ward Perkins reproduc detalii de la un altar funerar de pe mormîntul lui Calpurnius Pisones și anume desfășurarea unei frize orizontale la care se observă în modul cel mai clar nașterea vrejului dintr-un caliciu (fig. *a* și *b*). Nu vom insista asupra desfășurării vrejului propriu-zis, care este redată pe un spațiu redus, ci ne vom referi numai la structura caliciului. La prima imagine (*a*), modul de realizare coincide aidoma cu caliciul care decorează platoșa trofeului (cf. fig. 122, 157); caliciul de pe cealaltă imagine (*b*) corespunde la rîndul lui cu cel de la blocul de friză inferioară nr. 1 (fig. 62/1), după cum se poate observa clar din examinarea lor comparativă. Mai mult, la aceste două ultime reprezentări se distinge între altele și o bază realizată prin jocul unor frunze, care spre margini se desfășoară identic la amîndouă monumentele.

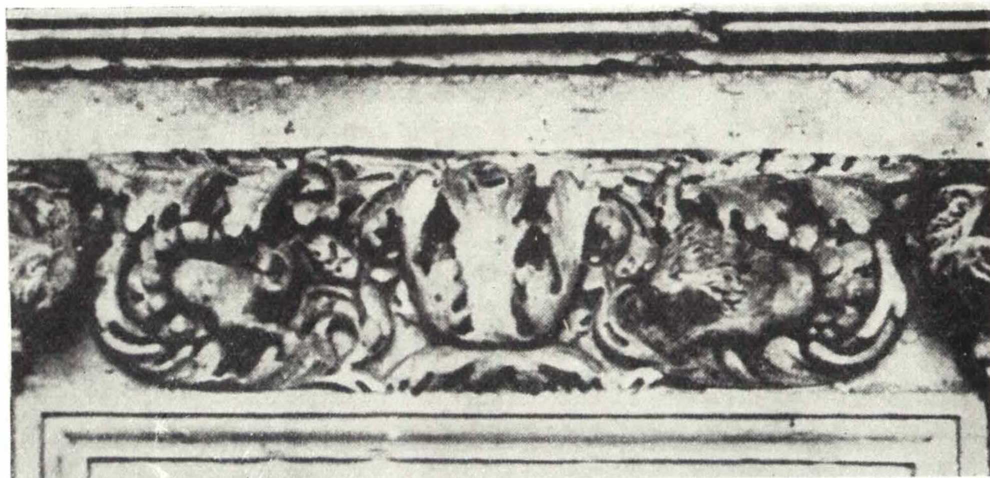
Importanța apropierii pe care o facem între caliciul care apare la monumentul de la Adamklissi și cel de pe monumentul funerar din Roma este covîrșitoare, întrucît monumentul funerar de care vorbim este datat în mod precis. Reproducem un pasaj după lucrarea citată [2]: « O serie de altare funerare, din epoca tîrzie flaviană pînă în vremea lui Adrian, reproduc în miniatură panourile schemei heraldice ale Basilicei Aemilia. Între capitelurile celor doi pilaștri, care flanchează fața cu inscripții a acestor altare, se desfășoară o friză orizontală cu vrej de acant: imaginea centrală este cel mai adesea un caliciu din frunze, din care țîșnesc două sau patru vrejuri încadrînd figuri de animale sau ființe legendare la capătul desfășurării florii. Astfel sînt cele două altare identic decorate din muzeul de la Terme, care provin de la mormîntul de pe Via Salaria al Liciniilor, unul al lui C. Calpurnius Piso Crassus Frugi Licinianus și altul al lui C. Calpurnius Crassus Frugi Licinianus, consul suffectus spre sfîrșitul secolului I și condamnat la moarte de Adrian ».

[1] J. M. C. Toynbee and J. B. Ward Perkins, *Peopled Scrolls: a Hellenistic Motif in Imperial Art*, in *Papers of the British School at Rome*, vol. XVIII, serie nouă, vol. V, 1950, pl. XIV.

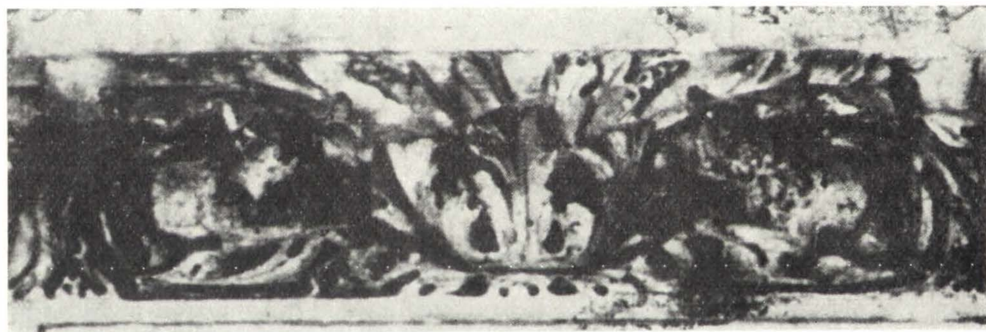
[2] *Ibidem*, p. 16; cf. W. Altmann, *Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*, 1905, p. 40, nr. 4, fig. 26; p. 42–3, nr. 9, fig. 30. Inv. nos. 78165, 78166.

Altarul funerar al lui Calpurnius a fost deci ridicat după monumentul de la Adamklissi, ştiut fiind că Adrian, înrudit cu Traian care i-a fost şi tutore înainte de a fi împărat, a domnit între anii 117 şi 138.

Identitatea tratării aceluiaşi motiv decorativ pe ambele monumente, construite la un interval de timp relativ scurt unul de altul, dacă nu indică un acelaşi arhitect proiectant, constituie dovada existenţei unei şcoli, care începe să se definească abia

a

b

Detalii de la un altar funerar de pe mormîntul lui Calpurnius Pisones, conservat la Museo Nazionale Romano (după J.M.C. Toynbee şi J. B. Ward Perkins).

acum pe baza unei maniere decorative comune. De aici putem presupune că proiectul monumentului de la Adamklissi a fost întocmit în metropolă, centrul probabil al acestei şcoli, şi că monumentul de la Adamklissi reprezintă poate cea mai de seamă operă pe care a generat-o.

Ţinem să subliniem că fără să cunoască formele de caliciu care apar pe monument, J.M.C. Toynbee şi J. B. Ward Perkins au dedus, pe baza modului de tratare a frunzei acantului la friza inferioară de pe monumentul de la Adamklissi, că acesta aparţine epocii lui Traian[2]. Cu atît mai mult acum, cei care postulaseră datarea monumentului de la Adamklissi pe baza stilului de artă primesc o atestare sigură: el a fost construit în epoca lui Traian, aşa cum au dovedit-o şi atîtea alte argumente, unitatea şi omogenitatea materialelor de construcţie, inscripţia, simultaneitatea construirii tuturor părţilor edificiului.

[1] J. M. C. Toynbee and J. B. Perkins, *op. cit.*, p. 30.

E R A T Ă

La pag.	rîndul	în loc de	se va citi	din vina
67	16 de sus	inferiorisSVb	inferioris SVb	autorului
170	*Total*, col. 12	*6662,7*	6636,7	,,
	poz. 7, col. 14	169,2	169,0	,,
	poz. 10, col. 12	176,0	178,0	,,
	poz. 15, col. 12	177,0	177,5	,,
	poz. 17, col. 12	176,5	176,0	,,
	poz. 22, col. 12	176,5	177,0	,,
	poz. 23, col. 12	187,5	186,5	,,
	poz. 27, col. 12	180,0	180,5	,,
174, tab.25	r. 5, col. 5	6632,7	6636,7	,,
	r. 6, col. 5	4899,5	4902,3	,,
203	5 de jos	95,016 m	94,978 m	,,
	1 de jos	94,976 m	94,978 m	,,
204	18 de jos	36,37,	24,25	,,
252	*Total*, col. 3	*9505,0*	9497,9	,,
	Total, col. 4	*1555,1*	*1557,4*	,,
	Total, col. 5	*6344,4*	*6343,9*	,,
	Total, col. 7	*1605,5*	*1596,6*	,,
	Pentru col. 2, poz. 4—11, vezi corespondentul exact la p. 172, tab. 23, col. 1.			
253	19 de sus	Blocurile cu nr. inventar 5,21 ne-au dat	Blocul cu nr. inventar 5 ne-a dat	,,
	21 de sus	nr. 51 (nr. inv. 9), 52 (nr. inv. 19)	nr. 38, 39, 40 (nr. inv. 9, 10, 8)	,,
289	nota 2	S-a calculat media la 23 piese întregi, care însumează 25, 634 m şi anume la crenelurile nr. I, II, IV—XIII, XV—XVII,XIX, XXI—XXVI.	S-a calculat media la 22 piese întregi care însumează 24,429 m şi anume la crenelurile I, II, IV—XIII, XVI—XIX, XXI—XXVI.	,,
348	17 de sus	66,627	66,367	,,
	18 de sus	28,351	28,611	,,
	11 de jos	94,996	94,979	,,
	12 de jos	46,001	45,956	,,
	14 de jos	48,995	49,023	,,
349	19 de sus	94,996	94,979	,,
352	11 de sus	36°45′88″	36°45′88″	,,
354	5 de sus	înlocuiau	alcătuiau	,,
	poz. 5, col. 10	1	14	editurii
	poz. 14, col. 10	1074	1094	autorului
389	11 de jos	6, 15, 25, 36, 39	6, 15, 29, 39, 44	,,
573	16 de jos	II, XX, XXIII etc.).	VIII, X, XXII).	,,
	18 de jos	XLVIII — inv. 47	XLIX — inv. 48	,,
576	7 de sus	metopa XIX	metopa XXIX	,,
580	2 de sus	XLVIII (inv. 47)	XLVII (inv. 46)	,,
582	12 de jos	II, V, VII, XV).	II, V, VII).	,,
672	1 de jos	1235, 848 mc	12567,721 mc	,,

La pag. 215 şi la pl. VII, friza inferioară nr. 37 se va citi în stînga fără prima volută şi parţial a doua, pentru realizarea racordării cu piesa nr. 36.

La pag. 219 şi la pl. VII, friza inferioară nr. 52 se va citi în dreapta fără indicarea capului, pentru realizarea racordării cu piesa nr. 53.

6 6645	11 de jos	Tit Liviu	Tacitus

Lei 75